biblioteca bpt pentru toți

amurgul imperiului

proza austriacă modernă

★

biblioteca bpt

Ilustrația copertei : *Andrei Olsufiev*

amurgul imperiului

proza austriacă modernă

★

ANTOLOGIE, PREFAȚĂ ȘI NOTE
DE
DIETER SCHLESAK

1968

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

Traduceri de : *Nicolae Balotă, I. Cassian-Mătăsaru, Dan Constantinescu, Magdalena Constantinescu, Hilde Frăteanu, Lazăr Iliescu, Mihai Isbăşescu, Iv. Martinovici, Saşa Pană, Lili Soare, Mariana Şora, Leopold Voita.*

Traducerea prefeţei şi a notelor : *Leopold Voita.*

PREFAȚĂ

AUSTRIA ȘI GENEZA DEMONILOR

1. Mitul Austriei și fiorul morții

Viena a fost metropola unui mare imperiu plasat într-un peisaj nu lipsit de pericole, în care continua să existe o monarhie medievală, cu instituții purtînd denumiri curioase: episcopat, arhiducat și un palat-cetățuie pe al cărui frontispiciu trona drept stemă vulturul bicefal, aproape identic cu cel al țarilor ruși. Prin intermediul cancelariilor aulice și al poliției, imperiul acesta — conglomerat de varii contradicții, cale de trecere deschisă spre toate zările, dar în special spre Est și Vest și, în același timp, străveche vatră culturală pe unde odinioară șerpuise *limes*-ul roman — îngloba șapte popoare între fruntariile lui care se întindeau de la Triest, Veneția și Milano pînă în Galiția și Boemia. Aici fusese cîndva imperiul lui Carol al V-lea, dar și al lui Rudolf al II-lea, împăratul legendarilor alchimiști. În aceste imperii care foloseau deopotrivă limbile italiană, spaniolă, franceză și germană, se urzeau planuri de dominație a lumii și se hotăra participarea la aproape toate războaiele europene. Praga, măr al discordiei, declanșase războiul de treizeci de ani, iar Sarajevo, primul război mondial. Aici au făcut politică mondială și au încercat să mențină „echilibrul european" atît Wallenstein cît și prințul Eugen, Iosif al doilea, Maria Tereza și Franz Iosif.

Nu numai din punctul de vedere al așezării geografice și al poziției politice fusese Austria, într-un anumit fel, un „imperiu

de centru", care media în epocile de tensiune politică, pe care însăşi existenţa ei o provoca, ci şi în sensul unei împărăţii cu străveche aură mistică, asemănătoare cu aceea a imperiului chinezesc. Pe bună dreptate, scriitorului german Ludwig Börne Austria îi apărea ca o „Chină a Europei". Este de ajuns să ne gîndim la încremenirea de uriaşe proporţii, la mumificrea prin saturaţie istorică a acestei monarhii, devenită din 1867 „cezaro-crăiască", străbătută de fiorii morţii şi înfruntînd implacabila curgere a timpului. Politica rigidă a dinastiei Habsburg, în faza ei de decrepitudine, şi care nu servea decît o „grandioasă statică" [1], avea toate aspectele unui soi de bizantinism mai liberal oarecum decît cel al imperiului ţarilor de care vorbeşte Dostoievski în ale sale *Amintiri din Casa morţilor*, deoarece împărăţia lui Franz Iosif semăna mai degrabă cu un stat hilar al paznicilor de noapte. Franz Kafka a prezentat-o în luminile unui fioros basm oriental de care se amuza el însuşi ori de cîte ori recita halucinantele-i povestiri care astăzi nouă ne produc fiori de groază. A întreprinde orice, fără a provoca timpul, a amîna la infinit rezolvarea problemelor, a pendula între scheme şi soluţii niciodată definitivate, a trăi un ciudat destin anistoric, prin vraişti de documente de nimeni şi niciodată citite — în aceasta consta tactica politicii habsburgice care transformase imperiul într-un mit al inactivităţii şi al reveriei. Plasată în „insuportabilul centru al Europei", Austria, poartă deschisă spre Orient, spre popoarele slave, constituia în egală măsură un *„melting pot"* al contradicţiilor şi o împletitură de însuşiri germanice şi romanice, amintind prin unele trăsături ale sale cînd de Bizanţ, cînd de Roma, cînd de Italia modernă sau de Spania încremenită sub povara îmbătrînitelor tradiţii, cînd de Franţa. Aci, sub biciuirea neîncetată a spaimei faţă de scurgerea vremii, cu intuiţia vagă a abisului care ameninţa, s-a născut şi s-a maturizat un stil de viaţă strîns legat de mitul habsburgic şi de politica imperiului care ocolea reticent, cu aparentă nepăsare, adevărul şi realităţile.

[1] Franz Werfel : *Aus der Dämmerung einer Welt (Twillight of a World), Amurgul unei lumi*, New York, 1937.

Simbolul acestui stil de viață era funcționarul punctual, corect, avînd aerul că deține leacul tuturor durerilor lumii, croit după chipul și asemănarea împăratului cu favoriți, Franz Iosif [1], el însuși ducînd o disciplinată dar mediocră existență de funcționar, așa cum este adeseori evocat în paginile lui Franz Werfel sau Joseph Roth. Zeci și sute de alter-ego cu favoriți, fie că erau portari de hotel, birjari sau arhiduci, dar încorsetați în aceleași formule de politețe și amabilitate, cultivau cu pietate absurdă pedanteria împăratului. „Eroica mediocritate" a acestuia devenise un fel de religie a amploiaților care, convinși că marile furtuni ale istoriei pot fi zăgăzuite și îndosariate în vreo arhivă, subordonau ideea de om unei „ordine abstracte". Pentru bătrînul monarh, al cărui destin personal se contopise cu destinul imperiului în agonie, suprema virtute statală consta în cultul mediocrității și al disprețului față de tot ceea ce reprezenta *„suflu de tinerețe și genialitate"*, fiindcă aceste două atribute puteau reprezenta oricînd un pericol pentru forma de stat care-și trăise traiul. Teama față de o răsturnare violentă devenise atît de puternică, încît termeni ca „radical" sau „revoluționar" erau cu precauție evitați chiar cînd era vorba de un banal tratament al sciaticii sau de transformare a unei săli de bal. [2]

Scurgîndu-se sub „ipostaze lipsite de consistență", ca într-un vis mai mult sau mai puțin chinuitor, într-un continuu efort *„de a menține echilibrul, fiindcă orice mișcare bruscă și nesăbuită ar fi putut declanșa prăbușirea"* [3] — viața în acest stat cu structura feudală prăfuită și îmbătrînită, dobîndise aspectele

[1] Vezi R. Musil: *Der Mann ohne Eigenschaften (Omul fără însușiri).*

[2] Claudio Magris: *Der habsburgische Mythus in der oesterreichischen Literatur (Mitul habsburgic în literatura austriacă)*, ed. Otto Müller, Salzburg, 1966, p. 29.

[3] Heimito von Doderer, citat după *Das grosse Erbe. Aufsätze zur oesterreichischen Literatur von Otto Basil, Herbert Eisenreich, Ivar Ivask (Marea moștenire. Studii cu privire la literatura austriacă* de...) Ed. Stiasny, Graz-Viena, 1962, p. 8.

fantomatice ale unei legende care justifica din plin întrebarea dacă a existat vreodată cu adevărat. Dar tocmai acest aspect îi atrăgea pe poeții și prozatorii austriaci, fiindcă întârea impresia *„unei ecumenicități de natură estetică, a unei ferestre deschise stărilor lirice"* [1], a unei *„realități de vis"*, cum spunea Hugo von Hofmannsthal, a unei stări de spirit mai degrabă decît a unui stat cu *„o metropolă barocă, dar fără politică barocă"* [2] și care încerca să se împotrivească cerințelor vremii în aceeași măsură în care popoarele viețuind în limitele lui pretindeau dreptul la existență statală proprie.

Permanenta și intensa preocupare cu problema forțelor destructive ale timpului, cu primejdioasele contradicții, dăduse naștere unui foarte nuanțat și subtil sentiment al fatalității care a constituit de altfel humusul cultural și politic propriu zis al Austriei. Este incontestabil că spiritul de toleranță austriac, înțelegerea față de cursul lumii, capacitatea de adaptare, talentul pentru psihologie admirat azi la Freud, Adler sau Weininger și în operele faimoșilor scriitori-antropolgi ca Broch, Musil, Canetti, Saiko, Doderer și alții, reprezintă produsul acestei preocupări, iar darul cunoașterii oamenilor, un rezultat al „dureroasei experiențe... acumulată din studiul psihologiei popoarelor și al relațiilor sociale" [3], dar și al cunoașterii modalităților de a coexista în vîltoarea contradicțiilor practic insolubile, din cunoașterea *„posibilității imposibilului"* [4]. De altfel, tema luptei cu timpul, a opririi pe loc a clipei, sentimentul de tristețe pe care-l provoacă irosirea vieții, adeseori fără vreo țintă, lăsînd în urmă senzația golului, *„sentimentul*

[1] Claudio Magris, *op. cit.*, p. 25.

[2] Hermann Broch : *Hofmannsthal und seine Zeit (Hofmannsthal și epoca sa)*, Ed. Piper, München, 1964, p. 48.

[3] Friederich Torberg : *Einleitung zu Fritz von Herzmanovsky-Orlando „Tarokanische Miniaturen" (Introducere la „miniaturile tarocane", a lui Fritz von Herzmanovsky-Orlando)*. Ed. Stiasny, Graz și Viena, p. 6.

[4] Rudolf Henz : *„Oesterreich", Kultur der Nationen (Austria, seria Culturi și Națiuni)*, Ed. Glock und Lutz, Nürnberg, 1964, pp. 43—44.

de încîntare pe care-l generează clipa prezentă", după cum definește Hofmannsthal acea foarte subtilă transformare în muzicalitate a sentimentului deșertăciunii, constituie una din multele trăsături esențiale ale spiritului austriac și poate fi întîlnită chiar în cîntecele de bîlci, în misterele medievale, în poeziile celui mai autentic și profund trubadur austriac, Jans de Enenkel.

Muzicalitatea, una din modalitățile de a învălui viața terestră cu un nimb de eternitate, este un autentic sentiment de viață austriac care se reflectă atît în atitudinile spirituale, în viața de toate zilele, cît și în creațiile care evocă deșertăciunea unui imperiu sortit pieirii. De-a lungul veacurilor, acest sentiment a dat naștere unei acute intuiții a morții și a suferinței și și-a găsit o strălucită expresie artistică în clamările de jale ale multor poeți, unul dintre ei fiind Georg Trakl, ilustru epigon al barocului salzburghez. De altfel însăși cultura austriacă poartă în structura ei însemnele barocului, în măsura în care exprimă în notații foarte proprii sentimentul nimicniciei terestre, al dizolutiei valorilor, dorurile difuze și meandrice : o cultură care după ce a dat în pîrg și a devenit roadă tîrzie dobîndește strălucire, fast, mireasmă, fără a putea ascunde semnele senectuții, fiorii morții, ultimele pîlpîiri de viață (să ne amintim de acea *„belle époque"* vienеză cu serbări galante și operete) care se scurg sub pecetea fatidicului : prea tîrziu !

Precauția împletită cu teama, indecizia, existența ternă înclinînd în mod ciudat spre inactivitate, conservatismul maturității spirituale alimentată de amintiri și nostalgii, permanentul conflict cu lumea, toate aceste aspecte ale procesului de îmbătrînire, de resemnare în fața ireversibilului, le întîlnim cu infinite nuanțări în literatura austriacă, atît în *Faust* al lui Lenau, *Sărmanul Spielmann*, eroul lui Grillparzer, care-și soarbe ultimele energii din amintirile unei iubiri defunete, cît și la Risach, personajul lui Stifter din *Nachsommer (Vară tîrzie)* — titlu sugestiv pentru întreaga atmosferă a acestei culturi — care cultivă trandafiri, e amestecat de o dragoste tîrzie și aduce elogii *„vîrstei venerabile"*. În astfel de viziuni, omul apare în postura

unei simple viețuitoare pasive, asemenea unei plante. Personaje de acest gen abundă în literatura austriacă a veacului nostru. Cîteva dintre ele merită să fie amintite: domnul von Trotta al lui Joseph Roth în *Marșul lui Radetzky*, consilierul Zihal din micul roman *Die erleuchteten Fenster (Ferestrele luminate)*, Melzer din *Strudlhofstiege (Scara Strudlhof)*, Geyrenhof din *Die Dämonen (Demonii)* de Doderer, apoi galeria de funcționari, pensionari și holtei, mai ales cei din opera lui Kafka, însemnați cu stigmatele unei existențe de infructuoasă solitudine. Dar dacă tema este continuată și în literatura austriacă modernă, modalitatea tratării ei se schimbă, direcționată spre ironie și satiră. Oricît de modernă, ea păstrează totuși în centrul preocupărilor ei tipul omului incapabil de a trăi, ratat, descins din galeria de eroi ai lui Grillparzer, care, el însuși, a trăit drama geniului dezabuzat, înfrînt, închis în sine, prefigurînd parcă pe acei *„oameni dificili"*, bănuitori și melancolici, mereu rămași în urma vieții fiindcă și-au ratat clipele, domici de activitate, dar inactivi, visînd acțiuni a căror povară să-i copleșească. O analiză mai aprofundată ne dovedește că însuși Ulrich, *„omul fără însușiri"*, al lui Musil face parte din rîndurile acelora care au prea multe posibilități la îndemînă, dar nici o certitudine.[1]. Chiar dacă acțiunile sale nu sînt ilogice, este totuși unul dintre reprezentanții acestei mentalități, poate cel mai de seamă, al cărui mod de gîndire paradoxal descoperă că absurdul este unul din elementele componente ale esenței lumii. Prin Broch și Doderer procesul de disecare al acestor suflete disociate într-o epocă disociată, grevate de complexe și refulări, învăluite de o aură de decadentism și morbiditate crescîndă, în măsura în care „demonii" irump în forul lor interior, atinge culmile măiestriei, după ce însuși Musil, în urma unei aprofundate analize a trebuit să conceadă că istoria sufletului austriac urmărită în romanul

[1] Hilde Spil: *Welt im Widerschein, Essays (Lumea reflectată, eseuri)*, Ed. C.H. Beck, München, 1960, p. 244.

Omul fără însuşiri eşuează în mod necesar în mrejele nesăţiosului sex şi al tendinţelor beliciste.

Impresioniştii de *„fin de siècle"* au creat tipul omului care ştie să-şi poarte cu demnitate povara anilor, fără lamentări, ca în comedia lui Hofmannsthal *Der Schwierige (Dificilul)*, simbol pentru o întreagă categorie de eroi de tipul contelui Bühl, pentru care chiar actul vorbirii reprezintă o *„indecentă autoapreciere"* [1], iar groaza faţă de *„nebunia activităţii"* — pe care Grillparzer o botezase *„regretul faptei"* —, degringolada vieţii ating un grad atît de înalt încît cheamă după sine dorinţa de expiere. De aci şi pînă la modul în care Kafka înţelege viaţa nu este decît un pas. Asemenea personaje lasă impresia că lumea în plin proces de descompunere ar favoriza tipul de om subtil, rafinat, rezervat. [2] Hofmannsthal este de altfel primul scriitor austriac care a convertit în valori literare starea de inactivitate şi resemnare, şi a populat dramele sale cu personaje baroce, care par reflectate prin sisteme de oglinzi, nişte fantome vieţuind în ţinuturi exotice, în atmosferă de o mie şi una de nopţi, în care afectele şi formele de viaţă devin jocuri estetice. Nu pe nedrept generaţia expresionistă care a urmat, şi mai ales Broch în faimosul său studiu *Hofmannsthal und seine Zeit (Hofmannsthal şi epoca sa)*, a supus unei necruţătoare critici acea *„belle époque"* vieneză, care părea că dă naştere unui nou Biedermeier [3] de sfîrşit de veac, care culminează în superficialitatea estetic-decorativă a operetelor lui Strauss, Lehar şi Kalman. Această fulgurantă şi policromă superficialitate [4], decantată cu mult rafinament, voioasa nonşalanţă, surogatele de sentimente, falsele vorbe de duh, jocul de-a viaţa şi nefiinţa încercau în realitate să acopere cu un strat de confeti genunea ce se deschidea în faţa lumii în strălucitoare descompunere, transformînd totul într-o *„graţioasă in-*

[1] Hugo von Hofmannsthal: *Gesammelte Werke (Opere complete)*, Frankfurt am Main, 1954, p. 258.
[2] Claudio Magris: *op. cit.*, p. 25.
[3] *Das grosse Erbe*, pp. 63—64.
[4] *Idem*, p. 64.

dolență atotiertătoare" [1], într-un *„vesel apocalips vienez*". [2] E o epocă în care înfloreşte genul foiletonistic prezumţios, preţios, *„literatura de cafenea*" [3], violent atacată de generaţia imediat următoare ca *„non-valoare într-un gol de valori*" [4] şi în care, iniţial austriacul H. Broch, apoi maghiarul Georg Lukács [5], au întrevăzut zorile epocii de cruzimi şi barbarie care a urmat. Broch merge atît de departe cu critica sa încît consideră conceptul de „artă pentru artă" [6] drept o *„explozie a raţionalului*", valsurile lui Strauss [7], expresia *„imoralităţii unei societăţi lipsite de scop şi producătoare de droguri nocive*" [8], iar estetismul, o decădere spirituală, începutul *„celei mai sumbre anarhii, al celor mai negre instincte atavice*" [9]. Cultul insipidului a dat naştere unor surogate care au anihilat progresiv valorile etice. Voinţa etică se toceşte pe măsura creşterii vacuităţii.

Diatriba lui Broch împotriva operelor de prost gust, care fac parte din sfera răului, a constituit un îndreptar valoros pentru generaţia următoare. Tinerii din jurul anului 1910 au respins producţiile ce se voiau doar „literare şi estetice", care exaltau morbiditatea simţurilor. După primul război mondial, atacurile la adresa unei asemenea literaturi s-au intensificat şi mai mult. În rigorismul său excesiv, Kafka a cerut chiar prietenului său, Max Brod, să-i distrugă opera după moarte, motivînd că orice cuvînt ascunde într-un anumit fel o ispitire a răului, cuvîntul greşit, folosit orbeşte, iar prostul gust elimină adevărurile vieţii,

---

[1] Hermann Broch : *Hofmannsthal und seine Zeit*, p. 37.
[2] *Idem*, p. 63.
[3] Alfred Polgar, *Theorie des Café Central*, în antologia de faţă, vol. , p.
[4] Broch, *Hofmannsthal und seine Zeit*, p. 36 şi urm.
[5] Georg Lukács, *Skizze einer Geschichte der neueren deutschen Literatur (Schiţa unei istorii a literaturii germane mai noi)*, Ed. Aufbau, Berlin, 1953, pp. 119—120.
[6] Broch, *Hofmannsthal und seine Zeit*, p. 25.
[7] *Idem*, p. 39.
[8] *Idem*, p. 59.
[9] *Idem*, p. 28.

a sentimentelor și gîndurilor. În studiul său *Das Böse im Wertsystem der Kunst (Răul în sistemul valorilor artistice)*, Broch a criticat cu asprime pe creatorii de maculatură, pe care îi consideră nu doar *„niște naivi și semidocți..., ci indivizi descompuși moralmente, răufăcători și provocatori de rău absolut"* [1]. Această concepție asupra moralității artei și a valorii cuvîntului a cărui funcție preponderentă constă în exprimarea adevărului și respingerea minciunii, a tentației răului, a fost cu strășnicie apărată de Karl Kraus, care timp de decenii a combătut spiritul foiletonismului în revista redactată și editată de el, *Die Fackel (Făclia)*. Mai mult, cultul cuvîntului a fost dus atît de departe, încît acesta a fost considerat ca o *existență* în sine, un document al existenței; modele în acest sens oferă *Elegiile duineze* ale lui Rilke, operele lui Gütersloh, Doderer sau Herbert Eisenreich, chiar cînd uneori cuvîntul este utilizat manierist, estetizant, sau cînd limita dintre joc și etica riguroasă, față de valoarea cuvîntului apare mai puțin delimitată, cum este cazul romanului *Der Tod des Vergil* al lui Broch.

Pe de altă parte, în faimoasa sa *Scrisoarea lordului Chandos* [2] Hofmannsthal, poetul impresionismului, acordă crizei cuvîntului și o semnificație etică, în sensul că tentativa sinceră de a denumi lumea, scoate la iveală o serie de limite cu profunde ecouri. De altfel nici Rilke în ale sale *Însemnări ale lui Malte Laurids Brigge* sau în poeziile perioadei tîrzii nu se situează prea departe de acest punct de vedere. Reprezentanți ai impresionismului și ai neoromantismului, Rilke și Hofmannsthal au devenit în perioada maturității lor vestitori ai expresionismului. Deși cele două direcții literare se condiționau reciproc, se suprapuneau chiar pînă la un anumit punct, între generații se produsese o ruptură atît în ceea ce privește concepțiile lite-

[1] Citat după Friederich Heer: *Oesterreichische Literatur der Gegenwart (Literatura austriacă contemporană)*, în *Deutsche Literatur in unserer Zeit*, Ed. Vandenhoek & Ruprecht, Göttingen, 1959, p. 132.

[2] H. v. Hofmannsthal: *Der Brief des Lord Chandos (Scrisoarea lordului Chandos)*.

rare, cît şi atitudinea faţă de viaţă, ruptură care dobîndeşte contururi precise în timpul războiului.

Impresionismul este strîns legat de aşa-numita „şcoală vieneză", un cerc constituit în jurul lui Arthur Schnitzler şi Hermann Bahr şi din care făceau parte Richard Beer-Hofmann, Peter Altenberg, Leopold von Andrian ş.a. Elemente de stil şi gîndire impresionistă pot fi depistate însă şi la Stefan Zweig, Robert Musil, Joseph Roth şi chiar la de curînd decedatul Heimito von Doderer. De altfel afinităţi cu impresionismul pot fi sezisate la toţi scriitorii care au evocat în epoca monarhiei, direct sau memorialistic momente de viaţă din scînteietorul proces de pulverizare, fiindcă nicăieri sentimentul deşertăciunii, al morţii, nu a fost atît de puternic resimţit ca în vechea Austrie.

Nu trebuie să ne mire faptul că în cadrul monarhiei danubiene literatura de limbă germană a atins culmi nebănuite, că austriecii sînt aceia care au pus bazele psihologismului (Freud), impresionismului (Ernst Mach) şi expresionismului (Edmund Husserl) sau că Arthur Schnitzler a folosit cu mult înaintea lui Joyce monologul interior, iar Rilke şi Kubin au scris primele romane cu tente suprarealiste sau că, în sfîrşit, Musil şi Broch au conceput romanele fără acţiune, iar Kafka proze în care povestitorul dispare cu totul. Şi nu oare disoluţia realităţii statuate, dispariţia obiectelor fixe constituie bazele artei moderne ? Noul mod de a concepe sufletul, spaţiul şi timpul, a prins consistenţă, simultaneitatea şi relativismul şi-au făcut apariţia mai curînd în Austria ca urmare a paradoxalului mod de viaţă din cadrul monarhiei.

Freud şi Schnitzler, ca medici, au fost primii care au elaborat formula relativismului psihic, a tragismului psihic impresionist, formulă, care preluată de Ernst Mach, tot austriac, a devenit cheia unui întreg sistem filozofic prin intermediul căruia au fost sondate carenţele şi maladiile eului. Schnitzler şi Freud, ca scriitori, au practicat un soi de spionaj sufletesc şi au intuit chinuitoarea ambivalenţă a eului disociat în societatea austriacă din preajma anului 1900 ; sexul nesăţios a devenit

simbolul unei întregi generații și al unei epoci, un simbol de care Schnitzler a abuzat copios în scenele voit frivole ale piesei sale *Reigen (Joc)*.

În proza evocativă *Vergänglichkeit (Deșertăciune)* cu care se deschide antologia de față, Freud dă expresie sentimentului de jale, atît de specific epocilor tîrzii, cînd fenomenul de pierdere a aptitudinii de a iubi, disoluția realității, ruptura dintre lumea interioară și realitatea exterioară sînt resimțite ca o „întîmplare dureroasă". Aptitudinea de a iubi, devenită infidelă, caută în rătăcirile ei fără țintă noi legături, pe care însă le părăsește îndată ce le-a găsit. Această disponibilitate, neatașare, suferința provocată de fiecare despărțire, între procesul melancolicului bun rămas constituie trăsătura fundamentală a literaturii austriece tîrzii și a fost caracterizată de Hofmannsthal prin termenul de „preexistență", iar în *Însemnările lui Malte Laurids Brigge* imposibilitatea unei *„uniuni pe viață"*. De altfel Rilke se referă deseori la deșertăciune ; fundalul poeziilor sale îl constituie mai totdeauna o despărțire și atmosfera legată de ea. Cea de a opta *Elegie duineză se* încheie cu versul :*„Așa trăim, mereu luîndu-ne rămas bun"*. Adevărata posesie e irealizabilă. Nimic nu e etern și nimic nu ne poate reține, pare să spună Rilke în profesia sa de credință. Sentimentul despărțirii, conștiința irevocabilității nu se sting odată cu prăbușirea definitivă a monarhiei (1918), dimpotrivă, asistăm la ciudata situație în care trăsăturile legendare ale imperiului se îngroașă. „Lumea de ieri", cum numește Stefan Zweig lumea care oferea cel puțin o certitudine, este comparată cu haotica lume postbelică, inflaționistă, și această alăturare, trezind nostalgia „fabuloasei Europe centrale", duce la retrospectivele lirice, pline de farmec ale lui Joseph Roth, Stefan Zweig, Franz Werfel, Felix Braun, Alexander Lernet-Holenia. Însăși operele lui Musil și Doderer sînt scrise tot cu un ochi privind înapoi, ca de altfel și mediocrele producții ale unui Bruno Brehm *(Apis și Este)* sau ale lui Mirko Je-

lusich, citite și apreciate însă de masele largi. *„Pe atunci, înainte de marele război"* — spune Roth în *Marșul lui Radetzky — nu-ți era indiferent dacă un om trăia sau murea. Cînd unul dintre pămînteni dispărea, locul său nu era imediat ocupat de un altul... Tot ceea ce creștea avea nevoie de timp îndelungat pentru a putea crește... Pe vremea aceea se trăia din amintiri, așa cum astăzi se trăiește din darul de a uita cît mai curînd, cît mai profund."* [1]

2. Praga și demonii în expresionismul austriac

Critica lui Broch îndreptată împotriva impresionismului vienez a fost simptomatică pentru generația expresionistă care s-a ridicat în regiunile mărginașe ale imperiului, mai ales la Praga —irealitate devenită oraș — unde atîtea vestigii ale trecutului aminteau de defenestrare, de gîlcevile dintre germani și cehi, de războaiele husite, de nenumărate torturi și povești de vrăjitorie, de fantomaticul Golem, de comunitatea evreiască și de figura, devenită legendară, a rabinului Löw. Prin sobrietatea și atmosfera ei stranie, Praga este întru totul antipodul Vienei vesele : în locul valsurilor predomină posomoreala și încordarea. Ulițele strîmte sînt anume făcute parcă să evoce grozăviile, actele de demență și isterie colectivă pe care istoria orașului le-a consemnat. Amintirile în acest oraș al judecății de apoi, înrudit cu Kaisersaschern din *Doktor Faustus* al lui Thomas Mann, par încrustate în piatră. Urzidil și Kisch [2], scriitori eminamente praghezi, s-au întrecut în descrierea aspectului straniu. Tipurile de decrepiți și demenți ca în drama *Golem* a lui Paul Leppin, cei din romanul cu același nume al lui Meyrink, din povestirea *Moartea este o stare de epuizare vremelnică* a lui *Brod*, din *Moartea miculului burghez* sau *Cerul jefuit*, ale lui Franz Werfel, din *Pro-*

[1] Joseph Roth : *Marșul lui Radetzky*, ed. Kiepenheuer & Witsch, Köln, 1963, p. 141.
[2] J. Urzidil : *Prager Triptychon (Triptic praghez).*

cesul lui Kafka, unde strada Julius este reconstituită minuțios în sumbra ei paragină, sînt aci parcă în elementul lor. Hradcinul și Catedrala sf. Vit iau proporții fantastice, delirante în *Castelul* și *Procesul* lui Kafka, scriitorul cel mai legat de atmosfera pragheză. În *Procesul*, bunăoară, în capitolul în care un preot povestește și tălmăcește personajului principal înțelesul parabolei *În fața legii*, coloanele de susținere ale domului gotic fac impresia unor gratii la ferestrele unei închisori, iar Hradcinul capătă proporții de „castel" justițiar. Același peisaj urbanistic ia aspecte apocaliptice, de biblică înviere a morților, în romanul lui Kubin, *Cealaltă față*. Însăși semnificația stemei orașului Praga, a fost tălmăcită de Kafka în felul următor: *„Tot ceea ce a creat acest oraș în domeniul legendelor și al cîntecelor cheamă parcă acea zi predestinată cînd cinci lovituri succesive ale unui pumn uriaș vor nimici orașul. Acesta-i înțelesul pumnului în stema orașului."* [1].

Praga a fost supranumită „vîrtelnița furtunilor" europene; acolo s-au ciocnit în 1848 contradicții de neîmpăcat, demonii așteptînd clipa dezlănțuirii lor. De acolo, ca și din alte regiuni mărginașe ale imperiului, au pornit spre centrul Vienei șuvoaiele care aveau să destrame vechea Austrie și mitul ei. Literatura unor scriitori cu orientare de stînga, expresioniști germani sau cehi (Hašek, Čapek ș.a.) au contribuit substanțial la acest proces de destrămare. Tensiunea politică internă atinsese un grad atît de înalt, încît dezlănțuirea primului război mondial a fost considerată aproape o mîntuire; în primele zile ale conflagrației din 1914, febra belicistă luase aspecte delirante. Precaută și inactivă pînă atunci, politica habsburgică deveni dintr-o dată dinamică: generalul Hötzen-

[1] Franz Kafka: *Beschreibung eines Kampfes. Novellen, Skizzen, Aphorismen aus dem Nachlass. (Descrierea unei bătălii. Nuvele, schițe, aforisme din Postume)*, Ed. S. Fischer, Frankfurt a/M., 1946.

dorf îl convinse pe bătrînul monarh să declare războiul şi acesta, şovăind, semnă decretul mobilizării. Nu după mult timp însă, iadul de la Verdun a pus capăt pentru totdeauna multprelungitului proces de disoluţie a imperiului, nesfîrşitelor amînări şi racilelor care săpau temelia edificiului statal, şovăielilor şi stărilor de continuă încordare. Milenara solidaritate a imperiului se dovedi iluzorie.

Pe tărîm literar, tînăra şi dinamica generaţie expresionistă dădea lupta cu generaţia anterioară. În timp ce Hermann Bahr, Roda Roda, Anton Wildgans sau chiar Hofmannsthal, Friedell, Alfred Polgar şi A. Petzold, aciuiaţi la cartierul general al presei de război, măcinau fraze în reportajele patriotarde de pe front, tînărul Georg Trakl, în vîrstă de numai douăzeci şi şapte de ani, îşi punea capăt vieţii, otrăvindu-se, lîngă Cracovia, în semn de protest împotriva marelui măcel. Aflaţi în tranşee, sub focul de baraj, un Theodor Kramer, Robert Musil, Egon E. Kisch, Ernst Waldinger, Albert Ehrenstein trimiteau, în ascuns, poezii şi pamflete antirăzboinice revistelor expresioniste *Der Sturm (Furtuna), Die Aktion (Acţiunea)* şi *Die weissen Blätter (File albe).* Iar în 1918, după prăbuşirea fronturilor, mulţi dintre cei amintiţi au contribuit la formarea de „gărzi roşii" şi „miliţii populare". Lîngă statuia din Viena a marilor maeştri germani, Werfel, în chip de tribun popular, cerea mulţimii adunate să ia cu asalt instituţiile bancare şi financiare, episod care i-a prilejuit lui Karl Kraus, editorul revistei *Die Fackel* şi maestru neîntrecut al satirei, o serie de substanţiale glose.[1]

Prăbuşirea monarhiei şi evenimentele care au urmat, adică republica, epoca nazistă, un nou război mondial, o nouă instabilitate postbelică, îndreptăţesc într-o oarecare măsură nota de nostalgică evocare a „lumii de ieri" pe care o întîlnim la mulţi scriitori. Fiindcă, după o aparentă şi prelungită stabilitate, s-a conturat şi s-a instaurat o lume de răsturnări politice, de nesiguranţă şi de orori. Ceea ce generaţia vîrstnică reprezentată

[1] *Das grosse Erbe,* p. 78.

de Rilke, Hofmannsthal sau Musil bănuise doar că s-ar putea întîmpla, deveni dintr-o dată realitate cotidiană chiar şi pentru autorii care glorificaseră atmosfera monarhiei şi „epopeea" primului război mondial. Iar numărul lor nu era mic.

3. Grotescul austriac

Cu mult înainte de prăbuşirea monarhiei, semnele sfîrşitului iminent se conturaseră foarte clar: lucrurile dobîndiseră un înţeles dublu, realitatea se transformă într-un rigid mecanism de tradiţii secătuite de viaţă, iar pe plan secund se configura tot mai precis o „altă realitate", difuză în cuprinsul ei, dar insinuîndu-se haotic şi trezind spaime. Prin ambiguitatea lor, prin pierderea caracterului real, lucrurile generau neîncredere în esenţa lor. Părea că măşti neînsufleţite se suprapun unor chipuri reale, visul se îmbină cu stări de trezie; tot ceea ce era mişcător părea încremenit, iar încremenirea se însufleţea. Casele, copacii, uneltele însăşi, lucrurile vechi şi îmbătrînite dobîndeau parcă trăsături umane, viclene uneori, în vreme ce omul plasat într-un astfel de peisaj, încremenea, îndobitocindu-se şi automatizîndu-se. Cine avea ochi de văzut şi — numărul acestora era destul de mare — intuise starea apocaliptică premergătoare prăbuşirii statului imperial, un adevărat sfîrşit de lume. *Odradek* şi *Metamorfoza*, *Procesul* şi *Castelul* ale lui Kafka, *Miniaturile tarokaniene* a lui Herzmanovsky, *Tubutsch* a lui Ehrenstein, opera lui Meyrink aveau să se nască din asemenea stări de sumbră efervescenţă spirituală. Mai mult, ecourile acesteia se prelungesc chiar în exerciţiile de literatură grotescă ale generaţiei de după 1945, mai ales în unele lucrări ale lui Ilse Aichinger, Kein, Milo Dor, Jakov Lind, Albert Drach, Erich Fried, în care *„ridicolul lipsei de coeziune"* [1], *„starea de izolare"* a

[1] F. Torberg: *op. cit.* Vezi şi: Wolfgang Keyser: *Die Groteske, seine Gestaltung in Malerei und Dichtung (Grotescul, plăzmuirea lui în pictură şi poezie)*, Ed. Francke, Berna, 1957, p. 198.

lucrurilor dobîndesc aspecte macabre. Absența unui principiu unificator, a unui etalon de măsură a valorilor reale, cu adevărat superioare, se resimțea tot mai adînc. Fenomenele vieții sociale și psihice se descompuneau în părțile lor componente, fiecare parte componentă devenea sistem de sine stătător și singularizat, lipsit de coeziune și de relație cu restul fenomenelor. Scăpate de sub control, sistemele funcționau în gol — ca în *Castelul* lui Kafka — generînd stări de panică, dislocări psihice cu urmări tragice pentru fiecare individ în parte. Acțiunile transformate în simple funcțiuni mecanice, fără o logică interioară, fără raportul necesar dintre mijloc și scop, deveneau ridicole și înfiorătoare. Cele mai banale motive serveau drept acte de justificare a existenței. *„Dacă aș fi întrebat ce mi s-a întîmplat ieri* — spune eroul povestirii *Tubutsch* a lui Ehrenstein — *aș răspunde în felul următor: «Ieri? Ieri mi s-a rupt șiretul de la pantof»*". În romanul lui Herzmanovsky există un erou, Eynhuf, secretarul depozitului de *„trompete imperiale"*. Supremul ideal al acestuia constă în a dărui monarhului, cu prilejul aniversării unui sfert de veac de domnie, o efigie reprezentînd cifra 25, confecționată din 25 de dinți de lapte. Eroul nu dispune decît de 24 de piese — și fabulația romanului derulează aventura căutării ultimei piese. Absurdul în literatura austriacă ia naștere din alăturarea unui scop banal, ridicol și imensa cantitate de energie, inițiativă și conștiinciozitate irosită în vederea realizării lui. Această discrepanță constituie punctul de plecare în creionarea acelor tipuri de funcționari întîlniți bunăoară în povestirea *Tulpe* a lui Hermann Ungar, în „acțiunea paralelă" din romanul lui Musil *Omul fără însușiri*, din *Mascarada geniilor* a lui Herzmanovsky sau din *Generalul* lui Gütersloh. Ticul se substituie sensului, obișnuința ia locul vieții; o asemenea realitate construită parcă pe calapodul fanteziei sucite a unor spiriduși, cu ciudățenii care apar la fiecare pas, din fiecare clin al existenței, constituie aspec-

tul demonic al vieții banale a amploiaților și a instituțiilor, adevărate „fenomene oculte", pe care investindu-le cu lumini de panoptic ridicol și baroc, scriitorii austrieci le-au transformat în substanță literară cu efecte înfricoșătoare.

4. Parodia universalității

Aceasta este imaginea legendarei țări Kakania[1] · substanță neîndestulătoare, prăpastie între sens și existență, dislocare cu fisuri adînci în spatele cărora pîndesc diformitățile. Irealitatea se naște ca urmare a dispariției raportului logic, a consensului dintre forul interior și lumea exterioară, coincidența acestora asigură certitudinea și împiedică apariția nonsensului. Tot ceea ce-i trecător, proces pur, faptă nereflectată reprezintă nonsensuri ; orice încercare de a stabili raporturi între ele eșuează, deoarece mijloacele cu ajutorul cărora omul se apăra în fața lumii transformînd-o în cuvînt, rațiunea și moralitatea refuză să acționeze. Cînd lumea exterioară este părăsită de fantezia noastră, noi înșine devenim lume exterioară. Acesta este și înțelesul pe care Camus l-a dat absurdului. Cartea sa *Mitul lui Sisif*[2] are un întreg capitol închinat lui Kafka. De altfel, însuși Kafka, meditînd asupra unei asemenea stări de disperare, glosează în felul următor : „El nu este niciodată îndeajuns de pregătit pentru a putea înfrunta o situație și deci nici nu-și poate reproșa că viața îi cere în mod chinuitor să fie pregătit ; dar, chiar dispunînd de timp, cum s-ar putea pregăti fără să cunoască misiunea ? Sîntem, cu alte cuvinte, în stare să facem față unei probleme firești, simple ?"[3] Aceasta în mod ideal ; dar ce se întîmplă cînd într-adevăr sîntem confruntați cu astfel de situații ? Sau, după consumarea lor, cînd trebuie să le

[1] R. Musil : *Der Mann ohne Eigenschaften (Omul fără însușiri)*, cap. 8 și 20, în antologia de față, vol. p...

[2] Camus : *Der Mythos von Sisyphos (Mitul lui Sisif)*, Ed. Rowohlt, Hamburg 1964, p. 120 și urm.

[3] Franz Kafka : *Er. Prosa von F. Kafka (El. Proza lui Kafka)*, Ed. Suhrkamp, Frankfurt a/M, 1965, p. 210.

analizăm ? Dezvoltînd tema imposibilității de a realiza universalul, experiențe anticipate, romanul *Procesul* reprezintă deopotrivă o luare de poziție polemică față de această problemă. Și totuși vechea Austrie voia s-o realizeze cu de-a sila prin politica ei. Asumîndu-și acest rol, ea a devenit parodia constrîngerii la totalitate și a demonstrat că realizarea unui sistem totalitar nu este cu putință decît ignorînd adevărul și anulînd ideea de om. Kakania a fost „o problemă complexă", dar în același timp și parodia acesteia, ca de altfel și a unui șir întreg de fenomene ale vieții moderne, și pînă la urmă parodia propriei ei existențe, a inconsistenței ei încadrată în venerabile forme și formule de viață, care produceau același ecou ca și un mare manej gol în care pătrundeai din curiozitate. Sub aspectul de panoptic ridicol și pestriț, Kakania purta în mod evident stigmatele procesului de criză generală în care burghezia occidentală intrase cu vreo patru sute de ani mai înainte. Marii scriitori austrieci au intuit din vreme că această ciudată vatră culturală care dăduse lumii teoriile psihanalizei, tehnica monologului interior, filozofia impresionismului, a expresionismului, a neopozitivismului, muzica atonală (Schönberg, Alban Berg, Webern) și, în ultimă instanță, o viguroasă literatură de limbă germană, nu mai reprezenta decît *„un foarte evident model de prăbușire a lumii moderne"* [1].

Pe la începutul secolului, Austria făcea parte din categoria acelor țări în care fenomenul relativizării în timp a existenței istorice, psihologice și spirituale se resimțea din plin și chinuitor. „Realitatea" era o simplă formulă ajutătoare, carapacea ei nu ascundea decît nonsensul unor noțiuni. Chiar și credința în destinul omului, în măsura istoriei devenise subiect de parodie. *„Dacă istoria omenirii ar avea o misiune proprie* — afirmă, ironizînd, Musil în romanul său — *această misiune nu ar fi cu nimic mai prejos decît aceea pe care o are acum și care conduce la ciudata concluzie că de fapt*

[1] R. Musil : *Omul fără însușiri.*

nu are nici o misiune“ [1]. Vorbind despre „ambivalența“ veacului nostru, pe care o numește „phenotip“ — coexistența unui fenomen și a contrariului său — Gottfried Benn recunoaște că unica modalitate de a da expresie neexprimabilului este paradoxul. Vechea Austrie reprezenta cel mai propice teren de dezvoltare a acestei modalități întrucît *„disoluția atinsese nivelul integrității“* [2]. Procesul de pulverizare a vieții, inexistența unui principiu unic de raliere pentru toți și toate, universalitatea impusă cu sila, transformaseră acest imperiu cvasimedieval și cu o unitate pur simbolică exprimată prin coroană, într-o minciună frumos poleită, într-o realitate de vis, care parodia posibilitatea unității și demonstra prin propria lui existență imposibilitatea de a realiza unitatea. În existența doar ca spațiu a imperiului, timpul părea că e suprimat, deși își lăsase pretutindeni stigmatele, deși pulveriza mai degrabă decît unifica o lume de identități născute din spaimă, care, la rîndul ei, era parodia ideii că *„noi înșine ne transformăm în lumea spiritului în continuă mișcare“* [3]. Magicul vis imperial al universalității nu întîrzie să se autodemaște chiar dacă prezenta trăsăturile ridicole ale înfiorătoarelor încercări de mai tîrziu de a totalitariza istoria și timpul. Deocamdată voiosul scop în sine se reflecta, ca într-o sală de oglinzi, într-un noian de nonsensuri și tautologii pe care, ironizîndu-le, Musil le numește *„identice cu sine, dar numai din întîmplare“* [4]; cu timpul însă începu să-și facă părerea că există *„fenomene date și născute prin sine“* [5]. Mai tîrziu, în lumea modernă, o lume care bîjbîie din ce în ce mai mult prin realitățile născute din sine, concomitent cu pierderea evidenței

[1] Robert Musil, *Omul fără însușiri*, p. 1110.
[2] Erich Heller: *Studien zur modernen Literatur (Studii de literatură modernă)*, Ed. Suhrkamp, Frankfurt a/M, 1963, p. 13.
[3] Rudolf Kassner: *Die Grundlagen der Physiognomik (Bazele fiziognomiei)*, Ed. Insel, Leipzig, 1922, p. 49.
[4] R. Musil: *Omul fără însușiri*, cap. 34.
[5] H. Spil: *Welt im Widerschein*, p. 255.

și a credinței, asemenea păreri au dat naștere unor noi aspecte ale crizei noțiunii de libertate și responsabilitate umană. Capacitatea fanteziei de a plăzmui realități, faptul că o irealitate poate fi mai puternică decît lumea, părerea astăzi foarte modernă după care omul este o cauză în sine lăsată pradă libertății erau de mult cunoscute în Austria, ceea ce a și făcut ca mulți scriitori să se îndrepte spre făgașul literaturii de coșmar. Căci ce altceva decît un vis macabru era, de pildă, uriașa mașinărie birocratică în care întîmplarea lua aspecte de destin, care prin amînările, dezlînările ei, transformase existența nefericiților supuși într-un joc, mutîndu-i de colo-colo, ca pe niște cifre abstracte. Romanele lui Kafka, în special *Castelul*, convorbirea dintre Joseph K. și primarul satului, lasă să se întrevadă soarta individului abandonat bunului plac și samavolniciei.

5. Realitatea de vis și oroare față de sistem

Întrebarea dacă monarhia a existat *cu adevărat* sau doar ca legendă, ca o fantasmagorie, nu este întru totul nejustificată. Ea s-a creat pentru sine și a dăinuit, cu ușoare constrîngeri, sfidînd legile propriei ei existențe : teren propice pentru poezie și tălmăcire psihanalitică a viselor. Într-o prelegere intitulată *Meine Zeit (Epoca mea)*, vorbind despre forța neadevărului de a plăzmui realități, Thomas Mann dă curs următoarelor idei : *„Mă cuprinde de-a dreptul o spaimă îndată ce aud rostindu-se cu indiferență fraza : Cum adică, legendele «în măsura în care sînt recunoscute» pot deveni adevăruri ? Miturile, poveștile, falsificările, minciunile pot fi transformate în temeiuri ale realității istorice ?... Asta înseamnă că istoria nu este altceva decît un gen odios de poezie, o poezie a silniciei, deoarece transformarea neadevărului în adevăr este la urma-urmei tot o siluire, după cum însăși cea mai blîndă formă de exploatare a nevoii omului de a crede este silnicie."* [1] Sau, după cum spune Kafka în *Procesul : „Nu tre-*

[1] Thomas Mann : *Gesammelte Werke (Opere complete)*, vol. 12, p. 593, Ed. Aufbau, Berlin, 1956.

bute să credem că totul este adevăr, ci că totul este necesar" [1]. Birocrația austriacă și cea rusească au creat în cele două imperii adevărate modele de aparate cu funcționare totalitară, sisteme, magistral caracterizate de Kafka în *Castelul* [1]: o societate fundată pe ficțiuni, egală cu sine, închisă în sine, aflată sub jurisdicția autoritară a „castelului"; o societate rîvnită totuși de izgonitul K. însetat de ideea de a se elibera de chinuitoarea sa libertate și solitudine. Străin fiind, el este singurul om care contemplă și se minunează în fața acestui joc ce funcționează perfect: „*Trebuie să fii străin și într-o situație cu totul specială, așa cum este a mea* — spune el — *pentru a te putea sustrage ideilor preconcepute și a te îndoi de necesitatea acestui uluitor de unitar joc.*" Teama de zguduirile pe care nu realitatea adevărată, ci realitatea fictivă le-ar putea provoca, teama față de distrugerea conștiinței de sine, ea însăși rămășiță fantomatică atît pe plan colectiv cît și individual, legenda, evadarea din sfera de întîmplări anarhice în aceea de armonie a minciunii, constituie aspectul fascinant al ideologiilor occidentale, al surogatelor de religii ale veacului 20. „Sistemele" kafkiene își extrag și ele seva din ideea unei ermetizări: omului nu i se mai permite să ia cunoștință de lumea ca atare, ci i se oferă un surogat, i se construiește o lume nouă de neadevăruri în care totul pare adevărat, fiindcă mijloacele de informare și confruntare au fost suprimate. Cel integrat într-un asemenea sistem nu-și dă seama că orizontul său este limitat de un cadru care nu permite pătrunderea adevărului în universul de cunoaștere îngustat. În felul acesta prind contururi acele halucinante și chinuitoare stări, descoperite și valorificate literar de Kafka. Identitatea tautologică a sistemului este asigurată printr-un consens tacit, în virtutea căruia minciunii nu i se spune minciună, ci adevăr; întocmai ca în jocurile de societate cînd cel care nu-i

[1] Compară Manfred Durzak: *Im Machtrausch der modernen Welt (Beția forței lumii moderne)*, în *Die Welt*, din 2.II.1967.

cunoaşte esenţa sau i-o tulbură este eliminat din mijlocul jucătorilor ca trădător şi duşman al regulilor. Tăria unui asemenea sistem rezidă într-o subtilă ierarhizare a secretelor şi a informaţiilor : *„In genere* — spune Kafka în parabola *Zur Frage der Gesetze (Cu privire la problemele legii)* — *legile noastre nu sînt cunoscute tuturor, ele constituie secrete deţinute de un mic grup nobiliar care ne domină... Specificul acestor legi cere ca şi conţinutul lor să rămînă tăinuit.*" Dreptul de a statua ceea ce este şi ceea ce nu este adevăr, utilizarea informaţiilor în scopuri de dezinformare, acordarea dreptului de acces la secrete unui grup restrîns sau unui singur om constituie premisele instaurării unei nelimitate domnii a bunului plac. Puterea unui om se judecă în funcţie de gradul de cunoaştere al secretelor. Adevărul asupra sistemului nu este destăinuit decît celor care se bucură de o deosebită „încredere", în speţă funcţionarilor superiori din „castel" şi contelui Westwest. Indivizii sînt frustraţi de drepturi civile şi eroii kafkieni se impun atenţiei noastre tocmai prin acest aspect : nici un subordonat nu deţine vreo informaţie. Un noian de ordine şi dispoziţii domină satul şi castelul, ele, deşi prezintă o importanţă vitală pentru Joseph K., nu sînt cunoscute de nimeni. În zadar încearcă eroul să afle ceva. Locuitorii satului, trăind tutelaţi, în afara legilor, liberi ca păsările cerului, dar expuşi oricînd pericolului de a fi arestaţi, nu vor să ia cunoştinţă de existenţa lui Joseph K., fiindcă într-un asemenea cadru totul este posibil, totul este supus doar imprevizibilului. În vreme ce funcţionarii superiori ţin consfătuiri tainice, Joseph K., a cărui situaţie este dezbătută în spatele uşilor zăvorîte, nu dispune nici măcar de dreptul de a se apăra. El trebuie să accepte evenimentele în precipitarea lor, să trăiască într-o continuă tensiune a sentimentului de culpabilitate, cu teama continuă că oricînd ar putea fi urmărit şi arestat fără vreun motiv plauzibil.[1] În Rusia ţaristă, dominaţia autocrată şi birocrată luase

[1] Vezi : Elias Canetti : *Die Blendung (Orbirea)*.

aspecte mult mai sumbre decît în Austria. Viaţa şi opera lui Dostoievski sînt o pildă în acest sens şi nu întîmplător forţa negativă a acestui mare scriitor rus a fascinat şi a exercitat o puternică influenţă asupra unor scriitori austrieci ca Musil, Kafka, Doderer şi alţii. Chiar dacă după perioada lui Metternich, imperiul austriac a renunţat într-o oarecare măsură la rigiditatea-i caracteristică, totuşi prezenta vădite înrudiri cu celălalt stat avînd drept stemă vulturul bicefal. În vreme ce însă marea literatură rusă dădea expresie chinurilor tantalice ale supuşilor ţarului — şi un exemplu concludent al existenţei tragice a funcţionărimii este gogolianul Cicikov — în literatura austriacă, mai aerată, pigmentată de parodie şi grotesc, funcţionarul este doar o apariţie ciudată, descinsă parcă dintr-un panoptic ridicol de tip herzmanovskian.

Dispărînd sentimentul universalităţii, locul său a fost ocupat mai tîrziu de un sistem totalitar care, aparent, se bucura de adeziunea unanimă a supuşilor. Dar unanimitatea se transformă curînd în unilateralitate, într-un sistem care se încăpăţîna în ignorarea realităţii, în claustrare, în alimentare din falsa strălucire, în excluderea oricărui principiu moral sau, în cel mai bun caz, în admiterea aceluia care intra în evidentă contradicţie cu realitatea. Procesul de singularizare, de izolare deplină faţă de restul lumii nu a întîrziat să-şi arate roadele : o fanatică voinţă de a nu recunoaşte decît forme atemporale. Limita superioară negativă a unei astfel de existenţe „purificate", din care au fost eliminate deopotrivă trecutul, prezentul şi viitorul, omul fiind lăsat la cheremul clipei goale, a minutului organizat, este după sociologul american Hanna Arendt, lagărul de concentrare, model perfect al izolării totale. Marele vis de groază al libertăţii burgheze a luat astfel sfîrşit printr-o înfricoşătoare robie : *„Munca te face liber"*, anunţa cu dispreţ, parcă, inscripţia de pe poarta lagărului de la Auschwitz. În acest veac al nostru nu a rămas neutilizată nici o metodă de anulare a adevărului, a naturii umane, de supunere la cele mai umilitoare condiţii, în numele şi de dragul unor abstracte principii de universalitate. Libertatea care s-a născut ca urmare a disolu-

ției societății burgheze poartă numele de nihilism : iluziile lui au devenit mai periculoase decît cele ale evului mediu care practica inchiziția, isca visurile de groază invocînd legămintele divine.

6. Demonii, golul și crima

La scurtă vreme după instaurarea ei, în 1791, libertatea deveni „despotism al libertății" ; erau începuturile autonomiei politice sub egida burgheziei, care în ultima instanță au dus la nimicirea omului prin economie și la adevărate aberații în domeniul valorilor morale. Regulile de conduită, transformate în simple alibiuri, în convenții încremenite, moarte, erau invocate doar la nevoie și puse în slujba camuflării adevăratelor intenții : din spatele lor amenința golul. Născuți în haos, demonii se pregăteau să irumpă. Libertatea nu mai însemna decît un flagel, dreptul de a concura fără scrupul, năpustire asupra celorlalți. Părea că ideea libertății de întrajutorare, de colaborare a dispărut pentru totdeauna. Nietzsche întrevăzuse această dezordine totală și opera sa a dobîndit valoare de mesaj profetic. Lumea trăia senzația că se află pe un teren în alunecare, pe care nu mai domnea decît arbitrarul și întîmplarea, pe care răsunau *„trompetele stridente ale Nimicului"* cum remarcă pregnant Kafka. Romanele lui Dostoievski au creat tipul omului *„eliberat de îndatoriri și opreliști"* [1] care-și manifestă libertatea anarhic. Kirilov din *Demonii* se sinucide pentru a demonstra că Dumnezeu a murit ; Raskolnikov comite o crimă pentru a se convinge de eficiența deplinei lui autonomii. Încercînd să se substituie divinității, să devină Dumnezeu, omul devine în realitate un caz patologic. Sadicul asasin Mossbrugger din *Omul fără însușiri*, ucigașul Meisgeier din *Demonii* lui Doderer nu diferă prea mult, ca structură, de eroii lui Dostoievski. Ei întruchipează tipul omului pentru care certitudinea ca punct în lume, realitatea psihică au încetat să mai

[1] Hermann Glaser : *Weltliteratur der Gegenwart (Literatura universală contemporană)*, Ed. Ullstein, Frankfurt a/M, 1962, p. 20.

existe ; singurul principiu de care ţin seama şi unica direcţie pe care o urmează este : totul e permis ! Toţi sînt văduviţi de realitatea interioară, de certitudini. Sub acest aspect, Moossbrugger este consecinţa ultimă a relativizării procesului de gîndire pe care-l practică şi Ulrich, eroul musilian : termenii de comparaţie sînt aboliţi, se desăvîrşeşte paralelismul între distrugerea sufletului prin absenţa controlului raţiunii şi distrugerea societăţii şi a realităţii prin prezenţa sistemului totalist, izolat. Doi demoni stau gata să se înfrunte, unul dinlăuntru şi altul din afară ; mergînd mînă în mînă, ei pregătesc marile catastrofe ale veacului.

Spaima de o eventuală „distrugere a raţiunii" [1], de bestializarea omului şi a formelor de dominaţie politică se făcuseră de timpuriu simţite în Austria. Forţele iraţionale ale monarhiei danubiene, zăgăzuirea sentimentului naţional într-un stat multinaţional, supravieţuirea vestigiilor medievale, ofereau teren prielnic creşterii şi dezvoltării acestei spaime. Cîndva, Grillparzer avertizase că drumul omului european trece de la umanitarism prin naţionalism la bestializare. Iar pe la 1840, părintele psihologiei abisale, austriacul Ernst von Feuchtersleben vorbea despre spaimele interioare datorite „dramului de nebunie care dormitează" în fiecare om. *„Puneţi în funcţiune toate forţele active şi senine* — spunea el — *şi luptaţi ca nebunia să nu se trezească niciodată !"* Dar încă de prin 1909 — cu mult înainte ca lozinca de rău augur *„Germanie, trezeşte-te !"* să fie lansată de *cel mai cunoscut austriac al veacului nostru"* [2], Adolf Hitler, în numele „revoltei nihiliste" cu ajutorul celei mai înfiorătoare maşinării de distrugere din cîte a cunoscut lumea — Alfred Kubin îşi dăduse seama că „dramul de nebunie" se trezise. Gînditorul austriac Ludwig Wittgenstein, de

[1] O paralelă a acestui proces prezintă Georg Lukács în : *Geschichte des deutschen Irrationalismus von Schelling bis Hitler (Istoria iraţionalismului german de la Schelling pînă la Hitler)*, în *Die Zerstörung der Vernunft (Distrugerea raţiunii)*, Ed. Aufbau, Berlin 1955.

[2] F. Heer : *Oesterreichische Literatur der Gegenwart*, p. 130.

altă parte, anunța că *„filozofii tratează problemele întocmai cum sînt tratate maladiile"*. În marile romane și povestiri ale literaturii austriece, apar din ce în ce mai mulți medici, ca eroi principali; psihologii austrieci Freud și Adler preconizează tratamente, asistență sufletească, iar scriitori ca Musil, Broch, Canetti, Saiko sau Doderer adîncesc probleme de antropologie și psihologie a maselor. *Un medic de țară* a lui Kafka este un simbol al sănătății fizice, chiar al unei supra-sănătăți, dar și al maladiilor de natură metafizică. Tot un simbol este și răzvrătirea lui Kafka împotriva autorității părintești, deși imaginea unui părinte autentic îl obseda (cîte chipuri de falsi tați nu au devenit în veacul nostru realități macabre, prin insinuarea în locurile rămase libere!): *„Cînd ai ajuns să dai o singură dată crezare falselor sunete ale clopotului nocturn, nu mai rămîne nimic de îndreptat"*. Opera lui Kafka reprezintă în acest sens o uriașă provocare a libertății, care este apoi respinsă sau înlocuită de suferința prin însingurare. Coșmarurile lumii kafkiene sînt produse nu ale non-libertății, ci ale nesiguranței, ale incertitudinii de a fi liber sau captiv, cu alte cuvinte, ale înspăimîntătoarei perspective de a trăi o viață de captiv liber, în limitele unei colivii în care orice alegere devine absurdă deoarece nu mai există alternativa binelui și a răului. *„Într-o închisoare ar fi putut s-o scoată la capăt* — spune Kafka într-unul din aforismele sale — *scopul vieții sale era să sfîrșească asemenea unui deținut. Atît doar că era vorba de o colivie cu gratii. Captivul era de fapt liber, putea participa la orice... putea chiar să-și părăsească uneori colivia..."* [1]

Într-o foarte lucidă expunere teoretică, Broch, omul de știință și *„poetul împotriva voinței sale"* încearcă să analizeze critic „decăderea valorilor", „libertatea valorilor" și urmările acestora. El dezvoltă teoria după care istoria este formată din cicluri care dăinuie aproximativ 2000 de ani. După fiecare ciclu începe să se simtă nevoia creării unei noi „existențe".

[1] F. Kafka: *Er*, p. 210.

Epoca creştinismului a luat sfîrşit, realitatea s-a dezmembrat, sfera obiectelor şi obiectele însele s-au singularizat. O nouă realitate este imperios necesară, pentru a evita apariţia falselor teorii asupra însănătoşirii morale a veacului. Printr-o genială intuiţie, Broch încearcă să restabilească raportul originar dintre cele mai disparate categorii umane : eternitatea, infinitul, moartea, în opoziţie cu temporarul şi „totala înrobire" (aluzie la lagărele de concentrare), oferind în chipul acesta o imagine cuprinzătoare a tuturor problemelor de mare actualitate. În concepţia lui Broch, ultima fază a procesului de depreciere a valorilor şi deci de însingurare a omului începe imediat după primul război mondial, cînd se înstăpîneşte tirania „obiectivităţii", a concepţiilor fruste şi brutale. Romanul ciclic *Die Schlafwandler (Lunaticii)* descrie calea parcursă începînd cu romantismul, adică însingurarea spirituală, trecînd prin „anarhia" — însingurarea sentimentelor — şi terminînd cu „obiectivitatea" — însingurarea socială, concretă. Huguenau, eroul celui de al treilea volum al ciclului este un om care nu se lasă impresionat de nimeni şi nimic, e incapabil de a sesiza binele şi răul ; incertitudinea faţă de valori manifestată de Pasenow şi Esch, reprezentanţi ai „romantismului" şi „anarhiei" care căutau să descopere valori (în uniforme şi erotism, firește !) devine la Huguenau libertate totală faţă de valori. *„Raţiunea devine rea cînd se autonomizează"*, întocmai ca şi subconştientul, care lăsat în voia lui, generează răul. Binele nu poate fi restabilit decît prin refacerea echilibrului dintre lumea interioară şi cea exterioară, între raţiune şi sentiment.

Supraraţionalul se manifestă prin repetarea maşinală a convenţiilor golite de sens ; punctul lui culminant îl constituie un „sistem totalist", gîndirea „golită de adevăr", „pseudogîndirea". Din masa iraţionalului sînt apoi selecţionate o serie de forţe „bune" şi o serie de „valori spirituale" care sînt folosite demagogic împotriva „procesului de decădere". În fiecare din aceste sisteme se constituie ulterior un număr de sisteme parţiale, fără puncte de interferenţă între ele, iar fiecare sistem parţial reţine în sfera lui drept realităţi doar faptele care spri-

jină sistemul. Astfel, bunăoară, Huguenau uită cu totul crima pe care a comis-o, considerînd că ea nu se încadrează în normele neutrale ale sistemului comercial din care face parte, ca negustor. Se instaurează deci absolutismul inumanului, lipsa totală de conştiinţă, care ţine cont doar de faptul în sine. Omul este lăsat la cheremul *„uraganelor care îngheaţă"*.

Continuarea propriu-zisă a triologiei *Lunaticilor* o găsim în romanele *Der Versucher (Ispititorul)*, 1953, şi în *Die Schuldlosen (Nevinovaţii)*, în care procesul de „descompunere a valorilor" este urmărit sub aspectul politic. În *Ispititorul*, setea mistică de purificare şi mîntuire a locuitorilor unui sat alpin austriac este abil exploatată de un şarlatan intelectual, Marius Ratti, ale cărui promisiuni de a stabili relaţii cu un Nou Absolut se dovedesc simple minciuni. Singură „mama Gisson", care trăieşte în strînsă comuniune cu gîndirea originară, se ridică împotriva escrocului. Goana aceasta după false absoluturi este urmărită şi pe plan politic, întocmai ca în *Doktor Faustus*. În ciclul de nuvele din volumul *Nevinovaţii*, a căror acţiune se desfăşoară în vîltoarea sălbaticilor şi sîngeroşilor ani ai celui de al doilea deceniu al veacului nostru, şi în care se prefigurează substanţa ideologică a regimurilor de odioase asasinate în masă de mai tîrziu, asistăm la punctul culminant al diabolicei dominaţii a „lumii de jos", lumea instinctuală, caracterizată printr-un lanţ de complicităţi. Într-o nuvelă, unul dintre eroi exclamă: *„Iată, am curajul să afirm că-i o adevărată porcărie cînd cineva, invocînd aşa-zisa convingere, încearcă să instige la uciderea unui semen de al său; aş putea spune chiar că un asasin de rînd, lipsit de orice dogmă este totuşi mai cumsecade..."*[1]

Una din consecinţele evoluţiei istorice de după eşecul revoluţiei din 1848, ca urmare a procesului de sublimare a instinctelor politice, a fost creşterea aproape maladivă a unui mare număr de ideologii şi de sisteme haotice de gîndire. *„Moduri eronate de gîndire, atingînd paroxismul, s-au canalizat în di-*

[1] Hermann Broch: *Die Schuldlosen (Nevinovaţii)*, vol. V al ediţiei complete, Zürich, 1954.

recție politică, straturile inferioare ale unei debilități mintale din regiunile alpine au ajuns la suprafață, voiajorii comerciali au început să pactizeze cu problemele spiritului, preoții cu gazetarii de duzină, bancherii cu mîntuitorii poporului, iar agenții de publicitate cu artiștii. Ultimele rămășițe ale culturii austriece s-au dizolvat în acest pandemonium", spune istoricul literar american Erich Heller într-un eseu despre Karl Kraus. Aceste fraze lucide exprimă întocmai ceea ce artistic, în operele lor, intuiseră între alții Musil, Broch, Canetti și chiar Doderer. Această definiție a deprecierii valorilor și demonizării culturii austriece poate fi considerată ca o notă de subsol la uriașul roman *Omul fără însușiri* al lui Musil, dar și ca o explicație istorică a capodoperei lui Doderer. Pecetea epocii este domnia mediocrității ; nu geniul, ci mediocritatea precară, filistinul încearcă să devină partenerul lui Mefisto. Karl Kraus, unul dintre marile spirite critice din cultura austriacă, pe care Heller îl analizează cu deosebită simpatie, arătase proporțiile pe care le pot atinge *„diabolicele mașinațiuni ale mediocrității"* [1], în cadrul unei realități în care fusese *„comis un asasinat asupra fanteziei"*. Răul este redus la proporțiile precarului, fiindcă epoca nu mai dispune de capacitatea de a înțelege diabolicul. Să ne amintim : nu oare diavolul ia aspectul unui filfizon care are pretenția să-l înfrunte pe Ivan Karamazov din romanul lui Dostoievski ? Adrian Leverkühn din *Doktor Faustus* nu încheie un pact diabolic cu o imundă scîrbăvie ? Răul a dobîndit noi aspecte și numele acestora este : mediocritate, opacitate. În *Demonii* Doderer spune : *„Tot ceea ce se înțelege de la sine este un monstru care a dormit în preajmă noastră. Acuma fiara se trezește, mă atinge. Am recunoscut-o."* Strădania romancierului constă în recunoașterea unor astfel de monștri care sălășluiesc în personajele sale, deoarece, aciuiați în sufletele închistate și închircite ale micii burghezii, ei pot deveni mai primejdioși decît *„cel mai înzestrat și mai misterios geniu al răului"*. Asemenea suflete ratate sînt pline de *„inimaginabile*

[1] Erich Heller, *op. cit.*, p. 64.

vecinătăți, de neașteptate implicații, gata oricînd să irumpă, sînt asemenea unor zone de vid care absorb totul". Paranoia și isteria, tendințele de a face „breșe", și violența, glorificarea prostiei și a brutalității ca „mod de viață" sînt aci în elementul lor.

Există în romanul lui Doderer un episod în care are loc o mare discuție purtată de cei care se auto-intitulează „ai noștri" (inspirată de o discuție din *Posedații* lui Dostoievski) prin care răzbate foarte vag esența unui spirit fascizant. René Stangeler, doctor și istoric, teoretician al celei *„de a doua realități"*, intuind cu un plus de sagacitate stadiul de împietrire spirituală și doctrinară a semenilor lui, izbutește să se distanțeze în mod critic. Descoperind un interesant manuscris din secolul al 17-lea referitor la procesele de vrăjitorie, Stangeler îl comentează și stabilește paralele și similitudini între comportamentul castelanului de odinioară de la Neudegg, Achaz — care pentru a-și satisface instinctele acuzase un număr de femei de vrăjitorie și le închisese în subteranele castelului și actele de violență într-o epocă de nesățioase acaparări, de însușiri de bunuri, care nici măcar nu dau satisfacția posesiei. Achaz este tipul de „posedat", învăluit într-o carapace care-l împiedică să descopere în mod spontan receptivitatea vieții sexuale. Galeriile și arcadele castelului său sînt simbol al „refuzului apercepțiilor", și al celei de „a doua realități". Achaz este un insațiabil al trăirilor ce nu pot fi luate cu sila, ci numai adăugate.

Prostia, într-o oarecare măsură, reversul ideologic al brutalității, reprezintă încă de la Flaubert încoace un domeniu preferat al filozofiei culturii ; pentru marele spirit francez ea reprezintă o noțiune conturată nu numai în *Bouvard și Pécuchet*, ci și în *Dictionnaire des idées reçues*, un adevărat dicționar de locuri comune. Karl Kraus își făcuse o preocupare constantă din depistarea prostiei în limbaj, a locurilor comune, considerate ca simptome ale apocalipsei, elemente ale seducției spirituale. În definiția lui Sartre, prostia este un sistem intermediar față de ordinea constituită, care ne constrînge la acceptarea unui soi de închistare spirituală, ca urmare a acceptării locurilor

comune în limbajul de toate zilele. O varietate de prostie nocivă — după Doderer — este acea stare de intoleranță care creează realități închistate, retranșarea rigidă în stratificările ideologiei, „refuzul de apercepții", acceptarea celei „de a doua realități", ca în cazul lui Șigalov, personajul dostoievskian din *Posedații* care are un cuvînt de ordine: *„În afara soluției mele nu mai poate exista nici o altă soluție"*. Ofițerul Gyurkicz, care face parte din cercul „alor noștri", reprezentantul tipului care aderă necondiționat la tot ceea ce constituie act de brutalitate, devine către sfîrșitul romanului un adevărat măsluitor de cuvinte, demagog, corupător de mase. El își descoperă un teren ideal de acțiune în vîltoarea răzmeriței vieneze din 1927 care a fost urmată de incendierea palatului de Justiție. Personajul este într-atît de fascinat de *„ceea de a doua realitate"*, de *„respingerea apercepțiilor"*, încît lovit de *„curentul de înaltă tensiune al vieții"*, moare, iar autorul comentează în felul următor acest sfîrșit brusc: *„Contactul neașteptat, nemijlocit cu realitatea nudă, directă, nesofisticată, este mortal. Minciunile practicate vreme îndelungată, după ce au jucat un rol decisiv în viața sufletească nu pot fi înlocuite dintr-o dată prin adevăruri. «A doua realitate» nu duce niciodată la prima, dacă e înlăturată brusc, ci la moarte."* [1]

O lume dezechilibrată, lipsită de coincidența dintre psihic și real este o lume dominată de ură și mînie, spune Doderer. Dispariția echilibrului sufletesc, instaurarea unor false raporturi între afecte, obiecte și rațiune, dau naștere nevrozelor, formelor de angoasă, în climatul unor realități sociale abstracte, cum a fost aparatul birocratizat al statului imperial cezarocrăiesc. În conformitate cu concepțiile lui Doderer, *„aspectele vieții sociale conțineau cantități mai mari sau mai mici de realitate, interioritatea nu coincidea cu exterioritatea, decît într-o măsură redusă, subiectivitatea arunca asupra realității o lumină din ce în ce mai săracă, pînă ce devenea o slabă pîlpîire care*

[1] Heimito von Doderer: *Die Dämonen (Demonii)*, Ed. Biederstein, München, 1962, p. 1248.

nu scotea la iveală decît o realitate diminuată".[1] Această lume fantomatică, abstractă, înzestrată cu un aparat birocratic care funcționa ca o mașină, este izolată de viața propriu-zisă printr-o dublă realitate artificială, în care nu putea pătrunde nici cea mai mică urmă de spontaneitate, nici un dram de fantezie, în care clipele erau văduvite de continuitate și organicitate, omenescul se transforma într-o succesiune de fenomene mecanice, anonime, lipsite de istorie, de amintiri și de trăsături personale. O astfel de lume supraorganizată, care în deceniul al treilea era considerată încă o utopie a fost descrisă cu remarcabil talent de către Aldous Huxley în romanul *Frumoasa lume nouă*.

7. Lunaticii și zodia peștilor

Karl Kraus intuise de timpuriu că literatura occidentală este confruntată cu o temă absolut nouă, că însăși tematica literaturii s-a schimbat în general, din clipa în care, spre deosebire de trecut, ea nu mai recurgea la puncte de sprijin din lumea sensibilului pentru a exprima profunzimea sentimentelor și bogăția sufletească a omului, ci căuta să măsoare *„forțele copleșitoare ale realului prin raportare la posibilitățile infime ale omenescului"*[2]. Omul redus la proporțiile unui pitic este pus în fața unui uriaș, dar banal maldăr de realități zdrobite. Ridicol este faptul că de astădată forțele care copleșesc existența nu au caracterul unui uragan dezlănțuit de zei, cum se petrecea în antichitate, nici de destin sau de natură, ci de noianul de arbitrar, de un conglomerat de fapte, rezultat al economiei, al imperfecțiunii omenești, al concurenței, al planificării dar și al frazeologiei, al modului în care presa și doctrinele politice construiesc realitatea. Economistul și omul politic Walter Rathenau, parodiat de Musil în romanul său prin personajul Arnheim (Musil studiase amănunțit concepțiile lui Rathenau și a transpus multe din ele în roman), avertizase încă de prin 1912—1915

[1] Heimito von Doderer : *Grundlagen und Funktion des Romans (Bazele și funcțiunea romanului)*, Nürnberg, 1959, p. 32.
[2] Erich Heller : *op. cit.*, p. 71.

în lucrarea sa *Mechanisierung des Lebens (Mecanizarea vieții)* [1] că în noua situație antropologică instaurată, omul occidental este lăsat pradă unei realități pe care nu o poate domina nici cu spiritul, nici cu sufletul; cristalizarea memoriei este imposibilă, totul devine o curgere repezită, asemenea umbrelor pe pereți. Kafka era convins că vina acestei stări o poartă însuși omul: *„Mișcarea ne răpește posibilitatea contemplării,* spune el, *conștiința ni se îngustează, pe nesimțite ne pierdem cunoașterea, fără ca să ne pierdem viața"* [2]. Vina lui K. din *Procesul* este uitarea, imposibilitatea de a-și aduce aminte. Walther Rathenau vedea în automobilism, în beția vitezei, în cinematograf, în succesiunea rapidă a imaginilor, un simbol la care astăzi se mai adaugă televiziunea și radioul. Teoreticianul vest-german Günther Anders a scris o carte sugestiv intitulată *Der antiquierte Mensch (Demodarea omului)* [3] în care prezintă procesul de înstrăinare a umanului față de o lume care nu mai este ea însăși, ci realitatea confecționată. În *Elegiile duineze* Rilke deplîngea dispariția imaginii: *„Azi mai mult ca oricînd lucrurile care au fost se frîng, se pierd din noi"* [4]. Se nasc puzderii de imagini false, irealitatea apare sub forme de imagini, neparticiparea umană e substituită prin posibilitatea omului de a fi prezent pretutindeni, — ca spectator. *„Pentru bunicii noștri, o casă, o fîntînă, un turn doar de ei cunoscut, îmbrăcămintea, mantia lor reprezentau obiecte destul de personale, care se contopeau cu ființa lor... Orice obiect era un soi de urnă în care se păstra omenescul. Acum ne vin din America lucruri goale, aparențe decupate din carton... Lucrurile însuflețite, trăite, care ne știau, scad pe nesimțite și nimeni nu le mai poate înlocui.*

---

[1] Walter Rathenau: *Zur Kritik der Zeit (Referitor la critica timpului)*, Ed. Fischer, Berlin, 1918 (ed. I 1912), pp. 86/95.

[2] Gustav Janouch: *Gespräche mit Kafka (Convorbiri cu Kafka)*, Ed. Fischer, Frankfurt a/M, 1961, p. 82.

[3] Günther Anders: *Der antiquierte Mensch (Demodarea omului)*, 1956.

[4] R. M. Rilke: *Elegiile duineze, Elegia a noua*, 43—45 în *Opere* în 3 volume, Ed. Insel, Frankfurt a/M, 1966, vol. I, p. 474.

Noi sîntem ultimii poate care au cunoscut astfel de lucruri", spune Rilke într-una din scrisorile sale.[1] De altfel, la baza artei poetice rilkeiene stă tocmai cunoaşterea şi păstrarea, sub acest aspect, a lucrurilor, iar „misiunea" terestră a poetului constă în conservarea lor prin cuvînt. Teama că nu plăzmuiri organice exprimînd umanul, ci reziduurile, tinicheaua constituie lumea şi că acestea nu devin, ca altădată, ruine, semne de aducere-aminte, ci fiare vechi, lucruri care în esenţă n-au existat niciodată, pe de o parte, şi influenţa pustiitoare pe care o astfel de lume o exercită asupra omului, secarea sufletului, pe de altă parte, sînt teme fundamentale nu numai ale literaturii austriece, ci şi ale întregii literaturi occidentale, pînă în zilele noastre, pînă la teatrul absurd, la *Jocul final* al lui Beckett[2].

Ruperea cursului liniştit al trăirii, substituirea contactului nemijlocit cu realitatea prin informaţii difuzate cu ajutorul hîrtiei, al filmului şi al firmelor luminoase, prelucrarea unei imense cantităţi de lucruri amorfe sau a unor fragmente de lume ce se refuză prelucrării, în vederea obţinerii unei frînturi de noutate dintr-o singură zi, realitatea devenită un fel de articol industrial, derularea rapidă a vieţii şi a imaginilor stimulează setea de fapte noi, de senzaţii complexe şi dau naştere unui flux continuu şi de nestăvilit al memoriei. De altfel şi romanul modern face apel la această modalitate pentru a înregistra aspectele noii situaţii umane: fluxul conştiinţei lipsit de conştiinţă, existenţa somnambulică dominată de porniri lipsite de vreun punct de contact cu lumea interioară, goală, dar în permanentă goană după senzaţii, existenţa de disperată epuizare, ce fac pe om să-şi privească propria-i viaţă prin prisma dispreţului, a „plictiselii"[3]. Existenţa umană devine sinonimă cu „Eternul Gol" al lui Mefisto, o alternanţă de do-

[1] R. M. Rilke către W.v. Hulewicz, din 13.XI.1925, *Scrisori din Muzot*, 1935, p. 335.

[2] Compară Th. W. Adorno: *Versuch das Endspiel zu verstehen (Incercare de a înţelege jocul final)*, în *Noten zur Literatur*, II, p. 188.

[3] W. Rathenau, *op. cit.*, p. 90.

rințe și satisfacții urmată de senzația searbădului, lipsită de activități interioare, de efort creator, generînd o realitate hipnotică, asemenea unui joc de umbre care nu lasă nici o urmă. În *Scrisoarea lordului Chandos*, Hugo von Hofmannsthal arată că neputința de a iubi, atît de evidentă în existența omului modern, este consecința îndepărtării de izvoarele realului ; învins, omul este expus „agresivității obiectelor", posibilitatea unei „identificări cu lucrurile" [1] a fost înlocuită de „dragostea înfrîntă". În amplul său eseu, *„Hofmannsthal și epoca sa"*, Hermann Broch ajunge la concluzia că în fantomaticul imperiu al unei nesăbuite goane, omului nu-i mai rămîne decît alternativa existenței de lunatic, deoarece fără evidența interiorității, nici lumea exterioară nu poate exista. În trilogia sa, *Lunaticii*, Broch vorbește despre diferitele „grade de luminozitate" între care pendulează existența cvasi-buimacă a omului, cînd apropiindu-se de certitudini, cînd pierzîndu-și conturele conștiinței de sine. Se poate spune că această lume nu este altceva decît visul unui zeu care agonizează, după ce Dumnezeul biblic a murit. În centrul „luminozității" se află „visarea" care-l învăluie și-l proiectează pe om într-o lume hipnotică, străbătută de luminile crepusculare ale semitreziei din care cu greu își revine, fiindcă voința încetează să mai fie voință. Viața devine astfel o simplă lunecare pe undele învolburate ale oniricului, prin cabine de sticlă.

Literatura austriacă reprezintă o încercare de a oferi omenirii un leac, dar fără a include în această tentativă remedierea lumii. De cele mai multe ori, ea are caracterul unui apel la rațiune, la o scrupuloasă scrutare a străfundurilor conștiinței, în vederea combaterii apatiei sufletești. Schematismul este consecința golului interior și al pierderii sensului realității. De aci, continua căutare de a afla un nou centru de raliere a lumii. În romanul său *Der Versucher*, Broch a definit în felul următor această căutare : *„Realitatea ?... Am impresia că nimeni nu-ți*

[1] H. Broch : *Hofmannsthal*, p. 155.

va putea spune ce este realitatea... De intuit, o poate intui oricine : ea există în om. Chiar bărbatul o poate intui, numai că el înaintează mai greu spre ea, el nu vrea s-o simtă, ci dorește să și-o plăsmuiască singur : mai întîi în iluzie, apoi în aparențe, pentru ca în cele din urmă să-i zmulgă lumii realitatea." [1]

Majoritatea scriitorilor austrieci consideră că răul epocii constă în platitudine, prostie, apatie, lipsă de fantezie. Kafka se învinovățea pe sine de *„ucigătoare epuizare, vacuitate"* și adăuga : *„probabil că mi-a dispărut fantezia. Lucrurile se evaporă."* Referindu-se la sinuciderea lui Trakl în timpul primului război mondial, Kafka remarca : *„A avut prea multă fantezie pentru a putea suporta războiul, lucrul cel mai lipsit de fantezie"* [2]. Un alt rău al veacului intuit de scriitorii austrieci este acela al filistinismului, al imposibilității omului de a se sustrage din circuitul banalității cotidiene, din ambianța imediată, din sfera preocupărilor și sentimentelor personale, din opacitatea provocată de inconsecvența dintre gîndire și acțiune, așa cum apar la eroii operelor lui Doderer, Kafka, Musil, Werfel, Ehrenstein, și ai multor scriitori austrieci. În concepția lui Karl Kraus lipsa de fantezie constituie o cauză a catastrofelor care au zguduit istoria epocii moderne. În cele două romane apărute sub titlul comun *Das Zeitalter der Fische (Zodia peștilor)*, Odön von Horváth reconstituie tipologia mediocrității și a atrofierii umanului. Franz Werfel, în prefața la acest roman avînd drept temă golul și dispariția dragostei, pe care le consideră cauze ale crizei sentimentului de responsabilitate este și punct de plecare al sistemelor de dominație autoritară, vorbește despre „culpa înghețului". Léon Bloy este și el convins că *„dictaturile nu sînt altceva decît o uriașă, dar zadarnică străduință a popoarelor de a se elibera de greață"* [3]. În romanele sale, Hor-

[1] Broch : *„Nur das Herz ist das Wirkliche"*, eingeleitet und ausgewählt von E. Schönwiese *(Numai inima e realitate)*, Ed. Stiasny, Graz-Viena, 1959, p. 93.

[2] G. Janouch : *op. cit.*, p. 65.

[3] Vezi W. Heist : *Genet und andere (Genet și alții)*, Ed. Claassen, Hamburg, 1965, p. 33 și urm.

váth vorbește de *„satanismul micului burghez"*, care după Werfel, este *„în cel mai bun caz un om împietrit, luptînd pentru perpetuarea minciunii, deoarece fără minciună nu poate trăi [...] Ingheţul inimii acestuia prevesteşte iarna omenirii, care paralizează timpul ; pînă la urmă însă nu omenirea e aceea care îngheaţă, ci omul opac care se transformă într-un ridicol şi încremenit omuleţ de zăpadă."* [1] Werfel construieşte în operele sale chiar un soi de ontologie a dragostei : fiinţa sau nefiinţa, cerul sau iadul depind de prezenţa sau absenţa sentimentului. Nimicul este absenţa dragostei şi ea iradiază de frig (însuşi Leverkühn din *Doktor Faustus* este cuprins de un frig insuportabil la apropierea diavolului). În povestirea lui Hans Lebert *Ein Schiff im Gebirge (O corabie în munţi)* este redat un asemenea sentiment : *„Dacă oamenii devin nepăsători, dacă încetează să iubească şi, devenind nemiloşi, nu se vor mai simţi răspunzători unii faţă de ceilalţi, asemenea unor maşini care merg în gol — atunci se va întîmpla ceea ce Biblia tăinuieşte, ceva ce nu aş avea voie să vă spun, iar dumneavoastră să nu povestiţi mai departe, continuă el cu glas încet aproape şoptit, atunci bunul Dumnezeu moare."*

8. Călătorie spre limitele posibilului

Literatura austriacă a veacului nostru pornind în căutarea realităţii pierdute nu sfarmă doar nişte valori false, moarte, ci încearcă să creeze un nou mit al conştiinţei de sine, care, deşi pe drumul ei îngust eşuează într-un spaţiu în care se sufocă, este considerat ca un mijloc de a evada din vacuitatea istoriei şi a valorilor. Apar în felul acesta teme care răsfrîng stări de cumplită însingurare a universului spiritual cît şi a lumii ; între fapte şi sentimente, între artist şi societate se deschide o prăpastie adîncă. Majoritatea artiştilor austrieci consideră că certi-

[1] F. Werfel : *Vorwort zu Odön von Horváths Roman : „Ein Kind unserer Zeit" (Introducere la romanul lui O.v.H. : „Un copil al vremurilor noastre")*, Ed. Albert de Lange, Amsterdam, 1938, p. VI.

tudinea adevărului nu mai poate fi găsită decît printr-o nouă retragere în interioritate, la fel de izolată și autonomă, luîndu-și aceleași drepturi ca și sistemele exterioare, autoritare, impunînd valori care au valabilitate numai rotindu-se în ele însile, eliminînd cu grijă tot ceea ce ar putea tulbura iluzia că deficiența a fost transformată de ele în pozitivul ei. De aci starea de continuă criză și îndoială a artistului care caută să-și reconstituie sentimentul personalității, nu într-o lume statuată pe prestigiul social și efectele acesteia, ci într-o lume existentă doar în sinea lui. Doderer vorbește de „prostia" sa personală, Broch se îndoiește în genere de orice valoare literară, Rilke se îndoiește deopotrivă de sine și de opera sa, iar Kafka se consideră un „nimic", zvîrlit undeva, pe caldarîm, care vroia ca după moarte manuscrisele să-i fie distruse, Zweig se sinucide. Musil își subminează romanul printr-o nestăvilită ironie și se îndoiește de „ordinea sentimentelor" și de certitudinea realităților creată prin „dispoziție sufletească". Filozoful Th. W. Adorno vede una din *„trăsăturile concludente"* ale epocii în faptul că *„religia a eșuat în subiectivism"*, că s-a transformat în *„sentiment de religiozitate"*. În argumentarea sa, Adorno citează deopotrivă pe Heidegger, pe filozofii existențialiști Jaspers și Bolnow, dar și lirica lui Rilke. De altfel, în ciuda diferențierilor, mai toți scriitorii austrieci se declară înrudiți cu Rilke, ori de cîte ori este vorba despre mistica eului și nostalgia unui nou absolut. Însuși un scientist ca Musil afirmă într-o conferință că descinde din aceeași *„dispoziție sufletească"* rilkeană. Cu unele rezerve, afirmația lui Adorno, după care *„împăcarea dintre lumea interioară și cea exterioară, considerată ca un ideal în filozofia hegeliană, ar fi fost amînată* sine die", poate fi reactualizată ori de cîte ori este vorba de argumentele folosite în tezele eseiste ale scriitorilor austrieci. Chiar dacă a primit o altă etichetă, interiorizarea este cuvîntul de ordine al poeților. Într-adevăr *„punctul de pornire, cel puțin al ontologiei contemporane coincide în mare măsură cu cultul*

interiorizării"[1]. Să luăm cazul, bunăoară, al lui Edmund Husserl, de la care pornește Heidegger și care a exercitat o influență asupra expresioniștilor. (De altfel, mulți scriitori austrieci — chiar Rilke în al său *Malte* sau în lirica tîrzie — poartă într-un anumit fel pecetea sau au imprimat o oarecare trăsătură expresionismului.) În studiul său *Ideea subiectivității transcendentale*[2] care constituie baza așa-numitei „fenomenologii", Husserl spune că *„sensul existenței unei lumi prestabilite este o plăsmuire subiectivă, este o realizare a vieții experiențiale, preștiințifice. În interiorul acestei vieți se constituie sensul și valoarea existențială a lumii, și anume a acelei lumi care corespunde întru totul realității unui anumit om în experiență."* În acest sens concep și scriitorii austrieci procesul de căutare și de construire a adevărului. Există aci însă un cerc vicios: pe de o parte realitatea nu poate exista în afara unor concepte despre realitate, pe de altă parte, conceptele despre realitate nu mai au o valoare, iar pentru crearea unor concepte noi e necesară o altă realitate conceptibilă, o realitate socială, în special, întrucît cea occidentală a ajuns la un impas. Dar, în ciuda acestui cerc vicios intelectual și poetic, scriitorul nu poate fi pus pe aceeași treaptă cu conformismul filozofic de tip heideggerian, deoarece atenția scriitorului este concentrată asupra eului uman cu adevărat viu; scriitorul încearcă să se opună, ba mai mult, face din rezistența sa față de haos și moarte, față de sisteme și de obiectivismul golit de valori al lumii moderne un cuvînt de ordine. E o tentativă sortită eșecului, firește, dar tocmai în aceasta constă tragismul de neînlăturat al unor mari scriitori ai veacului ca Broch, Kafka și Musil care au știut totuși să transforme înfrîngerea într-o victorie spirituală. Literatura modernă încearcă să frîngă acest cerc vicios cu ajutorul limbii, ale cărei virtuți expresive sînt cultivate

[1] Th. W. Adorno: *Jargon der Eigentlichkeit (Jargonul propriu-zis)*, Ed. Suhrkamp, Frankfurt a/M, 1964, p. 49, 62, 63.
[2] Ed. Husserl: *Die Krisis der europäischen Wissenschaft und die transzendentale Phänomenologie (Criza științei europene și fenomenologia transcendentală)*, 1935, p. 144.

la maximum, abordînd chiar zonele tăcerii unde se conturează aspectele mistice ale trăirii. Această metodă indirectă, inductivă conferă de altfel caracterul de modernitate literaturii austriece, care face apel adeseori la parabole (sau la o lume ce se refuză comunicării ei prin limbaj), care frizează limitele şi esenţa intrinsecă a cuvîntului. Arta literară devine tot mai mult artă a cuvîntului, unica realitate capabilă să reziste efectelor destructive ale timpului. Se încearcă *„o mistică fără Dumnezeu"*, iar prin analogii şi imagini, prin farmecul egalităţii în inegalitate se încearcă să se ajungă pe o cale ocolită şi printr-un act de cunoaştere artistică la *„Dumnezeul care tace"*. Autorii moderni nutresc speranţe că pot sfărîma acelaşi cerc vicios abordînd cazurile-limită ale existenţei umane : dragostea şi moartea (imposibile de intuit pe cale ştiinţifică). Ce altceva decît poezie este întrebarea căreia i se caută un răspuns artistic : cum concepem propria noastră persoană detaşaţi fiind de noi înşine, chiar în cazurile cînd ne mişcăm în limitele ei sau în afara limitelor ei ?

Filozoful vienez Ludwig Wittgenstein, care a exercitat o profundă influenţă asupra poeziei, vede o singură posibilitate : tăcerea, care include în sine deopotrivă şi ceea ce este exprimabil şi ceea ce ar putea deveni exprimabil.[1] Problema limitei exprimabilului, a neroziei într-un act de posesie, a fiinţei în devenire, a posibilităţii în realitate, *„călătoria pînă la limitele posibilului"*, reprezintă nu numai pentru Musil un experiment fundamental ; Rilke şi Hofmannsthal sînt poeţii propriuzişi ai unei asemenea „călătorii mistice". Pentru Rilke *„însuşirile se răpesc divinităţii care nu mai poate fi exprimată, ele se întorc în genezǎ, în dragoste şi în moarte"*. Plăsmuirea dragostei şi a morţii reprezintă depăşirea unor limite, încercări de a da expresie indicibilului, de a sfărîma cercul cu conştiinţa deplină a eşuării unei asemenea tentative, ca în *Andreas* a

[1] Fritz Martini : *Daş Wagnis der Sprache. Interpretation deutscher Prosa von Nietzsche bis Benn (Riscul limbii. Interpretare de proză germană de la Nietzsche la Benn)* Ed. Ernst Klett, Stuttgart, 1954, p. 228 ş. urm.

lui Hofmannsthal, în *Malte*, în *Elegiile duineze*, în *Sonetele către Orfeu*, ale lui *Rilke*, în *Castelul* lui Kafka, în *Moartea lui Virgiliu* a lui Broch, în *Demonii* lui Doderer. În această luptă pentru dobîndirea certitudinii de sine în care unii sînt învinşi, iar alţii printr-o deschidere fără hotare ajung mai uşor ca altădată în zona suprasensibilului, se pot discerne două aspecte ale misticului : unul necritic, incontrolabil, la Rilke, Doderer, Hofmannsthal, Werfel ş.a. şi unul critic, la Musil, Broch şi Kafka. Cei din prima categorie acceptă o stare pe care nu o doresc, adică se consumă în ei înşişi, transformînd carenţele proprii în virtute ; ei resfrîng deficienţele epocii în nelimitare şi le transformă în soluţia lor ; din retranşarea artistului în cercul magic al lumii spaţiilor interioare, „Weltinnenraum", se naşte ideea artistului-Dumnezeu, către care tinde şi în numele căruia a „creat" Rilke încă din tinereţe întreaga sa operă ; din lipsa de afecţiuni se naşte „dragostea neposesivă", din tragismul deşertăciunii şi al metamorfozării se naşte Orfeu, zeul schimbării, întruchipînd limita dintre „multiplu" şi „unic", legătura dintre viaţă şi moarte, dintre început şi sfîrşit. Timpul care distruge, curgerea vijelioasă se transformă printr-o oglindire de sine, în fiinţă, în spaţiu, într-un repaos : Narcis nu vede apa care curge, ci doar pe sine, propria sa imagine. Curgerea este întrecută şi într-un mod iluzoriu salvată în imaginile oglinzii. Hofmannsthal e mai critic : realitatea este lăsată în permanenţă să intre în autoconstrucţia oglinzilor, totuşi, de exemplu în fragmentul de roman *Andreas sau Cei uniţi* încearcă *„o pură posesie de sine"*, *„o conştiinţă aflată în autocunoaştere"* [1]. Dar în adîncul eului pluteşte uscata lume a golului. Totuşi cuvintele caută o punte : *„Neajutorate, aceste cuvinte încearcă să se apropie de acele taine care se mişcă în sinea lui ; ca adevăr al duioşiei* — spune Hofmannsthal despre starea de spirit a personajului său Andreas — *era o povară, dar în ea i se împlinea fiinţa"* [2].

---

[1] Vezi L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus (Tratat logico-filozofic)*, Ed. Suhrkamp, Frankfurt a/M, 1963.
[2] *Idem*, p. 250.

Kafka, Musil și Broch pun la îndoială posibilitatea unei interiorizări pure, ei creează prilejuri ca perturbările lumii exterioare, alienarea clipei care dovedește inconsistența stărilor armonizate în sine, să atace interioritatea sensibilizată prin izolare. Atacul tumultuosului curs al timpului, care răpește imaginile împingîndu-le spre țărmurile nimicului, este dușmanul de moarte al dorului după durată a artistului. Totuși oglinda exactă a acestei tumultuoase ape conține și explicația imposibilității ei. Se naște o conștiință demnă de un alienat mintal: pe de o parte căutarea certitudinii de sine include saltul în incertitudine, pe de altă parte, doar imposibilul poate fi punctul de plecare al adevărului, care transpare numai în zonele liminare învecinate cu minciuna[1]. Cu mult înainte, Nietzsche a formulat situația care i-a preocupat pe acești scriitori cînd a afirmat că adevărul nu merge *„niciodată la braț cu absolutul"*, vrînd să spună că aspectul neliniștitor, procesul spontan, lipsit de profil, înnoirea pur și simplu, în mișcare, întocmai ca învolburarea într-un fluviu, rănește contururile, identitatea cu sine și a eului nostru și că această durere trebuie acceptată dacă voim să obținem chiar cea mai mică imagine despre lume. Această imagine se desăvîrșește nu prin raportări exterioare închistate, cu sistemul, ca bunăoară în „acțiunile paralele" din *Omul fără însușiri* și nici în „identitatea tautologică a eului". Musil dovedește că experiența „redescoperirii interiorității omului" eșuează în dragostea fraternă dintre Agatha și Ulrich; Musil relativizează tentativa de constituire în conștiință a unei realități, lăsînd să pătrundă lumea în ea. Teama de „minutul lumii", teama manifestată de el față de tot ceea ce-i amenință certitudinea de sine este justificată, totuși Musil expune personajele sale în mod voit acestei amenințări. Întrucît realitatea construită de Ulrich și Agatha este oponentă societății și înțelege să dăinuie în afara ei, avînd doar „un sprijin în imaginar", ea este expusă unor puternice

[1] Vezi F. Kafka, *El*, p. 203.
[2] Compară Gerhard Baumann: *Robert Musil*, Ed. Francke, Berna, p. 155.

asalturi din afară, care o fac pînă la urmă să ia aspectul unei fragile imposibilități. *„O dragoste se poate naște din îndărătnicie, dar nu poate dăinui prin îndărătnicie. Ea nu este un conținut de viață, ci o negație, o excepție a conținutului de viață. Excepția însă trebuie să pornească de undeva pentru a putea fi. Iar dintr-o negație nu se poate trăi"*. [1] Excepționala înzestrare a lui Musil de a intui stările critice, a urmărit de la început această foarte problematică poveste de dragoste care ar fi vrut să fie simbol al imposibilității vieții solitare. Prima întîlnire dintre frați se aseamănă cu aceea din *Pierrot lunaire* a lui Schönberg, personajul scînteietor ca o arătare, care în opera poetului francez Raymond Queneau simbolizează lipsa conștiinței de sine. Cu toate acestea, de-a lungul unui vast și aprofundat proces, Musil îl așază pe omul fără însușiri care respinge orice sprijin din afară și refuză orice confirmare prin social, considerîndu-l minciună, în postura de a încerca să-și recîștige siguranța de sine în afara limitelor lumii reale, în raportul eu-tu, în vederea creării unei *„realități mai reale"*, opusă lumii schematice, lipsită de esență. Eroul trăiește o *„situație limită [...] cu o valabilitate redusă și care amintește de procedeul reducerii la absurd folosită în matematică în vederea atingerii adevărului"* [2]. Cei doi frați se îndepărtează de tărîmul realității și se mișcă în oceanul unor stări neobișnuite și paradoxale ale eului liberat și lăsat în voie. Noile raporturi morale care se instaurează, pun sub semnul întrebării tot ceea ce pînă atunci fusese valabil. Agatha este *„dragostea de sine"* a lui Ulrich, eul cel mai tainic al acestuia ; tot ceea ce fusese înainte doar conceput în „dispoziția sufletească" și ceea ce la cei mai mulți trebuie să rămînă dragoste nefericită față de sine însuși, apare aici în imaginea unei femei plină de farmec, simbol al *„utopiei spirituale, al ideii despre noi înșine"* [3]. Începe

[1] Fritz Martini : *Das Wagnis der Sprache. Interpretation deutscher Prosa von Nietzsche bis Benn (Riscul limbii. Interpretare de proză germană de la Nietzsche la Benn)*, Ed. Ernst Klett, Stuttgart, 1954, p. 228 și urm.

[2], [3] Vezi G. Baumann : *op. cit.*, p. 155.

să se contureze o nouă certitudine a evenimentelor prin dragostea lor, frații *„păşesc în stadiul semnificaţiilor"*, în care succesiunea clipelor conferă sentimentului starea de permanenţă, simplificînd o „trecătoare momentaneitate" [1] ; teama vieţii trăită fără sens şi teama faţă de timpul în continuu flux dispar şi de acum încolo (poate pentru totdeauna) intră în posesia de sine prin certitudinea sentimentului propriei fiinţe şi al fiorului. Fiindcă doar în sentimente lumea apare în puritatea ei, netulburată de fapte, eliberată de lipsa oscilaţiilor interioare şi deci de greaţa pe care o resimţim atît de puternic, bunăoară în prezenţa eroului faimoasei povestiri *Tubutsch* a lui Ehrenstein, lumea searbădă devine reală şi plină de adevăr. „Doar credinţa sau îndoiala pot determina ceea ce este adevărat sau neadevărat, iar după părerea Agathei, ceea ce ar putea fi bun sau rău, *să se contrapună regulilor intime, rigide ale moralei"* ; presimţirea ia locul determinării raţionale şi în felul acesta personajele încep aventura adîncului fără limite, unde nu există altă măsură pentru real decît dacă trăieşti înălţarea sau suferi prăbuşirea *„şi dacă te trezeşte ceva la viaţă"* [2]. Toate acestea amintesc foarte mult de rilkeanul *„sistem al lumii presimţite"* [3], spaţialitatea cu inducţie muzicală, în care obiectele sînt supracreaţii, animate de intensitatea vibraţiilor sufleteşti, deci şi de sentimentul fericirii, dar şi *„de clipele de realitate"* hofmannsthaliene şi, în fine, de „apercepţiile" lui Doderer, cînd, ca într-un soi de epifanie „aparenţele" se transformă subit în iluminare, ca la Agatha în prezenţa lui Ulrich şi, deschizîndu-se o uşă, interioritatea este proiectată în afară, dar nu în obişnuitele ipostaze de vis, ci cu foarte pronunţate trăsături ale realităţii. E o stare asemănătoare cu a aceluia pe care „dra-

[1] Vezi Joseph Strelka : *Kafka-Musil-Broch*, Ed. Forum, Viena, 1959, p. 63.
[2] R. Musil : *Omul fără însuşiri*, p. 787.
[3] H. E. Holthusen : *Der unbehauste Mensch (Omul nelocuit)*, Ed. DTV, München, 1961.

gostea" l-ar mîntui *„de vis în realitate"* [1], o stare cînd ipostaza de lunatic încetează, teama şi halucinaţia provocată de stările difuze de conştiinţă dispar pentru o clipă şi un obiect oarecare, un copac sau un ulcior, sau un om şi animal, sau un peisaj insuflă sentimentul unei mari certitudini, sufletul, printr-o fulgurantă revelaţie se împacă cu realitatea trezind tainicul sentiment muzical al identităţii şi dînd naştere unei explozii de fericire. Se realizează marele vis cînd pentru o clipă totul încremeneşte, moartea cu chinuitoarea-i dubitaţie şi cu danaidicul ei spirit este anulată, clipa ucigătoare suspendată, ca urmare a instaurării misticului *„nunc aeternum"* al percepţiei (*„fiindcă a percepe înseamnă a opri clipa în loc"* [2]). Sînt clipe de extatică certitudine care ţîşnesc din dorinţa fatală, dar omenească, de a zdrobi timpul, întîmplarea, acel timp care aduce cu sine un întreg cortegiu de stări tragice care fac imposibilă recunoaşterea adevărului. Conştiinţa este însetată de eternitate, deoarece se teme de ea. Conştiinţa se teme de absenţă, de fluxul timpului. Cu cît timpul e mai furios în arderea lui, incendiul fiind azi mai mare ca oricînd, oscilaţiile interioare încetează fiindcă sufletul e mai degrabă înclinat spre tihnă, spre meditaţie, decît spre mişcare. El este un recipient al energiei trecutului pe care-l eliberează prin memorie, în vreme ce lucrurile noi care se constituie prea repede îl distrug: virtuţile fidelităţii, ale memoriei sînt caracteristici de bază ale literaturii austriece, fiindcă nimic nu reprezintă mai multă consistenţă decît acţiunea de reculegere într-un stadiu de linişte. *„Există clipe, nu ore, de dragul cărora trăim"* [3] spune foarte frumos şi exact Hofmannsthal, iar Musil este convins că sînt *„clipe... de dragul cărora Dumnezeu a creat lumea"*, clipe cînd *„magica linie de demarcaţie dintre amintire şi realitate dispare"* [4].

---

[1] Vezi H. Broch: *Doar inima este realitate*, p. 93.
[2] H. Bergson: *Materie und Gedächtnis (Materie şi memorie)*, Paris, 1908, p. 218.
[3] Citat de G. Baumann: *R. Musil*, p. 60.
[4] R. Musil: *Omul fără însuşiri*, p. 152.

9. Gîndirea muzicală

Hofmannsthal socotea că *„beatitudinea sentimentului prezentului"* sesizabil la Haydn, Gluck, Mozart, Schubert, Strauss — *„arhitecții lumii vii"* [1] — reprezintă una din virtuțile austriecilor ; trăirea în prezent în acest sens se deschide spre interior. Aceasta-i de altfel și înțelesul „prezentului" rilkean, al *„lumii transcendente care există în lumea terestră"*, cum spune Doderer, al „absolutului pămîntesc" al lui Broch sau al „pietății" lui Werfel. În același sens trebuie înțeleasă și expresia „arhitecți", folosită de Hofmannsthal cînd vorbește despre compozitorii austrieci sau despre *„dorința poeților de a se transforma în muzică"* [2].

Muzicalitatea, adevărul sentimentelor, considerate ca etalon al realității, sînt evidente nu numai în substanța emotivă densă a versurilor lui Rilke, ci și în arta compozițională a romanelor lui Doderer. *Moartea lui Virgiliu*, amplul roman de 500 pagini al lui Broch nu e oare tot un poem liric ? În modul de gîndire austriac există trăsături muzicale înrudite cu poezia ; ele sînt încercări de a tămădui eul bolnav. Spre deosebire de modul german de gîndire care se străduiește să cuprindă totul într-un sistem [3], cel austriac se opune teoretizării și speculației. Dacă totuși ființa germanului și a austriacului se întîlnesc în ceea ce privește înclinația spre muzicalitate, la baza acestui consens rămîne „tărîmul demonic" [4], demonia muzicii. Atît doar că austriacului îi este străină tendința meditativă, de îndepărtare de ceea ce este terestru, de evadare într-un imperiu abstract și mistic, din care nu există întoarcere. Esența caracterului austriac constă tocmai în permanența sentimentului prezentului, a preaplinului vieții. Omul vrea să privească, să simtă,

---

[1] H.v. Hofmannsthal : *Oesterreich im Spiegel seiner Dichtung (Austria în lumina poeziei ei)*, Ed. Fischer, 1916.

[2] *Idem.*

[3] Vezi H.v. Doderer : *Tengenten. Tagebuch eines Schriftstellers (Tangente. Jurnalul unui scritor)*. Ed. Biederstein, München, 1964, p. 260.

[4] Thomas Mann : *Opere complete*, v. 12, p. 588.

să intuiască extremele, superioare și inferioare ale sufletului și spiritului, instinctele și rațiunea, într-o atitudine senină și cu înțelegere rațională. Trăsăturile acestea sînt fără îndoială consecința faptului că arta și modul de gîndire austriac nu s-au îndepărtat niciodată prea mult de popor, de felul de a fi al acestuia. O mărturie în acest sens găsim încă din secolul al 19-lea cînd piese de teatru ale unui Raimund, Anzengruber, Nestroy au dobîndit caractere de-a dreptul populare. Scriitorii austrieci au fost totdeauna puternic atașați de societatea vremii lor, preocupați de politică, în sensul bun al cuvîntului, de relații amiabile, nemijlocite cu semenii lor. Nu aspectele ideologice, nu monomanele convorbiri cu ei înșiși [1] au stat în centrul preocupărilor lor, ci problema unei vieți adevărate, autentice. Chiar dacă modul de gîndire atinge uneori lumea misticului, ca bunăoară la Broch, Musil, Kafka, Doderer, Gütersloh ș.a., aceasta e prezentată cu o tentă de ironie și cu suficientă distanțare ; legăturile cu viața reală nu au fost niciciînd rupte, în cel mai rău caz, au fost resorbite dureros în vederea relativizării eului și a sentimentelor, în momentele cînd adîncimea lor și pătrunderea în lumea muzicii deveneau prea profunde și amenințau cu pericolul rătăcirii. Această atitudine morală cu rigorismul ei frust, concepția că spiritul trebuie să fie luat în serios întrucît poate deveni un auxiliar prețios, o armă de apărare împotriva unor pericole virtuale, caracterizează literatura austriacă atît la Sigmund Freud, Schnitzler, Kassner cît și la Herbert Eisenreich și Ingeborg Bachmann. Gîndirea lor este o gîndire îndreptată împotriva silniciei, a aspectelor brutale ale epocii, o gîndire născută din experiență, înzestrată cu simțul demnității. Rolul ei este să acumuleze amintiri, să perceapă procesul de maturizare prin neîncetate acțiuni de eliberare, să intuiască imediat și fără sofisticări clipa prezentă, deoarece *„omenirea* (este) *expusă pericolelor și lipsită de apărare în clipa cînd nu*

[1] F. Heer : *Perspektiven oesterreichischer Gegenwartdichtung (Perspectivele literaturii austriece contemporane)*, p. 126.

dispune de experiențe și amintiri" [1]. Foarte austriece pot fi considerate însești concepțiile filozofului spaniol Ortega y Gasset, pentru care acțiunile directe, rupte de tradiție constituie una din racilele de căpetenie ale unei epoci în care silnicia este considerată *prima ratio „normă care anulează orice normă", care exclude orice element intermediar între intenție și realizare, o* Magna Charta *a barbariei... Să refuzăm educația ? Să refuzăm tratativele, normele, politețea, reticența, dreptatea, rațiunea ?*" Dar în vederea cărui scop există ele ? De ce ar fi necesare atîtea ocoluri ? (Să ne amintim doar de adularea „actului pur", chiar de către unele spirite superioare, ca Nietzsche, sau de către unii scriitori de faimă — nu numai germani — ca Henry de Montherlant sau Malraux, ca să nu mai vorbim de Genet, Céline sau Ernst Jünger, pentru care *„devenirea înseamnă mult mai mult decît viața".)* Sau, mergînd mai departe, să ne amintim de lozinca mussolineană *„Fapta este totul"*, de ura față de tot ceea ce reprezintă „formă", manifestată de Hitler și amintită de Hans Franck la procesul din Nürnberg sau de elogiile lui Rosenberg la adresa vieții militare, o adevărată mișcare lipsită de sens în *„stilul unei coloane care mărșăluiește"* [2]. Adevărata cultură, adevărata conviețuire normală a oamenilor este posibilă doar prin stimă reciprocă, practica virtuții, a consensului. Continuitatea prin prezența memoriei care anulează mișcarea este o virtute, o trăsătură nobiliară născută din *„cerința omului... de a-și cunoaște originea, o cerință legitimă, pe scurt : cerința fidelității"*. Fidelitatea este poate cea mai frecventă noțiune în literatura austriacă, de la Hofmannsthal începînd și pînă la Doderer. Uitarea este trădare, cădere în stadiu și forme animalice ; *Metamorfoza* lui Kafka este în acest sens poate cel mai elocvent simbol. Memoria, în schimb, capacitatea ei de a potența realitatea reprezintă după psihologul Otto Weininger una din marile virtuți ale omului. În

[1] Elias Canetti : *Hermann Broch în Aufzeichnungen 1942—1948*, Ed. Carl Hanser, München, 1965, p. 202.

[2] A. Camus, *Der Mensch in der Revolte (Omul revoltat)*, Ed. Rowohlt, Hamburg, 1964, pp. 192—193.

gîndirea iudaică amintirea reprezintă chiar o categorie etică teologică. Una din trăsăturile fundamentale ale lui Jehova este amintirea, iar blestemul cel mai crunt care poate cădea asupra unui om este acela de a pieri din amintirea oamenilor, uitarea avînd înțelesul teologic al pierderii nemuririi. Nu încape nici o îndoială că atît concepțiile lui Kafka, Weininger, Buber și ale lui Freud sînt ecouri în gîndirea evreilor orientali, întocmai ca și „pietatea" werfeliană, sinonimă cu resuscitarea, prin amintire, a trecutului, *„scrinul fecundității plin de nestemate, care naște clipa prezentă"* [1]. Unul din marile romane ale lui Werfel. *Barbara oder die Frömmigkeit (Barbara sau pietatea)* o prezintă pe doica Barbara ca simbol al amintirii fecunde, al autenticei prezențe materne, al sentimentului de fericire în care se amestecă deopotrivă muzicalitatea, vibrațiile profunde în fața vieții, constituită nu numai din ceea ce oferă clipa, ci și din multiplele ipostaze trăite, dar nevăzute, ajunse la maturitate și care pe măsura maturizării lor se îmbogățesc cu substanță. Sentimentul de plenitudine a vieții care se dezvoltă în interioritatea noastră își află un simbol în personajul feminin „mama" Gisson (anagramă la Gnosis), din romanul lui Broch *Ispititorul.* Într-unul din episoadele cărții, Broch pune pe această mamă să-l înfrunte pe ispititorul Marius Ratti, un tip cu o inteligență mediocră, dar îmbătat de ideea forței: *„Realitatea lumii se află în inimă"*, aceasta e chintesența tuturor experiențelor; *„în ea trăiesc toți copacii, toate florile; iată de ce ți-am vorbit despre dragoste; ca s-o obții, nu ai nevoie de baghete magice, nici de aur; ea trăiește în conștiința, în firea ta; las-o să crească și o vei descoperi... fiindcă acela care nu caută în propria-i certitudine ceea ce este menit creșterii și măririi de zi cu zi, în acela nu sălășluiește decît ura... iar ura nu-i va revela nimic, nici realitatea, nici adevărul... Nicicînd lumea nu a fost izbăvită prin ură."* [2] Prezentul este rezultatul unui travaliu spiritual; el nu poate fi obținut prin rapt, nici nu se oferă de-a gata; este

[1] Willy Haas: *Gestalten (Figuri)*, Ed. Propyläen, Berlin, 1962, p. 229.
[2] H. Broch, *op. cit.*, p. 96.

o operă proprie a noastră şi stăpînirea ei deplină nu ni se dezvăluie decît tîrziu. *Moartea lui Virgiliu* în contextul operei lui Broch, are semnificaţia unei realizări urzite în spirit, în amintire, a unei căi de cunoaştere a realităţii, totodată însă şi semnificaţia unicului mijloc de a lua contact cu „absolutul", însă numai în „anticamera morţii" : *„In vederea acestui scop a cîntat el cîntece în singurătate, nu în preajma altora şi niciodată pentru alţii ; fiindcă oricine altcineva putea reţine doar cîntecul vieţii, ceea ce viaţa conţine nemijlocit în ea, nu însă şi ultimul adevăr pe care doar el l-a auzit, cufundat adînc în sine, în cîntecul propriu contopit cu cîntecul morţii"* [1]. Acest mod de a concepe viaţa şi moartea aminteşte de ideea poetică a lui Rilke despre moartea care creşte în viaţă, de ideea folosirii tuturor forţelor morţii pentru a proclama primatul vieţii, ca şi ideea că moartea este ultimul şi cel mai sigur refugiu metafizic, insesizabil, dar a cărei presimţire ne-o oferă la tot pasul însăşi viaţa. Este lupta împotriva morţii banale, împotriva spaimei care creşte datorită pripelii şi a clipei lipsite de durată. Dimpotrivă, maiestatea şi liniştea morţii, a „morţii proprii", este scutită de spaime doar în cazul cînd se realizează beatitudinea sentimentului prezentului şi sentimentului de durată : *„Cel ce înţelege pe deplin viaţa, nu se teme de moarte"*, se spune în convorbirile lui Kafka cu prietenul său Gustav Janouch. *„Teama morţii este consecinţa unei vieţi nerealizate"*, *„Teama este o exteriorizare a infidelităţii"* [2]. Spaima supremă constă aşadar în uitarea de sine, în infidelitatea faţă de sine ; a trăi fără sens înseamnă a muri fără sens. Este foarte uşor de înţeles deci motivul care-l îndemna pe Kafka să considere nerăbdarea şi nepăsarea drept *„două din păcatele capitale ale omului şi din care decurg apoi toate celelalte păcate, între care şi credinţa că ar exista doar un singur păcat capital : nerăbdarea"* [3]. Viaţa fără nici un travaliu spiritual, fără prelucrarea

[1] H. Broch, *Die Schlafllosen (Nevinovaţii)*, München, f.a., p. 112.
[2] G. Janouch : *op. cit.*, p. 82.
[3] F. Kafka : *El*, p. 195.

continuă a lumii, saltul peste etape, viața proprie concepută ca o neîncetată, nestăvilită răzbatere, eludarea legilor creșterii și ale maturizării, consumarea fără sens a vieții, prin continuă așteptare și scrutare ineficientă a viitorului, dau naștere sentimentului vieții netrăite. Și acest păcat capital nu oferă decît un surogat de viață, o pendulare între speranță și spaima prăbușirii, sentimentul că totul a venit prea tîrziu.

Însănătoșirea spirituală a omului și redresarea conceptului de viață sînt două din tentativele la care recurge literatura austriacă printr-un tratament individual, un autotratament răscumpărător. Pentru Heimito von Doderer memoria se redresează prin actul autodescoperirii : în viața fiecărui om intervine clipa cînd i se oferă posibilitatea de a se cunoaște pe deplin ; această „devenire umană" se produce într-un moment dramatic cînd „personalitatea" izbutește, în ciuda tuturor convențiilor și a măștilor pe care le-a schimbat succesiv, să-și determine adevărata imagine a ei. Atingerea unui asemenea stadiu nu este posibilă fără virtutea așteptării, fără un mare ocol, necesar pentru ca viața trăită, maturizată, să devină memorie. Orice pseudo-devenire într-un climat de chinuitoare libertate, este o falsă devenire, spune Rilke. *„Destin sănătos"* înseamnă acceptarea și cunoașterea propriei vieți, acceptarea, fără gîndul eludării, a întîmplărilor în înțelesul vechii înțelepciuni asiatice. Orice încercare de a trăi în alt chip, orice schimbare a datului vieții, a ceea ce este natural, duce la simulacru de destin, deoarece *„orice fapt real adevărat, nu poate fi supus remedierii... ceea ce înseamnă că cele ce ar putea fi remediate au o valoare dubioasă"* [1].

Fiecare lucru vine la vremea lui ; procesul de maturizare se desăvîrșește în limita legilor naturale și organice, fie că e vorba de viață, de o operă sau un proces istoric. Saltul peste etape, ignorarea legilor firești ale creșterii, consecință a nerăbdării, nesiguranței sau spaimei, tendința de a *„reduce cu ajutorul sabiei timpul de așteptare"* [2], sînt periculoase și creează

[1] H.v. Doderer, *Tangențe*, p. 253.
[2] F. Heer, *op. cit.*, p. 157.

goluri, sisteme false care duc la izolare și la sentimentul captivității.

Poeții austrieci se declară însă adepții vieții *„care nu cunoaște linii drepte, ci doar linii curbe"*, pe care ne strecurăm *„rîzînd cu un ochi și plîngînd cu celălalt"* [1]. Misiunea scriitorului constă în apărarea însușirilor vieții, a preaplinului ei, împotriva amenințărilor și abstracțiilor care sînt constituite din linii drepte și simplificări periculoase, și sufocă bogăția de culori și autenticitatea : *„nu doar ortodoxia literară, ci și cea reală este învăluită de maturitatea vieții scriitorului, întocmai cum șarpele învăluie toiagul lui Asklepios"* [2]. Forța morală a artei constă în faptul că apără dreptul la viață, se împotrivește minciunii, demască falsitatea unei epoci dominată de neadevăruri care îndepărtează viața de izvoarele ei originare. O atare misiune reprezintă *„ultima verba"* a scriitorilor austrieci ; sub pana lor, literatura se creează aproape împotriva voinței, fiindcă de cele mai multe ori, ei nu se consideră literați, ci medici ai inimii umane. „*Cred*, spune Kafka într-o scrisoare concepută la vîrsta de 21 de ani, *că doar acele cărți ar trebui citite care mușcă și înțeapă. La ce bun să citim o carte care nu este în stare să ne aducă la realitate, întocmai ca o lovitură în creștet ? Ca să ne facă fericiți ?... O, Doamne, putem fi fericiți și fără cărți ; iar cărți care să ne facă fericiți, putem scrie la nevoie noi înșine. Avem nevoie însă de acele cărți care să reproducă un efect asemănător cu acela al unei nefericiri, care să ne facă să simțim durerea, moartea cuiva care ne-a fost drag, care să ne lase impresia că sîntem izgoniți în pădure, departe de oameni, ca o sinucidere. O carte trebuie să fie un topor care să sfarme marele inghet din noi.*"

DIETER SCHLESAK

---

[1] H. v. Doderer : *Meine 19 Lebensläufe (Cele 19 biografii ale mele)*, Ed. Biederstein, München, 1966.

[2] *Idem.*

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Cu toate că fenomenul „Kakania" prezintă o excepțională importanță pentru cultura modernă de limbă germană, trezind în ultima vreme un mare interes și în lumea culturală contemporană, nu numai din Austria și Germania, ci și din Italia, Franța și America, totuși, după știința mea, nu există încă o antologie de texte literare dedicată acestui deosebit de fermecător peisaj de experimentări spirituale. I-a revenit unei edituri românești meritul deosebit ca, înaintea Germaniei sau Austriei, să editeze o culegere mai substanțială de texte literare provenind din această fascinantă sferă culturală, cuprinzînd un număr mare de autori, unii îndeajuns de cunoscuți la noi, ca Sigmund Freud, Rainer Maria Rilke, Stefan Zweig, Franz Kafka, Robert Musil, Franz Werfel, iar alții pe nedrept mai puțin citiți: Hugo von Hofmannsthal, Gustav Meyrink, Rudolf Kassner, Herzmanovsky-Orlando, Martina Wied, Alfred Kubin, Hermann Broch, Albert Paris Gütersloh, Joseph Roth, Heimito von Doderer și alții.

Intenția editorului a fost de a prezenta cititorilor români nu numai o literatură pînă acum necunoscută și în mare măsură nerecunoscută, care de altfel chiar în Occident a fost „descoperită" abia după 1945 creînd în parte, din păcate, o modă literară — e vorba de Rilke, Kafka și de poetul Georg Trakl — ci să explice printr-un comentariu ilustrat de texte, cauzele, trăsăturile esențiale și importanța acestei literaturi.

Deşi această sferă culturală este constituită din mai multe literaturi, în cazul de faţă a fost circumscrisă doar cea de limbă germană, întrucît ea este de fapt „austriacă" şi singura în măsură să vorbească în numele „marii moşteniri" şi a urmaşilor acesteia, în zilele noastre ; o sferă culturală situată la limita dintre naţional şi supranaţional, dintre Asia şi Europa, Est şi Vest, dintre evul mediu şi secolul al 20-lea, cu forme de viaţă rigide şi cu crize culturale consumate sub semnul „Finis Austriae", amurgul ireversibil al unui imperiu şi stat multinaţional. Aci se născuse nu numai o bună parte a literaturii europene moderne, ci şi un nou stil de gîndire, o psihologie, o muzică şi o artă plastică nouă, menite să ofere oamenilor de azi înţelesul unei noi constelaţii istorice.

Intocmirea culegerii de faţă nu a fost ocolită de anumite dificultăţi, legate mai cu seamă de faptul că, păstrîndu-se caracterul unei cărţi de lectură, cum de altfel trebuie să fie orice antologie, s-a impus totuşi şi necesitatea prezentării documentare a unui proces spiritual. Includerea unor texte cu caracter mai mult eseistic, semnate de nume cu rezonanţă ca Sigmund Freud, Rudolf Kassner, Martin Buber, a fost deci inevitabilă.

Pe de altă parte, s-a simţit nevoia de a se recurge la unele compromisuri în privinţa textelor de lectură ; firul roşu care străbate culegerea, sesizabil chiar din titlu : Toamna Imperiului *şi* Imperiul demonilor *— o antropologie literară a omului în vîltoarea pericolelor iscate, oglindite de psihologie, psihologia maselor, de morală şi politică — nu a putut fi urmat cu consecvenţă la alegerea textelor.*

Compromisul a fost necesar şi în cazuri cînd — în dauna importanţei fragmentelor reprezentative din opere mari şi pentru a nu crea o antologie de fragmente — au trebuit să fie preferate schiţe, povestiri, nuvele scurte, dar închegate. Lista soluţiilor de compromis este destul de lungă şi-i include pe A. Schnitzler, Stefan Zweig, Felix Braun, Ernst Weiss, A. P. Gütersloh şi mai ales pe Franz Werfel, Jospeh Roth şi Odön von Horváth.

Regretabil este de asemenea faptul că din pricina limitării spațiului tipografic sau a negăsirii de texte corespunzătoare și adecvate tematicii și cuprinsului, au trebuit să fie omiși autori a căror prezență ar fi deplin justificată și anume Richard Beer-Hofmann, Franz Blei, Theodor Däubler, Oskar Jellinek, Paul Kornfeld, Ferdinand Ebner, Theodor Haecker, Paul Leppin, Viktor Hadwiger, Leo Perutz, Arnold Höllriegl, Alma Johanna König, Alexander Sacher-Masoch, F. Theodor-Csokor, Hans Carl Artmann, Albert Drach, Hans Weigl, K. Baier ș.a. Am fost nevoit să renunț în ultima clipă la texte pregătite și deja traduse din cauza lipsei de spațiu (Otto Basil, Kurt Benesch, Jeannie Ebner, Enrica von Handel Mazzetti, Franz Tumler, Gerhard Fritsch). În unele cazuri, puține, datorită imposibilității de a selecta, au trebuit să fie acceptate texte mai puțin semnificative, ca în cazul lui Rudolf Kassner, Martina Wied sau Felix Braun. Una din dificultățile capitale întîmpinată la întocmirea antologiei a constituit-o procurarea textelor corespunzătoare pentru fiecare autor în parte. O parte mi-au fost puse la dispoziție cu amabilitate de „Asociația austriacă pentru literatură" căreia țin să-i mulțumesc și pe această cale.

Prefața, prezentările de autori și culegerea de texte se condiționează reciproc. Nu am intenționat să schițez o istorie literară prescurtată a prozei austriece din secolul 20 și nici nu am ținut seama de o înșiruire cronologică a autorilor. Tot atît de îndepărtate au fost veleitățile de a realiza o completitudine istorico-literară, care ar fi pretins prezența a numeroși alți autori, mai ales din rîndurile reprezentanților literaturii provinciale, din regiunea alpină sau din scrierile autorilor de circulație locală ca bunăoară Paula Grogger, Anton Wildgans, Richard Billinger, Rudolf Hans Bartsch, Gertrud Fussenegger, Karl H. Waggerl, Josef Wenter, Josef Leitgeb, Max Mell, Rudolf Henz ș.a. Intenția călăuzitoare a fost în primul rînd aceea de a face cititorul să guste și să se convingă într-o formă pe cît posibil completă de ceea ce a fost vechea Austrie și spiritul austriac, „un simptom deosebit de elocvent al lumii moderne"

(Musil), în oglindire literară. Textele fiecărui capitol sînt în așa fel alese încît să constituie o interdependență și o explicație reciprocă. Titlurile capitolelor corespund în mare măsură ideilor principale și subtitlurilor eseului introductiv. Unele note de subsol se referă la textele aflate în culegere și tind să stabilească un dialog între text și prefață. Prezentările de autori depășesc uzitatele note bio-bibliografice, pentru a putea oferi cititorilor români o imagine cît mai cuprinzătoare a vieții și a lumii de idei a unor scriitori în parte complet necunoscuți, venind dintr-o sferă culturală străină, dar și pentru a evidenția punctele de acroșare cu problema „Kakaniei", cît și pentru facilitarea înțelegerii fragmentelor de roman sau contextul de viață și creație a operei din care a fost extras respectivul fragment. Ediția de față nu nutrește nici un fel de ambiții de știință a literaturii și cu atît mai puțin, filozofice. Ea încearcă să evadeze din categorisirea în funcție de curent și dată cronologică, să evite simplismul, oferind în schimb cît mai mult posibil o imagine interiorizată a unei situații-limită din punct de vedere istoric cu toate primejdioasele-i implicații spirituale și politice, nu lipsite de semnificație și pentru zilele noastre.

Oricum, profilul acestei antologii s-a conturat doar în timpul procesului de elaborare a ei și abia după ce au fost efectuate toate traducerile, a putut fi întrezărită soluția ideală a unei asemenea întreprinderi.

D. S.

Partea întîi

NOSTALGIA CULORILOR : *FINIS AUSTRIAE*

SIGMUND FREUD

Întemeietorul psihanalizei s-a născut la 6 mai 1856 la Freiburg în Moravia şi este fiul unui comerciant de textile. În 1860 familia sa se mută la Viena, unde, în 1873, Freud îşi începe studiile de medicină. Lucrează între 1876 şi 1882 la Institutul vienez de fiziologie, apoi la spitalul orăşenesc, pentru ca din 1885 să se dedice cercetărilor de neuropatologie. O vreme lucrează şi la Paris, iar în 1889 împreună cu Bernheim şi Liebault studiază metodele hipnotice. Anul 1898 înseamnă pentru Freud începutul formulării teoriilor despre visuri şi a interpretării acestora. Asupra acestui subiect ţine împreună cu C. G. Jung, în 1909, o serie de prelegeri la Clark-University. În 1938 emigrează în Anglia unde moare la 23 septembrie 1939.

Dacă facem abstracţie de unele exagerări teoretice, Freud poate fi considerat drept unul din marile spirite ale veacului nostru, care a adus o bogată contribuţie în studiul psihologiei cît şi în domeniul creării unei viziuni moderne a lumii. Punctul de plecare al teoriilor freudiene îl constituie psihanaliza, ai cărei iniţiatori şi precursori literari sînt Dostoievski, Nietzsche precum şi Novalis, Kirkegaard — după părerea lui Thomas Mann — dar mai ales Schopenhauer, a că-

rui teorie despre „voință" precede într-o oarecare măsură „teoria inconștientului" freudian. În conformitate cu teza freudiană, nevrozele sînt inerente în viața oricărui om ; ele sînt o urmare a dorințelor, a experiențelor refulate, nesatisfăcute, mai ales a celor din tinerețe și cu precădere a celor din domeniul sexualității *(libido)*, care, trecînd din „conștient" în „inconștient" dau naștere unor „complexe". Tratarea acestora se realizează prin dezvăluirea și canalizarea lor. Freud a încercat să extindă această teorie asupra întregii vieți spirituale, asupra artei, științei, religiei, care ar fi un fel de supape și totodată sublimări ale pornirilor refulate. *Totem und Tabu (Totem și tabu)*, 1922, *Die Zukunft einer Illusion (Viitorul unei iluzii)*, 1927, și *Das Unbehagen in der Kultur (Neliniștea în cultură)*, 1930 sînt cîteva din lucrările care ilustrează această tendință. Acordînd limite prea strîmte conștientului, Freud a absolutizat rolul unui mecanism psihologic real subordonînd „eul" inconștientului, depozit al tendințelor de desfătare, al apetiturilor de tot felul, care are nevoie de corectivul conștientului pentru a nu deveni malefic. Conștientul, situat între inconștient și supra-eu (conștiința), duce o existență plină de tensiune, adumbrită de spaime, de temeri de tot felul, inexplicabile la prima vedere. (Freud a fost o adevărată revelație pentru literații veacului nostru : Joyce, Kafka, Th. Mann, S. Maugham, T. S. Eliot ș.a.) Din punct de vedere științific însă, teoriile sale au nevoie de corective ale științelor sociale, ale sociologiei mai ales și ale antropologiei moderne. Teoriile lui Freud au fost ulterior dezvoltate de diferitele curente ale psihologiei abisale, cu precădere în America (Fromm), apoi de Binswanger și de C. G. Jung, care, cercetînd

fenomenele culturale şi miturile, au formulat teoria arhetipurilor, a inconştientului colectiv.

„Distribuitorul tuturor lucrurilor date este sufletul", spune Th. Mann vorbind despre Freud, înţelegînd prin suflet natura umană, dependentă de anumite dispoziţii interioare. Această dependenţă face parte la rîndul ei din ambianţa impresionismului vienez, caracterizat prin dizolvarea categoriilor raţionale şi a convenţiilor, prin scufundarea în „haos", în vis, în erotism sau în moarte. Sentimentul deşertăciunii, al dorului, al suferinţei „constituie nota specifică a „veselului apocalips vienez" (Broch) de la începutul veacului acesta. Căutînd să explice şi să interpreteze maladia veacului ca maladie sufletească, Freud se înscrie pe linia tradiţiei austriace, ca şi Broch, Musil, Canetti şi alţii, care au făcut apel la ştiinţa psihologiei şi la psihologia maselor pentru a depista şi elimina din sufletul omenesc forţele latente, arhaice, care oricînd pot irumpe, dezlănţuind dezastre. Considerînd durerea ca o experienţă şi un act de cunoaştere (a scris vreo 9000 de scrisori de dragoste şi a suportat numeroase operaţii din pricina cancerului de care suferea), Freud a rămas „un poet în umbră" (A. Winterstein) ale cărui povestiri clinice sînt concepute în autentic stil kleistian. Poezia este pentru el un soi de medicină, iar medicina, analiza sufletească, devine adevărată poezie. Existenţei burgheze îi corespunde un suflet de burghez, care încearcă să unifice ceea ce nu se poate unifica, să înţeleagă prezenţa propriu-zisă a imposibilului, stare de spirit predominantă în monarhia dunăreană zguduită de spasme şi de anacronisme. Vorbind despre „inconştient", Freud spune : „Impulsurile contradictorii coexistă, ele nu se răzvrătesc unele împotriva

celorialte, nu caută să se sugrume reciproc, cel mult, sub influența constrîngerilor de ordinul economiei sufletești, se unesc pentru a găsi un compromis care să faciliteze eliminarea surplusului de energie." În felul acesta se stabilește un echilibru între instinctul distrugerii și cel erotic, între amîndouă existînd un nucleu de demență. Preocupări de a vindeca oamenii bolnavi și deci societatea bolnavă din monarhia danubiană se pot depista încă în veacul al 19-lea, bunăoară la Grillparzer și la Ernst von Feuchtersleben (1806—1849), un savant austriac și străbun al psihologiei abisale care spunea : „În pieptul fiecărui om dormitează un dram înfiorător de nebunie... fie ca el să nu se trezească niciodată !"

Literatura austriacă fără Freud nu poate fi imaginată. Schnitzler, Zweig, Broch, Werfel, Saiko, Canetti, dar și Kafka, Kubin, Ehrenstein și alții sînt inspirați de el. Freud a făcut operă de pionierat medical pentru a aduce și a studia în lumina conștiinței forțele iraționale, în străfundul cărora zac pornirile animalice, cruzimea. Nu putem, deci, decît să fim de acord și să subscriem la cuvintele lui Thomas Mann care a spus despre Freud că, folosind cuceririle științei, a creat „o metodă terapeutică, supraindividuală pentru a solubiliza marile temeri și marile uri", ajutîndu-l astfel pe om să facă un pas mai departe în cunoașterea tainelor și în procesul de cucerire a libertății sale.

EDIȚII: *Die gesammelten Schriften (Opere complete)*, 11 vol., 1924 ; *Gesammelte Werke (Opere complete)*, 18 vol., 1940, 1946, 1952 ; *Das Unbewusste Schriften zur Psychoanalise* v. *A. Mitscher-*

lich (Inconștientul, Scrieri despre psihanaliză edituate de A. Mitscherlich), 1960 ; *Briefe 1873—1939 ausgew u. hsg. v. Ernest L. Freud (Corespondență 1873—1939, selectată și editată de Ernest L. Freud)*, 1960 ; *Aus den Anfängen der Psychoanalyse 1887—1902 (Începuturile psihanalizei 1887—1902)*, 1961 ; *Das Unheimliche. Aufsätze zur Literatur (Despre lugubru, Studii de literatură)*, 1963.

DEȘERTĂCIUNE

Nu demult, în tovărășia unui prieten nu prea vorbăreț și a unui, în pofida tinereții sale, binecunoscut poet, am făcut, în vară, o plimbare prin niște meleaguri înflorite. Poetul admira frumusețea naturii înconjurătoare, fără ca aceasta să-l bucure. Îl tulbura gîndul că toată această frumusețe era menită pieirii, că va dispare în timpul iernii, la fel ca orice frumusețe omenească, la fel ca tot ce e frumos și nobil, ca tot ce a fost sau ar putea fi creat de oameni. Toate lucrurile pe care el le-ar fi iubit și admirat păreau că prețuiesc mai puțin din pricină că erau nestatornice și menite pieirii.

Știm că din cufundarea spiritului nostru în analiza caracterului trecător a tot ce e frumos și desăvîrșit, pot rezulta două stări emoționale deosebite. Una din ele are ca urmare acel dureros dezgust al tînărului poet pentru lume, iar cealaltă, o răzvrătire împotriva realității însăși. Nu, e cu neputință ca toate aceste minunății ale naturii și artei, ale lumii noastre senzoriale și ale celei exterioare, să se reducă topindu-se, la nimic. Ar fi absurd și prea nesocotit să credem acest lucru. Ele trebuie să poată exista mai departe sub o formă oarecare, la adăpostul oricăror influențe distructive.

Numai că această pretenţie de eternitate prea nu este decît un rezultat al dorinţei sălăşluind în noi ca să poată năzui la o valoare reală. Chiar şi ceea ce e dureros poate fi adevărat. Nu mă puteam hotărî nici să neg caracterul trecător al lucrurilor şi nici să impun o excepţie pentru ceea ce e frumos şi desăvîrşit. Am combătut însă părerea poetului pesimist cum că esenţa trecătoare a frumosului aduce după sine o depreciere a acestuia.

Dimpotrivă : ea aduce o valorificare. Valoarea nestabilităţii este, în timp, o valoare de raritate. Posibilitatea limitată a folosinţei unui lucru ridică valoarea acestuia. Am arătat că e de neînţeles cum ideea nestatorniciei frumosului poate să ne tulbure bucuria ce emană de la acesta. Cît priveşte frumuseţea naturii, aceasta se reproduce din nou, în anul următor, după ce a fost distrusă în iarnă. Şi această reîntoarcere, în raport cu durata vieţii noastre, trebuie considerată ca avînd un caracter veşnic. Înlăuntrul propriei noastre vieţi, vedem cum frumuseţea corpului şi chipului omenesc se pierde cu desăvîrşire, dar tocmai această scurtă vieţuire adaugă farmecelor ei încă unul nou. Dacă există o plantă, care înfloreşte doar o singură noapte, aceasta nu înseamnă că floarea ei ni se pare mai puţin frumoasă. Mi-a fost cu putinţă să recunosc tot atît de puţin cum pot frumuseţea şi desăvîrşirea operei de artă şi a creaţiei intelectuale să fie depreciate datorită unei restrîngeri temporare a lor. Chiar de-ar veni o vreme cînd tablourile şi statuile, pe care astăzi le admirăm, s-ar descompune, sau după noi ar urma o generaţie care n-ar mai înţelege operele poeţilor şi gînditorilor noştri, sau chiar o altă epocă geologică în care tot ce e viaţă pe pămînt ar amuţi, valoarea a tot ce e frumos şi desăvîrşit nu e hotărîtă decît de însemnătatea pe care o prezintă pentru viaţa noastră senzorială.

Ea nu are nevoie să supravieţuiască şi este prin urmare independentă de durata absolută.

Socoteam aceste consideraţiuni drept incontestabile. Am observat totuşi că nu făcusem nici o impresie asupra poetului şi prietenului meu. Insuccesul acesta m-a făcut să trag concluzia că e la mijloc şi un puternic moment afectiv, care le tulbura judecata, moment pe care, mai tîrziu, am crezut chiar că l-am şi descoperit. Trebuie să fi fost răzvrătirea sufletească împotriva regretului, care le îngrădea plăcerea de a se bucura de frumos. Ideea că frumosul acesta e trecător dădea celor doi oameni sensibili un fel de gust anticipat al regretului pricinuit de dispariţia frumosului. Şi, cum sufletul omenesc se fereşte, instinctiv, de tot ce e dureros, au simţit cum bucuria ce le-o dădea frumosul e vătămată de ideea caracterului trecător al acestuia.

Regretul pricinuit de pierderea unui lucru, pe care l-am iubit sau l-am admirat, pare atît de natural profanului, încît el îl socoteşte ca fiind ceva de la sine înţeles. Psihologului însă, regretul i se pare o enigmă, unul din acele fenomene pe care omul nu le poate singur desluşi, căruia însă i se atribuie alte însuşiri inexplicabile. Ne închipuim că posedăm o anumită capacitate de a iubi, căreia i se zice „libido" care, la începuturile evoluţiei propriului nostru „eu" s-a ataşat acestuia. Ulterior însă, de fapt chiar foarte de timpuriu, acest „libido" s-a îndepărtat de „eu" pentru a se apropia de obiect, pe care, în felul acesta, ajungem să-l închidem în „eul" nostru. Dacă obiectele sînt distruse, sau dacă le pierdem, atunci şi capacitatea noastră de iubire (libido) devine din nou liberă. Şi, ori îşi ia alte obiecte în loc, ori se întoarce, temporar, la „eu". Dar de ce desprinderea aceasta a ceea ce se numeşte „libido" de obiectele sale înseamnă un proces atît de dureros, lucrul acesta nu-l

înţelegem şi nici nu-l putem deduce deocamdată din nici o prezumţie. Vedem doar că „libido" se cramponează de obiectele sale, nevrînd să le elibereze pe cele pierdute nici chiar atunci cînd altele noi se şi află la dispoziţie pentru a le înlocui. Iată deci ceea ce numim noi regret.

Convorbirea aceasta cu poetul avusese loc în vara premergătoare războiului. Un an după aceea războiul izbucni, răpind lumii frumuseţile ei. El n-a distrus doar frumuseţile meleagurilor pe unde a bîntuit şi operele de artă pe care le-a întîlnit în cale, ci ne-a frînt şi mîndria cu care priveam la cuceririle noastre pe tărîm cultural, ne-a frînt respectul pe care îl nutream pentru mulţimea gîndurilor şi artiştilor noştri precum şi speranţele într-o definitivă înlăturare a deosebirilor ce există între popoare şi rase. El a tîrît în noroi nobila nepărtinire a ştiinţei noastre, dezvăluind în toată goliciunea lor instinctele noastre, dezlănţuind duhurile rele sălăşluind în noi, duhuri pe care, datorită educaţiei primite în cursul veacurilor din partea celor mai nobile elemente ale noastre, credeam că fuseseră de mult domesticite. El ne-a micşorat iarăşi patria noastră şi a îndepărtat restul lumii de noi. El ne-a răpit atîtea pe care le iubisem şi ne-a arătat cît de trecătoare sînt unele lucruri pe care le socoteam statornice.

Nu trebuie deci să ne mire dacă acel „libido" al nostru, atît de sărăcit de obiecte, şi-a însuşit cu şi mai mare intensitate ceea ce ne-a mai rămas, şi că, prin urmare, iubirea de patrie, dragostea pentru aproapele nostru şi mîndria cu care privim aşezămintele noastre obşteşti au devenit deodată mai puternice. Celelalte bunuri însă, cele acum pierdute pentru noi, fost-au ele oare cu adevărat depreciate din pricină că s-au dovedit atît de şubrede şi incapabile de rezistenţă ? Aşa li se pare multora dintre noi, eu însă so-

cotesc că nu au dreptate. Părerea mea e că cei ce cred aşa, cei ce par să fie gata a renunţa definitiv, pentru că lucrul socotit de ei a fi de preţ nu s-a dovedit rezistent, sînt doar stăpîniţi de regretul pentru pierderea suferită. Noi ştim că regretul, fie el cît de dureros, se stinge în mod spontan. După ce a renunţat la tot ce s-a pierdut, s-a automistuit, iar „libido" al nostru se eliberează pentru ca, atîta timp cît sîntem încă tineri şi sănătoşi, să poată înlocui obiectele pierdute, pe cît e cu putinţă, cu altele noi, tot atît de preţioase sau şi mai de preţ. E de nădăjduit că şi cu pierderile acestui război se va întîmpla la fel. După ce regretul va fi fost biruit, se va dovedi că înalta noastră preţuire pentru bunurile culturale n-a suferit întru nimic după ce şubrezenia acestora a fost dovedită. Vom construi din nou tot ce a fost distrus de război, poate pe o temelie mai solidă şi mai durabilă decît odinioară.

Deşertăciune (Vergänglichkeit), face parte din *Gesammelte Werke,* vol. 10, Imago Publishing Co., Ltd., Londra 1946.

În româneşte de
Lazăr Iliescu

JOSEPH ROTH

Născut la 2 septembrie 1894 la Schwabendorf, lîngă Brody (Galiția de răsărit), mort la 27 mai 1939, la Paris. A studiat cîteva semestre germanistica la Universitatea din Viena. În primul război mondial cade prizonier pe frontul din Rusia. Exercită pînă în 1931 meseria de gazetar, după care se dedică exclusiv scrisului. În 1933 părăsind Germania și Austria emigrează la Paris devenind animatorul cercului de emigranți și purtătorul de cuvînt al legitimismului habsburgic, o formă de protest împotriva lui Hitler. Disperarea în fața lipsei de perspectivă a epocii de atunci îl împinge la alcoolizare și la moarte prematură.

Opera lui Roth poartă în întregime amprenta rememorării, a căutării timpului pierdut ; întocmai ca Musil și Doderer, este cronicarul vechii Austrii. Roth a împărtășit soarta generației pentru care prăbușirea imperiului habsburgic a însemnat o lovitură decisivă. Primele sale romane *Die Rebellion (Rebeliunea)*, 1924 ; *Die Flucht ohne Ende (Goana fără sfîrșit)*, 1927 ; *Zipper und sein Vater (Zipper și tatăl său)*, 1927 ; *Rechts und links (La dreapta și la stînga)*, 1929 dezvăluie atitudinea critică a lui Roth față de lumea postbelică, devitalizată și dezumanizată.

Melancolia, sentimentul pierderii ireparabile, alternînd cu satira virulentă caracteristică evreilor galițieni și tradițiilor chassidismului predomină și în romanul *Hiob (Iov)*, 1930, povestea lui Mendel Singer, un modest învățător evreu din Galiția, a cărui imagine dobîndește proporții biblice. În descrierea satului său de baștină din Wolhynia, Roth atinge culmile poeziei, prin ritmul legănător al frazei. Principala sa operă *Radetzkymarsch (Marșul lui Radetzky)*, 1932, este, după cum spune Heinrich Böll, un măreț *„cîntec de lebădă al vechei Austrii"* urzit *„într-o limbă cristalină"* în care sînt cîntate *„mirajul Poloniei, durerea Austriei, melancolia plaiurilor galițiene și mlaștinile Wolhyniei"*. În ciuda notei de critică socială, romanul rămîne o evocare duioasă și melancolică a monarhiei danubiene, reconstituită cu atîta precizie a amănuntelor și cu atîta finețe a redării atmosferei, cum numai un îndrăgostit fără perspective ar putea-o face. Sînt urmărite aci destinele a trei generații de funcționari și ofițeri din familia Trotta, începînd cu data bătăliei de la Solferino (1859) și pînă la stingerea tragică a familiei Trotta, care a slujit cu atîta devotament imperiul lui Franz Joseph încît s-a identificat cu el și a pierit odată cu el. Istoria familiei Trotta se transformă astfel în istoria unui imperiu foarte pestriț din punct de vedere etnic, plin de pitoresc, cu particularități cu totul deosebite, cu un ridicol inegalabil, pe care Roth le surprinde cu mare măestrie, dar și cu atitudinea unui spectator resemnat. O continuare, într-un anumit sens, a acestui roman este *Die Kapuzinergruft (Cavoul capucinilor)*, 1938, care urmărește soarta unei ramuri congenere familiei Trotta, pînă în momentul „Anschluss"-ului, în 1938.

Tema prăbușirii imperiului este reluată și în *Die Geschichte von der 1002 Nacht (Povestea celei de a*

1002-a nopți), 1938, tribulațiile tragicomice ale unui ofițer de cavalerie din armata cesaro-crăiască, surprins în plin proces de decrepire. Și aci, ca și în povestea ofițerului rus care sfîrșește ca vagabond pocăit *(Tarabas, ein Gast auf dieser Erde — Tarabas, un oaspe pe acest pămînt)*, 1934, sau în nuvela *Stationsvorsteher Fallmerayer (Șeful de gară Fallmerayer)*, întîlnim același tragism, aceeași lipsă de orizont a unei generații obosite.

Personajelor feminine din romanele sale, Roth le rezervă de cele mai multe ori destinul unor principii ale răului, sub aspect de soții infidele, preotese ale vieții instinctuale. Cu prefăcută naivitate prind ele în mreajă pe bărbatul care se pomenește pînă la urmă cufundat în păienjenișul unor încurcături fără ieșire, renunțînd la tot ceea ce a constituit esența vieții lui de pînă atunci, alunecînd pe făgașul fără întoarcere al desumanizării.

Joseph Roth a scris și un apreciabil număr de lucrări de proporții mai reduse, eseuri, povestiri, cronici etc., izvorîte deopotrivă din același sentiment nostalgic al existenței, al exilatului care simte că nu se va mai întoarce niciodată pe meleagurile pe care le-a părăsit. Faima sa de scriitor nu s-a conturat decît după moarte și astăzi este în ascensiune.

ALTE OPERE: *Hotel Savoy*, roman, 1924; *Der blinde Spiegel (Oglinda oarbă)*, povestiri, 1926; *Juden auf Wanderschaft (Evrei în pelerinaj)*, eseuri, 1934; *Die hundert Tage (Cele o sută de zile)*, roman, 1936; *Beichte eines Mörders (Spovedania unui ucigaș)*, roman, 1936; *Das falsche Gewicht (Greutatea*

falsă), 1937 ; *Der Leviathan (Leviatan)*, povestire, 1940 ; *Werke (Opere)*, 3 vol., 1956.

Referințe : *Joseph Roth, Leben und Werk (Joseph Roth, Viața și opera)* editat de H. Linden, 1949 ; F. Abendroth în *Hochland* nr. 50/1957 ; A. Böhn în *Wort und Wahrheit* nr. 14/1959 ; *Erinerungen an J. Roth (Amintiri despre Joseph Roth)* de G. Jedlicka, 1957.

ŞEFUL DE GARĂ FALLMERAYER

I

Soarta memorabilă a şefului de gară austriac Adam Fallmerayer merită, fără îndoială, să fie consemnată şi reţinută.

Viaţa lui se curmă — o viaţă care, în treacăt fie zis, n-ar fi devenit niciodată strălucită, poate nici măcar mulţumitoare în mod constant — într-un chip uluitor. Judecînd după tot ce pot şti oamenii unii despre alţii, ar fi fost peste putinţă să i se prezică lui Fallmerayer un destin neobişnuit. Totuşi destinul îl ajunse, puse stăpînire pe el — iar el însuşi părea să i se abandoneze cu o anumită voluptate chiar. Din 1908 devenise şef de gară. Se căsători curînd după ce-şi luase în primire postul la staţia L. pe linia din sud, la vreo două ore de Viena, cu fiica modestă şi puţin mărginită, nu foarte tînără, a unui şef de birou din Brünn [1]. Era o „căsătorie din dragoste", cum i se zicea pe vremea aceea, în care căsătoriile „de convenienţă" mai făceau parte din moravurile şi tradiţiile obişnuite. Părinţii lui nu mai trăiau. Căsătorindu-se, Fallmerayer dase ascultare oricum unei tendinţe cumpătate a sufletului său cumpătat, nicidecum unui imperativ al raţiunii. Zămisli doi copii — fete

[1] Azi Brno.

şi gemene. Se aşteptase să fie un băiat. Era în firea lui să dorească un fecior şi să considere ivirea pe lume a două fete deodată ca o surpriză neplăcută, dacă nu ca o răutate din partea lui Dumnezeu. Cum însă era materialiceşte asigurat şi cu drept la pensie, se obişnui, după ce trecuseră abia trei luni de la naştere, cu această dărnicie a naturii şi începu să-şi iubească odraslele. Să le iubească, asta înseamnă : să le poarte de grijă cu tradiţionala conştiinciozitate a unui tată, bun cetăţean şi brav funcţionar.

Într-o zi de martie a anului 1914, Adam Fallmerayer şedea, ca de obicei, în biroul său. Telegraful ţăcănea neîncetat. Iar afară ploua. Era o ploaie timpurie. Cu o săptămînă înainte mai fuseseră nevoiţi să dea jos zăpada de pe şine cu lopeţile şi trenurile sosiseră şi plecaseră cu mare întîrziere. Dar deodată, într-o noapte, se porni ploaia. Zăpada dispăru. Şi în faţa micii gări, unde splendoarea intangibilă şi orbitoare a zăpezilor de pe Alpi părea să promită stăpînirea veşnică a iernii, plutea de cîteva zile un abur cenuşiu-albăstrui nedistinct : nor, cer, ploaie şi munţi de-a valma.

Ploua, şi aerul era căldicel. Niciodată şeful de gară Fallmerayer nu mai apucase o primăvară atît de timpurie. În staţia lui minusculă, trenurile expres care merg înspre sud, la Meran, la Triest în Italia, nu opreau niciodată. De două ori pe zi, Fallmerayer se posta pe peron, cu şapca roşie, salutînd, iar expresurile treceau nestingherite, în goană, în faţa lui ; aproape că-l degradau pe şeful de gară pînă la rangul unui cantonier. Feţele pasagerilor din ferestrele mari ale vagoanelor se contopeau într-o pastă alburie. Şeful de gară Fallmerayer nu văzuse decît arar figura unui pasager care călătorea spre sud. Iar acest „sud" era pentru şeful de gară mult mai mult decît o simplă

indicație geografică. Sudul însemna marea, o mare făcută din soare, libertate și fericire.

Bilete gratuite pentru ca toată familia să plece în concediu, asta făcea parte desigur din drepturile oricărui funcționar mai mare al căilor ferate din sudul țării. Cînd gemenele împliniseră trei ani, familia întreprinse cu ele o călătorie la Bozen [1]. Plecară cu personalul pînă-n stația în care expresurile trufașe obișnuiau să oprească, se urcară într-unul din ele, coborîră — și abia nu erau încă în sud. Concediul era de patru săptămîni. Văzură oameni bogați din lumea largă — și li se părea mereu că cei pe care se nimerea să-i vadă sînt întîmplător cei mai bogați. Aceștia n-aveau concediu. Toată viața lor nu era decît un permanent concediu. Cît vedeai cu ochii, oriunde te uitai — cei mai bogați oameni din lume n-aveau gemeni și mai ales fete gemene. Dar în general, oamenii bogați erau cei care de fapt aduceau atmosfera meridională în sud. Un funcționar al căilor ferate sudice continua să trăiască mereu în nord.

Se întoarseră deci și Fallmerayer își reluă serviciul. Aparatul Morse țăcănea neîncetat. Iar ploaia — curgea.

Fallmerayer își ridică ochii de pe birou. Era ora cinci după amiază. Deși soarele nu scăpătase încă, începea să se întunece din pricina ploii. Pe prelungirea de sticlă a acoperișului peronului, picăturile băteau toba permanent, cum țăcănea de obicei telegraful — un continuu dialog tacticos între tehnică și natură. Blocurile mari de piatră albăstrie de sub acoperișul de sticlă erau uscate. Șinele însă și, între ele, pietrișul mărunt licăreau cu tot semiîntunericul, lucind de umezeala feerică a ploii.

[1] Azi Bolzano.

Cu toate că şeful de gară Fallmerayer n-avea o fire înzestrată cu fantezie, i se păru că ziua aceasta era o zi cu totul deosebită a destinului, şi în timp ce se uita pe fereastră, începu să tremure de-a binelea. Peste treizeci şi şase de minute trebuia să treacă accceleratul înspre Meran. Peste treizeci şi şase de minute — aşa îşi zicea Fallmerayer — va fi noapte neagră, o noapte îngrozitoare. Deasupra biroului său, la etajul întîi, gemenele se zbenguiau ca de obicei ; le auzea paşii mărunţi de copii şi totuşi puţin cam brutali. Deschise fereastra. Nu mai era frig. Primăvara sosea de peste munţi. Se auzeau, ca în fiecare zi, şuierături de locomotive care manevrau şi strigătele muncitorilor de la căile ferate şi apoi şocul înfundat şi zdrăngănitul vagoanelor cuplate. Totuşi locomotivele şuierau altfel azi — aşa i se păru lui Fallmerayer. Era un om cu totul obişnuit. Şi nimic nu i se păru mai ciudat decît că în ziua aceea, în toate zgomotele obişnuite, nicidecum surprinzătoare, distingea parcă vocea unui destin neobişnuit.

Într-adevăr, în ziua aceea se produse catastrofa curioasă ale cărei consecinţe aveau să schimbe complet viaţa lui Adam Fallmerayer.

II

Se anunţase încă din gara B. că expresul avea o mică întîrziere. Două minute înainte de a intra în gara L., din cauza unui ac prost manevrat, expresul se ciocni de un marfar în aşteptare. Catastrofa se produsese.

Cu o lanternă perfect inutilă în mînă, luată în grabă de undeva de pe peron, şeful de gară Fallmerayer alerga de-a lungul şinelor spre faţa locului. Simţise nevoia să ia cu el un obiect oarecare. I se păruse imposibil să întîmpine nenorocirea cu mîinile

goale, oarecum dezarmat. Alergă timp de vreo zece minute fără manta, simţind ploaia ca nişte lovituri de bice în ceafă şi pe umeri. Cînd sosi la locul accidentului, începuse să se ridice morţii, răniţii, să-i desfacă din strînsoare pe cei prinşi între pereţii vagoanelor strivite. Se făcea şi mai repede întuneric, ca şi cum noaptea s-ar grăbi să vină la timp, o dată cu spaima, şi s-o mărească. Pompierii din orăşel veniră cu torţe care rezistau cu greu ploii, pîrîind şi trosnind. Treisprezece vagoane zăceau sfărîmate pe şine. Maşinistul şi fochistul, morţi amîndoi fuseseră ridicaţi. Cei de la căile ferate, pompierii şi pasagerii nevătămaţi munceau cu scule improvizate, luate la întîmplare dintre vagoanele zdrobite. Răniţii urlau groaznic, ploaia foşnea, torţele trosneau. Şeful de gară simţi un fior rece. Dinţii îi clănţăneau. Avea impresia că trebuie să facă ceva, ca şi ceilalţi, şi în acelaşi timp îi era teamă că-i vor interzice să dea ajutor, pentru că s-ar putea să fi fost el vinovat de nenorocirea întîmplată. De cîte ori vreunul de la căile ferate, recunoscîndu-l, îl saluta grăbit în focul muncii, Fallmerayer încerca să-i spună ceva cu o voce atonă, ceva ce nu putea fi luat drept un ordin sau drept o rugăminte, prin care cerea iertare. Dar nimeni nu-l asculta. Încă nu i se întîmplase să se simtă atît de inutil pe lume. Şi începu să-i pară rău că nu se găseşte şi el printre victime, cînd, privirea-i rătăcită căzu peste o femeie pe care o culcaseră tocmai pe o targă. Acum zăcea părăsită de cei care o salvaseră, cu ochii mari, întunecaţi, fixaţi asupra torţelor din apropiere, acoperită pînă la şolduri cu o haină de blană argintie, vizibil incapabilă să se mişte. Peste faţa ei mare şi palidă cădea neobosită ploaia şi treceau tremurînd luminile şovăitoare ale torţelor. Faţa însăşi lucea, udă şi ar-

gintie în alternanța feerică dintre flacără și umbră. Mîinile-i lungi, albe erau întinse peste blană, nemișcate și ele, două cadavre ciudate. Șefului de gară i se păru că femeia de pe targă odihnește pe o insulă de liniște, mare și albă, în mijlocul unei mări tumultoase de zarvă și zgomot, ba chiar că răspîndește în jurul ei liniște. Într-adevăr, era ca și cum toți oamenii aceștia grăbiți și ocupați ar ocoli cu grijă targa pe care odihnea femeia. Oare murise ? Oare nu mai trebuia să te sinchisești de ea ? Șeful de gară Fallmerayer se apropie încet de targă.

Femeia mai trăia. Nu era rănită. Cînd Fallmerayer se aplecă peste ea, îi spuse, fără să aștepte întrebarea lui, ba chiar ca și cum s-ar teme de această întrebare, că n-are nimic și se crede în stare să se ridice. Că nu are de ce să se plîngă în fond decît de pierderea bagajelor. Că se va putea scula, cu siguranță. Și încercă numaidecît să se ridice. Fallmerayer o ajută. Luă blana cu stînga, îi cuprinse umerii cu dreapta, așteptă să se ridice în picioare, îi puse blana pe spate, apoi îi cuprinse din nou umerii cu brațul și așa se duseră amîndoi, fără a scoate un cuvînt, peste șine și pietriș în căsuța de alături a acarului, urcară cîteva trepte și se pomeniră în căldura uscată, plină de lumină.

— Rămîneți liniștită aici, cîteva minute, zise Fallmerayer. Eu am de lucru afară. Mă întorc îndată.

În aceeași clipă își dădu seama că minte și mintea probabil pentru prima oară în viața sa. Totuși minciuna i se păru de la sine înțeleasă. Și deși în momentele acelea nu dorea nimic mai intens decît să rămînă cu ea, ar fi fost ceva îngrozitor pentru el să apară în ochii ei ca un om inutil, care n-avea nimic de făcut în timp ce acolo, afară, mii de mîini erau active salvînd și dînd ajutor. Ieși deci în grabă și găsi acum,

spre mirarea sa proprie, curajul şi puterea să ajute, să salveze, să dea aici un ordin, acolo un sfat şi, deşi tot timpul cît ajuta, salva şi muncea nu putea să nu se gîndească la femeia aceea şi deşi ideea că s-ar putea să n-o mai revadă era cruntă şi îngrozitoare, rămase activ pe locul catastrofei, de teamă că s-ar putea întoarce prea de timpuriu la ea, dovedindu-şi astfel inutilitatea. Şi, ca şi cum privirile ei l-ar fi urmărit şi l-ar fi însufleţit, prinse încredere în propriul său cuvînt şi în propria sa raţiune, şi se dovedi un salvator iute, inteligent şi curajos.

Munci aşa vreo două ore, gîndindu-se mereu la femeia străină care aştepta. După ce medicii şi sanitarii dăduseră primul ajutor necesar răniţilor, Fallmerayer se hotărî să se întoarcă în casa acarului. Doctorului, pe care-l cunoştea, îi spuse în grabă că acolo se află încă o victimă. Nu fără oarecare mulţumire de sine îşi privi mîinile julite şi uniforma murdărită. Conduse medicul pînă-n casa acarului şi salută femeia străină care nu părea să se fi mişcat de la locul ei, cu zîmbetul voios şi firesc cu care întîmpini de obicei cunoştinţele vechi.

— Examinaţi pe doamna ! zise el către medic şi ieşi.

Aşteptă cîteva minute în faţa uşii. Medicul veni şi-i spuse :

— Un mic şoc, încolo nimic. Cel mai bine ar fi să rămînă aici. Aveţi loc destul în locuinţă ?

— Fireşte, fireşte ! răspunse Fallmerayer. Apoi o conduseră amîndoi pînă în staţie, pe trepte în sus, în locuinţa şefului de gară.

— Peste trei-patru zile va fi complet restabilită, zise medicul.

În clipa aceea Fallmerayer dorea să dureze cît mai multe zile.

III

Fallmerayer îi cedă străinei camera şi patul său. Soţia şefului de gară umbla aferată de colo pînă colo între bolnavă şi copii. De două ori pe zi, Fallmerayer venea chiar el s-o vadă. Gemenele erau ţinute în frîu cu severitate.

A doua zi urmele nenorocirii fură înlăturate, ancheta uzuală începu, Fallmerayer fu audiat, iar acarul vinovat fu destituit din post. Apoi expresurile treceau în goană, de două ori pe zi, prin faţa şefului de gară cu mîna la chipiu. În seara de după catastrofă, Fallmerayer află numele străinei, era o contesă Walewska, rusoaică din regiunea Kievului, în drum de la Viena spre Meran [1]. O parte din bagajul ei fu găsit şi i se înmînă : valize de piele maro şi neagră. Miroseau a iuft şi a parfum străin. Acum toată casa lui Fallmerayer mirosea aşa.

De cînd patul său fusese cedat străinei, el dormea nu în dormitor lîngă nevastă-sa, ci la parter, în birou. De fapt, nu dormea de loc. Stătea culcat, dar treaz. Pe la nouă dimineaţa intra în camera unde stătea acum femeia străină. O întreba dacă a dormit bine, dacă şi-a luat micul dejun, dacă se simte bine. Se ducea cu violete proaspete spre vaza de pe etajera în care erau cele de ieri, schimba apa, punea florile în vaza cu apă proaspătă şi apoi se oprea la piciorul patului. În faţa lui femeia străină zăcea pe perna lui, sub plapuma lui. El mormăia ceva nedesluşit. Ea zăcea cu ochi mari şi negri, cu faţa albă, puternică şi vastă ca un peisaj străin şi dulce, pe perna, sub plapuma şefului de gară.

— Staţi jos, îi spunea ea în fiecare zi de două ori. Vorbea o germană aspră şi stranie de rusoaică, avea

[1] Azi Merano.

o voce adîncă, străină. Toată splendoarea depărtării şi a necunoscutului răzbătea din vocea ei.

Fallmerayer nu se aşeza.

— Scuzaţi, am mult de lucru, zicea, se întorcea şi pleca.

Aşa a mers şase zile. În a şaptea zi, doctorul o sfătui pe străină să plece. Soţul ei o aştepta la Meran. Aşadar plecă, lăsînd în urmă-i, în toate odăile, dar mai ales în patul lui Fallmerayer, un miros stăruitor de iuft şi de parfum fără nume.

IV

Acest parfum ciudat rămase în casă, în memoria, ba s-ar putea spune în inima lui Fallmerayer mult mai multă vreme decît catastrofa. În cursul săptămînilor următoare, în care cercetările îndelungi asupra cauzelor exacte şi amănuntelor desfăşurării catastrofei îşi urmau calea reglementară şi în care Fallmerayer fu interogat de cîteva ori, el nu înceta să se gîndească la femeia străină şi, ca năucit de parfumul pe care ea îl lăsase în jurul lui şi în el, dădea răspunsuri aproape încurcate la întrebări precise. Dacă serviciul lui n-ar fi fost relativ simplu şi dacă de atîţia ani n-ar fi devenit el însuşi aproape un element mecanic al serviciului, n-ar fi fost în stare să vadă de el cu conştiinţa liniştită. În secret spera, de la sosirea unei corespondenţe la alta, vreo veste de la ea. Nu se îndoia că va scrie cîndva aşa cum se cuvenea, ca să-i mulţumească pentru ospitalitate. Şi, într-o zi, primi într-adevăr un plic mare, vînăt, din Italia: Contesa Walewska îi scria că a plecat cu soţul ei mai departe, înspre sud. Pentru moment se afla la Roma. Vroiau să plece în Sicilia. În ziua următoare primiră pentru gemene un coşuleţ drăguţ cu fructe şi, din partea soţului contesei Walewska, un buchet de tran-

dafiri de o delicată culoare pală şi un parfum puternic pentru soţia şefului de gară. A trecut cam multă vreme, mai scria contesa, pînă a găsit timp să mulţumească bunelor ei gazde, dar o bună bucată de vreme după sosirea ei la Meran, mai fusese zdruncinată, avînd încă nevoie de întremare.

Fructele şi florile, Fallmerayer le duse numaidecît în locuinţa sa ; scrisoarea însă, deşi sosise cu o zi înainte, o păstră asupra lui cîtăva vreme. Fructele şi florile din sud aveau un parfum puternic, dar lui Fallmerayer i se părea că scrisoarea contesei mirosea şi mai puternic. Era o scrisoare scurtă. Fallmerayer o ştia pe dinafară. Ştia exact în care loc se află fiecare cuvînt. Scrise cu cerneală violetă, cu trăsături lungi, fugare, literele arătau ca un stol de păsări străine, cu pene ciudate, cu trupul subţire, plutind pe un fond de cer de un albastru adînc. „Ana Walewska" era iscălitura. De mult dorea intens să afle numele mic al străinei — fără să fi îndrăznit vreodată să întrebe de el, ca şi cum prenumele ar fi fost unul dintre tainicele ei farmece trupeşti. Acum, că-l cunoştea, avu cîtva timp sentimentul că ea îi încredinţase un dulce secret. Şi, din gelozie, ca să-l păstreze numai pentru el, se hotărî abia după două zile să arate nevesti-si scrisoarea. De cînd ştia prenumele contesei, devenise conştient de faptul că cel al nevestii sale — pe care o chema Clara — nu este frumos. Cînd o văzu pe doamna Clara despăturind scrisoarea străinei cu mîini indiferente, îşi aminti de mîinile străinei, ale celei care o scrisese — aşa cum le zărise prima dată, odihnind pe mantaua de blană, două mîini imobile, de un luciu mat, argintiu. „Atunci ar fi trebuit să le sărut" — îi trecu prin minte. „O scrisoare foarte drăguţă", zise nevastă-sa şi puse scrisoarea de o

parte. Doamna Clara Fallmerayer poseda facultatea de a valorifica pînă şi grijile ca pe nişte îndatoriri, găsind satisfacţie în tristeţe. Cel puţin aşa i se păru că-şi dă abia acum seama Fallmerayer, de care asemenea reflecţii sau idei rămăseseră pînă atunci străine. Şi, sub pretextul că mai are o treabă urgentă de făcut în interes de serviciu, se eschivă de la camera comună, se culcă în biroul de la parter şi încercă să-şi imagineze că sus, deasupra lui, în patul lui, mai doarme încă străina.

Zilele treceau, şi lunile. Din Sicilia mai veniră în zbor două ilustrate colorate, cu salutări fugare. Veni vara, o vară fierbinte. Cînd se apropie vremea concedilui, Fallmerayer decise să nu plece nicăieri. Îşi trimise soţia şi copiii în vilegiatură în Austria. El rămase pe loc şi-şi văzu în continuare de serviciu. Era despărţit de soţie pentru prima oară de cînd se căsătorise. În sinea lui îşi promisese mult în această singurătate. Abia cînd rămase singur, începu să-şi dea seama că ceea ce dorise nu fusese de fapt singurătatea. Scotoci prin toate sertarele căutînd scrisoarea femeii străine. Dar n-o găsi. Poate că doamna Fallmerayer o aruncase de mult.

Soţia şi copiii se întoarseră, era spre sfîrşitul lui iulie.

Atunci surveni mobilizarea generală.

V

Fallmerayer era stegar de rezervă în batalionul 21 vînători. Cum deţinea un post de oarecare importanţă, i-ar fi fost posibil să mai rămînă cîtva timp pe loc, ca mulţi dintre colegii săi. Însă Fallmerayer îşi puse uniforma, îşi făcu geamantanul, îşi îmbrăţişă copiii,

îşi sărută nevasta şi plecă să se prezinte la batalionul său. Încredinţă serviciul funcţionarului adjunct. Doamna Fallmerayer plînse, gemenele ţipau de plăcere văzîndu-şi tatăl în neobişnuitele haine militare. Doamna Fallmerayer nu scăpă ocazia să fie mîndră de bărbatul ei, dar abia în ceasul plecării, cînd îşi reţinu lacrimile. Ochii ei albaştri erau plini de conştiinţa neîndurătoare a datoriei.

În ce-l privea pe şeful de gară însuşi, nu resimţi cît de cumplit de decisive erau ceasurile acelea, decît cînd rămase singur cu cîţiva camarazi în compartiment. Totuşi avea impresia că se distinge dintre toţi ofiţerii prezenţi în compartiment printr-un fel de vagă voioşie. Erau ofiţeri de rezervă. Fiecare părăsise un cămin drag. Şi fiecare era în ora aceea un soldat entuziast. Dar fiecare în acelaşi timp era şi un tată inconsolabil, un fiu inconsolabil. Numai lui Fallmerayer i se părea că războiul îl eliberase dintr-o situaţie fără ieşire. Gemenele lui i se păreau desigur demne de milă. Soţia la fel. Bineînţeles că şi soţia. Dar în timp ce tovarăşii săi, de cîte ori începeau să vorbească despre casele lor trăiau prin mimică şi expresii toată afecţiunea duioasă de care erau în stare, Fallmerayer simţea că, vorbind de ai săi, trebuie să facă la fel ca ei, să manifeste prin privire şi voce o îngrijorare, dacă nu chiar prefăcută, dar dinadins exagerată. Şi, în fond, îi venea să vorbească cu tovarăşii săi mai degrabă despre contesa Walewska, decît despre cei de-acasă. Se sili să tacă. Şi i se păru că minte de două ori : o dată pentru că ascundea ce-l preocupa pînă în fundul sufletului şi apoi pentru că vorbea din cînd în cînd despre soţia şi copiii săi — de care se simţea la ora aceea mult mai departe decît de contesa Walewska, de această femeie aparţinînd unei ţări duşmane. Începea să se dispreţuiască puţin.

VI

Se prezentă la regiment. Plecă pe front. Luptă. Era un soldat curajos. Scria obişnuitele scrisori afectuoase prin poşta de campanie. Fu decorat şi avansat la gradul de sublocotenent. Fu rănit şi internat în lazaret. Avea drept la concediu. Renunţă şi plecă iar pe front. Lupta pe frontul de est. În orele libere, între bătălii, inspecţii, atacuri, începu să înveţe ruseşte din cărţi găsite întîmplător. Aproape cu voluptate. În mijlocul miazmelor de gaze, al mirosului de sînge, în ploaie, în mlaştini, în noroi, în sudoarea celor vii şi duhoarea cadavrelor în descompunere.

Fallmerayer era urmărit de mirosul străin de iuft şi de parfumul indefinibil al femeii, care zăcuse cîndva în patul lui, pe perna lui, sub plapuma lui. Învăţa limba maternă a acelei femei, şi-şi imagina că stă de vorbă cu ea, în limba ei. Învăţa expresii tandre, învăluite, expresiile nepreţuite ale gingăşiei ruseşti. Vorbea cu ea. Îl separa de ea un întreg război mondial imens, dar vorbea cu ea. Făcea conversaţie cu prizonierii de război ruşi. Cu auzul înzecit de ascuţit percepea nuanţele cele mai subtile şi le imita cu îndemînare. Cu fiecare sunet nou al limbii străine pe care-l învăţa, se apropia de femeia străină. Nu ştia cu nimic mai mult despre ea decît ce văzuse ultima oară : salutări în fugă şi o iscălitură în fugă pe o ilustrată banală. Dar pentru el, ea trăia ; îl aştepta pe el ; în curînd avea să vorbească cu ea.

Pentru că ştia ruseşte, fu mutat, cînd batalionul lui primi ordin de plecare pe frontul de sud, la unul din regimentele care fură vărsate curînd după aceea în aşa-zisa „armată de ocupaţie". Fallmerayer deveni mai întîi tîlmaci la comandamentul diviziei, apoi fu mutat la „Centrul de contraspionaj şi informaţii". În cele din urmă, ajunse în apropierea Kievului.

Reținu bine numele de Solovienki. Nu numai că-l reținu : acest nume îi deveni binecunoscut și familiar.

Era ușor să afle numele moșiei care aparținea familiei Walewski. Se numea Solowki și se găsea la trei verste spre sud de Kiev. Fallmerayer fu cuprins de o agitație suavă, apăsătoare și dureroasă. Îl încerca un sentiment de infinită recunoștință față de soartă, de vreme ce aceasta îl condusese în război și pînă aici, și în același timp o frică nespusă de tot ce soarta avea să-i aducă de acum înainte. Război, atac, rănire, apropierea morții, toate erau evenimente șterse în comparație cu cel care trebuia să urmeze. Totul fusese doar o pregătire, poate insuficientă, pentru întîlnirea cu femeia. Era oare înarmat pentru toate eventualitățile ? Dar ea se afla măcar în casa ei ? Oare intrarea trupelor străine n-o gonise într-o regiune mai sigură ? Și dacă se afla acasă, bărbatul ei era cu ea ? În orice caz trebuia să se ducă să vadă.

Fallmerayer porunci să se înhame caii și porni.

Era destul de devreme, într-o dimineață de mai. Trecea în trăsurica ușoară cu două roți, pe lîngă pajiști înflorite, pe un drum de țară nisipos care șerpuia printr-o regiune aproape nelocuită. Ici, colo mărșăluiau soldați în zăngănit de arme, în drum spre obișnuitele exerciții zilnice. Ciocîrlii ascunse în bolta înaltă și luminoasă a cerului își lansau trilurile. Fețele întunecate ale pădurilor dese de molift alternau cu argintul deschis și vesel al mestecenilor. Iar boarea dimineții aducea din depărtare frînturi de cîntece soldățești din barăci izolate. Fallmerayer se gîndea la copilăria sa, la pădurile și livezile patriei sale.

Se născuse și crescuse nu departe de gara în care-și avusese serviciul pînă la izbucnirea războiului. Și tatăl său fusese funcționar al căilor ferate, un funcțio-

nar inferior, magazioner. Toată copilăria lui Fallmerayer, ca şi viaţa lui ulterioară, fusese plină de zgomotele şi mirosurile căii ferate şi ale naturii. Locomotivele fluierau, dialogînd cu ciripitul păsărilor. Aburul greu al cărbunelui plutea peste parfumul cîmpurilor înflorite. Fumul cenuşiu al trenurilor se contopea cu norii albaştri de peste munţi într-o singură ceaţă făcută din melancolie şi dor. Ce diferită era lumea asta de aici, veselă şi tristă totodată, fără mici proprietăţi ascunse pe pante domoale, fără liliac sărăcăcios, fără flori cu umbrele împlinite pe după garduri vopsite curăţel. Cocioabe scunde cu acoperişuri late de paie, depăşindu-le spre pămînt, ca nişte glugi, sate mărunte pierdute în nemărginire şi oarecum ascunse chiar şi în şesul acesta larg deschis privirii.

Ce mult se deosebeau ţările ! Dar inimile omeneşti ? Oare o să mă înţeleagă ? se întrebă Fallmerayer. Oare o să mă înţeleagă ? Şi pe măsură ce se apropia de moşia familiei Walewski, această întrebare ardea mai violent în inima lui. Cu cît se apropia, cu atît i se părea mai sigur că o va găsi acasă. În curînd nu se mai îndoi de loc că nu-l mai despărţeau de ea decît cîteva minute. Da, era acasă.

Cum intră în aleea de mesteceni, cam răzleţi care anunţa intrarea spre conac, Fallmerayer sări din trăsură. Făcu restul drumului pe jos ca să mai dureze cîtva timp. Un grădinar bătrîn îl întrebă ce doreşte. Ar vrea s-o vadă pe contesă, zise Fallmerayer. Omul se oferi s-o înştiinţeze, se depărtă încet şi se întoarse în curînd. Da, doamna contesă era acasă şi era gata să-l primească.

Contesa Walewska bineînţeles că nu-l recunoscu pe Fallmerayer. Credea că e vorba de unul din numeroşii vizitatori militari pe care fusese obligată să-i primească în ultimul timp. Îl rugă să ia loc. Vocea ei adîncă, sumbră, străină, îl sperie şi în acelaşi timp îi

era familiară ; simţi un fior ştiut, o spaimă binecunoscută, primită cu drag, aşteptată cu înfrigurare de atîţia ani.

— Mă numesc Fallmerayer !... zise ofiţerul. Contesa uitase, firește, numele. Vă aduceţi aminte, reluă el, sînt şeful de gară din L. Se apropie de el, îi apucă ambele mîini, el respiră din nou mireasma care-l urmărise, îl înconjurase, îl obsedase, îl duruse şi îl consolase ani mulţi. Mîinile ei le reţinură o clipă pe ale lui.

— Oh, strigă contesa Walewska, cum o mai duci, povesteşte-mi ! Îi spuse pe scurt cum o duce.

— Ce face soţia, ce fac copiii ? întrebă contesa.

— Nu i-am mai văzut !' zise Fallmerayer. N-am profitat de nici o permisie.

Urmă o scurtă tăcere. Se priveau. În odaia mare şi scundă, tencuită în alb şi aproape goală, soarele timpuriu de dimineaţă răspîndea o lumină aurie, saturată. La geamuri zumzăiau muşte. Fallmerayer privea tăcut faţa albă şi mare a contesei. Poate că-l înţelegea.

Contesa se ridică şi trase perdeaua în faţa ferestrei mijlocii din cele trei.

— E prea multă lumină ? întrebă ea.

— Mai bine mai întuneric, zise Fallmerayer.

Intoarsă la măsuţa la care şedeau, agită clopoţelul, servitorul bătrîn intră şi ea ceru ceai. Tăcerea dintre ei nu se risipi, dimpotrivă, deveni mai intensă pînă se aduse ceaiul. Fallmerayer fuma. În timp ce ea turna ceaiul în ceşti, el o întrebă brusc :

— Unde e soţul dumneavoastră ?

Ea zăbovi pînă se umplu ceaşca, ca şi cum ar trebui să reflecteze ca să dea un răspuns prudent, apoi spuse :

— Pe front, firește. De trei luni nu mai ştiu de el. Acum nu mai putem coresponda.

— Sînteţi foarte îngrijorată ? întrebă Fallmerayer.

— Desigur, răspunse ea, nu mai puţin decît soţia dumitale probabil.

— Iertaţi-mă, aveţi dreptate, a fost o întrebare prostească, zise Fallmerayer cu privirea în ceaşcă.

Contesa îi povesti că refuzase să plece de acasă. Alţii s-au refugiat. Ea nu fuge, nici de ţăranii ei, nici de inamic. Continuă să locuiască aici cu patru servitori, doi cai de călărie şi un cîine. Banii şi bijuteriile le-a îngropat. Căută cîteva minute cuvîntul potrivit, nu ştia cum se spune „a îngropa" pe nemţeşte şi arătă spre pămînt. Fallmerayer spuse cuvîntul rusesc.

— Ştii ruseşte ? întrebă ea.

— Da, zise el, am învăţat. Am învăţat pe front. Şi continuă pe ruseşte : De dragul dumneavoastră, pentru dumneavoastră, ca să pot sta cîndva de vorbă cu dumneavoastră, am învăţat ruseşte.

Ea îl asigură că vorbeşte foarte bine, ca şi cum fraza grea de înţelesuri ar fi fost spusă numai ca să-şi dovedească cunoştinţele de limbă. În felul acesta, ea dădu mărturisirii lui sensul unui exerciţiu de stil, lipsit de însemnătate.

Dar tocmai acest răspuns al ei îi arăta că-l înţelesese foarte bine. Acum am să plec, îşi zise. Se şi sculă îndată. Şi fără a aştepta să fie invitat, ştiind bine că ea va interpreta just impoliteţea lui, zise :

— Am să mai vin curînd.

Ea nu răspunse. Îi sărută mîna şi plecă.

VIII

Plecă — şi nu se mai îndoi că destinul său e pe cale de a se împlini. „E împotriva firii — îşi zise. E imposibil ca un om să fie mînat atît de irezistibil spre alt om şi ca acesta să rămînă nepăsător. Ea simte ce

sînt şi eu. Dacă nu mă iubeşte încă, mă va iubi în curînd".

Fallmerayer îşi văzu de treburi cu obişnuita conştiinciozitate a funcţionarului şi a soldatului. Hotărî să ia pentru moment un concediu de două săptămîni, primul de cînd fusese mobilizat. Urma să fie avansat locotenent peste cîteva zile. Voia să mai aştepte pînă atunci.

Două zile după aceea se mai duse totuşi încă o dată la Solowki.

— Contesa nu e acasă, i se spuse, şi nu se va întoarce înainte de ora prînzului.

— Atunci am să aştept între timp în grădină, zise el.

Cum nu îndrăzneau să-l poftească afară, îl lăsară să se ducă în grădina din spatele casei.

Se uită în sus la cele două rînduri de ferestre. Presupunea că contesa era de fapt acasă şi dăduse ordin să i se spună aşa. Şi într-adevăr i se păru că zăreşte ba după o fereastră, ba după alta, strălucirea unei rochii deschise. Aştepta cu răbdare şi aproape calm.

Cînd ceasornicul din turnul bisericii din apropiere bătu ora douăsprezece, intră în casă. Doamna Walewska era acolo. Tocmai cobora treptele, într-o rochie neagră, strînsă pe corp şi închisă pînă la gît, cu un şirag de perle mici peste guler şi o brăţară de argint peste manşeta strînsă de pe mîna stîngă. Lui Fallmerayer îi trecu prin gînd că ea se blindase din pricina lui şi parcă focul care ardea în inima lui pentru ea ar fi dat naştere unui alt foc nou, mai mic şi deosebit. Dragostea aprindea lumini noi. Fallmerayer zîmbi.

— A trebuit să aştept mult, zise el, dar am aşteptat cu plăcere, cum ştiţi. M-am uitat din grădina din

spatele casei la ferestre ; mi-am imaginat că am fericirea să vă văd. Aşa, timpul a trecut mai uşor.

Contesa îl întrebă dacă vrea să stea la masă, fiind tocmai ora potrivită. Răspunse că acceptă bucuros şi că îi e foame.

Dar din cele trei feluri care fură servite, luă doar cîteva îmbucături.

Contesa îi povesti ce urmări avusese pentru ea izbucnirea războiului. Cum se întorseseră acasă în grabă de la Cairo. Despre regimentul de gardă din care făcea parte soţul ei. Despre camarazii acestuia. Despre tinereţea ei, aici, pe moşie. Despre părinţii ei. Apoi despre copilărie. Ca şi cum ar fi căutat să-i spună poveşti cu orice preţ, ca şi cum ar fi fost chiar dispusă să inventeze unele, numai ca să nu-l lase să vorbească pe Fallmerayer, tăcut şi aşa. El îşi trecea adesea cu mîna peste mustăcioara-i blondă şi părea să asculte cu atenţie. Dar era mult mai atent la parfumul care emana din ea, decît la vorbele pe care le spunea. Asculta cu porii. De altfel şi vorbele ei erau înmiresmate, şi limbajul. Tot ce-i spunea, el ghicea şi fără vorbe. Nimic dintr-însa nu-i putea rămîne ascuns. Ce putea ea să-i ascundă ? Rochia severă nu-i apăra nicidecum trupul de privirile lui. Simţea dorul mîinilor sale pentru ea, nostalgia mîinilor sale pentru această femeie. Cînd se ridicară, Fallmerayer spuse că are de gînd să mai rămînă. Azi era liber. dar va lua o permisie mult mai lungă peste cîteva zile, după ce va fi avansat locotenent. Contesa îl întrebă unde vrea să plece.

— Nicăieri, zise Fallmerayer. Vreau să rămîn la dumneavoastră.

Ea îl invită să stea cît va voi şi azi şi pe urmă. Acum însă trebuia să-l lase singur ca să vadă puţin d-ale casei. Dacă vrea să petreacă mai mult timp în

casa ei — sînt camere destule, atîtea că nu s-ar deranja unul pe altul.

El îşi luă rămas bun. Din moment ce ea nu mai poate sta cu el, zise, preferă să se întoarcă în oraş.

În timp ce se urcă în trăsură, ea stătea în prag, în rochia ei neagră, severă, cu faţa ei albă şi mare şi cînd el puse mîna pe bici, ridică mîna într-un gest de salut reţinut, parcă frînat cu efort.

IX

Cam o săptămînă după această vizită, proaspătul locotenent Adam Fallmerayer îşi primi permisia. Tuturor tovarăşilor le spuse că pleacă acasă. De fapt însă se duse la conacul contesei Walewska, se instală într-o odaie la parter care fusese pregătită pentru el, lua zilnic mesele cu stăpîna casei, vorbind cu ea despre unele şi altele, lucruri indiferente şi îndepărtate, povestindu-i despre front, fără să acorde însă atenţie celor spuse ; apoi o lăsa pe ea să vorbească, fără să asculte ce spunea. Noaptea, dormea la fel de puţin ca şi cu ani în urmă, acasă, în clădirea gării, în timpul celor şase zile în care contesa înnoptase la etaj în camera lui. O simţea şi acum acolo sus, deasupra capului său, deasupra inimii sale.

Într-o noapte — era zăpuşeală şi cădea o ploaie domoală — Fallmerayer se sculă, se îmbrăcă şi ieşi în faţa casei. În casa scării încăpătoare ardea, gălbuie, o lampă cu petrol. Vila era liniştită, noaptea era liniştită, ploaia era liniştită, căzînd parcă pe nisip moale. Şi murmurul ei monoton era însuşi cîntecul liniştii noptatice. Deodată treptele scîrţîiră. Fallmerayer auzi, deşi se afla în faţa porţii. Întoarse capul. Lăsase poarta grea deschisă. O văzu pe contesa Walewska coborînd treptele. Era complet îmbrăcată, ca ziua. El se înclină fără a spune o vorbă.

Ea se apropie. Rămaseră cîteva clipe alături, în tăcere. Fallmerayer îşi auzea inima bătînd. Şi i se păru că inima ei bate la fel de tare ca a lui, şi în acelaşi ritm. Aerul devenise parcă deodată înăbuşitor, prin poarta deschisă nu se simţea nici o urmă de curent. Fallmerayer zise :

— Hai să umblăm prin ploaie, mă duc să vă aduc mantaua !

Fără a aştepta încuviinţarea ei, se repezi în odaia lui şi aduse mantaua, o aşeză pe umerii ei, aşa cum îi pusese cîndva blana pe umeri, atunci, în seara de neuitat a catastrofei şi după aceea braţul lui peste manta. Aşa ieşiră în noapte şi în ploaie.

Merseră prin alee ; în pofida întunericului plin de umezeală trunchiurile subţiri cu frunzişul rar străluceau argintiu ca iluminate de o lumină interioară. Şi, ca şi cum această lucire argintie a celor mai tandri copaci ar fi trezit toată tandreţea din inima lui Fallmerayer, cuprinse umerii femeii mai strîns, simţi prin stofa tare, pătrunsă de ploaie, trupul docil sub strînsoare, avu un moment impresia că femeia se apleacă spre el, ba că se alipeşte de el şi totuşi, o clipită mai tîrziu exista iar o oarecare distanţă între trupurile lor. Mîna îi părăsi umărul, rătăci spre părul ei ud, trecu peste urechea ei udă, atinse obrazul ud, şi în clipa următoare, se opriră amîndoi deodată, se întoarseră faţă în faţă, se îmbrăţişară, mantaua alunecă de pe umerii ei şi căzu greu la pămînt, şi, aşa, în mijlocul ploii şi al nopţii, îşi lipiră obrazul de obraz, buzele de buze şi se sărutară îndelung.

X

Odată locotenentul Fallmerayer urma să fie mutat la Şmerinka, dar reuşi cu mari eforturi să rămînă pe loc. Era decis să rămînă. Zilnic, dimineaţa şi

seara, binecuvîntă războiul şi ocupaţia. De nimic nu se temea mai mult decît de o pace subită. Pentru el contele Walewski era mort de mult, căzut pe front sau ucis de soldaţii comunişti răsculaţi. În veci trebuia să dureze războiul, în veci serviciul lui Fallmerayer în acest loc, în acest post. Să nu mai fie niciodată pace pe pămînt.

O orbire semeaţă puse stăpînire pe Fallmerayer, cum se întîmplă cu unii oameni cărora un exces de pasiune le întunecă vederea, le răpeşte judecata, le obnubilitează mintea. I se părea că e singur pe pămînt, el şi obiectul pasiunii sale. Fireşte că marele şi învălmăşitul destin al lumii se desfăşura în continuare, fără să-i pese de el. Veni revoluţia. Locotenentul şi amantul Fallmerayer nu se aştepta de loc la asta.

Dar cum se întîmplă în momente de mare primejdie, lovitura subită a destinului în acele zile ieşite din comun îi ascuţi mintea amorţită şi, cu luciditate îndoită, îşi dădu seama în curînd că ce importa acum era să salveze viaţa femeii iubite, să-şi salveze viaţa proprie şi mai presus de orice comunitatea dintre ei. Şi cum, datorită gradului său şi serviciului său special, îi mai rămăseseră la dispoziţie suficiente posibilităţi şi destulă putere, chiar şi în mijlocul confuziei produse de evenimentele subite, se strădui să le folosească în grabă ; astfel, în decursul primelor zile în care armata austriacă se descompunea, iar cea germană se retrăgea din Ucraina, în care trupele roşii începeau să înainteze iar ţăranii de curînd răsculaţi se apropiau incendiind şi prădînd moşiile stăpînilor lor de pînă atunci, reuşi să pună la dispoziţia contesei Walewska două maşini bine apărate, o jumătate de duzină de soldaţi devotaţi, cu arme şi muniţii, şi provizii cam pentru o săptămînă.

Într-o seară, pe cînd contesa tot mai refuza să-şi părăsească moşia, Fallmerayer sosi cu maşinile şi soldaţii săi şi-şi sili iubita cu vorbe aspre şi aproape prin violenţă fizică să dezgroape bijuteriile ascunse în grădină şi să se pregătească de plecare. Cu asta trecu toată noaptea. Cînd se iviră zorile unei zile posomorîte şi umede de sfîrşit de toamnă, erau gata şi puteau porni în refugiu. Soldaţii şedeau într-o camionetă acoperită cu o foaie de cort. Un şofer militar conducea maşina din spatele camionetei, în care şedeau contesa şi Fallmerayer. Se hotărîseră să n-o ia spre vest, cum făcea toată lumea, ci spre sud. Se putea presupune cu oarecare certitudine că toate drumurile ducînd spre apus vor fi blocate de trupele în retragere. Şi cine ştie la ce te puteai aştepta la graniţa noilor state formate în apus ! Era în orice caz posibil — şi mai tîrziu se adeveri că era chiar aşa — că la graniţa de apus a imperiului rusesc să se fi pornit noi războaie. Afară de asta, contesa Walewska avea rude bogate şi influente în Crimeea şi în Caucaz. Chiar şi în noile împrejurări de acum, mai puteau conta la nevoie pe ajutorul lor. Şi, mai presus de orice, un instinct sigur le insufla celor doi amanţi convingerea că într-o vreme în care domnea haosul pe întregul glob, numai marea putea însemna libertate. Vroiau în primul rînd să ajungă la mare. Promiseseră fiecăruia dintre oamenii care urmau să-i însoţească pînă-n Caucaz o sumă mare în aur curat. Şi porniră plini de nădejde, chiar dacă într-o stare de firească agitaţie.

Cum Fallmerayer pregătise totul prevăzînd întîmplările posibile şi chiar şi pe cele imposibile, reuşiră să ajungă într-un timp foarte scurt — în total patru zile — la Tiflis. Aici dădură drumul însoţitorilor lor, înmînîndu-le răsplata promisă, făcînd apel doar la serviciile şoferului, pînă la Baku.

Mulţi ruşi din nobilime şi din marea burghezie căutaseră refugiu tot în sud, în Crimeea. Evitară să fie văzuţi de cunoscuţi deşi îşi propuseseră să caute rude de ale contesei. În schimb Fallmerayer se strădui să găsească un vapor care să-l ducă împreună cu iubita lui de la Baku în cel mai apropiat port dintr-o ţară în care ar fi fost mai puţin expuşi. Astfel, nu se putea evita întîlnirea cu alte familii care cunoşteau mai mult sau mai puţin familia Walewski, şi care, ca şi Fallmerayer erau în căutarea unui vapor salvator, în aşa fel încît contesa fu nevoită să dea lămuriri mincinoase asupra persoanei lui Fallmerayer şi asupra relaţiilor dintre ei. În cele din urmă îşi dădură seama că în felul în care fusese plănuită fuga, ea nu putea izbuti decît împreună cu alţii. Se puseră deci de acord cu alte opt persoane care voiau să părăsească Rusia pe mare, găsiră în cele din urmă un căpitan de încredere care îi duse pe vaporul său cu aspect cam şubred întîi la Constantinopole, de unde se puteau găsi vase care mai făceau curse regulate spre Italia şi Franţa.

După trei săptămîni Fallmerayer sosi cu femeia iubită la Monte Carlo unde soţii Walewski cumpăraseră înainte de război o mică vilă. Şi acum Fallmerayer se credea în punctul culminant al fericirii şi al vieţii sale. Era iubit de cea mai frumoasă femeie din lume. Mai mult încă : iubea pe cea mai frumoasă femeie din lume. Acum era mereu alături de el, aşa cum imaginea ei vie îl însoţise ani de zile. El însuşi trăia prin ea. În ochii ei îşi vedea reflectată mereu propria sa imagine, de cîte ori se apropia de ea, şi nu trecea o oră în care să nu fie cu totul apropiaţi unul de celălalt. Această femeie, care cu puţin înainte ar fi fost prea orgolioasă ca să asculte de dorinţa inimii sau a simţurilor ei, acum această femeie era fără nici un ţel al ei şi fără o voinţă proprie, la dis-

creţia pasiunii lui Fallmerayer, a unui şef de gară a căilor ferate austriace, era copilul lui, iubita lui, universul lui. Fără dorinţi, ca şi contesa, era şi Fallmerayer. Furtuna dragostei, dezlănţuită în inima lui, în acea noapte fatală în care se petrecuse catastrofa din staţia L., o antrenase şi pe ea, o purta cu sine, o îndepărta la mii de mile, de mediul ei de baştină, de obiceiurile ei, de realitatea în care trăise. Fusese răpită şi dusă într-o împărăţie de sentimente şi gînduri străine. Şi această împărăţie devenise patria ei. Nimic din ce se întîmpla în agitata lume largă nu-i interesa. Bunurile pe care le luase cu sine contesa, le asigurau o viaţă fără muncă pe mai mulţi ani. Aşa că nu-şi făceau griji pentru viitor. De cîte ori frecventau sălile de joc, o făceau din exuberanţă. Puteau să-şi permită să piardă bani, şi pierdeau într-adevăr ca şi cum s-ar fi adeverit zicala că cine are noroc în dragoste, pierde la joc. Erau fericiţi de fiecare pagubă, ca şi cum ar fi avut nevoie de această credinţă superstiţioasă pentru a fi siguri de dragostea lor. Dar ca toţi fericiţii, erau dispuşi să-şi pună norocul la încercare, pentru a şi-l spori încă pe cît era posibil, dacă li s-ar arăta favorabil.

XI

Deşi contesa Walewska dispunea de Fallmerayer al ei în întregime, nu era capabilă de ceva ce numai puţine femei sînt în stare : să iubească vreme mai îndelungată fără să se teamă că l-ar putea pierde pe iubitul ei şi, de multe ori, tocmai această teamă de a-şi pierde iubitul, le intensifică pasiunea şi dragostea. Aşa că într-o bună zi, deşi Fallmerayer nu-i dăduse nici un motiv de îndoială, îi ceru să divorţeze de nevastă-sa, să renunţe la copii şi la funcţie. Adam Fallmerayer se apucă numaidecît să-i scrie vărului

său Heinrich care ocupa un post mai important în Ministerul Învățămîntului la Viena, că a rupt definitiv cu existența lui anterioară și, cum nu vrea să vină la Viena, îl roagă, întrucît acest lucru e posibil, să însărcineze un avocat abil cu intentarea procesului de divorț.

Datorită unei întîmplări ciudate — îi răspunse peste cîteva zile vărul său Heinrich — Fallmerayer figurase încă de acum doi ani pe lista dispăruților. Și cum nu dăduse de atunci nici un semn de viață, soția și rudele îl crezuseră mort. De mult există un nou șef de gară la L. De mult d-na Fallmerayer și gemenele locuiau la părinții ei, la Brünn. Cel mai bine ar fi, scria vărul său, să păstreze tăcere și mai departe, în cazul că reprezentanțele din străinătate ale Austriei nu-i fac dificultăți în privința prelungirii pașaportului sau al altor formalități.

Fallmerayer îi mulțumi vărului său, îi promise să nu-i scrie nici de acum înainte decît lui, îl rugă să păstreze discreție și arătă schimbul de scrisori iubitei sale. Ea se liniști. Nu mai tremura de frica de a-l pierde. Însă odată, cuprinsă de teama aceea enigmatică pe care natura a sădit-o în sufletul femeilor ce iubesc cu intensitate (poate, cine știe, pentru a asigura trăinicia lumii), contesa Walewska îi ceru să aibă un copil de la el. Și din clipa în care se trezi în ea această dorință, începu să se dedea închipuirilor cu privire la calitățile extraordinare ale acestui copil ; și a se consacra oarecum devotamentului fără margini față de el. Necugetată, romantică, înaripată, cum era, vedea în iubitul ei dragostea nemăsurată a acestuia, care trezise abia frumoasa ei nesocotință firească, deși în fond el era un model de chibzuință, rațiune și măsură. Și nimic nu i se părea mai important decît să dea viață unui copil care să întrunească propriile ei calități cu cele neîntrecute ale bărbatului iubit.

Rămase grea. Fallmerayer, recunoscător destinului, ca orice îndrăgostit, ca şi femeii care-l ajuta să se împlinească, nu mai ştia ce să facă de bucurie. Afecţiunea sa nu mai cunoştea limite. Şi îşi vedea confirmată, cu prisosinţă, personalitatea şi dragostea. Abia acum i se hărăzea o împlinire. Viaţa nici nu începuse încă. Peste şase luni trebuia să se nască copilul. Abia peste şase luni avea să se nască. Abia peste şase luni avea să înceapă viaţa.

Între timp Fallmerayer împlinise vîrsta de patruzeci şi cinci de ani.

XII

Dar iată că într-o zi apăru un străin în vila Walewski, un caucazian pe numele Kirdzaşvili şi aduse contesei ştirea că soţul ei, contele Walewski, datorită unui destin favorabil, şi salvat probabil de o icoană a sfîntului Procop, sfinţită în mănăstirea de la Pokroşni, a scăpat de nenorocirile războiului şi de bolşevici şi se află în drum spre Monte Carlo. Va sosi peste vreo două săptămîni. El, solul, odinioară atamanul Kirdzaşvili, e în drum spre Belgrad din însărcinarea contrarevoluţiei ţariste. După ce s-a achitat de solia ce-i fusese încredinţată, îşi luă rămas bun.

Pe Fallmerayer contesa Walewska îl prezentă străinului ca pe fidelul administrator al casei. În timpul vizitei caucazianului, Fallmerayer tăcuse. Îl însoţi pe oaspete o bucată de drum. Cînd se întoarse, simţi pentru prima oară în viaţă un junghi puternic în piept.

Iubita stătea la fereastră şi citea.

— Nu poţi să-l primeşti, începu Fallmerayer. Hai să fugim!

— Am să-i spun adevărul întreg, răspunse ea. Stăm şi aşteptăm.

— Porţi un copil al meu, zise Fallmerayer. E o situaţie imposibilă.

— Rămîi aici pînă vine! Îl cunosc! O să înţeleagă totul! răspunse femeia.

Din momentul acela nu-l mai pomeniră pe contele Walewski. Îl aşteptau.

Aşteptară, pînă ce într-o zi primiră o telegramă de la el. Sosi într-o seară. Se duseră amîndoi să-l întîmpine la gară. Doi conductori îl scoaseră pe braţe din vagon şi un hamal aduse un fotoliu pe roate. Îl aşezară într-însul. Îşi întinse faţa trasă, galbenă, osoasă, spre soţia sa, care se aplecă spre el şi-l sărută. Încerca mereu, cu mîinile-i lungi, osoase, vinete de degerături, făcînd eforturi zadarnice, să-şi potrivească pe picioare două pături cafenii. Fallmerayer îl ajută.

Fallmerayer se uită la obrazul contelui, o faţă lunguiaţă, galbenă, osoasă cu un nas subţire şi proeminent, cu ochi spălăciţi, cu buze înguste şi o mustaţă neagră cu vîrfurile lăsate în jos. Contele fu împins de-a lungul peronului, ca unul din mulţimea cărucioarelor cu bagaje. Soţia sa mergea în urma căruţului. Fallmerayer în fruntea lui.

Fură nevoiţi — Fallmerayer şi şoferul — să-l ridice ca să-l aşeze în maşină. Fotoliul cu rotiţe fu plasat pe capota maşinii.

Fură nevoiţi să-l transporte din maşină în casă. Fallmerayer îl ţinea de umeri sprijinindu-i capul, iar şoferul de picioare.

— Mi-e foame, zise contele Walewski.

Cînd se aşezară la masă, îşi deteră seama că Walewski nu poate mînca singur. Nevastă-sa trebuia să-i ducă mîncarea la gură. Şi cînd isprăviră cu masa

luată într-o tăcere cumplită şi se apropia ora culcării, contele zise :

— Mi-e somn, culcă-mă în pat.

Contesa Walewska, servitorul şi Fallmerayer îl transportară în camera sa, la etajul întîi, unde i se făcuse patul.

— Noapte bună ! zise Fallmerayer. O mai văzu pe iubita sa aranjînd pernele şi aşezîndu-se pe marginea patului.

XIII

După acestea Fallmerayer plecă într-o călătorie ; nu se mai auzi nimic despre el.

Şeful de gară Fallmerayer (Stationsvorsteher Fallmerayer), face parte din volumul *Vierundzwanzig neue deutsche Erzähler (Douăzeci şi patru de povestitori germani noi)*, Kiepenheuer Verlag, Berlin, 1929.

În româneşte de
Mariana Şora

RICHARD VON SCHAUKAL

Vede lumina zilei la 27 mai 1874 la Brno, şi moare la Viena la 10 octombrie 1942. Eseist, povestitor, poet al destrămării, a exercitat o viguroasă critică, plină de sarcasm dar şi pesimistă.

Fiu de comerciant, a urmat studii de drept la Viena, apoi a lucrat la Preşidenţia Consiliului de Miniştri din Viena. În 1908 întreprinde o călătorie prin Europa după care, în 1911, devine consilier ministerial. După prăbuşirea imperiului danubian trăieşte la Viena, ca scriitor independent. Romanul satiric *Leben und Meinungen des Herrn Andreas Balthesser, eines Dandy und Dilettanten (Viaţa şi opiniile domnului Andreas Balthesser, dandy şi diletant)* (1907), construit după modele ilustre: E.T.A. Hoffman şi Flaubert, dezvăluie *„zona de mlaştină a culturii moderne"*, caracterizată prin frazeologie, cultul mediocrităţii, descompunerea valorilor umane şi morale, decăderea formelor culturale. Felul de a fi categoric, firea orgolioasă, chiar, a lui Schaukal nu izbutesc să mascheze totuşi sentimentul de melancolică resemnare în faţa evidenţei.

O altă temă tratată în spirit austriac de către Schaukal este aceea a dragostei şi a morţii, în *Eros Thanatos*, 1906, şi altele. În spiritul paseist, care a

caracterizat de altfel întreaga conduită a sa, Schaukal a scris şi o serie de cărţi cu substrat autobiografic. Poeziile sale, de factură clasică, nu sînt cunoscute decît unui redus număr de iubitori de poezie.

ALTE OPERE: *Von Tod zu Tod (De la moarte la moarte)*, nuvele, 1902 : *Mimy Lunx*, nuvele, 1904 ; *Ausgewählte Gedichte (Poezii alese)*, 1904 ; *Kapellmeister Kreisler (Capelmaistrul Kreisler)*, nuvelă, 1906 ; *Gespräche über die Kunst (Convorbiri despre artă)*, 1906 ; *Schlemihle (Schlemiliada)*, nuvele, 1907 ; *Das Buch der Seele (Cartea sufletului)* poezii, 1908 ; *Vom Geschmack (Despre gust)*, eseuri, 1910 ; *Vom unsichtbaren Königreich (Despre regatul invizibil)*, eseuri, 1910, reed. 1960 ; *Zettelkasten eines Zeitgenossen (Fişierul unui contemporan)*, aforisme, 1913 ; *Kindergedichte (Poezii de copii)*, 1914 ; *Kriegslieder aus Oesterreich (Cîntece de război din Austria)*, 3 vol., 1914—1916 ; *Das Buch Immergrün (Cartea Immergrün)*, roman, 1916 ; *Gedichte (Poezii)*, 1891—1918, 1918 ; *Ausgewählte Gedichte (Poezii alese)*, 1924 ; *Gedanken (Gînduri)*, 1921 ; *Beiträge zu einer Selbstdarstellung mit Bibliographie (Contribuţii la un autoportret cu bibliografie)*, 1934 ; *Spätlese (Cules întîrziat)*, 1943 ; *Einsame Gedankengänge (Gînduri singuratice)*, 1934—1939, 1947 ; *Frühling eines Lebens (Primăvara unei vieţi)*, amintiri, 1948 ; *Gesammelte Werke (Opere complete)*, 1960.

DE LA MOARTE LA MOARTE

În dormitorul său somptuos, tapisat cu postav aspru, alb, pînă la fresca de umbre pictate pe carton, cu ferestre largi şi cercevele lăcuite, înalte de doi metri deasupra podelei, prin care pătrundea soarele palid al unei zile muribunde de decembrie, zăcea trăgîndu-şi sufletul ultimul conte von Thurm-Hochek, Ferdinand Maria Eugen Philipp, stăpîn peste Hochek şi Vogtland, camerier şi boier german. Cînd, în sud, aflase de la medici că nu-i mai este dat să apuce primăvara pe care el o îndrăgea atît pentru vîntul ei puternic care zbicea gheaţa topită, pentru cerul ei albastru ca oţelul, străbătut de nori rari şi destrămaţi, cu profilul arborilor negri şi despuiaţi, cît şi pentru puterea ei de a umple pieptul omului cu presimţiri, dăduse ordin slugilor să amenajeze în chip plăcut castelul de vînătoare Hochek unde petrecuse atîţia ani în singurătate, necerînd nimic lumii, izolat între cărţile lui rare, să-l pregătească deci ca pentru primirea unei tinere stăpîne, după care a şi plecat peste Alpi, să moară în patrie.

Rude apropiate nu avea. Evitase în ultimele lui lupte cu viaţa să aibă în preajmă oameni străini şi nesimţitori : numai gîrbovul său servitor, moştenire de la răposatul lui tată, şedea la o distanţă cuviincioasă

în fotoliul greu de piele verde, lîngă căminul în care trozneau în flăcări cîteva lemne groase.

Viaţa ce o trăise în ani bogaţi şi generoşi ca un dar, viaţa călătoriilor şi hoinărelilor lui, i se perinda acum, în faţa ochilor, în ultimele lui clipe pîlpîitoare. Ca printr-o ceaţă răzbăteau amintiri dintr-o copilărie depărtată ; se gîndea la mama lui, aşa cum murise, albă de tot, uşoară ca un abur deasupra unei oglinzi, înconjurată de trandafiri albi puşi în toate vazele din încăpere ; la tatăl lui, vînjosul general de cavalerie, cu un bandaj negru peste ochiul drept, pierdut într-un duel ; se gîndea la mica lui japoneză cu care se căsătorise pe un an de probă, acolo, în ţara contururilor delicate şi a fluviului uriaş, la lucrările lui despre arta bizantină şi despre Diego Velasquez, la plimbările lui călare prin stepele ruseşti, la pribegiile lui prin munţii Norvegiei şi la marea înspumată, la călătoriile lui cu iahtul pe lîngă coastele Spaniei şi ale Africii, la caii lui de rasă cu urechi mici şi nări calde, trandafirii, la cîinii lui mari şi zvelţi, atît de tăcuţi, la gravurile şi desenele lui rare aflate acolo, la muzeu...

O înflorare îi străbătu întregul trup uscat, pornind de la picioarele reci ca sloiul de gheaţă, un frig umed urca neîncetat, o spaimă cumplită îi apăsa pieptul şi toate gîndurile i se învălmăşiră ca un ghem dureros şi încîlcit în creierul său. Luciul mat al ornamentelor de fier forjat ale patului înalt dispăru din faţa ochilor lui, limba i se crispă în gură, degetele strînseră spasmodic plapuma — apoi contele zbură.

Era ca o zguduitură prin întreaga sa fiinţă fizică pe care o uită în clipa cînd a simţit că zboară. Un vîrtej ameţitor prin depărtări nemărginite, înregistrat doar cu mintea, acesta era zborul său...

Servitorul care se ridicase încetişor şi se apropiase de patul amuţit plîngînd liniştit, căzu în genunchi. Contele era mort.

Mare şi uscăţiv, cu capul palid şi părul lucios cufundat adînc în perne, cu ochii holbaţi şi ficşi în obrazul ras, cu braţele în lături ca în faţa unei orori, aşa zăcea cadavrul în albul strălucitor ca zăpada al aşternutului.

Servitorul se rugă îndelung. Părul lui lins, gălbui îi căzuse pe fruntea plecată, din ochii lui tulburi şi umflaţi de plîns curgeau lacrimi grele peste gura moleşită ce se mişca în murmurul rugii.

Sufletul lui Ferdinand Maria Eugen, conte von Thurm-Hochek, se învîrtejea împreună cu milioanele de duhuri care umplu spaţiul universului, rotindu-se în bezna veşniciei.

. . . . . .

O dată cu a douăsprezecea bătaie a clopotului în amiaza duminicii de Paşti a anului 1877, Martha Neubauer, în vîrstă de douăzeci de ani, dăruia soţului ei, papetarul Gottlieb Friedrich Neubauer, Nonnengasse 27, la etajul doi al casei vechi, strîmte şi întunecoase, pe primul său fiu.

Prin sfîntul botez care a avut loc în marţea Paştilor, după liturghie, la orele zece jumătate dimineaţa, în biserica parohială Sfînta Elisabeth de peste drum, în sumbrul paraclis, copilul, care în timpul slujbei religioase n-a schiţat nici măcar o strîmbătură cu feţişoara lui asemănătoare unei gutui, căpătă numele de Ferdinand Maria Gottlieb Neubauer.

Ferdinand Rambousek, zugrav particular şi aurar, consilier comunal şi tutore al săracilor din raionul 7, era naş, naşă fiind Maria Kvicala, sora fericitului tată, proprietara cafenelei „La ancora de aur" şi văduva fostului geometru particular, apoi rentier, Wenzel Kvicala.

Atunci cînd copilul, ţipînd îngrozitor ca un animal îndărătnic, se smulse din pîntecul chinuit al palidei lui mame care, cu dinţii încleştaţi, gemea, şi îşi desprinse viaţa de cea a născătoarei lui cu ajutorul efor-

turilor nerăbdătoare ale moaşei, dintre milioanele de suflete fără trup plutind în spaţiul cosmic, sufletului contelui Ferdinand Maria Eugen von Thurm-Hochek îi era sortit, după un relativ scurt popas în eternitate, potrivit legilor rotaţiei universale, să intre în trupul acestui mic anonim. Infinitele sale gînduri spaţiale şi viaţa învîrtejită în nemărginire a conştiinţei lui, se închirciră oarecum şi, în locul lor, se înscăună o stare visător-vegetativă, îmbinîndu-se uşurel cu purpuriile senzaţii de viaţă ale unui embrion pe cale de a se împlini şi care, pînă nu de mult, luase parte ca rod şi parazit la oscilaţiile conştiinţei mamei sale.

Copilului Ferdinand care zăcea sugînd tăcut la sînul istovit al duioasei şi grijuliei lui mame, poeticul papetar îi făurea în gînd un viitor luminos : îndeletnicirea lui, pe care o îndeplinea cu sîrguinţa locuitorilor dē la periferie, care mai rar chiar decît cei care posedă un petec de pămînt, au prilejul să pretindă ceva mai mult de la viaţă, neavînd nici o unitate de comparaţie, hoinărind în neştire prin centrul oraşului şi îngrădindu-şi ziua şi visul înlăuntrul ulicioarei în care locuiesc ; deci, ocupaţia ordonată şi destul de rodnică a unui papetar dintr-o stradă parohială, nu i-a putut răpi idealismul unei tinereţi voioase, petrecută la ţară, şi în somnul lui se furişau imagini strălucitoare din calendarele şi pozele de Anul nou, făpturi cu mişcări lente, aproape distinse, cu obrajii palizi şi lăcuiţi.

Gottlieb Neubauer era un tată şi un soţ grijuliu. Martha îi fu brusc răpită copilului într-o vreme — Ferdinand avea pe atunci 5 ani — în care durerea nu era încă destul de adîncă pentru a-i da conştiinţa pierderii suferite şi deasupra vieţii lui să se lase o perdea întunecoasă. Cu atît mai însingurat se simţea tatăl, solicitat zilnic şi stăruitor de către copilul prădat de ocrotirea maternă, să umple golul ce se căscase. Şi din vorbele fărîmiţate se înfiripau în sufletul

băiatului simţăminte ciudate de solitudine, de groază de moarte. În jocurile lui stranii, încărcate de fantezie, alcătuite din imaginare călătorii anevoioase şi învăpăiate de culori intense, ocolindu-şi tovarăşii de vîrstă, era atras încă înainte de a şti să citească, de cărţile expuse prin barăcile anticarilor în zilele săptămînale de tîrg ; chinuit de un dor înfrigurat după lucruri depărtate, blondul, contemplativul băiat, ghemuit în orele amurgului la fereastră, crescu şi deveni un visător fără voinţa de a trăi, un adolescent care, deşi niciodată cu adevărat bolnav, arăta îngrijorător de bolnăvicios ; părea un ins eteric la care papetarul, din ce în ce mai bătrîn şi mai zgîrcit la vorbă, se uita aproape cu sfială pe sub sprîncenele sale arcuite.

Şcoala nu aduse nici o înseninare în felul lui de a privi lucrurile. Voioşia camarazilor lui de clasă era pentru el aproape o jignire pe care n-o înţelegea îndeajuns şi nici n-ar fi putut-o formula în cuvinte, îndrumările învăţătorului nu adăugau nimic la ceea ce el poseda mai îmbelşugat şi mai viu colorat în sufletul său. Mustrărilor cu privire la „somnoroşia" lui, cum îi ziceau ei, le răspundeau cu o tăgadă mută a întregului său trup subţiratic şi plăpînd ; erau zile în care putea să stea şi să citească în sine însuşi, trist ca unul căruia viaţa i-ar fi fost închisă între gratiile închisorii, ca un om trecut prin multe, care se gîndeşte cu luciditate dar şi cu oarecare repulsie la o carte cu subiect de multe ori tratat.

Într-o zi de mai — era acum în clasa a opta gimnazială — păşea singur, ca de obicei cînd nu-l însoţea tîrziu seara pe gîrbovul său tată la colina cu tei, pe aleele mărginaşe de lîngă şanţurile din jurul cartierelor situate lîngă rîu. Deodată se simţi de parcă ar fi trebuit să cînte cu glas tare, să cînte solemn şi profetic ; se îngrozi în faţa unei voci care se făcea auzită într-însul ca de pe alte tărîmuri, de parcă o fată înaltă

şi zveltă, urmată de un servitor bătrîn în livrea boierească, cu buza de jos atîrnînd molatic, ar fi trecut pe lîngă el ; se temea că tînăra domniţă ar putea auzi vorbele ce răsunau în el, şi îşi trase pălăria mai adînc peste ochi ca şi cînd ar fi căutat să nu fie recunoscut, dacă vocea ar fi devenit cumva mai cutezătoare, fără ca totuşi el să mai fi zărit cîndva această fată, fie şi din depărtarea unei hoinăreli pe înserate. Cînd, în seara examenului de maturitate, Ferdinand, înconjurat de colegii săi care, abia ajunşi afară îşi aprinseră ca la comandă ţigările, părăsi clădirea albă a gimnaziului, împodobită cu medalioanele savanţilor şi poeţilor eleni, şi străbătu uliţa îngustă şi pustie a Cazarmei Iezuiţilor pînă în piaţă, avea senzaţia că, într-însul, ceva plîngea de atîta chin. Nu-şi dădea seama că el nu se putea bucura deopotrivă cu ceilalţi. Nu rostea nici un cuvînt, ţinea capul plecat şi braţele subţiri îi atîrnau moleşite din umeri. Profesorul de religie al institutului veni în întîmpinarea grupului ; era un bărbat de talie mijlocie, roşcovan, cu un nas de Cezar.

— Aşadar *Ferdinandus primus !*

Cu aceste cuvinte, profesorul se opri surîzînd prietenos în faţa absolventului şi îi întinse ambele mîini. Adăugă :

— *Laus et salus !* [1]

— Mulţumesc, domnule profesor ! răspunse adolescentul lung şi deşirat.

Obrajii îi dogoreau. Colegii aşteptau nerăbdători, pe jumătate stînjeniţi din cauza ţigărilor, pe jumătate de voie bună, dar fără prea multă tragere de inimă şi fără să participe cu fiinţa lor conştientă.

— Deci, noroc bun şi de-aci încolo !

[1] *Laudă şi salut* (lat.).

Şi salutîndu-i la fel de prietenos şi pe ceilalţi, profesorul se depărtă.

— Popă tîmpit ! spuse Carl Termann, un vlăjgan grăsun, cu tuleie în barbă şi cu un nas diform. Avea încă din a cincea de liceu de-a face cu fetele şi încă înainte de maturitate juca zilnic taroc în cafeneaua „Puschmann" cu voluntari din regimentul de infanterie.

Ferdinand resimţea dorinţa vie să se afle undeva, cît mai departe.

Soarele mai ardea pe acoperişul Primăriei. Fîntîna arteziană „Der Wilde-Mann" susura. Într-o căruţă huruitoare, vopsită în verde, un măcelar ducea un porc care guiţa cît putea de tare.

. . . . . .

Tatăl aştepta în vestibulul întunecos.

— Noroc, Ferdinand ! Ei... ?

— Cu distincţie, tată. Şi primul.

— Tot respectul, Ferdinand ! Bravo ! Ei hai, sărută-mă !

Tînărul se simţi cuprins de o uşoară înduioşare cînd mustaţa deasă şi sură a bătrînului îi atinsese buzele.

— Asta o sărbătorim ! Vine unchiul Ferdinand şi mătuşa Marie. Aş putea zice că şi preotul de peste drum... De ce părere eşti ?

Şedeau după aceea în încăperea joasă, sub lampa grea de bronz, la pui fripţi şi salată de castraveţi, bere Pilsen şi, la sfîrşit, vin alb de Gumpoldskirchen. Ferdinand şedea distrat la masă. În ochii lui stăruia un licăr ca dintr-o altă lume. Se gîndea încordat la un pasaj din Tacit pe care-l tradusese. O frază finală trebuia înţeleasă altfel.

Mătuşa Marie Kvicala rosti cu smerenie înlăcrămată :

— Dacă biata mamă-sa ar putea vedea asta !

Lucru ciudat ! La pomenirea mamei nu se simţea nici emoţionat şi nici măcar plăcut impresionat. De parcă ar fi fost vorba de ceva cu totul străin. Zîmbea. Cînd zîmbea, i se zăreau totdeauna cei doi dinţi din faţă. Acest surîs era nespus de melancolic. Tot aşa zîmbea la observaţiile colegilor lui.

— Şi ce va face Ferdinand de-aci încolo ? întrebă preotul.

— Va continua să studieze, firește, răspunse tatăl. Dar...

— Ia spune, Ferdinánd, la ce te trage inima ?

Interpelat atît de direct, Ferdinand trebui să răspundă :

— Inima ? Poate profesor...

— Şi medicina ? se interesă mătuşa.

— Ai renunţat cu totul la această idee ?

— Tu de ce părere eşti, mătuşă Marie ?

. . . . . .

Ferdinand studia filozofia la universitatea din Viena. Dar ideile acestor onorabili funcţionari ai statului îi păreau anoste. Nu li se simţea cu nimic îndatorat. Unul dintre ei, un fost preot, care, plin de sine, ţinea acum prelegeri psiho-fiziologice, îi era cu deosebire antipatic. Acest dichisit bărbat, gesticulînd larg, ca de pe amvon în faţa unei reuniuni de doamne, îi evoca imaginea unui animal. Nici el nu ştia care. Dar într-o seară, în timpul unui seminar, era cît pe-aci să se scoale în picioare şi să scuipe din bancă. În ziua aceea, la 21 noiembrie 1895, notase în jurnalul lui intim :

„Pe mine lucrurile astea mă scîrbesc. Doar trebuie să existe ceva mai mult decît debitează acest onctuos M...".

Îşi începuse jurnalul din seara în care întîlnise acea domnişoară pe alee. Atunci scrisese ;

„În mine răsună un glas care mă nelinişteşte. Trebuie să existe dorinţe pe care încă nu ne putem hotărî să le dorim".

În seara examenului, însemnase :

„Cădem în profesiuni ca într-un rîu iarna".

. . . . . .

În noaptea de 24 spre 25 decembrie 1895, după cină — micul pom de Crăciun se stingea încet cu un pîrîit uşor al rămurelelor de brad aprinse, tata şedea tăcut în faţa paharului său de punci şi mătuşa Marie aţipise —, avu o stranie viziune interioară : o mare albastră, o mare nesfîrşită, sclipitoare. Şi vedea dintr-o grădină cu boltă de viţă şi portocali, peste acoperişuri albe luminînd prin podgorii. Imaginea se ivea limpede şi pură în razele unui soare foarte cald, minunat de cald, în faţa sufletului său... Deodată tatăl îşi ridică privirea :

— Cum mai ninge astăzi ! Adevărat ca de Crăciun.

În clipa aceea imaginea se şterse. Ceasul cu cuc continua să ticăie, punciul arunca reflexe de jar pe faţa de masă albă.

Pe cînd zăcea în pat fără să poată adormi, auzi deodată sunete de arcuş. Sunetele se prelungeau delicat şi erau reci ca argintul. Apoi adormi. Visă : o stepă întinsă. Iarbă înaltă şi deasă. Un soare ruginiu. Şi, sub el, un cal mic şi puternic necheza... Un fluviu mare unduia pînă în cea mai depărtată depărtare, un şarpe gigantic. Şi arbuşti înalţi, ascuţiţi... Cineva, care se afla acolo fără să se arate, spunea ceva. Apăru apoi o femeie mică şi brună. Un cap mic cu urechi frumoase, străvezii. Nări mari şi negre. Iar lui îi era de parcă un soare cald, minunat de cald s-ar fi revărsat...

Ferdinand îşi termină studiile universitare în anul 1899. Ca doctor în filozofie, era suplinitor în oraşul său natal. Citise multe cărţi remarcabile, învăţase multe prostii şi purta ochelari. Mersul îi era nesigur.

Degetele îi zvîcneau ca într-o crispare.

Directorul Obermayer îi ţinu o cuvîntare de salut şi de încurajare.

Cînd, pentru prima oară, vorbi clasei despre tinereţea lui Klopstock, directorul era de faţă... Ferdinand îşi fixase privirile ca de şarpe asupra unui băieţaş roşcovan. Băieţaşul leşină... Tatăl său muri. Supleantul Neubauer, într-o haină uzată şi lucioasă, păşea în urma sicriului neîmpodobit. Auzea lătratul unor cîini mari, slabi şi mlădioşi, mama mergea alături de dînsul îmbrăcată toată în alb, o femeie înaltă, obosită. Şi totul mirosea a trandafiri albi... Cînd tatăl fu coborît în groapă, se apropie de marginea ei, cu ochii fără lacrimi. Groapa era adîncă... Dar în fund de tot, acolo unde sicriul se oprise cu un zgomot surd, ardea o flacără puternică. Văpaia ardea într-un cămin şi, în faţa lui, şedea un servitor bătrîn, cărunt, cu un ceasornic în mînă. Mătuşa Marie plîngea cu sughiţuri, atît de tare, încît Ferdinand tresări. Se înfioră. Vîntul de octombrie sufla înţepător.

. . . . . .

— Sculaţi-vă, domnule supleant! detună proprietăreasa la uşa vopsită în alb a camerei lui. E cineva de la gimnaziu aici!

Nici un răspuns... Omul de serviciu de la şcoală îşi lipi ochiul de gaura cheii.

— Nu se mişcă nimic, zise el. E cumva bolnav?

— Ah, ăsta totdeauna are cîte ceva sau nimic, răspunse gospodina.

— E cam zurliu, observă servitorul. Hei, treziţi-vă, domnule doctor! strigă el şi bătu în uşă...

Sparseră uşa. Trupul supleantului doctor Ferdinand Neubauer zăcea, în cămaşă de noapte vărgată albastru, slab şi lung în soarele dimineţii.

— Sfinte Cristoase! ţipă femeia.

— Aşa ceva ! mormăi servitorul.

Sufletul lui Ferdinand Maria Eugen, conte de Thurm-Hocheck, îşi reluă însă din nou zborul sideral printre milioanele de suflete care se roteau în beżna eternităţii.

De la moarte la moarte (Von Tod zu Tod), face parte din volumul *Musik der ruhenden Welt (Muzica lumii în odihnă)*, ed. Stiashy, Viena, 1960.

În româneşte de
I. Cassian-Mălăsaru

PETER ALTENBERG

Pseudonimul lui Richard Engländer, virtuos al schiței impresionist-neoromantice. A fascinat generațiile de la începutul veacului. Thomas Mann evocîndu-l, vorbește chiar de „îndrăgire de la primele cuvinte". Astăzi, concentrează din nou atenția în jurul său. Unii critici văd în Altenberg un precursor al prozei „experimentale" contemporane.

Născut la 9 martie 1859 (nu 1862 cum menționează în autobiografia sa), Altenberg e fiul unui comerciant înstărit. A studiat o vreme dreptul, medicina și a practicat felurite meserii, printre care și aceea de librar la Stuttgart. Începe să scrie cam prin ultimul deceniu al veacului trecut. În 1896, cu sprijinul lui Karl Kraus, tipărește un volum de schițe cu care-și cucerește faimă, inspirate din întîmplări cotidiene, stări de spirit greu comprehensibile, evocate într-un stil plin de asociații, sugerînd mai mult decît povestind, pe care le intitulează *Extrakt des Lebens (Esența de viață)*. Viziunea aceasta e continuată și în alte culegeri : *Was der Tag mir zuträgt (Ce-mi aduce ziua)*, 1900 ; *Die Bilderbögen des kleinen Lebens (Ilustrații din viața măruntă)*, 1909. Altenberg a scris

și cronici la spectacole de cabaret. Ultimii ani i s-au scurs în diferite sanatorii. Moare la 8 ianuarie 1919 la Viena.

ALTE OPERE: *Wie ich es sehe (Părerea mea)*, 1896; *Märchen des Lebens (Legenda vieții)*, 1908; *Semmerin*, 1912; *Mein Lebensabend (Amurgul vieții mele)*, 1919; *Auswahl hsg. v. K. Kraus (Antologie editată de K. Kraus)*, 1933; G. Martin, 1960; W. Kraus, 1961; E. Randak, 1961; *Nachlass hsg. v. A. Polgar (Postume editate de A. Polgar)*, 1925; *Nachlass hsg. v. M. Mauthner (Postume editate de M. Mauthner)*, 1929—1930; *Briefe, hsg. v. F. Glück (Scrisori editate de F. Glück. Referințe: E. Friedell Ecce poeta*, 1912; K. Kraus: P.A., 1919; E. Friedell *Das Altenberg-Buch (Cartea Altenberg)*, 1922; E. Randak, *Peter Altenberg*, 1961.

VENEȚIA LA VIENA

Pe tăblia mesei din atelierul de sculptură, mic și aburit, șade un tînăr italian și cască. Marmura sclipește aidoma zahărului candel.

Pe tăblia mesei din atelierul de sticlă mozaicată, mic și aburit, șade o italiancă și cască. Mozaicul de sticlă lucește aidoma unor pajiști în plină vară.

În micul și aburitul atelier de arămărie, se văd atîrnînd o mie de vase micuțe de aramă lucioasă, cu tortițe negre de fier ciocănit. Aceleași și în execuție mai mare. Aceleași și în mărimi uriașe. Unul din ele seamănă aproape cu un aghiasmatar...

Pe canal, gondolierii „se dau foarte dibaci la o parte", așa cum scrie în reportajele gazetelor. „Se poartă ca niște adevărați cavaleri..." zise o tînără doamnă. „Ce bine știu să salute cu ochii..."

Treizeci de mii de oameni urcă și coboară podurile de lemn, se revarsă în piețe, se înghesuie pe poduri.

„O adevărată viață populară venețiană în plină desfășurare", își zic reporterii. Gondola galbenă cu lumina roșie trage la țărm. Tînăra cîntăreață de serenade cîntă în gondola galbenă.

În preajma cîntăreților de stradă, stă un geambaș, ținînd-o de braț pe una cu păr de aur. O rochie

neagră de mătase cu nişte perle roşii de sticlă se prelinge pe trupul ei dulce, scînteind...

Chitarele zdrăngăne. Vîntul serii le subţiază, le suflă...

O adevărată viaţă populară veneţiană se desfăşoară.

Geambaşul continuă să stea locului cu spinarea gheboşată şi cu pieptul pirpiriu.

Mătasea, cu jeuri e de culoare roşie ca vinul...

Ea simte : „Aici e locul meu..."

În mijlocul corului de cîntăreţi, un tenor cîntă un solo, după nişte note.

Ceilalţi îngînă doar : „brum, brum, brum".

Doamna director de fabrică von H. stă rezemată de un platan.

E palidă şi are trăsături nobile...

Un tînăr poet o salută respectuos. Ea abia îi răspunde.

Apoi, deodată, devine sentimentală :

— Vino sub platan, să-l ascultăm împreună pe cîntăreţul italian...

— Partitura e supărătoare, grăieşte soţul, n-ar trebui să se cînte decît liber.

— Aşa e ! zice dînsa.

Viaţă veneţiană !

Cîntece obosite, apă stătută, palate vechi pustii...

Rezemată de platan stă doamna director von H. E palidă la faţă. Simte : „viaţă veneţiană..."

Soţul spune :

— Haide Ana, e umed, ai să răceşti...

Ea gîndeşte : „Dragule, bunule..." şi se agaţă de braţul lui.

— Ce stil e ăsta ? întreabă ea, cu privire la palate.

— Gotic-bizantinic, zice directorul de bancă, era perioada celei mai depline înfloriri...

Sosiră în piața unde se află mestecenii cei înalți. Piața era singuratică. *Le monde joyeux* [1] plecase după cîntăreții de pe stradă.

Printre mesteceni atîrnau lămpi cu arcuri, care se legănau puțintel.

Adia un vînt de miază-noapte.

Cîntăreața de serenade trecu încet prin piață și peste podul de lemn întunecat.

Purta o cămașă de catifea stacojie, avea păr negru și *teint ambré* [2].

Directorul de bancă și doamna rămaseră locului, privind în urma ei...

Ea urcă, încet, pe podul de lemn.

Piața cuprinzătoare era goală. Mirosea a livadă ca în Prater. Printre mesteceni se vedeau lucind lămpile cu arc voltaic. Adia un vînt noptatic...

Cîntăreața de serenade, ajunsă sus, se opri, și dispăru pe partea cealaltă... Apoi se auzi cîntîndu-se *Santa Lucia*...

Directorul de bancă trecu încet, cu soția sa, prin piața cea mare.

Mai tîrziu, se urcară într-o gondolă neagră, plimbîndu-se de-a lungul canalelor.

— *Ca d'oro*... [3] zise, vorbăreț, gondolierul.

— *Gracia* [4], zise directorul de bancă și-i dădu o coroană.

O gondolă neagră le ieși înainte.

Înăuntru ședea, singură, o fată tînără. Purta o cămașă de catifea stacojie, avea păr negru și *teint ambré*. Își sprijinea coatele pe genunchi, ținîndu-și bărbia în mîinile fine, măslinii.

---

[1] Lumea veselă (fr.).
[2] Ten închis (fr.).
[3] De aur (it.).
[4] Corect: *grazie* (it.) — mulțumesc.

— *La regina di Veneţia...* [1] zise soţia directorului de bancă, privind îndelung în urma gondolei singuratice.

— Visătoareo... zise, blajin, soţul.

Ea :

— Nu-ţi place ? O, desigur..., parcă e dintr-o altă lume, nu ?...

Soţul zise :

— Pune-ţi pardesiul meu peste genunchi, Ana. E răcoare, pe apă şi tu eşti palidă. Hai, Ana, ascultă...

Gondolierul zise :

— *Pallazzo Vendramin, dove e morto Richard Wagner... Palazzo di Desdemona...* [2]

— *Gracia...* zise directorul de bancă.

Doamna îşi întoarse privirea după cîntăreaţa de serenade cu rochia stacojie. Nu se vedeau însă decît lumini colorate şi colonade albe...

— Vrei s-o pun pe mica ta regină veneţiană să ne cînte ? zise soţul ; îi trimit cinci ducaţi !

— Şi eu am s-o sărut pe frunte... *la regina...*

In româneşte de
Lazăr Iliescu

„FRICA"

— Ce înseamnă frică... ? zise fecioara cea bătrînă, eu nu cunosc aşa ceva.

— Frică înseamnă... cînd auzi mobilele pîrîind, zise una, care însă nu era fecioară bătrînă.

---

[1] Regina Veneţiei (it.).

[2] Palatul Vendramin, unde a murit Richard Wagner... Palatul Desdemonei... (it.).

Fecioara cea bătrînă nu se lasă totuşi intimidată şi, ca să dovedească celorlalţi cît de puţin îi e frică, zise :

— Vedeţi, cel mai mult îmi plac fantomele, apoi, mai puţin, hoţii, dar cel mai îngrozitor lucru e, pentru mine, un şoarece.

Una, care nu era de loc fecioară, zise :

— Trebuie neapărat să-ţi fie frică de ceva ? Ţi-e frică pentru că ţi-e frică !

— Cuvintele astea au un tîlc adînc... zise fecioara cea bătrînă, cu toate că habar n-avea care.

Cum însă era o fecioară bătrînă, trebuia neapărat să fie plină de înţelepciune.

Cea mijlocie îşi zise în gîndul ei : „Prostii... frică înseamnă cînd pîrîie mobilele..."

Şi aşa rămase...

Căci mijlociile au totdeauna dreptate. Cele mai tinere au prea multă fantezie şi apoi chiar le e frică ; cele bătrîne au prea puţină şi nu le e frică de loc. Cele mijlocii însă simt omeneşte : „Frica este... cînd pîrîie mobilele".

Veneţia la Viena şi *Frica (Venedig in Wien, Angst)*, fac parte din volumul *Auswahl* (Antologie editată de Karl Kraus) 1933.

În româneşte de
Lazăr Iliescu

ALFRED POLGAR

Născut la Viena la 17 octombrie 1875, mort la Zürich în 24 aprilie 1955. Fiul unui profesor de muzică. Ucenic la un constructor de piane apoi reporter și critic dramatic ; începînd din 1925 a trăit la Berlin (colaborator la *Weltbühne* și *Tagebuch*). Sub titlul *Ja und Nein (Da și Nu)* i-au apărut în 1926—27 patru volume de critică și foiletoane. Spirit liberal în cronici și plin de originalitate. În 1933 revine în Austria, dar în 1938 emigrează la Paris, apoi în S.U.A., stabilindu-se în 1940, mai întîi la New-York apoi la Hollywood. Obține cetățenia americană. În 1947 se stabilește la Zürich. Întocmai ca Peter Altenberg, Alfred Polgar a cultivat foiletonul de artă și schița impresionistă ; la fel ca Altenberg el decantează și punctează spiritual cîte o întîmplare din viața de toate zilele. Moralist cu nuanțe critic-sociale, satirizează moravurile austriace de la începutul veacului, pe care le-a cunoscut foarte bine, la fel ca și centrul de raliere „spirituală" — cafeneaua.

În schița *Theorie des Café Central (Teoria cafenelei Central)* surprinde în mod strălucitor, cu o pană ascuțită, umoristic-nonșalantă, răsturnarea va-

lorilor şi paradoxele stilului de viaţă austriac, la începutul declinului.

Polgar a editat între altele şi următoarele antologii de proză scurtă : *An den Rand geschrieben (Notaţii marginale)*, 1925 ; *Bei dieser Gelegenheit (Cu acest prilej)*, 1930 ; *Geschichten ohne Moral (Poveşti fără morală)*, 1942.

ALTE OPERE : *Hiob (Iov)*, povestiri, 1912 ; *Gestern und heute (Ieri şi azi)*, povestiri, 1922 ; *Orchester von oben (Orchestră de sus)*, 1926 ; *Ich bin Zeuge (Sînt martor)*, 1928 ; *Hinterland (În spatele frontului)*, eseuri, 1925 ; *Sekundenzeiger (Indicatorul de secunde)*, eseuri, 1937 ; *Handbuch des Kritikers (Manualul criticului)*, 1938 ; *Anderseits (Pe de altă parte)*, 1948 ; *Standpunkte (Puncte de vedere)*, schiţe, 1953, *Im Lauf der Zeit (În fuga timpului)*, culegere, 1954 ; *Fensterplatz (Locul de la fereastră)*, culegere, 1959.

Referinţe : Schumann, *Im Bannkreis von Gesicht und Wirken (Sub vraja chipului şi a activităţii)*, 1961.

TEORIA CAFENELEI „CENTRAL"

„Café Central" din Viena nu este, de fapt, o cafenea ca toate cafenelele, ci o concepţie despre lume şi anume una al cărei conţinut intim este de-a nu contempla lumea. La urma urmei ce se vede ? Dar despre asta mai tîrziu. Din experienţă, un lucru e sigur, că nu există nimeni la „Café Central", în care să nu fie o bucăţică de Central, adică în al cărui spectru al eului său să nu apară culoarea Centralului, un amestec de cenuşiu şi de ultraverde ca prăjina. E discutabil dacă locul s-a adaptat omului, sau omul locului. Eu bănuiesc că e o acţiune reciprocă. „Nu tu eşti în loc, ci locul în tine", spune *Pelerinul heruvimic* [1].

Dacă pisezi laolaltă toate anecdotele care se istorisesc despre această cafenea, dacă le pui în retortă şi le gazifici, se va dezvolta un gaz tulbure, irizant şi mirosind uşor a amoniac : aşa numitul aer de „Café Central". El determină climatul spiritual al acestei încăperi, un climat cu totul deosebit, în care, păstrîndu-şi integral neviabilitatea, prosperă tot ceea ce e neviabil, şi nu numai asta.

[1] Titlul unui volum de versuri apărut în 1674 de *Angelus Silesius*.

Aici neputința își dezvoltă forțele ei caracteristice, se coc roadele nefertilității și orice non-posesiune produce dobîndă. Acest lucru nu-l va sesiza întru totul decît un adevărat centralist, unul care, dacă este închisă cafeneaua lui, are sentimentul că este aruncat afară în mijlocul vieții aspre, lăsat pradă sălbaticelor întîmplări, anomalii și cruzimi din străini.

„Café Central" este situat sub paralela vieneză, pe meridianul singurătății. Locuitorii lui sînt în cea mai mare parte oameni care vor să fie singuri, dar care au nevoie pentru asta de societate. Lumea lor interioară necesită un strat de lume exterioară ca material delimitativ, șovăitoarele lor voci individuale nu se pot lipsi de sprijinul corului. Sînt fire tulburi, relativ pierdute fără certitudinile pe care le dă sentimentul de-a fi o părticică dintr-un întreg (a cărui nuanță și culoare contribuie s-o determine). Centralistul este un om căruia familia, profesiunea, partidul nu-i oferă un asemenea sentiment : atunci cafeneaua intervine caritabil, ca totalitate-surogat, și îl invită să se dea la fund și să se topească. E ușor de înțeles, deci, de ce mai ales femeile, care nu pot fi niciodată singure, ci au nevoie pentru asta de încă cel puțin unul, manifestă o slăbiciune pentru „Café Central". Este un loc pentru oamenii care-și cunosc vocația de-a părăsi și de-a fi părăsiți, dar care n-au mijloacele nervoase pentru a trăi conform acestei vocații. Este un adevărat azil pentru oamenii care trebuie să-și omoare timpul, pentru a nu fi omoriți de el. Este vatra intimă a acelora, cărora vatra intimă le apare ca o oroare, este refugiul oamenilor căsătoriți și al perechilor de îndrăgostiți împotriva spaimelor faptului de-a fi nestingheriți împreună, o stațiune de salvare pentru cei sfîșiați care-și ascund, îndărătul hîrtiei de ziar, a discuțiilor goale și a cărților de joc, existența zilnică în căutarea lor proprie și fugind de

ei înşişi, partea de eu fugară, şi care constrîng eul-persecutor să joace rolul de chibiţ, să-şi ţină gura.

„Café Central" reprezintă un fel de organizare a dezorganizărilor.

În această binecuvîntată încăpere i se acordă personalitate pe credit oricărui om întrucîtva nedefinit — dacă rămîne numai în incinta cafenelei, poate acoperi cu acest credit toate cheltuielile sale morale — şi i se pune pe frunte coroana necetăţeanului oricui manifestă dispreţ faţă de banii altora.

Cafegiul centralist trăieşte parazitar de pe urma anecdotei care circulă pe seama lui. Ea este lucrul principal, esenţialul. Tot restul, realităţile existenţei sale sînt adaosuri sau invenţii scrise cu litere mici, care pot să fie omise.

Clienţii „Căfeului Central" se iubesc şi se minimalizează reciproc. Chiar şi cei pe care nu-i leagă nici un fel de relaţie resimt această lipsă de relaţie ca o relaţie şi pînă şi repulsia reciprocă are forţă de coeziune; recunoaşte şi practică un fel de sólidaritate francmasonică. Fiecare ştie totul despre toţi. „Café Central" este un colţişor de provincie în sînul unei metropole, trepidînd de cancanuri, curiozitate şi bîrfă. Aşa cum trăiesc clienţii permanenţi în această cafenea, tot aşa trăiesc, cred, peştii în acvariu, rotindu-se în arcuri tot mai mici unii în jurul altora, veşnic preocupaţi, fără vreo ţintă precisă, folosind pentru unele distracţii refractarea piezişă a luminii în mediul lor, totdeauna în plină aşteptare, dar şi plini de griji că s-ar putea întîmpla cîndva să cadă ceva nou în hîrdăul lor de sticlă, jucîndu-se cu mutră serioasă „de-a marea" pe fundul lor artificial de mare miniaturală.

Fireşte că peştii din „Central", care împart între ei aceeaşi cîţiva metri cubi de spaţiu de respiraţie vreme de atîtea ceasuri din viaţa lor, nu mai au vreo reticenţă sau vreo taină. Centralistul trăieşte viaţa

particulară a celorlalţi şi nu se mai ocupă de tăinuirea celei proprii. Susţinut de înclinaţia, obişnuită aici, spre autoironie şi spre dezvăluirea indiferentă a propriilor slăbiciuni, acest fapt crează o sferă de intimitate în suspensie, în care se ofileşte şi piere orice pudibonderie, fără ca nuditatea lor copilăresc-nevinovată să se teamă că ar putea fi răstălmăcită ca nerușinare. De această trăsătură paradisiacă a caracterului clienţilor săi permanenţi, proprietarul „Caféului" a încercat, acum cîţiva ani, să ţină seama prin aducerea unui palmier.

De cele mai caracteristice farmece ale acestei uimitoare cafenele nu se poate bucura decît cel care nu vrea nimic altceva decît să fie în ea. Lipsa de scop sfinţeşte şederea aici. Clientului poate să nu-i placă localul şi nici oamenii care-l populează gălăgios, dar sistemul său nervos cere imperios doza zilnică de „centralină". Lucrul acesta nu se poate explica numai prin obişnuinţă, sau prin faptul că „omul-central" este atras totdeauna, ca şi criminalul la locul crimei : acolo a omorît el atîta timp, a exterminat atîţia ani. Atunci ce este ? Fluidul ! Nu pot spune decît : fluidul ! Există scribi, care nu sînt în stare să-şi lichideze porţia zilnică de scris decît doar la „Café Central" ; doar acolo, doar la mesele trîndăviei este pusă masa de lucru pentru ei, doar acolo, mîngîiaţi de adierile puturoşeniei, inactivitatea lor devine fertilizare. Există creatori cărora doar la „Café Central" nu le vine nici o idee, întrucît oriunde în altă parte le vine cu atît mai puţin. Există poeţi şi alţi industriaşi cărora doar la „Café Central" le apare ideea profitabilă, constipaţi cărora numai acolo li se deschide poarta salvării, oameni lipsiţi de multă vreme de apetit erotic, care doar acolo simt foamea, muţi care doar la „Central" îşi găsesc limba proprie

sau pe a altora, avari a căror glandă bănească numai acolo secretă.

Această cafenea enigmatică ogoieşte în oamenii fără astîmpăr, care-o frecventează, ceva ce aş numi: indispoziţie cosmică. În acest lăcaş al relaţiilor relaxate se relaxează şi relaţia cu forţele destinului, creatura scapă de relaţia ei obligată cu universul printr-o relaţie senzual-ocazională, fără obligaţii, cu nimicul, ameninţările eternităţii nu răzbat prin zidurile de la „Café Central", iar între acestea gustă din plin surîzătorul jemanfişism al momentului.

Despre viaţa erotică la „Café Central", despre compensarea deosebirilor sociale din sînul lui, despre curentele literare şi politice care-i scaldă ţărmurile destrămate, despre cei îngropaţi de vii în grota Centralului, care aşteaptă să fie dezgropaţi, cu speranţa că asta nu se va întîmpla niciodată, despre jocul măştilor spiritului şi prostiei, care, în acele încăperi transformă aproape fiecare noapte în noaptea de lăsata secului, despre toate astea şi despre altele ar mai fi încă multe de spus. Dar cine se interesează de „Café Central", ştie toate astea oricum, iar cine nu se interesează, nu ne interesează nici pe noi interesul lui.

Este o cafenea, luaţi-o aşa cum este! Nu veţi mai întîlni niciodată asemenea localitate. I se potriveşte ceea ce spunea Knut Hamsun despre oraşul Cristiania în prima frază a nemuritoarei sale *Foame*: „N-o părăseşte nimeni care să nu fi fost însemnat de ea".

Teoria Cafenelei Central (Theorie des Café Central), face parte din volumul *An den Rand geschrieben (Notaţii marginale)*, Rowohlt Verlag, Berlin, 1929.

În româneşte de
Mihai Izbăşescu

RAINER MARIA RILKE

Născut la 4 decembrie 1875 la Praga şi mort la 29 decembrie 1926 la Valmont, în apropiere de Montreux (Elveţia), descinde dintr-o familie de funcţionari ; străbunii săi sînt ţărani sudeţi. Rilke a negat această origine, invocînd, într-o ciudată biografie spirituală, înrudirea cu o familie nobilă carintiană. Comportamentul său aristocratic, sentimentul de cetăţean al lumii, care l-a animat, frecventarea cercurilor şi saloanelor prestigioase din Europa fac plauzibilă o atare descendenţă. Şi totuşi acest amănunt biografic îl umplea adeseori de spaime ; pentru a-şi repudia cît mai radical familia şi educaţia pioasă pe care a primit-o, a îmbrăţişat de timpuriu concepţii anticreştine, de esenţă nietzscheiană. Complexele psihice au sporit ulterior prin sentimentul că aparţine unei minorităţi germane din Praga, pe de o parte, cît şi prin convingerea că va muri tînăr, datorită unei îndelungate şi incurabile maladii (leucemie). Toate acestea au contribuit la formarea unei personalităţi de geniu, un geniu al fragilului, care i-a modelat şi structurat forţa poetică-vizionară. Febra peregrinărilor prin capitalele europene, incapacitatea de a se stabili pentru vreme mai îndelungată într-un

loc, experiențele amare ale copilăriei și tinereții reprezintă o altă latură a spiritualității lui Rilke.

Inițial a urmat școala de cadeți din Sankt-Pölten (1886—1890), apoi Școala militară superioară din Moravska-Ostrava (1890—1891) unde a avut de suferit umilințe, ca mulți alți scriitori austrieci, printre care și Musil. O mărturie în acest sens este povestirea *Die Turnstunde (Ora de gimnastică)*. Încercarea de a face carieră militară eșuează; în perioada 1892—95 se pregătește în particular pentru a trece examenul de bacalaureat. În acești ani, sub îndrumarea profesorilor asimilează o vastă cultură, determinantă pentru tot restul vieții. Crizele sufletești inerente tinereții îl fac să-și piardă pentru totdeauna credința, pierdere pe care Rilke o consideră drept eliberare. Gestul de a îmbrățișa cauza poporului ceh reprezintă un nou act de repudiere a familiei; o serie de lucrări de proporții mai mici sînt ecoul acestei atitudini. Tot protestatar poate fi considerat și volumul de poezii din 1895, *Larenopfer (Jertfa larilor)*. În 1896, Rilke se desprinde complet de familia și orașul natal, plecînd la München unde o cunoaște pe Lou Andréas-Salomé, care jucase un rol și în viața lui Nietzsche, iar mai tîrziu, ca protectoare și colaboratoare, în viața lui Freud. Sub influența acesteia cît și a scrierilor lui Nietzsche și Jacobson, cultul lui Rilke pentru viața pămîntească dobîndește contururi din ce în ce mai puternice. În 1897, poetul își însoțește mentora la Berlin, de unde va începe o viață de nesfîrșite peregrinări (în Italia, în repetate rînduri, în Rusia, între 1899—1900, unde-l cunoaște pe Tolstoi, în Franța, Suedia, Egipt, Spania, Elveția). Încearcă de mai multe ori, însă zadarnic, să se fixeze undeva. În 1901 se căsătorește la Worpswede cu sculptorița Clara Westhoff, dar idealul matrimonial ca fiecare dintre

soți să devină „paznicul solitudinii" celuilalt, eșuează. În 1902 își părăsește soția și fiica, fără a divorța însă, și întreprinde mai multe călătorii în special la Paris unde îi cunoaște pe Paul Cézanne și August Rodin de care se desparte anevoie, în 1906. Între 1910—1912, prin intermediul unei noi mecenate, contesa von Thurn und Taxis, zăbovește pe țărmurile Adriaticei, în castelul Duino, unde scrie o parte a *Elegiilor duineze*. Este mobilizat în 1915 în miliția austriacă, de unde mai tîrziu trece în cadrul Serviciului de propagandă militară. În ultima fază de creație, începînd deci de prin 1921, Elveția, îi asigură locul de refugiu. Aci locuiește în castelul Muzot (cantonul Wallis) pus la dispoziție de prietenul său Werner Richard. Părăsește pentru „scurtă vreme", dar ca să nu se mai întoarcă niciodată, această localitate, pentru a vizita Parisul. La scurt timp după acest voiaj, este internat în sanatoriul de la Valmont unde e răpus de leucemie. Este înmormîntat în cimitirul de la Raron (Wallis).

Poezia lui Rilke este înainte de toate o temerară tentativă de a statua, cu ajutorul cuvîntului, o citadelă a realității ; ea este totodată expresia revoltei lumii emoționale — ultima realitate posibilă — împotriva lipsei de adevăruri care dăinuie dominator în epoca civilizației mașiniste. Opunîndu-se, cu ură, acestei lumi, poetul se străduiește să construiască un imperiu al sensibilității, — „un univers interior", un „sistem al lumii sensibilizate", în care deșertăciunea, timpul atoatedistrugător, se transformă în spațiu. Realitate și certitudine nu există decît acolo unde împlinirea și dragostea se opun vacuității lumii exterioare. „Misiunea terestră" a poetului constă — după Rilke — în mîntuirea omului prin forța magică a cuvîntului și a poeziei, în transformarea „lumii terestre" într-o „lume interioară invizibilă", un univers

închis și izolat de ecourile din afară și a cărei structură monistă determinată de marile sentimente respinge tot ceea ce este străin și aleatoriu, tot ceea ce are contingență cu temporalul și istoricul (primul război mondial, bunăoară, a fost considerat de Rilke drept un act de jignire personală, după cum spune Mason, biograful său), pe de o parte, un univers dominat de „vibrări" ale sentimentelor care învăluie întreg cosmosul, creînd posibilitatea unei „comunicări mistice" între oameni. Această concepție despre misiunea poetului, ridicat la rang de supraom a cărui „disponibilitate interioară" însuflețește obiectele, apare pentru prima oară în *Toskanisches Tagebuch (Jurnal toscan)*, 1898: *„Nimic nu se poate realiza în afara lui... totul se-ngemănează cu el... chiar solul pe care-l calcă îi este de prisos"*. Devenirea, „prefacerea" propriei sale personalități în „univers invizibil" este în concepția lui Rilke sinonim cu „un act divin" nu de esență creștină însă, ci voluntaristă, nietzscheeană, așa cum se poate vedea în faza impresionistă a creației sale *(Stunden Buch — Cartea orelor*, 1899, 1901—1903) în care totul plutește în reverberații abia distincte, dar de un farmec indicibil. Poetul însă nu este satisfăcut de sine și încă prin 1900 caută o nouă modalitate de exprimare, mai puțin estompată, mai obiectivă și cu caracter mai „monumental". Viziunea artistică a coloniei de pictori de la Worpswede și a lui Rodin în sculptură, ca și „plăzmuirile rigide" ale lui Stefan George îi deschid un drum. *Buch de Bilder (Cartea icoanelor)*, ediția din 1902, în ciuda titlului cu rezonanțe mistice anunță „poezia obiectelor" (sau „poezia obiectului deartă" cum îi spune C. Heselhaus) care, deși se apropie de lirica obiectivă, nu o rotunjește în întregime. Abia odată cu apariția faimoasei poezii *Der Panther (Pan-*

tera), în 1903, și creațiile anilor 1903—1905, incluse în ediția a II-a a *Cărții icoanelor* ca și în *Neue Gedichte (Poezii noi)*, 1907—1908, Rilke se ridică la imaginile simbolice, la poezia în care sentimentul revărsîndu-se ca un șuvoi interior învăluie lumea exterioară, transformînd cînd un obiect de artă, cînd o plantă, cînd o ființă necuvîntătoare în motiv de contemplație lirică (Mai tîrziu în procesul de creație rilkeană termenii se vor schimba : componentele lumii exterioare resorbite de sufletul poetului se „animizează"). Faza aceasta de creație se suprapune unei mari crize sufletești, asemenea crizei trăite de Goethe în epoca wertheriană. Rilke încearcă să depășească fazele acestei evoluții psihice, dominată de sentimentul solitudinii, de angoase, de asalturile „haosului tulburător" și concepe între 1904—1909 una din cele mai de seamă realizări în proză *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge (Însemnările lui Malte Laurids Brigge)*, un adevărat document de proză modernă, atît sub raportul conținutului, cît și al formei. Existența poetului danez de origine nobiliară, Malte (alter-ego al lui Rilke) este reconstituită din însemnările, fragmentele aparent incoherente, din scrisorile lăsate de acesta, din reflexiile în care se oglindesc în stil expresionist nu numai disperările eroului, ci și aspectele decrepitii sociale dintr-o metropolă modernă. Nu mai găsim nimic aci din sentimentul franciscan al confraternității, al „celui ce se roagă" din *Cartea orelor* ; dimpotrivă, angoasele sînt atît de profunde încît „transformă pînă și obiectele în motive de spaimă" cum spune Malte în scrisoarea în care vorbește de capitala Franței. Tot aci descoperim noua latură a concepției lui Rilke despre dragoste. În finalul cărții, reluînd motivul biblic al întoarcerii fiului risipitor, inversează termenul și fiul care nu a fost iubit devine „fiul care nu voia să fie iubit", nici

măcar de Dumnezeu, deoarece divinitatea „este doar o tendință... nu un subiect al dragostei", este „relație pură", nu posesie. Dragostea adevărată nu cunoaște opoziția bine-rău, orice tulburare a dragostei prin antiteza ei duce la distrugerea „sistemului închis de sentimente", care trebuie să reflecte doar „zbuciumul pur", *realitatea* în sine a afectului. Rilke omagiază în această carte-pe cei părăsiți, în special pe femeile abandonate, întrucît sînt acelea care iubesc cu adevărat, nu acelea „saturate de voluptate". În acest omagiu poetul include și propria sa persoană, fiindcă adresîndu-se mecenatei sale, contesa Maria von Thurn und Taxis, el spune : *„Sînt că dragostea, marea dragoste pe care o admir atît de mult la alții, mie nu-mi este dată s-o trăiesc, sînt incapabil de a o trăi"*. Și aceasta, în ciuda unei chinuitoare căutări, a insațiabilei dorințe de dragoste care-l anima pe poet, îndemnîndu-l, începînd de prin 1910, să renunțe fără remușcări la o legătură, în favoarea alteia, căutînd să-și potolească „donjuanismul nesățios al firii sale", cum spune G. E. Mason. Dar fiecare nouă legătură eșuează, ca și precedentele, într-un val de decepție și amărăciune și femeile din anturajul poetului îl aud vorbind nu o dată despre „dragostea neposesivă". De nenumărate ori poetul a inițiat o luptă acerbă împotriva „demonului erotic" care-l stinghera în creație, de nenumărate ori se decide să devină ascet. Rezultatul este claustrarea, ruperea de lume, întocmai ca în faimosul *Sonet către Orfeu* în care poetul încă torturat de Eros exclamă : *„Un Dumnezeu ar reuși, dar spune-mi cum ar putea / bărbatul în deplinătate / pe urmele lui atît de înguste să pășească"*, pentru ca apoi să convertească dragostea în cîntec, ca în finalul aceluiași sonet : *„Cîntecul, precum îl propovăduiești, nu-i o dorință / și nici solicitare a ceea ce ai mai putea obține-nfine / Cîntecul*

este prezență". Nu este exclus ca protestul rilkean împotriva creștinismului să se fi născut din această sfîșiere la care-l supunea Eros, căruia îi ridică un monument păgîn, între altele în *Der Brief des jungen Arbeiters (Scrisoarea tînărului muncitor). Elegiile duineze* însăși dau glas spaimei poetului că nu-și va putea îndeplini „misiunea terestră", deoarece nu poate renunța la deliciile dragostei : *„Dar lupți tu împotriva ei ? Nu singur tu te-ai risipit în așteptări / de parcă o nouă iubită ți-ar fi putut aduce totul ?"* Spre deosebire de *Werther* al lui Goethe, însemnările lui Malte nu izbutesc să aducă izbăvire poetului ; semnele de criză sufletească în loc să se stingă, se înmulțesc. Rilke începe să se îndoiască pînă și de dreptul artei la existență, după ce constată divorțul dintre conceptul de dragoste și artă. Dacă într-o epocă anterioară mai exista un consens între lucruri și simbolurile acestora, între obiect și dispoziția sufletească, în epoca mașinismului, totul decade la aspectele unui raționalism steril, totul devine „aparență", „înșelătorie", fiindcă tehnica nu este altceva decît „faptă fără imagine".

Îndelungata criză a poetului se suprapune cu cea de a treia, cea mai importantă perioadă a creației sale. În 1912, retras în castelul Duino, pe țărmurile Adriaticei, Rilke scrie primele două *„Elegii duineze"* anunțînd un ciclu care nu va fi încheiat decît în 1923. În noiembrie 1915, aproape jumătate din numărul elegiilor era terminat, cînd, în urma unei noi crize sufletești, se îndepărtează de conceptul „poeziei obiectelor" și revine la ideile din *Jurnalul toscan :* nu obiectele transfigurează, ci cuvîntul e cel care le conferă durată și consistență. Semnificativă sub acest aspect este poezia mult controversată *Wandlung (Convertire) : „Iată, vizibilul are o limită / și lumea privită vrea-n dragoste să se pîrguie /. Sfîr-*

ştitu-s-a munca văzutului / opera inimii desăvîrşeşte-o acum !" Poezia are ca motto cuvintele lui Kassner, prietenul lui Rilke : *„Drumul din profunzime spre măreţie trece prin jertfă"*. După chinuitoarele suferinţe generate de sentimentul deşertăciunii, poetul e acum preocupat de statuarea *duratei*, aşa cum este exprimată în *Sonetele către Orfeu*, 1923, în *Poeziile târzii* (1934, 1935), precum şi în poeziile scrise în limba franceză, şi unde „misiunea terestră" şi „lumea interioară" a poetului sînt sondate mai adînc. Deşi omul e cea mai trecătoare dintre fiinţe, poetul descoperă că el singur este în stare să salveze lucrurile de la pieire, înălţîndu-le cîntece de slavă : *„Visul pămîntului s-a născut pe nesimţite în noi"*. Dintr-o dată tonul unora din elegii devine de-a dreptul exultant şi optimist, în special acela al *Elegiei a IX-a*, în care e evocată naşterea „lumii interioare", spaţiul spiritual coabitat de oameni şi obiecte, unde nu mai există contradicţia viaţă-moarte, limitat-nelimitat, lumea interioară-lumea exterioară. Aşa cum reiese din celebra scrisoare adresată traducătorului său *Hulewicz*, Rilke credea categoric în „vibrările" sentimentelor care, după ce s-au eliberat din strînsoarea materiei, învăluie cosmosul. „Realităţile pure", vagante, fără vreo ţintă, atrase unele de altele fără gîndul posesiunii, amintesc de existenţele eonice. „Îngerul", fără atribute creştine, este simbolul forţei care unifică, simbolul marelui ocol făcut în vederea reconstituirii, prin spirit, a identităţii pierdute, a acelei identităţi pe care o întîlnim la îndrăgostiţi, în lumea plantelor, mai ales a rozelor, în lumea necuvîntătoarelor, dar şi a copiilor, a eroilor şi a celor morţi prematur. Dacă un copac *există* pur şi simplu, pare să spună poetul, omul este confuzie şi aduce confu-

zia în lume, el nu mai este „deschis" posibilităților pure, clipelor veșnice. Spre deosebire de existențele întregi amintite mai sus, omul — după părerea lui Rilke — întrucît a decăzut din existență în timp, ar trebui să trăiască într-o veșnică fervoare a despărțirii, lipsit de certitudinea instinctelor, sau, în cel mai bun caz, în relații false cu niște lucruri lipsite de sens, cu prejudecățile vieții sociale. „A fi deschis" vieții înseamnă, în înțeles rilkean, libertatea de a putea îmbrățișa sentimente reale, de a constitui „universul interior", chiar de către oamenii care suferă chinurile tranzitoriului. *Sonetele către Orfeu* sînt modelul realizării acestui imperiu : Orfeu este starea de continuă metamorfoză, ideea de despărțire, căreia i se oferă prilejul mîntuirii proprii și a lucrurilor, prin harul muzical, firesc, care anulînd activitatea pur rațională, limitativă, stingheritoare a „deschiderii", revarsă peste toate duhul mîntuirii. Orfeu trăiește stări liminare, trece *dincolo*, stabilește legături între viață și moarte, între viața de aci și de apoi, între închistare (rațiune) și *„liberare"* (sentiment), este plecare și sosire totodată ; el închide marele cerc al vieții, al lumii interioare și exterioare, e unitatea, elementul primordial al existenței, numen și muzică ; simbol al unei vaste și romantice viziuni a marilor „vibrări" cosmice ale sentimentului, o existență care-și desăvîrșește misiunea terestră „aci", pe această lume, fiindcă viața de apoi nu există decît tot aci, omul — *„abandonat pe stîncile inimii"* — fiind ultima și extrema modalitate a vieții, existență căreia îi este dat să-și salveze prin artă, esența nepieritoare.

ALTE OPERE ȘI BIBLIOGRAFIE:
Walther Ritzer, *Rainer Maria Rilke — Bibliographie,*

Wien 1951 ; Fritz Adolf Hünich : *Verzeichnis der selbständig erschienen Werke von Rainer Maria Rilke, Cuprinsul ediţiilor separate ale operei lui Rainer Maria Rilke* în *Inselschiff*, 1, 1920, tot acolo *Bibliografia Rilke* 1929, 1953 ; R. Miess : *Rilke in English*, a tentative Bibliography, 1947 ; Jacques Betz : *Bibliographie française de Rilke* în Rilke et la France, Paris, 1943.

ORA DE GIMNASTICĂ

Şcoala militară din Sankt Severin. Sala de gimnastică. Efectivul, în bluză de dril deschis, stă aliniat pe două rînduri sub candelabrele mari cu gaz. Profesorul de gimnastică, ofiţer tînăr cu faţa brună şi aspră şi ochi dispreţuitori, a ordonat împărţirea pe grupe pentru exerciţii libere. „Prima grupă la bara fixă, a doua grupă la paralele, a treia grupă la cal, a patra grupă la prăjina de căţărat! Rupeţi rîndurile!" Şi băieţii, în pantofi uşori cu tălpile date cu sacîz, se răspîndesc repede. Cîţiva rămîn în mijlocul sălii, şovăitori şi oarecum indispuşi. Este grupa a patra, gimnaştii slabi, cărora mişcarea la aparate nu le face plăcere şi sînt deja obosiţi după ce s-au lăsat de douăzeci de ori pe vine şi puţin zăpăciţi şi fără suflu.

Numai unul dintre ei, care în astfel de ocazii rămînea, de obicei ultimul, Carl Gruber, a şi ajuns lîngă prăjinile dintr-un colţ cam întunecos al sălii, aproape de firidele unde sînt agăţate tunicile. El înşfacă prăjina cea mai apropiată şi o trage cu o forţă neobişnuită înainte, încît aceasta balansează liber în spaţiul rezervat pentru exerciţiu. Guber n-o lasă de loc din mîini, sare pe ea şi rămîne destul de sus agăţat pe prăjină, făcînd priza la picioare, pe care, de altfel,

n-a fost în stare s-o prindă niciodată. Şi în poziţia aceasta aşteaptă sosirea grupei şi contemplă — după cum lasă impresia — cu o deosebită satisfacţie supărarea mirată a micului subofiţer polonez care îi strigă să-şi dea drumul jos. Însă de data asta Gruber nu se supune şi Jastersky, subofiţerul blond, strigă în sfîrşit : „Ascultă, Gruber, ori cobori, ori te caţări ! Altfel raportez domnului locotenent..." Şi Gruber începe să se caţăre, la început cu grabă violentă, trăgîndu-şi prea puţin picioarele şi cu privirea îndreptată în sus măsurînd cu oarecare teamă bucata incalculabilă de prăjină ce mai are de urcat. Apoi, mişcările lui se încetinesc ; şi ca şi cum ar savura fiecare apucare ca ceva nou, agreabil, se trage tot mai sus, mai sus decît se caţără obişnuit alţii. Nu dă nici o atenţie iritării subofiţerului, şi aşa înfuriat, se caţără, se caţără, cu privirea îndreptată într-una în sus, parcă ar fi descoperit o ieşire în tavan şi face tot ce-i stă în putinţă s-o ajungă. Întreaga grupă îl urmăreşte. Şi din celelalte grupe se îndreaptă, de ici de colo, priviri spre căţărător, care urcase de-abia prima treime a prăjinii, gîfîind, cu faţa înroşită şi privirea încruntată. Din prima grupă cineva strigă : „Bravo, Gruber !" Şi acum, mulţi îşi îndreaptă privirea în sus şi în sală se aşterne, pentru un moment, liniştea — însă chiar în această clipă, cînd toate privirile sînt pironite pe silueta lui Gruber, acesta face sus de tot, sub tavan, o mişcare de parcă ar vrea să se scuture ; şi fiindcă aceasta, pesemne, nu îi reuşeşte, leagă toate privirile sus, de cîrligul gol de fier şi lunecă, vîjîind, pe prăjină, atît de repede jos, că toate privirile sînt încă aţintite sus cînd el, ameţit şi înfierbîntat, stă de mult pe podea şi se uită cu nişte ochi ciudat de umbriţi, la palmele încinse. Atunci, unii dintre camarazii din apropiere îl întreabă ce l-a apucat astăzi. „Vrei cumva să treci în grupa întîi ?"

Gruber rîde şi s-ar părea că vrea să răspundă ceva, se răzgîndeşte însă şi îşi lasă repede ochii-n pămînt. Şi după ce zarva şi zgomotul au intrat în normal, se retrage încet în firidă, se aşază, se uită cu teamă în jur, răsuflă repede de două ori, rîde din nou şi vrea să spună ceva... dar nimeni nu-i mai dă atenţie. Numai Jerome, care face parte tot din grupa a patra, vede cum îşi examinează din nou mîinile, aplecat adînc peste ele, ca unul care vrea să descifreze o scrisoare la o lumină slabă. Şi după un timp se apropie de el şi îl întreabă : „Ce-ai păţit ?" Gruber se sperie. „Ce ?" zice cu vocea lui normală, înecată în scuipat. „Ia arată încoa !" Jerome prinde o mînă a lui Gruber şi o întoarce spre lumină. Buricele degetelor sînt o leacă jupuite. „Ascultă, mă, vino mai tîrziu la mine, am eu ceva ca să-ţi treacă", spune Jerome, care primeşte regulat de acasă plasture englezesc. Gruber, însă, parcă nici nu ar fi auzit : se uită drept înainte în sală ca şi cînd ar vedea ceva nedefinit, poate nu în sală, poate afară în dreptul ferestrelor, cu toate că e întuneric, tîrziu şi toamnă.

„Gruber !" strigă în clipa aceea subofiţerul cu tonul lui arogant. Gruber rămîne în aceeaşi poziţie, numai picioarele lui, întinse înainte lunecă puţin înţepenit şi neîndemînatec pe parchetul lustruit. „Gruber" ! urlă subofiţerul şi vocea i se sparge. După ce aşteaptă un moment, spune repede şi răguşit, fără să se uite la cel interpelat : „Să te prezinţi după oră. O să-ţi arăt..." Şi ora de gimnastică continuă. „Gruber, spune Jerome şi se apleacă spre camaradul lui, care se afundă tot mai mult în firidă, „ţi-a venit din nou rîndul să te caţeri pe funie, hai, du-te, încearcă, altfel îţi face Jastersky ăsta un pocinog, ştii şi tu..." Gruber dă din cap. Însă în loc să se ridice, închide dintr-odată ochii şi alunecă printre cuvintele lui Je-

rome, care parcă l-ar susține o clipă sub ele mai departe, alunecă încet și tăcut în jos, tot mai jos, alunecă de pe bancă și Jerome își dă seama ce se întîmplă abia cînd aude cum capul lui Gruber se lovește puternic de lemnul băncii și cade înainte... „Gruber!" strigă el răguşit. La început nimeni nu observă. Jerome stă descumpănit, cu mîinile spînzurate și strigă: „Gruber, Gruber!" Nu-i trece prin gînd să-l ridice. Deodată primește un brînci, cineva îi spune: „Dobitocule", un altul îl împinge într-o parte și el vede cum ceilalți îl ridică pe Gruber în nesimțire. Îl duc undeva, poate în magazia de alături. Locotenentul vine repezit. Dă comenzi foarte scurte cu vocea ridicată și seacă. Comenzile lui taie scurt bîzîitul gloatei de băieți guralivi. Liniște. Se mai vede ceva mișcare pe ici pe colo, o balansare la aparate, o săritură ușoară, un chicotit întîrziat al unuia care nu știe ce s-a întîmplat. Și după aceea întrebări grăbite: „Ce? Ce? Cine? Gruber? Unde?" Și tot mai multe întrebări. Apoi unul spune tare: „Leșinat". Și plutonierul Jastersky aleargă în urma locotenentului, cu fața aprinsă, și strigă tremurînd de furie, cu vocea lui răutăcioasă: „Un simulant, domnule locotenent, un simulant". Locotenentul nu-i dă nici o atenție. Se uită drept înainte, își muşcă mustața făcînd ca bărbia lui dură să pară și mai colțuroasă și mai energică, și dă din timp în timp cîte un ordin scurt. Patru elevi, care îl duc pe Gruber, și locotenentul, dispar în magazie. Puțin după aceea cei patru elevi ies. Un om de serviciu fuge prin sală. Cei patru, sub focul privirilor, sînt asaltați de întrebări: „Cum arată? Ce-i cu el? Și-a revenit?" Nici unul dintre ei nu știe propriu zis ceva. Și chiar atunci locotenentul strigă în sală că ora de gimnastică continuă și trece comanda sergent-majorului Goldstein. Deci

se face mai departe gimnastică la paralele, la bară, şi cei mici şi graşi din grupa a treia se tîrăsc cu picioarele răşchirate peste calul înalt. Totuşi, toate mişcările nu mai sînt ca înainte ; parcă i-ar fi pîndit o ureche nevăzută. Balansările la bară se întrerup prea brusc şi la paralele se fac doar exerciţii uşoare. Vocile sînt mai puţin confuze şi zumzetul lor zumzăie mai fin, ca şi cum toţi ar spune mereu numai un singur cuvînt : „Ess, Ess, Ess...“ Între timp, micul pişicher Krix trage cu urechea la uşa magaziei. Subofiţerul de la grupa a doua îl goneşte, făcîndu-şi vînt să-i tragă una pe spinare. Krix sare îndărăt ca o pisică, cu ochii lucindu-i şiret. Ştie deja destul. Şi după un răstimp, cînd nimeni nu-l mai ia în seamă, i-o strecoară lui Pawlowitch : „A venit doctorul regimentului“. Se ştie de ce-i în stare Pawlowitch ; cu prea bine cunoscutul lui tupeu, ca şi cum ar fi primit un ordin, trece de-a curmezişul prin sală de la grupă la grupă şi spune destul de tare : „Doctorul regimentului e înăuntru“. Se pare chiar că şi subofiţerilor această ştire le trezeşte interesul. Tot mai des se îndreaptă privirile spre uşă, tot mai lente devin exerciţiile ; un puşti, cu ochi căprui, a rămas ghemuit pe cal şi se uită fix, cu gura căscată, spre magazie. Parcă ar pluti ceva paralizant în aer. Cei mai puternici îşi mai fac de lucru la inele, se ciocnesc, îşi învîrt picioarele ; şi Pombert, vînjosul tirolez, îndoaie braţul ca să-şi admire muşchii, care se profilează groşi şi tari prin drilul bluzei. Da, măruntul şi mlădiosul Baum mai face chiar gimnastică la bară — şi brusc, această mişcare violentă este singura, absolut singura în toată sala, un cerc mare şi sclipitor, care stîrneşte ceva neliniştitor în mijlocul liniştii generale. Şi cu o smucitură, omuleţul se opreşte, sare lăsîndu-se îm-

potriva voinței lui în genunchi și face o mutră ca și cum i-ar dispreţui pe toţi. Însă pînă la urmă și ochii lui mici, șterși, rămîn aţintiţi pe ușa magaziei.

Acum se aude susurul flăcărilor de gaz și tic-tacul ceasornicului de perete. Și deodată, clopotul care indică terminarea orei, sună. Tonul lui este astăzi străin și ciudat ; se oprește fără veste, se întrerupe în mijlocul cuvîntului său. Dar sergentul-major Goldstein își cunoaște datoria. „Adunarea !" strigă el. Nimeni nu-l aude. Nimeni nu-și poate aduce aminte ce sens avea mai înainte acest cuvînt. Cînd mai înainte ? „Adunarea !" zbiară furios sergentul-major și imediat încep să strige ceilalţi subofiţeri, după el : „Adunarea !" Și chiar unii dintre elevi își spun ca în somn : „Adunarea ! Adunarea !" În fond însă, toţi știu că mai trebuie să aștepte ceva. Dar iată că se deschide ușa magaziei : un răstimp — nimic ; apoi, iese locotenentul Wehl, și ochii lui arată măriţi și înnegurați, mersul îi este apăsat. Pășește ca la defilare și spune răguşit : „Adunarea !" Cu o viteză de necrezut se pomenesc toţi aliniaţi. Nimeni nu se mișcă. Parcă s-ar afla în fața unui general. Și se aude comanda : „Atenţie !" Pauză. Și după aceea sec și sever : „Camaradul vostru Gruber a murit chiar acum. Atac de cord. Plecarea !" Pauză.

Și după un răstimp, vocea scăzută și înceată a elevului de serviciu : „La stînga ! Companie, înainte marș !" Fără a ţine cadenţa și tărăgănat, efectivul se îndreaptă spre ieșire. Jerome pășește ultimul. Nici unul nu se uită înapoi. Aerul rece și stătut din coridor îi întîmpină pe băieţi. Unul pretinde că miroase a fenol. Pombert spune tare o glumă născărată în legătură cu duhoarea. Nu rîde nimeni. Jerome se simte deodată prins de braţ. Krix s-a agăţat de el. Ochii lui sînt strălucitori și dinţii îi sclipesc, parcă ar vrea să

muște. „L-am văzut, șoptește el dintr-o suflare, strîngînd brațul lui Jerome, și un rîs reținut îl scutură. Cu greu mai poate continua : E gol pușcă și scofîlcit și lung ca o prăjină. Și-i cu peceți la tălpi..."

Și după aceea chicotește ascuțit și parcă gîdilat, chicotește și-și înfige dinții adînc în mîneca lui Jerome.

Ora de gimnastică (Die Turnstunde), face pare din *Opere*, în trei volume, Insel Verlag, Frankfurt/M., 1966.

In românește de
Dan Constantinescu

ROBERT MICHEL

S-a născut la 24 februarie 1876 la Haberice (Boemia) şi a murit la 11 februarie 1957 la Viena-Penzing. Ceh, după mamă, e fiul unui funcţionar imperial şi a urmat şcoala de cadeţi din Praga, ajungînd apoi pînă la gradul de maior. A trăit un timp în Bosnia şi Herţegovina ; în 1918, stabilindu-se la Viena, preia împreună cu Hermann Bahr şi M. Devrient conducerea Burgtheater-ului şi începe să scrie povestiri şi piese de teatru cu tentă expresionistă. Lumea folclorului slav, cu profunzimea şi pitorescul ei, l-a fascinat în mod special. Lui Michel i se datoresc o serie de excelente traduceri din literatura cehă şi slovenă. Creaţiile sale epice originale inspirate din viaţa bosniacilor, pe care i-a cunoscut în timpul carierei militare, sînt scrise într-un stil modern şi se integrează în preocupările culturale ale Europei centrale. Deosebit de interesant este ultimul său roman *Die Wila* (Vila), 1948, în care străvechea Bosnie este evocată cu mijloace literare foarte moderne mergînd pînă la stilul suprarealiştilor.

ALTE OPERE: *Die Verhüllte (Voalata)*, nuvele, 1907 ; *Der steinerne Mann (Omul împietrit)*,

roman, 1909 ; *Geschichten von Insekten (Povestiri despre insecte)*, 1911 ; *Das letzte Weinen (Ultimul plinset)*, nuvele, 1912 ; *Die Häuser aus der Dzamija (Casele din Dzamija)*, roman, 1915 ; *Der weisse und der schwarze Beg (Beiul alb și cel negru)*, comedie, 1917 ; *Gott und der Infanterist (Dumnezeu și infanteristul)*, legendă, 1919 ; *Jesus im Böhmerwald (Isus în pădurea Boemici)*, roman, 1927 ; *Die geliebte Stimme (Vocea îndrăgită)*, roman, 1928 ; *Die Burg der Frauen (Cetatea femeilor)*, roman, 1934 ; *Potemkin*, biografie, 1938 ; *Halbmond über der Narenta (Semiluna deasupra Narentei)*, povestiri, 1940 ; *Die Augen des Waldes (Ochii pădurii)*, roman, 1946 ; *Die allerhöchste Frau* (Prea înălțata doamnă), roman, 1947.

OSMANBEGOVICI

— Osmanbegovici este o lichea, nu-l putem face caporal!

— Da, domnule căpitan, Osmanbegovici este o lichea, întări locotenentul Dolansky.

Sergentul major, însă, raportă:

— Domnule căpitan, Osmanbegovici este cel mai bun trăgător din companie şi mărşăluieşte de asemenea cel mai bine şi pînă în prezent n-a fost pedepsit de loc.

— Ah, încetează odată! Tragerea şi marşul nu sînt totul. Zic că Osmanbegovici este o lichea, şi gata!

Dolansky se bucură că Osmanbegovici n-a fost avansat. Dimineaţa, la instrucţie, Dolnasky îl ameninţase cu sabia şi Osmanbegovici îi spusese foarte calm: „Domnule locotenent, nu mă loviţi!" Şi toţi soldaţii auziseră. Mai bine l-ar fi reclamat la comandament; dar tocmai acest calm îl scosese pe Dolansky din sărite. Nu-l lovi, obrajii i se înroşiră şi începu să înjure; răcni fiecare cuvînt cît putu de tare ca să-şi astîmpere mînia ţipînd. Dacă Osmanbegovici s-ar fi strîmbat cîtuşi de puţin, Dolansky, de bună seamă, l-ar fi doborît cu sabia. Dar Osmanbegovici nu se clintise şi toţi soldaţii văzuseră.

— Nu ajunge el niciodată caporal, o să am eu grije de asta, își zise Dolansky.

În ziua următoare, instrucția nu-i mai ieșise locotenentului Dolansky atît de bine ca de obicei. I se păru că soldații îi făceau o favoare executîndu-i comenzile. Mai ales Osmanbegovici executa totul cu o sîrguință, ce era propriu-zis numai îndîrjire și împotrivire. Dolansky nu se simți în apele lui de-a binelea, căci Osmanbegovici avea desigur mai multă putere asupra ostașilor prin conduita lui tăcută, decît el însuși prin comenzile lui seci.

Înainte, cînd Dolansky era încă sublocotenent într-un regiment din provincie, mersese altfel. Cunoștea limba maternă a ostașilor și aceștia îl iubeau. La instrucție, o atingere cu sabia ajuta mai sigur și mai repede decît toate mustrările și cînd lovitura se nimerea să fie prea puternică, Dolansky făcea o glumă și toți soldații rîdeau pînă la urmă chiar și cel lovit; apoi totul reintra în normal. Cu bosniecii însă se schimba situația și de asta era vinovat numai acest Osmanbegovici; nici nu rîdea măcar, cînd Dolansky făcea vreo glumă.

Nu era de ajuns ca Osmanbegovici să nu devină fruntaș, Dolansky mai trebuia să-l umilească într-un fel sau altul. Voia să-l facă să-i simtă în primul rînd puterea. Și asta era foarte lesne: Osmanbegovici urma să-i devină ordonanță, Osmanbegovici servitorul său, sclavul său. Va trebui să răzuie noroiul de pe ghete și de pe teaca sabiei, pe care Dolansky îl aducea de pe cîmpul de instrucție, și va fi nevoit să curețe pragul odăii de murdăria cărată tot de acolo și Dolansky avea de gînd să născocească pentru el îndeletniciri cu mult mai înjositoare încă; Osmanbegovici va trebui să-și simtă clipă de clipă robia.

La început, căpitanul n-a fost de acord: „Osmanbegovici este cel mai bun trăgător și mărșăluitor din

...mpa ..., şi pe deasupra, cel mai înalt şi ... dintre toţi : am nevoie de el pentru postu... zile de onoare".

...ile căpitan, Osmanbegovici este o lichea şi ... chiar să corupă întreaga companie ; eu îl ... însă din scurt."

...nul se lăsă înduplecat, se întocmi cererea ... ...mandament şi pe ordinul de zi următor era menţionată deja repartizarea infanteristului Iusuf Osmanbegovici ca ordonanţă a locotenentului Dolansky.

Osmanbegovici, deşi ciupit de vărsat, era totuşi cel mai arătos flăcău din companie. În timpul asediului de la Sarajevo, din anul 1878, maică-sa se pitise cu el într-o pivniţă unde erau ascunşi şi alţi copii. Printre copii izbucni variola şi toţi cei atinşi muriră — numai micuţul Osmanbegovici nu.

Urmele de vărsat însă nu erau respingătoare. Ele dădeau chipului de o rumeneală sănătoasă, un aspect de sălbăticie şi contrastul dintre ochii săi liniştiţi şi faţa lui sălbatică îl înfrumuseţa.

În ziua următoare, Dolansky a fost foarte ocupat ; primise patruzeci din proaspeţii recruţi să-i mustruluiască. Limba i se dezlegă, putea chiar să-i şfichiuiască cu o glumă, soldaţii rîseră din nou, el se ajută iarăşi cu sabia acolo unde vorbele acţionau prea lent, şi recruţii săi ajunseră cei mai buni din regiment.

În timpul instrucţiei recruţilor, Dolansky uită aproape cu totul de Osmanbegovici. Zăbovea prea puţin pe acasă, fiindcă recruţii îi dădeau de lucru peste zi, iar seara ieşea de obicei în oraş. Osmanbegovici îi ţinea locuinţa în ordine desăvîrşită, iar cînd Dolansky se întorcea acasă, îl aştepta lîngă uşă.

În zilele reci de iarnă, Osmanbegovici stătu necontenit în casă şi din obraji îi pieri roşeaţa sănătoasă şi, odată cu ea, înfăţişarea de sălbăticie ; pe chipul

schimbat însă, ochii mari de copil rămăseseră ca şi mai înainte. Şi în Dolansky încolţi dorinţa pătimaşă de a răzbuna umilinţa pe care Osmanbegovici i-o pricinuise dinaintea trupei. Ceilalţi nu vedeau asta, că Osmanbegovici îi răzuia norii de pe ghete şi că el, Dolansky, îl aşezase, faţă de sine, pe treapta cea mai de jos cu putinţă. De altfel, nici Dolansky însuşi n-o simţea: i se părea mai degrabă că, de cînd îi slujea Osmanbegovici, nu mai era el stăpînul în casă, ci un oaspete sau un tolerat.

La amiază, Dolansky fu în bucătăria companiei, la împărţirea raţiilor, apoi trecu în sala trupei. Lîngă fereastră, la o măsuţă, şedea plutonierul şi mînca din farfurii albe, iar restul, soldaţii, şedeau pe băncile lungi de-a lungul mesei mari de lucru sau pe lăditele lor de lemn: fiecare avea dinainte o gamelă mare de cositor plină cu supă. Turcii îşi păstrau fesul pe cap în timp ce mîncau, catolicii şi ortodocşii şi-l scoseseră. Osmanbegovici şedea de asemenea cu fesul pe cap şi Dolansky îl vedea pentru întîia oară de cînd era ordonanţă laolaltă cu ceilalţi soldaţi. Printre ei se mai aflau unii dintre cei vechi, dinaintea cărora Osmanbegovici îi spusese: „Domnule locotenent, nu mă loviţi".

Dolansky ştia că profetul şi Dumnezeul său îi poruncesc turcului să nu-şi scoată fesul; într-adins însă întrebă cu glas poruncitor: „De ce şed unii cu fesul pe cap?" Soldaţii îl priviră mirati şi plutonierul se ridică şi voi să raporteze ceva. Dolansky se simţi stingherit şi, parcă glumind, cu bătul de trestie ce-l ţinea în mînă dădu jos fesul de pe capul lui Osmanbegovici. Acesta, fără să scoată un cuvînt, îl ridică de pe duşumea şi-l aşeză din nou pe cap. Sîngele de aplecare îi năvălise în cap şi chipul lui era stacojiu.

Un recrut turc, care avea ambiţia să ajungă subofiţer, îşi scoase încet fesul. Osmanbegovici însă ob-

servă imediat ; se ridică în picioare şi făcînd un gest poruncitor cu mîna, îi spuse cu glas liniştit : „Hagimahovici, pune-ţi fesul !"

Dolansky izbucni într-un rîs forţat şi rîse cît putu de tare : dar, de-ndată ce trînti uşa sălii trupei îndărătul său, încetă. Cînd ajunse acasă, zvîrli cu tot ce-i căzu la îndemînă, şi cerneala roşie vărsată se scurse peste masa de scris.

În anticameră, cineva deschisese şi închisese uşa : era Osmanbegovici. Dolansky se încinse cu sabia, apăsă garda cu stînga de trup, apoi ieşi şi chiar din pragul uşii răcni către Osmanbegovici : „De ce ai vărsat cerneala roşie ? Măi..." şi îl lovi cu pumnul în obraz.

Dolansky nu se mai întoarse în după amiaza aceea acasă şi seara, aşişderea, rămase tîrziu în oraş ; se înapoie de-abia după miezul nopţii.

Foarte lent, înăbuşind zgomotul în căuşul mîinii, răsuci cheia în broască şi deschise încet uşa. Osmanbegovici nu-l mai aştepta ; în lucirea slabă ce răzbătea prin fereastră, văzu că Osmanbegovici era întins în pat, acoperit pînă peste cap. Dolansky merse în odaia lui, închise cu băgare de seamă uşa şi se aşeză în pat ; nici măcar pe cînd se dezbrăca nu aprinse lampa.

Somnul nu i se lipea de gene. S-ar fi gîndit bucuros la ce avea să-i spună mîine căpitanului ca să primească o altă ordonanţă, dar nu află nici o clipă de linişte pentru a-şi aduna gîndurile. Îl năpădea mereu o spaimă nelămurită şi fu nevoit să se ridice în capul oaselor şi să privească sabia, ca să fie sigur că e ea, şi trebui să se uite îndelung la fiecare ungher. Apoi se culcă la loc, dar somnul nu venea. Era bucuros cînd o trăsură trecea pe stradă ; cînd una se apropia de departe, Dolansky încerca să distingă dacă

era un cupeu sau o birjă obișnuită, dacă avea gumă la roți sau numai cercuri de fier. Doar la asta se putea gîndi.

În urmă nu mai trecu multă vreme nici o trăsură și deodată clanța scîrțîi și ușa se deschise încet, de la sine. Dolansky voi să țîșnească și să închidă ușa din nou, dar nu fu în stare să se urnească ; zăcea cu fața și ochii îndreptați în sus, doar din colțul lor văzu căscătura întunecată a ușii. Zăcu îndelung astfel, pînă ce, în sfîrșit își putu stăpîni iarăși trupul.

Îndepărtă învelitoarea domol și se strecură de sub ea chincindu-se lîngă noptieră. Și în întunericul din golul ușii se ivi o siluetă albă, care se îndrepta către patul său. Podeaua trozni și silueta încremeni calmă, tăcută. Dolansky văzu totul dintr-o dată foarte limpede, mai deslușit chiar decît la lumina zilei, și îl recunoscu pe Osmanbegovici, care ținea în mîna dreaptă o baionetă ; ambele brațe le deschise larg. Și Dolanky tremura de teamă ca Osmanbegovici să nu-l observe lîngă noptieră. Osmanbegovici mai înaintă un pas și se opri, dar înainte de a putea face ultimul pas, Dolansky sări fulgerător și îl prinse de încheietura mîinilor.

Osmanbegovici era puternic și Dolansky la fel. Dolansky, în schimb, avea tăria spaimei de moarte și îl apăsă pe Osmanbegovici cu mîinile răschirate de zid. Voia să strige după ajutor, însă teama îi încleștase gîtlejul. Osmanbegovici încerca să se desfacă și în strădania lui trînti pe podea pe Maica Domnului cu clopotul de sticlă, care stătea pe noptieră. Dolansky îl răzbi și-l apăsă din nou de perete. Cioburile clopotului de sticlă pătrunseră în tălpile lor și sîngele amîndorura șiroi pe dușumea, se amestecă, se răci și se închegă.

Dolansky se opinti cu toată greutatea trupului său împotriva lui Osmanbegovici.

Să tot fi stat aşa multă vreme. Pieptul lui Osmanbegovici se ridica şi se cobora cu regularitate ; la fiecare inspiraţie, Dolansky era îndepărtat şi la fiecare expiraţie se apăsa de el cu puteri reînnoite. Vlaga începu să i se scurgă şi năduşi din tot trupul ; spinarea şi-o simţea de gheaţă iar pieptul înfierbîntat de cel al lui Osmanbegovici.

Nici măcar cinci respiraţii nu l-ar mai fi putut ţine aşa. Cu un ultim efort îl împinse de-a lungul peretelui pînă la pat şi, cu o zmucitură, îl azvîrli în aşternut ; baioneta îi căzu atunci din mînă la pămînt.

Osmanbegovici zăcea cu mijlocul peste dunga patului iar Dolansky peste pieptul lui cu toată greutatea trupului. Mîinile sale cu greu ar mai fi găsit puterea să se desprindă de încheieturile lui Osmanbegovici.

Respiraţia lui Osmanbegovici se prefăcu într-un sforăit horcăitor ; Dolansky vru să sară şi să apuce baioneta de pe podea ; îşi ridică încet capul — întîia lumină a zorilor se strecura prin fereastră — Osmanbegovici închisese ochii, ciupiturile de vărsat erau albe de tot şi adînci. Dolansky îşi lăsă o mînă să alunece din pat către baioneta de pe podea ; n-o ajunse şi fu nevoit să-şi salte trupul ca să se aplece după ea. Osmanbegovici, însă, zăcea aşa mai departe cu ochii închişi, continuînd să horcăie regulat. Dolansky nu luă baioneta, ci merse îndărăt lin către uşă, cu ochii ţintă mereu pe Osmanbegovici. În felul acesta ajunse pînă în anticameră, dar nu îndrăzni să închidă uşa. Pipăind, dibui patul gol al servitorului şi se prăbuşi sleit pe strujacul tare. Aşa prăbuşit, nu se mai urni şi ochii i se pironiră pe uşa deschisă.

Horcăitul în cameră deveni tot mai profund şi mai tărăgănat pînă ce se curmă cu un sunet lung, răguşit.

Lui Dolansky i se închideau pleoapele, somnul începu să-l biruie.

Din depărtare răsună foarte învăluit semnalul deşteptării ; de la prima cazarmă, apoi mai tare de la a doua, şi cînd gornistul suflă a treia oară sub ferestrele locuinţei sale, Dolansky nu-l mai auzi : dormea.

Osmanbegovici (Osmanbegovici), face parte din volumul *Die Verhüllte (Învăluita)*, S. Fischer Verlag, Berlin, 1907.

În româneşte de
Dan Constantinescu

ALBERT PARIS GÜTERSLOH

Pseudonimul lui Albert Conrad Kiehtreiber. S-a născut la Viena, la 5 februarie 1887. Pictor și poet. De prin deceniul al doilea, faima sa a început să crească și azi e considerat, alături de Musil și Broch, unul dintre cei mai reprezentativi autori germani. Deținător a numeroase premii pentru pictură. Revirimentul față de opera sa poate fi pus și pe seama cultului lui Heimito von Doderer, care-l consideră pe Gütersloh drept maestru al său *(Der Fall Gütersloh, Cazul Gütersloh*, 1930 și 1960). În 1962, după 20 de ani de tăcere, pictorul-scriitor dă la iveală un nou roman care produce vîlvă : *Sonne und Mond (Soarele și luna).*

În viața sa plină de neprevăzut, Gütersloh a experimentat mai toate domeniile creației și ale artei ; a frecventat școlile mănăstirești umaniste din Melk și Bozen ; a urmat cursuri de pictură și actorie devenind, pe rînd, regizor, scenograf, actor la Viena, Berlin și München. Începînd din 1910, a fost, temporar, corespondent al ziarului *Budapester Presse*. Participă ca voluntar la primul război mondial, iar în 1915, după o boală grea, Musil îl cheamă la „Cartierul general al corespondenților de presă de pe front". Acolo îl cunoaște pe Franz Blei cu care,

după război, scoate publicația de factură expresionistă *Blätter zur Erkenntnis der Zeit : Die Rettung* (1918—1920). După moartea primei soții cu care trăise începînd din 1913, se căsătorește a doua oară în 1921. Obține premiul Fontane, în 1923. După ocuparea Austriei de către naziști (1938), interzicîndu-i-se să publice, este constrîns să lucreze într-o fabrică de armament. Din 1945 este profesor la Academia de artă plastică din Viena.

Deopotrivă de ciudată și meandrică este și biografia sa spirituală. A avut legături strînse cu mișcarea expresionistă austriacă, pe care a și anticipat-o, într-un anumit fel, cu romanul *Die tanzende Torin (Dansatoarea nebună)*, 1911 și 1913. Proza sa, mustind de elemente baroce, încearcă să surprindă momentele de mare tensiune psihică în care omul e pus să aleagă între o viață dominată de porniri telurice dar firești și lumea spiritului. Punctul culminant al unui asemenea conflict este atins în clipa cînd omul își dă seama că integritatea sa este amenințată de o puzderie de fărîmături fără chip *(Innozenz oder Sinn und Fluch der Unschuld — Inocența sau sensul și blestemul nevinovăției*, roman, 1922). Gütersloh consideră că eul și atributele lui spirituale reprezintă singura modalitate de a opune rezistență amenințărilor morții : o temă austriacă întîlnită deopotrivă la Hofmannsthal, Broch, Rilke. Unul din aspectele acestei modalități este cultul cuvîntului, element coordonator și mijlocitor în procesul de constituire a concepției asupra lumii. *„Un om care stăpînește cuvîntul nu are dreptul să se comporte ca un mut în fața întîmplărilor vieții ; o asemenea existență ar fi prea facilă și lipsită de valoare. Chiar cînd ne adresăm cuiva pe care nu-l iubim sau nu-l considerăm demn de a fi luat în seamă trebuie să renunțăm la apostrofările obișnuite pe care le ad-*

ministrăm de obicei unui copil sau unui elev." Cuvîntul are o misiune înaltă, aceea de a revela existența ordinei și a plenitudinii spirituale, care la rîndul ei este alimentată de nenumărate tradiții. Plenitudinea spirituală e o forță latentă care devine activă în clipa cînd este pusă în contact cu viața, cînd deci e proiectată în afară. Acest aspect cvasimistic, cvasi-științific despre limbă și capacitatea ei de a da expresie adîncimii vieții psihice l-a influențat în mod deosebit și l-a captivat pe Heimito von Doderer.

Romanul *Sonne und Mond*, 1962, conceput ca o „cronică catolică" (catolic fiind aci sinonim cu universal) este o compoziție barocă care apelează la elemente de sugestie, de rememorare, la asociații din cele mai neașteptate, exprimate adesea prin aforisme în vederea reconstituirii unui „prezent istoric". Ca și în opera sa de tinerețe *Bekenntnisse eines modernen Malers (Mărturiile unui pictor modern)*, 1926 Gütersloh și-a luat aci libertatea de a trata cîteva probleme esențiale ale spiritului uman într-o manieră aparent superficială.

Recentul său volum de povestiri *Lasst uns den Menschen machen (Lăsați-ne să-l creăm pe om)* e o mărturie în plus a aderiunii lui Gütesloh la stilul baroc de creație și o ilustrare a teoriilor sale lingvistice.

ALTE OPERE: *Egon Schiele. Versuch einer Vorrede (Egon Schiele, o încercare de prefață)*, 1911, eseu artistic; *Die Vision vom Alten und vom Neuen (Viziunea vechiului și noului)*, eseuri, 1921; *Die Rede über Blei oder der Schriftsteller in der Katholizität (Cuvîntare despre Blei sau scriitorul în catolicism)*; *Kain und Abel*, legendă, 1924; *Der Maler Alexan-*

der Gartenberg (Pictorul Alexander Gartenberg), eseu, 1928 : *Die Fabeln von Eros (Fabulele lui Eros)*, povestiri, 1947 ; *Musik zu einem Lebenslauf (Muzica unei vieți)*, poezii, 1957 ; *Franz Blei, Schriften in Auswahl hsg. v. G. mit Nachwort (Franz Blei, antologie de scrieri editată de G. cu o postfață)*, 1960 ; *Gewaltig staunt der Mensch (Puternică-i uimirea omului)*, antologie, 1963 ; *Wörterbuch zur Erklärung von Begriffen, Orten und Figuren des Romans „Sonne und Mond" (Dicționar și lămuriri cu privire la noțiunile, localitățile și personajele romanului „Soarele și luna")* în pregătire.

Referințe : Heimito von Doderer : *Der Fall Gütersloh (Cazul Gütersloh)*, 1930 și 1960 ; *Versuch eines biographisch-bibliographischen Abrisses (Încercări de proiect bio-bibliografic) ; A.P.G. Autor und Werk. Zum 75. Geburstag hsg. von H.R. Hutter (A.P.G. autor și operă. La cea de a 75-a aniversare, editate de H.R. Hutter)* 1962.

GENERALUL

Limba ceasului se apropia de douăsprezece. Toţi aveau impresia că această oră din zi era capul unui delicvent, care urma să cadă peste cîteva minute. Ochiurile de geam mat, uşor desprinse, ale uşii salonului încă mai zăngăneau după intrarea întîrziată a lui Gaston, iar afară, îndărătul lor, se contura deja silueta servitoarei care aducea oala cu supă şi care avea să intre o dată cu bătăile sonore ale ceasului.

În aceeaşi clipă se petrec în lume lucruri importante, cu acea largheţă pe care o datorăm lucrurilor importante. Reprezentanţii îndîrjiţi ale eternelor lor contradicţii întrerup acum tratativele şi conflictele, pentru a dejuna, întrucît ideile nu cunosc nici foamea, nici timpul. Aici însă, într-o căsuţă de mahala, sufocată de ziduri înălţate pe un teren prea mic şi mai mult stînjenită decît eliberată de o grădiniţă prea strîmtă, ce se lipea, ca un bastard puţin pretenţios, de cei trei-patru paşi pe care-i putea face în ea creatorul ei, şedea un tată fără ocupaţie şi-i judeca pe cei din jur şi acum la fel, ca şi dimineaţa şi seara.

Rose încă nu şi-a pus şervetul pe genunchi : „La ce te gîndeşti, gîscă ?"

Mamei îi cade un ac din coafura ei de modă veche : „Te neglijezi din zi în zi mai mult, madam !"

Gaston face o mutră tristă, ca totdeauna cî[redacted] la această masă : „Nici un papă-lapte nu dă înai[redacted] în viaţă !“

Berthe îşi dă prea des la o parte de pe frunte o buclă rebelă, lasă ochii în jos şi şi-i ridică, întocmai ca o prefăcută care e silită de priviri ferme să-şi coboare privirea-i nesigură, şi se foieşte încolo şi încoace pe scaun, de parcă trupul ei nu s-ar adapta formei lui, iar firea nu şi-ar găsi locul în această lume : „Linişte ! Zgudui casa cu nevricalele tale !“

Deodată ceasul icneşte din adîncul pieptului bronşitic, servitoarea păşeşte cu piciorul stîng pe terenul de exerciţii al îndatoririlor ei şi cam a patra bătaie din cele douăsprezece coincide cu zdronc-ul surd cu care jertfa aburindă a supei este depusă pe altarul crud al unei aşa-numite vieţi de familie.

Dar azi, tocmai în această clipă solemnă şi primejdioasă, scaunul Berthei era gol. Dacă ar exista o picătură a inauzibilului, am fi trebuit să vedem acum, pe perete, cerul gurii mai mîrîit : mîrîitul unui leu. Dacă toate calităţile sufleteşti cu semnul minus ar avea aceleaşi forţe ca acizii constrictivi, care ne-au fost demonstraţi la ora de chimie, atunci tapetul s-ar fi burduşit, iar raza verticală de soare s-ar fi strîmbat. În orice caz, fapta Berthei era revoltătoare, unică în istoria casei. De optsprezece ani — acum are nouăsprezece — stă la ora obişnuită la această masă, scăzînd bineînţeles zilele de boală la pat şi de invitaţii la Bièvre, unde sora tatălui ei respectă aceeaşi disciplină şi se consideră pe sine şi pe fratele ei ca nişte francezi de o speţă superioară printre alţii inferiori, asemeni negrilor, care practică culturi imorale.

Bertha a urmat liceul în localitatea vecină, a dobîndit acolo acea educaţie care nu eliberează spiritul în nici un sens, dacă pierzi momentul schimbării concomitente a condiţiilor de viaţă, şi nu şi-a făcut nici o

prietenă, deoarece singurele două trenuri plecau imediat după terminarea orelor de şcoală. Bacalaureatul ei a fost o simplă formalitate, dar neîncununată de vreo distincţie, întrucît pe de-o parte poseda suficiente cunoştinţe, dar pe de altă parte nu trezise nici un fel de speranţe. Poţi acorda distincţie unei a cincea roţi pentru faptul că s-a învîrtit la fel de minunat ca şi cele patru tovarăşe pline de sens, ale ei, dar fără vreo necesitate ? Elevă rea, dar fată frumoasă, a fost purtată în triumf de la locul unde trecuse examenul împotriva aşteptărilor, pentru că dragostea încolţită pe neaşteptate pentru un student serios o silise să pregătească cu el şi materia şi studiul. Eleva Berthe sta în mijlocul spalierului de fete ce aplaudau, iar bucla blondă-cenuşie de pe frunte, pe care mîinile ei zeloase şi slabe o dădeau într-una la o parte, îi umbrea ochii ca o glugă de călugăr, în care se retrăsese cea mai profundă cunoaştere. În timpul drumului singuratec spre casă, pe care-l parcurgea pe jos, întrucît în această zi excepţională nu era legată de vreo oră, încercă să plîngă, să se tăvălească prin iarbă, să fie disperată, să pornească în necunoscut cu un vizitiu străin care-i făcuse cu ochiul, să aştepte noaptea în pădure şi să depăşească în mod impardonabil ora maximă pînă la care îi era îngăduit să lipsească de-acasă.

Glasul de judecător spunea acum pe un ton care nu lăsa nici o îndoială asupra felului represaliilor şi care-i făcea pe toţi să tremure, mai cu seamă pe Rose, care căpătă o piele de găină nu tocmai neplăcută, gîndindu-se la bătaie :

— Berthe n-are absolut nici o scuză.

În aceeaşi clipă cineva sună la uşă. Încă înainte de scîrţîitul clanţei, auziseră un murmur ca al unei mulţimi care creşte fără gălăgie şi se adună în jurul unui loc tragic sau în faţa unei uşi însemnate pe neaşteptate de destin, dar care face acest lucru cu toată forţa tru-

fiei şi a laşităţii sclavilor ce nu vor sau n-au voie să aibă ceva de la lume, cu urechile strînse ca nişte vîsle de care atîrnă nenumăraţi naufragiaţi. Deodată năvăli în cameră servitoarea, ca un mămulat răguşit cobză, care are impresia că urlă : uşa, pe care o ţinu deschisă o veşnicie fără a-i mai da drumul, atîrna de pumnul ei roşu ca un ziar pentru uriaşi. Purtătorii unei brancarde trebuiră s-o împingă în lături. Deveni vizibil un pled de lînă, care încălzea pînă sub bărbie un trup. Contururi firave, imprimate deja de pregnanţa morţii, se mai străvedeau încă din lumea cealaltă. Era Berthe.

Generalul — cu acest grad părăsise armata — văzu precis că erau aceleaşi picioare proaste, nevinovate şi nu tocmai bine făcute — picioarele copilei lui — al căror contur îl mula pledul : inima vru să i se smulgă din piept. Văzu bucla blondă-cenuşie — această podoabă războinică a unei fete ce umbla pe potecile emancipării, dar nu tocmai glorios — învinsă definitiv şi dată pe spate, dezvăluind o frunte de fapt îngustă şi blîndă : ar fi vrut să se sfîrtece singur în bucăţi. Totuşi observă cu spaimă că această durere imensă din el se ităa undeva departe afară, parcă pe Marte sau pe altă planetă, că nu putea sfărîma blindajul cosmic al inimii sale, că se află şi acum sub stăpînirea principiilor sale de bronz. Cu o voce de neauzit, perceptibilă doar de către Dumnezeu, blestemă aceste principii. Ceea ce putură auzi oamenii fu :

— Acum are o scuză.

Cuvintele răsunară atît de cumplit, atît de înfiorător, chiar şi din această gură, încît cadavrul Berthei încetă să mai înspire groază şi marea repulsie începu să pornească de la un asemenea părinte. Atunci se petrecu ceva neaşteptat şi exemplar comparabil doar cu ieşirea lui Paulus din iudaism. Tînărul ofiţer de jandarmi, care o găsise pe Bertha în pădure şi o însoţise

singura dată din viaţa ei cînd intrase triumfal în această casă, făcu un salt înainte — valurile succesive ale supremelor impulsuri din pieptul său deplasau decoraţiile de război, zăngănind, de la stînga la dreapta — şi strigă, stînd drepţi din această cauză, cu o expresie cu atît mai rebelă pe chip :

— Aici nu sînteţi pe cîmpul de instrucţie, domnule general ! Propria dumneavoastră fiică nu e un recrut, domnule general !

Şi, în timp ce dinţii îi clănţăneau ca unui om lovit de un colaps, avu suprema înţelepciune — foarte uşor de confundat cu pasiunea la această naţiune stăpînită de patima justificării raţionaliste a mobilurilor pasionale — să profereze, pe coarda cea mai înaltă a vocii sale, cuvintele totdeauna convingătoare :

— Batjocoriţi Franţa, domnule general !

Tuturor li se păru că însuşi geniul flutura tricolorul prin creierii lor şi că omenia, altundeva doar o simplă alegorie din gips, prindea acum viaţă din poza sa, ca un model de la Academia de Bele Arte.

Din nou, un al doilea lucru era mai măreţ decît moartea Berthei — şi decît repulsia trezită de general şi decît ruşinea tîrzie a idolatrilor — : ideea revoluţiei. Sărmana Berthe ! Ca şi în viaţă, slujea şi acum, pe năsălie, drept postament.

Vreme de trei zile, aproape pînă la ceremonia înhumării, părintele ofensat al Berthei fu persecutat de gîndul că acel ofiţer o iubise pe Bertha şi că-şi luase curajul disperării dintr-o iubire neîmplinită şi de neîmplinit. Cel puţin, aşa trebuia să fie. Pentru justificarea Berthei şi a lui. Dar, după cum trebui să afle în cele din urmă, omul fusese transferat abia de o săptămînă în această localitate şi nu fusese împins de nimic altceva la o astfel de faptă pasibilă de pedeapsă, decît de un asemenea tată.

Şi acest tată îşi dădu seama că trebuie să se acuze singur, numai cînd ajunse cu raportul destinat comandantului suprem — pe care-l scrise, cu degetele înmănuşate în negru şi, după cum credea, tremurînd de mînie, pe dosul unuia din numeroasele ferparuri mortuare împrăştiate pretutindeni — la mobilul obiectiv ce declanşase impardonabila încălcare a respectului datorat.

Rupse hîrtiuţa care, după cum am spus, era singurul document scris privitor la existenţa pămîntească a Berthei. Şezu apoi vreme de-o oră nemişcat, în ţinută de doliu, pe unul din scaunele incomode care fuseseră aduse din bucătărie, din pod şi de pe verandă pentru scurtul popas al celor ce veneau să prezinte condoleanţe şi care erau evitate de aceştia. „Săvîrşită din viaţă fără a fi fost iubită ! Nu doborîtă de trăznet, ci ştearsă ca un zero ! Copila mea ! Berthe a mea !" Aceste cuvinte articulate mut, deschideau drum, cu perforatoare şi cartuşe de dinamită, unui sentiment pe jumătate uman, într-un creier complet pietrificat.

Cînd lumea fu chemată să se încoloneze în cortegiul funebru, se sculă de pe scaun şi avu impresia că se clatină. Dar nimeni nu sări să-l sprijine. Şi, după o secundă, îşi dădu seama că se înşelase. Zîmbind ironic pe seama zadarnicei tentative a naturii sale de fier, ieşi la lumina zilei şi trecu la picioarele sicriului. Din faţa zîmbetului mijit într-o asemenea împrejurare lumea se dădu la o parte cu repulsie înnoită. El întinse o mînă pentru a explica ceea ce nu putea fi, totuşi, împărtăşit şi se pomeni cu o floare dintr-o coroană în foarfeca degetelor, unde şi rămase. Nu mai lipsea decît să şi-o prindă la butonieră.

O persoană perfidă subtilizase, sub un pretext oarecare, ieftina vioară de copil a Berthei, de la fraţii ei emoţionaţi.

Cînd o adiere caldă de vară flutură puţin hainele negre călduroase, vioara atîrna — doar o zărise Gaston — la subsuoara prietenului său, garajistul Lemonier, care îl domina prin cuvinte obscure, dar sunînd magic de precis, referitoare la blestemata orînduire capitalistă. Priveliştea unei bombe fumegînde, pe o stradă astăzi sfîrtecată nu l-ar fi putut înspăimînta mai mult. Tare ar fi vrut s-o ia la fugă, cu mama, sora şi chiar şi cu tata în braţele sale uriaşe, destul de puternic pentru a trînti la loc poarta viitorului, prin gaura cheii căreia nu aruncaseră o privire neangajată, întrucît fuseseră destul de slabi pentru asemenea faptă. Deodată preotul se trase îndărăt din faţa gropii deschise iar Lemonier trecu în locul lui — cu vioara prea scurtă a morţii, care cînta mai mult simbolic decît bine, sub bărbia ridicată în sus ca a ţapului — şi scuturî generalului, cu arcuşul ridicat, cei cîţiva bulgări de pămînt de pe mica lopată.

Prea puţini ştiau ceva despre o vioară pe care ar fi avut-o Bertha, dar după trei secunde o recunoscură şi îşi amintiră de sunetul ei nespus de firav pe care nu-l auziseră niciodată. Întîi răsări în ochi lacrima mută, încă binefăcătoare : contururile se topiră scurgîndu-se pe vergele de argint, iar culorile ordonate ale unui peisaj estival fugiră îndărăt pe paletă. Apoi sughiţară sau cotcodăciră trei gîtlejuri. În sfîrşit, unuia i se sfîşie inima. Asta a fost salvarea. Eliberaţi de stupida stăpînire de sine, toţi se clătinau acum de-a valma. Nu mai era o ruşine pentru un bărbat tînăr ca Albert să se sprijine de o făptură atît de drăguţă ca Adrienne, care plîngea pictural de frumos cu ochii ridicaţi spre cer, şi nu era un răspuns la agreabila presiune a umărului, dacă ea îşi strecura tăcut, ca încincitul zăvor al unui iatac nupţial, mîna cu mănuşe moale în cea atîrnînd în jos a lui Albert. De fapt aveau tot felul de simţăminte :

dar lucrul acesta trecu neobservat în comunismul, acum îngăduit, al durerii şi pluti doar pe fluviul lacrimilor ca o misivă de dragoste într-o sticlă, cu gîtişorul dorului îndreptat în sus.

Chipul lui Lemonier era aplecat pe vioara Berthei cu toată ardoarea apăsătoare a diletantului şi cu seriozitatea, ce impune prudenţă, a nebunului. Dar nici nu voia de fapt să facă muzică, ci doar să acuze societatea. Cu părul prea lung pentru un mecanic şi cu trăsăturile prea vlăguite pentru vîrsta lui, semăna cu un ţigan spaniol care cîntă ceva oaspetelui său de piatră. Generalului, decorat cu crucea de comandor, i-ar fi fost de fapt foarte uşor să-i spună, în conformitate cu adevărul :

— Lasă glumele astea demagogice, Lemonier ! În toată viaţa ei, Berthe n-a scîrţîit nici de trei ori la vioara asta. Era la fel de nemuzicală ca şi dumneata, şi ştia la fel de puţin, ca şi mine, cînd şi din a cui mînă a ajuns în casa noastră acest instrument fără valoare.

Dar generalul ştia la fel de bine, ca şi toţi ceilalţi, că această vioară jalnică, al cărei sunet abia se auzea pînă la mormîntul de-alături şi care suna oribil pe lîngă ciripitul unei păsărele aflate undeva prin tufişuri, trebuia s-o reprezinte pe biata şi demna de plîns Berthe şi că firea ei nu putea fi mai bine evocată sonor decît prin asemenea scîrţîială, că ţiganul cîntă bine cînd cîntă fals şi că nu se putea obiecta nimic împotriva acestui lucru.

Dintre toţi oamenii care erau de faţă şi care erau cuprinşi de mînie împotriva tatălui, din durere pentru moartea Berthei, doar acest tată şi general, singur, simţea cu adevărat, dar privea de sus, de pe movila de leşuri a unei bătălii pierdute, pe deasupra regimentelor revoltate, spre grosul încă fidel al armatei, privea autentic şi adînc. Căci el jelea mai puţin o copilă,

care trebuia jelită oricum şi încă la modul cel mai ieftin, cît mai ales un om petrecut din viaţă fără a se fi împlinit, o poală care nu purtase copii, o forţă mai slabă eşuată în faţa uneia mai puternice. El jelea dovada îngrozitoare a forţei sale.

„M-ar ierta cu toţii numaidecît, îşi spuse generalul în sinea lui, dacă m-aş prăbuşi acum peste bastonul meu de pensionar, dacă vîrful răsucit al mustăţii mele, pe care nici dogoarea de jăratec a Saharei nu l-a putut zbîrli, l-aş înmuia acum cu lacrimi, clintindu-l din înbrăţişarea uşoară a răşinei parfumate. Poporul este la fel de crud şi de blînd, atît de lacom de procesele cele mai riguroase, pe cît este nespus de mulţumit, în cele din urmă, cu cea mai insignifiantă mărturisire. Dar nu ţi-am distrus singura-ţi viaţă pămîntească, o, Berthe a mea, pentru a-ţi mai pricinui îngrozitoarea durere de a o modifica pe-a mea, prea tîrziu, adică prea tîrziu pentru tine !"

Privi departe, în urmă şi dincolo, la munţii limitrofi, de unde invizibilii puşcaşi arabi ţinteau în plăcuţa din fruntea chipului său, care nu lăsa gluga burnusului să-i acopere faţa. Gloanţele ce nu-şi nimereau ţinta şi făceau nisipul să ţîşnească în sus ca nişte izbucniri pe ici, pe colo, mai aproape şi mai departe, le simţea ca nişte lovituri aeriene în ţurloaie.

Deodată duşmanul societăţii lăsă arcuşul în jos. La urma urmei cîntecul lui nu fusese altceva decît lupta ridicolă dintre palavrageală şi o ureche surdă. Lemonier nu mai strîngea la pieptul său vioara Berthei, care încetase să mai cînte, ci i-o duse pe drumul cel mai scurt lui Gaston, aşa cum se duce îndărăt fracul de împrumut într-o dimineaţă de mahmureală, după chef, sau cum se predă muncitorilor de la Arsenal o ţeavă de tun plesnită. Mulţimea făcea singurul lucru pe care-l mai poate face, dacă tot a apucat să se adune degeaba : se împrăştie din nou. Şi ceea ce voise cu

atîta siguranţă şi tot atît de adînc simţit şi de unanim, dintr-o dată nu mai era. La poarta cimitirului se împrăştie puţin pentru a vedea ce vor face acum compromişii mişcării atît de promiţătoare, desfăşurate pe nisipul moviliţei Berthei.

Aceştia păşeau în monom spre ieşire, ca o singură persoană divizată în trei : întîi, aşa cum însă se mai înţelegea de la sine, generalul ; apoi socialismul care urmărea pas cu pas capitalismul, Lemonier ; şi, ca întotdeauna, la urmă, atît ca om, cît şi ca minte, nehotărîtul Gaston care, după cum îşi dădeau toţi seama, avea de cărat vina celorlalţi doi şi vioara.

Generalul (Der General), face parte din volumul de povestiri *Lasst uns den Menschen machen (Lăsaţi-ne să-l creăm pe om)*, ed. Luckmann, Viena, 1962.

În românește de
Mihai Izbăşescu

Partea a doua

MITUL KAKANIEI ŞI AL TAROCANIEI SAU IMPERIUL FURNICILOR

ROBERT MUSIL

Născut la 6 noiembrie 1880 la Klagenfurt, mort la 15 aprilie 1942 la Geneva. *„Tatăl, Alfred von Musil, descendent dintr-o veche familie austriacă de funcționari, oameni de știință, ingineri și ofițeri, a fost multă vreme profesor la Școala superioară tehnică din Brno... Nu are frați. Destinat carierei militare își descoperă vocațiile tehnice în cadrul cursurilor despre rolul artileriei. În urma unei hotărîri subite, părăsește școala militară, înainte de a deveni ofițer, și studiază construcția de mașini.*

În 1901, examen de stat pentru obținerea titlului de inginer la Școala superioară tehnică din Brno;

1902—3, asistent la Școala tehnică superioară din Stuttgart. Nesatisfăcut, începe să studieze filozofia, în special logica și psihologia experimentală (1903—1908), care sub îndrumările profesorului Stumpf își constituise la Berlin un centru de cercetări în spiritul teoriilor lui Helmholtz. Construiește «Discul stereoscopic» al lui Musil și elaborează dizertația asupra filozofiei lui Ernst Mach. Renunță la avantajele de a face carieră, întrucît prima sa carte, apărută între timp, (1906), trezise un interes internațional; se hotărăște să se elibereze de sub servitu-

țile Academiei, de care, de altfel, nu-l lega nimic și să se dedice exclusiv literaturii.

1911—14, asistent și bibliotecar la Școala tehnică superioară din Viena.

Redactor, în 1914, al revistei berlineze «Die neue Rundschau».

Între 1914—18 ofițer pe frontul italian... De la sfîrșitul anului 1918 și pînă în 1920 activitate literară specială în cadrul Ministerului de externe.

Între 1920—22, consilier special în Ministerul federal al armatei... Paralel cu funcția de bază, e cronicar dramatic (la Prager Presse), *scrie între altele, eseuri și se transferă în cele din urmă la Berlin, întrucît fervoarea și dezbaterile asupra spiritului german erau mult mai animate decît la Viena.*

În 1933, după constituirea «celui de al treilea Reich», deși neconstrîns, părăsește Germania și se retrage la Viena, dedicîndu-se cu totul desăvîrșirii operei sale capitale.

1938, emigrație, prin Zürich la Geneva." (Din *Curriculum vitae* în *Der Mann ohne Eigenschaften — Omul fără însușiri*, pp. 1652—53).

Reconstituind amintirile din copilărie și tinerețe care converg evolutiv și spre opera sa principală, Musil începe să scrie de prin anii 1903—1905. Tema acestor scrieri, lealitatea și trădarea, descinde din literatura lui A. Kerr și Franz Blei. Musil s-a făcut cunoscut prin romanul psihologic *Die Verwirrungen des Zöglings Törless (Rătăcirile cadetului Törless)*, 1906, în care evoca sugestiv și pregnant tulburările pubertății, aspectele iraționale și inumane ale acestora, însingurarea umilitoare la care este supus un tînăr într-un colegiu militar. Micii tirani sadici ai internatului, Reiting și Beinberg sînt caracterizați mai tîrziu de către romancier, în jurnalul său : „*dictatorii de azi, in nucleo*". Temele operei musiliene

sînt enunțate în acest prim roman al său : labilitatea și prăbușirea sistemului de adevăruri, ferocitatea, discrepanța dintre sentiment și faptă, solitudinea, nostalgia „celeilalte stări". Opera de maturitate *Der Mann ohne Eigenschaften (Omul fără însușiri)* este precedată de cîteva lucrări mai reduse ca proporții, dar abil construite sub aspectul analizei stărilor psihice liminare, a metamorfozării sentimentelor : *Vereinigungen (Uniuni)*, povestiri, 1911 ; *Drei Frauen (Trei femei)*, 1924 ; *Die Schwärmer (Exaltații)* dramă, 1921 care obține premiul „Kleist" ; *Vinzenz oder die Freundin bedeutender Männer (Vinzenz sau prietena oamenilor de notorietate)*, 1923. În ciuda calităților acestei lucrări, psihologizante în mare parte, nu-l satisfac pe Musil, preocupările sale țintesc mult mai departe : el caută să stabilească și să dea întruchipare artistică raportului dintre fenomenele tipice sufletești și fenomenele istorice, să proiecteze, cu alte cuvinte, lumea psihologicului pe planul fenomenelor istorice. Realizarea acestei intenții se desăvîrșește abia în capodopera sa de 1650 de pagini, acel „torso" de roman, *Der Mann ohne Eigenschaften (Omul fără însușiri)*, 2 părți, 1930, 1932 și 1943, o grandioasă și temerară, întreprindere sub aspect metodologic și expozitiv care apelează la modalitățile științei și filozofiei moderne, ale fizicii și matematicii, pentru a da structurii literare a romanului ținuta unei ample dezbateri ideologice și morale, psihologice și sociale, în spiritul concepțiilor lui Husserl, Mach și Heisenberg.

Acțiunea romanului începe în 1913—14 ; imperiul dănubian în declin, — „Kakania", cum îl definește ironic, romancierul — este ros la temelie de grave maladii, generate de propria lui structură, ideologie și organizare socială, care se perpetuează sub aspectele formelor moderne de dominație, deoarece

„această Austrie grotescă nu este în fond altceva decît un exemplu specific, definitoriu, pentru întreaga lume modernă" (Tagebücher-Jurnale, 1955, p. 226). O existență fără legitimitate interioară, *„lipsită de baze trainice"*, un fantomatic imperiu în care sălășluiesc irealul, simbolurile medievale (Hofmannsthal numește această comică formă de stat, *„realitate de vis"*) și o birocrație ce funcționează prin sine și în gol, aceasta este Austria imperială, ținta ironiei musiliene. Prin așa numita *„acțiune paralelă"*, autorul evoca strădaniile de a găsi ideile călăuzitoare menite să justifice forma de stat sortită morții. Mobilul declanșator al acestor strădanii îl constituie aniversarea celor 70 de ani de domnie ai gîrbovitului împărat Franz Iosif. Întreg imperiul este cuprins, încă de prin 1913—14, de febra căutării zadarnice a unei idei în jurul căreia să se polarizeze sărbătorirea acestei aniversări. Nici „sufletul frumos", Diotima, nici „străvechiul" austriac, contele Leinsdorf, nimeni nu știe ce să-și dorească, fiindcă nu mai există nimic care ar putea fi dorit. Singurii care știu ce vor sînt marele industriaș german Arnheim (pandantul literar al lui W. Rathenau) și generalul Stumm. Primul visează achiziționarea terenurilor petrolifere din Galiția, celălalt, înzestrarea materială a armatei. În acest scop, generalul ordonă mai întîi întocmirea unor „file de cadastru a ideilor principale" din veacul al 20-lea și pentru realizarea lor mobilizează un căpitan, doi locotenenți și cinci subofițeri. Pînă la urmă, se convinge însă că totul nu reprezintă decît „o porcărie", ideile unor „transfugi" lipsiți de simțul onoarei.

Arnheim, care este și scriitor, vorbește „despre suflet", dar în realitate se gîndește la tranzacții comerciale. E animat de reconstituirea unității spirituale dar nu vede această unitate decît sub obli-

duire economică. „Acțiunea paralelă", contradicția între intenție și camuflarea ei, între gînd și faptă, este demascată de Musil ca fiind același mers în gol, în vederea eternizării mitului habsburgic, încercare de a pune sub semnul egalității Austria și Europa, în sensul reîntoarcerii la universalismul medieval simbolizat prin imperiul de origine „divină". Ridicolul personajelor care nutresc asemenea idei rezidă în incapacitatea lor de a întreprinde vreo acțiune. Musil îi îngroapă pe toți sub revărsarea unei vehemente satirizări, ca bunăoară în relatarea dezbaterii în jurul ideii de a se înființa „o mare instituție regală și împărătească pentru distribuirea ciorbei". La atît se reduce „măreția" acțiunii personajelor cuprinse în „acțiunea paralelă". Singura alternativă de a evada dintr-o astfel de situație ridicolă o oferă Leinsdorf, convins că „totuși trebuie să se întîmple ceva". Și acest „ceva" devine într-adevăr realitate : dezlănțuirea unui război. *„Numitorul comun al tuturor personajelor este războiul, care izbucnește ca urmare a poziției antitetice a personajelor față de ideea de necesitate... și un criminal dement, ca Moosbrugger devine un simbolic purtător de cuvînt al lui"*, spune Berghahn, unul din comentatorii operei lui Musil.

Pe planul al doilea al acțiunii se situează viața lui Ulrich, omul fără însușiri, cu îndoielile sale asupra „posibilității de a deveni om". Personajul acesta, purtătorul de cuvînt al romancierului, este în același timp rezonerul care dezbate problema labilității conceptului de realitate, în muribundul imperiu danubian.

Ulrich întrunește toate trăsăturile personalității lui Musil : logician perfect, tehnician, matematician, avînd în același timp puternice afinități cu Swedenborg, Novalis și Rilke. Atît sub aspect negativ cît

și pozitiv, personajul este tipul de om care vrea să trăiască structural aspectele nemărginitului, care renunță ușor și dezinvolt la realitățile terestre, refugindu-se în sferele trăirii mistice a „celeilalte stări", în dragostea pentru sora lui geamănă, Agatha. Lipsa de însușiri, structura utopică a personajului sînt consecințe ale permanentului său contact cu caracterul nemărginit al gîndirii, al situării lui în punctul de interferență a probabilității cu realitatea. Analizînd structura acestui om pentru care *„tot ceea ce există ar fi putut exista și sub al aspect"* Musil, adept al teoriei „relațiilor indeterminabile" a lui Heisenberg și al „coexistenței posibilităților" mînuiește ironia cu virtuozitatea omului de știință, familiarizat cu metoda ipotetică din gîndirea matematică (care, aplicată la materialul de viață, se traduce prin „trăire ipotetică"). G. Bauman care a studiat în amănunt structura științifică a fanteziei musiliene, ajunge la constatarea că „prin „abordarea principiului determinării și al cauzalității, gîndirea lui Musil prezintă o surprinzătoare similitudine cu teoria relativității și cu fizica quantică". In romanul musilian, noțiunea clasică a timpului este anulată, succesiunea devenind juxtapunere, astfel încît în locul unor forme consistente, reale (pe care ironia lui Musil le respinge însă ca fiind aspecte ale închistării, ale mimetismului) simultaneitatea și pluralitatea nu oferă pe „planul prezentului" nici un punct fix de raliere, ci doar fragmente de plan, interferențe ale succesiunii atît în structura psihică a personajelor cît și în aceea a lumii exterioare ; în felul acesta nu se mai poate cunoaște ceea ce e stabil și fix și chiar dacă, pentru Musil, realitatea este mimetică, în sensul clasic al cuvîntului, ea continuă să-și păstreze relațiile, cîmpul tensional. Fantezia este concomitent un mijloc de demonstrare a relativității, dar și de depistare a for-

melor aparent stabile ale realității, care însă sînt socotite un rezultat al părerilor și a unor false „motivări". În primul capitol al romanului ni se relatează un accident : o doamnă consternată se liniștește cînd un domn îi demonstrează că întîmplarea se datorește „condițiilor tehnice de frînare" a vehicolului. Simbolul este ardent : o întîmplare nefericită intră în zona preocupărilor, a problemelor tehnice, este ruptă de condiția „omului în sine" care este absolvit de orice răspundere. La fel se petrec lucrurile și pe plan mai mare : realitatea este explicată prin frazeologie, prin șabloane care falsifică realitatea. (K. Kraus a demonstrat acest fapt referindu-se la războiul mondial) ; o atare „realitate" e respinsă de Musil, întocmai ca și imaginea „omului realității" cu „concepții definitiv stabilite despre lume", „deoarece ele nu fac decît să ducă nemijlocit la ura oarbă față de semenii noștri". Într-un expozeu *Despre prostie*, Musil așază cruzimea și prostia exact într-un asemenea context, care evidențiază labilitatea părerilor curente despre morală și ale concepțiilor despre lume ; „ironia constructivă" demonstrează că posibilul este mult mai real decît „realitatea" și că doar ezitările, îndoielile, circumstanțele sînt acelea care împiedică transformarea „realității" imediate în posibilități. „Experiența veacurilor, a adus după sine convingerea că viciile pot deveni virtuți, iar virtuțiile, vicii" ; în felul acesta, dezlănțuirea unui război poate fi pusă pe seama „nu atît a cetățenilor imorali, cît a celor morali". Ar fi greșit să credem că afirmînd aceasta Musil ar acuza morala în sine ; diatriba este mai degrabă îndreptată împotriva sistemului închistărilor în lumea societății moderne. Lupta împotriva acestor false realități nu se poate duce decît pe planul utopiei, al posibilului, fiindcă „viitorul este mai degrabă aleatoriu decît stabil, iar pre-

zentul nu este decît o ipoteză care deocamdată nu poate fi depășită..." Această contradicție a lui Musil se datorește faptului că, pe de o parte, el este un adept al relativismului, pe de altă parte, nu renunță la nostalgia absolutului, întrevăzută în „cealaltă stare" care are trăsături mistice. Formula unui nou „umanism matematic" poartă în sine, în orice caz, amprenta unui dureros relativism: „Adevărul este că știința a dat naștere unor foarte aspre și lucide forțe spirituale care au făcut ca vechile reprezentări metafizice și morale ale neamului omenesc să pară de-a dreptul insuportabile, deși, ea, știința, nu poate oferi altă speranță decît aceea că va veni totuși o zi în care un gen de cuceritori spirituali se vor stabili în văile fecundității sufletești". Contradicția, disocierea, discrepanța suflet-spirit, conflictul individ-societate, „dragoste-silnicie", teme primordiale ale literaturii veacului, constituie deci și pentru Musil o problemă vitală. Dacă Broch a construit o întreagă teorie a „decăderii valorilor", romanul lui Musil nu este decît imaginea artistică a acestei teorii despre „distrugerea rațiunii" (G. Lukács) și disoluția realității, scufundarea în barbarie și încercarea — destinată, firește eșecului, — de a construi o nouă realitate, printr-o simpatetică punere în concordanță a dragostei cu „realitatea" din interiorul sufletului, care amintește de teoria „însufleții obiectelor" a lui Rilke. Musil preconizează posibilitatea construirii unei lumi cu un sistem senzorial de „emoționări", de dispoziții sufletești care ar putea, prin sine, să determine caracterul real sau ireal al lucrurilor. El respinge, în partea a doua a romanului său, ideea care a dominat veacurile, după care ar exista lucruri lipsite de sens, care nu ar mai putea fi potențate: „...*puțin îmi pasă* — spune Musil — *dacă un lucru este bun sau rău: mă voi lăsa ghidat ex-*

clusiv doar de intuiția care-mi va semnala măsura în care lucrurile mă vor înălța sau mă vor coborî, dacă mă vor trezi sau nu la viață". Conștiința de sine deci, creșterea sau slăbirea acesteia rămîne, întocmai ca la Hofmannsthal unicul criteriu al realității, singura posibilitate de luptă împotriva vacuității, a *„neacceptării întîmplărilor lipsite de semnificație"* dar și singura modalitate de a transforma *„înșiruirea clipelor în sentiment de durată"*. Concretizarea acestui sentiment este realizată prin dramatica dragoste frățească dintre Agatha și Ulrich, una din cele mai frumoase, dureros de frumoase povești de dragoste din literatura universală. Ea dobîndește nu numai aspectul de tentativă de a construi o realitate determinată în și prin sine, în spirit mistic, ci și acela al opoziției față de caracterul închistat al relațiilor morale din lumea de afară, prăbușită în mocirla instinctelor mercantile și interesate sortită distrugerii. Tentativa lui Musil „contestabilă ca imagine" de a crea experimental, întocmai ca Rilke, un om utopic, rămîne în mod obligatoriu „pură", fie că e vorba de domeniul posibilității, fie de acela al realității, fiind o tentativă de matematician condus de ideea posibilității de a stabili punți de raliere între știință și subconștient. Totuși și această posibilitate este pînă la urmă anulată printr-o remarcă a Agatheï : *„Nu vom izbuti... fiindcă sîntem niște ființe îngrozitor de inactive"*, și prin *„dragostea neposesivă"* a lui Ulrich, amintind și ea de Rilke și care *„lasă impresia că nu iubește în mod real o persoană reală, ci una ireală"*. Ulrich, omul fără însușiri, pare uneori că e lipsit și de consistență umană, că este doar un simplu spectator, un inactiv, *„o antiprezență"* (E. Fischer), un adevărat reprezentant al decadentismului, filozofia sa purtînd tenta acelei autentice *„agitații inutile"* pe care i-o

reproşează unul dintre prietenii săi. Musil însuşi considera că *„un om lipsit de însuşiri dar fără decadenţă"* ar fi un om ideal. Ulrich e un om care fuge din faţa faptei, din faţa realităţii, dar tocmai această însuşire negativă a relativităţii totale îi deschide, în mod paradoxal, perspectiva de a putea privi deschis realităţile. Vorbind însă despre tentativa de a iubi în afara realităţilor sociale spune: *„cealaltă stare este prea individualistă, ar trebui coroborată cu o problematică socială"*. Metoda lui Musil de a descoperi omul potenţial este un gen de teologie negativă a *„unor intenţii divine încă netrezite"*. O formă bănuită a acesteia este *„cealaltă stare"*, mărturia frăţiei tuturor oamenilor în orice stadiu al posibilităţilor, şi la care nu se poate ajunge decît prin dragoste şi artă. Dacă intervin şi ratări cauzale acestea constau în natura schimbătoare a omului, în structura închistată a societăţii, în faptul că maladiile epocii au pătruns pînă în adîncul fiinţei umane. Omului nu-i rămîne drept speranţă decît *„mistica pură ca lumina zilei"*, demonstrabilă, cu ajutorul căreia se poate realiza indicibila rezervă a trăirii fireşti a omului, după cum spune filozoful austriac L. Wittgenstein. Musil a dovedit că aspectul social al „neraţionalului" (adică a ceea ce nu poate fi sesizat raţional), deci problema imposibilităţii de a trăi în singurătate, reprezintă o problemă de ontologie şi a căutat soluţii în vederea rezolvării unei atari probleme.

ALTE OPERE: *Das Unanständige und Kranke in der Kunst (Necuviinţa şi maladivul în artă)*, 1911, parţial doar în *Operele complete*, din anii următori; *Rede zur Rilkefeier in Berlin (Cuvîntare la comemorarea lui Rilke, la Berlin)*, 1927; *Isis*

und Osiris, Tanz im Freien (Isis și Osiris, Dans în libertate) în Patmos, 1925; *Nachlass zu Lebzeiten (Postume în timpul vieții)*, 1936; *Über die Dummheit (Despre prostie)*, 1937; *Gesammelte Werke: Der Mann ohne Eigenschaften*, 1952, *Tagebücher, Aphorismen, Essays und Reden*, 1955, *Prosa, Dramen, späte Briefe*, 1957 Hsg. A. Frisé (*Opere complete: Omul fără însușiri*, 1952, jurnale, aforisme, eseuri și cuvîntări, 1955, Proză, drame, corespondență, 1957, editate de A. Frisé).

Referințe: K. Dinklage: *Robert Musil Leben-Werke-Wirkung (Robert Musil: viața-opera-efecte)*, 1960; H. Arntzen: *Satirischer Stilzur Satire Robert Musils (Stilul satiric. Cu privire la satira lui Robert Musil)*, 1960; B. Pike: *Robert Musil*, 1961; E. Kaiser-E. Wilkins: *Robert Musil*, 1962; W. Berghan: *Robert Musil*, 1963; W. Bausinger: *Studien zu einer historisch-kritischen Ausgabe von „Der Mann ohne Eigenschaften" (Studii cu privire la o ediție istoric-critică a „Omului fără însușiri")*, 1964.

KAKANIA *

8

La vîrsta în care omul acordă încă o mare importanţă chestiunilor legate de croitor şi de bărbier şi la care îi place să se uite în oglindă, el mai are şi obiceiul să-şi închipuie un loc unde ar vrea să-şi petreacă viaţa, sau cel puţin un loc unde şederea are un stil, chiar dacă simte că, în ce-l priveşte personal, nu i-ar plăcea prea mult să se afle acolo. Imaginea despre un asemenea loc, o imagine ce se impune cu tăria unei idei fixe determinate de societate, se identifică de la o bună bucată de vreme cu un soi de oraş hiper-american, în care toată lumea aleargă sau stă în repaos cu cronometrul în mînă. Pămîntul şi văzduhul formează un muşuroi de furnici străbătut de căi de comunicaţie în etaje. Trenuri ridicate deasupra pămîntului, trenuri pe faţa pămîntului, trenuri subterane, transporturi de oameni prin tuburi de poştă pneumatică, lanţuri de autovehicule gonesc orizontal, în timp ce ascensoare rapide pompează mase de oameni vertical, de la un plan al circulaţiei la altul ; la intersecţii sare dintr-un aparat de locomoţie în altul, ritmul lor, întrerupt, între două

* Denumire născocită de R. Musil din iniţialele *k.k.* — *kaiserlich-königlich* (cezaro-crăiesc) ale atributelor monarhiei austro-ungare.

viteze în care pornesc tunînd, de o sincopă, o pauză, un mic hiat de douăzeci de secunde, te aspiră şi te înhaţă fără să-ţi lase timp de reflecţie, în intervalele acestui ritm general schimbi cîteva vorbe cu alţii. Întrebările şi răspunsurile se îmbucă parc-ar fi piesele unei maşinării, fiecare om are doar anumite sarcini precise, profesiunile sînt concentrate în grupe în anumite locuri, se mănîncă în plină mişcare, divertismentele sînt adunate în alte cartiere ale oraşului, şi iarăşi altele cuprind turnurile unde-ţi găseşti soţia, familia gramofonul şi sufletul. Tensiunea şi destinderea, activitatea şi dragostea sînt separate în timp cu exactitate şi distribuite cu cîntarul conform cu rezultatele unor temeinice experienţe de laborator: Dacă întîmpini dificultăţi în una din aceste activităţi, laşi treaba pur şi simplu baltă, căci poţi găsi o altă treabă sau eventual o altă cale mai bună, sau altcineva găseşte calea pe care tu n-ai găsit-o ; nu face nimic, asta nu comportă nici o pagubă, în schimb prin nimic nu se iroseşte atîta din energia colectivă, cît prin pretenţia că eşti chemat să te străduieşti cu înverşunare spre atingerea unui scop personal precis. Într-o comunitate străbătută de curente de energie, fiecare drum duce spre un ţel bun, dacă nu zăboveşti prea mult şi nu stai să reflectezi. Ţelurile sînt fixate la distanţe scurte ; dar şi viaţa e scurtă şi prin metoda asta i se smulge un maximum de realizare, mai mult nu e necesar omului pentru fericirea sa, căci ceea ce realizează îţi formează sufletul, pe cînd ceea ce vrei, dar nu împlineşti, ţi-l deformează ; pentru fericire contează prea puţin ce anume vrei, ci doar să obţii ceea ce vrei. Afară de asta, zoologia ne învaţă că o multitudine de indivizi reduşi pot foarte bine constitui un ansamblu genial.

Nu este de loc cert că aşa trebuie să se întîmple, dar astfel de închipuiri fac parte din visele de călăto-

rie care oglindesc sentimentul mişcării neîncetate ce ne poartă cu ea. Aceste vise sînt superficiale, neliniştite şi scurte. Dumnezeu ştie, cum se va realiza. Ar fi normal să credem că în fiecare clipă ne e dată putinţa de a porni de la început şi că ar trebui să întocmim un plan pentru noi toţi. Dacă nu ne place chestiunea cu viteza, hai, să inventăm alta ! De pildă una foarte înceată, cu o fericire unduitoare ca un văl, misterioasă ca melcii de mare — cu privirea adîncă de vacă, de felul celei preamărite încă de grecii antici. Dar lucrurile nu stau de loc aşa. Chestiunea nu e în mîna noastră, ci noi sîntem în mîna ei. Călătorim ziua şi noaptea într-însa şi mai facem şi toate lucrurile celelalte înlăuntrul ei ; ne bărbierim, mîncăm, iubim, citim cărţi, exercităm profesiuni, ca şi cum cei patru pereţi ar sta pe loc şi de speriat este doar că pereţii călătoresc fără să ne dăm seama şi-şi aruncă şinele înainte ca nişte lungi antene ce se îndoaie pipăind, fără să ştim încotro. Şi apoi mai vrem pe cît posibil să facem parte din puterile care determină mersul trenului vremii. Acest rol e foarte neclar, şi se întîmplă să remarci, dacă arunci o privire din tren după un interval mai mare, că peisajul s-a schimbat ; ceea ce trece în zbor prin faţa ochilor tăi, trece în zbor fiindcă nu se poate altfel, dar cu toată supunerea, te cuprinde cu o putere tot mai covîrşitoare sentimentul neplăcut că am trecut dincolo de ţel sau că am nimerit pe o linie greşită. Iar într-o bună zi eşti apucat de o necesitate imperioasă : să cobori ! Să sari din tren ! E o nostalgie după o oprire în cale, după o nedesfăşurare mai departe, o împotmolire şi întoarcere la un punct situat înainte de bifurcarea de unde porneşte ramificaţia greşită. Şi în vechile vremuri bune, pe cînd mai exista Imperiul austriac, în asemenea cazuri puteai să părăseşti trenul

vremii, să te urci într-un tren obișnuit al căilor ferate obișnuite și să te întorci în patrie.

Acolo, în Kakania, acest stat neînțeles și între timp apus, care în atîtea privințe era exemplar fără să i se recunoască acest merit, exista și acolo un ritm rapid, dar nu prea rapid. De cîte ori te gîndeai, din străinătate, la această țară, îți plutea în fața ochilor amintirea șoselelor albe, largi, chivernisite de pe vremea drumeției și a diligenților, a străzilor care o străbăteau în lung și în lat ca niște fluvii ale ordinei, ca niște benzi din doc soldățesc de culoare deschisă și care-i îmbrățișau — țările cu brațul alb ca hîrtia al administrației. Și ce fel de țări: ghețari de mare, stîncării și lanuri de grîu din Boemia, nopți pe malul Adriaticei țîrîind de neastîmpărul greierilor, sate slovace unde fumul se ridica din hornuri ca din nările unui nas cîrn și unde așezarea era pitită între două coline, ca și cum pămîntul și-ar fi întredeschis buzele ca să-și încălzească între ele copilul. Firește că pe acele șosele circulau și automobile; dar nu prea multe automobile! Se pregătea cucerirea aerului și aici; dar nu prea intensiv. Din cînd în cînd se trimetea cîte un vapor în America de sud sau în Extremul Orient, dar nu prea des. Nu se nutrea ambiția de a fi o mare putere sau o forță economică mondială; se trăia cu conștiința de a fi situat în centrul Europei, unde se întretaie vechile axe ale lumii; cuvintele „colonii" și „lumea de peste oceane" sunau ca ceva cu totul nedovedit și îndepărtat. Se desfășura lux; dar nici pe departe atît de rafinat ca al francezilor. Se practicau sporturi; dar nu atît de nebunește ca la anglo-saxoni. Se cheltuiau sume colosale pentru armată; dar totuși numai atît, încît să rămînem fără doar și poate a doua după cea mai slabă dintre marile puteri. Și capitala era ceva mai mică decît toate celelalte metropole ale lumii, totuși considerabil mai

mare decît oraşele mari necapitale. Cît despre administraţia acestei ţări, ea era administrată într-un mod luminat, puţin stingheritor, procedînd cu prudenţă prin rotunjirea tuturor colţurilor, de către cea mai bună birocraţie a Europei căreia nu i se putea imputa decît o singură greşeală : geniul şi spiritul genial de iniţiativă din partea unor persoane cărora nici prin origine aleasă, nici prin vreo misiune încredinţată de stat nu li se conferiseră aceste privilegii, erau considerate ca o prezumţiozitate şi o aroganţă. Dar cine admite cu plăcere amestecul incompetenţilor în treburile sale ! Şi, de altfel, în Kakania un geniu putea să fie oricînd luat drept un neghiob, niciodată însă, cum se întîmplă în alte părţi, neghiobul drept un geniu.

În general, ce multe lucruri remarcabile s-ar putea spune despre această Kakanie scufundată ! Era, de pildă „cezaro-crăiască", dar era şi „cezarică şi crăiască" ; orice şi oricine primea acest atribut a cărui formă prescurtată consta din iniţialele k.k. fie din k.u.k [1] cu toate acestea era necesar să fii iniţiat într-un fel de ştiinţă ocultă ca să poţi distinge întotdeauna cu certitudine care instituţii şi persoane anume trebuie intitulate k.k şi care k.u.k. Pe hîrtie, apelaţiunea de rigoare a ţării era Monarhia Austro-Ungară, dar oral i se spunea Austria, un nume la care renunţase printr-un jurămînt solemn, dar pe care-l păstra în toate împrejurările legate de chestiuni de sentiment, ca semn că sentimentele sînt tot atît de importante ca şi dreptul constituţional şi că regulamentele nu reprezintă adevărata viaţă serioasă. După constituţie, era un stat liberal, dar modul de guvernare era clerical. Era guvernat clerical, dar se trăia în spirit liberal. Toţi cetăţenii erau egali în faţa legii, numai că nu toţi erau cetăţeni. Exista un parlament, care

[1] *Keiserlich und königlich* — cezaric şi crăiesc.

făcea în aşa mare măsură uz de libertatea sa, încît de obicei era închis ; dar exista şi un paragraf pentru situaţii excepţionale, cu ajutorul căruia lucrurile se puteau scoate foarte bine la capăt şi fără parlament, dar de cîte ori toată lumea se bucura de instaurarea absolutismului, capul încoronat dispunea printr-un ordin revenirea la guvernarea parlamentară. Întîmplări de felul acesta nu erau rare în acest stat şi dintre ele făceau parte şi luptele naţionale care au suscitat pe drept cuvînt curiozitatea Europei şi care astăzi sînt înfăţişate într-un mod cu totul fals. Aceste lupte erau atît de vehemente încît din pricina lor aparatul de stat se împotmolea şi se oprea de mai multe ori pe an, dar în intervalele de timp şi în pauzele statale toată lumea se înţelegea foarte bine şi se comporta ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat şi într-adevăr nu se întîmplase nimic real. Doar atît că, în acest stat, aversiunea fiecărui om faţă de năzuinţele oricărui alt om — o aversiune pe care azi o împărtăşim cu toţii — s-a cristalizat de timpuriu şi, se poate spune, s-a sublimat într-un adevărat ceremonial care ar fi putut avea consecinţe uriaşe dacă dezvoltarea sa n-ar fi fost întreruptă înainte de vreme de o catastrofă.

Căci nu numai aversiunea faţă de concetăţeni crescuse acolo pînă a deveni un sentiment de comunitate, dar şi neîncrederea fiecăruia faţă de sine şi de destinul său luase caracterul celei mai adînci siguranţe de sine. În această ţară faptele — uneori impuse pînă la cel mai înalt grad al pasiunii, cu toate consecinţele ei — erau mereu altele decît gîndurile ; sau gîndurile erau altele decît faptele. Observatori neavizaţi au considerat asta ca o manifestare a amabilităţii sau chiar a slăbiciunii caracterului austriac, aşa cum îl vedeau ei. Dar greşeau ; întotdeauna e greşit să explici fenomenele ce se produc într-o ţară pur şi simplu prin caracterul locuitorilor ei, căci fiecare locuitor are

cel puţin nouă caractere : un caracter profesional, unul naţional, unul statal, un caracter de clasă, unul geografic, unul social, unul conştient, altul inconştient şi poate mai are şi un caracter particular ; el le întruneşte, dar ele îl dizolvă, aşa că de fapt el nu este decît o mică albie scăldată de aceste numeroase pîrîiaşe care pătrund în ea şi se scurg apoi, pentru a umple împreună cu alte pîrîiaşe, o altă albie. De aceea fiecare locuitor al pămîntului mai are şi un al zecelea caracter şi acesta nu e altceva decît fantezia pasivă a spaţiilor goale ; aceasta îi permite omului orice afară de un singur lucru : să ia în serios ceea ce fac celelalte cel puţin nouă caractere ale sale şi ceea ce li se întîmplă deci, cu alte cuvinte, nu-i permite să ia în serios tocmai ceea ce ar trebui să umple spaţiul gol. Acest spaţiu — greu de descris, trebuie s-o recunoaştem — are o altă coloratură şi o altă formă în Italia decît în Anglia, pentru că ceea ce se detaşează de el, ca pe un fundal, are altă culoare şi altă formă. Şi totuşi e vorba şi aici şi acolo de unul şi acelaşi lucru şi anume doar de un spaţiu gol şi invizibil, în care realitatea e plasată ca un mic oraş părăsit de fantezie, zidit din piesele unui joc de construcţii.

În măsura în care e cu putinţă ca toate acestea să se dezvăluie ochilor tuturor, acest lucru s-a petrecut în Kakania : în privinţa aceasta, Kakania era, fără ca lumea largă să-şi fi dat seama, statul cel mai înaintat, era statul care, dacă se poate spune aşa, participa doar oarecum pasiv la propria sa existenţă, şi acest stat în care exista o libertate negativă, un perpetuu sentiment al insuficientei îndreptăţiri la existenţă era mereu scăldat, ca de suflul oceanelor din care a ieşit omenirea, de marea închipuire că totul e neîntîmplat sau în orice caz nu irevocabil întîmplat.

„S-a întîmplat", se spunea acolo în cazuri în care alţi oameni din alte părţi ar fi fost încredinţaţi că

s-au petrecut cine știe ce lucruri mari ; se întrebuința cu acest sens un cuvînt deosebit, neîntîlnit în nici o altă regiune din aria limbii germane [1], un cuvînt a cărui adiere purta faptele și loviturile destinului devenite astfel ușoare ca fulgii sau ca gîndurile. Da, în pofida multor lucruri care contrazic această părere, Kakania era poate totuși o țară pentru genii ; și probabil că de aici i s-a și tras pierzania.

20

CONTACTUL CU REALITATEA

În profida lipsei de însușiri, Ulrich se arată energic și înflocat

Decizia lui Ulrich de a face neapărat o vizită de curtoazie contelui Stallburg, fu determinată de multiple motive, printre care, nu cel din urmă, faptul că i se trezise curiozitatea.

Contele Stallburg deținea o funcție la curtea cezaro-crăiască, iar împăratul și regele Kakaniei era un bătrîn domn legendar. De atunci încoace s-au scris o mulțime de cărți despre el, așa că se știe precis ce a făcut, ce a împiedicat să se facă, și ce a neglijat, dar pe vremea aceea, în ultimul deceniu din viața sa și a Kakaniei, oamenii mai tineri și la curent cu stadiul de atunci al științelor și artelor erau uneori ispitiți să pună la îndoială dacă suveranul există într-adevăr aievea. Numărul portretelor sale pe care le vedeai

[1] E vorba de verbul *passieren* (în loc de *geschehen*) — a se întîmpla, într-un sens în care e preponderentă nuanța de „fortuit", neprevăzut și nevrut.

peste tot, era aproape la fel de mare ca numărul de locuitori ai imperiului său ; la aniversarea naşterii lui se mînca şi se bea la fel de mult ca în ziua naşterii Mîntuitorului, se aprindeau focuri pe vîrfurile munţilor, şi vocile a milioane de oameni răsunau cu tărie afirmînd că-l iubesc ca pe un tată : în sfîrşit, un cîntec ce se intona în onoarea lui era singura plăzmuire poetică şi muzicală din care fiecare kakanian cunoştea un rînd ; dar această popularitate era atît de super-convingătoare, încît credinţa în el se putea să fi fost de aceeaşi natură ca cea în stelele pe care le vezi, deşi ele nu mai există de mii de ani.

Primul lucru care s-a petrecut cînd Ulrich s-a dus cu trăsura la palatul imperial, a fost că birja, care trebuia să-l ducă pînă acolo, s-a oprit în curtea exterioară a palatului, şi birjarul ceru să fie plătit, pretinzînd că are voie doar să treacă prin curtea interioară, nu să şi oprească acolo. Lui Ulrich îi era ciudă pe birjar şi, încredinţat că e un mincinos sau un fricos, încerca să-l convingă ; dar rămase neputincios faţă de refuzul timorat al acestuia şi deodată simţi iradierile unei puteri mai mari decît a lui. Cînd păşi în curtea interioară, fu frapat de priveliştea mulţimii de tunici, pantaloni şi panaşuri de coif, roşii, albastre, albe şi galbene care stăteau ţepene la soare ca nişte păsări pe un banc de nisip. Pînă atunci considerase că „maiestatea-sa" este un fel de a vorbi fără sens propriu zis, care se mai păstrează, tot aşa cum poţi foarte bine să fii ateu şi să întrebuinţezi expresii ca „Doamne-ajută !" Acum însă privirea îi alunecă de-a lungul unor ziduri înalte şi văzu în faţa sa o insulă cenuşie, îngrădită şi înarmată, pe lîngă care mişcarea vioaie a oraşului trecea neştiutoare.

După ce anunţă ce doreşte, fu condus peste trepte şi culoare, prin odăi şi săli. Deşi era foarte bine îmbrăcat, simţea că fiecare privire pe care o întîlneşte,

îl situează fără greș. Aici, pe semne, nimănui nu-i trecea prin gînd să confunde noblețea spirituală cu cea reală și lui Ulrich nu-i rămase alt mijloc de a găsi satisfacție decît prin protest interior ironic și prin critică cetățenească. Astfel constată că se află într-o carcasă cu conținut puțin ; sălile erau aproape nemobilate, dar gustul acesta al golului nu avea savoarea seacă a unui mare stil ; trecu de-a lungul unui șir nu prea des de gardieni și de lachei răzleți, care constituiau o pază mai mult stîngace decît somptuoasă, o pază pe care o jumătate de duzină de detectivi bine plătiți și instruiți ar fi asigurat-o cu mai multă eficiență ; mai apoi, un soi de servitori îmbrăcați în haine și chipiuri oenușii ca niște curieri de instituții bancare și care se învîrteau printre lachei și gărzi, îl făcu să compare ce vedea cu anticamera unui avocat sau a unui dentist care nu separă suficient biroul de locuință. „Se simte limpede, gîndi Ulrich, că acest fast a putut intimida cîndva niște bravi cetățeni simpli și loiali, dar astăzi el nu suportă nici măcar comparația cu frumusețea și confortul unui hotel și de aceea, cu destulă șiretenie, se dă drept ținută distinsă și rigiditate nobilă."

Cînd intră la contele Stallburg, excelența-sa îl primi într-o încăpere ca o prizmă mare și frumos proporționată, în mijlocul căreia acest bărbat chel și insignifiant ca aspect, ușor adus de spate și cu picioarele puțin îndoite din genunchi ca la un urangutan, stătea în fața lui, așa cum un înalt dregător al Curții dintr-un neam nobil nu putea în nici un chip să arate în mod firesc, ci doar imitînd ceva. Umerii îi atîrnau înainte, buza îi atîrna în jos ; aducea cu un bătrîn om de servicіu dintr-un birou sau cu un brav contabil. Și deodată nu mai încăpu nici o îndoială de cine îi amintea : contele Stallburg deveni transparent și Ulrich pricepu că un om, care de șaptezeci de ani de zile este centrul suprem al puterii supreme, trebuie să gă-

seasca o oarecare satisfacţie în a se da în lături în faţa propriei sale persoane şi a semăna cu cel mai mărunt dintre supuşii săi, după care devine o exigenţă a simplei bunecuviinţe şi o formă de la sine înţeleasă a discreţiei ca, în apropierea unei înalte persoane, să nu te arăţi mai personal decît ea. Acesta pare să fi fost sensul obiceiului îndrăgit de regi de a se intitula „primul servitor" al statului lor şi Ulrich se încredinţă, aruncînd o privire rapidă, că excelenţa-sa purta într-adevăr aceleaşi barbete sure şi bărbia rasă pe care o purtau toţi servitorii de birou şi toţi însoţitorii de cale ferată din Kakania. Se crezuse cîndva că străduinţa lor era să semene la înfăţişare cît mai mult cu împăratul şi regele lor, dar în asemenea cazuri există o necesitate mai adîncă, bazată pe reciprocitate.

Ulrich avea timp să se dedea acestor reflecţii, fiindcă fu nevoit să aştepte cîtva timp pînă ce excelenţa-sa să-i adreseze cuvîntul. Instinctul actoricesc originar de a se deghiza şi transforma, care face parte dintre plăcerile vieţii, se oferea privirii sale în stare pură, fără adausuri, ba chiar foarte probabil fără nici o urmă de actorie ; într-atît încît obiceiul obştesc de a construi teatre şi de a face din spectacol o artă pe care o plăteşti cu ora, i se părea ceva cu totul nefiresc, întîrziat şi scindat în două în comparaţie cu această inconştienţă şi perpetuă autoreprezentaţie. Şi cînd excelenţa-sa dezlipi, în sfîrşit, o buză de cealaltă şi-i spuse : „Scumpul dumneavoastră tată..." pentru a se împotmoli numaidecît, avînd totuşi ceva în voce care te făcea să-i observi mîinile gălbui, remarcabil de frumoase, şi aşternea în jurul întregii lui apariţii ceva ca o moralitate încordată, Ulrich găsi toate astea încîntătoare şi comise o greşeală în care cad adesea oamenii de spirit, încît excelenţa-sa îl întrebă ce este şi spuse apoi : „Aşa, foarte interesant, la ce şcoală ?" cînd Ulrich îi spusese că e matematician ; şi cînd Ulrich îl

asigură că n are nimic de-a face cu şcoala, excelenţa-sa zise : „Aşa, foarte interesant, înţeleg, ştiinţă, universitate". Iar astea i se părură lui Ulrich atît de familiare şi cu totul întocmai aşa cum îţi închipui o piesă subtilă bazată pe conversaţie, încît fără să vrea se comportă ca la el acasă, urmîndu-şi ideile în loc să asculte de porunca socială potrivită cu situaţia. Deodată îşi aduse aminte de Moosbrugger. Aici puterea care-l putea graţia era în apropiere, şi nimic nu i se părea mai simplu decît încercarea de a vedea dacă te poţi folosi de ea.

„Excelenţă, zise, îmi pot permite în această ocazie favorabilă să intervin pentru un om care a fost condamnat la moarte pe nedrept ?"

La această întrebare excelenţa-sa contele de Stallburg căscă ochii.

„E vorba de un ucigaş sadic, e adevărat, recunoscu Ulrich, dar în aceeaşi clipă îşi dădu singur seama că purtarea sa e absolut imposibilă. Un bolnav mintal, fireşte", încercă repede să o dreagă, şi era cît p-aci să adauge : „Excelenţa ştie că legislaţia noastră, care datează din mijlocul secolului trecut, e retrogradă în această materie", dar înghiţi în sec şi nu mai găsi nimic de spus. Însemna să deraiezi atribuind acestui om capacitatea unei analize critice de felul aceleia pe care oamenii cu înclinaţie spre răzvrătiri ale spiritului o întreprind adesea chiar şi fără rost. Cîteva cuvinte de acest soi, aruncate unde trebuie, pot deveni rodnice ca un pămînt afînat din grădină, dar în acest loc făceau efectul unei grămăjoare de pămînt pe care cineva l-ar fi adus fără să vrea, lipit de tălpi, în cameră. Dar acum, observînd cît e de încurcat, contele Stallburg dovedi o bunăvoinţă cu adevărat mare faţă de el :

— Da, da, îmi amintesc, zise cu oarecare efort pentru a-şi înfrînge aversiunea pentru acest subiect.

după ce Ulrich pronunţase numele criminalului. Şi sînteţi deci de părere că e un dement şi aţi vrea să-l ajutaţi ?

— Nu e vina lui.

— Da, aceste cazuri sînt întotdeauna deosebit de neplăcute.

Contele Stallburg părea să sufere intens din pricina dificultăţilor create de astfel de cazuri. Se uită la Ulrich cu o privire deznădăjduită şi-l întrebă, ca şi cum altceva nici nu era de aşteptat, dacă Moosbrugger fusese definitiv osîndit. Ulrich se văzu nevoit să răspundă negativ.

— Ei, atunci, vedeţi, continuă contele uşurat, va să zică mai este timp.

Şi începu să vorbească despre „tata", trecînd peste cazul Moosbrugger, lăsat nelămurit, cu amabilitate.

Din cauza deraierii sale de adineauri, Ulrich îşi pierdu pentru moment prezenţa de spirit, dar lucru ciudat, această greşeală nu făcuse impresie proastă asupra excelenţei-sale. E adevărat că la început contele fusese aproape mut de uimire, ca şi cum cineva şi-ar fi scos vestonul în prezenţa sa ; dar apoi acest fel de a fi neprefăcut şi direct la un om cu recomandări atît de înalte, i se păru dovada unui temperament energic şi înfocat şi se bucură că găsise aceste două calificative, căci era dispus să-şi formeze o impresie favorabilă. Le consemnă numaidecît în scrisoarea de recomandare („Ne permitem să sperăm că am găsit un bărbat energic şi înfocat care să ne dea concursul...") pe care o concepu pe loc către personalitatea principală a marii acţiuni patriotice. Înmînîndu-i cîteva minute mai tîrziu această scrisoare, lui Ulrich i se păru că e ca un copil de care te descotoroseşti punîndu-i o bucăţică de ciocolată în mînuţă. Avea acum ceva în mîini şi primi şi îndrumări pentru o nouă audienţă, instrucţiuni ce puteau fi luate la fel de bine

drept ordin ca şi drept rugăminte, fără să i se ofere ocazia de a protesta. „E o neînţelegere la mijloc, doar n-am avut de loc intenţia", ar fi vrut să spună ; dar se şi pomeni pe drum, făcînd cale întoarsă prin marile săli şi culoare. Deodată se opri şi-şi zise : „Am fost purtat ca un dop de plută şi depus fără voie undeva, într-un loc la care nici nu mă gîndeam !" Contemplă cu curiozitate simplitatea perfidă a amenajării. Putea afirma liniştit că nici acum nu-l impresionează ; era doar o lume care nu fusese înlăturată. Dar ce însuşire puternică şi ciudată a ei îi revelase ea totuşi în mod atît de simţitor ! Ei, drace, nu exista altă expresie mai potrivită decît asta : era pur şi simplu surprinzător de reală.

Fragmentele de faţă fac parte din romanul *Omul fără însuşiri (Der Mann ohne Eigenschaften)*, Rowohlt Verlag, Hamburg, 1965.

În româneşte de
Mariana Şora

FRITZ VON HERZMANOVSKY — ORLANDO

Născut la 30 aprilie 1877 la Viena şi mort la 27 mai 1954, la Meran. Multă vreme, valoarea lucrărilor lui, ca de altfel a multor scriitori austrieci, a fost ignorată. În 1957, F. Torberg începe să editeze opera completă a lui Herzmanovsky ; tot în acelaşi an, teatrul „Münchener Kammerspiele" montează, în premieră, piesa *Kaiser Franz Joseph und die Bahnwärterstochter (Împăratul Franz Iosif şi fiica şefului de gară)*, iar lucrările în proză sînt traduse în franceză şi italiană. Aprecierea tîrzie a operei unora dintre scriitorii austrieci ai veacului nostru se datoreşte în mare parte faptului că ei „au intuit de timpuriu fenomenul crizei literare moderne", şi că această intuiţie a fost îmbrăcată într-o haină literară mai complicată în funcţie de intenţia de a reda „posibilitatea imposibilului" (Torberg), adică ideea de dominaţie îmbinată cu mecanismul unei birocraţii abstracte, lipsită de sens şi descompusă, redată în imaginile concrete ale absurdului, într-o îmbinare dintre perfecţiunea organizării şi chinul libertăţii lipsite de sens. Sub acest aspect, Herzmanovsky este cel mai autentic scriitor austriac, despre care se poate spune că vehiculînd elementele moderne ale grotescului, parodiind formulele apela-

tive hilare, funcționărești, a realizat un perfect decalc al stilului de cancelarie imperială. Personajele rigide, purtînd parcă niște măști, trezesc impresia unor piese de mașinării fantomatice, uriașe și prăfuite, puse în slujba îndeplinirii actelor de stat, imperiale care, ele însele, frizează clovneria. În romanul *Maskenspiel der Genien (Jocul de măști al geniilor)* elaborat între 1921—1931 și apărut în 1958, Herzmanovsky descrie un stat imaginar, Tarocania (după numele jocului de cărți, *taroc*, foarte gustat în timpul monarhiei), în care Austria învestită cu o misiune sacră, în sens ironic, herzmanovskyan, reprezintă „reversul satiric" (H. Eisenreich) al *Kakaniei* lui Musil.

Herzmanovsky descinde dintr-o veche familie de funcționari înnobilați pentru meritele aduse statului. Numele său îi dezvăluie și originea, strămoșii săi fiind germani, slavi și italieni. Temele acestui original autor sînt extrase din documentele prăfuite ale Vienei de după revoluția din 1848. Astfel, bunăoară, singura lui carte apărută în timpul vieții cu titlul grotesc *Der Gaulschreck im Rosennetz* 1928, este povestea comică a unui funcționar imperial, în pastișă satirică a romanelor cavalerești. Titlul însăși al celorlalte opere, ca de pildă *Exzellenzen ausstopfen — ein Unfug (Împăierea excelențelor — un delict), Sellawie oder Hamlet der Osterhase (Sellawie sau Hamlet iepurele de paști), Tyroler Drachenspiel (Jocul zgripțuroaicelor din Tirol)* dezvăluie comicul sumbru al unor întîmplări încîlcite și rigide, reconstituite într-un stil de șaradă.

ALTE OPERE: *Gesammelte Werke hsg. und bearbeitet v. Fr. Torberg (Opere complete editate*

și prelucrate de Fr. Torberg), 1957, 4 vol. Primul volum : *Der Gaulschreck im Rosennetz* povestire, 1958 ; vol. II : *Maskenspiel der Genien (Jocul de măști al geniilor)*, roman, 1958 ; vol. III : *Lustspiele und Balette (Comedii și balete)* în parte scurtate sau în versiune scenică, 1960 ; vol. IV : *Cavalier Huscher und andere Erzählungen (Cavalerul Huscher și alte povestiri)*, povestiri scurte, 1963.

SOSIRE ÎN TAROCANIA *

Cyriak sosise la graniță pe la prînz. Cu totul în spiritul concepției tarocaniene despre viață, trecem sub tăcere numele localității de frontieră — departe de noi gîndul de a stimula turismul sau de a deschide drum unei ușuratice înclinări spre hoinăreală.

Controlul vamal a decurs cît se poate de riguros și cu o exactitate plină de abnegație. Celor cu auzul fin li se părea că prind guițatul de plăcere al fiscului. Un zel deosebit au desfășurat organele vamale în căutarea unui soi de cîrnat stricat, prohibit în ținutul acela, al cărui nume era ținut absolut secret și chiar nu a fost aflat niciodată. Dar erau mulțumiți că insuflau publicului călător teamă și nesiguranță și că-i făceau evidentă forța ordinei statale.

După terminarea controlului individual, un număr de figuri mascate, cu aspect sumbru, îi împresurară pe călători spre a cerceta încă o dată, cu cea mai mare grijă, bagajele. După aceea trebuia să te supui unei afumări cu clor și să treci printr-o băltoacă de acid fenic și, în sfîrșit, noii sosiți, astfel preparați, fură

* Autorul satirizează aici stările și moravurile din fosta monarhie austro-ungară, împrumutîndu-i în ironie numele de „Tarocania", după jocul de cărți „taroc", foarte răspîndit în Austria.

urcați într-un poștalion încăpător, dar unde nimeni nu se pricepea la repartiția locurilor.

Străinul care ședea lîngă Pizzicolli, era un domn simpatic, mai în vîrstă și se dovedi a fi consilier aulic la stația de observație a „mătăsarilor" din St. Lambrecht.

— Acestor păsări dăunătoare cărora le zice mătăsari — așa începu convorbirea lor — acestor mătăsari nu le poți acorda nici o încredere. Da, da, așa e și nu altfel. Ascultați ce vă spun, sîntem la St. Lambrecht în număr de șapte, nici mai mult, nici mai puțin. Șapte. Zi și noapte la post. Noaptea, mesele de scris sînt destul de plăcute — ce e drept, e drept. Acuma de bună seamă că știți și dumneavoastră, aceștia mătăsari prezic nenorocire...

Se opri și, cu toată mina încurajatoare a vecinilor săi de bancă, pierdu șirul și începu să vorbească despre alte lucruri, ceea ce părea să nu surprindă pe nimeni. Atmosfera se dezgheță se. Conversația trecea de la una la alta. „Silfidele n-au secreție sinovială" și alte asemenea crîmpeie de discuție ajungeau la urechile lui Pizzicolli. Un pirofag își desfăcu boccaua, și începu să dejuneze ; ronțăi cîteva plesnitoare, priză un praf dintr-o rachetă înfășurată în hîrtie albastră, pe care nu-l găsea destul de proaspăt, deoarece îl aruncă dezgustat. Racheta explodă cu o bubuitură puternică, astfel încît gloabele diligenței începură să o ia la goană. Acum se stîrnise pofta de mîncare a tuturor. Un înghițitor de săbii oferi tuturor celor din jur coșulețul lui cu de-ale gurii, un domn cu o demi-mască bizară din cioburi de oglindă îi urmă exemplul cu o pungă cenușie, croită din urechea unui elefant, în care se tupilau niște bomboane mari cu aspect perfid. Pizzicolli simțea că nu-i mai este îngăduit să-și creadă ochilor ; și nici urechilor cînd prinse dialoguri ca acestea :

— Ce profesiune aveţi, dacă-mi permiteţi să vă-ntreb ?

— Apucător de guler. Şi dumneavoastră ?

— Ascuţitor de foarfeci pentru tăiat frunze la cîini.

— Să nu vă speriaţi, domnule dragă ! se adresă lui Cyriak un călător cu nişte ochelari şlefuiţi în faţete sclipind lugubru. Astea nu sînt slujbe, ci doar demnităţi, mici demnităţi. Vă pot afirma aceasta cu toată autoritatea ce mi-o conferă calitatea mea de rafinator de adulmecări.

După acest extenuant discurs, adormi, şi Cyriak avu răgazul să se informeze de la călătorul din faţa lui, dacă auzise bine.

— Da. da ! confirmă acesta. Este Chysostomus Palavragensis din Balivernia, spion tarocan oficial de moravuri — şi pentru a da să se înţeleagă cît de confidenţială îi este sarcina, a fost învestit cu titlul de rafinator al simţului adulmecării... Aşteptaţi niţel, îl punem imediat în funcţiune.

Cu aceste cuvinte, întinse mîna spre plasa de bagaje de unde scoase un icnet cafeniu pe care începu să-l umfle. O pernă pneumatică, cum bănui Cyriak. Totuşi obiectul luă o altă formă — şi deodată stătu în faţa lor un căţel, un grifon flocos şi cafeniu. Graţie unui dispozitiv ingenios pe care-l mînui stăpînul său, drăgălaşul animal putu ridica unul din picioarele dinapoi şi secreta un lichid care o apucă în direcţia dorită şi anume spre pantalonul spionului de moravuri.

Chiar dacă Palavragensis din Balivernia ar fi dormit cu adevărat, nu lăsa să se observe nimic. Îşi trase pantalonul cît putu mai sus, îl cercetă preventiv prin ochelarii plini de faţete şi se ridică apoi în toată înălţimea lui. Cu părul capului fîlfîind, stătea înfricoşător în vehiculul care zorea cu zgomot :

— În calitatea mea de rafinator oficial al simțului adulmecării, vă invit — înainte de a fi bănuiți de ultraj în exercițiul funcțiunii. respectiv de a cădea sub această bănuială printr-o acțiune săvîrșită de care sînteți bănuiți sau ați putea ajunge să fiți bănuiți... o, ia uitați-vă la mieii ăia cum zburdă ! își întrerupse el demna cuvîntare amenințătoare pentru a arăta spre o pajiște, fără a înceta să privească deasupra ochelarilor săi șlefuiți.

Lumea se folosi de această pauză ca să-i ofere o gogoașă rece, pe care însă el o refuză cu un gest grandios. Dar nu mai apucă să-și continue cuvîntarea. Trăsura se opri lîngă un perete stîncos și gheboșat, personalul diligenței coborî în grabă mare bagajele și le depuse pe șosea și, prin gesturi fără echivoc, sili călătorii să se dea jos fără să mai zăbovească — și, înainte ca oamenii să-și dea seama, vehiculul golit de pasageri porni val-vîrtej și se pierdu într-un nor uriaș de praf.

La spatele călătorilor uluiți, se auzi o voce subțire în falset, ciudat de răsuflată :

— Vă aflați în partea dinapoi a unui miracol al naturii și rog să mi se dea un mic bacșiș, să-mi mai îmbunătățesc puțin sărăcăcioasa mea simbrie de paznic al acestei intrări. Atențiune, treaptă !

Întoarseră surprinși capul : un bătrînel gălbejit și cocoșat le făcu un semn prietenos apoi urmă :

— Domnii doresc, desigur, să ajungă pe drumul cel mai scurt la Gurkfeld ? Cine n-a văzut Gurkfeldul, n-a văzut nimic. Veniți vă rog !

Mucări fitilul lămpașului și o porni înainte în deschizătura pămîntului. Drumul era lunecos, ici și colo, printr-o strungă laterală a uriașului dom prin care rătăceau, duduia cîte o cascadă.

— Aici e Oul, arătă călăuza spre o plăzmuire de stalactite de o mărime grosolană. Se numește așa

după micul dejun pe care împăratul Franz binevoia să-l consume aici. La dreapta cei trei lei mirosindu-se între dînşii. Dincolo, embrionul cîntînd la pian. Iar dincoace Castravetele-Trîmbiţă.

Toată lumea se opri locului, admirînd din politeţe alcătuirile spasmodice ale unei naturi buimace.

— Nu doresc cumva domnii să se fotografieze ?

Un bărbat cu o barbă stufoasă şi ochi inflamaţi se ivi de după embrionul pianist şi aşeză o ladă mare în faţă.

— Hihihi ! rîse sarcastic cocoşatul, în timp ce cu toiagul lui ascuţit la vîrf culegea de pe pămîntul umed mucurile de ţigări. Nu-l credeţi ! Lada e goală. Fotografia doar n-a fost încă inventată.

— Nemernicule ! urlă bărbosul. Individ suspect ce eşti ! Fotografia încă nu-i inventată ? Pe ce lume trăieşti ? Domnilor, e adevărat : le copiez pe hîrtie de zahăr-căpăţînă. Mai întîi că procedeul acesta e mai ieftin şi al doilea dă acelaşi rezultate. Fotografiile în grup dau totdeauna aceleaşi rezultate.

Călăuza cea gheboasă sfîrşise de căutat mucuri şi zori mai departe. După un răstimp, se făcu auzit de departe clinchetul unui clopoţel, mic şi gingaş şi totuşi anunţînd fără putinţă de îndoială ceva important. Cyriak îşi ascuţi privirea. Şi într-adevăr ; după ce cotiră colţul următor, se aflară în faţa intrării unei staţii tipice de cale ferată. „Freyenfeld-St. Superan" se putea citi deasupra porţii, şi pe geamul lăptos al unui ghişeu : „Casa de bilete".

— Ca să vă lămuresc, căci se vede că sînteţi străin...

Era vecinul de bancă al lui Cyriak lîngă care şezuse în diligenţă şi i se adresa acum pe un ton înăbuşit.

— Dar mai întîi permiteţi-mi : Janus Ştergeceaţă e numele meu. Şi acum, spre lămurirea dumneavoastră. Bineînţeles că avem şi un drum de fier în provin-

ciile din nord. Dar îl ascundem pe cît putem de publicul călător spre a stăvili o creştere nedorită a profesiunii de hangiu în timpul vilegiaturii. În provinciile sudice de la şes, lucrul e din păcate greu realizabil. Aici, însă, în această regiune bogată în peşteri, mama-natură ne vine caritabil, la jumătatea drumului, în ajutor. Numai că trebuie să ne împărţim traseurile şi de aceea avem atîtea direcţii de căi ferate cîte sisteme de peşteri legate între ele există. În felul acesta, totul se aranjează de la sine.

Nu ajunsese încă bine societatea pe peron, că sunetul clopoţelului se înteţi frenetic şi din noaptea muntelui se ivi, vîjîind, un tren. Patru locomotive gemînd din greu, cam asemănătoare cu nişte plite joase — un model de maşină care nu era expus cu plăcere lumii din afară —, se tîrau aburind şi împrăştiind din belşug sub nasul călătorilor o cenuşă amestecată cu jar. Conductorii săriră jos, deschiseră nenumăratele uşi ale compartimentelor, şi anunţară, în bezna plină de fum, numele staţiunii. Copii înfofoliţi alergau de-a lungul trenului oferind tot felul de mărfuri : broscuţe vii, cioburi de piatră şi chiar apă proaspătă, deşi deasupra peronului curgea de la o înălţime necunoscută un jet de apă fină, rece ca gheaţa.

La o stîncă abruptă, aproape de capătul trenului, se stîrnise gălăgie : cîţiva călători fuseseră opriţi de un impiegat energic al staţiei să se folosească de closet cu motivarea, că, nu de mult, doi nenorociţi se pierduseră fără urmă în acel sinistru labirint.

Răsunară ţignale şi ordine de plecare. Cyriak se pregătea tocmai să urce, cînd de la celălalt capăt al trenului sosi în galop unul în uniformă :

— Străin ? Străin !

Şi, dîndu-şi seama după privirile uluite ale lui Cyriak că vine din străinătate, îi puse sub nas un formular :

— Atunci semnați, vă rog, o declarație a tăcerii eterne !

Cyriak, văzîndu-se împresurat în același timp de un semicerc de măști și figuri ivite pe neașteptate, nu avu încotro și vrînd-nevrînd semnă formularul.

— Ceva cîrnați de contrabandă ? behăi un individ cu țăcălie satanică și cu o privire atît de șașie, încît nu i se vedea decît albul ochilor.

Între timp, Cyriak se ocupa liniștit de completarea formularului. Hîrtia fu apoi luată în primire de patru cîrtitori în potcapuri negre, care cercetară mai întîi foaia și apoi îl măsurară îndelung și cu priviri întunecoase. În timpul acesta mormăiau între ei, își încrucișară brațele și se uitară în gol. După un răgaz, se apropiară de Cyriak doi funcționari mai tineri, cu o casetă în mîini. Îl siliră să-și scoată vestonul și să întindă mîna dreaptă. Cu multă grijă i se luă amprenta degetului gros, pe care cei patru inși întunecați o examinară intens din toate părțile. În cele din urmă, corectară cîteva linii, apoi — desigur pentru a deruta pe nechemați — mînjiră întreaga foaie cu tuș negru și, încă ezitînd, îi permiseră lui Cyriak să-și continue călătoria.

— Ați avut noroc, îi șopti Ștergeceață în clipa cînd trenul se puse în mișcare. Astăzi au lucrat numai în mod oficios. Cînd lucrează oficial, se poartă cu mult mai sever. Caracterul oficial îl recunoști de departe prin aceea că, pentru a fi pe deplin în gală, poartă o cocoașă artificială, ceea ce mărește cu mult gravitatea înfățișării lor. Cu prilejul unor solemnități deosebite, se mai adaugă și o jumătate de mască prevăzută cu un nas strîmb și de o lungime exagerată. Tot așa apar și în Marele Consiliu pentru a-și spune părerea. Este o instituție cît se poate de înțeleaptă. Nimeni nu află cine a vorbit și nasul cel lung mai are în plus și avantajul că e ca și cum nu s-ar înțelege nici un

cuvînt. Vedeți deci : în felul acesta parlamentul este absolut nevătămător, fără să mai fie nevoie să se renunțe la efectul lui decorativ.

De aci încolo conversația era mereu întreruptă de organele de control, la care, cu timpul, lui Cyriak începu să-i sară în ochi că, de fiecare dată, controlorii următori făceau obiecții la biletele de călătorie pe care predecesorii lor le găsiseră în cea mai bună regulă. Biletul lui a fost de mai multe ori controlat sub lupe mari, ba o dată a fost măsurat cu un micrometru. Rezultatul a fost dictat unei comisiuni al cărei șef era un bătrîn îndărătnic cu vată în urechi, dar care nu se lăsa atît de ușor convins. În sfîrșit, au frînt un colț al biletului lui Cyriak, i-au dat foc și au adulmecat mirosul de arsură. Abia acum situația părea clarificată.

Dar părea numai. Căci ușa se deschise din nou și, în compartiment, intrară doi halebardieri urmați de doi „cavali" purtînd peste chipiu un cap de cal din carton presat ; pe mantale erau zugrăvite două brațe, unul ținînd niște dîrlogi ai unui cal inexistent, iar celălalt o spadă pictată.

Ștergeceață. Palavragensis și ceilalți călători se ridicară și încremeniră în poziție de drepți, căci „cavalii" anunțau totdeauna apropierea unor funcționari superiori. Unul din aceștia se și înfățișă după puțin, scăldat în aur, pălărie cu penaj și perucă albă cu bucle lungi, sprijinindu-se într-un creion uriaș, așa cum se văd uneori în vitrinele papetăriilor în căutare de inovații.

— De ce nu te scoli în picioare ? se răsti domnul cel suspus la Pizzicolli care rămăsese la locul lui. Oare nu știi cine sînt eu ? Eu sînt brațul călător al lui

Sküs [1] ! Sînt tot atît de bun ca şi Trull [2] ! Cutremură-te !

Cavalii îi însoţiră spusele cu priviri pline de ameninţătoare adeverire.

— Biletul dumitale !

Cyriak i-l înmînă şi somptuosul bărbat triumfă promt :

— De unde-l ai ?

— L-am cumpărat de la ghişeul din Freyenfeld. St. Superan.

— Aşa, aşa ! De cînd se vînd acolo bilete fără stampila datei ? Hai ? Tare aş avea chef să te dau imediat jos din tren ! După aceea din partea mea n-ai decît să mori de foame pe drum. Da, să mori de foame !

— Nu permit să mi se vorbească pe acest ton ! replică Cyriak cu o vehemenţă de loc potrivită cu firea lui blajină. Aşa sînt trataţi oaspeţii care vin dintr-o ţară vecină şi prietenă ?

— Ţară prietenă, ţară vecină ! îl luă în rîs scăldatul în aur. Noi n-avem ţări vecine. Sîntem singura ţară vecină din lume. Bagă-ţi asta în cap, idiotule !

— Asta-i prea de tot ! sări Cyriak tremurînd de furie şi gata să se repeadă la infatuatul demnitar care, clocotind de mînie, o luă din loc urmat de cavalii cu mantalele fluturînde. Cyriak întinse mîna spre plasa de bagaje, apucă prima valiză apropiată şi o aruncă după ei, dar nu nimeri pe nimeni.

În cădere, mica valiză se deschise. Un obiect rotund şi alb se rostogoli de-a lungul vagonului şi se sparse zornăind. Posesorul valijoarei dădu fuga spre uşă, ridică desperat braţele, le lăsă după cîteva secunde să cadă şi se reîntoarse cu capul plecat la locul său.

---

[1] Figuri principale la jocul de taroc.

[2] Ate la jocul de taroc, carte de joc dintre damă şi rigă.

— Ce mă fac ! murmură el cu glas stins. Acum ce mă fac ?

Cyriak îşi şterse năduşeala de pe frunte şi îşi ceru scuze.; bineînţeles că-l va despăgubi. Dar păgubaşul refuză dînd din cap şi se prăbuşi frînt pe pernele banchetei.

— Nefericitule ! se repezi acum rafinatorul public la Cyriak. Ce-ai făcut, nefericitule ? Nu mai vorbesc de faptul că ai intrat în conflict cu directorul general al acestei reţele de cale ferată, ceea ce mai poate avea urmări supărătoare. Dar ai prefăcut în cioburi cea mai înaltă distincţie a acestui eminent bărbat... o pierdere ireparabilă...

Şi Cyriak află că era oala de onoare de care se servea noaptea un înalt funcţionar, scos cu cinste la o pensie binemeritată, şi că dînsul nimicise cu mîna ne legiuită, cel mai nobil simbol al distincţiei ce statul o acordă numai funcţionarilor merituoşi de la gradul de Consilier de Curte în sus.

Cyriak făgădui posesorului deznădăjduit care plîngea cu sughiţuri să intervină la forul cel mai înalt pentru conferirea unui vas înlocuitor. (Oala de noapte fărîmată avusese forma unui omuleţ, un omuleţ voinic şi plin de viaţă.) Cum însă promisiunile lui se izbiră de o neîncredere glacială, Cyriak sfîrşi prin a renunţa. Petrecu restul călătoriei moţăind cu spatele la ceilalţi şi nu mică îi fu uşurarea cînd trenul opri la Gurkfeld.

E drept că n-ar fi ştiut că sosise la Gurkfeld dacă Ştergeceaţă nu i-ar fi atras atenţia.

Cu uşorul lui bagaj de mînă, urcă treptele unei scări întortocheate, surprinzător de largă, despre care presupuse că ar duce în felul acesta straniu, asemănător unui gang de metro, direct în lumea din afară. Spre mirarea lui, însă, se dovedi că ultima uşă pe care o deschise dădea într-un dulap care, în partea dreaptă,

conţinea mai multe rafturi cu borcane de compot. Cyriak se uita zăpăcit în jur. Trecură secunde pînă să identifice în partea opusă a dulapului o altă uşă. O deschise şi se pomeni în clipa următoare într-o confortabilă cameră de dormit mic-burgheză în care nenumărate urme de încălţăminte plină de noroiul străzii erau de un efect niţeluş ciudat. Cyriak merse mai departe, pătrunse într-o cîrciumă în care o slujnică somnoroasă tricota la lumina unei lămpiţe, mai deschise o uşă şi se trezi în aer liber.

Piaţa gării din Gurkfeld. Cyriak se simţea oarecum surghiunit cînd se văzu întîmpinat de o beznă stranie. Amintirea umilitoarelor întîmplări din călătorie se redeşteptă într-însul. Formulare de discreţie — bănuială de cîrnaţi prohibiţi — controlul fumului la bilete de călătorie — cavali şi procese verbale, nu mai lipsea decît duhoarea vrăjitorească sau chiar obligaţia de a avea un paşaport. Dar atît de tîmpiţi nu erau nici chiar cei din Tarocania ! Şi, cu această liniştitoare recunoaştere, Cyriak porni cu paşi mărunţi mai departe.

Gurkfeld. 20.000 locuitori, mănăstire de caputini, castelul prinţului Heraldblazonski, vestite tîrguri de vite de St. Anastasius şi de ziua lui Nikodemus, fabrică de surogat de cafea a firmei Gianaclis frères... toate astea le mai ştia din vremea şcolii. Şi totuşi cît era de puţin !

Ploua liniştit şi trist. Patru felinare cu gaz ardeau tulbure şi împrejmuiau plictisite un monument. Cyriak se apropie cît putu de mult, dar inscripţia n-o putea descifra.

Întîlnire cu conspiratori

Cînd se opri într-un luminiş ca să se orienteze, se auzi dintr-un mare muşuroi de furnici un „Pst ! Pst !" foarte desluşit. Nu, nu era o amăgire. Chemarea se

repetă, grămada cafenie începu să forfotească şi, spre nemărginita mirare a lui Pizzicolli, se ivi din boltă un cap bărbos. Urmă apoi un trup şi treptat, se înfiripă în faţa lui în întregime un domn bătrîn într-un surtuc zdrenţăros, care se întinse de-i trozniră oasele, tot scuturînd de pe dînsul mereu alte grămezi de ace de brad uscate. Apoi scoase o pereche melancolică de mănuşi glasé şi îşi puse pe nas un rudiment de ochelari cu arc. Cyriak nu-şi amintea să mai fi văzut vreodată nişte ochelari atît de dezolanţi. Una din lentile lipsea cu desăvîrşire, iar cealaltă era redusă la cel mult o treime, ceea ce silea pe purtător să aibă o privire vicleană şi saşie.

— Quarengrüller, rosti enigmatica apariţie. Ulfilas Xantokrates Quarengrüller e numele meu. După portul dumitale străin, recunosc că nu sînteţi de aici. Asta îmi dă curajul de a vorbi deschis.

Cyriak făcu involuntar un gest de refuz, dar îndoielnicul bătrîn nu-i lăsă răgazul să răspundă :

— O, vă rog — fiţi fără nici o grijă — nu e ceva financiar. Bani am eu ghiotura... (şi scotoci buzunarul surtucului)... cu grămada — unde i-am pus ? — staţi puţin, asta o să vă intereseze.

Scoase din buzunarul mare şi diform al hainei o estacadă pliantă şi, nu fără mîndrie, începu s-o desfăşoare.

— O latrină „claque", stimate domn. Un closet capabil. Nu există nimic mai puternic pentru oamenii care trebuie să trăiască multă vreme în aer liber, cum sînt eu. Poate fi adaptat fără multă osteneală oricărei căderi de apă. Un produs demn de admiraţie al civilizaţiei. Şi doar o apăsare — ce surpriză ! Pe jumătate pliat, partea de jos, o scoică imaginară căptuşită cu cristal conţine un peşte artificial de aur făcut din mătase, care s-ar părea că înoată, închipuind astfel o splendidă imitaţie de salon. Aşa ceva, omul din

pădure prețuiește mai mult decît toate frumusețile naturii.

În timp ce vorbea, nu mai contenea să-și scotocească buzunarele și acum, după pumni întregi de ace de brad, scoase în fine la iveală un caltaboș gros ; îl desfăcu tacticos, ținînd între dinți un lemnișor care fusese pus de-a curmezișul la gura cîrnatului.

— Slavă Domnului ! Portofelul meu. Vedeți și dumneavoastră : o sumedenie de bancnote. Mărunțișul îl păstrez în cuiburile păsărilor. Nu, nu sînt cerșetor. Colecționar de mucuri de țigări, asta da, n-o tăgăduiesc, dar cerșetor nu.

Cu un gest larg, își scoase de pe nas rudimentul de ochelari și se uită la Cyriak cu ochii mijiți.

— L-am ofensat pe Sküs. Sînt un criminal politic și colecționar de mucuri de țigări. Nu puteți bănui cu cîtă pasiune practic colecționarea de chiștocuri și cît e ea de răspîndită, mai ales la națiunile romanice și slave. Și la eleni. Cunosc domni bogați, ba chiar mari angrosiști care se plimbă fuduli pe promenadă, avînd la capătul bastonului un ac subțire. Ochiul strălucește — aha, a zărit mucul. O scurtă împunsătură, un avînt elegant în înălțime — și chiștocul nimerește adeseori într-un portțigaret de aur și apoi, într-un boschet retras, unde se înalță eventual bustul vreunui bărbat de seamă, mestecat pe ascuns. Ei, tinere, ce știi dumneata despre lume și tarele ereditare !

— Și pentru a practica un asemenea viciu v-ați retras în locul acesta ? îl iscodi Cyriak, neputîndu-se dumeri cu privire la ciudatul pădureț.

— Nu. Am ales, din motive politice, măreția antică a surghiunului voluntar. Sub acest pieptar de cauciuc — îmi servește în pustie și ca față de masă — bate inima unui roman. (Coboară glasul într-un murmur conspirativ.) Pe reversul pieptarului este brodată

lozincă revoluționară. Oho! Dacă Sküs ar ști asta... De altfel, nu sînt singur. Băgați de seamă!

Bătrînul scoase un mic corn de nichel din buzunar, îl scutură de talpă, îl bägă în barbă și suflă în el producînd un sunet care amintea de tînguirea unui catîr. Ecouri la fel de jalnice îi răspunseră și, în cîteva minute, se adunară numeroși oameni ai pădurii. Domnii se recunoscură între ei după niște parole ca participanți la o ședință care se pare că avusese loc cu puțin înainte, lucru vizibil și pentru un profan, judecînd după felul satisfăcut cum se salutau. Erau reprezentate toate costumele posibile: lîngă jobene turtite și gambete decolorate, se zărea și cîte un turban, precum și un gimnast în cămașă fluturîndă de sport. ici o redingotă, colo o pelerină bogat garnisită cu găietane a vreunui cavaler sau vesta stiriană a cîte unui aristocrat austriac. Prezentarea se desfășura în forma cea mai strictă; se putea auzi cîte un nume cu răsunet, altele erau fără îndoială nume conspirative.

— Numai nemulțumiți, declară bătrînul cu furnicile; dar ia stați — unde e luna?

Într-o clipă, două din aparițiile acele neîngrijite înălțară în vîrful unui par o lună decupată din hîrtie satinată.

— Nu-i decît un simbol, urmă bătrînul. Ținem ședințe numai la raza lunii. Opoziție contra lui Douăzecișiunu [1]. Înțelegeți, nu-i așa? Vrem să readucem lucrurile la sensul lor adevărat. Auziți lătratul?

În clipa următoare veniră în goană trei potăi rîioase, costumate în Sküs, Lună și Pagat [2]. Îmboldiți de cei prezenți, goniră în cerc și se încăierară mîrîind și urlînd.

— Un simbol al guvernului nostru! arătă satisfăcut bătrînul înspre spectacol. Să ne supunem oare

[1] Întîlnire la jocul de taroc.
[2] Figuri la jocul de taroc.

noi, ca oameni liberi ce sîntem, acestor gealaţi aparţinînd unei camarile a Curţii, şi ea divizată ?

— Niciodată ! Niciodată ! răspunse grav corul.

După ce ecoul cutremurătorului jurămînt se stinse, bătrînul se îndreptă cu importanţă spre Cyriak :

— Şi acum, străine, un sfat pornit din inima unor bărbaţi cu experienţă. Părăsiţi această ţară cît mai e vreme. Doi dintre ai noştri vă vor conduce la o trecătoare secretă din munţi — atît de secretă încît nici o hartă nu o indică. Ascultaţi-mă pe mine ! Şovăiţi ?

De fapt, Cyriak şovăia chiar. Mai mult încă : era hotărît să nu urmeze bunul sfat. Nu-i venea altă motivare în minte decît nepotolita lui sete de hoinăreală. Cum argumentul nu făcu nici o impresie, începu să povestească aventura lui nocturnă. Ceilalţi îl ascultară în tăcere. Între timp, se aşezaseră la un foc de tabără, care, pentru evitarea mirosului trădător, consta din staniol colorat.

— Hm, Hm ! făcu în sfîrşit străvîrstnicul. Aşadar aţi avut şi dumneavoastră încurcături cu această infantilă hetairă-amazoană... Păi tocmai asta este ceea ce ne revoltă : această năpădire a ramurii puerile căreia, din păcate, i-a dat naştere sexul frumos pe lîngă cel matronal sau chiar util-feminin. De aceea înţelepţii noştri înaintaşi au ţinut muieretul în decadenţă şi castitate, i-au dat îmbrăcăminte invoaltă şi l-au încins în corsete, ba chiar — o idee cu adevărat genială — în crinoline. Dar acum s-a zis cu toate astea. Acum virginalul-băieţesc s-a eliberat din colivia lui şi e pe cale să înainteze fără oprire. Dacă va mai continua aşa, dragă domnule von Pizzicolli, va veni o vreme în care numai sexul slab va domni şi va pieri apoi fără nădejde de scăpare, în erudiţie şi demnitate. De aceea stindardele noastre tind să fie semnul de măreţie al celei mai severe bărbăţii : barba în vîrful prăjinii ! Din parte-mi şi în fruntea fanfarei, ca la

ieniceri de exemplu, poporul cel mai masculin din lume, care purtau barba în coadă de cal...

În timpul acestei cuvîntări, Cyriak se pregătise în taină să o ia din loc. Sări pe neaşteptate în picioare şi, în timp ce murmura cîteva cuvinte ininteligibile de scuze, îşi luă rămas bun. În urma lui, răsunară cîteva frînturi de blesteme — individ de ai lui Sküs", „tont", ba chiar şi „spion" ; după care nu mai auzi nimic. Cînd întoarse capul, zări dispărînd în muşuroaie de furnici sau în scorburi de copaci ultimii dintre conspiratori.

Homespun-ul domnului von Hahn

Philipp Bogumil Hahn, senior de Hennensieg, stătea în foarte jalnice raporturi cu îmbrăcămintea. Nu numai ca pasionat colecţionar de rufe indispensabile avea el adeseori ghinion — mai era pe deasupra urmărit şi de o fatalitate ca să zicem aşa textilă care, pînă la urmă, îl sili să scape din mînă cîrma statului sau chiar să renunţe la locul de unde obişnuia să contribuie la conducerea corăbiei statului. Începutul acestei tragice evoluţii trebuie căutat cu ani în urmă.

Era o zi radioasă de primăvară pretimpurie. Cerul se boltea deasupra Vienei ca o plăsmuire de sineală cu frişcă, vrăbiile zburau în copaci, cotarle voioase lătrau, gheaţa topită plescăia din streşini, dinspre curtea exterioară a castelului venea zumzăit de muzică militară. Domnul von Streysand se folosea de pauza de prînz ca să facă o mică plimbare prin piaţă, cînd îi apăru în cale vizibila bună dispoziţie a lui Philipp Bogumil von Hahn. Birocratul, de obicei atît de ţeapăn, ţopăi de-a dreptul spre el şi îl bătu pe umăr cu un gest pe atuncea încă colegial.

— Dragul meu Streysand, mă poţi felicita ! Mi-am luat un abonament de cavaler clasa II-a cu indexul A la Svitek, cel mai elegant croitor bărbătesc din cîţi

am avut vreodată. Mă costă şapte sute de coroane bani peşin — dar ce nu capăt în schimb ! Un frac complet, cu un pantalon fantezi în plus ; o jachetă din camgarn prima, cu pantaloni vărgaţi şi vestă ca a vizirului din Stambul ; un palton de iarnă cu căptuşeală roşie, cu guler de imitaţie de astrahan ; şi un costum de „homespun", de dimie — un homespun, ce să-ţi zic... !

Pomenind de acest homespun, Hahn îşi lingea buzele de emoţie şi îşi întorcea ochii atît de exact spre cer, de parcă ar fi vorbit de noua dantură a ministrului său.

— Aşadar o adevărată capodoperă ! încheie el. Şi cum arăt eu în aşa ceva, poţi să-ţi închipui. De fapt fetele îmi fac milă. Dar ce vină am eu că-mi stă atît de bine ? Nu mai departe decît ieri am fost luat din spate drept excelenţa-sa domnul Kropatschek care, cum se ştie, provoacă la fiecare opt zile în saloanele noastre cîte o încercare de sinucidere. De balet nici nu mai vorbesc.

Cu aceasta, domnul greţos de îngîmfat se pierdu printre plimbăreţi. Numai ici şi colo jobenul lui se ivea din mulţime, legănîndu-se în tactul muzicii militare ce nu contenea să bîzîie.

Patru săptămîni mai tîrziu, pe cînd Streysand parcurgea din întîmplare parcul Esterhazy, îl zări pe contopistul Curţii, odinioară atît de încrezător în viitor, gărbovit de mîhnire, sprijinit de balustrada unui mic iaz încadrat în marmură, fiecare fibră trădînd un om dezgustat de viaţă. La întrebarea glumeaţă dacă nu cumva se gîndeşte să se ofere drept hrană nimfelor din apă, Hahn replică obosit :

— Svitek, făcu el cu glasul stins. Îţi aminteşti, nu-i aşa ? A dat faliment, acest Svitek. Cele şaptesute de coroane ale mele — i-am plătit întreaga sumă deodată

din cauza rabatului — s-au dus pe copcă. Şapte paltoane cu gulere de imitaţie de astrahan mi-au fost adjudecate la masa falimentului. Şi toate mult prea mici. Înţelegi ?

Streysand înţelegea şi socoti că cel mai bun lucru ce are de făcut era să se depărteze, fără să tulbure prin consolări ridicule pe cel atît de crunt lovit de soartă. Făcu pe ascuns un semn către doi poliţişti din apropiere, atrăgîndu-le atenţia să nu-l slăbească pe Hahn din ochi.

Că temerile lui erau totuşi cam premature, putu constata chiar după cîteva zile, cînd îl zări pe Philipp von Hahn şezînd în faţa cafenelei Graben, cu o mînă amestecînd în neştire într-o cafea cu lapte, cu alta ţinînd cezar-crăiescul *Wiener Zeitung*, gazeta vieneză, cu foaia oficială în care fiece cuvînt este cîntărit pînă la neverosimil. Plin de compătimire, Streysand îl întrebă dacă în fatala afacere cu paltoanele de iarnă a survenit cumva o soluţie spre mai bine. Hahn făcu un gest de satisfacţie, oricum rezervată :

— Ei da, oricît. Graţie legăturilor mele la Curtea superioară de justiţie, unde sînt *„enfant gâté"*, copil răsfăţat, am reuşit să schimb paltoanele în chestie pe haine de homespun — ştii doar cît de mult mă bucuram că o s-o am. Consilierul de curte Sauertrunk va rezolva problema poate săptămîna asta încă şi, o dată cu luna mai, vor avea fetele ce admira ! Caută de-ţi imaginează : haina are talia joasă de tot — un fel de compromis între jachetul care se poartă astăzi atît de mult şi redingotă. Şi unde mai pui minunata culoare a gîndacului ! Cică ar fi creaţia unei personalităţi din apropierea tronului...

Zicînd aceasta, colţul gurii lui Hahn se strînse în cute slugarnice în direcţia castelului Curţii.

Sosi şi luna mai şi, odată cu ea, căldura unei veri pretimpurii, bogată în culise de nori arămii şi în uver-

turi de tunete. Într-o seară lipicioasă şi caldă. Streysand, care avusese nişte treburi de rezolvat la Schönbrunn, se întorcea prin parcul castelului acasă. Fulgere scurte zvîceneau fără întrerupere din cerul întunecat. Dangăte de clopot macabre, venind dinspre pusta depărtată a Ungariei, nu preziceau nimic bun. Printre uriaşele alei, cu aspecte prematur de colorate, se roteau vîrtejuri de praf. Un ogar rătăcit, cu coada trasă jalnic între picioare, se repezi dintr-un mărăciniş urlînd tînguitor spre cer. Nici o îndoială : pîndea o catastrofă, poate chiar un cutremur de pămînt. O pală de vînt fierbinte era gata să smulgă pălăria înaltă de mătase gri a lui Streysand ; cu capul plecat, zori mai departe — şi cît pe ce să se izbească de un bărbat venind din direcţie opusă. Venind ? Nu, ci stînd în faţa lui, cu poalele fracului în vînt, o imagine sumbră, un al doilea Paganini, cu mîna sprijinită de soclul prăfuit al unei alcătuiri monumentale de trofeu, aşa cum se pot vedea în faţa sălii de onoare a „Gloriettei" de la Schönbrunn.

Preţ de o clipă, domni o liniştе mormîntală. Numai cîteva pietricele se desprinseră din sculptură, acel hibrid conglomerat de coifuri romane, scuturi, stindarde şi alte vestigii ale vanităţii meridionale. Apoi zgomotului fărîmicios i se alătură un geamăt ieşit din gîtlejul ce stătea acolo. În acea apariţie descompusă, Streysand îl recunoscu pe domnul von Hahn.

— Dacă vei citi în curînd în gazete — se auzi o voce sepulcrală — despre o descoperire înspăimîntătoare în canalul Dunării, să ştii că e vorba de Philipp Bogumil Hahn !

O prăvălire lugubră şi prelungă de tunete părea să dea cuvintelor sale o confirmare plină de preziceri funeste, iar dezlănţuitul siroco măturînd totul în cale, îl modela ca pe sculptura unui schelet sub bălăbăneala unui frac.

— Păi arăţi mizerabil, dragă Hahn, zise Streysand într-o doară. Dar acum repede, înainte de ne surprinde vijelia ! Hai cu mine în sala „Gloriettei" !

Acolo, Hahn nu mai putea ascunde multă vreme pricina deprimării lui.

— Costumul de homespun ! repetă el de cîteva ori una după alta cu voce stinsă. Homespunul !

Apoi, după un oftat sfîşietor :

— Of, dacă aş fi dat ascultare colegilor mei Müchtelmann şi Tschapski şi mai ales lui Marchese Calboli ! M-au avertizat cu toţii împotriva abonamentului !

Şi ce povesti el pe urmă, făcea ca profetul Ieremia să pară în comparaţie cu dînsul un biet umorist.

La început, costumul de homespun îi făcuse într-adevăr plăcerea la care se aştepta. Dar într-o zi buna lui mamă, pe cînd luau împreună ceaiul, adulmecă aerul în chip ciudat.

— Philipp, îi spuse ea, ai călcat în ceva. Du-te rogu-te afară şi şterge-ţi bine ghetele. Dacă răposatul tău tată ar şti asta ! Era pedant că acurateţa însăşi !

După executarea întocmai a dispoziţiei materne, se reîntoarse la masă.

— Nu era nimic, mamă.

— Bine !

Continuară să mănînce, bătrîna mai tăcută ca oricînd. În cele din urmă, zise dînd ceaşca de ceai la o parte :

— Philipp, asta nu se poate. Sînt o femeie în vîrstă şi am mai simţit eu în viaţa mea mirosuri — dar ăsta e insuportabil. Am locuit cu tatăl tău ani de-a rîndul la Fiume, în garnizoană, unde ai văzut şi tu lumina zilei — şi nici măcar acolo nu mi s-a întîmplat aşa ceva. De altfel, am vrut să te botez Romeo, ăsta fusese idealul meu. Tăticul tău nu mi-a dat voie.

Îşi şterse o lacrimă pe furiş şi urmă :

— Era foarte bisericos şi, urmînd sfatul capelanului regimentului, Pater Schifkovits, s-a hotărît pentru Philipp. Sfîntul acesta este cu plăcere invocat contra unei duhori pestilenţiale, bruşte şi inexplicabile şi de aceea se bucură în sud de cea mai mare trecere. Cum îţi spuneam : acolo ni se urcau în nas tot felul. Mai ales în lungile seri de vară cînd, după vreun colţ, o flaşnetă cînta *„Ultima rază"*. Dar niciodată, Philipp, auzi tu ? niciodată nu mi s-a întîmplat ceva asemănător cu ceea ce se întîmplă azi cu tine. E pe-atît de adevărat pe cît sînt eu născută baroană Stöppselbach !

Dădu din nou din cap şi reluă :

— Se vede că ai călcat într-o murdărie. Te rog, mai du-te o dată afară şi caută mai bine !

După un răstimp, fiul reveni :

— Zău, mamă dragă — nu găsesc nimic şi nici nu ştiu de unde vine mirosul.

— Philipp ! se supără bătrîna doamnă. Philipp ! Acum începi să mai şi minţi. Nu ţi-e ruşine ? La vîrsta ta ? Ştiu, ştiu — şi îşi şterse cu batista dantelată ochii decoloraţi —, ţii totul secret în interpretarea exagerată a îndatoririlor tale de serviciu. Aici, însă, în salonul mamei tale, găsesc că-i deplasat. Unui adevărat bărbat i-ar sta mai bine să recunoască sus şi tare : da, am călcat într-o murdărie !

Ultimele ei cuvinte aveau o intonaţie aspră.

— Te rog, mamă — convinge-te singură !

Şi uscăţivul bărbat începu să joace un ceardaş care poate că ar fi fost mai potrivit într-un minister maghiar la prezentarea unor acte deosebit de importante.

Mama îşi mînui cu îndemînare lornionul.

— Nu înţeleg, zise ea. Dar mirosul porneşte de la tine. Ia sună să vină fata !

Philipp se supuse. Slujnica apăru, făcu cîţiva paşi înspre masă şi se opri confuză locului.

— Anna ! făcu bătrîna doamnă cu mină severă. Anna, e aici un miros urît sau nu ?

— Să nu-i fie doamnei baroane cu bănat... dar ţi se face rău.

— Cercetează de unde vine mirosul, Anna !

Şi, după o scurtă adulmecare, Anna strigă :

— Maică Precistă, asta-i de la haina domnişorului...!

Avea toată dreptatea. Era noul homespun de culoarea gîndacului de la care pornea această infamă şi inexplicabilă duhoare. Nu cumva ştofa era impregnată ? Şi dacă da, cu ce ? Sau ce altceva să se fi întîmplat ?

În orice caz ceva monstruos. Căci costumul continua să duhnească în chipul cel mai mîrşav. Şi ce era mai grav : nu mirosea constant. În unele zile — îşi continuă Hahn tulburătoarea povestire adresîndu-se domnului de Streysand — n-a existat nici un motiv să te plîngi. Apoi iar, pe neaşteptate, devenea insuportabil. Era atît de grav, încît, în tramvai, oamenii îşi întorceau mustrător privirea, depărtîndu-se de el, şi copiii mici începeau să plîngă. A trebuit să înghită cu acest prilej cîte un cuvînt mai tare pe care în alte împrejurări l-ar fi spălat cu sînge...

În sfîrşit, după lungi şi dureroase investigaţii, a stabilit că intermitentele fenomene odorante se orientau după vreme. Şi de-aci pînă la dezlegarea enigmei, nu mai era decît un pas. Dimia de culoarea gîndacului fusese în mare parte ţesută din păr de cîine care este la fel de potrivit ca şi resturile pe care le mătură bărbierii şi din care, precum se ştie, se produc cele mai scumpe stofe englezeşti. Cui cercetează cu dragoste natura, fără îndoială că nu i-a scăpat mirosul rău pe care-l răspîndesc cîinii plouaţi — în spe-

cial cei cu părul lung cum sînt cîinii bernardini, şi cîte necazuri provoacă ei în această stare. Nu rareori sînt sursa celor mai grave neînţelegeri, ba chiar a unor ireparabile dezbinări familiale.

Devenise deci notoriu de ce costumul secretarului de Curte, Philipp von Hahn, prezicea cu pertinentă certitudine, totdeauna cu o zi înainte, variaţiile atmosferice, punînd astfel în umbră orice barometru. În amărăciunea lui, modestul Hahn găsea în această împrejurare un pic de mîngîiere. Cu timpul, însă, şi această neînsemnată bucurie ce i-o făceau însuşirile barometrice ale acestui costum al lui Nessus [1] îi fu înveninată prin aceea că, clipă de clipă, uşa cancelariei lui se deschidea şi se ţtea printr-însa cîte un coleg care nu venea pentru a-i spune „bună ziua" sau „am onoarea", ci doar ca să vadă — aşa cum se exprima stereotip limbajul ministerului — „dacă pute cocoşul" [2]. Se ştia atunci în mod oficial dacă se va putea ieşi sîmbătă la iarbă verde sau altundeva... Mai ale diurniştii Schwänzeltritt şi Schleimhascher [3] aveau neîncetat grijă să-l expună pe Hahn acestor înjositoare pronosticuri meteorologice. Dar cele mai neplăcute erau vizitele secretarului de Curte Wysnjowsky, individ care-l invidia în secret pentru răumirositorul, dar vestitul său costum (ca polonez ce era, celebritatea conta ca tot ce preţuia mai mult). Pe de altă parte, în acest pahar de pelin amar picurase şi un strop de satisfacţie : excelenţa-sa ministrul îl tri-

[1] Cămaşă înmuiată în sîngele centaurului Nessus, ucis de Hercule.

[2] *Hahn*, în germ. — cocoş.

[3] Nume cu un anumit înţeles, cum ar fi de pildă *Linguşescu* şi *Flecărceanu*.

misese o dată special pe președintele de Consiliu, să-l miroase și el.

Cu aceasta, domnul de Streysand își încheie relatarea celor încredințate lui către nefericitul Hahn în seara aceea vijelioasă, la Schönbrunn, în mijlocul neîncetatelor bubuituri ale elementelor naturii.

Fragmentele reproduse fac parte din volumul *Tarockanische Miniaturen (Miniaturi tarokaniene)*, editura Stiasny, Viena.

În românește de
I. Cassian-Mătăsaru

ALFRED KUBIN

Născut la 10 aprilie 1877, la Leitmeritz (Boemia); moare la 20 august 1959 la Zwickledt lîngă Schärding (Austria superioară). Studiază artele plastice la München. Suferă un șubit șoc nervos, vecin cu nebunia, la moartea logodnicei sale.

1902: prima expoziție de grafică la Paul Cassierer, Berlin. Patru ani mai tîrziu, achiziționează micul castel baroc de la Zwickledt, în apropierea graniței germane, unde-și petrece restul zilelor, lucrînd. Vizitează în repetate rînduri Boemia, locul de naștere, și Praga, care-l atrage și-l fascinează. Ca și Meyrink descoperă aci o sursă fertilă de inspirație. E unul din creatorii expresionismului, stabilește legături cu Klee și Kandinsky și conduce, în asociație, celebra revistă *Der Blaue Reiter (Călărețul albastru)*, 1912.

Ca mulți alți pictori și graficieni austriaci, Kubin și-a deschis drum și în istoria literară. Lucrarea sa de căpetenie *Die andere Seite (Cealaltă față)*, 1909, e ilustrată cu 50 de desene proprii. Cartea, evocînd dispariția unui oraș fantasmagoric, Peole, a produs vîlvă la vremea ei. Cîțiva ani mai tîrziu, Kafka, scriind *Castelul*, a luat drept model unele episoade ale romanului *Cealaltă față*. Atmosfera de groază,

senzația de clar-obscur, fantasmagorica dispariție lentă a unui imperiu spectral, redate într-un stil în care întreaga gamă a grotescului este mînuită cu deosebită măestrie, halucinanta spaimă pe care o declanșează domnia invizibilului și totuși pretutindeni prezentul tiran Claus Patera, nu erau străine sensibilității lui Kafka. Încă o dată s-a adeverit că ceea ce fusese considerat drept produs al unei fantezii maladive, a fost, în realitate, ecoul literar al unui proces real, social și istoric.

ALTE OPERE: *Der Guckkasten (Stereoscopul)*, povestiri, 1925; *Vom Schreibtisch eines Zeichners (De la masa de scris a unui desenator)*, eseuri, 1939; *Abenteuer einer Zeichenfeder (Aventurile unei peniță de desen)*, 1941; *Nüchterne Baladen (Balade lucide)*, 1949; *Abendrot (Amurg)*, culegere, 1950; *Phantasien im Böhmerwald (Fantezii în pădurea boemă)*, 1951; *Dämonen und Nachtgeschichten (Demoni și povestiri de noapte)*, 1959.

CEALALTĂ FAȚĂ

•

Cel mai neliniștitor lucru însă era acel proces nespus de enigmatic care începuse să se desfășoare prin înmulțirea anormală a animalelor, proces care continuă neîntrerupt accentuîndu-se din ce în ce mai tare și care ajunse să fie cauza ruinei definitive a împărăției visurilor : fărîmițarea. Totul căzu pradă acestei fărîmițări : clădirile, din materiale atît de deosebite, obiectele adăpostite în ele, toate lucrurile ce-l costaseră pe stăpînul lor bani grei de aur, totul era menit pieirii. În toate zidurile se iviră crăpături, lemnăria deveni putredă, fierăria fu cotropită de rugină, luciul străveziu al sticlei se înceţoșă, țesăturile se descompuseră. Tezaure întregi de artă căzură pradă unui irezistibil și lent proces interior de distrugere, fără ca cineva să fi putut descoperi motivul valabil al acestei evoluții.

O boală a materiei neînsufleţite. În cele mai bine întreținute case dădeai de putregaiuri și de mucegai. O materie necunoscută, dizolvantă, trebuie să se fi aflat în aer, căci chiar alimentele cele mai proaspete, laptele, carnea și mai tîrziu și ouăle se acreau și se stricau, după trecere de cîteva ceasuri. Zidurile multor case începură să se crape, silind astfel pe locuitorii lor să le părăsească în grabă.

La toate astea se mai adăugară şi furnicile. În fiece crăpătură, în fiece cută, în haine, în portofele şi în pat, pretutindeni dădeai de ele. Erau de trei feluri: negre, albe şi roşii ca sîngele. Negrele, care alcătuiau specia cea mai mare, mişunau prin toate crăpăturile zidurilor precum şi în locurile deschise, oriunde puneai piciorul. Albele, care erau mult mai primejdioase, transformau grinzile în făină. Dar cele mai periculoase erau, fără îndoială, cele roşii, care se cuibăreau totdeauna în corpul omenesc. La început, scărpinatul era privit drept o necuviinţă. Te scărpinai pe socoteală proprie. Dar ce poate face omul cînd simte cum îl mănîncă pielea? În cartierul franţuzesc lumea se scărpina de mai demult. Am rîs de ei, dar, curînd, am făcut şi noi la fel. Chiar soţia excelenţei-sale preşedintele guvernului, a dat, plină de curaj, primul exemplu, cu prilejul unei serate.

Nu mai era chip să îndepărtezi balega animalelor de pe uliţe şi nici praful dinăuntrul caselor. Se înmulţeau din ce în ce, oricît de desperate măsuri se luau împotrivă. Dacă periai sau băteai hainele, tot materialul din care erau făcute se descompunea. Ceea ce mă mira totuşi era că oamenii aceştia ai visului nu-şi pierdeau buna lor dispoziţie.

Aşa, de pildă, doamna Lampenbogen era de un optimism imperturbabil. Întregul corp ofiţeresc frecventa casa ei, pînă la cel mai tînăr sublocotenent. Poate că acesta din urmă mai gîngăvea încă: „Prea stimată doamnă", dar ea nu mai avea pretenţii prea multe. În cele din urmă ea se mulţumi şi cu omagiul păturilor de jos ale poporului. De multe ori, pe stradă, am urmărit-o în timp ce executa obişnuita ei manevră cu ridicatul fustei. Oamenii, curioşi, rămîneau locului în timp ce cîinii se luau după ea. Cu ăştia nu era de glumit. Odată am văzut un dulău cum îi rupsese rochia. Speriată, ea o luase la fugă şi pierduse pe

Am o scrisoare mototolită. Am ridicat-o și am citit-o mai tîrziu.

„Draga mea regină a furnicilor!

Și acum sînt încă beat de fericire și, închizînd ochii, sărut în amintire toate splendorile tale. În visul meu ești, așa cum ai fost și înainte, stăpîna mea. Cum ai dormit? Desigur puțin, ca de obicei! Închipuiește-ți însă că am găsit în sfîrșit un mijloc, ca să mă pot cel puțin întinde liniștit. În dulapul de haine, răsturnat, se presară, înalt de un cot, praf de insecte... apoi se așterne o pătură... iarăși praf... încă o pătură (cămășile de noapte la modă, care se pot închide și jos cu nasturi nu fac doi bani). Dulapul se închide, de îndată ce te-ai culcat în el. O gaură mică (în formă de inimioară) căptușită cu o sită împotriva muștelor garantează pătrunderea aerului trebuincios.

Te rog: nu-mi mai expedia scrisorile la hotel, nu pot suferi banda americanului. Mai cu seamă Jacques e un adevărat pungaș. Și apoi, bucătăria s-a prostit de tot în ultimul timp. De acum încolo am să mă opresc în fiecare amiază la cafeneaua din Strada Lungă. Așadar scrisorile H.v.B. trebuiesc îndrumate acolo, fără a fi însă încredințate lui N.C., care nu merită încredere și care, pe deasupra mai e și obraznic, de cînd e în slujba blestematului de american.

Salută oare grăsunul tău faptul că ultimul său chiriaș s-a mutat?

Frizerul vrea și el să închidă, și totuși prințesa nu plătește prea mult. L-am văzut astăzi pe soțul tău în trăsură. Tocmai atunci însă avea de lucru cu paraziții ăștia supărători, așa că n-a avut cum să mă vadă.

Așadar astăzi la nouă te aștept, în dosul tufei de trandafiri. Vai, ce' pleșuvită e ca acum!

Al tău, al tău
Hector

N.B. Tot mai primesc scrisori anonime, în care vorba de tine... ce rău o cunoaşte lumea pe Mel mea!"

Nu trecu mult şi toată lumea purta cu sine baiu naşul cu praf împotriva insectelor. Şi, dacă înainte vreme oamenii visului fuseseră copleşiţi de patima somnului, acum în schimb aproape că nu mai do meau de loc. Nervoşi, cu obrajii acoperiţi de o re şeaţă bolnăvicioasă, umblau brambura pînă tîrzi după miezul nopţii, prin oraş. Pe străzi erai mai apărat decît în casele dărăpănate. În ultimele zile, pofta de împerechere a animalelor atinsese cel mai înalt grad. În toate ungherele întunecoase, în apă şi în văzduh, vedeai împerechindu-se făpturile cele mai deosebite. Grajdurile răsunau de nechezări, de măcăit şi de grohăieli. Un taur care, la vederea vacilor menite tăierii, se înfuriase, se repezise asupra măcelarului şi-l strivise de zid.

Americanul aţîţa ura şi vrajba, bătîndu-şi joc de toate. Puţini mai rămăseseră care credeau în Dumnezeu.

Măsura timpului îngăduit nu mai era ţinută în seamă. Arareori se mai ducea cîte unul în vreo celulă, dar nu rămînea nici măcar jumătatea de minut prescrisă. Îl vedeai cum numaidecît ieşea de acolo. Ştiam acum că sfîrşitul ţării visurilor se apropia în mod irevocabil.

Într-o noapte auzii pe acoperiş un pufăit şi o mîrîială înăbuşită. Şi, îngrozit, am văzut cum un leopard uriaş strivea tocmai un iepure. Auzeam pîrîitul oaselor şi simţeam cum mă trece un fior de gheaţă. Odăiţa mea nu mai era de loc plăcută ; avea două răni mari, căscate, în perete, de unde, seară după seară, la intervale regulate se vedeau părţile posterioare ale unor gîndaci, totul dînd impresia unei frize. O pereche de prihori îşi făcuse cuib în ceşcuţa mea

dr ntru cenuşă. Creaturile acestea mititele erau cu m. ţul paşnice şi-mi răsplăteau ospitalitatea cu cîntul . Din păcate, bucuria fu de scurtă durată, căci h şoim obraznic, pătrunzînd ca fulgerul înăuntru mi ucise într-o zi bărbăţelul.

Într-una din cele din urmă seri, cînd, înainte de a mă culca, descoperisem sub plapumă doi scorpioni şi vînasem o sumedenie de alte goange, mi s-a întîmplat ca scîndura ce-mi slujea la trasul cizmelor să se descleieze. Am luat foarfeca, dar ea era mîncată de ger. Abia atunci am văzut că hîrtia mea era plină de mucegai, iar riglele, epava unei mese de desen şi scrinul cu trei picioare, erau ciuruite de viermi şi putrede.

Dar eu, cum arătam eu oare ? Destul de ciudat. Noroc că mai alergau şi alţii, odinioară curat şi cu gust îmbrăcaţi, tot atît de jerpeliţi pe stradă, ca şi mine. Toţi aveau mucegai pe haine şi pe încălţăminte. N-avea nici un rost să încerci cu spălatul şi cu răzuiala. Totul apărea numaidecît din nou. Stofele hainelor se subţiară, începură să se destrame şi se desprindeau fîşii, fîşii de pe noi. În sfîrşit, noi, bărbaţii, mai răbdam asta cu destulă demnitate, dar bietele femei... mai bine să tăcem !

Nu mai era cu putinţă să deosebeşti ziua de noapte şi, cu greu te puteai descurca în mijlocul acelei invariabile lumini cenuşii de amurg. Cum toate ornicele ruginiseră şi nu mai mergeau, nu aveam nici o posibilitate de a măsura timpul. Iată de ce nici nu pot să arăt cît a durat starea aceasta de descompunere. Ici şi colo mai vedeai cîte un animal de pradă lihnit şi jigărit, dar, la apropierea omului, o lua la fugă cu coastele lipite de trup şi cu coada-ntre picioare. Din unele unghere prăfuite puteai să tragi afară şerpi întregi uscaţi.

Pentru a împiedica izbucnirea vreunei molime, locuitorii oraşului visurilor primiră porunca să arunce toate cadavrele în apele rîului. Dispoziţiile acestea însă nu puteau fi executate decît în foarte mică măsură, neîncumetîndu-se nimeni să mai pătrundă în casele ce ameninţau să se dărîme. Puii de iepure şi de şerpi cloceau în gropile lor tainice şi infectau oraşul. În faţa porţilor lui te întîmpina un miros de cadavru. Jumătatea de sus a caselor Lampenbogen, în care locuiau atîţia chiriaşi, începuse să se dărîme : Singuri, un şemineu lung de piatră şi un perete, rămăseseră în picioare. Puteai să vezi întreagă secţia transversală a locuinţelor ; pe tapetul înflorat al fostei noastre camere de dormit, mai atîrnau cîteva tablouri. Şi, printr-o gaură mare, triunghiulară se zărea plafonul murdar al camerei de gală a prinţesei.

Lăptăria devenise o pradă a bureţilor ce crescuseră prin ferestre şi uşi stricînd toată înfăţişarea clădirii şi atîrnînd în zdrenţe mari, albicioase din ferestruicile acoperişului. Căsuţa de lemn a paznicului din preajma apei se prăbuşise sub povara muşchiului ce cotropise întregul acoperiş.

Cafeneaua muri întocmai ca o cocotă care îşi dă silinţa să-şi păstreze înfăţişarea exterioară pînă dincolo de moarte. Pe dinafară părea că e încă în stare bună ; înăuntru însă era plină de dărîmăturile catului de deasupra şi ale mansardei. E curios cum de rămăsese neatins geamul unei ferestre, prin care puteai să vezi două grămezi mari de furnici. Afară de asta mai vedeai o pereche de oscioare albe şi între amîndouă se afla o măsuţă de şah, pe tăblia căreia figurile arătau un prea frumos şah mat.

Pe străzile pustii, m-am îndreptat — era un drum pe care înainte vreme îl făceam cu deosebită plăcere — spre malul rîului. Aici aveai aceeaşi privelişte

jalnică. În dreptul hingheriei era o putoare de nedescris, aşa că a trebuit să duc la nas şi la gură zdreanţa ce-mi slujea drept batistă. Zidul împrejmuitor al curţii se prăbuşise într-o parte şi, îndărătul molozului şi dărâmăturilor zăceau maldăre întregi de cadavre de animale. Pe o întindere mare, de jur împrejur se auzea un bîzîit neîntrerupt şi, la fiecare pas, te loveai de milioane de muşte verzi, puturoase. Am coborît pînă pe malul apei ca să pot respira. Era singurul loc în care mai puteai să rezişti. Cît priveşte stabilimentul băilor, aproape că nu mai rămăsese nimic din el. Mai vedeai în apă doar cîteva scînduri şi cîţiva pari, acoperiţi de nămol verzui şi de melci. Deodată, s-a făcut lumină şi cînd, grozav de speriat, mi-am întors privirea, am văzut că moara ardea. Ferestrele erau pline de lumina orbitoare a focului. Grinzile putrede pîrîiau şi trozneau. Din acoperişul ţuguiat de şindrilă ieşea fum, o flacără mare ţîşnise înspre cer şi, cu o trosnitură groaznică, peretele din faţă se prăbuşi şi el. Înăuntru, moara era luminată şi maşinile ei în plin lucru. Puteai să vezi în ea, întocmai ca într-un trup omenesc deschis. Roţile încă mai zuruiau, pietrele de moară se învîrteau, pîlniile tremurau, iar praful de făină presăra o ceaţă uşoară în mijlocul jarului. Flacările cotropeau lacome treptele şi scările putrede şi, încet, încet, în pofida împotrivirii lucrurilor, toate părţile, una după alta, căzură în nemişcare, întocmai ca măruntaiele unui muribund.

Lada cea mare de făină fu cea din urmă care se prăbuşi în flăcări şi, pe locul unde stătuse ea, văzui o pereche de cizme înalte, răsfrînte, în care mai erau înfipte nişte picioare pe jumătate putrezite — grin-

zile în flăcări îmi ascundeau restul — iar în spatele meu auzi un glas găunos :

— Eu am făcut asta ! E pentru a patra oară că am făcut-o şi am s-o fac mereu !

Era morarul. Luă o priză de tabac, scoase din buzunar un brici, încercă tăişul şi îşi tăie beregata. Căzu la pămînt şi sîngele începu să i se scurgă pe piept de parcă ar fi ţîşnit dintr-un izvor. Chipul i se schimonosise luînd o înfăţişare diavolească.

Hoţii, care se strecurară în capela mănăstirii, au spart dulăpiorul altarului şi cu mîinile lor obraznice au furat relicvele incrustate cu pietre scumpe. Călugăriţele n-au fost în stare să zădărnicească spargerea, ele înşile aflîndu-se la ananghie.

O liotă de schilozi şi de neputincioşi, care, venind mereu să se înfrupte din ciorba ce li se dădea de pomană, ajunseseră să cunoască bine toate ungherele mănăstirii, năvăliră înăuntrul spitalului. Ameninţările şi pretenţiile acestora de a li se da alimente, fură respinse de maici, care, şi ele erau lipsite de toate. Rîzînd şi plini de obrăznicie, cerură atunci să fie în altfel despăgubiţi. Întocmai ca într-un sabat vrăjitoresc dezgustătoarele brute, ce şchiopătau şi se tîrau, veneau din ce în ce mai aproape de ele. O fată frumoasă şi încă tînără de tot, încercă să se apere şi lovi pe unul din nemernicii aceştia, care avea o guşă dublă, scoţîndu-i un ochi. Ca pedeapsă, o legară şi o întinseră pe un pat de fier. Nişte făpturi colcăind de păduchi, cu nasurile mîncate de cancer, cu ochii plini de puroi, cu buboaie cît pumnul de mari, rîioşi, se aplecară peste fecioara ce fusese legată care, în timp ce era pîngărită, înnebunise şi apoi îşi dăduse sufletul. Celelalte călugăriţe se supuseră de bunăvoie soartei

implacabile. Singură stareţa, în vîrstă de optzeci de ani, fu cruţată de această încercare, desigur de pe urma rugăciunilor fierbinţi pe care le adresase cerului.

Cealaltă faţă (Die andere Seite), e un fragment din romanul cu acelaşi titlu, apărut la editura Georg Müller, München, 1909.

În româneşte de
Lazăr Iliescu

KARL KRAUS

Este unul dintre cei mai de seamă critici culturali şi poeţi, conştiinţa morală a Vienei, în prima jumătate a secolului, pînă la moartea sa (12 iunie 1936).

S-a născut la 28 aprilie 1874 la Gitschin în Boemia, dar de la vîrsta de trei ani a trăit la Viena, devenit oraşul său spiritual. A studiat dreptul şi filozofia, fără a duce însă studiile la capăt. Viaţa agitată a oraşului imperial şi epoca de vogă a Burgtheater-ului l-au înrîurit profund. După întreruperea studiilor şi o încercare neizbutită de a deveni actor, s-a dedicat pentru tot restul vieţii literaturii, colaborînd mai întîi la diferite ziare şi reviste, printre care vestita *Neue Freie Presse*, pe care, ulterior, l-a combătut cu vehemenţă. Îşi descoperă de timpuriu înclinaţiile pamfletare, concretizate mai ales în broşurile *Die demolierte Literatur (Literatura demolată)*, 1896, şi *Eine Krone für Zion (O coroană pentru Sion)*, 1898. Opera propriu-zisă a vieţii sale constă însă în întemeierea şi redactarea revistei *Die Fackel (Făclia)* care a apărut între anii 1899—1936. În primii ani, Kraus admitea aci şi colaborări, mai tîrziu însă, din 1912, timp de 25 de ani, a redactat de unul singur întreaga revistă. Prima sa mare polemică o are cu Maximilian Harden, a cărui revistă

Die Zukunft (Viitorul) fusese o pildă demnă de urmat pentru tînărul Kraus. În această polemică se punea problema depăşirii unui model, încă în viaţă : Harden şi a altuia care decedase, Heine. După părerea lui Kraus, Heine a fost unul din reprezentanţii „foiletonismului", una din marile racile spirituale ale epocii. Dacă în genere critica lui Kraus la adresa lui Heine este lipsită de temei, cea îndreptată împotriva spiritului gazetăresc al vremii îşi găseşte întru totul justificarea. *„Tot ceea ce s-a tipărit, în decursul unei singure zile în ultima jumătate de veac a însemnat un act împotriva culturii pe care nu-l poate compensa nici chiar aportul pe care Goethe l-a adus culturii"*, spune Kraus. În prelegerea *Nestroy und die Nachwelt (Nestroy şi epigonii săi)*, 1919, urmînd exemplul lui Nestroy, Kraus şi-a expus punctul de vedere asupra satirei : o neabătută luptă împotriva oricărei forme de aculturalitate, constrîngere şi prostie. O astfel de bătălie trebuie să fie animată de conştiinţa clară despre limbă şi morală, de rigorism moral, eliberat de constrîngerea vremuri sistem. Kraus, se ştie, era un adversar declarat a tot ceea ce reprezenta sistem sau eşafodaj ideologic.

Terenul şi ţinta criticii lui Kraus le-au constituit limba ca organism, eronata folosire a ei, „prostituarea" ei. Frazeologia sinonimă cu escamotarea adevărului reprezenta pentru Kraus marea racilă a epocii, în care cuvintele substituiau pînă la desfiinţare, realitatea. Cuvîntul folosit greşit creează o lume de aparenţe, lume văzută parcă printr-o fereastră opacă, văduvită complet de splendorile ei multicolore, în plină înflorire. De pe urma abuzului de cuvinte rămîn doar abstracţii false. *„Presa, prin relatările ei, prin articolele de fond, comentariile şi ştirile ei crecază o altă lume-surogat care înăbuşe realitatea"* (E. Fischer). Acest adevăr şi-a găsit confirmarea deplină

în vechea Austrie, prin ale cărei fisuri se insinua, năpădind spiritele sensibile, golul. Sau, cum spunea Kraus: „*Sînt convins că faptele nu se mai petrec cu adevărat, doar clișeele verbale continuă să lucreze ca de la sine. Putregaiul realității e vizibil în fraze. Duhoarea timpului se simte în duhoarea frazei.*" Prima mare victorie a unei asemenea frazeologii a constituit-o, după părerea lui Kraus, primul război mondial, satirizat de altfel și în drama sa de proporții gigantice *Die letzten Tage der Menschheit (Ultimele zile ale omenirii)*, 1922, care are nu mai puțin de 800 de pagini și 55 de personaje istorice, toate, începînd cu împărații Franz Iosif și Wilhelm și pînă la ultimul gazetar vorbind în citate, care dezvăluie adevăratele substraturi ale războiului: idealuri false puse în slujba intereselor meschine, recunoașterii false care transformă „meritele" soldaților în merite ale industriașilor. Comentatorii acestei drame sînt *Optimistul* (palavragiul de profesie) și *Cicălitorul* (Difamatorul). În această mare bătălie de vorbe, Kraus utilizează în mod voit și simbolic clișeele lipsite de fantezie culese din contextul articolelor de fond, expresiile șablonarde ale presei, care încearcă să confere aspectelor înfiorătoare ale realității, trăsături benigne, caracterului apocaliptic al războiului, însușirile unui banal fapt cotidian. Punînd cap la cap citate cu conținut logic, Kraus reconstituie procesul de înstrăinare la care e expus omul de rînd prin intermediul presei venale, politicianiste sub a cărei revărsare de cuvinte normele firești, de comportament, dobîndesc un aspect de-a dreptul absurd. Spre deosebire de Kafka, în ale cărui povestiri și romane terifiantul este investit cu atributele fenomenelor naturale, Kraus creează grotescul prin confruntarea realității cu frazeologia goală care nu mai este în stare să dea măsura exactă a trage-

diei pe care ea însăşi a dezlănţuit-o şi nici adîncimea evenimentelor copleşitoare ca număr, brutale ca aspect, ucigătoare ale spiritului, fiindcă cei care le dezlănţuie nu sînt decît nişte eroi mediocri. Stăruie impresia că Mefisto nu mai este confruntat cu geniul, ci cu mediocritatea. Eroii piesei lui Kraus sînt în fapt nişte troglodiţi, nişte barbari care se bucură de confortul civilizaţiei, fac uz de cuceririle progresului tehnic, dar sufleteşte sînt nişte pigmei lipsiţi de capacitatea de a intui proporţiile catastrofelor pe care le pun la cale. O variantă a ucenicului vrăjitor deci, care nu mai este în stare să domine forţele pe care le-a pus în libertate. Iar forţele răului, inumane şi paralizante, îl vor distruge pînă la urmă. Concluzia pesimistă a lui Kraus nu lasă să se întrevadă alternativa prin care asemenea forţe ar putea fi zăgăzuite. Pentru Kraus, Hitler bunăoară simbolizează expierea fără drept de apel a lumii. În faţa lui, totul amuţeşte. În 1933, în unicul urmăr al revistei *Die Fackel* care a apărut în anul acela, se spune : *„Cuvîntul a amuţit, în clipa cînd lumea* lui *s-a trezit"*. Maleficul, răul a atins stadiul imunizant, a fost legalizat şi criminalii îi fac vinovaţi de faptele lor, propriile victime. Această demascare a „împărăţiei demonilor de jos" *(Niekisch)* a apărut postum (1952) sub titlul de *Die dritte Walpurgisnacht (A treia noapte a Valpurgiei)*. Tot postum au apărut în volumul *Die Sprache (Limba)*, 1937, studiile de lingvistică, de gramatică şi de teorie a limbii germane, considerate drept cele mai bune din cîte s-au scris pînă în prezent. Kraus şi-a editat personal multe din lucrări sub formă antologică, ca bunăoară aforismele în *Sprüche und Widersprüche (Maxime şi contramaxime)*, 1909; *Pro domo et mundo*, 1912 ; *Nachts (În timpul nopţii)*, 1919 ; *Untergang der Welt durch schwarze Magie (Sfîrşitul lumii*

prin magie neagră), 1922, care înmănunchează studiile antebelice, apoi *Weltgericht (Judecata lumii)*, 1919, cuprinzînd studiile din timpul războiului și *Literatur und Lüge (Literatură și minciună)*, 1929, eseuri îndreptate împotriva literaturii epocii. De asemenea între 1916—1930 și-a tipărit cele 9 volume de poezii *Worte in Versen (Cuvinte în versuri)* care au însă caracter epigonic, cum singur le-a caracterizat și sînt cu mult inferioare lucrărilor de critică literară și culturală.

Kraus a prelucrat numeroase drame ale lui Shakespeare, Nestroy, Raimund și operetele lui Offenbach. La Viena și la Berlin a ținut sute de prelegeri, vestite prin arta expunerii, asupra creației dramatice a celor de mai sus și asupra propriei sale creații.

ALTE OPERE: *Sittlichkeit und Kriminalität (Moralitate și criminalitate)*, 1918; *Die chinesische Mauer (Zidul chinezesc)*, 1910; *Literatur*, dramă, 1921; *Traumstück (Bucată de vis)*, dramă, 1923; *Wolkenkuckucksheim*, 1923; *Traumtheater (Teatrul visului)*, dramă, 1924; *Epigrame*, 1927, *Die Unüberwindlichen (Cei de neînfrînt)*, dramă, 1928; *Gesammelte Werke in Einzelausgaben hsg. v. Heinrich Fischer (Opere complete în volume separate editate de H. Fischer)*, 1952, passim.

Referințe: E. Rollet: *Karl Kraus*, în *Deutsch-öesterreichische Literaturgeschichte hsg. v. J. W. Nagl, J. Zeidler, E. Castle (Istoria literaturii germano-austriece editată de J. W. Nagl, J. Zeidler, E. Castle)*, vol. IV (1935); W. Kraft: *Karl Kraus, Einführung und Auswahl* (1952). H. Hennecke în *Neue Deutsche Hefte*, 1959. Ch. Kohn: *Karl Kraus*, 1962.

CUTREMURUL

Şi totuşi huruitul acela surd nu era decît o vestire a ceea ce va fi. În anul acesta pămîntul se va deschide şi va demonstra împotriva prezumţioasei afirmaţii că vienezul nu piere. Cum ar putea fi altfel ? Prostia este un fenomen elementar cu care nici un cutremur nu se poate măsura. Forţele ei interne trebuie să se descarce cîndva într-o catastrofă care va desfigura chipul acestei lumi. Căci niciodată pînă acum nu se poate să fi existat o perioadă de cultură în care oamenii, separaţi prin rasă şi religie, să se fi dedat cu atîta unanimă pasiune prostiei ! Poate că pînă la deschiderea întreprinderii de aeronave să li se mai acorde un termen şi că abia întreruperea circulaţiei de ieri care se va face repede resimţită, să fi fost prevăzută drept începutul sfîrşitului. Eu însă stărui în ideea că încă în acest an jubiliar, cînd cortegiul va străbate Ringstrasse, se vor petrece lucruri mari.

Încă din seara Carnavalului, la serbarea Societăţii Corale de bărbaţi, mă aşteptam la aşa ceva şi mă consolez oarecum la gîndul că cel puţin un cutremur uşor a fost răspunsul la toate dezvăluirile pe care această serbare le-a oferit privirilor îngrozite. Căci pavoazarea sălii înfăţişa statuia libertăţii de la New York cum îi întîmpină pe vienezi cu salutul „O, tu,

Austrie a mea !" şi alături, pe Kremser, dirijorul corului, cum se apăra de asiduitatea unei fete indiene cu refrenul : „Aci nu stau, ci merg acas'". Nu numai atît. Unul ducea — după cum anunţă raportul — „un stindard de bun gust, reprezentînd o binereprodusă bancnotă cu inscripţia : «E criza neplăcută, Stiribus, Omnibus, bancrută»". Şi : „Sub asurzitoarele sunete ale marşului drapelului american cu stele, a defilat voiosul grup al strengarilor stegari ai steagului înstelat". „Erau, aşa se spune, caraghioslîcuri americăneşti în lumina umorului vienez". Citeam şi îmi ziceam : „Se va petrece un lucru îngrozitor. Sîntem situaţi la ultimii pinteni ai Alpilor, şi aceştia îşi vor aduce aminte de o veche îndatorire vulcanică a lor, aidoma poliţiei care, cînd nu mai are încotro, scoate la iveală vechile ei metode de ciomăgeală". Se şi auzea un fel de pîrîit.

Se văzuse, la o demonstraţie de patinaj, apărînd o pereche, soţ şi soţie, „costumaţi în zarzavat" şi anume doamna ca „morcov" şi soţul ca „ridiche neagră". Apoi s-a anunţat iarăşi : „Un mic grup destul de vesel înfăţişa familia unui industriaş : tatăl ca operator de apendicită, mama ca microb al modei şi fiica lor, ca lipsa de cărbuni încă în creştere". Era un tablou mişcător al vieţii de familie, de două ori mai emoţionant în vederea apropiatei catastrofe. Şi despre astfel de prevestitori şi alţii identici, gazetele liberale şi cele antisemite vorbeau cu acelaşi calm candid, spaţiul reportajelor oscilînd în fiecare zi între zece şi cinsprezece coloane, şi toată lumea era de acord că Viena rămîne tot Viena, doar că, după expunerea unora, buna dispoziţie a sărbătorii Carnavalului şi-a făcut intrarea triumfală sub conducerea domnului doctor Koritschoner şi că umorul tradiţional vienez, cu

„G'spiel und Musi" [1] — în dialect vienez — cu parteneri de joc şi cu muzică, revenise familiilor Memores, Verständig şi Kulka, în timp ce alţii susţineau cu tărie că meritul era al funcţionarilor sfatului primăriei şi al soţilor Hadrawa. Cînd deodată undeva „una din acele atît de frumoase strofe caracterizînd viaţa Vienei", începu să capete un ecou entuziast în inimile miilor de ascultători. Suna cam aşa :

„Moda Vienei, şic vienez,
Cînt vienez, cîrnaţi cu miez,
Şi vienezele fecioare
De la cap pin-la picioare..."

E aceasta oare sfîrşitul făgăduit ? Sînt ele imaginile acelei groaze ? Indică acest talmeşbalmeş de modă, cîrnaţi şi fecioare, cele mai scumpe comori ale Vienei care vor zăcea la pămînt cînd se va produce inevitabilul ?... Mă uitai la acul magnetului. Şi, într-adevăr, arăta o deviere a creierilor. Şi abia apăruse reportajul în *Deutsches Volksblatt*, că se iscă un cutremur... Ei, mi-am zis eu, dar acum va domni un pic de linişte. Sîntem avertizaţi. Vienezul va vedea că nu te poţi bizui pe răbdarea pămîntului, va învăţa să fie modest şi se va pregăti ca, la nevoie, să dispară, astfel încît să nu se stîrnească vîlvă... Da' de unde ! Abia acum începe. Prostia dă năvală în stradă, culege „observaţii" de care să poată face uz şi dă fuga la redacţii pentru a le informa că e speriată. Că era şi ea de faţă ! Se prăbuşesc stîlpi, zăngăne ferestre, copii se văicăresc, mamele rătăcesc în neştire, iar taţii trimit scrisori la *Neue Freie Presse*. Că a avut loc un cutremur, reiese din expertiza „seismologilor" aproape tot atît de limpede ca şi asigurarea dată de un

[1] Corect : *Geigespiel und Musik* — Cîntec de vioară şi muzică (germ).

picolo că dînsul „n-a răsturnat nimic", după cum se plînsese de urgență un client al cafenelei a cărui masă se clătinase. Un domn din strada Porțelanului — care, în asemenea cazuri, e considerată deosebit de primejduită — susține prin toate gazetele, de două ori pe zi, întreaga săptămînă, că locuiește într-o casă care „nici în vremi normale nu făcea parte dintre cele mai solid clădite". Un vechi abonat recunoaște că a alergat de îndată la telefon și că a cerut numărul onoratei redacții, la care telefonista nu avea decît un singur răspuns : „Doriți să vorbiți cu *Presse* ? Din nefericire, din cauza cutremurului, toate numerele sînt ocupate." „Aflasem destul", încheie trimițătorul acestei extrem de caracteristice scrisori. Toate numerele ocupate, toate coloanele umplute. Zi de zi, azi, mîine, veșnic. Pînă ce întregul univers se prăbușește și o înștiințare în scris către redacția lui *Neue Freie Presse* nu mai e posibilă. Cel a cărui scrisoare, în urma dispariției spațiului cosmic redacțional, nu mai poate fi trimisă, trebuie să se mulțumească să-și vadă numele tipărit pe lista zilnică a observatorilor cutremurului. Oricum, erai pînă acum remarcat doar la balul Concordiei ; cel mult dacă îți ridicai glasul împotriva taxei portarului după ora de închidere a porților ; erai un reprezentant pașnic al „dreptului la tăcere", sau cel mult un nefumător. Și formularul de înscriere e deja desființat, taxele telefonice s-au redus și variola nu mai bîntuie. Nu mai moare în fiecare zi cîte un editor al lui *Neue Freie Presse*. Desigur că nu mai există nici un motiv să-ți scrii numele pe peretele unei latrine, dar trebuie totuși să ai un pretext pe care să-l publici în *Neue Freie Presse*. Și are ea, gazeta, grijă să avem pretexte. Dacă nu există întîmplări, le va născoci numai pentru a oferi abonaților ei plăcerea de a fi fost de față. Dacă nu a avut loc nici un incendiu, ea

totuşi numără capetele celor dragi. Şi e din nou ca totdeauna : ca şi cum n-ar fi vorba de nimic mai puţin, decît de a deplînge moartea unui redactor, în numărul de mîine al ziarului va fi menţionată fiecare piatră de granit care, adînc mişcată, ne va împărtăşi participarea ei la cutremur. Şi dacă neghiobiei nu i-a trecut niciodată prin cap să se evidenţieze în viaţa ei particulară, i se oferă acum prilejul să o facă, banalitatea este ademenită să iasă din ascunzişul ei, mediocritatea să triumfe. O lăcomie mistuitoare de a-şi vedea numele publicat a pus stăpînire pe domnul Nimeni. Mii şi mii asediază redacţia, ridică implorător mîinile spre miracolul rubricii „Întîmplări locale" şi strigă : „Şi eu ! Şi eu".

Şi această năzuinţă este întîmpinată cu cel mai pur idealism. S-ar putea totuşi bănui că geologii de la *Neue Freie Presse* n-ar fi decît nişte simpli agenţi de publicitate şi că fiecare nulitate a trebuit să depună mai întîi un gologan de cinci pentru a se vedea nemurit. Nu e oare aceasta interpretarea ce s-a pus în circulaţie cu prilejul condoleanţelor exprimate la moartea coeditorului ? Nu fiindcă ar fi adevărat, dar că supravieţuitorii de la *Neue Freie Presse* pot fi capabili de aşa ceva, iată ce face remarcabilă această versiune. De astă dată eu cred că numai firmele magazinelor zguduite de cutremur trebuiau să fie inserate, că numai o justă înţelegere a cerinţelor vremii a provocat şi menţionarea numelor persoanelor particulare asupra cărora cutremurul a făcut o anumită impresie. Că în toate varieteurile şi cabaretele erai apărat de orice primejdie, în timp ce în locuinţa particulară a cabinierei „Liliacului" ceasornicul s-a oprit, toate astea sînt desigur interesante. Dar şi altminteri s-a înregistrat, cu intenţii absolut altruiste, fiecare noptieră care s-a clătinat. Dacă fusese construită de atelierele vieneze, lucru nu tocmai sigur, sau nu

— cel care a comunicat faptul ţinea să se ştie în public că posedă o noptieră. Poate să fie şi un automobil. Căci într-adevăr, din ce alt motiv ni s-ar fi comunicat că şoferul domnului Viktor Leon — care, în orice caz, e libretistul *Văduvei vesele* — a simţit şi el ceva ?

Ce e de făcut ? Ce se va întîmpla dacă într-o bună zi seismele se vor succeda cu atîta repeziciune încît presa să nu mai poată ţine pas cu ele ? În siguranţa lor terestră, ziariştii nu se vor lăsa intimidaţi. Vor fi ridicaţi niţel din scaunele lor, dar altminteri ei nu se tem de moarte, se aşteaptă la condoleanţe şi nu se gîndesc la ciomăgeala la care vor recurge cîndva o mînă de prieteni robuşti ai culturii. Am încercat de aceea o altă metodă. Una a cărei eficacitate am mai arătat-o o dată. I-am pus pe gînduri pe cei de la *Neue Freie Presse* că s-ar putea ca scrisorile ce le sosesc de la Leopoldstadt, în urma cine ştie cărui eveniment elementar, să provină eventual de la mine. I-am prevenit. Dar sfînta lor uşurinţă nu vrea să audă, ci şade confortabil, în scaun, în timp de cutremur, ia notă de comunicările primite la redacţie şi crede că aşa pot merge lucrurile şi de-acum încolo. Am pus deci mîna pe condei şi am adresat ziarului *Neue Freie Presse* scrisoarea următoare :

„Citeam tocmai prea onoratul dumneavoastră ziar, cînd am simţit deodată un tremurat în mînă. Cum în anii îndelungaţi pe care i-am petrecut în Bolivia, binecunoscutul focar de cutremure, acest fenomen nu-mi era decît mult prea familiar, am alergat imediat la busola pe care o mai păstrez şi astăzi din anii aceia. Presimţirea mea se adeveri, dar într-un fel care devia categoric de la constatările mele cu privire la simptomele seismice din Bolivia. Pe cîtă vreme, în mod obişnuit, observam o oscilaţie a acului magnetic spre vest-sud-vest, de astă dată rezulta o tendinţă neîn-

doielnică către sud-sud-est. După toate aparenţele avem aci de-a face cu un aşa numit cutremur teluric (în strictul sens al cuvîntului), care se deosebeşte esenţial de cutremurul cosmic (în largul sens al cuvîntului). Varietatea constă din însăşi versatilitatea densităţii impresiunii. La acest gen de cutremure se întîmplă ca o persoană aflată în camera vecină să nu observe nimic din ceea ce pentru noi este evident. Copiii mei, care în acel răstimp se culcaseră dar nu dormeau încă, n-au remarcat nici cel mai mic lucru, pe cînd soţia mea susţine că a simţit trei seisme. Cu toată stima, J. Berdach, inginer particular, Viena II, Glockengasse 17."

Un prieten care era de faţă pe cînd scriam şi căruia îi datorez informaţia că în Bolivia, cu siguranţă, că n-a avut niciodată loc vreun cutremur, îmi zise :

— Asta n-o să apară.

— Ba o să apară ! am răspuns eu. Redacţia lui *Neue Freie Presse* o să fie bucuroasă că, printre atîţia profani, s-a găsit, în sfîrşit, un specialist care să-şi poată spune cuvîntul, care are o busolă la îndemînă, vorbeşte de versatilitatea intensităţii impresiunii şi, înainte de toate, este iniţiat în împărţirea cutremurelor în telurice şi cosmice.

Prietenul meu reluă :

— Dar chestia cu „tremurul în mînă" îl va trăda pe corespondent !

— Nu, am replicat eu, chiar dacă tremuratul mîinii ca fenomen de însoţire a cutremurului ar putea părea suspect redacţiei — el va fi plauzibil ca o expresie a sentimentului cititorului care ia în mînă *Neue Freie Presse*. Şi anume din respect, nu oarecum din dezgust sau de ciudă.

— Nu, obiectă prietenul meu. Dar chiar dacă dau crezare autenticităţii scrisorii, ea porneşte din Gloc-

kengasse — şi peste acest amănunt nu va trece uşor nici un redactor al lui *Neue Freie Presse !...*

Şi scrisoarea apăru. *„Domnul inginer particular J. Berdach ne scrie din Glockengasse...“* La 22 februarie 1908... Din parte-mi, prevenisem ziarul. Nu e vina mea că au publicat acum o scrisoare de a mea. Dar chiar dacă acest nenorocit cutremur s-a produs, tot nu i se poate reproşa gazetei că a reprodus scrisoarea în mod mecanic. A redactat-o mai întîi. Din seismele pe care le-a simţit soţia mea, au ieşi „zguduituri“, fiindcă într-o chestiune atît de serioasă trebuie să se evite orice echivoc. „Cutremurul cosmic“ ce li se păruse o denumire contradictorie, a fost schimbat cu „tremur cosmic“ ; şi şi-au dat toată silinţa să nu se piardă nici o literă din cuvîntul „cosmic“. Mă trec de zece ani sub tăcere ; mă ignorează ca satiric — şi mă lasă să trec drept geolog...

Dar satisfacţia unei expertize de specialitate nu trebuia să rămînă netulburată. Chiar eu mă gîndeam s-o tulbur. Încă înainte, unul din observatori remarcase că sîrmele tramvaielor s-au clătinat în timpul cutremurului, şi imediat după aceea s-a prezentat un foarte serios omonim şi a declarat cu indignare că observaţia nu porneşte de la dînsul. Cam tot aşa voiam să procedez şi eu. Mă gîndeam să pun pe un alt Berdach să declare că mulţumeşte Creatorului că nu e el acela. Dar nici n-a fost nevoie : cine ar putea descrie surpriza mea cînd, după două zile, am citit protestul unui oarecare Berdach ? Fireşte că nici acesta nu există. Se pare totuşi că, în afară de mine, mai există cititori care îşi dau treptat seama ce-şi pot permite cu un ziar inteligent. Bineînţeles că mai există creduli cărora le tremură, plin de respect, mîna cînd citesc în timpul unui cutremur gazeta *Neue Freie Presse.*

Şi observaţiile continuă. Trebuie să se anunţe ulterior că un domn a văzut cum cioburile unei vaze

sparte „au zburat spre sud" iar apa vărsată „a lăsat o dîră spre nord-sud". Că la o partidă de pocher cărțile au zburat în toate direcțiile. Și că un papagal a dat semne de neliniște. Și că într-o popicărie s-a auzit un huruit. Și eu ! Și eu ! Cine n-a fost inoculat în vara asta, trebuie să simtă o zguduitură. Și cînd telefoanele redacției sînt ocupate, își comunică impresiile între ei. Vienezii salută sfîrșitul lumii printr-un „alo ; alo !". *„Din pricina cutremurului s-a dezlănțuit un iureș al abonaților telefonici care cereau legătura ca să-și comunice reciproc evenimentul elementar."* Cînd s-a produs prima smucitură, nici un gînd metafizic n-a tulburat puritatea vieții lor imaginative. Un popor de jucători de taroc nu și-a ridicat privirea cînd soarta a anunțat scadența. Doar nevoia de a comunica între ei, care încă din zilele fără cutremur își înalță trăncăneala cît casa, a crescut pînă la gigantic. Nu cumva să te cureți fără ca celălalt s-o afle ! Iată ultima mea suflare — dar în ziar trebuie să apară. Nu, n-a fost un cutremur teluric, a fost unul cosmic. Într-asta consta prostia! Și era doar o probă a felului cum se va comporta vienezul în momentul prăbușirii lumii care trebuie neapărat să se producă în acest an. Se poate să fie frumos. Ne vom purta din nou astfel încît să trebuie să ne rușinăm față de străinătate. Va domni o dezordine fără precedent. Rîurile se vor opri prea tîrziu și pămîntul nu se va deschide punctual. Și vor voi cu toții să fie de față. Dacă redacțiile nu întocmesc de pe acum listele de prezență, nu vor putea zăgăzui năvala. Se vor auzi exclamații care ar putea strica toată plăcerea prăbușirii. „E neplăcută criza !" se va spune. Și unul spune : „Aci nu stau, ci merg acas !..." Nici o scăpare ! O cometă se ivește, își plimbă coada în fața lui *Neue Freie Presse*, dar își desăvîrșește opera. Cerul cade deasupra pămîntului, munții cad în mare, iar beneficiul net revine „Concordiei". Stegarii steagului

cu stele se eschivează. Moda vieneză, cîrnaţii vienezi, fetele vieneze, totul zace de-a valma. Apare criza de cărbuni în creştere, din nou mai defilează o dată doctorul Koritschoner cu „G'spiel und Musi". Şi iar vine fatalitatea cu sacul mare... Totul s-a dus. Numai ultimul om, redactorul local, strigă cu glas strident în haos : „Se observă între altele Angelo Ei..." Mai departe nu ajunge.

Cutremurul (Das Erdbeben), face parte din *Gesammelte Werke*, Kösel Verlag, München.

În românește de
I. Cassian-Mătăsaru

HERMANN UNGAR

S-a născut în 1893, la Boskovice, şi este fiul unui comerciant. A studiat la Berlin, München şi Praga. După primul război mondial a fost o vreme funcţionar de bancă, iar în ultimii ani ai vieţii a activat în diplomaţie. A murit subit la 28 octombrie 1929.

Thomas Mann, a cărui influenţă este vizibilă în opera lui Ungar, a sprijinit debutul scriitorului şi a îngrijit apariţia ultimei sale opere, publicată postum. Ungar şi-a dedicat ultimul an al vieţii sale exclusiv literaturii, abordînd teme de critică socială inspirate din mediul agonizant al imperiului danubian. În povestirea *Tulpe* critica este împinsă pînă la limitele grotescului, prezentînd multe asemănări, în ceea ce priveşte personajele, cu făpturile groteşti ale lui Fritz von Herzmanovsky-Orlando. Tema tragică a micului funcţionar gogolian, Cicikov, din *Mantaua* devine aci o farsă.

ALTE OPERE: *Knaben und Mörder (Băieţi şi ucigaşi)*, nuvele, 1920, cu o prefaţă de Thomas

Mann ; *Die Verstummten (Amuțiții)*, roman, 1922 ; *Die Klasse (Clasa)*, roman, 1927 ; *Die Gartenlaube (Chioșcul din grădină)*, comedie, 1929 ; *Die Ermordung des Hauptmanns Hanika (Asasinarea căpitanului Hanika)*, 1925 ; *Colberts Reise*, povestiri, 1930, cu o prefață de Thomas Mann.

TULPE

Registratorul-şef Tulpe intră în birou, ca în fiecare zi, la 8 dimineaţa. Registratorului Kleinmayer, aflat aici, îi răspunse la salut, bine dispus, şi apoi îşi ocupă locul în camera 47. Ca în fiecare zi, cum îi era obiceiul cînd se aşeza, Tulpe îşi descheie mai întîi vesta, la ultimii ei nasturi, fiindu-i prea strîmtă pe burtă. Îşi netezi mustaţa şi barba deasă terminată în două vîrfuri şi îşi aprinse trabucul. După o scurtă convorbire cu Kleinmayer, referitor la proastele perspective ale recoltei din anul curent, îşi scoase sanwişul din buzunar şi îl tăie în patru. Înfăşură trei părţi cu grijă în hîrtie şi le puse în sertarul biroului, începînd să mestece încet şi cu migală cea de a patra parte. Registratorul Kleinmayer nu observă nici de astă dată nimic deosebit. Punctual, la ora nouă şi jumătate, şeful Tulpe se ridică şi îşi luă, ca în fiecare zi la această oră, cheia cu cubul mare de lemn, care atîrna pe zid, lîngă uşă, ducîndu-se să-şi satisfacă necesităţile omeneşti.

Kleinmayer îşi continuă gustarea de dimineaţă fără să resimtă nimic. După o convenţie tacită la orele 10 punct îi venea rîndul registratorului Kleinmayer să preia cheia de la registratorul-şef Tulpe. În cei cincisprezece ani în care Tulpe şi Kleinmayer şedeau unul în faţa celuilalt, această convenţie fusese respectată

cît se poate de riguros. Amîndoi, Tulpe şi Kleinmayer, erau oamenii ordinii. Că Tulpe, care, ca şef, avea înaintea lui Kleinmayer dreptul, în fiecare dimineaţă, asupra cheii, era pentru amîndoi atît de la sine înţeles, încît chiar şi gîndul răsturnării acestei ordini nu i-ar fi căşunat în nici un fel lui Tulpe sau lui Kleinmayer. Pe de altă parte, era tot de la sine înţeles că, la o anumită oră, Kleinmayer trebuia să intre în dreptul său. Cînd la patru minute după orele 10, şeful Tulpe nu reintrase în cameră, Kleinmayer pe care nepunctualitatea lui Tulpe trebuia să-l îngrijoreze, se ridică.

Lui Tulpe nu i se mai întîmplase vreodată asemenea abatere.

O zăbovire pe drum era foarte neverosimilă deoarece Tulpe ştia cît de obişnuit era Kleinmayer, după cincisprezece ani, să preia punctual cheia.

Îngrijorat peste măsură, Kleinmayer părăsi camera şi bătu la uşă în dosul căreia trebuia să se afle Tulpe. Cum nu primi nici un răspuns, presimţind ceva rău, alarmă cîţiva colegi. Uşa fu forţată şi cei care intrară îl zăriră pe registratorul-şef Tulpe pe podea, neînsufleţit, sumar îmbrăcat, cu corpul lui voluminos înghesuit — după un stagiu de serviciu de aproape douăzecişicinci de ani — în spaţiul strîmt dintre zid şi ţevărie.

Nici o îndoială, moartea registratorului-şef venise pe neaşteptate. Nu numai ţinuta indecentă trăda acest lucru, ci şi faptul că un asistent de clasa a doua îl văzuse pe ultimul său drum învîrtind bine dispus cheia şi fredonînd cîntecul : „Ce-mi foloseşte grădina mea cu trandafiri“ şi grăbindu-se spre ţelul său. Se poate deduce că dacă registratorul-şef ar fi presimţit ceea ce îl aştepta, la conştiinţa pronunţată ce o avea despre demnitatea şi prestigiul funcţiei sale, ar fi ştiut să facă astfel ca moartea să-l surprindă într-o postură mai respectabilă.

Imediat după aflarea ştirii decesului, avu loc o consfătuire în camera şefului. Şeful pronunţă cîteva cuvinte scurte şi cu miez în memoria celui care fusese răpit atît de subit din mijlocul serviciului său şi despre care se poate spune, pe bună dreptate, că murise în exerciţiul funcţiunii. În acelaşi timp le atrase atenţia domnilor de la secţie să nu scoată nici o vorbă despre împrejurările mai amănunţite ale decesului din consideraţii pentru tradiţia venerabilă a secţiei registraturii D3.

Consilierul registraturii, Kleinmayer, foarte mişcat, aranjase între timp ţinuta consilierului şef pe care o repuse în ordine şi culcase cadavrul prietenului decedat pe nişte scaune în coridor. Apoi Tulpe fu aşezat într-o trăsură şi adus acasă de Kleinmayer, care trebuia să prevină şi să consoleze văduva. Gîndul că acest om, care şedea mort în trăsură, care purtase o barbă tot atît de deasă ca a lui, că acest bărbat cu care lucrase împreună 15 ani zilnic, luase în acelaşi timp micul dejun şi folosise acelaşi loc pentru necesităţile lor, că acest domn şi meticulos funcţionar nu numai că a trebuit să moară, dar că murise într-un mod atît de penibil pentru poziţia sa socială — îl făcea să lăcrimeze. Lacrimile i se mai rostogoleau încă în barbă cînd Kleinmayer stătea în faţa doamnei consilier-şef al registraturii sau a văduvei consilierului-şef Tulpe. Era greu s-o mîngîi pe biata femeie. Kleinmayer subliniase faptul că Tulpe fusese răpit din mijlocul activităţii sale atît de dragă lui. Aminti de cîntecul nostalgic pe care Tulpe, după toate aparenţele, îl mai avea pe buze cînd murise. Doamna Tulpe îşi amintea însă de toate trăsăturile soţului ei şi, de fiecare dată, un şuvoi de lacrimi ţîşnea din pieptul ei care palpita de emoţie. Enumeră toate particularităţile mici şi drăgălaşe ale răposatului ; că acest mare şi distins caracter prefera

schweitzerul brînzei de Harz, că oprea trecătorii pe stradă cu vocea sa puternică şi le impunea disciplină, acest păzitor al ordinii precizînd cine trebuia să meargă pe dreapta sau pe stînga, iar cine să nu se oprească din mers, sau cine să coboare mai repede din tramvai, găsise prilejul să certe locatarii, fie că făceau zgomot, fie că trînteau uşile, fiind un cetăţean proeminent, a cărui activitate, în viaţa sa particulară, reînvia din spusele văduvei, împărtăşite lui Kleinmayer.

„Această farfurie cu brînză — spuse văduva şi luă farfuria din dulap — i-am pregătit-o lui Tulpe pentru cină. La ce-i foloseşte acum grădina cu trandafiri..." şi vocea ei se îneca în plîns.

Între timp Kleinmayer cumpănea dacă ar fi cazul să o roage chiar acum pe văduvă să-i împrumute jobenul lui Tulpe pentru ziua înmormîntării. Toţi domnii din secţie vor avea nevoie în această zi de jobene, în afară de Tulpe. Singurul joben liber în ziua respectivă era cel al lui Tulpe. Kleinmayer şi Tulpe aveau acelaşi număr la joben. Desigur că i-ar veni bine. Dar văduva continua să povestească cum îşi pregătea singur sanwişurile şi pentru prima dată, mişcată, îi zicea „răposatul" — şi că această îndeletnicire nu voia să o încredinţeze nimănui. Kleinmayer nu găsi astfel nici un moment propice să schimbe discuţia. Îşi luă rămas bun de la văduva consilierului-şef al registraturii, amînîndu-şi intenţia pentru a doua zi. Părăsi locuinţa cu conştiinţa înălţătoare că posedă mult tact şi că ştie să se poarte cuviincios.

Povestirea *Tulpe* face parte din volumul de povestiri *Colberts Reise (Călătoria lui Colbert)*, E. Rowohlt Verlag, Berlin, 1930.

În româneşte de
Magdalena Constantinescu

Partea a treia

ORAŞUL FANTOMELOR

MAX BROD

Născut la 27 mai 1884 la Praga, şi-a creat un renume universal publicînd şi prezentînd opera prietenului său, Franz Kafka, împotriva voinţei acestuia. Lucrări referitoare la Kafka scrise de Brod : *Franz Kafka, Eine Biographie,* 1937 ; *Franz Kafkas Glauben und Lehre (Credinţa şi sistemul lui Franz Kafka),* 1948 ; *Verzweiflung und Erlösung im Werke Franz Kafkas (Îndoială şi mîntuire în opera lui Franz Kafka),* 1959 ; *Zaubereich der Liebe (Imperiul de vrajă al iubirii),* 1928, roman. Brod a încercat să interpreteze opera lui Kafka în spiritul ideologiei iudaice, dar argumentele sale sînt unilaterale. A sprijinit deopotrivă pe Franz Werfel, care era cu şase ani mai tînăr decît el. (Asupra cercului de poeţi praghezi, printre care Kisch, Werfel, Kafka, Brod, Urzidil, vezi *Prager Triptychon, Triptic praghez,* de J. Urzidil.)

Brod a făcut studii juridice la Praga şi a fost pe rînd funcţionar financiar, poştal şi de judecătorie, apoi membru al prezidiului consiliului de miniştri cehoslovac. În cele din urmă s-a ocupat de critica teatrală şi muzicală la ziarul *Prager Tagesblatt,* pînă în 1939. Emigrează în Palestina şi este dramaturgist al teatrului „Habimah" din Tel-Aviv şi

scriitor independent. În 1913, sub influența lui H. Bergmann a devenit sionist pacifist. Lucrarea sa cea mai cunoscută este romanul inspirat din epoca lui Rudolf al II-lea *Tycho Brahes Weg zu Gott (Drumul lui Tyho de Brahe spre Dumnezeu)*, 1916. Întocmai ca și Kubin sau Kafka, Brod evocă atmosfera cu fundal mistic a Pragăi și tradițiile evreilor orientali, în ale căror concepții încearcă să descifreze „o religie telurică" a cărei structură include două aspecte : „promovarea unei lumi telurice (păgînismul) și negarea lumii telurice (creștinismul) ; prin intermediul primului aspect existența umană este coborîtă într-un univers de îndoieli, apoi însă este ridicată prin intermediul harului, la o viață renăscută..." *(Heidentum, Christentum, Judentum — Păgînism, creștinism, iudaism*, 1921). În felul acesta încearcă Brod să interpreteze și opera lui Kafka și tot în acest sens trebuie interpretată și ideea povestirii de față *Der Tod ist ein vorübergehender Schwächezustand (Moartea este o stare de epuizare vremelnică)* din volumul *Novellen aus Böhmen (Nuvele din Boemia)*, 1936.

ALTE OPERE: *Die Erziehung zur Hetäre (Educația de curtezane)*, povestiri, 1909 ; *Jüdinnen (Evreice)*, roman, 1911 ; *Kampf um Wahrheit (Lupta pentru adevăr)*, trilogie, 1916 ; *Reubeni, Fürst der Juden (Reubeni, prințul evreilor)*, 1948 ; *Die Frau nach der man sich sehnt (Femeia pe care o dorim)*, roman, 1927 ; *Neue Gedichte* (Poezii noi), 1949 ; *Der Meister* (Maestrul), roman, 1952 ; *Armer Cicero (Sărmanul Cicero)*, roman, 1955 ; *Rebellische Herzen (Inimi răzvrătite)*, roman, 1957 ; *Mira, Roman*

um Hofmannsthal (Mira, roman despre H.), 1958 ; *Jugend im Nebel (Tineret în ceață)*, povestiri, 1959 ; *Streitbares Leben (Viață controversată)*, autobiografie, 1960 ; *Die verkaufte Braut (Mireasa vîndută)*, roman, 1962 ; *Durchbruch ins Wunder (Pătrundere în minune)*, nuvele, 1962.

MOARTEA ESTE O STARE DE EPUIZARE VREMELNICĂ

Studenţii danezi aflaţi în excursie păşiră pe poarta clinicii de psihiatrie.

Inspectorul Rottky le ieşi în întîmpinare. Îi conduse prin nişte coridoare înguste. Unii dintre pacienţi, în halate de culoare albastru închis, lungi pînă la glezne, trecură pe lîngă ei, cu mături şi găleţi în mînă. Inspectorul îi invită pe studenţi în salonul de recepţie al docentului Höberlein. Îi rugă să aştepte pînă îl va căuta pe docent.

Era o cameră mare, elegantă, cu fotolii de club, pereţii cu lambriuri de lemn, rafturi de cărţi. Prin fereastra deschisă, priveliştea luxuriant înverzită a grădinii ospiciului. Studenţii străini — şase la număr — priviră în jur şi tocmai se aşezară confortabil, cînd un bărbat uscăţiv, cu o frunte surprinzător de înaltă, frumos boltită, frecîndu-şi nervos barba ascuţită, îşi făcu intrarea.

— Profesorul Jastrau, se recomandă el din uşă, cu o uşoară înclinare. La auzul acestui faimos nume, studenţii danezi se ridicară într-o clipită, respectuoşi, din fotoliile lor.

— Vă rog să nu vă deranjaţi, le făcu semn profesorul cu un gest obosit, nepăsător, întrucîtva, de politeţă. Privi în jur. Colegul Höberlein se lasă aşteptat.

Avea o oarecare severitate în priviri, dar nu lipsită de o încîntătoare indiferenţă, mai degrabă de distrare, care se putea citi atît în mişcările-i molatice, cît şi în felul domol, de a vorbi. „Îndată ce va sosi colegul meu, vom începe vizita". Le oferi ţigări dintr-un etui de pe birou.

— Pe unde aţi mai umblat pînă acum, domnilor ? Ce aţi văzut ? întrebă într-o doară profesorul.

Reprezentantul excursioniştilor, care abia se aşezase, se ridică din nou :

— La Berlin, Breslau...

— Dar vă rog, vă rog..., zîmbi profesorul Jastrau, în timp ce mîna albă, fină, cu care ţinea ţigara, schiţă pe deasupra plăcii de sticlă întunecată a biroului, un gest plin de graţie, sugestiv, cerînd oaspetelui să-şi reocupe locul. Un adevărat om de lume. Amabila agilitate a profesorului contrasta cu formalismul rigid şi stîngaci al studenţilor. „Ei bine, şi alte impresii ?"

— Am vizitat apoi universitatea, cu adevărat excepţională, de la Göttingen, iar acum admiram tocmai excepţionala amenajare de aci.

— Da de unde ? Aşa-i pretutindeni !

Studentul Axel Mundt din Copenhaga se îmbujoră, intimidat.

— Dacă mi-e permis, domnule profesor, oriunde poţi lua cunoştinţă de cîte ceva nou şi remarcabil. Aci, bunăoară, ne-a surprins, de la început, faptul că însuşi domnul profesor poartă aceeaşi îmbrăcăminte ca şi pacienţii — spuse, cerînd din priviri asentimentul colegilor săi. Oamenii nu trebuie să fie intimidaţi, liniile de demarcaţie între medic şi pacient nu trebuie să fie intuil accentuate...

În treacăt, pentru o frîntură de secundă, profesorul aruncă a privire foarte distrată asupra halatului albastru, apoi cu un zîmbet îngăduitor, se adresă din nou auditoriului :

— Dacă numiți „cunoștințe" un asemenea lucru, un fleac... Nu, hotărît nu, domnilor, dacă vreți să vedeți și să învățați lucruri cu adevărat noi, trebuie să vă duceți altundeva, în sudul Franței bunăoară. La Arles, în Provența. De altfel, n-am bănuit vreodată că la Arles există o Universitate. Nu se știa cu precizie nimic despre vreo activitate desfășurată acolo. Probabil că nici dumneavoastră nu ați auzit, nu-i așa, domnilor ? Tot ceea ce s-ar putea spune, este că există un institut de cercetări destul de mic, anexat vechiului muzeu regional. Sau mai exact, doar cîțiva docenți, da, și un singur savant, dar acesta cu totul excepțional, profesorul Debaudy. Nu-l cunoașteți ? Ei bine, aș putea să vă povestesc unele lucruri despre el... Colegul Höberlein pare să fie astăzi destul de nepunctual...

Profesorul își aprinse o nouă țigară, trase grăbit de cîteva ori din ea și își întoarse, oarecum intenționat, capul dinspre ușa de la intrare, deși, în felul acesta cîțiva dintre studenți se situară în spatele lui. Acum, reflexele verzui ale grădinii jucau pe chipul său.

— Așadar, nu auzisem nimic pînă atunci despre Universitatea aceea. Cu atît mai uimitor mi-a părut faptul cînd am descoperit acolo, în imediata vecinătate a sălilor de piese antice ale muzeului (de altfel lipsit de vreo valoare) un lăcaș de cercetări pe care nici cea mai îndrăzneață fantezie nu l-ar fi putut imagina. Da, acolo, în semiobscuritatea unei camere plină de praf, murdară, într-un colț, profesorul Debaudy ședea lîngă o mumie egipteană ale cărei bandaje fuseseră îndepărtate și recita, cu voce tare, exerciții de vorbire articulată. Propoziții în care predomina litera *A*, apoi altele în care predominau celelalte vocale ; ceva asemănător formulelor utilizate de actori pentru perfecționarea dicțiunii. N-aș fi voit să-l tulbur pe faimosul psihiatru, ale cărui lucrări le citisem cu

mult interes, dar încălţămintea mea scîrţiia. Mă observă, ne-am salutat. Ne recunoscusem reciproc după fotografiile publicate într-o revistă oarecare de specialitate. După primele fraze, ne-am simţit amîndoi stînjeniţi ; mai mult, îmi dădeam seama că profesorul Debaudy este enervat şi că ar fi preferat să se vadă cît mai repede descotorosit de persoana mea. Împins de o ciudată şi pătimaşă curiozitate, m-am apropiat, deşi, cu gesturi nesigure, el încerca să mă ţină cît mai departe şi totodată să-mi insufle teamă. „Ce studiaţi aci, domnule coleg ?“ l-am întrebat pe un ton mult mai rece decît aş fi dorit. Priveam amîndoi trupul deschis al mumiei. Cadavrul era într-atît de uscat, încît trupul pămîntiu, deşi aparţinuse unui bărbat matur, părea mai degrabă a fi al unui copil. Pielea era pergamentoasă, iar oasele proeminent ieşite în afară, ameninţau să se fărîme. Debaudy mă ţintui cu căutătura răutăcioasă a ochiului lui verzui : „Practic igiena morţilor“. Doriţi să continui povestirea, domnilor ?

Nici unul dintre studenţii danezi nu cuteză să răspundă, necum să tuşească uşor măcar, într-atît de atenţi erau. Profesorul Jastrau zîmbi, încîntat de efectul autorităţii spuselor sale. Îşi îndreptă din nou chipul masiv, încordat, în direcţia luminii ce venea din grădină, şi puternicele reflexe verzui, care-i luminau obrajii, conturîndu-i cu deosebire orbitele, se potriveau de minune cu caracterul fantomatic, parcă de pe alt tărîm al faptelor pe care le împărtăşea.

— „Igiena morţilor“, deci, spuse profesorul Debaudy şi continuă : Egiptenii cunoşteau această artă. De asemenea şi alte popoare : maorii, birmanii, locuitorii insulelor marchize. Noi nu mai ştim nimic despre această ştiinţă care afirma că morţii nu sînt morţi, că ei trebuie să fie îngrijiţi cu devotament, deoarece, în urma unui tratament adecvat, complicat fireşte, trec

într-o stare care, dacă nu poate fi denumită viaţă, în sensul de azi al cuvîntului, nu este nici moarte. Ceea ce numim noi azi greşit moarte, cercetările mele au dovedit că este o stare de epuizare vremelnică. O vătămare, fără îndoială, profundă a organismului, nu însă incurabilă, aşa cum în nerăbdarea noastră, am fi dispuşi să credem, după felul în care-i tratăm, ca pe nişte vite, îngropîndu-i. Sînt convins că fiecare dintre noi se revoltă în faţa unei asemenea îngropăciuni. brutale. Nu aţi avut sentimentul protestului cînd v-a murit cineva drag, impresia că fiecare bulgăre de pămînt, fiecare piatră care cade în mormînt, este o teribilă nedreptate, o profanare a celor pe care-i socotim morţi ? Poate că acestea sînt nişte sentimente foarte subiective, care nu au nimic comun cu ştiinţa, ca să nu mai vorbim despre vise, care, la fel nu fac decît să pledeze în favoarea ideii că moartea nu este definitivă. Dar experienţele, experienţele, domnilor... Pot să afirm că moartea este vindecabilă. Eu vindec moartea... Într-un anumit fel, *cum grano salis*, bineînţeles. Un lucru este absolut sigur : trupul mortului poate fi întremat. Am izbutit să vindec, postum, răni, focare de infecţie, cancere. N-avem dreptul să încetăm tratamentul, chiar dacă omul moare. Este de la sine înţeles că nu trebuie să ne aşteptăm după aceea, chiar după un tratament de strictă specialitate, ca ei să rămînă în contact cu noi, în felul în care sîntem obişnuiţi. Haida, de ! Aruncăm mai întîi mortul într-o groapă, la o oarecare adîncime în pămînt, îi umplem gura cu pietriş, iar apoi, cînd înviază, am vrea să priceapă tot ceea ce le spunem, ba chiar să ne şi vorbească. Prea mari pretenţii ! Cu totul alta era situaţia la egiptenii care depuneau în grote aerisite, în curenţi de aer uscaţi, sănătoşi, cadavrele îmbălsămate, curăţite, de toate resturile putrifere.

Vădit impresionat de propria sa povestire, profesorul Jastrau şedea la fereastra dinspre grădină, sorbea adînc boarea din coroanele verzi ale copacilor. Asemenea auditorilor, respira adînc, de parcă ar fi vrut să elimine din plămîni izul înecăcios al mormîntului, al putrefierii.

— Ei, da, şi ca să încheiem, rosti cu un ton sec profesorul Jastrau, întorcîndu-se spre studenţi, profesorul Debaudy îmi arătă o a doua mumie, care se afla în spatele unei perdele, într-o ladă de sticlă, se aşează pe cel de-al doilea scaun, aşezat în prealabil acolo, şi începu să murmure la urechile mortului. „Îl auziţi acum ? Răspunde." Nu auzeam nimic sau în orice caz foarte puţin. Un foşnet slab, cam asta era totul. În nici un caz sunete inteligibile. Poate că foşnetul auzit era produs de mîngîierile lui Debaudy, care-şi plimba, drăgăstos şi pios, mîinile pe trupul, ameninţînd să se pulverizeze, al mumiei de pe scaun.

— Veţi publica rezultatele cercetărilor dumneavoastră ? l-am întrerupt. Nu am citit nimic pînă acum, despre asemenea studii şi totuşi văd că dumneavoastră le aplicaţi... „De treizeci şi cinci de ani" completă Debaudy. „Şi nu aţi publicat un singur cuvînt ?" „Nu fac parte din rîndurile acelora care vor să apară prematur în public, cu descoperiri senzaţionale, Desfid pe toţi profesorii cu toate metodele lor de întinerire, cu teoriile lor hormonale, etc. Nu mă interesează nici gloria, nici banii, ci descoperirea temeinică a tenebroaselor legături biologice. Vor avea alţii grijă să găsească formula adecvată, cuvîntul potrivit operei mele. Pe mine nu mă interesează nimic din toate acestea". Eram indignat şi abia atunci am înţeles sensul cuvintelor unui poet, Rimbaud, mi se pare, cum că ştiinţa este „înceată". M-am împotrivit argumentelor înguste ale profesorului. „Dar nu înţelegeţi că aci nu e vorba doar de o oarecare onestitate profesională ?

Poate că dumneavoastră aveţi timp de aşteptat, omenirea însă nu. Mai ales acum, după acest război cu milioanele lui de cadavre. Nu vă daţi seama că dacă cercetările dumneavoastră se află pe calea adevărului, întreaga imagine a lumii, politica în totalitatea ei, poate fi complet schimbată ? Că e de-ajuns, cum spuneaţi, ca morţii să fie supuşi unui tratament adecvat ?" Debaudy îşi închise pentru o clipă ochii. „Dimpotrivă, conform rezultatelor cercetărilor mele, războiul apare şi mai îngrozitor decît este în realitate. Metoda mea poate fi aplicată doar cadavrelor bine conservate. Dar minele, grenadele noastre au sfîrtecat trupurile în mii de bucăţi. În asemenea cazuri, nu mai poate fi vorba de o înviere. Învierea este cu totul ineficientă şi în faţa crematoriului, care e în defavoarea incineraţilor. Nici medicii, nici Dumnezeu nu pot fi de folos în astfel de cazuri. Şi-apoi de ce trebuie să fiu eu acela care să-i avertizeze pe oameni că le-au răpit celor căzuţi, soldaţi cunoscuţi şi necunoscuţi, nu cîţiva ani, ci viaţa veşnică ?"

Dar, tocmai acest fapt vă obligă să grăbiţi împiedicarea altor crime de genul acesta. Domnilor, izbucni pe neaşteptate Jastrau, părăsind şirul povestirii, niciodată nu mi-a fost dat să simt atît de înfiorător conştiinţa răspunderilor care apasă pe umerii noştri, oamenii de ştiinţă.

Trebuie oare să rămînă pînă la capăt ştiinţa doar o muncă de migăloasă precizie sau e o intuiţie genială, cu anticiparea lesne previzibilă a unor mijloace de aplicare insuficient sprijinite ? Cine avea să hotărască ? Nu ştiu dacă mă înţelegeţi, domnilor. Jastrau tremura — dacă vă voi destăinui că în clipa aceea a început o luptă între mine şi Debaudy... trebuie să mă înţelegeţi. L-am rugat, l-am implorat să publice de îndată rezultatele obţinute, întrucît valorificarea lor practică nu suferea nici o amînare. În răspunsurile sale reci nu

descopereai doar opacitatea savantului, ci ceva mai mult : dispreţul faţă de om, ba chiar ura faţă de oameni. Cu toate acestea nici acum nu m-aş fi lăsat tîrît într-o acţiune înfricoşătoare. Dar în clipa în care căzusem în genunchi în faţa lui — da, în genunchi, într-o asemenea stare izbutise să mă aducă — intră cineva. Era asistentul său. Îi comunică ceva. Profesorul se îndreptă spre o cameră alăturată, cufundată complet în întuneric. L-am urmat, deşi, la început, nu puteam vedea nimic. Dar curierul îl vesti că a deschis un mormînt şi că a ridicat sicriul lui — numele nu l-am înţeles — înmormîntat cu o zi înainte. Începusem, între timp, să disting lucrurile. Sicriul se afla acolo în încăpere, deschis. O fată palidă ca ceara, cu păr blond-roşcat scînteietor. Cu buzele strînse, cu ochii deschişi, în care am citit expresia unui reproş, a unei mustrări pentru răul comis împotriva ei, mustrare pentru acel mormînt strîmt, fără lumină, pentru ochii, care abia se deschiseseră, care abia începeau să înţeleagă. Lucrul acesta m-a revoltat fiindcă avea să se mai petreacă, mereu-mereu, iar omul care putea s-o împiedice, tăcea. Şi atunci am tras asupra lui Debaudy. Liniştiţi-vă, însă, domnilor, — izbucni Jastrau cu voce tunătoare — adresîndu-se studenţilor, care înspăimîntaţi, sau poate cuprinşi de vagi bănuieli se apropiară tot mai mult de birou. Liniştiţi-vă, domnilor, fiindcă mi-am primit pedeapsa. În testamentul lui Debaudy s-a găsit menţiunea : Crematoriu. N-am putut împiedica respectarea dorinţei. A devenit cenuşă. Şi nici o artă nu va izbuti să-l învie. O dată cu el, a pierit şi tehnica lui, pentru totdeauna. Cine ar putea să-i descifreze manuscrisele ?... Şi Jastrau scoase din mînecile halatului albastru hîrtii ferfeniţite, ziare vechi, resturi de pungi pe care le întinse pe placa de sticlă a biroului.

În același moment, cu obrajii îmbujorați, masiv, intră în birou și docentul Höberlein.

— Domnilor, vă rog, să mă scuzați.

— Dar ce-i cu tine Klas, iar te-ai strecurat aci ? Ce ți-a venit ? Și începu să-l ocărască pe presupusul profesor Jastrau, care, neclintit, stătea la birou. Cred că v-a îndrugat destule, domnilor. Unde-i inspectorul Rottky ? Sună. Adeseori pacientul se dă drept profesorul Jastrau, medicul nostru primar, sau drept profefesorul Debaudy. Și culmea, n-a fost niciodată în Franța. Un fost atașat al ambasadei de aci. Ați auzit probabil de sinuciderea frumoasei dansatoare cu părul roșu Diana Hyams ? Fusese amanta lui. De aci și halucinațiile-i macabre. Însfîrșit, Rottky, bine că ai venit. De ce-l lași pe Klas să-și facă de cap pe săli și să-i inoportuneze pe vizitatori ? Domnilor, vă rog, să începem vizita. Ați avut prilejul să vedeți unul din cele mai interesante cazuri.

În timp de oaspeții se pregăteau să iasă, inspectorul Rottky se apropie de Klas.

—Țigările mele, strigă deodată Höberlein. Cu un gest brutal, inspectorul zmulse din mîinile pacientului pachetul de țigări. Jastrau-Klas care pînă atunci își păstrase o atitudine demnă, luă, la gestul acesta, înfățișarea unui animal bătut. Deveni într-o clipită mic, insignifiant. Studentul Axel Mundt, un tînăr inimos, zări lacrimi în ochii lui, în clipa cînd ieși pe ușă.

Moartea este o stare de epuizare vremelnică (Der Tod ist ein vorübergehender Schwächezustand) face parte din volumul *Novellen aus Böhmen (Nuvele din Boemia)*, editura Albert de Lange, Amsterdam, 1936.

În românește de
L. Volta

EGON ERWIN KISCH

Născut la Praga, la 29 aprilie 1885, mort la 31 martie 1948. Studii de construcţii rutiere, neterminate. Ziarist la Praga şi Berlin. Participant la primul război mondial şi, în 1918, cu prilejul evenimentelor din noiembrie de la Viena, conducător al gărzilor roşii. Călătorii în Uniunea Sovietică, China, Africa, S.U.A. etc. Arestat în 1933 de naziști, e eliberat sub presiunea protestelor. Largă activitate antifascistă, participase la războiul civil din Spania de partea republicanilor. Emigrează în Mexic, de unde revine la Praga în 1946. Maistru al reportajului. A contribuit, din păcate, la încetăţenirea mitului după care reportajul ar fi un gen artistic de mare valoare. A debutat în 1919 cu o carte despre Praga : *Abenteuer in Prag (Aventură la Praga)* urmată de o întreagă serie, din care cea mai semnificativă e *Prager Pitaval*, tratînd şi cazurile de asasinat politic din Boemia.

Importanţa lui Kisch a fost supraevaluată, lucrările sale fiind de natură polemică şi propagandistă nu depăşesc nivelul unei gazetării excepţionale. De-o notorietate deosebită se bucură cărţile sale referitoare la Occidentul pe care-l prezintă critic, surpins în momente de criză : *Der rasende Reporter (Reporterul*

turbat), 1924 ; *Paradies Amerika (Raiul american)*, 1929 ; *Entdeckungen in Mexiko (Descoperiri în Mexic)* ş.a.

ALTE OPERE : *Wagnisse in aller Welt (Riscuri în lumea întreagă)*, 1927 ; *Hetzjagd durch die Zeit (Goană în timp)*, 1926 ; *Zaren, Popen, Bolschewiken (Ţari, popi, bolşevici)*, 1926 ; *Asien gründlich verändert (Asia complet schimbată)*, 1932 ; *Klassischer Journalismus (Gazetărie clasică)*, 1922 ; *Marktplatz der Sensationen (Tîrgul senzaţiilor)*, 1942 ; *Ges. Werke* hsg. von Bodo Uhse und G. Kisch *(Opere alese*, editate de Bodo Uhse şi G. Kisch), 1960 et pass. 8 vol.

PENTRU A REDEȘTEPTA GOLEMUL

Locuia într-o anexă a sinagogii de lemn din Wola-Michowa, un sat prăpădit din Carpații Pădurоși, și acolo cantonase campania noastră cînd ne-am reîntors în poziție de rezervă. Din și către Wola-Michowa țîșnea focul concentrat de artilerie ; evreul cel secund rămăsese locului și răbda cartiruirea rușilor, germanilor sau austriecilor ; un colț al odăii îl păstrase pentru culcușul lui, al nevestei și al fiului său în vîrstă de unsprezece ani, separat de restul încăperii printr-o perdea din două foi de cort.

În dosul sobei, zăceau claie peste grămadă niște cărți. Mulți, foarte mulți soldați și chiar ofițeri dornici de lectură trebuie să fi întins mîna după o carte, dar nu erau decît tipărituri ebraice și erau azvîrlite cît colo mai repede decît fuseseră luate, în vraful de după cămin. Probabil că frunzărisem ceva mai îndelung unul din volumele legate în piele, de unde și întrebarea lui : „Știți să citiți ebraica ?“, de la care s-a înfiripat o convorbire.

Cînd am pronunțat cuvîntul „Praga“, și-a ridicat surprins privirea și am vrut să știu dacă orașul îi este cunoscut.

— Dacă-mi este ! se făli el în culmea fericirii.

Dar la întrebarea mea cînd fusese la Praga, răspunse :

— De cînd trăiesc n-am fost pe acolo ?

— Atunci cum poţi spune că o cunoşti ?

— Am învăţat-o !

Şi scoase din vălmăşagul de după vatră un ghid învechit în limba germană, al oraşului Praga.

— L-am învăţat pe dinafară, pot să mă descurc prin oraş şi ştiu despre el mai multe decît un praghez adevărat !

— De ce te interesează atît tocmai acest oraş ?

— Vreau să plec cîndva într-acolo. Praga e un oraş frumos, o comunitate tare evlavioasă...

Şi adăugă prudent :

— Se poate să plec şi alt încotrova...

Mai tîrziu, desigur în speranţa că va fi cîndva în măsură să accepte invitaţia mea şi să vină la Praga, mi-a mărturisit : ce îl interesează îndeosebi acolo, este mormîntul marelui rabin Löw şi locul unde, potrivit legendei, zace Golemul, acea figură de lut pe care însuşi marele rabin Löw a plăsmuit-o şi i-a insuflat viaţă.

— Unde-o fi zăcînd ?

Răspundea evaziv, asta n-o ştia nici el exact, dar va da el la Praga de urma lui.

Într-o seară am scos ghidul oraşului Praga din dosul vetrei : am găsit în planul oraşului sublinieri cu creionul care legau sinagoga veche-nouă de două ulicioare ale cartierului evreiesc şi de acolo, prin oraşul nou, şi suburbana Zizkow, duceau pînă la marginea hărţii. La următoarea noastră convorbire, i-am spus că auzisem cîndva că Golemul zace în sinagoga veche. Evreul cel mărunţel dădu din cap a negaţie :

— Eu ştiu de ce credeţi asta, cunoaşteţi cartea, nu-i aşa ?

Nu, nu cunoşteam volumul legat în piele de culoare închisă pe care el, cu siguranţa orbului, îl scoase din haosul de foliante, şi începu să-mi citească.

În introducere se cita o expertiză a doctorului A. Berliner, docent la seminarul rabinic din Berlin, care afirma că această carte nu este decît un talmeş-balmeş de superstiţii şi că ar fi fost mai bine să fie arsă înainte de a se tipări, aşadar o părere nimicitoare, căreia editorul i-a opus următoarea replică: „Ars să fie acela ce nu crede în fapte dovedite !"

Locuitorul de la sinagoga din Wola-Michowa împărtăşea în totul opinia editorială şi nu se îndoia de autenticitatea informaţiilor din carte, chiar dacă nu le socotea complete. Poseda el undeva o urmare, o cronică de familie în manuscris, de care însă nu mi-a pomenit decît după ce ne împrieteniserăm aproape şi numai după ce i-am jurat solemn că nu voi întreprinde singur nici un fel de cercetări în legătură cu Golemul, înainte ca el să vină personal la Praga. Volumul însă mi-l dărui.

Textul titlului cărţii suna: *„Maise punem (Poveşti bizare);* aici sînt descrise *Maufsim (minuni)* ale marelui şi vestitului *Welts-Gaon (corifeu)*, pre nume Maharal Miprag — *seher ţadic vecodoş livroho (fie binecuvîntată amintirea evlaviosului şi sfîntului)* — pe care le-a săvîrşit cu ajutorul Golemului: *beloşen hacodoş vevrineţeşte (în limba ebraică şi în idiş), mouzi leor (editate)* de către Hirsch Steinmetz la Frisztak, tipărită de E. Salat din Lemberg, *bi'ş'nas (în anul)* 5671."

Cartea relatează din ce motive şi în ce chip, după o întrevedere în castelul Hradşin dintre împăratul

Rudolf al II-lea şi marele rabin Löw, acesta a retras Golemului forţa vitală. O audienţă a rabinului Löw la Rudolf al II-lea este atestată istoriceşte. „Astăzi, duminică, în 10 Adar al anului 5352 de la facerea lumii (23 februarie 1592) — aşa notează rabinul Isak Kohen în memoriile sale — i s-a înmînat lui Mordechai Meisel şi Izak Weisl de către prinţul Berthier un ordin din partea împăratului ca socrul meu, rabinul Löw, să se înfăţişeze la castel. Dînd urmare acestei porunci, s-a dus acolo însoţit de fratele lui, Rabi Sinai, şi de mine. Prinţul Berthier l-a poftit pe socrul meu într-o altă încăpere unde i-a oferit un loc de cinste şi s-a aşezat în faţa lui. Prinţul i-a cerut părerea cu privire la nişte lucruri enigmatice, dar se auzea fiece cuvînt. Vorbitul cu glas tare îşi avea rostul său : prinţul o făcea cu scopul ca împăratul, ascuns după o perdea, să poată auzi totul. Deodată perdeaua se dădu la o parte, majestatea-sa ieşi din ascunzătoare, puse socrului meu cîteva întrebări în legătură cu cele discutate cu prinţul, după care se retrase din nou în spatele perdelei. Despre ce fusese însă vorba, se cuvine, aşa cum se obişnuieşte în treburile regeşti, să păstrăm taina cea mai adîncă".

Dacid Gans, matematician, istoriograf şi prieten al astronomului Curţii imperiale, Tycho de Brahe, relatează în cronica sa că rabinul Löw a păstrat toată viaţa tăcere cu privire la audienţa ce o avusese la castelul din Praga.

Fără îndoială că habsburgul, vîrît pînă peste cap în probleme de astrologie şi de alchimie, dorea să afle cîte ceva despre ştiinţele oculte cabalistice. Că rabinul Löw, prea sfîntul, se deda lor, era lucru cunoscut şi o mărturisea chiar el. „Cine pricepe aceste spuse ale mele, scrie el într-o polemică, ştie că ele se

emeiază pe înțelepciunea Cabalei", iar un alt pa-
îl începe cu vorbele : „Dacă studiezi Cabala, ale
ei învățături sînt cum nu se poate mai ade-
ate..."

În menționata carte de legende a prietenului meu
Wola-Michowa, acea audiență nocturnă este
să în legătură cu moartea homunculului de lut, care
precedat cu doi ani relatările autentificate istoric.
spune că rabinul a obținut din partea împăratului
găduiala că nimeni să nu mai aibă voie să învinu-
că pe evrei de omor ritual, iar ulița evreiască să
apărată de excese. În zilele de Paști care au ur-
t, 1590, n-au avut loc obișnuitele dezordini anu-
de atacare a gheto-ului. Golemul, plăsmuit mai
s pentru descoperirea crimelor puse în sarcina
eilor, devenise acum o existență inutilă și putea
ci să fie desființat.

„Cum a fost *Maharal* făcut *nevaar (nimicit)* Iosile
lem", este descris în amănunțime. Rabinicul Pyg-
lion i-a convocat la dînsul pe ginerele lui, Jakob
tz și pe ciracul său Jakob Sosson, levitul, le-a de-
rat că nu mai e nevoie de colosul de argilă și că-i
unceşte lui Iosile Golem să nu doarmă în noaptea
ea în casă ; ci în podul sinagogii veche-nouă.

Ne aflăm în *Lagbeomer*, a treizecișitreia zi din
patruzecișinouă dintre Paști și Rusalii. La mie-
nopții, cei trei bărbați urcă scările podului. Îna-
de a ajunge sus, Jakob Katz (numele de „Katz"
cătuit din inițialele cuvîntului „Kohen Tedek" și
că un urmaș al spiței preoțești palestiniene) por-
e o dispută dacă el, în calitate de „Kohan"
ot) are voie să se apropie de un cadavru ; rabi-
Löw îl lămurește că viața unei păpuși, plămă-
din lut de o mînă omenească, nu poate fi con-

siderată viaţă în spiritul dumnezeiesc al cuvîntului ş deci nici moartea ei nu este o moarte adevărată.

Moartea ei nu e moarte ! Romanticul creştin Clemens Brentano, ocupîndu-se de legenda Golemului este de părere că numai cuvîntul creează şi însufleţeşte. Dacă nimiceşti cuvîntul, ai nimicit şi fiinţa „Meşterul n-are decît să şteargă din cuvîntul «Emes» (adevărul), pe care l-a săpat pe fruntea Golemului pe cînd îl plăsmuia, doar silaba «E» de la început, astfel că nu mai rămîne decît cuvîntul «Mes», care înseamnă «moarte» ; în aceeaşi clipă Golemul se preface în praf şi pulbere."

Dar chiar atît de simple n-au fost lucrurile, dacă ar fi să dăm crezare cărţii noastre de legende. Rabi Löw, Jakob Sosson şi Jakob Katz se postează la căpătîiul Golemului adormit — atunci cînd insuflaseră viaţă plăsmuirii de lut, stătuseră la picioarele lui. Cu privirile aţintite într-acolo, încep ceremonia, ocolesc de şapte ori trupul îngînînd nişte formule misterioase şi, în timp ce acest exorcism este oficiat, ceaunul sinagogii, Abraham Haim, stă la uşă cu două lumînări aprinse şi priveşte fără a scoate un cuvînt. La al şaptelea ocol, viaţa Golemului se transformă în moarte, un maldăr de boarfe zace aici, un lut inert.

Magicianul îl cheamă pe ceauş, îi ia lumînările din mînă, le aşează la picioarele plămadei neînsufleţite o despoaie de haine şi o înfăşoară în două halate de rugăciune. Opt mîini apucă blocul de argilă, îl cară înapoia unui munte de cărţi şi de hîrţoage stivuit acolo şi îl ascund ca nici măcar un deget să nu se zărească. Hainele sînt duse jos şi arse.

In ziua următoare, se lansează zvonul că Iosif Golem devenit brusc „broighes", adică mînios, s-

făcut în timpul nopții nevăzut, iar la două săptămîni de la exorcisare Rabi Löw hotărăşte : de aci încolo nu-i mai este nimănui îngăduit să urce în podul sinagogii, iar cărţile şi scriiturile, spre a fi ferite de incendiu, să nu mai fie păstrate acolo. „Dar cîţiva oameni cu cap, conchide cartea, ştiau că Maharal Miprag ordonase această oprelişte numai ca să nu se bage de seamă prezenţa Golemului care zăcea în pod !"

La acest pasaj, zîmbind cu înţeles, ocultistul meu galiţian clătinase sceptic din cap. În broşura lui manuscrisă se găsea doar urmarea acelei proceduri de desfacere a vrăjii şi surîdea la cuvintele „oameni cu cap" care credeau că, o dată cu înmormîntarea din pod, povestea Golemului luase sfîrşit.

Cînd l-am revăzut, prietenul meu nu mai zîmbea. Lucrul s-a întîmplat după doi ani şi jumătate, în cartierul Leopoldstadt din Viena ; zulufii de la tîmple încărunţiseră şi se răriseră. Mă opri cu un gest al mîinii cînd începui să-i vorbesc de secretul lui. „Acum am alte griji." O granată îi sfîrtecase fiul în clădirea de lîngă templul din Wola-Michowa şi, puţin după aceea, soţiei lui i se întîmplase ceva îngrozitor, dar nu mi-a spus ce a fost.

— Zace în spitalul public, iar eu n-am bani.

Luarăm loc într-un restaurant, bătrînul nu mîncă aproape nimic şi nici o discuţie nu se înfiripă, deoarece amintirile noastre comune erau legate de o localitate din Carpaţi, la care el nu voia să se gîndească.

— Şi Golemul ?

— N-o să-l mai caut.

— Să-l caut eu ?

— Treaba dumneavoastră !

Legenda că locul din podul sinagogii veche-n era cripta Golemului, s-a menținut de-a lungul vea rilor. Cînd în anul 1718 a apărut lucrarea lui M Perl, registrator la Praga, și anume *Meghilas Ioha* care consemnează tradițiile cu privire la miracolul vîrșit de marele rabin Löw, reeditată pe la mijlc secolului trecut, editorul susținea că făptura Gole lui mai zace și acum în podul sinagogii veche-nc Rabinul lemberghez, Joseph Saul Nathanson, a în cat să pătrundă acolo, dar nu i s-a îngăduit sub cu că opreliștea lui Rabi Löw mai este și acum în vigo Nu de mult, rabinul-șef al orașului Praga, Ezec Landau, după un post îndelungat petrecut în înt ornatul de rugăciune, s-a urcat în pod, în timp ce c cii lui trebuiau să cînte psalmi ; după un răstimp delungat, s-a reîntors cu chipul răvășit și a ros „Nimeni să nu se mai încumete să tulbure ult odihnă a Golemului !"

Primele mele încercări de a-mi procura de la s bașii templului cheia intrării în pod, s-au izbit de fuzul lor. Din interiorul templului nu ducea nic scară în sus, numai cățărîndu-te pe zidul exterior teai ajunge la mansardă, dar aceasta ar fi atras ate trecătorilor. În plus, s-au întîmplat unele accid care au stîrnit discuții supărătoare. (Gazeta rute *Kronika Kral. Prahy)* comunică interdicții decretate mult înaintea vremii lui Rabi Löw : „Se povest că, după dărîmarea templului din Ierusalim, îngeri transportat la Praga o parte din templul lui Solo și au poruncit evreilor să nu restaureze nicio clădire și să nu schimbe nimic dintr-însa. C ar cuteza s-o facă, ar trebui să moară pe loc. Și s-a făcut că odată, cînd vîrstnicii comunității evre au pus să se renoveze clădirea, nu numai că meș

r şi calfele lui s-au prăbuşit de pe acoperiş, dar şi
care au tocmit lucrarea au murit înainte ca munca
e fi început de-a binelea."
e cînd prin anii '70 un coşar pe nume Vondrejo
prăvălit în stradă şi a murit pe loc, nimeni n-a mai
t acolo. Înaintea incendiului de la Ringtheater,
măcar scoabe de fier nu duceau sus, abia în 1880,
ordinul serviciului de pompieri, au fost introduse.
ı cele din urmă am obţinut de la comitetul tem-
ui permisiunea de a mă căţăra pe acoperiş. Am
: acolo la opt dimineaţa. Domnul Zwicker, cinsti-
paznic, de treizecişiopt de ani în slujba clădirii,
numai că a încercat să mă abată de la intenţiile
e, dar la întrebarea mea dacă a fost vreodată sus,
ood, mi-a răspuns cu o contraîntrebare, dacă nu
va îl cred *„meşughe"*, adică nebun. Cu o ridi-
din umeri : „Din partea mea", îmi dădu cheia.
m escaladat gardul ce împrejmuia în partea stră-
Niglas mica şi sărăcăcioasa grădină a templului,
sprijinit o scară de scoabele de fier din care cea
de jos se afla la doi metri de pămînt, ca nici un
nemat să nu o poată ajunge şi, urmărit de privi-
mirate ale trecătorilor, am urcat cele optsprezece
te de fier care descriau în stînga o curbă accen-
ă, m-am avîntat peste nişa arcului cupolei şi am
uiat uşa de fier care gemea din încheieturi
m pomenit în mijlocul unei piramide ţuguiate a
i boltă se vălurea în falduri masive.
emelia sinagogii este atît de adînc săpată de ni-
l străzii, încît nici aici nu te simţeai la oarecare
ţime ; vezi de acolo peste drum ceasul primăriei
ieşti, cu arătătoarele mişcîndu-se de la stînga la
ıpta. Prin cîteva ferestruici ale podului, pătrunde
ina zilei. Aşadar nu numai că n-ai senzaţia că te
în înalt, dar lipseşte şi acea penumbră mistică

de care eşti de pildă împresurat în încăperea frontonului domnului Sanct Veit.

Şi totuşi te afli deasupra sinagogii veche-nouă nu mai puţin sub impresia veacurilor decît te simţi deasupra catedralei. Pe cînd boltirile de piatră din Sanct Veit, tencuite cu grijă şi în partea exterioară, invizibilă celor ce se roagă, sînt construite în unduiri uniforme, cenuşii şi perfect geometrice, aici arcadele se înghesuie colţuroase şi brutal una într-alta, încît te simţi de parcă te-ai afla într-un peisaj muntos, cu rîpe povîrnite în faţă şi cu văi alături de tine. Sus, în domul creştin, poţi străbate sub grindiş, pe poteci largi şi solide, tot naosul bisericii şi îl poţi ocoli, pe poteci la fel de largi şi de solide. Aici, însă, nu se afla decît o scîndură putredă de la intrare înainte, căreia îi încerci soliditatea cu piciorul şi te hotărăşti apoi să faci mai bine ocolul pe spinarea boltirilor sau să te balansezi pe căpriori ţinîndu-te bine de bîrne, chiar dacă îţi înfigi mîinile în straturi groase de praf şi obrazul ţi-e la fiecare pas atins de pînze de păianjen.

Pe partea laterală se întinde o proptea de fier; o scară, prinsă în scoabe de fier, duce spre horn. Pe podea zace un burlan vechi şi, alături, scheletul unei păsări care a murit aici însingurată. Altminteri nu vezi decît dărîmături şi cioburi de ţiglă. Ciuperci abundă în forme groteşti; cu capul în jos, printre grinzi, stă agăţat un liliac. În adînciturile dintre boltirile înghesuite între ele, deasupra podelei, prundişul s-a prefăcut, sub înrîurirea prafului de calcar şi a umezelii, într-un conglomerat. Dacă sculptura de lut a lui Rabi Löw şi-ar avea cumva aici mormîntul, nu ar mai putea fi niciodată descoperită. O încercare de a o exhuma ar dărîma tot templul.

Cu adevărat un loc potrivit plăsmuirii unui Golem şi înmormîntării lui, cu adevărat un loc pentru preoţii ocultismului. Aici s-ar putea adăposti laboratorul ca

nonicului Claudius Frolle sau cel al contraparterului său evreu, Rabi Löw; aici ar fi iatacul potrivit pentru monstrul dezolat, fie că îi zice Quasimodo sau Golem, aici ar fi culisa potrivită pentru o întîlnire dintre regele Franței și făcătorul de aur în sutană, dintre împăratul Germaniei și taumaturgul în ornat de rugăciune. Ce este în definitiv acel *Notre-Dame de Paris* al lui Victor Hugo altceva decît legenda Golemului, ridicată din dezolarea gheto-ului praghez pînă în înălțimile cerești ale turlelor catedralei pariziene, din curentul spiritual al lui *Baal Sem* în cel al lui Pelagius din Eclamun. Regele Ludovic al XI-lea a cerut sfat neobositului canonic făcător de minuni, așa cum Rudolf al II-lea s-a sfătuit cu rabinul inițiat în miracole. Esmeralda a stîrnit dragostea diformului Quasimodo, așa cum — o legendă a evreilor din Praga o mărturisește — dalba fiică a rabinului a deșteptat-o pe cea a alter-egoului praghez al lui Quasimodo. Gloata pogromistă dă năvală în cartierul evreiesc din Praga, iar biserica parizianā a femeilor este atacată de către locuitorii rău-famați ai „Curții Miracolelor" a căror căpetenie se numea Mathias Hunyadi Spicali, duce de Egipt și Boemia.

Liliacul începe să se legene. Cînd liliecii se trezesc, cică se încurcă în părul omului. De Golem, nici urmă.

Păşesc afară în nişă lăsînd uşa ruginită întredeschisă în urma mea şi mă îndrept spre treptele de fier, apoi trag uşa cu totul, o încui la loc şi încep să cobor. Numărul curioşilor se mărise.

În vestibulul sinagogii, îmi spăl mîinile în vechiul lavabou de aramă.

— Ei, ai găsit Golemul ? mă cercetează domnul Zwicker pe un ton în care curiozitatea se amestecă într-un fel cu acea ironie pe care el ar numi-o „Nekome", adică satisfacție.

III

Aşadar ascensiunea mea pe acoperişul sinagogii v
che-nouă nu mi-a prilejuit nici o întîlnire cu Golem
Această realitate ar fi fost de-ajuns să-l convingă
informatorul meu din Wola-Michowa că indicaţi
din volumul cel negru sînt perimate.

E drept că Rabi Löw îi reluase în ziua de *Lagbo*
mer viaţa pe care o dăruise robului său modelat şi c
îngropase în podul sinagogii sub maculatura de aco
„dar lutul nu se mai află acolo, puteţi să mă crede
Nu mai era acolo nici cînd Maharal a interzis să m
urce cineva în pod. Abram Haim, *şamesul*, adică cea
şul şi cumnatul lui, l-au dus de acolo. Încă în noapt
următoare după ce rabinul fusese sus..."

Plin de importanţă, gazda mea din Wola-Michov
scosese tezaurul de după vatră, manuscrisul de ş
sprezece pagini in octavo, scrise cursiv în idiş,
tabele în caractere ebraice. O avea de la un înţelep
zicea el, de la un înţelept cu care se împrietenise
Prezemysl. Nu costase decît optzeci de fiorini. N
vului meu prieten i se părea că aceste hîrtii con
toate tainele existenţei, iar cînd le netezea, ai fi zis
le mîngîie. Biet evreu de la ţară, credul şi supers
ţios ! Nimic din scriiturile acele nu pomenea de fa
tul că fiul tău va fi sfîrtecat de o granată, că soţia
vă fi pîngărită şi distrusă. Nu scria într-însele că îţi v
pierde încrederea în miracole, că, părăsindu-ţi căn
nul, vei rătăci în neştire prin Viena. Cît de puţin
păsa de Golem cînd în Prater te-am întrebat de
Şi în 1915, la Wola-Michowa, cu cîtă mîndrie mi
tălmăcit din manuscris drumul pe care apucase G
lemul mort şi pe care voiai să-l urmezi şi tu pent
a regăsi şi a reînsufleţi acea puternică slugă plăn
dită din argilă ; spre a săvîrşi încercarea făcută
ceaşul Abraham Haim. În acel servitor al sinago

îndată după scena de exorcizare, se trezise dorinţa să folosească pentru dînsul însuşirile automatului scos din uz de către meşter. „Mi-am însemnat cuvintele, gîndea *şamesul*, întregul ritual şi, cu puterea spiritului, pot face şi eu minuni."

Împărtăşise cumnatului şi colegului său de meserie, Abraham Zeharia, ceauş la sinagoga învecinată Pinkas, precum şi ginerului său, Aşer Balbierer care se îndeletnicea cu tot felul de treburi misteriozofice, planul lui de a stabili în ce fel ar putea fi Golemul readus la viaţă. După cîteva zile, Aşer Balbierer le spuse că a găsit în *Sohcr* (în ebraică „luciu", unul din comentariile caldeice ale Pentateuhului) o formulă de vrajă. În ceas de noapte, cei trei îl dezgroapă pe Iosile Golem de sub maldărul de hîrţoage şi îl duseră prin uliţele Belele şi Sebkes — voiau să evite strada Mare care era prea animată la ora aceea — în pivniţa casei din strada Zeikerl, care era în parte proprietatea lui Aşer Balbierer şi unde chiar locuia.

Acolo jos încep ei ritualul de reînviere. Se postează fiecare, aşa cum îi văzuse Haim pe cei trei rabini, încep să dea ocol Golemului fără să-l poată preface din mort în viu. De şapte ori se plimbă ei de la picioare la cap şi înapoi. Fără întrerupere murmură ei în ebraică acel „trezeşte-te din moarte" pe care îl descoperise Aşer Balbierer. Nimic nu se trezeşte. Golemul zace ca un butuc. Ca un butuc îşi bate el joc de toate încercările de reînviere. Aşer Balbierer face uimit : „Asta zic şi eu să fii mort !" O iau de la început. Noapte de noapte.

Pe vremea aceea, izbucnise la Praga ciuma, o mie douăsute de oameni îşi aflară moartea. Singura casă din strada Zeikerl unde pătrunsese molima, era cea a lui Aşer Balbierer, cei doi mai vîrstnici din cinci copii au fost seceraţi. Nevastă-sa, doamna Ghele, ţipase încă înainte împotriva aducerii Golemului,

fiindcă se temea ca tatăl ei, dacă ar fi fost descoperit, să nu-şi piardă slujba pentru abuz de încredere, iar soţul şi unchiul ei pentru încălcarea opreliştii rabinice. Afară de asta, nu prea avea ea mare încredere în vrăjile cabalistice ale bărbatului ei. Şi acum i se îmbolnăviseră şi feciorii! Doamna Ghele era convinsă că nimeni altul decît Golemul abătuse năpasta asupra casei lor, şi cînd cei doi copii au murit, hotărîrea fusese luată : Golemul trebuia să dispară.

După ce ambele cadavre au fost spălate şi culcate de întristaţii oaspeţi în sicriele lor, unul dintre copii a fost scos în taină din coşciugul lui şi pus alături de fratele său în celălalt. În sicriul golit, a fost băgat Golemul. O căruţă a transportat către asfinţit cele trei trupuri la cimitirul ciumaţilor din afara oraşului.

Aici, Abraham Haim şi Abraham Zeharia au dus coşciugul în care se afla Golemul sus, pe dealul spînzurătorii „care se află la o milă şi douăsute de stînjeni de la poarta Oraşului-Nou, pe şoseaua ce duce la Viena, şi l-au îngropat cu spatele spre oraş în seara de cinci Adar".

Aşa se încheie povestea din manuscris. Tîlcul legendei Golemului, dorinţa de putere şi înfrîngerea ei, este ridicat aici la a doua potenţă : magicianului care a imitat plăsmuirea lui Adam, îi urmează servitorul care se străduieşte să aibă la rîndul său un servitor şi care s-a chinuit în chip ridicol în pivniţă cu al său „abracadabra" ca să deprindă un maldăr de lut „să se scoale şi să umble".

Maestrul şi-a anihilat el însuşi sacrilegiul, ucenicul este împiedicat de superstiţie în acţiunile lui oculte, îşi învinuieşte oaspetele de argilă din pivniţă de moartea copiilor săi şi îl îngroapă pe dealul spînzurătorii.

Ciudat în toată această voluntar-involuntară alegorie, în această încîlcită fantasmagorie manuscrisă, este că toate indicaţiile de loc şi de epocă corespund mai

exact unor fapte istoriceşte dovedite decît celor cuprinse în cartea tipărită. Pe cîtă vreme în volumul pomenit ginerele lui Rabi Löw, acel Katz, nu apare nicăieri, un ceauş al sinagogii Pinkas, şi anume Abraham-ben-Zeharia a existat cu adevărat : o piatră funerară din vechiul cimitir evreiesc menţionează că Zeharia a murit în anul 1602 şi că şi-a împlinit slujba timp de treizeci de ani, aşadar în vremea cînd se petrecea acţiunea legendei.

Chiar şi amănuntele drumului parcurs din strada Zeikerl (a ţiganilor), corespund în întregime planului de atunci al oraşului Praga, *Prage Bohemica Metropolis Accuratissime expresse 1562*, al cărui original se găseşte la Wroclaw. La doi kilometri şi jumătate distanţă de crenelele zidurilor porţii noi a oraşului, se vede pe hartă dealul spînzurătorii cu roată şi ştreang.

Acolo afară, la Zizkow, pe moviliţa de gresie ce-i zice „Zidove pace", Cuptorul Evreilor, osîndiţii la spînzurătoare erau secole de-a rîndul trecuţi din viaţă în moarte. Ultimul executat se numea Wenzel Fiala, un tînăr chelner care şi-a ucis iubita. A fost dus sub ştreang la 18 iunie 1866. Zeci de mii de oameni se holbau la dînsul de pe balustrade şi înălţimi, indivizi fără căpătîi, lăutari, panoramagii şi negustori ambulanţi au avut mult de lucru în timpul acestei petreceri populare căruia i-a urmat ziua de la Königgrätz [1] transportul de răniţi, Bismarck învingătorul.

Bubuitul tunurilor de la Königgrätz, 1866... În bombardamentul de la Uzok, 1915, prietenul meu din Wola-Michowa mi-a explicat de ce subliniase el cu creionul pe planul oraşului Praga drumul spre acea colină pe care tocmai păşisem, ţinîndu-se după o urmă din vremea lui Rudolf al II-lea, cînd domina ocultismul.

[1] Astăzi Hradec Kralove — în Cehoslovacia — unde prusienii i-au învins pe austro-saxoni în 1866.

Stau acum pe locul spre care a dus ultimul drum al Golemului. Mormîntul lui — un şir de coline de nici cinci metri înălţime, mănunchiuri rare de iarbă.

Seara începe a se lăsa, sirenele fabricilor se şi aud stridente, cupolele bisericuţelor din cimitirele Wolschau şi Straschnitz îşi estompează contururile, deasupra coşului fabricii de capsule stă nemişcată o coloană albă de fum, ca pînza umflată a unui stindard.

În jurul stadionului de fotbal al lui S. C. Victoria, aleargă antrenîndu-se un sportiv, în grădiniţele de zarzavat ce se înghesuie spre moviliţe, ale căror colibe sînt la fel de mizerabile ca umblătorile ţărăneşti, lucrătorii din fabrici încep acum să muncească pentru dînşii. În faţa clădirii Comisiunii de verificare a armelor de foc, moţăie o sentinelă.

La picioarele mele se întind maidanele de deşeuri, oale sparte şi chiuvete de tablă, cutii de conserve, ruginite, tigăi iremediabil desfundate, crătiţi, capace de oală, răzători cu găuri hipertrofice zac de-a valma în grămezi neregulate. Culorile acestor resturi zizkowiene se contopesc cu nuanţe de acuarelă.

Perechi de îndrăgostiţi cu feţele negre de funingine îşi caută cele mai strîmte vîlcele. Copii rahitici, de zece, de doisprezece ani, se strecoară tîrîş ca indienii, să prindă şi ei ceva din tainele dragostei.

Colinele sînt răscolite de sape ; doar nişte straturi subţiri de nisip, suspendate, alcătuiesc acoperişul vizuinelor. Oriunde s-ar putea aşeza un coşciug cu Golemul într-însul şi să se lase să se prăbuşească stratul deasupra.

O fetiţă de vreo trei ani a cules din grămada de resturi o oală de noapte din cositor, să coacă într-însa un cozonac de nisip ; mama, care şade ceva mai de-o parte alături de un soldat, împinge oala cu piciorul şi-şi bate copilul care plînge, în timp ce ibovnicul în uniformă rîde.

Oameni vin osteniți, încovoiați, anemici de la fabrică la locuințele lor din spatele orașului, la Hrdlorez, Maleschitz sau și mai departe.

Și stînd așa deasupra mormîntului Golemului, știu de ce acel robot muncitor, supus fără condiții voinței altuia și pentru folosul unui străin, trebuie să zacă pe veci îngropat.

Pentru a redeștepta Golemul (Den Golem Wiederzuerwecken) face parte din *Jahrbuch 1934—35*, Albert de Lange, Amsterdam.

În românește de
I. Cassian-Mătăsaru

JOHANNES URZIDIL

Născut la 3 februarie 1896, este fiul unui funcţionar de cale ferată şi inventator din Praga. Prieten cu Kafka şi Werfel, a evocat sub formă memorialistică în *Prager Tryptichon (Triptic praghez)*, 1960, cercul de prieteni din Praga, oraşul ciudat şi fantomatic cu legendele sale, cu contradicţiile-i naţionale şi cu monumentele-i istorice. Opera lui Urzidil este în genere impregnată de evocarea evenimentelor trăite, aspectelor şi atmosferei meleagurilor natale. Stifter, originar şi el de pe aceste meleaguri, i-a servit adeseori ca model, mai ales în privinţa pietismului existenţei şi al înţelegerii conceptului de „lege blajină" care a exercitat o influenţă deosebită şi asupra scriitorilor austriaci, între altele asupra lui Heimito von Doderer. Nuvela *Der Trauermantel (Mantaua de doliu)*, 1945 şi 1955 reprezintă omagiul de recunoştinţă al lui Urzidil pentru Stifter.

Urzidil a studiat filologia la Praga şi în 1920 a publicat primul volum de versuri ; între 1921—1932 a fost membru al ambasadei germane din Praga. Emigrează în 1939 în Anglia, iar de acolo, în 1941, în S.U.A. unde trăieşte şi azi la New York, în calitate de cetăţean american. Creaţia lui Urzidil este exlusiv memorialistică, cu o notă de melancolie, pie-

tate și pacientă în fața ireversibilului *(Bitternis der königlichen Schwermut — Amărăciunea melancoliei regale)*. În opera *Die verlorene Geliebte (Iubita pierdută)*, 1956, evocă în 11 povestiri orașul amintirilor sale, Praga ; *Goethe in Böhmen (Goethe în Boemia)*, 1962, și *Denkwürdigkeit von Grebach (Memoriile de la Grebach)*, 1958, sînt străbătute deopotrivă de sentimentul nostalgic al patriei sale, Boemia. *Halleluia*, o vastă imagine a Americii văzută prin conștiința unei tinere fete, împreună cu *Glück der Gegenwart (Fericirea prezentului)*, în care tratează receptivitatea operei lui Goethe în America, sînt omagii aduse patriei sale adoptive. Culegerea de povestiri *Das Elefantenblatt (Foaia elefantului)*, 1962, e o mărturie a spiritului său clasicist, totodată însă și a întrepătrunderii suprasensibilului în viața de toate zilele, ceea ce constituie de altfel nu numai nota caracteristică a multor scriitori praghezi (Meyrink, Rilke, Brod, Werfel ș.a.) ci în genere și a poeticii pragheze.

ALTE OPERE : *Sturz der Verdammten (Prăbușirea condamnaților)*, poezii, 1920 ; *Die Stimme (Vocea)*, poezii, 1923 ; *Zeitgenössische Maler der Tschechen (Pictori cehi contemporani)*, eseuri, 1936 ; *Wenceslaus Holler*, eseu, 1936 ; *Über das Handwerk (Despre meșteșug)*, eseu, 1954 ; *Die Memnonsäule (Coloana lui Memnon)*, poezii, 1956 ; *Neujahrsrummel (Bilci de anul nou)*, povestiri, 1959 ; *Magische Texte (Texte magice)*, povestiri, 1961 ; *Erinnerte Heimat (Patria în amintire)*, antologie de proză, 1962 ; *Geschenke des Lebens (Darurile vieții)*, eseu, 1962 ; *Amerika und die Antike (America și anticii)*, studiu, 1964 ; *Entführung und sieben andere Ereignisse (Răpirea și alte șapte întîmplări)*, povestiri, 1964.

TESTAMENTUL UNUI TÎNĂR

Intr-o zi — pe cînd primul război mondial era în toi
e toate fronturile, deşi întîmplările despre care vreau
i vă vorbesc n-au avut nimic comun cu războiul —
ı cafeneaua „Arco" scriitorii fură cuprinşi de o agita-
e neobişnuită. Heinrich Mann, aşa se vorbea, ar avea
ıtenţia să viziteze Praga cu care ocazie urma să ţină
conferinţă. Iar ca temă, ar fi ales *Émile Zola,* mai
uţin ca fenomen literar, mai mult ca militant împo-
iva crizei morale a unei comunităţi naţionale şi sta-
le. Se vorbea în dreapta şi-n stînga ce ar trebui să se
ică pentru ca vizita lui Heinrich Mann să fie sărbă-
rită cum se cuvine.

— Să mergem cu toţii la gară să-l întîmpinăm. Eu
aş putea oferi trandafiri, propuse frumoasa Wanda,
ica unui tipograf care lucra la un ziar local din
raga. Deşi urmase doar şcoala elementară, învăţase
e de rost pagini întregi din Kirkegaard, ca să-l im-
resioneze pe iubitul ei P., literat mintos, pagini pe
re le recita cu plăcere la cafenea, fără a le înţelege
uşi de puţin. „Omul este spirit. Dar ce este spiri-
l ? Spiritul este el însuşi. Dar ce este el însuşi ? O
oporţie raportată la el însuşi ; el însuşi nu este pro-
rţia, ci este proporţia raportată la sine însuşi. Omul
te o sinteză de infinit şi finit, de temporar şi etern,

de libertate şi necesitate, pe scurt o sinteză. O sinteză este un raport între două lucruri. Astfel privit omul, nu este încă el însuşi." Şi apoi mai adăuga : „Asta-i tot !"

— Bine, bine, noi ştim că în domeniul proporţiilor eşti la tine acasă, ironiza Walter Fürth, un om cu părul ca ariciul, ale cărui merite constau în faptul că ar fi început o nuvelă din care nu scrisese decît prima frază. Walter Fürth nu moştenise de la tatăl său nimic altceva decît blestemul de a trăi. „Dar, continuă Fürth, acum e vorba de a face ceva pentru Heinrich Mann. O, cît sînt de chinuit !" îşi încheia aproape toate destăinuirile cu faţa schimonosită şi cu refrenul. „O, cît de chinuit sînt !"

— O duduie extraordinară, exclamă un ceh bărbos pe nume Antonin Macek, un blînd autor, social-democrat şi atît de tare de ureche încît niciodată nu putea urmări vreo conversaţie pînă la capăt. Privirea lui se odihnea cu admiraţie pe chipul Wandei. „O duduie extraordinară şi ce vedere înaintată are !"

— Heinrich Mann, mormăi Weissenstein care voia să transforme lumea ; eliberarea celor oropsiţi trebuie să vină ! Weissenstein vedea în toate fenomenele apropierea acestei eliberări.

Kafka zîmbi din depărtări infinite şi nu spuse nimic.

— Cînd trebuie să vină ? întrebă bunul Oskar Baum cel orb. Werfel sau Max Brod ar putea să ţină cuvîntări.

— Minunată idee, sări Fürth, Max Brod ar putea vorbi în numele generaţiei mai vîrstnice. Doar a împlinit treizeci de ani. Nu ştie nimeni cît de chinuiţi sînt ?

Nimeni nu se sinchisi să-i răspundă. Werfel de altfel, nu-l prea asculta cu atenţie. Cînd deodată, afară pe stradă, apăru silueta unei femei înalte cu părul alb ca zăpada, dar cu chipul uimitor de tînăr şi de fru

mos ; el s-a ridicat ca-n transă, şi-a lăsat cafeaua şi cornul cu nucă abia început, şi a dispărut fără să-şi achite consumaţia. Ţalul Poschta era obişnuit cu astfel de ieşiri şi îi ţinea fără nici o grijă socoteala.

— „Cînd transformarea ta m-a împăcat cu moartea şi prin tine m-am avîntat spre nemărginire", începu să recite Weissenstein.

— Da, da, iar glume pe tema infinitului, observă Kisch. Reporterul furios, cum era numit, se întorsese de pe front într-o scurtă permisie, în oraşul său natal.

— Ieri, spunea aici Alice G., începu Weissenstein să-şi interpreteze recitarea, că ea, zeiţa cu păr alb, parcă ar rătăci cu ochii închişi deasupra mării. Că s-ar găsi mereu un înger în preajma ei... Viziunea mersului ei îl face poet !

— Na, na, na, obiectă Wanda puţin ofensată. Ar trebui să puteţi odată studia femeile cînd sînt singure. Dar ce-i cu acest Heinrich Mann ?

— Ar trebui venerat în genunchi, zise înflăcărat Karl Brand ca pentru sine ; dar aceste cuvinte se adresau şi lui Werfel. Tînărul Brand ardea intens sufleteşte şi trupeşte. Tuberculoza lui galopa dimpreună cu el şi avea întotdeauna febră. Numele [1] său de poet şi-l alesese pe măsură. Era într-o continuă ardere.

— Printre prozatorii secolului, interveni P. literat mintos care mai era şi procurist la o bancă, Heinrich Mann este acela care a transpus în sfera germană cu un elan de mare *raconteur* [2] strălucita artă a interpretării psihologice, apanaj al francezilor, de altfel. El este acela care apără expresionismul de prăbuşire în neant. El reuneşte esteticul şi eticul într-o singură chintesenţă.

— În afară de asta, parcă s-a însurat cu fiica unui fabricant din Boemia, adăugă încet Kafka.

[1] *Brand* — foc, incendiu (germ.)
[2] Povestitor (fr.).

— Ce concepţie grozavă, zise bătrînul Macek, e fireşte nu înţelesese nici un cuvînt.

Förth suspină :

— O, cît de chinuit sînt !

Wanda simţi că sosise şi momentul ei.

— Eticul, declară ea, este ca atare generalul. El află imanent în el însuşi, n-are nimic în afara sa să-i fie *telos*, ci dimpotrivă este el însuşi *telos* pen tot ceea ce este în afara sa. Asta e tot !

Deoarece nici unul dintre cei prezenţi nu părea ia în seamă constatările Wandei, ea bombăni părată :

— Cum aşa ? De ce tăceţi ? Doar e un citat *Frică şi tremur*. Spuneţi măcar ceva. De plidă : „Du dracului !"

— Din cauza ta n-o să putem introduce aici ce monialul de la curtea spaniolă, spuse Kisch.

Kafka, care niciodată nu zăbovea prea mult la fenea, se ridică luîndu-şi rămas bun printr-un sa distant depărtîndu-se cu paşi tot mai rari.

Brand se ridică şi el să plece. L-am însoţit. Pe făptura lui firavă purta o redingotă încă de pe atu demodată, moştenită de la tatăl său. Brand era săr Tatăl său lucra într-o brutărie. Mama, lucra cu zi Sora sa era un fel de funcţionară. El absolvise o şco comercială şi năzuise, înainte de izbucnirea războiul să obţină un post în Egipt. Sudul era visul său. Su i-ar fi redat sănătatea. Dar războiul i-a curmat această posibilitate. Între timp starea lui Brand se răutăţise atît de mult, încît nu s-a mai putut gîndi activitatea sa profesională. Necesitatea de a întrupa de a modela acum din spirit ceea ce îi era refuzat de neatins, a dat aproape, prin constrîngere, naşt poetului. Visul a devenit însăşi substanţa vieţii lu imaginea visurilor, renunţărilor, dorinţelor şi a voltei împotriva morţii au devenit conţinutul me

ıi său. Căuta un model din nevoia de comparaţie. fel a ajuns în cercul nostru. Werfel sau altcineva ılăteau întotdeauna micile consumaţii, aşa cum se mpla şi cu Weissenstein care era cu mult mai să- Werfel de altfel îl ajuta pe Brand şi în alte împ- jurări şi de aceea îl privea ca pe un trimis al lui mnezeu. N-a promis oare nu demult Werfel că o recomande lucrările lui Brand marelui editor al itorilor expresionişti din Leipzig ? Nu a iniţiat el ı acţiune ca să-l trimită pe Brand într-un sanato- din Tirolul de sud sau poate chiar din Elveţia ? tuitor se agăţau privirile lui Brand de femeile ti- e şi frumoase care stăteau uneori la masa noastră, Wanda (în mod cinic supranumită de Fürth „tri- ıa poporului"), de Milena, plină de simţire şi deş- ɔtă foc, de vraja eterică a actriţei Martha N. şi de ·lalte vizitatoare paradisiace care apăreau şi dis- eau, şi care-şi ofereau graţiile şi îmbrăţişările ami- r lui Brand iar acestuia, în cel mai bun caz, o ıdă îngăduinţă şi cruţare.

– Oare de ce se amuză toţi cînd o aud pe Wanda nd pe Kirkegaard ? întrebă Brand, în timp ce băteam oraşul vechi îndreptîndu-ne spre podul l. Mie îmi pare demnă de admirat. De ce pasiune ɔuie să fie cuprinsă ca să înveţe, fără să înţeleagă, ini întregi, numai sperînd să-i facă astfel plăcere ınului P. Ce simţămînt trebuie să-ncerci cînd te ɛşte atît de mult o femeie ! Şi cînd te gîndeşti că -i în van şi absurd ! El, ca mai toţi ceilalţi, demult ıai are ochi decît pentru Milena.

– Aceasta este dosebirea între omul care se în- e pe el însuşi am răspuns eu, şi acela care în vir- a sacrificiului ar dori să-şi atingă scopul. Dacă da, n-ar face altceva decît să fie prezentă, ar cita o mai puternică atracţie.

Ea este minunată aşa cum este, chiar dacă n-ar cît de cît habar de ceea ce înseamnă cuvîntul „*ţelos*“ De fapt ce înseamnă acest cuvînt ?

— *Ţelul,* scopul.

— Aşa. Ţelul. Scopul. Crezi că dacă aş ruga-o p Wanda să citiin împreună, ar accepta ? E o idee de- mea. Vreau să spun, aşa, cu scopul de a-i explica, s ştie cel puţin ce vorbeşte. Eu însumi nu ştiu pre multe. De exemplu, încă nu cunoscusem cuvîntul „*ţe los*“. Cred că aş putea face ceva care s-o ajute în dra gostea ei.

— Propune-i.

— Eu ? Nu, n-aş putea niciodată. Ar trebui poat altcineva să-i propună în locul meu.

— O voi face eu, îţi făgăduiesc.

— Îţi mulţumesc ; oare însă va suporta ? Eu sîn bolnav doar. Tuşesc. Cîteodată scuip şi sînge. Pro babil e şi molipsitor. Ar încerca o repulsie faţă d mine. Şi pe drept cuvînt.

— Prostii. În primul rînd că o să te simţi în cu rînd mai bine. În al doilea rînd stă destul de des l aceeaşi masă cu dumneata la „Arco“. În al treile rînd, te simpatizează !

— Crezi ? O, asta o spui doar aşa. Şi să mă sim mai bine, Dumnezeule, cum poate să-mi meargă vreodată mai bine ? Eu ştiu cît o mai duc pînă cînd mi-oi scuipa şi restul plămînilor. Îmi pot număra p degete lunile. Ştii, noaptea, cînd stau culcat şi mă ui pieziş, pe fereastră, la lună, sau pur şi simplu scru tez hăul negru, atunci începe numărătoarea, atunc număr de la un acces de tuse la altul. Vinele mi s umflă şi respiraţia mi se aude ca orăcăitul de broască Apoi aprind lumina şi notez socoteala, sau îmi imagi nez o femeie pe care aş fi avut-o şi pe care am pier dut-o, cu care aş fi avut chiar şi-un copil, una car

a iubit pînă la ură şi pe care o urăsc la rîndul eu.

În timp ce vorbea am străbătut pe jumătate aleea statuile baroce ale sfinţilor de pe bătrînul pod rel. De pe trotuarul de peste drum ne-au întîmpit doi domni, amîndoi poeţi, Friedrich Adler şi igo Salus. Ei aparţineau „epocii liberale" de pe emuri, a literaturii germane din Praga. Brand şi cu ne ne-am scos pălăriile, cu o închinare respecbasă, deşi îi consideram pe cei doi doctori nişte li-i în oarecare măsură demodaţi. Salus, cu cîrlionţii poet pînă pe ceafă, cu guler ştaif şi lavalieră cu ngi negre, ne făcea condescendent semne cu mîna.

— *„Salus reipublicae suprema lex esto"*, i-am spus i Brand, care bineînţeles nu pricepea o boabă de ină. Acesta este un citat din Cicero şi ştii cum l-am idus ? „Împotriva lui Salus să fie aplicate cele mai vere legi ale statului".

— Poeziile lui, într-adevăr, sînt desuete. Poate ată vor fi preţuite iarăşi. Da, ca şi mobila străbucilor noştri. Literatura merge pe căi ciudate.

— Totuşi nu i se poate nega un oarecare merit etic, am spus eu.

— Şi care ar fi acesta ?

— Salus, este, după cum ştii, de profesie mamoş. atare a asistat şi la naşterea mea. Brand izbucni rîs.

— Vreau să-ţi povestesc ceva, a spus el.

— L-am întîlnit deunăzi la o conferinţă la clubul riitoarelor germane. Da, aşa ceva există la Praga. n ajuns acolo pentru că cineva îmi trimisese o inaţie. Dumneata ai spune că e imposibil să existe tea scriitoare germane la Praga. În mijlocul sălii a aşezată o masă mare pe care erau îngrămădite o ulţime de romane „Engelhorn" legate în roşu. Şi în ja mesei stăteau scriitoarele alegînd cu lăcomie

cărţile, iar cele mai multe visau să apară odat
„Engelhorn".

— Asta n-ai scornit-o, Brand ?

— Nu, crede-mă ! Fiecare cuvînt e adevărat. Adler şi Salus au fost la conferinţă, sau mai bine la şezătoare. Mai întîi o făptură tînără a cîntat pian : „Din marile-mi dureri fac cîntecele mi După aceea o poetă a citit cîteva poezii, despre şetorul orb, despre Dumnezeu, despre parcul b cu amoraşi de piatră. Apoi Salus m-a onorat adre du-mi-se : „Dumneavoastră, tinere poet, cum v-a cut ?" Ce era să-i spun ? I-am răspuns cu o altă trebare : „Cum v-a plăcut dumneavoastră ?" „Po despre Dumnezeu nu mi-a prea plăcut, a spus el, aceea cu amoraşii m-a încîntat".

— Asta o cred şi eu, am intervenit.

— Stai, încă n-am terminat. Adler s-a amest atunci în discuţie şi a zis : „Da, tinerii noştri p şi poete, această prăsilă tînără nu-ţi mai cere sf Pe vremea mea, vreau să spun mai demult, exist Praga un papă al literaturii, pe nume Klaar. P trebuia să-l întrebe fiecare dintre noi dacă o po e coaptă sau nu. Dar în ziua de azi ? Generaţia astăzi ? Credeţi că acest Werfel m-ar întreba odată dacă găsesc bună sau rea vreuna din poe sale ? Că are şi din astea..."

Brand şi cu mine am izbucnit în rîs.

— Şi asta încă nu-i totul, a continuat Brand. A a mai vorbit despre vremurile bune de altădată. mai cunoscut un prozator din Praga, a spus, ca numea Salomon Kohn. I se dusese vestea în t lumea. A apărut şi în editura Reclam. Era atît d numit, încît odată, după miezul nopţii, cineva a în uşa locuinţei sale de pe strada Josephstädter. K deschise. Un american sta înaintea uşii sale. K întrebă : «Ce doriţi ?» Americanul răspunse :

mai doresc nimic ; l-am văzut pe Solomon Kohn». Așa erai prețuit pe vremuri."

Brand trebui să se oprească, pentru că vorba îl obosise din cale afară. Rîdea și tușea în același timp. Era cam penibil. Dar mă bucuram că Brand rîdea. Cei doi decani ai literaturii se îndepărtaseră între timp în direcție opusă spre turnul podului Altstädter unde și dispărură.

Noi însă am mai zăbovit pe pod. Dincolo, pe malul stîng al Moldavei se înălța, în sclipirile de lumină ale înserării, deasupra învălmășelii de acoperișuri și case din strada Kleinseitner, acropola lui Hraschin. Într-una din acestea, în vechea piață Radetzki locuia Brand.

Parterul casei forma un umbrar deschis, sub care vînzătorii ambulanți își țineau mărfurile, obiecte de lut, mături și fel de fel de lucruri de uz casnic pe care le vindeau cu prețuri mici. Tocmai și le strîngeau, deoarece începuse să se întunece. În portalul bine zăvorît și bătut în fier era tăiată o ușiță prin care se intra într-un coridor mucegăit, neluminat încă. Acesta ducea într-o curte de formă pătrată care pe o înălțime de patru etaje era înconjurată cu balcoane întărite cu grilaj de fier, denumite în Praga „Pawlatsche", ecou al arhitecturii baroce italiene, „Parvula Loggia". Din aceste balcoane se intra în camerele de locuit ; ferestrele bucătăriei și ale cîtorva odăi dădeau spre balcoane, locul bîrfelor casei, unde erau situate și dependințele comune ale etajelor. Era una dintre acele case străvechi tipice în Praga, ale oamenilor cu „venituri mici", o clădire-monstru, confortabilă și fantomatică din acelea care te înfioară prin unele povestiri și romane ale scriitorilor praghezi.

Din gang se ramifică, încă înainte de a ajunge în curte, o scară de lemn cu trepte abrupte și încovoiate, care scîrțîie la fiecare pas și care duce în sus la etaje,

la balcoane şi la o mulţime neexplicabilă de alte ganguri şi coridoare şi în sfîrşit, în pod, unde sforile de rufe, grinzile, fel de fel de vechituri şi de lăzi vechi, îşi exercitau magia încurcată, suprarealistă şi cum bine se ştie de pe atunci — justiţia lor specială.

Dintr-un balcon, Brand a deschis o uşă şi am intrat în bucătărie unde sub un crucifix cu candelă se afla şi un pat de fier al sorei lui, care însă nu era acasă. Odaia lui Brand era dincolo de această bucătărie ; dormitorul părinţilor era alături. Tatăl, muncitor în tură de noapte, plecase. Mama, nu mică de statură, dar încovoiată de greutăţile existenţei, schiţă un zîmbet mut de bun venit. Şi ne lăsă singuri.

Brand îşi aruncă redingota pe pat. Prin fereastra balconului pătrundea, jucăuşă, lumina amurgului, abia atingînd dulapul şi capul de ghips al lui Schiller, al cărui nas era cam prăfuit. De pe o poliţă de cărţi cu picioare laterale rotunjite, Brand ridică un teanc de manuscrise.

— Doreşti să asculţi poezii sau proză ? întrebă el ca un acces groaznic de tuse care umplu odaia cu un horcăit puternic. Şi fără să aştepte răspunsul meu, ca şi cum s-ar fi temut că l-aş fi putut împiedica în dorinţa lui arzătoare de a-mi citi, începu imediat să recite pe de rost versuri agitînd manuscrisul în mînă şi atît de grăbit, încît capul lui Schiller se clătină în sus şi-n jos, încoace şi-ncolo, aprobînd sau dezaprobînd parcă.

— Sînt doar curbele febrei, spuse el la urmă aruncînd hîrtia, dar aşteptînd evident o contrazicere din partea mea, sînt numai notaţii grafice ale febrei. Dar vroiam să ştii cum arată o noapte de-a mea. Un medic ar putea, cred, să-mi stabilească diagnosticul numai citindu-le.

Încercai un murmur de contrazicere şi de laudă. Se aşeză. Între timp se întunecase de tot.

— Iată-mă deci trăind, dar în curînd voi muri. Parcă asta aminteşte de Ippolit din *Idiotul*, nu-i aşa ? Nu e nimic deosebit. Dar demn de remarcat este că eu în acelaşi timp şi trăiesc. Trăiesc intens şi ard. Şi asta trebuie să aibe un anumit sens. Iată-mi tatăl. El pleacă seara la lucru, şi se întoarce dimineaţa. Apoi se culcă. După masă se trezeşte, mănîncă şi pleacă din nou să muncească. *Telos !* Ţel şi scop ? Chiria, mîncarea şi medicamentele. Iar aceasta e mama. Ai văzut-o adineaori. Lucrează cu ziua şi spală rufele altora. Ţel şi scop ? Chiria, mîncarea, medicamentele. Iat-o şi pe Maria, soră-mea, e mai tînără decît mine, cred că e şi drăguţă. Toată săptămîna se speteşte muncind. Şade într-un birou avocăţesc aplecată deasupra unei maşini de scris şi bate la maşină pînă-şi bătătoreşte degetele. Splendidă soartă pentru o fiinţă tînără ! Ţel şi scop ? Chiria, mîncarea, medicamentele. Dacă-şi cumpără vreodată o rochie nouă, părinţii privesc neliniştiţi în jur. Probabil — umblă şi ea cu un tînăr. Dar aici nu l-a adus niciodată. Din cauza mea, ştiu asta. Tusea mea l-ar putea speria. Toţi lucrează pentru mine, eu sînt parazitul care consumă banii ce ar trebui puşi de-o parte sau folosiţi cu rost. Zac, sau mă tîrîi încoace şi încolo, ca ploşniţele sau gîndacii şi la nimica bun ! Un acces groaznic îi tăie vorba şi-i scutură întreg trupul, apoi se transformă într-o tuse mai uşoară pînă ce se stinse cu totul. Şi totuşi, continuă el, totuşi trebuie să fie ceva care să-mi justifice existenţa, un ţel, un scop, un sens, o valoare, altfel nu s-ar fi risipit în van o asemenea imensă energie. Eu însă nu-mi pot descoperi un alt rost decît scriind. Căci altceva nu există. Ceea ce scriu eu deci nu poate, nu are voie să fie total lipsit de valoare. Asta ar fi împotriva naturii.

— Bineînţeles, îmi scăpă, şi mai întîi de toate e foarte important pentru dumneata însuţi. Mă şi spe-

riasem că am redus importanța operei lui la persoana sa. Și — apoi, am continuat eu repede, doar rudele dumitale te iubesc. Dumneata n-ai face același lucru pentru ei ? Am simțit îndată că nici această remarcă nu era la locul ei.

— Pentru ce mi-ai publicat în ziar unele din lucrările mele ? întrebă el tăios. Din pură milă ?

— Cum crezi asta ? Pentru așa ceva n-aș tipări un rînd. Conduceam pe atunci o mică revistă lunară. Rostul ei era să fie un mijloc de informare și să slujească celor mai noi creații poetice. Era în timpul războiului. Umanitate ! Dar din milă n-aș publica un rînd.

— Nu-i adevărat, spuse Brand. Și totuși mai e și Werfel. Și el crede, adică așa cel puțin a afirmat, că este ceva de capul lucrărilor mele. Dar dumneata, pe dumneata vreau să te întreb ceva acum. Și anume, dacă mor, ai putea să alegi din aceste manuscrise măcar o plachetă și să te îngrijești de publicarea ei ? Numai o culegere modestă, ca să rămînă ceva. Un sens și un scop.

— Să mori ? De ce să mori ? Nu mai fi atît de prăpăstios. Există acum metode noi. Pneumotorax, de pildă și...

— Mi s-a făcut. Nu. E în zadar. Uneori mă întreb : de ce tocmai eu sînt condamnat la moarte ? Și-mi răspund : tocmai eu, fiindcă mi-a fost hărăzită, ca în derîdere, și puterea de a crea. De n-ar fi asta, m-aș resemna mai ușor. E cumplit să-ți imaginezi totala dispariție a ființei. Vei avea grijă să rămînă ceva ?

— Sigur c-o voi face. Vorba căzu ca o piatră în întunerecul încăperii. Nu mai îndrăzneam să adaug un cuvînt de consolare sau îmbărbătare.

— De fapt mai voiam să-ți citesc ceva. Dar mai bine îți povestesc. Nu trebuie să aprindem lumina.

Se vorbește mai lesne pe întuneric. De altfel știu aproape totul pe de rost. Lăsă puțin timp să treacă. Apoi începu și acestea sînt propriile sale cuvinte :

— După o existență bolnăvicioasă de 21 de ani, moartea s-a cuibărit în plămînii săi, măcinîndu-i, și cuprins de o febră îngrozitoare simțea cum sîngele vuiește în el și cum îi îngheață saliva pe buze. Patul alb gemea sub tremurul mădularelor sale putrede. Ochii albaștri se împăienjeneau de un cenușiu opac, pe fruntea încinsă vinele se umflau ca funiile, în inimă i se revărsa un torent de foc. Șed lîngă bolnav și-i țin mîna în mîna mea. Vocea lui se fărîmițează la primul strigăt, ca porțelanul fin, subțire și răsună pe urmă sec, asemenea unui huruit. Tusea sfîșietoare îi tăia, ca un fluierat gîtlejul, rătăcea prin odaie, aluneca pe pereți și apoi se pierdea.

Mama stinse lumina și aprinse o alta, mică, verde, pîlpîitoare, acel paznic singuratec al nopților de zbucium. Eu nu mă mișc de la patul lui, voi rămîne pînă dimineața, arăt cu mîna spre divan. Femeia nu înțelege. Bolnavul zace aici, toropeala îi apasă pleoapele fierbinți. Mama a plecat și ușa s-a închis fără zgomot. Îl văd în patul alb în lumina verde de veghe în noapte, cum deschide ochii împăienjeniți și cum mă sfredelește cu privirea, simt, știu că sînt prizonier în sufletul lui, simt durerea tusei șuierînde și mă afund în somn. În somn însă sînt treaz. Mii de făpturi se schimbă hidos în lumina verde. Afară plouă, o ploaie intermitentă. Sînt treaz în somn și știu tot ce se întîmplă afară. Va dura veșnic această ploaie care mă mistuie și mă ține ferecat în odaia asta strîmtă ? Norii imenși, învălmășiți, n-or să dispară de pe cer ? Vor să șteargă toate, toate zilele prin curgerea lor, vor să spele tot ceea ce e strălucitor pe străzi ? E noapte. Din trupul meu vlăguit, putred de

boală se naşte un altul sănătos. M-am născut din nou deci, cu noua mea fiinţă cutreier străzile.

Plouă de ceasuri întregi. Veşnice ore care se pierd în neant. Dar forţele cerului încep să se epuizeze. Potolirea ploii mă înviorează. Nedumerit trec prin întuneric. Arareori fereastra unei crîşme străluceşte, dar nu aud nici un zgomot. Casele par vii pe dinăuntru însă chipul lor e mort. Nici un sunet şi totul în mine tînjeşte după sunet şi cuvînt. Ploaia a încetat. Mergînd înainte, privesc în jurul meu în întuneric. O, stradă străină, nesfîrşită, şi niciodată străbătută ziua ! E strada morţii oare ? Drumul mă chinuie. În întunericul unei porţi, pe scări, stă ghemuită o fiinţă. Mă aplec să-i văd chipul. Un om fără nas cu ochiul stîng scurs, cu ochiul drept înfipt în cer, pe genunchi cu o armonică. Degetele cîntă, dar nu scot nici un sunet. Fug, întunericul îmi străpunge ochii ; mă cuprinde o spaimă cumplită că aş putea orbi şi eu. Cîte ore s-au scurs ? Sau poate numai minute pe care creierul meu biciuit le amplifică ?

De pe streaşina caselor, o pisică neagră îmi ţîşneşte printre picioare. Caut cu privirea animalul nocturn. Îl văd în mijlocul străzii, blana neagră şi de obicei moale este acum udă şi răvăşită. Ochii pisicii ard şi strălucesc, iar ai mei se fixează în ai ei. Tot privesc în focul acestor ochi pînă ce ei încep să vorbească în creierul meu : „Vino ! Urmează-mă ! Te duc acolo unde veşnic se naşte ceva nou din ceea ce a fost, unde uimirea te va cuprinde, în imperiul păsării Phönix, al dreptăţii eterne."

Trebuie să urmez animalul care se îndepărtează cu spatele înainte ca un rac. Neîncetat privirea mea e pironită în ochii de pară. Mă duce repede înainte, încep aproape să gîfîi şi un şuierat straniu îmi străbate printre dinţi. Mă clatin de oboseală, dar iată că pisica se opreşte în faţa unei case care mi-e cunos-

cută din vis ! Cunosc această casă pustie ale cărei ferestre sînt toate zidite şi a cărei uşă neagră de fier pare a fi gîtlejul întunecat al unui Moloch. În adîncul ei arde licărind o candelă cu lumina verde care mă atrage ca un magnet. Urc scările. Din loc în loc ard lămpi ciudate. Şi iată-mă în gangul ultimului etaj. Aici simt însă că-mi lipseşte ceva : pisica, animalul cu ochii de foc.

Am rămas singur. Coridorul lung n-are ieşire. Par captiv. Aş dori să fug, dar nu mai găsesc scara. Bîjbîi de-a lungul pereţilor, luminile ard din orbite adînci şi goale. Palmele îmi sînt aproape zdrelite. Mi-e inima torturată de spaimă. În cele din urmă găsesc o uşă ce duce într-o încăpere întunecoasă. E rotundă ca o căldare cu sînge clocotind în ea, din care se ridică aburi. E viaţa ? Închid ochii.

Mă trezesc din nou pe o stradă străină. Ştiu că e ziuă. Mă furişez peste pavajul străzii. Abia mai umblu. Acolo e casa în care locuiesc. De-acolo pleacă un tren. Văd un giulgiu cu litere albe. Ele alcătuiesc numele meu. Mă îngroapă şi eu sînt aici şi trăiesc. Apoi se deschid doi ochi. Şed lîngă bolnav şi-i ţin mîna încinsă. Îl iubesc.

Dar ştiu că va muri în curînd. Mîna lui mi-a spus-o. Acesta era o parte din testamentul lui Brand.

— Aşa va fi, spuse el, după o tăcere mai îndelungată. Atunci a intrat mama. A aşezat pe o noptieră o lampă cu abajur verde. Pe cînd făcea aceasta cu mîini nesigure, i-am surprins privirea iscoditoare şi deznădăjduită alunecînd peste chipul fiului ei, peste mine, peste lucrurile din odaie şi pe urmă stingîndu-se în ea însăşi.

Wanda locuia în oraşul nou, într-o casă ultramodernă, unde avea o garsonieră cu o mică bucătărie. Se îndeletnicea cu un fel de artizanat : confecţiona

din bucăți de stofă multicolore, draperii, pline de fantezie care împodobeau în special propria-i odaie, rareori găsindu-se un cumpărător. Prietenul ei literat și procurist la bancă, acoperea deficitul fără ca ea să-l fi rugat vreodată s-o facă. Lua pentru că și ea era obișnuită să dea. Era bine făcută, plină de vigoare și încrezătoare în viață. Tocmai din cauza acestui optimism sănătos n-a dat dovadă nici măcar de cel mai mic egoism, ci dimpotrivă era darnică și risipitoare în toate. Cînd iubea, se dăruia cu totul și era gata pentru ori ce fel de păcat vremelnic sau veșnic. Cînd iubea, se lăsa iubită și nu-i plăcea să complice lucrurile. Dar pentru bani nu puteai obține de la ea nici cea mai mică favoare. „Nu știe cît face de șase ori nouă, dar și fără asta se descurcă destul de bine în viață", obișnuia să pună Fürth. Avea însă numai în parte dreptate. Poate nu știa, dar ghicea cît face de șase ori nouă. Însă nu punea preț pe asta. Îi plăcea să înoate, făcea gimnastică și mînca bucuros bucate condimentate fără ca gratia zveltă a făpturii ei să sufere din această cauză. Era o plăcere s-o privești cînd își înfigea puternic dinții sănătoși într-o bucată de friptură mestecînd cu poftă. Bucătăria franceză o numea o scamatorie și o farsă. Ea însăși era o bucătăreasă desăvîrșită. Ca să dovedească însă că e în stare și de altceva, învățase pe de rost pasaje din Kirkegaard și mai cînta și duioase melodii populare slovace pe care le învățase de la mama sa, originară din Tatra.

— Ar trebui să citești cîteva cărți bune, am început eu cu precauție misiunea mea delicată.

— Cărți bune ? Doar citesc cărți bune. De Maupassant de pildă și chiar de Marcel Prevost.

— Nu, asta vreau să spun. Maupassant de altfel e foarte bun. Dar ar fi bine să citești sistematic ca să rămîi cu ceva.

— Cînd citesc, nu vreau să rămîn cu nimic. Vreau să mă distrez ca atunci cînd mă duc la teatru. Sînt groaznice tragediile complicate, Strindberg ori cum îi zice. Oedip! N-am şi aşa destule pe cap? Să te duci şi s-asculţi o poveste despre un rege care-şi ucide tatăl, apoi se culcă cu mamă-sa, care pe urmă se spînzură, şi după aceea — el îşi scoate ochii. Cine născoceşte aşa ceva ar trebui dat pe mîna justiţiei!

— Dar dumneata citeşti de pildă pe Kirkegaard.

— Asta-i altceva. Şi de altfel e tare plictisitor să citeşti de unul singur.

Era momentul potrivit să încep.

— Chiar aşa. Eu cred că ar fi bine dac-ai citi împreună cu altcineva.

— Unde vrei s-ajungi? Nu trebuie să uzezi de pretexte dacă vrei să vii la mine. Îmi placi, doar. La ce să citeşti cu mine? Mai bine să facem excursii la Karlstein sau Pürglitz.

— Asta o putem face. Dar nu era vorba de mine, ci de Brand. El este un cititor minunat şi un om foarte deştept, ai putea învăţa o mulţime de lucruri de la el.

Ochii Wandei se dilatară peste măsură. Era pe cale să-mi toarne ceaiul în ceaşcă. Mă privi uluită fără să fie atentă la ceaiul care curgea din ceaşcă pe faţa de masă dantelată.

— O făcurăm, spuse ea, dumneata cu Brand al dumitale. Acum trebuie să aştern din nou masa. Am ajutat-o să facă ordine. Brand doar e bolnav, spuse ea atunci.

— Sigur. E bolnav. Dar e bun. Ştie foarte multe. E foarte înzestrat. Werfel şi Kafka spun la fel. S-ar putea simţi mai bine dacă s-ar ocupa cineva de el. Ţi-ar putea explica o mulţime de lucruri şi în afară de asta i-ai stimula voinţa de a trăi. În curînd vei înţelege tot atît de multe ca Milena.

— Brand ? Mi-e întotdeauna teamă că o să cad peste masă la cafenea și o să moară subit. Și tuse aceea oribilă !

— Nu trebuie să vorbești așa. Werfel a scris despre Iisus :

„Podoabă-n păr, mici mortăciuni,
cu rîme s-a încoronat pe sine,
pe umăr șobolani și lilieci,
la cingătoare sute de jivine."

— Ptiu, drace ! Ce poeți mai îmi sînteți ! Karl Kraus are pe deplin dreptate !

— Ascultă, Wanda ! Iisus n-a fost primul. Chiar și budiștii...

— Vezi, ăsta-i necazul.

I-am explicat cine sînt budiștii.

— Deci chiar și budiștii aveau o legendă despre un călugăr cerșetor căruia un lepros i-a aruncat o îmbucătură în ceașcă. Și cum i-a aruncat îmbucătura, i-a căzut și un deget odată cu ea.

— Încetează odată. Eu nu sînt călugăr cerșetor !

— Nu ! Nu încetez ! Călugărul cerșetor n-a fost scîrbit de loc, ci a înghițit îmbucătura. Și la sfîrșit se spune :

„Cine se biruie pe sine,
Cine reușește astfel să se-nvingă pe sine
E cetățean al lumii-ntregi."

— Ți se face părul măciucă, rosti Wanda. Da, înțeleg. Din partea mea îl poți trimite pe Brand cît de curînd la mine. Poate îi va ajuta lui, poate-mi va ajuta mie. Oare o vrea și el ?

Testamentul unui tînăr (Das Testament eines Jünglings) face parte din romanul *Prager Triptychon (Triptic praghez)*, Deutsche Buch Verlag, München, 1963.

În românește de
Iv. Martinovici

Partea a patra

SEMNE DIN INTERREGN

FRANZ NABL

Născut la 16 iulie 1883 la Lutschin (Pădurea Boemiei), este fiul unui administrator de moşie. Stabilit la Viena în 1886, a studiat dreptul, germanistica şi folozofia, după care a fost redactor la Graz, între 1924—1927. S-a dedicat exclusiv literaturii începînd din 1934, dar valoarea acesteia a fost pînă de curînd neluată în seamă. Ca viziune, Nabl se încadrează în familia Musil, tehnica narativă însă este conservatoare, legată de tradiţiile veacului precedent. Imaginea structurală a burghezului şi a epocii reconstituită într-o severă şi logică desfăşurare cu simţul detaliilor şi al reacţiilor sufleteşti, amintesc climatul spiritual de „finis Austriae". În operele de maturitate, ca bunăoară *Der Griff ins Dunkel (O lovitură în întuneric)*, 1936, şi *Johannes Krantz* 1948, sînt asimilate în mare parte o serie de elemente suprarealiste.

De altfel, încă din primele lucrări în proză, *Hans Jäckels erstes Liebesjahr (Primul an de dragoste al lui Hans Jäckel)*, 1908, ca şi în culegerea de nuvele *Totentanz (Dansul morţii)*, 1911, se poate depista predilecţia lui Nabl pentru motive bizare şi analiză psihologică şi psihanalitică. Cea mai cunoscută operă a sa, romanul *Ödhof (Moşia pustie)* prin intermediul

eroului principal, tipul tiranului egocentric, cap de familie, care după ce a zdrobit viața soției și a fiului său, este sortit aceluiași destin, reconstituie imagini din Austria antebelică. Alte lucrări de seamă : *Das Grab des Lebendigen. Studien aus den kleinbürgerlichen Leben (Mormîntul celui viu, studii din viața mic burgheză)*, roman, 1917, dezvăluie modul în care ratează oamenii într-un mediu înăbușitor și strîmt. *Ein Mann von gestern (Omul de ieri)*, roman, 1935, tratează soarta unui consilier de curte, pensionar. O capodoperă a nuvelisticii lui Nabl este *Der Fund (Descoperirea)*, 1937 și 1955.

ALTE OPERE : *Noch einmal (Încă o dată)*, dramă, 1905 ; *Der Schwur des Martin Krist (Jurămîntul lui Martin Krist)*, povestiri, 1920 ; *Trieschubel, eine tragische Begebenheit (Trieschubel, o întîmplare tragică)*, 1925 ; *Die Weihnachten des Dominik Brackel (Crăciunurile lui Dominik Brackel)*, *Pilatus in Credo (Pilat în Crez)*, povestiri, 1938 ; *Kleine Freilichtbühne (Mica scenă deschisă)*, nuvele, 1943 ; *Spätlese (Cules tîrziu)*, 1943 ; *Der Teufel an der Wand (Diavolul pe perete)*, scenariu radiofonic, 1958 ; *Der Tag der Erkenntnis (Ziua cunoașterii)*, culegere.

Referințe : Erwin Ackerknecht : *F. Nabl, der Weg eines deutschen Dichters (F. Nabl, drumul unui poet german)*, 1938 ; J. Rieder : *Das Schaffen F. Nabls (Creația lui F. Nabl)*, 1949, cu bibliografie.

FURTUL FOTOGRAFIAT

Foarte multe vise, poate cele mai multe, se explică oarecum prin cele trăite de cel care le visează. Ceea ce îl preocupă mai mult cînd e treaz, pătrunde şi în subconştientul somnului, făcîndu-l să alunece prin valuri de imagini, ciudat schimbătoare care se contopesc şi se înlănţuie.

Nu e deci de mirare că artiştii îşi continuă căutările şi în vis. Şi aceasta, poate, de cele mai multe ori, în răstimpurile chinuitor de sterpe, în care ceea ce ar trebui să încolţească spontan, din sămînţa orelor binecuvîntate sau blestemate, se clădeşte cu trudă şi nepricepere din frînturi de idei şi cînd jalnica construcţie se surpă mereu, preschimbîndu-se în praf şi pulbere, la picioarele lor. În asemenea împrejurări, în vis, îi reuşeşte adeseori artistului o creaţie minunată care-l face fericit. Dar dimineaţa, îndată ce, cu sfială şi plin de dor, îşi îndreaptă gîndurile înspre harul din care s-a împărtăşit în umbra somnului, încercînd să păstreze măcar o rămăşiţă pentru ziua neîndurătoare, se pomeneşte, cu jale, în faţa unui gol imens. Pentru că visele seamănă cu meduzele minunate care plutesc pe oglinda mării. Îndată ce mîna lacomă se întinde spre ele, tîrîndu-le spre ţărmul de

veghe, ele îşi pierd graţia, splendoarea culorilor şi se prefac într-un cheag vîscos şi fără sens.

Uneori însă, se întîmplă ca cel ce se trezeşte să mai păstreze între degetele crispate un capăt al minunatelor plăsmuiri nocturne care mai lasă să se bănuiască strălucirea, farmecul formelor şi culorilor.

Nu de mult am avut parte de un asemenea vis. Nu visul unei opere încheiate, ci visul unei întîmplări reprezentînd miezul în jurul căruia s-ar putea închega pe încetul o asemenea lucrare, ca un cristal dintr-o soluţie saturată.

Cu un prieten mai în vîrstă faţă de care aveam o deosebită consideraţie, mă plimbam pe coama unui deal, lăsînd în urmă livezi cu pomi fructiferi care, pe ici pe colo, aveau îngrădituri. Înfăţişarea prietenului meu corespundea realităţii mult mai exact decît se întîmplă de obicei în vis. Avea aceeaşi talie zveltă, era, ca şi el, de statură mijlocie, avea acelaşi pas energic, în ciuda vîrstei înaintate. Ca şi la omul mie atît de familiar, din realitate, fruntea sa înaltă, frumos boltită, era încadrată de bucle albe ca zăpada, iar buzele şi bărbia erau acoperite de o barbă albă şi creaţă tunsă scurt. Prietenul din vis, aidoma celui real, avea o piele trandafirie care completa plăcut albul părului. Şi în vis, ca şi în realitate, se făcea că e vremea cînd cireşele dau în pîrg. Tot mergînd, am ajuns într-un loc unde un bărbat mai în vîrstă, îmbrăcat sărăcăcios, dar curat, stătea în spatele unei mese acoperite cu o faţă de masă albă, cu un cîntar pe ea, oferind trecătorilor cireşe spre vînzare. Trebuie să adăugăm aici că la Graz, capitala provinciei Stiria, proprietarii caselor cu grădini, din acele părţi ale oraşului unde străzile încep să se piardă în cîmp, obişnuiesc, să scoată cînd se coc fructele, în poarta deschisă a grădinii, cîte o măsuţă acoperită cu un şervet alb pe care sînt aşezate un cîntar şi un coş plin

cu cireşe, caise, mere ori prune, a căror binecuvîntare înmiresmată o oferă trecătorilor. Omul în faţa căruia treceam nu-şi plasase masa la intrarea unei grădini în poartă, ci la marginea drumului şi nici nu avea pe masă un coş umplut, ci doar un cîntar cu tipsii strălucitoare de alamă. Cireşele însă, pe care le oferea spre vînzare, atîrnau încă în mănunchiuri, sclipind ca boabele de mărgean, ascunse în frunzişul des al unui pom ce se înalţa peste drum de şoseaua îngustă, chiar în faţa vînzătorului. Din crengile acestui pom, ele erau culese de o fată frumoasă de vreo şaisprezece ani, ori de cîte ori se oprea vreun trecător dornic să cumpere. Poate că omul proceda aşa pentru a atrage clienţii prin prospeţimea şi neprihănirea fructelor care erau servite de-a dreptul de pe crengile încărcate de rod ale pomului; poate că recurgea şi la un calcul neruşinat, contînd pe atracţia pe care imaginea fermecătoare a unui trup mlădios de fată precum şi a picioarelor care căţărîndu-se în copac se dezveleau pînă peste genunchi, o ofereau privitorilor.

Trecuserăm de vînzătorul de cireşe şi de fata care-l ajuta, lăsînd în urma noastră o bună bucată de drum, cînd deodată prietenul meu îşi încetini pasul şi, gînditor, spuse: „Oare cine i-a dat acestui om dreptul să-mi vîndă cireşele?“ Şi din nou trebuie să fac o remarcă: prietenul meu posedă într-adevăr o livadă nu prea mare în care se aflau cîţiva cireşi bătrîni rodind din belşug. Cîndva se gîndise să-şi clădească acolo o casă, dar vremurile vitrege îl împiedicaseră să-şi realizeze proiectul şi de multe ori recolta de cireşe cădea pradă hoţilor.

„Nu vreau să-l dau pe omul acesta pe mîna justiţiei pentru furtul său, adăugă el, vreau doar să-l sperii pentru ca altă dată să-mi lase cireşii în pace. Trebuie să mă ajuţi în planul meu. Ai un aparat de

fotografiat la dumneata...". Şi cu toate că în viaţa mea nu m-am ocupat de arta fotografică, am văzut că într-adevăr îmi atîrna de o cureluşă de piele trecută peste umăr, o trusă tot de piele, în formă de cub, cum se foloseşte pentru păstrarea şi transportul aparatelor fotografice.

„Acum ne vom întoarce la omul acela, continuă să-mi spună prietenul, şi eu mă voi preface că doresc să cumpăr nişte cireşe. Şi în timp ce fata se caţără în pom să culeagă cireşele, îi vei face repede şi cu îndemînare o fotografie. Cu aceasta voi dispune de un corp delict şi de o ameninţare împotriva celui care mă fură".

N-am avut nimic de obiectat la această propunere şi după cîţiva paşi am ajuns din nou la locul unde se vindeau cireşele. Prietenul meu, conform înţelegerii, se apropie de masă, exprimîndu-şi dorinţa de a cumpăra o anumită cantitate de fructe. Omul dădu afirmativ din cap şi-i făcu fetei un semn fără a scoate o vorbă. Iar acum, urmăream, încîntat şi furat de priveliştc, cum fata, aruncîndu-şi mîinile în sus, cu un uşor avînt jucăuş, se prinde de cea mai joasă cracă a pomului, cum asemenea unei gimnaste pricepute, strîngîndu-şi picioarele suple, cu o linie aleasă, se ridică pe creangă şi apoi continuă să se caţere tot mai sus.

Dar deodată, visul, jucîndu-ne o farsă de neînţeles, transformă plăcutul peisaj primăvăratic care ne înconjura într-o cameră de mansardă întunecată, tristă, posomorîtă, sufocantă, cu pereţi oblici, avînd un singur gemuleţ, spre lumina sărăcăcioasă a căruia se înghesuia toată coroana cireşului. Eu însumi a trebuit să mă las în genunchi pentru a nu-mi lovi capul de grinzi şi aşa ghemuit, mă munceam să prind figura fetei în obiectiv şi cînd mi-a reuşit s-o prind am declanşat aparatul.

În aceeaşi clipă am auzit în spatele meu vocea calmă, mai degrabă mirată decît plină de reproş, a vînzătorului: „Cine vă dă dreptul s-o fotografiaţi pe fiica mea ?"

Tresărind, ca şi cum eu aş fi fost hoţul prins asupra faptului, m-am întors, dar, înainte ca eu să fi putut bîlbîi un răspuns, prietenul meu interveni cu o altă întrebare: „Şi cine vă dă dreptul să-mi furaţi şi să-mi vindeţi cireşele ?"

Ce s-a discutat şi s-a negociat în continuare între cei doi bărbaţi şi poate şi fată, n-am mai auzit. Parcă hăituit de o faptă blestemată, am fugit de-a lungul coamei de deal, pe care mă readusese visul, din mansarda enigmatică. Fugeam tot mai departe, iar aparatul fotografic mă izbea la fiecare pas, la fiecare săritură, cu muchia în şold. Şi, cu toate că-mi ştiam pecetluită ruşinea înlăuntrul acestui aparat, nu-mi veni ideea să-l smulg de pe umăr şi să dau cu el de pămînt. Era ca şi cum aş fi fost condamnat să-l port cu mine ca pe un blestem, pe veci. Desigur, nu făcusem nici o faptă urîtă ajutîndu-mi prietenul să-şi apere proprietatea. Dar oare nu mă făcusem vinovat eu însumi desfătîndu-mă la imaginea acelei fete care se căţăra, nevinovată, printre ramuri, şi pe care am pîndit-o pe ascuns ? Şi în timp ce goneam mai departe de-a lungul dealului, am auzit deodată în spatele meu ca un strigăt al unei mulţimi înspăimîntate şi îndurerate, alergînd laolaltă. Şi deodată am ştiut, cu o teribilă certitudine, că frumoasa copilă, disperată de a fi fost prinsă furînd şi de a fi fost fixată în fotografie pentru totdeauna în această postură de un individ rău şi viclean, se aruncase de pe cel mai înalt vîrf al pomului, sau sărise în vîltoarea de valuri a rîului lat, care curgea la poalele dealului şi la malurile căruia se adunau acum oamenii ţipînd înfiorător.

Şi din groaza sălbatică de a fi distrus acea fiinţă tînără şi drăgălaşă prin oribila mea faptă, căci nici nu mă gîndeam că fapta îmi fusese recomandată de prietenul meu, de altfel om cumsecade şi onorabil, m-am trezit scuturat de friguri şi... s-a întîmplat ceea ce rar se întîmplă, mai fîlfîiau încă în mîinile mele înfiorate, lămurite ochiului treaz, frînturi din urzeala visului frumos şi trist.

Furtul fotografiat (Der Photographierte Diebstahl) face parte din volumul *Deutsche Erzähler der Gegenwart (Povestitori germani de azi)*, ed. Reclam Jun. Stuttgart, 1959.

În româneşte de
Nicolae Balotă

GEORG SAIKO

S-a născut la Seestadl, în Boemia de nord (Munții Metalici) la 5 februarie 1892; a studiat la Universitatea din Viena filozofia, psihologia, arheologia și istoria artelor, după care în 1939 a intrat în serviciul *„Colecției de grafică, Albertina"* pe care a părăsit-o în 1950 pentru a se dedica scrisului. A murit la Viena la 23 februarie 1962.

Saiko este considerat drept unul dintre cei mai mari scriitori austrieci și adeseori pus — cu sau fără dreptate — alături de Musil și Broch. Ceea ce se poate afirma cu precizie e că descinde din tradiția literară a lui Joyce și că a valorificat în chip original teoriile psihanalitice și acelea despre arhetipuri ale lui C. G. Jung. O izbutită îmbinare între psihologia abisală, totemism, mit și realitate magică realizează Saiko mai ales în povestirile din volumele *Der feindliche Gott (Zeul dușmănos)*, 1964, și *Giraffe unter Palmen (Girafe sub palmieri)*, 1962, care sînt expresii ale convingerii că antichitatea sub aspectul umanismului și care răzbate pretutindeni ca un model etern valabil reprezintă fondul primordial pe care se dezvoltă existența noastră, materială și spirituală. *Auf dem Floss (Pe plută)* și *Der Mann im Schilf (Omul din stufăriș)*, 1955, par, la prima

vedere, romane de critică socială a vieții Austriei în deceniul al treilea, după prăbușirea monarhiei, în realitate, însă, ele abordează, printr-o fină analiză, tema destinului uman, a diferențierii individuilor, a îndoielilor unui grup uman, care întocmai ca o plută rătăcește în nesiguranță. Saiko se apropie de eroii săi întocmai ca un medic care vede realitatea întrepătrunsă de urme, imagini și reprezentări ale demoniacului, ale arhetipurilor și ale magiei, care nu pot fi anihilate prin desghiocarea rațională a lor de tot ceea ce reprezenta urmă a inconstantului abisal, terifiant. Alături de Heimito von Doderer, Saiko este unul dintre teoreticienii austrieci de frunte ai romanului modern.

ALTE OPERE: *Die Wirklichkeit hat doppelten Boden. Gedanken zum magischen Realismus (Realitatea are o temelie dublă, idei despre realismul magic)* în *Aktion*, sept. 1952; *Zur Erneuerung des Romans (Pentru înnoirea romanului)* eseuri în *Wiener Bücherbriefe, III/1955*; *Der Opferblock (Blocul sacrificiului)*, povestiri, 1962.

CEA MAI ÎNTUNECOASĂ NOAPTE

Şedea pe banca de lîngă balustrada covertei şi, din cadenţa mereu ascendentă în care înainta acum vaporul, îşi dădu seama că trecuseră de barajul şirului de insule.

Pînă şi pe apă, noaptea aceasta era mai neagră decît tot ce se putea imagina mai negru ; o beznă vîscoasă, absorbantă. Nici cu ochii închişi nu o putea alunga, răsufla din adînc, îşi însuşea noaptea asta ca pe un lucru familiar — „de parcă mi-ar fi fost cu adevărat de folos". Era fericit, „atît cît orice om ar putea-o spune despre mine". Şi el era altul decît cel de pînă atunci.

De astă dată o ştiuse dinainte şi nu mai stăruia în el frica aceea de a se prăbuşi în hăul acela oribil şi mistuitor de căinţă fierbinte şi amară (cu tot ciocănelul acela subţire, de tapiţer, al Cristinei, agăţat lîngă uşă într-un toc de piele şi pe care a fost nevoit să-l mînuiască). De altfel, a fost de ajuns o singură lovitură dată cu putere neobişnuită şi, lucru ciudat, drept în partea dinapoia capului, astfel încît rana nu se vedea de loc la început. Mariaroza se prăbuşise la marginea divanului, pe faţă cu o expresie brusc absentă, dar asta putea să însemne că se răzgîndise, că acum consimţea. Dumnezeule mare, nici

în clipa aceea chiar, el nu credea că ea o face cu plăcere, senzaţiile erau de la bun început atît de împărţite, încît tot jindul, toată dorinţa impetuoasă era numai dintr-o parte. Şi, în fine — pentru întîia oară — era şi după aceea „ca şi cînd n-ar fi fost", ca de atîtea alte ori.

Cu ochii închişi, îşi asculta propria-i voce. Cuvînt cu cuvînt încă o dată, nu înlocuia nici unul, dar îşi schimba intonaţia, căci vorbele nu păreau să sune aşa cum ar fi dorit el, era aici nevoie de o modificare. Îşi înăbuşea implorarea năvalnică, rugămintea stăruitoare „de parcă mi-ar fi viaţa-n joc", cum era şi cazul de altfel, numai că dînsa nu voia s-o recunoască. Acum, recapitulînd totul, constata uşurinţa cu care fusese în stare să vorbească, aproape cu indiferenţă. Reieşea doar atît, că ea intuia ceea ce probabil că punea pe seama temperamentului lui, voinţa lui de posesiune care, oriunde ar fi căutat-o, n-ar fi întîmpinat nici o rezistenţă.

Tot stînd astfel de vorbă cu sine însuşi, se simţea de-a dreptul cu un cap mai înalt parcă, se vedea nu prea gras, nici măcar înclinînd spre obezitate. Muşchi oţeliţi, obrazul — ce e drept — ridat, faţa trasă în aşa fel încît buzele pline să sară cît mai sensibil în ochi. Dinţi surprinzător de buni, cu toată proteza celor dinainte, dar care nici nu se cunoştea. Era cu adevărat convins că aşa e el, şi certitudinea ca şi succesul de a o fi cucerit pe Mariaroza, îi păreau o încununare a vieţii lui, un apogeu durabil şi biruitor la peste patruzecişişapte de ani.

Şi în arheologul (drept care se dăduse) credea el, ca şi cînd n-ar fi fost timp de trei ani învăţător la şcoala aceea de pe insula pescărească şi nu ar fi fost mutat apoi la Padua în aceeaşi calitate. Nu-l supăra decît femeia, amintindu-şi de Cristina, revedea oarecum fatala ei realitate.

„Comandi *Signore ? Comandi...*“ [1]

Şi totuşi — ca să fie drept — Cristina stîrnise totul, de fapt ea fusese iniţiatoarea.

Seara deborda de umezeală, marea spumega de-a lungul lui Murazzo, digul de piatră ce se întindea pe litoralul întregii insule a Veneţiei. Şedea cu picioarele înfrigurate în faţa ligheanului cu mangal şi cerea să i se aducă papucii de pîslă.

„Comandi, Signore ?“

Fata îngenunchiase lîngă sertarul de jos, şi atunci el văzu. Îi cunoştea trupul ciolănos cu sînii atîrnînd, dar în locul scobiturii pîntecului se vedea o ridicătură, o moviliţă consistentă.

„Prego, Signore“ [2] — şi îi împinse papucii.

Expresia feţei lui nu lăsa loc la nici o îndoială. Ceea ce i se părea ei nedesluşit, era că dînsul căscase gura, uimire, poate chiar dubiu, dar sigur că nu încă mînie. Ochii ei căpătară deodată o privire buimacă, ştearsă, dar dindărătul lor pîndea o hotărîre dîrză, încăpăţînarea însăşi. Îşi trecu mîna peste pîntece de parcă ar fi vrut să-l netezească, să pară că nu s-a întîmplat nimic. În acelaşi timp scoase un scîncet oarecum impersonal, ca un animal căruia îi calci în picioare trupul, dar aceasta prea era interpretarea lui proprie, probabil chiar dorinţa lui.

Rămaseră aşa un răstimp unul în faţa celuilalt, ea scîncind pe podea, el şezînd acolo aplecat înainte — dar cu ce înfăţişare ? Ştia doar atît, că se gîndea la bani, la scumpetea pe care o va aduce înmulţirea familiei. *„Comandi ?“* Va repeta cuvîntul cu şi mai multă supunere, şi mai lipsită de voinţă, nu va pricepe niciodată că dînsul făcuse mai mult decît era omeneşte posibil culcîndu-se cu una care, la orice

[1] Porunceşte, domnule, porunceşte (it.).
[2] Vă rog, domnule (it.).

prilej, întreba : „*Comandi ?*“ Tăcerea devenea apăsătoare, cu toate că greierii de afară, cu țîrîitul lor, acopereau totul, ca și cum s-ar fi străduit să facă măcar suportabilă situația clipei aceleia.

„*Comandi ?*“

Își dădu deodată seama de ceea ce aștepta ea. Jalea din ochii ei șușotea cu glasurile propriei lui tinereți. Nu erau imagini limpezi sau întîmplări care îi răsăreau în minte, cu acel „în genunchi, în genunchi pînă cazi grămadă, în genunchi pe bucata de lemn“, vocea gîfîitoare a tatălui său vitreg care căuta în stiva de lemne tăiate bucata cea mai colțuroasă, nu bătăile pe care le îndura fără să facă o singură strîmbătură. Pentru nimic în lume nu și-ar fi ridicat atunci privirea spre maică-sa. Cu cît se prefăcea mai nepăsător, cu atît loviturile se întețeau. Apoi sosea clipa cînd tata devenea livid și izbea cu și mai multă sete. Geamătul care-i scăpa atunci nu putea să-i cadă greu, în orice caz o atrăgea pe mamă-sa de la covata cu bliduri. Acum, că ea se întorsese spre ei, era de-ajuns să-și îndoaie niței genunchii de parcă nu s-ar mai fi putut ține și ar fi fost gata să se prăbușească din clipă-n clipă. Mama îl apuca pe tata de braț :

— Diavole, ajunge, pentru numele Domnului, încetează odată !

De fiece dată tata părea din nou surprins :

— Cum de-ndrăznești, ce, ți s-a urcat la cap ? !

Tata o apuca de piept și prima palmă plesnea peste șezutul mamei.

El era de față și i se părea deodată atît de egal că dînsul făcea parte din zestrea ei (el și optzeci de măslini și o sută de butuci de vie și două capre). Și vocea mamei suna astăzi parcă haotic cînd ieșise din cămara unde o tîrîse în cele din urmă tata. Legîndu-și fusta, plîngînd și împăcată :

— Îngenunchie acolo, roagă-te, să se deprindă să te vadă fără să-l apuce furiile !

— Du-te la Don Pedro, îngenunchie (peste tot trebuia să te laşi în genunchi, nu mergea fără asta), roagă-l să-ţi îngăduie să slujeşti la altar, să te primească !

În sfîrşit, Don Pedro l-a primit, avea voie să doarmă în paraclis.

Nu amintirile, ci apăsarea de pe inimă care voia să fărîmiţeze totul ; fluctuaţiile dintre biserică şi dig unde marea era mai adîncă şi mai zgomotoasă (ştia totdeauna că, dacă s-ar fi încumentat să sară, ar fi strigat după ajutor), acest nesăbuit imbold irezistibil pe care nu cuteza să-l împlinească, îl simţea din nou în pumni, ochii ei îl stîrniseră.

Nu ajuta la nimic s-o apuce de umeri ; se închircea de parcă s-ar fi aşteptat la o lovitură nemiloasă din partea lui. Dar dînsul o atrase la piept, îi mîngîie capul şi i-l apăsă astfel încît să nu-i vadă ochii. Numai ochii erau de vină că el nu era în stare s-o trimită la bătrînă. Licoarea pe care o prepara Spagnola oferea o mai bună garanţie de netezire a pîntecului. De altfel, ea nu se mai împotrivi strînsoarei lui, fiindcă avea nevoie de mînă, să se sprijine. Dar înţelesese totul ; în ea se petrecu o schimbare de viziune şi chipul începu să i se lumineze. Fata îi apucă pe neaşteptate mîna şi i-o sărută (buzele ei cărnoase şi mari — umede şi stăruitoare ca şi cînd nu se mai puteau dezlipi de pielea lui).

În momentul acela, Mariaroza se şi afla aici, o văzuse el mai dinainte. Venise încoace de la Veneţia, să preia şcoala după dînsul. Albastru... albastră vesta ei tricotată, albaştri ochii ei —, dacă Madona se va fi arătat cîndva unui muritor, atunci numai sub această înfăţişare se va fi arătat. Nu chiar atît de zveltă ca o fată, dar într-un suflu azuriu, cu tot părul ei negru

estompat. Venea din Argentina unde o dusese bărbatul ei şi de unde a trimis-o înapoi. În treacăt, îmbujorîndu-se niţel : „el" trebuia să se întoarcă de asemenea peste o jumătate de an. Nu prin cuvinte, dar prin ce ? Îi risipea ea — în timp ce, aproape cu părere de rău, cu acea simplitate care înlătură orice obiecţie, îl făcea să priceapă zădărnicia — îi risipea totodată împotrivirea spre a-şi impune voinţa pentru întîia oară şi singura, nici o alta să nu-i ur meze. Încă atunci şi-a dat seama de lipsa oricăr şanse, dar şi de eventualitatea extremă, de triumfu lui, dacă nu s-ar da înapoi de la nimic, chiar de la aceasta. De parcă toate astea l-ar fi copleşit într-un sentiment dominator dar nedefinit, încît i se părea o desfătare rară să simtă pe mînă gura ei umedă, caldă, numai pentru a o împinge de-o parte pe Cristina care mai zăcea nemişcată acolo.

Privirea ei din nou sfioasă :

— Încălţămintea !

Tîrî de asemenea rochia şi mantila. Smochinii din grădină aveau deodată prea multe frunze — sau poate că nu avea frunze de loc, ci mîini ce nu încetau să-l apuce, de parcă ar fi vrut să-l ţină în loc, ca şi cînd ar fi cunoscut o atitudine care îi era ostilă. Pînă şi noaptea era din această pricină atît de întunecoasă, dar tocmai de aceea i se părea într-însa totul cu putinţă, ba chiar accesibil. Pînă şi vaporul care se strecura printre spume, părea un fuior de raze lungi alcătuit din lumini portocalii printre catarge. Numai asupra Veneţiei noaptea nu avea nici o putere. Veneţia era ca ţipătul necontenit al unui zeu. Valuri verzi, crepusculare, sclipind ca piepturi de păun, îmbrăţişau tăcute cupola Salutei, vibrau deasupra acoperişului lui Giorgio Maggiore ; piaţa Marco urca şi cobora în luptă cu imense coloane ce năvăleau cu suliţe incandescente, una împotriva alteia.

Firește că pînă la urmă se lămurise pe ce drum se afla, dar nemțoaica n-avea de unde s-o știe. Nu-i venea cu nici un chip în minte cum ajunse el la dînsa. Pe semne că șezuse la una din mesele rotunde. El rămăsese locului fiindcă pur și simplu nu putea merge mai departe, la marginea mulțimii ce se tîra într-acolo (discuri opace ale unei luminozități otrăvitoare sau ale muzicii străbătînd din megafoane ca un lucru palpabil ce parcă ar fi tradus în sunete arhitectura). O persoană impunătoare de un blond închis, cu umeri plini și fruntea liberă.

„*Prego*" — arătînd spre scaunul pe care zăcea mîna lui.

Îi era cu neputință să observe că societatea ei se depărta, că bărbatul mai stătea ezitînd acolo, ca și cum ar mai chibzui o dată. Primele lui cuvinte ? Ceva neplăcut despre străini ; nu lasă de la început să se vadă la el vreo îndoială că o socotește printre dînșii, cu toată italiana ei corectă. Se alătură imediat părerii lui, ba se folosi de prilej pentru a se ridica.

— Veniți !

Bărbatul continua să se uite încoace. În holul hotelului ei, imediat lîngă colț.

— Puteți avea un loc și mai liniștit, și mai izolat.

Ceaiul îl luase în camera ei, dîndu-se drept un arheolog care se afla pentru cîteva zile acolo din pricina unei sculpturi pe care o bănuia un original al artei elene tîrzii. Arta era o temă care-l ridica în ochii ei.

Dînsa ținea mîna pe masă și a lui se afla alături, pe marginea scaunului. Această vecinătate îl umplea de o dorință de nestăvilit. Semnificativ, cu privirea aproape gata de a i se supune, îi spuse privindu-l în ochi :

— Așadar mîine veți avea timp pentru mine ?

— Pentru dumneata voi avea timp şi mîine şi poimîine şi totdeauna !

„Trebuie să procedez repede, gîndea el. Cît o să mai dureze ? Într-un fel pe care nimeni, pe care el sigur că nu-l poate prevedea, ea se va dezmetici ; caută primele semne. Ambele mîini care stăteau liniştite, se întîlniră. Comparaţia se impunea. Mîna ei, o mînă bărbătească, brună, fără păr, era mai mare decît a lui, care acum zăcea mult prea delicată alături.

I se păru că ea îi urmăreşte privirea, că şi ea, compara, trebuia şi ea să observe că unghiile lui scurte nu erau chiar curate. Primul semn al unei distanţări ? Chiar dacă nu o recunoştea, voia cel puţin s-o provoace ; nu-i rămînea altceva decît să pună mîna lui slabă peste a ei, mare şi puternică. Nesigur, îndoindu-se, simţea totuşi că mîna ei rămase locului, ba părea să se facă mică, să caute refugiu în mîna lui, în orice caz făcea astfel ca a lui s-o acopere în totul pe a ei. Să cuprinzi femeia în braţe, nu era prea simplu dacă ţineai seamă de proporţiile fiecăruia dintre ei. Făcu singurul lucru cu putinţă : un îndemn covîrşitor, născut din bruscă luciditate, o transformare inexplicabilă îl ridică în picioare, cu o mişcare violentă îi dădu capul pe spate încît aproape că îl sprijinea de spătarul scaunului, şi buzele lui, gura ei cu un gust amar de vin şi gura lui... Dura mult timp şi nimeni n-ar fi putut spune unde vor ajunge, căci femeia întinse braţele ei pline şi brune, mîinile ei puternice îi cuprinseră capul ţinîndu-l strîns în atingerea gurilor lor.

Bătaia în uşă fără îndoială că nici ea n-ar fi auzit-o, acum izbea cineva cu piciorul într-însa. Femeia îl apucă de umeri, îl depărtă puţin de ea, dar nici acum nu-i dădu drumul. Preţ de cîteva secunde păru nedumerită, poate nehotărîtă, apoi ea ştiu (faţă, ochii ei

o trădau) cine era de partea cealaltă a uşii. Ascultatul, triumful reţinut ? Cu siguranţă că nimic asemănător, astea au fost semne care s-au ivit mai tîrziu, pentru ca destinul său, obişnuita înfrîngere să devină, vizibilă, niciodată nu se revoltase împotriva ei, totdeauna era acceptată ca un lucru ce i se cuvenea. Abia de-cînd cu mărturisirea Cristinei, de cînd cu Marfaroza — chinuitor de ruşinos să trebuie s-o gîndeşti — amîndouă apăreau aici de-a valma în chip de nedescurcat. De fapt cine i-a stîrnit lui împotrivirea, cine l-a îndrumat spre aceea pentru care „era destinat" ? Surîse la această interpretare ulterioară pe care atunci, în camera de hotel, nu o bănuise încă. Căci dînsa motivase totul, chiar şi faptul că el, ca sub imperiul unei comenzi, se ridicase şi se îndreptase spre uşă.

Cel de afară nu-i lasă timp să întoarcă cheia. Timp de jumătate minut pereţii se cutremurară în răbufnirea pe care braţul ei ridicat, mîna ei întinsă o provocase. Chiar şi bărbatul înalt, uscăţiv, părea să cedeze, ca şi cum dorinţa, ba chiar porunca ei i-ar fi preîntîmpinat intenţia. Dînsul observă cu superioritate că celălalt îşi dădea în chip vădit osteneală să-şi redobîndească liniştea. Motivarea arheologică a prezenţei lui i-a ajutat să iasă din penibila încurcătură. I se păruse lui sau ea se prefăcea cu adevărat că îl cunoştea de mai multă vreme. Neamţul cel blond se uita cu chipul schimonosit cînd la ea, cînd la dînsul.

Îl privea şi el de parcă l-ar fi aşteptat. Şi acum putea să ştie dinainte ce trebuie să urmeze, deoarece ea zise încet dar apăsat, în timp ce-şi reţinea un zîmbet împăciuitor :

— Nu te-ai lăsat prea mult aşteptat.

Bărbatul răspunse ca într-un licăr de speranţă :

— Mă aşteptai aşadar ?

— Ah, nici măcar n-am apucat să mă întreb dacă mai ales să te aştept.

Şi ca şi cînd s-ar fi temut că a mers prea departe cu refuzul :

— Nu, profesorul nu m-a stînjenit cu nimic.

Dar, zicînd aceasta, pusese cu o intimitate prea vădită mîna pe genunchiul „profesorului". Întoarsă spre el, spre „profesor", ţinînd mereu mîna pe genunchiul lui, urmă :

— Poate n-o să credeţi, dar se poartă aşa de parcă am fi de mult căsătoriţi.

Celălalt roşi pînă la fruntea lui pleşuvă :

— Cred că, în calitate de... în calitate de... (reţinut, cu un anumit efort) logodnic...

— De necrezut cum poate trage asemenea concluzii dintr-un lucru care nu există decît în imaginaţia lui !

Prea rîdea zgomotos, prea artificial, dar cu toate astea rîsul îşi făcu efectul asupra bărbatului care nu mai socotea acum necesar să ţină seama de „profesor".

— Parcă tu n-ai consimţit ! Şi dacă acest... acest (se uită nesigur de sine la dînsa, şovăi, nu se încumeta)... după ce a dispărut de luni de zile nu s-ar fi ivit din nou pe neaşteptate...

Vorbeau între ei ca şi cum ar fi fost singuri. Şi aici se afla Mariaroza, hotărîrea încă nu, poate nici măcar un gînd vag, dar ideea că ea e singura „de care depinde totul", care ar putea preface în neant toate înfrîngerile. Se ridică (se simţea în formă destul de bună). Cum i-ar putea face să observe că le înţelege bine limba, cum să le atragă atenţia asupra prezenţei lui ?

— Ah ! făcu ea, de acord cu plecarea lui imediată. Şi rămîne aşa cum ne-am înţeles !

O ultimă oară încercă ea să arate ce o lega de celălalt. Îi puse familiar mîna pe umăr, şi gura ei..., dar dînsul făcu o mişcare bruscă, aşa că gura nu-i atinse obrazul.

Bărbatul se ridică (nu era nevoie nici de cea mai mică bănuială pentru a înţelege ce redobîndeşte el), îl conduse pînă la uşă fără însă a-i întinde mîna.

Trebui să se sprijine de zid. Dinăuntru, strigătele bărbatului şi vocea ei rugătoare treceau pe lîngă dînsul ca nişte zgomote indiferente. El şi celălalt — cum de a putut ea să şovăie o singură secundă în alegerea ei! Dînsa îi atribuise un rol şi el era gata să-l accepte ca pe un destin. Ah, anii aceia petrecuţi în sat, pe insula aceea! Dacă s-ar fi dus mai înainte la Padua... cu zece ani mai înainte! In bezna de nepătruns a nopţii, recapitulă tot ce ratase el, slăbiciunile lui, făcînd în cele din urmă să-i apară neputinţa lui de a îndrăzni drept o împotrivire deliberată din parte-i. Îl cuprinse o uşurinţă cinică acceptînd această interpretare, în timp ce trecea printre reclamele stridente. Îşi pipăi portvizitul cu banii ce-i cerşise prin cereri de avansuri şi urcă treptele în lumina înţepătoare alb-albastră a scării.

Prea multe portiere groase, mesuţe de marmură sub becuri roşii, şi pe deasupra tuturor cîntecul fornăit al acelei voci franţuzeşti, răguşite. Localul mult prea scump pentru el, prea „cabinet rezervat", dar îi era egal. Carnaţia nudă în prea coloratele rochii de seară, mirosurile puternice, înceţoşarea beţiei şi a exaltării băţoase, şi la masa aceea din centru predominînd un tineret elegant îmbrăcat, în fotoliul aurit aceea care ar fi putut repara totul, chiar şi vizita la Mariaroza... deşi nu se putea compara întru nimic cu cealaltă. Mai voluptoasă decît celelalte ; era oare felul ei de a se mişca ? Felul ei de a se oferi ? Probabil că numai costumul. Chiar dacă nu-l născocise ea — splen-

dida naturaleţe, firească nevinovăţie cu care-l purta, erau cel mai cinic lucru care... nu, ce nu se putea imagina. Pene colorate şi paiete ; dar esenţialul era că învăluiau tot ce era mereu şi peste tot mai vizibil şi că aceea ce tradiţia şi legea acoperă cu grijă, ea le expunea provocator vederii. Purta mănuşi lungi pînă la subsuori, o mască din material plastic care-i acoperea obrazul cu totul. O blondă ? O constata după coapsele ei, credea că o confirmă şi tîmplele ei. Fesele fără îndoială că aparţineau unei blonde, la fel şi sînii pudraţi care se iveau rotunzi şi îndesaţi din decolteul rochiei, dintre paietele gri-argintii şi verzi-aurii.

Înmărmurit — arăta într-adevăr uluit la culme, fascinat. Şi apoi — peste capetele tinerilor care o înconjurau, aruncă după el garoafa albă ce o ţinea în colţul gurii. Prin masca de pe obraz o zări surîzînd, dinţii îi sclipeau, spuse ceva ce el nu înţelegea ; dar zîmbea (de parcă ar fi măgulit-o admiraţia lui, ba ca şi cum i-ar fi mulţumit pentru o ovaţie, ca şi cînd nu numai că l-ar socoti egalul bărbaţilor din jurul ei care-l intimidau atît, ci îl şi punea mai presus de ei). Apucă de pe tava în trecere unul din paharele goale, scoase sticla din găleata cu gheaţă, o, nu se codea să închine în sănătatea ei, şi nici în cea a chelului de lîngă ea, cu obrajii măslinii, cu barbişon cărunt căruia îi erau destinate toate astea. Se uitau la el şi exact opusul stînjenelii pusese stăpînire pe dînsul, cu un gest cuprinzînd parcă toată încăperea, ridică spre ea cupa de şampanie, poate că, de fapt, arăta aşa de parcă i-ar fi făcut semn să vină la dînsul, să coboare de pe tronul ei.

Femeia înţelese într-o clipă, sări în sus — ezitînd, intenţia de a părea graţioasă ratase, sări neîndemînatică de la masă, se sustrase cu gesturi repezi din braţele ce se întindeau după ea căutînd să profite de pri-

lej ca s-o apuce şi s-o reţină. Îşi muie limba în băutura rece şi perlată, apoi... irezistibil, o dorinţă socotită nerealizabilă pînă şi în vis, o încercă — nimic senzual, mai ales nimic din ceea ce, cînd epidermele se ating şi scînteia se transmite, ceva sufletesc, o plutire spirituală... dînsa nu-i cuprinse braţul, ci grumazul, izbucni apoi în ţipete şi în rîsete, străbătu un gang de priviri invidioase, tot mai invidioase, făcu un semn cu mîna stîngă, el prin ea şi ea prin el erau deodată punctul central al scenei, ceilalţi se uitau la dînşii, privirile lor îi urmăriră în timp ce amîndoi părăseau sala.

N-ar fi crezut niciodată că o uşă tapetată, atît de mică ar da într-o cameră atît de mare, o scoică în mătase de un albastru deschis în jurul unui pat enorm, scund de tot... cu neputinţă să-şi amintească fiece cuvînt rostit de el, nici măcar tot ce spusese dînsa. Pulsul îi zvîcnea prea tare, într-însul şi în jurul lui era şi năvală şi potolire, totul se topi în cuverturile purpurii şi scînteietoare.

— Ah, nu-i aşa ? Nu-i aşa că ai să-mi dai cinci mii ?

Îl atrase spre ea îmbrăcat cum era, aruncă pernele în lături sprijinindu-şi pieptul de umărul lui.

— Am să-ţi dau zece mii !

Şi aceasta mai aparţinea razei fierbinţi ţîşnind în înălţime care-l purta spre culmi ; da — îl ridica şi ceea ce-l înălţa, se afla în însăşi fiinţa lui... dăruitor şi extaziat şi în stare să spună :

— Scoate-ţi masca !

Şi de cum îi oferi chipul ei cu trăsături regulate, apropiindu-se de al lui (încă depărtat, dar dăruindu-se), simţi pentru prima oară din amabilitate lipsită de interes sau de curiozitate măcar... o încremenire mereu crescîndă într-însul. Să se amăgească singur îi era peste puteri, pentru că prea o vedea de

aproape. Gura ei rămase aşa cum era, lăcuită, înşiruită cu perle, un obiect rece şi lunguieţ aplicat pe buzele lui ca o dovadă că era gata la orice.

Ar fi trebuit s-o convingă să lepede pielea aceea solzoasă a rochiei, enervantele pene stridente, dar toate astea i-au venit mai tîrziu în minte, acolo, lîngă dînsa, nici nu se gîndise s-o facă. Că-şi scosese totuşi haina, că se descălţase ! Pesemne că femeia socotea împotrivirea lui ca făcînd parte din regulile jocului. Oriunde venea în atingere cu ea — pene, paiete sau pielea ei, ba chiar părul şi la urmă şi mîna, îl făcea să se retragă tot mai mult. În rigiditatea lui de gheaţă îşi dădea seama că ea îi însoţea lupta cu surîsul profesional al vînzătoarei, pînă ce dînsul se prăvăli de pe pat pe covor, pe cînd bacnota i se ivi din buzunar şi ea o trase afară.

— Eşti satisfăcut, *darling ?!*

Îi spusese de mai mult ori *„darling"*, nici pentru el nu avea altceva decît jargonul unor astfel de case — ca şi cînd nu l-ar fi luat de la prima vedere drept italian ! Cu nici un chip nu voia să-i vină în minte cum îşi vărsase focul revoltei, poate că îi răspunsese doar cu un *„Si, si !"* plictisit. Nici cum a ajuns în stradă nu mai ştia. Probabil că l-au întîmpinat în vestibul cîteva priviri uimite, în definitiv văzuseră cu toţii cum se retrăsese cu dînsa în presupusa ameţeală a posesiunii.

Incontestabil că întîmplarea cuprindea scene pline de succes ; cu privire la cele ce au urmat, a fost ca un impuls la hotărîrea supremă. Nu era rezultatul celor chibzuite pe *„vaporetto"* unde, orbit de agitaţie, în vălmăşagul nopţii şi spumei şi în lumina felinarelor, se cuibărise apoi. Aici, pe vapor, se simţea fericit, aşa cum îl învăluia şi adăpostea noaptea, ca să nu atragă atenţia nimănui ; noaptea te face încrezător. Cu toate că vaporul nu oprea la primul debar-

cader decît dacă vreunul din pasageri o cerea (trebuia deci să vorbească mai întîi cu omul în uniformă albastră), coborîse acolo ; drumul următor ducea la grădina cu căsuță pe care i-o lăsase Mariaroza.

Cu neputință de spus dacă mai debarcase cineva ; poate că, în afară de dînsul, mai pîndea o umbră din beznă.

— *Avanti !*

Bătu, obsedat de ideea că ușa e încuiată. Ea veni în cele din urmă, deschise. Imediat gestul abia stăpînit de apărare, dar totuși apropierea, privirea lui și a ei... Aceeași ca în anticamera primarului, așteptaseră amîndoi în tăcere, dar privirea existase și atunci, nu atît de pătrunzătoare, mai curînd într-o formă asemănătoare.

— Ah, ai uitat ceva ?

Femeia încerca să surîdă chiar.

— Absolut nimic, dar în ultima clipă tot mi-am luat curaj.

Dînsa tresări. (Știa oare ce va urma ?) Acum el se porni să povestească acea întîmplare din tinerețe. Era de baștină dintr-o insulă învecinată și, la început, nu o văzuse sau nu o luase niciodată în seamă. Pe atunci... ea nu era chiar ca acum, ei da, împlinită, dar știuse încă atunci că fără ea..., privirea ei atentă căpătă o expresie fără echivoc, ironică, făcu o strîmbătură :

— O, scuteşte-mă, te rog, de asta !

Dar privirea ei care o prinsese pe a lui ca într-un laț de sîrmă subțire ca firul de păr, își pierdu siguranța, poate fiindcă el se apleca spre dînsa, începu să bîlbîie, își strînsese pumnii. Bărbatul simțea cum îl năpădește năduşeala. Poate că expresia ochilor săi devenise mai precisă cînd dînsul vorbi de hotărîrea lui ; nu preciză de ce e vorba și nici ea nu-l întrebă, dar nici unul dintre ei nu se gîndea încă la aceea. Acum, ulterior, i se părea că nu era ceva premeditat,

dînsa arătase altfel cîtva timp — cu totul departe de teama ei şi de ţipătul de groază (de care îi era lui frică şi care nu s-a produs niciodată, nici chiar în clipa aceea) — da, arăta ca şi cum l-ar fi crezut pe cînd îi cumpănea cuvintele, ca şi cum s-ar fi întrebat dacă totuşi l-ar putea suporta... Căci soţul ei — dînsul nici nu se mai gîndea măcar la el — soţul ei era vădit o chestiune închisă. Aşadar şi cu privire la iluziile ei, constata el cu amărăciune, era gata să se mulţumească cu cît de puţin. Femeia privea visător lîngă el, dînsul părea să-şi fi revenit deodată, privirea ei îşi stăpînea spaima, ochii făceau înconjurul odăii căutînd parcă ceva (o armă, poate, gîndea el). Ea începuse să scoată din valiza ei cîteva rochii, tacîmuri şi nişte pături, în neştire şi dezordonat, el îi urmărea privirile, şi chiar acum observă că ciocănelul de tapiţer uitat de Cristina, mai atîrna încă lîngă uşă. Mereu se uita la ciocănel, de parcă i-ar veni de acolo o forţă în ajutor, ca şi cînd o implorare trebuia să-l convingă — extrase din inima lui supraplină tot ce era mai tainic pentru ca ea să priceapă că e viaţa lui în joc, lăsă gemînd orice ruşine de-o parte, vorbea cu ea cum te încredinţezi cel mult unui al doilea Eu, niciodată realizat în clipele de reculegere, ba chiar atunci cînd numai întîmplător intuieşti adevărul adevărat din străfundul sufletului. Se mira pînă şi el de cuvintele ce le găsea, îi apucă mîinile şi era uluit de energia cu care ea se desfăcea, cu care îl respingea.

Şi apoi, ca să se întîmple tot ce putea fi mai grav şi mai rău, iar el să-şi dea seama că n-a pierdut nimic fiindcă n-o va mai poseda niciodată, începu să vorbească... ah, ce tovarăş bun în situaţii extreme, ce confidentă a grijilor lui de fiecare zi! Niciciînd nu fusese mai pătruns de făptura ei ca acum, în timp ce ea îi argumenta practic ceea ce numea „imposibilul", adică slujba lui şi situaţia ei specială — pînă ce-i

mărturisi că, afară de asta — spusese într-adevăr „afară de asta" —, de el nici nu poate fi vorba, un soi de om şi de bărbat nepotrivit cu fiinţa ei „intimă". Dînsul pricepu pe loc ce vrea ea să spună, adică învăţătorul cu umeri groşi, picioarele scurte, nas turtit, mereu însoţit de acel nor tulbure al sărăciei de care va şti el să scape în cele din urmă...

Acum privirea ei pierduse de mult acea expresie de teamă, deşi continuă să mai vorbească un răstimp, da, să vorbească şi el să arunce ici şi colo cîte un cuvînt, poate unde recunoscuse că refuzul ei era „definitiv şi fără echivoc". Totuşi, cu cît situaţia se apropia de deznodămînt, cu atît mai puţin îi lua el în seamă cuvintele, ba nici măcar gesturile, ci numai expresia ei ca un întreg — acea voinţă neîmplinită „dincolo", în orice caz pentru el ca şi inexistentă, „să nu fie aici"...

Căci acum o ştia : femeia nu înţelegea că îi aparţine, că ei nu-i rămîne decît să aleagă între consimţire de bună-voie sau...

Era limpede că trebuia să i-o spună. Şi, lucru ciudat, ceea ce în fond el nu considera ca o probabilitate — ea îl credea în clipa aceea, o vedea pe chipul ei, da, ea îl credea, căci căpătase pe loc mina unei hărţuite, ţinea gura întredeschisă, răsufla cu zgomot, şi pentru întîia oară trăsătura aceea uşoară de dispreţ nemărturisit, ironic al dezgustului ei, dispăruse. Îşi amintea că, în momentul acela, ţinea deja ciocanul în mînă, se plimba enervat de la fereastră la uşă şi înapoi, luase automat unealta din cui, fără nici o intenţie, o mînuia cu braţul întins de parcă ar fi vrut să-şi sublinieze spusele, da, arăta astfel ca şi cînd i-ar fi trebuit acest accesoriu de oţel pentru a da abia acum deplinătate şi tărie argumentelor lui. Poate de aceea nu-i venise ei în gînd că ciocănelul avea să fie instrumentul cu care...

Deşi gesticula destul de vizibil cu el în mînă în faţa ochilor ei, da, nu-i scăpă felul în care obiectul lucios de oţel fulgera în raza de lumină, cînd, în clipa cînd ea se ridica, o împinse încetişor la loc pe divan. În clipele acele, dorinţele sale trebuie să fi luat de-a dreptul forma unei rugi (către cine ? către ea ? sau către Dumnezeu ? Poate că, în primul rînd, către ea). Ah, că ea îi ghicise gîndul şi încă în ultima clipă îi şoptise : „Ci încetează odată, doar vreau şi eu, nu vezi că vreau şi eu ?" Apoi, pe neaşteptate pentru el şi pentru ea, o împinse pe divan şi ea căzu pe spate şi el deasupra ei, şi, în cădere, ridică brusc ciocanul şi...

Ea trebuie să fi închis ochii, căci pleoapele rămăseseră coborîte lăsînd o despicătură de un milimetru prin care se zărea albul. Dar pe obraz păstrase o expresie aproape înveselită. O, era atît de voluptoasă şi de caldă şi de docilă, îmbrăcămintea cădea ca de la sine şi fiecare loc pe care gura lui îl atingea, îl îmbia mai tare, îl îndemna să se apropie şi mai mult de ea.

Această senzaţie... de fericire, ca în zbor, atît de uşoară, mereu doar intuită, nicicînd cunoscută la care participa el cu toată fiinţa lui... Cînd o acoperi, căci după aceea o acoperise grijuliu cu pledul şi cu veşmintele ei, piciorul lui atinse ciocanul de pe podea. Îl ridică, îl şterse şi, deoarece sertarul mesei stătea pe jumătate deschis, băgă unealta într-însul. Dădu cu acest prilej peste un teanc de bancnote de cîte zece mii, legat cu o panglică de catifea albastră. Băgă banii în buzunar de parcă s-ar fi aşteptat să-i găsească acolo, ca şi cînd i s-ar fi cuvenit, împinse sertarul la loc, dar nu scoase cheia, şi stinse apoi lumina.

Lăsase şi uşa neîncuiată şi se cufundă înapoi în noapte, un suflu nedefinit al întunericului umed,

„aproape ireal". Ce-l readusese pe pămînt ? Era (înspăimîntător cum ridicolul situației nu-i venise nici o clipă în minte) cozorocul lucios al controlorului de bilete. Neîncrezător și intimidat cerceta trăsăturile obosite de nesomn ale celuilalt. Mai păstră multă vreme în ochi fișia acea sclipitoare, simțind totodată cum revenea la realitate, atît de incomparabilă cu cea dinaintea „evenimentului", încît nici n-ar fi fost nevoie de prezența celor doi carabinieri.

Dintr-o dată se simți ca întemnițat în această nouă și chinuitoare teamă : în lumina vie a ferestrei încăperii mașinilor, îl priveau cele două chipuri mustăcioase, cu ochi gravi, fără milă. Se uitau la dînsul — era convins că îl fixează — și nimic nu se schimba pe fețele lor de parcă ar fi știut de mult că el se afla acolo. Poate că se desfătau doar lăsîndu-l să aștepte un răstimp pînă la arestare ; în orice caz nu bănuiau că-i lăsau un răgaz să se eschiveze. Ultima șansă favorabilă ce-i oferea întunericul — bägă mîna în buzunarul de la piept și aruncă pachețelul de bancnote legat cu panglica de catifea peste balustrada vaporului.

În sfîrșit, cei doi carabinieri se puseră în mișcare și, în timp ce lui inima îi bătea să-i spargă pieptul, trecură agale pe lîngă el spre ușa deschisă a barului. Comandară două cafele și cîte un pahar cu suc de grapefruit.

Cea mai întunecoasă noapte (Die dunkelste Nacht) face parte din volumul *Giraffen unter Palmen (Girafe sub palmieri)*, Hans Deutsch Verlag, Wien-Stuttgart-Basel, 1962.

In românește de
I. Cassian-Mătăsaru

HERBERT EISENREICH

Născut în 1925 la Linz, participă între 1943—1945 la război, e rănit și cade prizonier. După terminarea studiilor de germanistică la Viena, practică meserii lucrative. Intră în cercul prietenilor lui Gütersloh, Doderer etc., iar între 1952—1954, locuind la Hamburg și apoi la Stuttgart, se dedică exclusiv creației literare. Se reîntoarce în 1958 în Austria și inițial se stabilește la Viena apoi la Sand, în Austria superioară. Este, împreună cu Aichinger, Bachmann și Celan, unul dintre scriitorii reprezentativi ai tinerei generații austriace. În opera sa se conturează cu vigoare sentimentul continuității tradiției, trecutul istoric fiind resimțit ca prezent trăit concret. *Carnatum, Geist und Fleisch (Carnatum, duh și carne)*, 1960, reprezintă, sub acest aspect, o topografie spirituală a meleagurilor din preajma Vienei, „meleagul destinului" cum l-a definit Hofmannsthal sau „stare liminară de spirit" (în apropierea Vienei trecea odinioară „limes"-ul roman), după expresia lui I. Bachmann.

Ca scriitor, Eisenreich se înscrie în tradiția Broch, Gütersloh, Doderer; procesul de creație reprezintă pentru el un act de autodescoperire, de „umanizare" în cadrul căruia personalitatea răzbate în realitate.

determinîndu-şi profilul de viaţă, în afara conceptelor convenţionale. Sub acest aspect, orice naraţiune devine „o istorie", spune Eisenreich, iar întrucît realitatea se prezintă mereu sub alte aspecte, în funcţie de perceperea individuală, raporturile reale dintre comunităţile de oameni devin simple convenţii. Elementul fundamental al cunoscutului său roman *Auch in ihrer Sünde (Chiar şi culpa lor)*, 1953, este constituit dintr-o serie de „istorii" a mai multor destine. Eisenreich, descinzînd din generaţia războiului, a intuit pofund materialitatea şi brutalitatea existenţei şi această intuiţie devine substanţă de o duritate maximă şi de profundă dezamăgire. Acţiunea romanului are ca fundal un stat imaginar surprins în convulsia războiului civil ; eroul principal este o femeie al cărei soţ este executat din ordinul unui fost prieten de tinereţe, devenit adversar politic. Copilul îi este substituit în clinică.

Amărăciunea şi îndoiala, dar în acelaşi timp şi setea după un „om nou" străbat şi paginile povestirilor din *Böse, schöne Welt (Frumoasa lume rea)*, 1957 ; clipe din marele mozaic al epocii transpuse în cuvinte, ca bunăoară ultimele viziuni ale unui condamnat în timpul celui de al doilea război mondial *(Luftballons, um sie loszulassen — Lăsaţi baloanele să zboare)*. Misiunea scriitorului, după Eisenreich, constă în „depăşirea substanţei haotice, universale, cu ajutorul cuvîntului".

LĂSAŢI BALOANELE SĂ ZBOARE

Soarele nu răsărise încă. Valurile mării se izbeau de stînci şi nu se vedeau după vîrfurile dealurilor. Mînate în direcţia vîntului, nu se auzeau. O lumină palidă se revărsa în dimineaţa timpurie, egală şi difuză prin toate orele ; parcă o urmă mică a soarelui stătea orbitor pe apă şi pătrundea pînă la noi, spre coastă, ca o presimţire pe întinderea oglinzii boltite. Sărind pe apă, se pierdea întrerupînd unduirea de-a lungul ramei de movile, ajungînd în adîncul întunecat al ţărmului. Stelele atîrnau din înălţimea cerului. Cîte-odată norii goneau rătăciţi de parcă vîntul i-ar fi sfărîmat din întunericul pămîntului uscat, bucată cu bucată. Era răcoare. Dar fiindcă vîntul bătea dinspre ţărm, nu era rece.

El stătea pe spate şi printr-o zmucire a coapselor îşi zdruncină trupul, iar cu mîna stîngă, care nu-l durea, fărîmiţa firul ierbii negre în care se săpase. Îşi mirosea degetele, dar de îndată ce mişca mîna, îl străfulgera o durere în piept şi nu mai simţea nici un miros. Nu era în stare să suporte durerea. Numai gîndirea rezistă durerilor. Numai cu ajutorul ei reuşise să învingă. Tot ce îl frămîntase fusese un singur şi neîntrerupt gînd ; ştia că nu era un gînd deosebit. Nu există gînduri deosebite, nici mîngîietoare ; şi nici un gînd nu ar fi

putut să-l ajute. Gînduri pline de mîngîiere şi ajutor nu există. (De fapt ar fi putut medita şi la altceva) ; şi totuşi : mîngîierea şi ajutorul au fost întotdeauna numai în interiorul gîndului. Omul reflecta : ce fel de zi va fi ? şi aşa rezista durerilor.

„Auzi !", sîsîi unul dintre cei doi, care îl păzeau.

„N-a spus ceva ?" Ascultă, dar celălalt îl întrerupse bosumflat şi după ce se ridică, alunecă din nou înapoi, ghemuit.

Înainte trebuia să facă, ca fiecare om în viaţă, anumite lucruri. Nu avea încredere în valoarea faptelor sale, totuşi era altfel decît ceilalţi oameni pe care îi întîlnise. Toţi erau înfumuraţi. Trebuia însă în loc să se spînzure să se realizeze în ceva. Să se spînzure ! Ca unul care nu mai este bun de nimic ? Mai bine făcea totul cît putea de bine. La început se întrebă cum ar putea să înfăptuiască acest lucru. Se ocupă numai cu asemenea lucruri care îl forţau să gîndească şi să obţină reuşita lor deplină — cu ajutorul gîndirii, din care izvora şi se reîntorcea riscul lucrurilor. Cea mai mare plăcere i-o produsese întotdeauna gîndirea şi doar cu puţină neglijenţă ar fi putut spune că ceea ce făcuse n-ar fi înfăptuit niciodată în favoarea vieţii : Astfel a condus mai mulţi ani un hotel şi s-a ocupat de treburile unui partid, cu toate că întreaga afacere i-a fost complet indiferentă. A pus totuşi pe roate cîteva lucruri, ca să aibă posibilitatea să găsească procedeul cel mai bun şi mai sigur. Din acelaşi motiv a crescut castori, a învăţat legătoria de cărţi şi a organizat expoziţii de produse industriale sau de pictură. A făcut şi reclame ; reclame pentru cauciuc de automobile, pe care nu ştia să le conducă, pentru ţigări care nu-i plăceau şi pentru credite de stat, pe care n-ar fi fost de acord să le ia în ruptul capului. Şi filme făcuse atunci, fiindcă i se păruse, că ar fi putut realiza orice mai bine decît filme.

„Un băiat isteț, fusese ceva de capul lui", spunea unul din cei doi bărbați, care stăteau ca doi corbi lîngă el. Fără să-și termine ideea, văzu cum celălalt îl fixa, și regreta că nu a tăcut. Fără să mai vorbească întinse mîna spre fruntea bărbatului culcat pe pămînt. Fruntea lui era încrețită și ridurile zvîcneau sub atingerea ușoară a degetelor. Cel care vorbise se uita la celălalt cu o privire a unui reabilitat și cu expresia largă a feței neputînd să ascundă o mulțime recîștigată. Și spuse retrăgîndu-și mîna : „Nu cred că ar avea vreun rost dacă l-am căra de-aici. Cea mai mică mișcare îl va nenoroci. Cel mai bine ar fi să-l lăsăm unde se află... Singura lui șansă este să rămînă nemișcat." După ce vorbi, corpul îi recăzu în poziția colțuroasă și ghemuită dinainte. Tăcu, pentru că celălalt nu-i răspunsese. Voia să spună că prin cuvinte se poate distruge totul, dar se răzgîndi. Amîndoi se uitau în largul mării. Omul ședea lîngă ei între buruienile scunde și aspre, ce înveleau în întregime vîrful stîncii acoperite de pămînt ca o lepră a pielii pămîntești.

A și scris. Dar nici scrisul nu era un lucru atît de bun și nobil ca gîndirea. Scria numai ca să poată gîndi, cum se poate scrie mai bine ; un fapt, o acțiune sufletească, sau doar un răsărit de soare la mare. Și numai gîndul îi dicta. După ce scria distrugea foaia neștiind cum să creeze ceva mai bun. Nu ardea hîrtiile, ci le arunca mototolite în coș și mai tîrziu le dădea foc împreună cu alte rămășițe. Cu cei care se ocupau cu scrisul nu voia să aibă nimic comun ; erau îngîmfați, și nu voia să se vîndă. Știa că datorită gîndurilor născute în timpul scrisului ar fi putut crea o mulțime de lucruri bune ; scria ca să fie forțat să inventeze singurul mod de-a scrie un lucru după legea lui. A iubit femei foarte deosebite și nu-i plăcea calapodul.

Înfăptuia totul numai ca să fie forțat să gîndească.

Nu era vina lui dacă în afara propriei gîndiri lumea arăta cu totul altfel, îndărătnică, proastă şi obscenă. Putea să răspundă numai de lumea din interiorul gîndirii lui. Atît...

Cei doi bărbaţi fuseseră sculaţi din somnolenţa bosumflată şi primul şopti: „Acum, acum, doar ai auzit! Nu ai auzit?" Celălalt, cu toate că auzise zgomotul, dădu supărat din cap. Ascultau împreună pocnitura ca de lemn uscat, în gura, în gîtul şi în pieptul celui întins, privind buzele acestuia ce se mişcau. Primul se aplecă aproape de gura care articula fără sunet, dar nu putu să audă altceva, decît o pocnitură uscată şi mişcările insonore ale buzelor. Cei doi ascultară pînă cînd zgomotul se îndepărtă. Atunci unul din ei spuse încet:

— Abia se aude, sînt plămînii.

Celălalt întinse mîinile în faţa pieptului şi accentuă:

— N-am auzit nimic. Absolut nimic n-am auzit.

— Poate aiurează, replică primul.

— Tu aiurezi, răspunse al doilea.

— Poate are ceva important de spus.

Se aplecă încă o dată aproape de gura bărbatului culcat.

— Nu se mai aude, anunţă, ridicînd iarăşi capul.

— Ce înseamnă nimic? Întrebarea venea pripit.

— E din nou foarte liniştit.

— Mi-ar conveni mult mai mult, spuse al doilea, dacă n-aş mai avea de-a face cu această porcărie cu care n-am vrut să am nimic comun. Nu rentează să-ţi rişti viaţa pentru un lucru atît de tîmpit. Aş fi vrut de la început să nu am nimic comun cu chestia asta.

— Dumnezeule, nici eu, spuse cel dintîi ursuz. Amîndoi tăceau şi ascultau vibrarea liniştii.

A gîndit îngrozitor de mult, a cuprins lucrurile lumii — realitatea sau lumea — şi a cunoscut o grămadă

întreagă de indivizi nemaipomenit de îngîmfaţi, care ştiau însă o sută de nume pentru lucrurile lumii. Dar aceste nume nu-l interesau. Nu voia să fie strivit de lucruri, ci să le domine. Era sigur că numai impunîndu-şi controlul lor, va învinge, nu era vinovat de ceea ce se petrecea în afara puterii lui de discernămînt. Se identifica în sfîrşit cu propriul lui gînd, aşa încît totul exista numai în interiorul său. Şi era singurul obiect care nu încăpea. Lăsă să treacă un timp. Dar nu mai găsi nici un imbold în afara lui. Trebuia să rişte totul, un lucru nebunesc ; trebuia să se întîmple ceva radical în gîndul său : Această faptă era una dintre cele mai riscante dintre toate provocările împotriva gîndirii sale înfometate şi niciodată mulţumită. Se simţea laş şi învins. Nu se întîmpla nimic. Şedea aici, fără să ajungă acolo unde ţintea, în tufărişul încîlcit şi aspru ştiind că totul se destramă acum, înainte de a se fi terminat.

Din cînd în cînd se făcea întuneric. Vîntul înghesuia parcă într-o fugă compactă licărirea luminii, care se răsfrîngea din direcţia mării. Unul dintre norii, pe care vîntul îi gonea cu o lovitură de berbece, se sfărîmă repede ciocnit de lumină şi căzu pe pămînt într-o mulţime de mici picături destrămîndu-se ca nişte cioburi, deasupra celor doi bărbaţi ghemuiţi, ce-şi ridicau gulerele, şi peste bărbatul întins între ei. Unul spunea : „În orice caz nu a fost un laş. A îndrăznit ceva. Şi din cauza unui astfel de lucru murdar şi ordinar..."

Cel care stătea întins drept şi încremenit între două bucăţi colţuroase de stîncă ştia exact că nu mai are zile. Se îngropa în tufişul vîscos şi pitic. Cu mîna stîngă fărîmiţa agil o frunză şi îşi mirosea degetele. Mişcarea nu-l mai durea. Simţurile îi erau amorţite. Se gîndea uneori că ultimele clipe le vor folosi poate alţii să scormonească în amintirile lor ca femeile care caută în poşete mari un lucru despre care nu ştiu precis dacă

nu l-au uitat cumva acasă ; ţinîndu-şi poşeta într-o parte, balansîndu-se pe un picior, în vîrful degetelor, cu partea superioară a corpului puţin ridicată, cu mijlocul întors uşor înainte, capul sus şi aplecat spre ceafă, fără să se uite, încrezătoare numai în pipăitul degetelor, scormoneau în adîncul întunecos al poşetei cu un rest de nerăbdare pe faţă, cu toate că nu aveau de fapt nici o grabă.

O, da ; de ce nu se gîndea la femei ? La toate lucrurile despre care nu ştia precis, dacă le neglijase, dacă le-a pus deoparte conştient, sau le lăsase undeva neatent ? E drept, se aştepta să se gîndească asupra lor, dar nu se forţase. Acum era nevoie să se gîndească la tot ce aşteptase şi nu s-a împlinit niciodată. O să învingi, îşi spunea.

„Ce gîndeşte oare un om cînd stă întins şi aşteaptă moartea ?" spunea unul dintre cei doi bărbaţi în sinea lui. Ploaia subţire era de scurtă durată. Cîteva rafale de vînt limpeziră cerul şi vîntul dispăru. Peste mare se întindea reflexul de peruzea al soarelui care apăru deasupra orizontului în rama grămezilor de nori.

Avea acum sentimentul că rezistase mai multor atacuri puternice. Avea impresia că s-a revanşat. Îl surprinse chiar primul atac, care îi luase pămîntul de sub tălpi... şi deodată observă că o ură nemărginită îl cuprinse, neputincioasă ură, ca de copil mic, care bate cu palma peste marginea mesei de care s-a lovit. Îl cuprinse ura, şi voia să se termine acum, totul. Nu ura durerile, ce se retrăgeau nelăsîndu-i decît sentimentul exterior, învăluindu-l complet, într-o oboseală nedormită, oboseală voluptoasă a unor după-mese ploioase de toamnă, sau vara cînd plouă mult şi te scufunzi în căldura corpului, în mulţumirea unei linişti, care domneşte în centrul furtunii... şi chiar acest sentiment îl părăsea, cînd voia să reflecteze asupra lui. Acesta plutea deasupra-i şi el cădea ca printr-o plasă subţire de

hîrtie. Primul atac îl dărîmase, paralizîndu-l pentru tot restul luptei. Îi distrugea ultima şansă, înlăturîndu-i adversarul îndrăcit, care nu se lăsa prins şi îi nimici legea gîndului, dictîndu-i tot mersul luptei. O, ce luptă ! Îi era scîrbă de această luptă.

„Totul din cauza unui astfel de lucru idiot" începu primul şi, fiindcă celălalt nu răspundea, îşi continuă întrebarea chinuitoare : „Ce gîndeşte un om care îşi aşteaptă moartea ? Ce gîndeşte oare ?"

Celălalt se uită mînios şi răspunse : „Ce gîndeşte ? De ce-ar mai gîndi şi ăsta" Dar se uită atunci în altă parte şi nici celălalt nu-i privi, şi pe amîndoi îi surprinsese o teamă mare, ca niciodată în viaţă.

Nu, nu se gîndise totuşi la moarte. Ea nu era numai cu mult mai urîtă decît gîndise cîndva, ci şi cu totul altfel. Şi-o imaginase de multe ori, şi întotdeauna o observase ; şi o descrisese în timpul războiului, după ce în prealabil vorbise cu un medic, să nu i se strecoare cumva vreo greşeală anatomică. Aşa cum stăteau întinşi, corpul lor atingea pămîntul pe o suprafaţă mult mai mare decît ar fi atins un om viu culcat. Erau masă şi spaţiu, plini de greutate, dar după moarte, aşa întinşi, ai fi crezut că un singur copil ar fi fost în stare şi încă foarte comod să-i ia şi să-i ducă pe umăr ; ba erau altfel decît acei care muriseră în pat şi stăteau întinşi, ridicaţi şi rotunzi pe catafalc ca într-un pat unde se mula uşor şi moale corpurile lor. De cîte ori nu descrisese asemenea lucruri, scrisese tot ce se putea scrie despre moarte. Dar acum îl forţa ceva, să simtă că aici era cu totul altfel. De neînţeles, altfel decît în închipuire vreodată ; mai puţin cunoscut, mult mai puţin penibil, aproape familiar, fără durere şi de loc obscen. Numai fantezia îi crease înainte obscenul şi penibilul. În acest moment, simţea o zvîcnire brutală, asemeni unei răsfrîngeri, ca şi cum ceva foarte umilitor s-ar fi întîmplat cu el. Unul dintre cei

doi bărbaţi se ridică brusc spunînd îngrozit : „Acum scuipă sînge. Sînge deschis şi spumos." Dumnezeule, parcă ar avea spumă de bere în jurul gurii." Şi adresîndu-i-se celuilalt : „Ce-am spus ? N-am spus de la început că e plămînul ?" Şi triumfător : „N-am spus-o de la început ?"

„Şterge-l", spuse celălalt obosit şi primul îi şterse omului întins spuma de la gură cu batista. Dar nu-şi puse batista la loc, ci o lăsă jos.

Soarele aştepta încă după nori, dar umplea spaţiul întreg cu lumina lui şi lucrurile prindeau contur, aici, în umbră, unde totul părea că şovăie. Dar se rotea fără oprire pe locul unde erau cei trei bărbaţi.

Omul ştia că era într-adevăr prea tîrziu acum pentru orice, pentru orice schimbare. Pătrunse gîndirea cu lucrurile care-i deveniseră palpabile şi care acum i se supuneau. Spre sfîrşit se dărui gîndirii ca unei ultime şi extreme provocări, dar îl respinse ; o observă de mult cum ea îl refuză şi se apără împotriva atacurilor adevărului. Şi din cauza acestei ultime greşeli îi dispăru de sub talpa picioarelor cel din urmă petic de pămînt pe care putea umbla. Fusese doborît uşor şi fără rezistenţă. Începu să se prăbuşească ; cînd îşi simţi căderea, era prea tîrziu. Dar nu renunţă şi cu ultimele rămăşiţe inutile de rezistenţă, gîndea : Ce ar fi oare dacă în jurul lui lucrurile s-ar ridica imponderabil, întinse şi moarte, uşurate de el, de viaţă, îndepărtate de viaţa sa învinsă ; dacă lucrurile s-ar ridica deasupra vieţii lui, sau oare dacă el s-ar scufunda. Dacă se va scufunda dedesubtul acestor lucruri care i-au alcătuit viaţa, sau va cădea sub nivelul lor, mai adînc, tot mai adînc ; poate se va întîmpla totul similar ; ridicarea lucrurilor eliberate de el şi propria sa cădere nestingherită de nici unul dintre ele ; o imensă ruptură care o să-l îndepărteze de toate. Se desprin-

sese de lucrurile lumii datorită gîndului său dar acum se eliberau încetul cu încetul de el, acum cînd ar fi fost atît de important să se ţină de ele. Cu aparenta lor supunere l-au păcălit. Acum se retrăgeau din faţa lui fără să-i lase nimic ; lumea sa se destrăma, ea fusese orînduită numai de gînd. Era încă la început, neschimbat şi fără nici un spor, nici un spor din nici o parte, fără nici o participare ; era prea tîrziu acum pentru orice. Gîndirea nu fusese a lui : el însuşi aparţinea gîndirii. Nu era nimic decît o slugă a ei şi acum doar era izgonit, eliberat spre prăbuşire. Şi nici măcar nu fusese învins, numai lucrurile îl distruseseră. Văzu balonul cum se îndepărtează în sus. Unul dintre baloanele acelea pe care şi-l dorise mult de tot din ciorchinii pestriţi ai baloanelor înghesuite în bîlci. Erau săraci şi ţineau rar o astfel de minune în mînă. Pe vremuri cînd tata îşi încerca norocul ca negustor de vite şi se reîntorcea din cîte un oraş de la cîte o sărbătoare populară, îi dăruise un balon. Mai primise apoi baloane din tîrg odată sau de două ori. La concursul de sănii şi la cîte o ocazie deosebită. De îndată ce-l avea, îşi înfăşura şnurul pe degetul mic şi după cum se întindea aţa îşi dădea seama cît de uşor îi era în orice clipă să-l lase să zboare. Îşi simţea puterea asupra balonului după şnurul întins şi înfăşurat de mai multe ori în jurul pumnului mic. Îl făcea nerăbdător posibilitatea libertăţii balonului său. Lupta împotriva acestei libertăţi, măsurîndu-şi puterile şi se apăra nădăjduind că va fi învins. Odată dăduse drumul unui balon, dar nu sub cerul liber, ci în casă. Balonul se ridică pînă la tavan şi se opri. Aşa îl ţinea sub controlul său. După un timp pusese scăunaşul pe masă, îl prinse şi-şi recucerise astfel posesia sa asupra jucăriei luînd-o din nou în sfera dominaţiei sale. Procedase mai tîrziu şi cu alte baloane la fel, dar niciodată nu scăpase vreunul în aer liber, cu

toate că fusese marea sa dorinţă. Ţinea baloanele sub controlul său atîta timp cît nu se desumflau, adeseori cîteva zile. Dar acest sfîrşit îl ruşina peste măsură. Pieliţa mototolită stătea pe pămînt ; şi ceea ce-i atrăgea cel mai mult atenţia, era şnurul care înainte fusese aproape invizibil, justificînd numai puterea şi controlul său asupra balonului. Acum era un rest scîrbos şi ruşinos. Venise şi timpul ultimului său balon. Îl ţinea de şnurul scurtat crezînd că astfel va simţi aţa mai bine în pumnul lui mic. Un băiat răutăcios sau poate numai jucăuş ridicase de pe pămînt un muc aprins de ţigară şi, apropiindu-l de balon îl sparse. Mirosi cauciucul ars şi-şi lăsă încet privirea spre pumnul său mic, şi spre şnurul care atîrna pe pămînt pus parcă de un vrăjitor. Jos, se olătina mic, cu dîre de fum învelişul, restul balonului şi al tuturor baloanelor. Ceea ce mai rămăsese ca o piele arsă care atîrna de şnur îi lunecă din mînă pe pămînt, şi se stinse. De atunci nu-i mai plăcu nici un balon. Încă de mult gîndise că este foarte important să stăpîneşti lucrurile şi să le ţii sub control. Mai tîrziu, reamintindu-şi, nu mai avea importanţă faptul că nu-l făcuse knokaut pe băiatul care spărsese balonul. Nu întreprinsese nimic, dar era bine că începuse să gîndească. Nu-şi mai dori niciodată un balon şi nici nu mai primi, cu toate că pînă atunci era cea mai mare dorinţă a lui. Singura dorinţă adevărată fusese de a primi baloane, baloane, ca să le elibereze. Dar asta n-a făcut niciodată. Totdeauna îi părea rău nu atît de baloane, cît pentru pierderea posibilităţii de a-şi simţi puterea cu ajutorul lor. Şi-şi spunea ; următorul o să fie ultimul, apoi încă o dată cu următorul şi cu acesta ştia precis că va fi la fel, dar era prea tîrziu. Nu o făcuse niciodată, deşi dorea mai arzător să elibereze

balonul decît să-l primească şi să-l ţină pînă cînd se sfîrşea umilitor. Îşi dorea un balon numai ca să-l elibereze dar nu ceda în această luptă împotriva libertăţii. Şi deodată se trezea că e prea tîrziu. Atunci încetul cu încetul îşi uita marea dorinţă în vîltoarea jongleriilor, profesiilor, în gaşca prietenilor, a femeilor, fiindcă acum trebuia să-şi justifice victoria asupra libertăţii. Deodată, într-o clipă cît bătaia unei inimi obosite, credea că înţelesese totul.

„Ce gîndeşte oare un om ca ăsta ?" întrebă unul dintre cei doi de lîngă el.

„Şi oare gîndeşte ?" continuă el.

„Dacă un astfel de om crede ceva ?"

Celălalt nu spuse nimic şi primul îl privi cercetător pe om drept în faţă. Văzu un fruct de pădure ca un deget care atîrna deasupra rădăcinii nasului omului culcat. Crezînd că fructul îl irita el împinse ramura la o parte şi, cînd rămurişul sări mlădios înapoi, îl lovi tare pe frunte, biciuindu-l, cu toate că fusese din noi îndepărtat de pe frunte. Celălalt rupse ramura şi o lăsa să legene. Se uită iarăşi la faţa omului culcat. Soarele cădea pe marea a cărei oglindă metalică vibra ca nişte lovituri îndepărtate de ciocan. Marea, ca suflată în cupru, tremura în bătăile soarelui care ciocăneau cu nenumărate raze ascuţite. Valuri mici violete şi maronii se rostogoleau deasupra şi se retrăgeau adînc în verdele de metal al oglinzii. Dar aici, unde cei doi stăteau ghemuiţi lîngă omul întins, era mereu umbră. Omul, după ce rupse rămurica, îl privi fix pe cel culcat şi, cum acesta nu-şi retrase privirea sticloasă, îşi apropie privirea de celălalt spunînd ; „Cred că s-a dus..." Primul, care era mai aproape, puse degetul neîndemînatic pe fruntea netedă ca marea a celui culcat, încercînd să-i ia pulsul, dar dege-

tele care îi tremurau prea tare nu erau în stare să-l găsească. Ruşinat faţă de celălalt, tremura şi mai mult. Dar nici acesta n-avea chef să-i prindă pulsul. De altfel aşteptau sfîrşitul. Şi mult mai tare decît vorbiseră pînă acum se adresă primului :

— E clar, s-a dus.

Celălalt era bucuros că putea să-şi retragă mîna de pe încheietura omului întins. Se ridicară spunînd foarte încet :

— Nu, s-a dus fără să crîcnească.

— Ah, lasă-mă, spuse celălalt, morocănos, întinzîndu-şi membrele amorţite din cauza statului îndelungat. Dar primul continuă :

— Fără să crîcnească. Numai o singură dată a zvîcnit puţin, parcă n-ar fi fost în apele sale. Apoi iarăşi s-a liniştit parcă totul reintra în normal.

— Trebuie să-i fi făcut plăcere, spune al doilea din mers, peste umăr. De fapt n-avea nimic de ales.

Apoi îl părăsiseră. Mai tîrziu primul spuse :

— Cu cîteva fîşii de leucoplast s-ar fi putut face ceva. Un pansament. Mereu o fîşie peste alta şi aerul n-ar fi putut să iasă.

— Nu eşti în toate minţile, spuse celălalt bîlbîindu-se.

— Dar, continuă primul fără să se lase întrerupt, un glonte în plămîn este întotdeauna neplăcut, o lovitură în plămîn este aproape tot atît de dureroasă ca şi o lovitură în burtă.

— Nu a fost o lovitură veritabilă în plămîn, spunea al doilea cu voce stinsă. Se simţea mizerabil şi fără să şovăie îi răspundea ;

— Dacă asta n-a fost o lovitură în plămîn...

Plecau şi nu mai vorbiră niciodată despre asta.

„De ce mă părăsesc ? gîndea bărbatul culcat. De ce mă părăsesc ? Mă lasă groaznic de singur. De ce mă părăsesc ?“

Soarele stătea acum rotund pe cer, călătorind deasupra lui şi era o zi la fel ca oricare alta.

Lăsaţi baloanele să zboare (Luftballons, um sie Loszulassen) face parte din volumul *Erfundene Wahrheit (Adevăr inventat)*, R. Piper et Co. Verlag, München, 1965.

În româneşte de
Magdalena Constantinescu

Partea a cincea

SCRISOARE CĂTRE TATA

FRANZ KAFKA

A murit tînăr, la 41 de ani (născut la 3 iulie 1883), chinuit îndelung (începînd din 1907) de o tuberculoză a laringelui. Biografia sa nu cunoaşte culmi deosebite.

Şi-a petrecut aproape toată viaţa la Praga ; acolo a urmat şcoala elementară, gimnaziul, cursurile universitare de germanistică. L-au preocupat în anii tinereţii, Ibsen şi naturalismul, Spinoza şi Nietzsche, teoria evoluţionistă a lui Darwin, care l-a şi influenţat. A manifestat simpatii faţă de ideile socialiste. La îndemnul lui August Sauer, l-a studiat pe Hebbel şi Stifter. Supunîndu-se dorinţei paterne, abandonează studiile de literatură şi trece la facultatea juridică, continuînd totuşi să se preocupe de literatură şi să participe, pasiv, la viaţa literară. Studiul operelor lui Brentano, Flaubert, Hofmannsthal, Kleist, în special, dar şi ale lui Thomas Mann şi a marilor romancieri ruşi nu rămîn fără ecou, ca de altfel nici prietenia cu Max Brod. În vara anului 1903 trece examenul de stat avînd specialitatea : istoria dreptului. În 1905 este internat în sanatoriul Zuckmantel din Silezia, iar un an mai tîrziu obţine titlul de doctor în drept, apoi, din nou internat în sanatoriu. Între 1905—1907 face practică de tribunal, după care

este angajat la „Asigurările Sociale". În 1908, este funcționar auxiliar la „Societatea de asigurare contra accidentelor din Praga", unde se impune ca jurist. Se izolează tot mai mult de viața literară și de societate, menținînd relații doar cu un mic grup de prieteni raliați în jurul lui Brod: Felix Weltsch, Johannes Urzidil, Willy Haas. Urzidil evocă atmosfera acestor, întîlniri în *Prager Tryptichon (Triptic praghez)*. Începînd din 1910, Kafka ține un jurnal în care își consemnează toate evenimentele vieții. Solitudinea voluntar acceptată este întreruptă doar de cîteva călătorii în Italia de nord, la Paris, în Elveția, la Leipzig și Weimar. După logodna cu Felice Bauer, începe să elaboreze și, primele sale lucrări mai însemnate (1913—1917) *Das Urteil (Judecata)*, 1911, *Die Verwandlung (Metamorfoza)*, *Der Heizer (Fochistul)*, care a devenit capitol introductiv al romanului *America*. Primul acces de tuberculoză, în 1917, îi pecetluiește destinul. Se logodește cu Felice Bauer, renunță la solitudine, își petrece o vreme la țară, mai întîi la sora sa preferată, Ottla, la Zürau lîngă Saaz. Se pensionează din funcția ocupată la „Societatea de asigurări" și începe să studieze tradițiile religioase evreiești. Brod încearcă să-l convertească la sionism. Începînd din 1919 este tot mai frecvent internat în diferite sanatorii. În 1920 o cunoaște pe Milena Jessenska-Pollak, cu care duce o corespondență de mare însemnătate literară *(Briefe an Milena — Scrisori către Milena)*, editată de Willy Haas în 1952. Lecturi din Kirkegaard. Cu un an înainte de a muri o cunoaște, într-o localitate de pe țărmurile Mării Nordului, pe Dora Dymant, o fată în vîrstă de 20 de ani. Își abandonează familia și orașul natal, se stabilește cu Dora la Berlin unde, în ciuda bolii și lipsurilor materiale, trăiește o scurtă perioadă de relativă fericire. În martie 1924, Max Brod îl

readuce pe muribundul Kafka la Praga. Se stinge, păstrîndu-şi luciditatea la 3.6.1924 în sanatoriul Kierling de lîngă Viena. Cu o zi înaintea morţii făcuse încă corecturi la volumul *Ein Hungerkünstler (Un artist al foamei)*. Este înmormîntat în cimitirul evreiesc din Praga-Strasnica.

În opera lui Kafka, realitatea e constituită dintr-o îngemănare a visului cu concretul, redată într-un stil imagistic, ambivalent, paradoxal, abscons, sugerînd mai degrabă decît povestind şi în care abundă simbolurile, terminologia religioasă şi juridică, ecourile din Kirkegaard, Pascal, Buber, ale Vechiului Testament, Cabalei, Talmudului şi ale evreilor orientali. De aci şi cauza interpretărilor ambigue care s-au dat operei sale.

Într-un anumit sens, creaţia kafkiană este simbolul ciocnirii dintre o mare conştiinţă etică, atotdominatoare, care, mai mult decît oricare alta, a asimilat simbolurile negative ale epocii sale (Brod înseriază aceste simboluri în categoria „sacrului"), a intuit lumea în plin proces de descompunere. Caracterul de patetică pledoarie în favoarea dragostei, a demnităţii, a absolvirii omului de culpă, a eliberării lui de teamă şi pedeapsă, de primejdiile pe care le prezintă lumea văduvită de înţeles, înăbuşită de un aparat birocratic şi o mentalitate obtuză, este vădit în fiecare lucrare.

Realitatea lui Kafka este pe de altă parte, artisticeşte vorbind, o realitate reflectată parcă prin oglinzi deformatoare, o realitate ale cărei contururi sînt apoi proiectate pe un vast fundal fantastic-ironic, în care domină stările de disperare, absurdul, atitudinea de umilinţă a unui *„spirit care ştie că nimic nu este adevărat, dar că totuşi adevărul-adevărat îl va afla abia la capătul zilelor"*, cum spune Musil.

Titlul celor două romane de seamă ale lui Kafka, *Der Prozess (Procesul)* și *Das Schloss (Castelul)* se pretează unei duble interpretări: Pe de o parte omul este supus doar *proceselor*, metamorfozării, nesiguranței, provizoratului — drumul spre inteligibil, definit, spre certitudine rămînîndu-i închis. Procesul care i se intentează omului vizează „indestructibilitatea" sa, iar culpa și suferințele legate de acest proces sînt consecința nefințelegerii realității. „Castelul" este un simbol al incapacității de a transcende tranzitoriul în vederea irumperii în eternitate. „*Omul*, scrie Kafka într-unul din aforismele sale, *este legat de un lanț destul de lung, care-i permite accesul în toate încăperile pămînteşti, dar mult prea scurt pentru a-i permite depășirea limitelor pămîntescului. În același timp, acest lanț este prins de un al doilea, croit aidoma primului. Cînd omul încearcă să rămînă pe pămînt, îl sugrumă zgarda cerului, cînd vrea să se ridice spre cer este sugrumat de zgarda pămîntului. El cunoaște toate alternativele care i se oferă, dar e conștient că nu poate alege nici una...*" Accesul în *castel* nu-i este permis decît (probabil) în urma *procesului*, după ce a trecut diabolicul joc al oglinzilor diformatoare, după ce a înfruntat perfida realitate, dar aparent lipsită de înțeles, întocmai ca agronomul K., a cărui aprobare de intrare în sat, dar nu și în castel, nu soseşte decît *după* moartea sa. Într-o astfel de situație, „Dumnezeul" lui Kafka nu este sinonim cu „îndurarea", cum spune Max Brod, prietenul și legatarul lui Kafka, ci are înțelesul unei imposibilități către care tinde totuși fiecare om.

Pe de altă parte pentru Georg Lukács, „golul" kafkian este sinonim cu *Atheos absconditus (non-divinitate ascunsă)*, cum de altfel reiese și din fraza introductivă a romanului:

„Era într-o seară tîrzie cînd K. a ajuns acolo. Satul era cufundat în zăpadă. Dealul castelului nu se vedea... Vreme îndelungată K. privi podeţul de lemn care ducea din şosea în sat; îşi ridică apoi ochii spre golul aparent.“

„Golul aparent“ este proprietarul castelului, contele Vestvest de două ori „vest“ ceva situat dincolo de apusul soarelui, dincolo de somn, dincolo de moarte, dincolo de gol. Ultimul paradox în ierarhia paradoxurilor lui Kafka este acest *atheos absconditus*, care este concretizat prin cîteva imagini caracteristice: *seara tîrzie* (a-fi-prea-tîrziu), *zăpadă* (frig, atitudine rece), *întuneric* (opacitate, spaimă de necunoscut, lipsă de atmosferă intimă) şi *lumea exterioară*: privirile lui K. scrutează castelul, caută să surprindă lumina, dar nu întîlnesc decît „un gol aparent“ — aparent, fiindcă eroul ştie că totuşi există ceva, dincolo de aceste ferestre. Acestea sînt stările de bază, motivele permanente care apar în opera lui Kafka. Relevantă sub acest aspect ni se pare şi următoarea parabolă (parabolele şi paradoxurile sînt modalităţile specifice creaţiei kafkiene):

„Era într-o dimineaţă, foarte devreme; pe străzile curate şi pustii mă îndreptam spre gară. Cînd să-mi potrivesc ceasul de buzunar cu orologiul din turn, îmi dădui seama că era mult prea tîrziu decît mă aşteptam. Trebuia aşadar să mă grăbesc, spaima acestei descoperiri mă făcu să şovăi. Nu prea cunoşteam oraşul, din fericire însă, era un poliţist pe acolo. M-am apropiat de el şi, cu respiraţia tăiată, l-am întrebat dacă drumul duce spre gară. A zîmbit şi mi-a spus: «De la mine vrei să afli unde duce drumul?». «Da, i-am răspuns, fiindcă eu nu-l pot găsi». «Renunţă, renunţă» mi-a replicat întorcîndu-se cu spatele către mine, ca unul care vrea să rămînă singur cu rîsul său.“

Complexul acesta psihic ne este cunoscut tuturor : spaima de a nu pierde trenul, transpirația, zorul, nesiguranța într-un oraș străin. Necunoașterea drumului, rătăcirea, singurătatea în tovărășia spaimelor, un „gol interior" (în *Castelul* era vorba de frig, lipsa unei atmosfere de intimitate), toate acestea contribuie la transformarea omului într-o simplă marionetă. În cazul de față, omul constată că între ceasornicul său de buzunar (lumea interioară) și orologiul din turn (lumea exterioară) nu există nici un fel de concordanță. Înspăimîntat eroul intră în panică, un colaps suspendă înșiruirea clipelor, nesiguranța crește și în timp și în spațiu, realitatea își pierde atributele, iar eroul devine o făptură deposedată de memorie și de simțul orientării, un simplu pachet de nervi, de spaimă și grabă, expus capriciilor „judecății". Timpul din afară dobîndește proporții uriașe și trăsături dușmănoase, îl copleșește, îi răpește posibilitatea de a-și reveni ; în același timp universul lăuntric devine vacuum ; starea de echilibru se năruie. Prăpastia dintre lumea exterioară și cea interioară este definitivă ; lumea din afară nu mai răspunde nici unui apel, e mută sau amenințătoare, fiindcă a *devenit* altceva decît *este* în realitate : orologiul din turn, drumul spre gară, polițistul care rîde, au devenit dintr-o dată lucruri străine. Într-o altă povestire, *Eine kaiserliche Botschaft (O misiune imperială)*, ambasadorul împăratului Chinei nu ajunge la țintă, el va fi mereu doar *în drum* spre țintă, deoarece itinerarul trece prin nesfîrșite labirinte, care cer timp îndelungat pentru a fi străbătute, iar viața este extrem de scurtă.

Polițistul este simbolul anulării ideii de autoritate, al dezorientării și al necredinței. Asemenea atîtor funcționari din uriașul aparat birocratic evocat de Kafka în romanele sale, acesta este și el un om ne-

orientat, ignorant, care exasperează prin întrebări sau derutează oamenii.

În *Mitul lui Sisif*, Camus, referindu-se la Kafka, definește absurdul ca fiind „o prăpastie între sens și viață". În această prăpastie, Kafka încearcă, în ciuda evidenței, să găsească sensul lucrurilor. În acest scop el postulează și o etică foarte severă pentru viața de toate zilele : să caute binele exact acolo unde el este repudiat, acolo unde „adevărul indivizibil" neputînd fi conceput ca atare dobîndește aspectul unui „sistem organizat de minciuni". Contradicția fundamentală a lui Kafka rezidă în faptul că pe de o parte absolutizează satira îndreptată împotriva unei realități temporare (monarhia) și îi consideră culpabili tocmai pe cei care sînt constrînși să trăiască procesul acestei realități, cei care nu se socotesc răspunzători și nu se recunosc culpabili (funcționarul K.), în vreme ce pe de altă parte excesele birocrației aberante și pletora de agenți executivi ai acestei birocrații, slugile ei sadice, degenerate, obsedate, sînt considerate drept emanații ale „legii", ale „indestructibilității", ale „castelului".

Sau poate că marea culpă, după părerea lui Kafka, rezidă în îndoiala și respingerea unei asemenea vieți. În acest caz, am putea întrevedea o notă de optimism în fantasmagoria sumbră a lui Kafka ; culpabil ar fi doar acela care nu încearcă, fie și cu prețul contradicției, să lupte pentru a se regăsi pe sine și adevărul, cel care nu pune în concordanță clipa cu eternitatea, „ceasornicul interior" cu cel din turn, cel care se lasă pradă panicii degradante, cel care se impacientează în fața „golului aparent".

Aceasta duce fără îndoială la un gen de *conformism metafizic* sau, în cel mai bun caz, la o foarte *paradoxală atitudine în fața răului*, care este totuși respins de Kafka și detestat, așa cum reiese și din

povestirea *Colonia penitenciară*, unde condamnatului i se tatuează pe trup cu ajutorul unei mașini de torturat, „legea" pe care a „uitat-o". Dar uitarea este însăși sursa sciziunii dintre clipă și eternitate, dintre temporar și infinit, iar uitarea propriei personalități duce la metamorfozarea individului în ipostaze de lighioane *(Metamorfoză)*.

Ideea realității absurde l-a urmărit pe Kafka și în viața de toate zilele : „Slujba în sine era pentru el o sursă de mistere... nu era în stare să înțeleagă nici cel mai simplu lucru, fiindcă vedea în orice, într-o mașină de scris, într-un ghișeu al băncii, lucruri, învăluite în mister", relatează Milena Jessenska într-o scrisoare adresată lui Max Brod. Astfel se explică probabil și interesul lui Kafka pentru „fiecare detaliu, pentru fiecare aspect pe care-l îmbrăca realitatea", completează Max Brod, comentînd atitudinea acestui ciudat și absurd reprezentant al eternității, al unei eternități pe care o scruta cu seriozitate dar și cu ironie.

„Poate că adevărul este însăși viața", notează altundeva Kafka, dezvăluindu-și concepțiile proprii despre sensul vieții, sens pe care-l vedea într-o meserie conformă cu personalitatea sa și utilă societății, în strădania de a întemeia o familie, în actul căsătoriei, conceput ca o uniune sacră, a cărei justificare o găsește în rodul ei : copilul („Justificarea vieții" a reprezentat o problemă chinuitoare pentru Kafka, datorită probabil complexului său de inferioritate, de inadaptabilitate. Vezi și „Scrisoare către tata"). Nu întîmplător deci apare în operele sale motivul „holteiului", a cărui solitudine și izolare este considerată o culpă. În acest sens, femeile nu pot avea decît un rol de mediator în crearea posibilității de a intra în „castel", în legalitate, în certitudinea spirituală pe care doar dragostea o poate con-

feri anulînd contradicția ; „ceea ce te distruge pe tine, mă salvează pe mine" exprimată într-o maximă kafkiană.

Ceea ce a contribuit în mod deosebit la crearea faimei lui Kafka este tocmai această imagine aleatorie, paradoxală a realității plină de surprize, populată de forțe silnice inumane, de funcțiuni anonime, lipsite de sens, de eroi fantomatici cu identitate ambiguă în atmosfera unei vieți grotești. În „castel", bunăoară, telefoanele sună aproape fără încetare ; cînd și cînd, un funcționar ridică un receptor în care nu se aud decît zgomote haotice ; contactul cu lumea din afară este rupt ; dar nici interiorul castelului nu oferă vreo certitudine : viața e copleșită de năvala neîntreruptă a unor întîmplări lipsite de înțeles, necunoscute și absurde ; fiecare gest, fiecare mișcare, fiecare acțiune, expedierea unei scrisori, o convorbire, o plimbare devin practic irealizabile deoarece sînt legate de riscuri și implicații imprevizibile care iau proporții cosmice. Realitatea și-a pierdut legitimitatea spirituală, devenind haos. În această lume paradoxală, totul este înfiorător, deoarece fiecare lucru este însoțit de opusul său, legile logicii convenționale se dovedesc false ; pe măsură ce activitatea crește în vederea atingerii unei ținte, aceasta se depărtează. Medicul de țară, bunăoară, din povestirea cu același titlu, se convinge că tînărul pe care l-a consultat este perfect sănătos, dar în aceeași clipă descoperă o rană cu totul inexplicabilă. La sosirea în sat, lui K. i se cer niște acte, pe care nimeni nu i le poate elibera. Eroul romanului *Procesul* e arestat, dar în același timp el rămîne liber, în sensul că nimeni nu-i poate dezvălui motivul arestării. Culpa eroului constă în faptul că nu-și cunoaște culpa.

Stabilind coordonatele gîndirii paradoxale a lui Kafka, ar fi greşit să-l încadrăm în categoria decadenţilor, deoarece, în ultimă instanţă, problema fundamentală pe care autorul vrea s-o rezolve este aceea a *responsabilităţii*; el condamnă opacitatea şi indeferentismul. Aspectele degradante ale realităţii sînt urmarea faptului că „majoritatea oamenilor trăiesc lipsiţi de conştiinţa răspunderii supraindividuale", adică sînt „oameni neutri" („Man") în sens heideggerian, sînt „inocenţi" cum îi numeşte ironic Broch sau oameni-masă, ca la Doderer şi Canetti, nişte rotiţe anonime într-un uriaş angrenaj social, ale cărui străfunduri urzesc ideea războiului. „Aspectul înfiorător al războiului, spune Kafka, este consecinţa disoluţiei certitudinilor... Asaltul sălbatic al trupescului sugrumă spiritualul... omul nu mai trăieşte anii, lunile, zilele, orele, ci doar clipele." Viaţa lipsită de continuitate, de organicitate, de amintiri este o simplă succesiune de momente. Or, pentru mulţi scriitori austrieci, tocmai capacitatea de a remorca trecutul, tradiţia constituie o categorie estetică, iar după concepţia evreilor, amintirea reprezintă însuşirea primordială a lui Iehova. În *Procesul*, unul din principalele puncte de acuzaţie o constituie lipsa de amintiri. Imposibilitatea lui K. de a-şi aminti devine culpă. Procesul său este o confruntare cu scurgerea implacabilă a timpului, cu banalitatea, la capătul căruia se profilează sentinţa inevitabilă : moartea... Golul spiritual, apatia, uitarea conferă lui K. atributele unui adevărat erou „modern", care trăieşte o înşiruire de clipe fără nici o legătură între ele. Dar nu numai realitatea îi intentează proces ci şi reflexul în conştiinţă al realităţii de care nu-şi poate aminti. Vina lui K. după propria definiţie a lui Kafka constă în faptul că „mişcarea ne răpeşte posibilitatea de a vedea. Con-

ştiinţa se îngustează şi pe nesimţite ajungem să ne pomenim fără sentimente, dar continuînd totuşi să trăim." Între clipă şi eternitate, între simţ şi sensibilitate, între obiect şi om s-a căscat o prăpastie şi omul lipsit de ajutor şi sprijin se vede expus fără îndurare procesului realităţii, chiar şi atunci cînd întrevede, ca o salvare, imaginea caricaturală a „castelului". În aceasta constă teologia negativă a lui Kafka, dar şi satira sa pozitivă.

ALTE OPERE: *Der Grufwächter*, Dramenfragment, 1910, Aufgefunden 1951, *(Paznicul cavoului*, fragment de dramă, 1910, descoperită în 1951); *Beim Bau der chinesischen Mauer (La construirea zidului chinezesc)*, povestiri, 1931; *Gesammelte Schriften* hsg. von Max Brod und H. Politzer, Bd. 1—4 Berlin, 1935, Bd. 5—6 Prag 1937/38, Bd. 1: *Erzählungen und kleine Prosa*, Bd. 2: *Amerika*. Bd. 3: *Der Prozess*, Bd. 4: *Das Schloss*, Bd. 5: *Beschreibung eines Kampfes. Novellen. Skizzen. Aphorismen. Aus dem Nachlass*, Bd. 6: *Tagebücher und Briefe* (Opere complete editate de Max Brod şi H. Politzer, vol. 1—4 Berlin, 1935, vol. 5—6, Praga, 1937/38. Vol. I: *Povestiri şi proză scurtă*; vol. II: *America*, vol. III: *Procesul*, vol. IV: *Castelul*, vol. V: *Descrierea unei lupte, nuvele, schiţe, aforisme. Din postume*, vol. VI: *Jurnale şi corespondenţă)*; *Gesammelte Schriften* hsg. v. Brod, New York, 1946, (*Opere complete* editate de M. Brod), volumele 1—6 urmează ediţia din 1935, vol. 7, *Jurnale*, vol. 8—9, *Corespondenţă*, vol. 10, *Fragmente*; *Gesammelte Werke* hsg. Max Brod,

Frankfurt a/M (*Opere complete* editate de Max Brod), 10 vol.

Referințe: Vollständige Bibliographie : R. Hammerle, *Franz Kafka.* Eine Bibliographie, München, 1958 (Bibliografie completă : R. Hammerle, *Franz Kafka,* o bibliografie) ; Harry Järv : *Die Kafka-Literatur. Eine Bibliographie,* Malmö-Lund, 1961, *(Scrieri despre Kafka, O bibliografie).*

SCRISOARE CĂTRE TATA

(Fragment)

Dragă tată,

M-ai întrebat nu de mult de ce spun că mă tem de tine. Ca de obicei n-am fost în stare să-ţi dau nici un răspuns, pe de o parte tocmai fiindcă mă tem de tine şi pe de altă parte fiindcă explicaţia acestui sentiment e mult prea complexă pentru ca s-o pot face prin viu grai. Şi dacă încerc să-ţi dau un răspuns în scris, nu va fi nici el decît foarte aproximativ, deoarece pînă şi în scris teama şi consecinţele ei rămîn un obstacol în relaţiile dintre noi doi şi pentru că am atît de mult material, încît îmi depăşeşte şi memoria şi puterea de înţelegere.

Pentru tine a fost întotdeauna o chestiune foarte simplă, cel puţin în măsura în care mi-ai vorbit mie despre ea, sau multor altora, fără nici o alegere. Pentru tine lucrurile stăteau cam aşa : ai muncit din greu o viaţă întreagă, ai sacrificat totul pentru copii — şi în primul rînd pentru mine, drept care am trăit ca-n sînul lui Avraam, am putut învăţa în voie ce-am poftit, n-am avut motiv să duc grija zilei de mîine sau mai bine zis n-am avut griji de nici un fel ; n-ai pretins recunoştinţă pentru asta fiindcă tu ştii ce înseamnă „recunoştinţa copiilor" totuşi te-ai aşteptat să fiu cît

de cît prevenitor față de tine și să-ți arăt oarecare simpatie, dar eu m-am ascuns totdeauna de tine, mi-am căutat refugiu în camera mea, în cărți, în prieteni țicniți, în idei exaltate ; nu ți-am vorbit niciodată deschis, în templu nu m-am apropiat de tine, la Franzensbad [1] n-am venit să te văd niciodată, n-am avut în general spirit de familie, nu m-am sinchisit nicicînd de afaceri sau de alte treburi ale tale, fabrica am lăsat-o în seama ta și am șters-o, am încurajat încăpățînarea Ottlei [2] și, cu toate că nu mișc un deget cînd e vorba de tine (nu-ți procur nici măcar un bilet de teatru) pentru prietenii mei sînt în stare de orice. Dacă treci în revistă părerile ce ți-ai făcut despre mine, ajungi la concluzia că, la drept vorbind, nu-mi poți reproșa vreo necuviință sau vreo răutate (cu excepția, poate, a ultimelor planuri de căsătorie, dar atît) ci doar răceală, înstrăinare, nerecunoștință. Și-mi faci acest reproș de parcă numai eu aș fi vinovat, de parcă ar fi fost destul să cîrmesc o singură dată pentru ca totul să ia o altă întorsătură ; în schimb, tu n-ai nici cea mai mică vină, afară doar că te-ai purtat prea frumos față de mine.

In ce mă privește, consider că povestea asta e justă numai în măsura în care recunosc și eu că ești absolut nevinovat de înstrăinarea intervenită între noi. Dar tot atît de nevinovat sînt și eu. Dacă aș izbuti să te fac să recunoști că e așa, atunci între noi ar putea interveni — nu o viață nouă, sîntem amîndoi prea bătrîni pentru asta — dar măcar un fel de pace și dacă nu o suspendare, cel puțin o atenuare a necontenitelor tale reproșuri.

[1] Stațiune climaterică unde familia Kafka își petrecea vacanțele.

[2] Cea mai tînără dintre surorile lui Kafka.

E ciudat, dar tu însuţi bănuieşti oarecum ce vreau să-ţi spun. Aşa, de pildă, mi-ai declarat de curînd: „Te-am iubit totdeauna chiar dacă aparent nu m-am purtat faţă de tine aşa cum se poartă de obicei alţi taţi, dar asta tocmai pentru că nu mă pot preface ca alţii". Tată, eu nu m-am îndoit de fapt niciodată de sentimentele tale faţă de mine, totuşi consider observaţia asta nedreaptă. E adevărat că nu poţi să te prefaci, dar a afirma numai din acest motiv că ceilalţi taţi se prefac, e sau o simplă dovadă că ai spirit de contrazicere şi atunci nu mai avem ce discuta sau — şi după mine, asta e realitatea — un mod deghizat de a recunoaşte că între noi ceva nu-i în regulă şi că tu ai favorizat această stare de lucruri, deşi fără vină. Dacă aşa crezi într-adevăr, atunci sîntem de acord.

Fireşte, nu spun că am ajuns cum am ajuns numai datorită influenţei tale. Ar fi o mare exagerare (sînt dispus şi la această exagerare). Chiar dacă n-ai fi avut nici o influenţă asupra dezvoltării mele, foarte probabil e că tot n-ar fi ieşit din mine un om pe placul tău. E probabil că aş fi ajuns în orice caz o fiinţă slabă, fricoasă, şovăitoare, neliniştită, că n-aş fi fost nici un Robert Kafka, nici Karl Hermann: aş fi fost totuşi diferit de cel ce sînt în realitate şi ne-am fi putut suporta foarte bine unul pe celălalt. Ar fi fost o fericire pentru mine să-mi fii prieten, şef, unchi, bunic, ba chiar (deşi aici ezit mai mult) socru. Dar în calitate de tată, erai prea puternic, mai ales că fraţii mei au murit de mici, surorile s-au născut mult mai tîrziu, deci eu a trebuie să rezist singur primului şoc; şi pentru aşa ceva eram mult prea plăpînd.

Fă o comparaţie între noi doi: în ce mă priveşte sînt — nu vreau să lungesc prea mult vorba — un

Löwy [1] cu un oarecare fundament Kafka, numai că mobilul meu nu e nici pofta de viaţă, nici pofta de acţiune şi nici pofta de cuceriri caracteristice unui Kafka ; mobilul meu acţionează mai tainic, mai timid, mă îndrumă în altă direcţie şi adesea mă face vulnerabil, adică e un mobil de tip Löwy. În schimb forţa, sănătatea, pofta de mîncare, elocinţa, mulţumirea de sine, superioritatea faţă de lume, puterea de rezistenţă, prezenţa de spirit, cunoaşterea oamenilor, un anumit gen de generozitate, toate fac din tine un adevărat Kafka, avînd, fireşte, defectele şi slăbiciunile care ţin de aceste calităţi şi spre care te îndeamnă temperamentul şi uneori accesele tale de furie. Poate că în ceea ce priveşte concepţia generală asupra vieţii nu eşti un adevărat Kafka dacă te compar cu unchiul Philipp, cu Ludwig sau cu Heinrich. E foarte ciudat, dar nici în această privinţă nu-mi pot face o părere categorică. Ei au fost cu toţii mai veseli, mai proaspeţi, mai degajaţi decît tine, au privit viaţa mai uşor, au fost mai puţin severi. (În privinţa asta, am moştenit de altfel multe din trăsăturile tale şi am administrat mult prea bine această moştenire, deşi nu pot, fireşte, să găsesc în firea mea contraponderea necesară, cum se întîmplă în cazul tău.) Pe de altă parte, ai trecut şi tu prin diferite faze în privinţa asta, ai fost poate mai vesel pînă n-au apucat copii să te dezamăgească — eu mai cu seamă — şi să te preocupe cînd erai acasă (dacă se nimerea vreun străin, te purtai altfel) ; şi poate ţi-ai recăpătat veselia abia acum, de cînd nepoţii şi ginerele ţi-au dăruit o parte din căldura pe care propriii tăi copii — afară de Valli, mi se pare — n-au putut să ţi-o dea. În orice caz între noi era o deosebire atît de mare şi deosebirea aceasta era atît de primejdioasă încît, dacă am fi vrut să prevedem

[1] Numele de familie al mamei lui Kafka.

desfăşurarea relaţiilor dintre mine, copil cu o dezvoltare înceată şi tine, omul format, s-ar fi putut crede că ai să mă distrugi pur şi simplu, că n-are să mai rămînă nimic din mine. Nu s-a întîmplat aşa, fiinţele însufleţite nu pot fi supuse calculelor ; în schimb s-a întîmplat poate ceva şi mai rău. Te rog însă, din nou, să nu uiţi că nici prin minte nu-mi trece să-ţi atribui vreo vină în această privinţă. Ai avut asupra mea influenţa pe care trebuia s-o ai şi singura mea dorinţă ar fi să nu consideri că nu i-am putut rezistat fiindcă sînt rău.

Eram un copil fricos ; eram fireşte şi încăpăţînat aşa cum sînt toţi copiii. E drept că şi mama mă răsfăţa, dar nu-mi vine a crede că aş fi fost foarte greu de educat şi că dacă mi s-ar fi spus o vorbă blîndă, dacă m-ar fi luat cineva binişor de mînă şi m-ar fi privit cu bunătate, n-ar fi putut obţine orice de la mine. E drept că tu eşti în fond un om bun şi sensibil (cele ce voi spune aici nu vor contrazice această afirmaţie, mă refer doar la impresia pe care o produci asupra unui copil), dar nu orice copil are destulă rezistenţă şi destul curaj ca să caute pînă dă de bunătatea ta. Faţă de un copil te porţi conform felului tău de a fi, vreau să spun cu violenţă, cu zbierete, cu furie şi de altfel, în cazul meu aveai impresia că aşa trebuie să procedezi, deoarece voiai să faci din mine un băiat voinic şi curajos.

Desigur nu mai pot descrie azi cu precizie metodele educative pe care le-ai folosit în primii ani ai copilăriei mele, dar pot să le deduc oarecum din ce s-a petrecut mai tîrziu, precum şi din purtarea ta faţă de Felix [1]. Să nu uităm o circumstanţă agravantă şi anume că pe vremea aceea erai mai tînăr şi deci mai proaspăt, mai sălbatic, mai primitiv, că erai şi mai ne-

[1] Nepotul lui Franz Kafka, copilul surorii sale Elli.

păsător decît eşti acum şi, în afară de asta, erai cu totul absorbit de afaceri aşa că nu te vedeam decît o dată pe zi şi tocmai de aceea impresia pe care o făceai asupra mea era mai puternică şi nu se putea transforma în obişnuinţă.

Nu-mi amintesc direct decît o singură întîmplare din primii ani ai copilăriei. Poate că-ţi aminteşti şi tu de ea. Într-o noapte am început să scîncesc că vreau apă ; nu-mi era tare sete, bineînţeles, voiam probabil să necăjesc, poate că mai voiam şi să mă distrez într-un fel. După cîteva ameninţări rămase fără rezultat, m-ai ridicat din aşternut, m-ai dus pe balcon şi m-ai lăsat cîteva clipe acolo, singur, în cămaşă de noapte, în faţa uşii închise. Nu vreau să spun că a fost o nedreptate — poate că pe vremea aceea, n-ar fi fost chip să-ţi asiguri în alt mod odihna de noapte — vreau doar să caracterizez metodele tale educative şi influenţa lor asupra mea. M-am cuminţit, e drept, dar în mine a rămas a rană deschisă. Ţinînd seamă de temperamentul meu, n-am izbutit niciodată să stabilesc relaţia justă dintre rugămintea inutilă, dar firească pentru mine de a căpăta un pahar cu apă şi grozăvia de a fi gonit din casă. Ani de zile după aceea mă mai chinuia imaginea tatălui meu, uriaşul, instanţa supremă răsărind aproape fără motiv în faţa mea, ridicîndu-mă noaptea din pat şi ducîndu-mă afară pe balcon, ceea ce însemna că eu eram o nimica toată în ochii lui.

Pe vremea aceea nu era decît un început, dar senzaţia că sînt un nimic, senzaţie care mă mai stăpîneşte adesea şi care dintr-un anumit punct de vedere poate fi negreşit nobilă şi rodnică, îşi are originea în influenţa pe care ai exercitat-o asupra mea. Ca să-mi văd de drum aş fi avut nevoie de oarecare încurajare, de un pic de simpatie şi de sinceritate, tu, însă, te-ai pus de-a curmezişul lui şi ai vrut — cu bună credinţă, fi-

reşte — s-o iau pe alt drum. Dar eu nu eram bun pentru aşa ceva. Aşa, de pildă, mă încurajai, întotdeauna cînd salutam cum trebuie şi cînd mergeam în marş, numai că eu nu aveam de loc fire de viitor soldat : mă mai încurajai şi cînd mîncam zdravăn sau chiar cînd beam bere sau cînd puteam repeta cîntece neînţelese sau expresiile tale favorite dar aceste însuşiri n-aveau nimic comun cu viitorul meu. Şi e semnificativ faptul că nici astăzi nu mă încurajezi cu adevărat decît în împrejurările care te ating şi pe tine, care pun în joc şi sentimentul demnităţii tale şi-l rănesc (cum s-a întîmplat de pildă cu intenţiile mele de căsătorie) sau cînd acest sentiment e rănit în persoana mea (ca de pildă cînd Pepa [1] mă insultă). În aceste împrejurări mă încurajezi, îmi aminteşti că sînt un om preţios, îmi indici partidele la care sînt îndreptăţit să aspir, iar Pepa e osîndită fără rezerve. Dar chiar făcînd abstracţie de fapul că la vîrsta mea am devenit aproape insensibil la orice încurajare, la ce mi-ar mai sluji ea din moment ce intervine doar în cazurile cînd nu-i vorba în primul rînd de mine ?

Pe vremuri aş fi avut mereu nevoie de încurajare. Fiindcă mă copleşeai pînă şi prin aspectul tău fizic. Îmi amintesc de pildă că la baie ne dezbrăcam adesea în aceeaşi cabină. Eu eram slab, lipisit de vlagă, jigărit ; tu, voinic, mare, gras. Chiar în cabină mi se părea că am o înfăţişare jalnică şi nu numai în comparaţie cu tine, ci în comparaţie cu lumea întreagă, fiindcă pentru mine tu erai măsura tuturor lucrurilor. Dar cînd ieşeam din cabină şi ne înfăţişam celorlalţi, tu, ţinîndu-mă de mînă şi eu arătînd ca un mic schelet, stîngaci, cu picioarele goale pe duşumea, înspăimîntat de apă, incapabil să imit mişcările pe care le

[1] O rudă a lui Kafka.

făceai tu cînd înotai şi pe care plin de bunăvoinţă deşi, spre adînca mea ruşine, mi le repetai la nesfîrşit, atunci eram disperat şi în asemenea clipe experienţele mele cele mai cumplite din toate domeniile alcătuiau un tot perfect armonios. Cel mai bine mă simţeam cînd tu te dezbrăcai mai repede şi cînd puteam rămîne singur în cabină, amînînd cît mai mult ruşinea apariţiei în public, pînă te întorceai să mă iei şi mă scoteai din cabină. Îţi eram recunoscător că nu păreai să-mi observi suferinţa şi apoi eram mîndru de corpul tatălui meu. De altfel deosebirea asta dintre noi mai dăinuie şi azi.

Superioritatea ta spirituală era corespunzătoare acestor însuşiri. Ai ajuns foarte departe numai prin propriile tale forţe, ceea ce-ţi dădea o încredere neţărmurită în părerile tale. Cînd eram copil, amănuntul acesta nu m-a izbit cum m-a izbit după aceea, cînd am crescut şi m-am făcut mare. Din fotoliul în care erai instalat, cîrmuiai lumea întreagă. Numai părerile tale erau juste, ale celorlalţi erau nebuneşti, extravagante, trăznite, anormale. Şi apoi încrederea pe care o aveai în tine era atît de mare încît nu considerai necesar ca să fii consecvent, ca să ai, în continuare, dreptate. Cînd se întîmpla să n-ai nici un fel de părere într-o anumită chestiune, toate părerile posibile în această chestiune erau neapărat şi fără excepţie greşite. Aşa de pildă se întîmplă să-i înjuri pe cehi, apoi pe evrei, apoi pe nemţi şi nu numai într-o anumită privinţă ci în toate, astfel că pînă la urmă nu mai scăpa nimeni basma curată afară de tine. În ochii mei ai căpătat acea nuanţă de mister, comună tuturor tiranilor ale căror drepturi se întemeiază pe propria lor persoană şi nu pe cugetare. Cel puţin aşa mi se părea mie.

De fapt, în relaţiile dintre noi, dreptatea era de partea ta în uluitor de multe ocazii ; în discuţie nici nu putea fi altfel căci despre o discuţie mai că nu putea să fie vorba, dar lucrul acesta se întîmpla şi în realitate. Nici aici nu era nimic excepţional : gîndirea mea se afla în întregime sub pecetea grea a persoanei tale chiar cînd nu gîndeam la fel ca tine şi mai ales în acest caz. Toate gîndurile mele, independente în aparenţă de tine, se aflau de la bun început sub povara sentinţei tale hotărîtoare ; pînă şi expunerea completă şi durabilă a gîndului de a suporta aşa ceva, era aproape imposibilă. Nu mă refer la cine ştie ce gînduri înalte, ci la orice măruntă iniţiativă copilărească. Era de ajuns să mă bucur de un lucru, să fiu plin de el, să vin acasă şi să-l exprim pentru ca să mi se răspundă printr-un surîs ironic, o clătinare din cap, un deget izbit în masă. „Am văzut şi ceva mai frumos" sau „Ce să-ţi spun, grijile tale"... sau „Şi ăsta-i un eveniment !" Bineînţeles nimeni nu-ţi putea cere ţie, care aveai atîtea griji şi atîtea necazuri, să te entuziasmezi pentru fiecare fleac copilăresc. Nici gînd de aşa ceva. E vorba mai curînd de decepţiile pe care, din cauza temperamentului tău deosebit de al meu, le provocai mereu şi din principiu, în sufletul unui copil ; şi apoi materialul aglomerîndu-se, deosebirea se accentua tot mai mult, astfel că pînă la urmă şi în virtutea obişnuinţei ajungea să prevaleze chiar cînd se nimerea să fii de aceeaşi părere cu mine şi, în fine, aceste decepţii copilăreşti încetau să fie decepţii obişnuite întîlnite în viaţă, ci, fiind vorba de persoana ta competentă în toate domeniile, loveau drept la ţintă. Curajul, hotărîrea, siguranţa, bucuria provocate de cutare sau cutare împrejurare nu rezistau pînă la capăt dacă tu aveai ceva împotrivă, sau chiar numai dacă se putea presupune că tu vei avea ceva împotrivă ; şi asta se

putea presupune cu uşurinţă cam ori de cîte ori făceam eu ceva.

Lucrul era valabil atît în privinţa ideilor mele cît şi a oamenilor. Era destul să manifest oarecare interes faţă de cineva — şi ţinînd seamă de temperamentul meu, asta nu se întîmpla prea des — pentru ca fără nici o consideraţie pentru sentimentele şi fără nici un menajament pentru părerile mele, tu să te amesteci, să insulţi, să calomniezi, să jigneşti. Oameni nevinovaţi şi naivi cum era de pildă actorul evreu Löwy, plăteau oalele sparte. Fără să-l cunoşti măcar, ai făcut odată o comparaţie oribilă în termeni pe care nu mi-i amintesc acum, asemănîndu-l cu un gîndac şi aşa cum se întîmplă adesea cînd era vorba de oameni ce-mi erau dragi, îţi venea automat pe limbă proverbul cu cîinii şi cu purecii. Îmi amintesc mai bine de Löwy, fiindcă mi-am notat atunci părerea ta despre el cu următoarea observaţie : „Aşa se exprimă tata despre prietenul meu (pe care nici măcar nu-l cunoaşte), numai pentru că e prieten cu mine. Obiecţia asta am să i-o pot face ori de cîte ori îmi va reproşa lipsa de dragoste filială şi nerecunoştinţa." N-am înţeles niciodată cum puteai fi atît de total lipsit de sensibilitate faţă de suferinţa şi ruşinea ce-mi pricinuiau vorbele tale, s-ar fi zis că nici nu bănuieşti măcar cîtă putere ai. Desigur, şi vorbele mele trebuie să te fi jignit adesea, dar în asemenea cazuri eram totdeauna conştient şi sufeream, numai că nu mă puteam stăpîni, nu mă puteam împiedica să vorbesc deşi mă căiam — chiar în timp ce spuneam ce aveam de spus. Tu însă dădeai cu gura mai departe, nu-ţi făceai griji pentru nimeni, nici în timp ce vorbeai şi nici după aceea ; în faţa ta eram cu desăvîrşire lipsiţi de apărare.

Dar aşa s-a desfăşurat toată educaţia ce ne-ai dat. Cred că ai talente educative şi sînt convins că meto-

dele tale ar fi prins bine unui om de genul tău. Un astfel de om ar fi recunoscut că spui lucruri foarte înţelepte, nu s-ar mai fi sinchisit de nimic altceva şi ţi-ar fi executat ordinele cu mult calm. Dar pentru un copil ca mine, răcnetele tale erau echivalente cu porunci divine, nu le uitam niciodată şi constituiau pentru mine cea mai de seamă posibilitate de a judeca lumea şi în primul rînd de a te judeca pe tine însuţi : şi în această privinţă, dădeai totdeauna faliment. Cum în copilărie noi doi ne întîlneam mai ales la ora mesei, lecţiile pe care mi le dădeai se refereau în cea mai mare parte la ţinuta pe care trebuia s-o am la masă. Trebuia să mănînc tot ce se servea, n-aveam voie să vorbesc despre calitatea mîncării — tu, însă, o găseai adesea fără nici un gest, spuneai că e „crăpelniţă" şi că „vita aia" (adică bucătăreasa) îşi bate joc de ea. Fiindcă aveai poftă de mîncare şi-ţi plăcea să mănînci lucruri fierbinţi, repede şi înghiţind îmbucături mari, trebuia să se grăbească şi copilul ; în timpul mesei domnea totdeauna o tăcere posacă, întreruptă de admonestări : „Mănîncă întîi, ai să vorbeşti pe urmă" sau „mai repede, mai repede, mai repede" sau „uite, eu am terminat de mult !" N-aveam voie să ronţăim oasele, dar tu le ronţăiai, n-aveam voie să sorbim oţetul din farfurie, dar tu-l sorbeai. Era foarte important să tăiem pîinea drept, dar n-avea nici o importanţă că tu făceai această operaţie cu un cuţit plin de sos. Trebuia să băgăm de seamă ca nu cumva să ne cadă resturi de mîncare pe jos, dar cele mai multe firimituri sub scaunul tău se adunau. La masă n-aveam voie să ne ocupăm decît de mîncare, dar tu îţi tăiai şi-ţi curăţai unghiile, ascuţeai creioane, îţi scormoneai urechile cu scobitorile. Te rog să nu mă înţelegi greşit, tată, toate astea puteau rămîne amănunte lipsite de orice importanţă, ele nu mă copleşeau decît în măsura în care tu personal, cu influenţa covîrşitoare de

care dispuneai, nu respectai legile ce-mi impuneai mie. În felul acesta mi se părea că lumea e împărțită în trei : una în care trăiam eu, sclavul supus unor legi inventate anume pentru mine și cărora, fără să știu de ce, nu mă puteam conforma niciodată pe deplin ; a doua, aflată la o nesfîrșită depărtare de mine și în care locuiai tu, ocupat să conduci, să distribui ordine și să te enervezi pentru că nu erau respectate și, în sfîrșit, a treia lume în care oamenii trăiau fericiți fără să știe de ordine și de supunere. Îmi era veșnic rușine ; era rușinos să ascult de poruncile tale fiindcă erau valabile numai pentru mine, dar la fel de rușinos era să le nesocotesc, fiindcă ce posibilitate aveam eu să nesocotesc ceva față de tine ? În sfîrșit, cel mai rușinos era să nu mă supun pentru că, de pildă, nu eram voinic ca tine și n-aveam nici pofta ta de mîncare, nici îndemînarea ta, deși tu pretindeai în mod firesc să am aceste însușiri. Așa alternau, nu reflecțiile, ci sentimentele unui copil.

Aș putea exemplifica mai ușor situația în care mă aflam în perioada aceea comparînd-o cu situația în care se află azi Felix. Atitudinea ta față de el e cam aceeași, ba chiar metodele educative pe care le-ai adoptat acum sînt și mai înfricoșătoare deoarece cînd nu-ți place purtarea lui la masă nu te mulțumești să-i spui cum îmi spuneai mie : „Ești un porc", ci adaugi : „Hermann în persoană", „ești leit taică-tău". Dar poate — și mai mult decît „poate" n-am cum să spun — pentru Felix asta nu-i ceva esențial fiindcă pentru el ești doar un bunic — un om cu greutate, e drept — dar nu ești totul, așa cum erai pentru mine. Pe de altă parte, Felix este un temperament liniștit, are în el de pe acum ceva bărbătesc, glasul tău tunător îl uluiește eventual, dar nu poate avea o influență durabilă asupra lui și ceea ce-i mai important decît orice, te vede relativ rar, e influențat și de alții, pen-

tru el eşti mai curînd o ciudăţenie şi poate să aleagă numai ce vrea să accepte de la tine. Pentru mine n-ai fost o ciudăţenie, eu n-am putut să aleg, eu a trebuit să accept totul.

Şi mai ales n-am avut niciodată voie să te contrazic, pentru că de la bun început eşti incapabil să vorbeşti liniştit despre un lucru cu care nu eşti de acord sau care pur şi simplu nu porneşte de la tine : temperamentul tău autoritar nu acceptă aşa ceva. De cîţiva ani încoace spui că e o nervozitate pricinuită de o boală de inimă, dar nu-mi amintesc să fi fost vreodată altfel ; cel mult această nervozitate e pentru tine un mijloc de a-ţi exercita şi mai drastic autoritatea, deoarece numai gîndul că eşti bolnav e de natură să înăbuşe în ceilalţi ultimul gest de împotrivire. Nu înseamnă, fireşte, că-ţi fac un reproş, mă mulţumesc doar să constat un fapt. Aşa, de pildă, spui despre Ottla : „Nu-i chip să stai cu ea de vorbă, că sare la tine să-ţi scoată ochii", deşi adevărul e că la început nu sare de loc. Tu faci confuzie între actul în sine şi persoana care-l săvîrşeşte ; ceea ce-ţi sare în ochi este actul asupra căruia te pronunţi numaidecît fără să asculţi ce are să-ţi spună persoana. Orice obiecţie ţi s-ar aduce după ce ai luat hotărîrea, nu izbuteşte decît să te enerveze şi nu te convinge niciodată. Singurul lucru care-ţi mai iese din gură este : „Fă ce pofteşti, pe mine nu mă priveşte ; eşti major, nu trebuie să-ţi dau sfaturi", toate astea rostite cu intonaţia înfricoşătoare, răguşită, a omului mînios care osîndeşte categoric şi care azi mă îngrozeşte mai puţin decît în copilărie, numai fiindcă sentimentul capabilităţii, exclusiv dominant de pe atunci, a fost în parte înlocuit de ideea neajutorării noastre, a amîndorura.

Imposibilitatea unor relaţii paşnice între noi a mai avut o altă consecinţă, foarte normală de altfel : m-am

dezobişnuit să vorbesc. N-aş fi ajuns în orice caz un mare orator, dar aş fi stăpînit darul omenesc al unei vorbiri normale, curgătoare. Dar tu mi-ai interzis de timpuriu să deshid gura. Amenințarea : „să n-aud că mă contrazici !" însoțită de ridicarea mîinii, am auzit-o de cînd mă știu. În fața ta — îndată ce e vorba de treburile tale devii un orator excelent — m-am obișnuit să șovăi și să mă bîlbîi cînd vorbesc, dar și asta ți s-a părut prea mult, așa că, pînă la urmă am ajuns să tac, la început de ciudă poate, dar după aceea fiindcă în fața ta nu mai eram în stare nici să gîndesc și nici să vorbesc. Și cum erai adevăratul meu educator, amănuntul acesta m-a influențat toată viața. Faci o greșeală foarte ciudată cînd îți închipui că nu te-aș fi ascultat niciodată. „Totdeauna, totul pe dos" n-a fost, crede-mă, principiul călăuzitor al purtării mele față de tine așa cum crezi și cum îmi reproșezi. Dimpotrivă, dacă te-aș fi ascultat mai puțin, sînt sigur că ai fi fost mai mulțumit de mine. Aș spune mai curînd că măsurile tale educative și-au atins precis ținta, că n-am scăpat de nimic ; așa cum mă prezint azi (făcînd desigur abstracție de împrejurările și de influența vieții) sînt produsul educației tale și al supunerii mele. Faptul că acest rezultat e totuși penibil pentru tine și că refuzi în mod conștient să-l recunoști ca atare, se explică tocmai prin marea deosebire dintre mîna ta și materialul pe care ți l-a oferit ființa mea. Cînd spuneai : „Să n-aud că mă contrazici !" voiai să reduci la tăcere forțele adverse din mine, care-ți displăceau ; dar efectul lor asupra mea era prea puternic, aveam o fire prea supusă, amuțeam cu desăvîrșire, dispăream din fața ta și nu îndrăzneam să mă mișc, decît departe de tine, dacă puterea ta nu mă mai ajungea sau cel puțin nu mă ajungea direct. Dar tu rămîneai locului

şi iar ţi se părea că fac totul pe dos, deşi era vorba doar de consecinţele fireşti ale forţei tale şi ale slăbiciunii mele...

In româneşte de
Iulia Soare

ODRADEK

Unii spun că vorba Odradek e de origine slavă şi plecînd de la această teză, caută să-i demonstreze formarea. Alţii pretind că, dimpotrivă, acest cuvînt este de origine germană ; slava l-ar fi înrîurit numai. Nesiguranţa celor două interpretări îngăduie, pe bună dreptate, să se conchidă că nici una din amîndouă nu este exactă, cu atît mai mult cu cît nici una din ele nu poate să dea sensul acestei vocabule.

Fireşte, nimeni nu s-ar gîndi să se dedea la astfel de studii, dacă n-ar exista de fapt o fiinţă care se numeşte Odradek. La prima vedere, ea oferă înfăţişarea unei bobine turtite în formă de stea şi pare în adevăr încolăcită de aţă ; la drept vorbind, ar putea foarte bine să fie capete vechi de aţă încîlcite şi încurcate, de cele mai felurite culori şi grosimi. Or, nu-i o simplă bobină : în centrul stelei se ridică un bastonaş pieziş, la care se adaugă unul în unghi drept. Cu ajutorul acestuia din urmă, de-o parte, şi cu una din razele stelei de cealaltă, totul se ţine ridicat ca pe două picioare.

Ai fi îndemnat să crezi că lucrul ăsta a avut odată o formă bună la oarecare întrebuinţare şi acum s-ar fi spart. Se pare că nu-i aşa : cel puţin nici o urmă nu o probează ; nici o spărtură nu permite să se bănuiască

așa ceva. Totul pare, e adevărat, lipsit de sens, dar în felul său complet. Nu s-ar putea să i se adauge ceva, cu atît mai mult cu cît Odradek este extraordinar de agil și de nepătruns.

El stă pe rînd în grînar, în cușca de sub scară, pe culoare, în sală. Pot trece, cîteodată, luni întregi fără să fie văzut : fără îndoială că atunci a emigrat în alte locuințe. Uneori, cînd înaintează pe palier și-l zărești jos, sprijinit de balustrada scării, îți vine să-i vorbești. Bineînțeles, nu i se adresează chestiuni grele, ci e tratat — micimea sa te invită la asta — ca un copil. „Cum te numești ?" îl întrebi. „Odradek" spune el. „Și unde locuiești ?" Iar dînsul răspunde „Domiciliu nesigur" și rîde ; dar cu un rîs ce s-ar putea scoate fără plămîni, ceva care fîșîie ca frunzele moarte sub picioare. De cele mai dese ori conversația se termină cu atîta. Și de altfel chiar răspunsurile acestea nu se pot căpăta totdeauna ; adesea rămîne mult timp mut ca și lemnul din care pare făcut.

Degeaba mă întreb ce va ajunge. Poate măcar să moară ? Tot ceea ce moare a cunoscut un fel de scop, un fel de activitate care l-a consumat : nu este cazul pentru Odradek. Îl vom mai vedea mîine, trăgînd după el capete de ață, rostogolindu-se pe scară la picioarele copiilor mei ? El nu strică poate nimănui, dar gîndul, numai, că ar putea să-mi supraviețuiască, ideea asta îmi este aproape dureroasă.

Scrisoare către tata (Brief an den Vater) și *Odradek* fac parte din volumul *Povestiri* C. by Schocken Books Inc. N.V.C., U.S.A., 1946 și respectiv *Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande (Pregătiri de nuntă la țară)*, C. Schocken Books Inc., U.S.A., 1953.

În românește de
Sașa Pană

ÎNSEMNĂRILE LUI MALTE LAURIDS BRIGGE

(Fragment final)

Greu mă voi lăsa convins că istoria fiului risipitor nu este legenda aceluia care n-a voit să fie iubit. Cîte vreme fu copil, l-au iubit toţi ai casei. Aşa crescu, nu ştia că s-ar putea şi altfel şi se obişnui cu moliciunea inimii lor.

Ca băiat însă, voi să-şi lepede deprinderile. N-ar fi putut s-o mărturisească, dar cînd hoinărea ziua întreagă şi nu voia să aibă nici măcar cîinii alături, motivul era că şi ei îl iubeau ; fiindcă în privirile lor citea supraveghere şi interes, aşteptare şi grijă ; fiindcă nici dinaintea lor nu putea săvîrşi nimic fără să bucure sau să supere. Ceea ce el însă avea în vedere atunci era indiferenţa intimă a inimii sale, care, uneori, devreme, pe coclauri, îl năpădea cu atîta puritate, încît începea s-o ia la goană, pentru a nu avea repaos şi răsuflare să fie mai mult decît o clipă diafană, în care dimineaţa devine conştientă de ea însăşi.

Taina vieţii sale, încă nedesfăşurate, se întindea în faţa lui. Involuntar părăsea el cărarea şi fugea de-a curmezişul cîmpului, cu braţele desfăcute, ca şi cum în largul acesta ar fi fost în stare să stăpînească mai multe direcţii deodată. În urmă, se azvîrlea pe undeva,

* Prezentarea autorului se află la p. 77.

îndărătul unui tufiş, şi nimeni nu-l lua în seamă. Îşi meşterea o trişcă, arunca o piatră după vreo răpitoare măruntă, se apleca şi silea vreun cărăbuş să bată calea-ntoarsă ; toate acestea nu deveneau destin şi cerurile treceau peste ele ca deasupra firii. În sfîrşit, venea după-amiază cu o mulţime de imaginaţii ; te aflai corsar pe insula Tortuga, şi nimeni şi nimic nu te silea să fii ; asediai Campêche, cucereai Vera-Cruz ; era cu putinţă să fii o întreagă armată sau un comandant călare sau o navă pe mare : după cum aveai dispoziţie. Îţi venea în schimb să îngenunchezi, te făceai de-ndată Deodat de Gozon şi răpuseşi balaurul şi sesizai, ascuţit de tot, că acest eroism era sfruntat, fără supunere. Căci nimic nu-ţi cruţai din ce ţinea de împrejurarea respectivă. Cu toate acestea, oricîte închipuiri se înfăţişau în răstimpuri, mereu mai găseai timp să nu fii altceva decît o pasăre, nedesluşit care. Doar că, mai apoi, se ivea drumul către casă.

Dumnezeule mare, cîte mai erau de lepădat şi de uitat ; căci să le uiţi cu totul, asta era necesar ; altminteri, dacă erai înghesuit, te dădeai de gol. Oricît şovăiai şi te uitai în jur, în cele din urmă apărea totuşi coama acoperişului. Cea dintîi fereastră, sus, te pironea, cineva, desigur, trebuia să fie acolo. Ciinii, în care aşteptarea sporise ziua întreagă, alergau prin hăţiş şi te hăituiau în spre acela ce-l ştiau ei. Şi restul era treaba casei. Trebuia doar să pătrunzi în izul ei deplin şi totul, aproape, era hotărît. Nimicurile se mai puteau schimba ; în *esenţă*, erai deja acela care te socoteau ei aici ; acela, căruia ei, din neînsemnatul tău trecut şi propriile lor dorinţe, îi ticluiseră de mult o viaţă ; fiinţa comună, care a stat zi şi noapte sub sugestia iubirii lor, între speranţă şi suspiciune, în faţa dojanei sau laudei lor.

Şi unuia ca el nu-i foloseşte dacă urcă treptele cu nespusă prudenţă. Vor fi în camera de zi cu toţii şi

uşa trebuie doar să se deschidă ca ei să-l vadă. Rămîne în întuneric, hotărît să le aştepte întrebările. Dar atunci survine lucrul cel mai chinuitor. Îl apucă de mîini, îl trag lîngă masă şi toţi, cîţi or fi, se îmbulzesc curioşi în jurul lămpii. Lor ce le pasă, se ţin în întuneric, şi asupra lui, singurul, se revarsă, odată cu lumina, toată ruşinea de a avea un chip.

Va rămîne el oare pe loc ca să maimuţărească, minţind, viaţa aproximativă pe care ei i-o atribuie şi să le semene lor toţi, la înfăţişare pe de-a întregul ? Se va împărţi între delicata veridicitate a voinţei sale şi înşelăciunea grosolană, care o corupe ? Va renunţa să devină *ceea ce* doar acelora din familia sa, care au încă inima slabă, le-ar putea dăuna ?

Nu, el va pleca. De pildă, în vreme ce toţi sînt absorbiţi, de împodobirea mesei festive, pentru aniversarea lui, cu obiecte anapoda ghicite, care să aplaneze iarăşi totul. Va pleca pentru totdeauna. De-abia mult mai tîrziu îşi va da limpede seama cu cîtă fermitate se hotărîse, atunci, să nu iubească niciodată, pentru a nu aduce pe nimeni în situaţia îngrozitoare de a fi iubit. Cu ani mai tîrziu se dumireşte, şi, ca şi la alte angajamente, şi acesta s-a dovedit irealizabil. Căci în singurătatea lui el iubi, de multe ori iubi ; de fiecare dată cu risipa întregii sale firi şi cu o teamă de nespus pentru libertatea celuilalt. Pe-ncetul, a învăţat să străbată, să strălumineze obiectul iubit cu razele simţirii sale, în loc să-l devore cu ele. Şi era răsfăţat de încîntarea de a recunoaşte depărtările prin făptura tot mai transparentă a iubiteî, pe care ea le deschidea nesfîrşitei sale voinţe de posesiune.

Cît putea atunci să plîngă, nopţi întregi, de dorul de a fi el însuşi, la fel, străluminat. Dar o iubită care cedează, e departe de a fi o iubitoare. O, nopţi de nemîngîiere, cînd reprimea în sfărmuri, grele de vremelnicie, şuvoiul darurilor sale. Cum îşi amintea

atunci de trubaduri, care de nimic altceva nu se temeau mai mult decît de a li se răspunde. Tot banul cîştigat şi înmulţit îl cheltui ca să nu mai îndure acesta. Le jignea cu recompensa lui brutală, pe zi ce trecea tot mai îngrijorat că ele ar fi putut încerca să răspundă iubirii sale. Fiindcă nu mai spera să întîlnească iubita care să-l străbată.

Chiar în vremea cînd sărăcia îl înspăimînta zilnic cu o nouă asprime, cînd capul îi ajunsese ţinta preferată a mizeriei şi pe de-a întregul uzat, cînd peste tot, pe trup, îi izbucneau copturi, ca nişte ochi salvatori împotriva beznei încercărilor, cînd se îngrozea de gunoiul unde fusese lepădat, fiindcă era asemenea lui : chiar şi atunci, dacă reflecta, îi apărea ca un coşmar suprem să i se răspundă. Întuneric după întuneric de atunci încolo, ce a însemnat oare pe lîngă densa tristeţe a acelor îmbrăţişări în care totul se pierdea ? Nu te deşteptai cu sentimentul că viitorul ţi s-a năruit ? Nu rătăceai smintit încoace şi-ncolo, fără vreun drept asupra primejdiei ? Nu trebuia să făgăduieşti de sute de ori că nu vei muri ? Tenacitatea acestei cumplite amintiri, ce vroia să-şi asigure un loc, revenind necontenit, i-a îngăduit, poate, vieţii sale să dăinuie sub dărîmături. În cele din urmă a fost aflat din nou. Şi doar atunci, abia în anii păstoritului, s-a liniştit multul său trecut.

Cine poate descrie ce i s-a întîmplat atunci ? Ce poet stăpîneşte cuvîntul înaripat, să împace lungimea acelor zile ale sale cu scurtimea vieţii ? Ce artă e destul de cuprinzătoare să evoce în acelaşi timp silueta lui firavă, pierdută sub mantie, şi întreaga putere de spaţiu a nopţilor sale uriaşe ?

A fost epoca ce începu astfel, că s-a simţit aidoma celor multe şi anonim, ca un convalescent şovăitor. Nu iubea, numai cît, copleşea ; ca lumina ce cade printre nori, se răspîndea ea în jurul său şi scînteia blînd peste

[redacted]re urma neprihănită a foamei lor păşi el tăcut, [redacted]ngul păşunilor lumii. Necunoscuţi l-au văzut pe [redacted]le şi poate a fost multă vreme unul din păstorii [redacted]ux şi a văzut cum timpul pietrificat supravieţui falnicului neam care, deşi a cucerit pe Şapte şi pe Trei, n-a fost în stare să biruie cele şaisprezece raze ale Stelelor sale. Sau să mi-l închipui la Orange, rezemat de Arcul de triumf ? Să mi-l imaginez în umbra obişnuită cu duhurile din Allyscamps, cum privirea lui urmăreşte o libelulă printre mormintele deschise ca mormintele celor înviaţi ?

Totuna. Nu îl văd numai pe el, văd mai mult, îi văd existenţa care atunci începu îndelunga iubire de Dumnezeu, liniştită, fără de ţintă lucrare. Căci asupra lui, care voise să fie stăpîn pe sine însuşi mereu, se abătu încă o dată covîrşitoarea neputinţă de a fi altcum a inimii sale. Şi de data asta nădăjdui să fie ascultat. Întreaga lui fiinţă, devenită, într-o lungă însingurare, presimţitoare şi de nerătăcit, îi promitea că acela pe care el îl ţintea acum, ştia să iubească atotpătrunzător, radios. Însă, în timp ce el tînjea să fie în sfîrşit iubit atît de măiestrit, simţirea lui, deprinsă cu depărtările, înţelese extrema distanţare a lui Dumnezeu. Nopţi se iviră, cînd crezu că se năpusteşte asupra lui în spaţiu ; ore pline de revelaţie, în care el se simţea destul de tare să se scufunde în greul pămîntului şi să-l smulgă cu sine, în sus, pe valul învolburat al inimii. Era ca unul ce aude un grai minunat şi îşi propune febril să versifice într-însul. Avea să afle mai tîrziu, consternat, cît de grea este această limbă, că se poate scurge o viaţă lungă pînă ce izbuteşti să însăilezi primele ei pseudo-propoziţii lipsite de sens. Se aruncă asupra învăţării ca alergătorul în întrecere ; însă desimea a ceea ce urma să învingă, îl încetini. Nu puteai imagina nimic mai umilitor decît această ucenicie. Aflase piatra filozofală şi acum era silit să pre-

schimbe necontenit aurul norocului său [redacted] făurit în plumbul bolovănos al răbdării. El, c[redacted] potrivise spaţiului, săpa ca un vierme ganguri[redacted] tocheate fără ieşire şi direcţie. Acum, după ce [redacted] atît de trudnic şi de chinuitor să iubească, i se arătă cît de neglijente şi de mărunte i-au fost pînă atunci toate iubirile ce crezuse că le-a înfăptuit. Cum nici una dintre ele nu dusese la nimic, fiindcă el nu începuse să lucreze asupra lor şi să le realizeze.

În anii aceştia se perindară înlăuntrul său marile transformări. Aproape că-l uită pe Dumnezeu în toiul muncii anevoioase de a se apropia de El şi tot ce spera să obţină, poate, de la El, cu timpul, era *„sa patience de supporter une âme"*. Intervenţiile destinului, de care se leagă oamenii, nu-l mai atingeau de mult, însă acum şi strictul necesar de plăcere şi durere pierdu savoarea de condiment şi deveni pur şi hrănitor pentru el. Din rădăcinile fiinţei sale se dezvoltă trainica plantă perenă a unei bucurii rodnice. Se dărui în întregime ca să înstăpînească ceea ce alcătuia viaţa sa lăuntrică, nu voia să lase de-o parte nimic, fiindcă nu se îndoia că iubirea sa fiinţează şi creşte în tot ce exista acolo. Da, reculegerea sa lăuntrică merse atît de departe, încît se hotărî să recupereze tot ce înainte n-a fost în stare să realizeze, ci pur şi simplu doar să străbată aşteptînd. Se gîndea, înainte de toate, la copilărie, ea îi apărea cu atît mai nefăurită, cu cît medita mai liniştit ; toate amintirile purtau vagul presimţirilor în ele, şi pentru că erau socotite trecut, le făcea aproape viitor. Motivul întoarcerii înstrăinatului a fost ca să ia toate acestea încă o dată asupra lui şi, de data aceasta, cu adevărat. Nu ştim dacă a rămas ; ştim doar că s-a întors.

[1] Răbdarea lui de a suporta un suflet (fr.).

Cei care au istorisit povestea, încearcă, ajunşi aici, să ne amintească de casă, aşa cum era ; căci acolo s-a scurs numai puţină vreme, puţin timp măsurat, toţi din casă pot spune cît. Ciinii au îmbătrînit dar trăiesc încă. Se dă mărturie că unul ar fi schelălăit. O vreme, toată munca zilei se întrerupe. Feţe apar la ferestre, chipuri îmbătrînite, şi maturizate, asemănându-se înduioşător. Şi unul, foarte bătrîn, pălind, se dumireşte brusc : recunoaşte. Recunoaşterea ? într-adevăr numai recunoaşterea ? — Iertarea. Iertarea a ce ? — Iubirea. Dumnezeule mare : iubirea.

El, recunoscutul, nu se mai gîndise la asta, preocupat cum era : că ea ar mai putea fi. E de-nţeles că din tot ce se întîmplă acum, doar atît s-a transmis : gestul său, nemaiauzitul şi nemaivăzutul său gest : gestul implorării cu care el se prăbuşi la picioarele lor, rugîndu-i fierbinte să nu iubească. Înspăimîntaţi şi ezitînd, îl ridicară strîngîndu-l la piept. Interpretară dezlănţuirea lui în felul lor, iertîndu-l. Neîndoios, s-a simţit peste măsură de uşurat că nici unul nu l-a priceput, cu toată deznădăjduita neechivocitate a atitudinii sale. Pare-se, putea să rămînă. Căci el recunoştea zi cu zi tot mai mult că iubirea de care ei erau atît de mîndri şi la care se încurajau pe furiş, nu-l atingea. Aproape că-i venea să surîdă cînd se străduiau, şi devenise limpede cît de puţin puteau să-l prindă în gîndurile lor.

Ce ştiau ei cine era el ! Cumplit de greu mai putea fi iubit acum, şi el simţea că numai Unul ar mai fi în stare. Acela însă, nu vroia încă.

Însemnările lui Malte Laurids Brigge (Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge) fac parte din *Werke in drei Bänden (Opere în trei volume)*, vol. III, Frankfurt a/M., 1966.

În româneşte de
Dan Constantinescu

ROBERT MUSIL *

OMUL FĂRĂ ÎNSUŞIRI

Dacă există un simţ al realului, trebuie să existe şi un simţ al posibilului

Dacă vrei să intri sau să ieşi pe uşi deschise fără să te loveşti, trebuie să ţii seama de faptul că ele sînt încadrate de un toc solid şi stabil : acest adevăr fundamental, de care bătrînul profesor a ţinut mereu seama în viaţă, este pur şi simplu o cerinţă a simţului realităţii.

Dar dacă există un simţ al realităţii, şi nimeni nu va pune la îndoială dreptul de existenţă al acestuia, atunci trebuie să existe şi ceva ce s-ar putea numi simţul posibilului.

Cine posedă acest simţ, nu va spune, de pildă : aici s-a întîmplat, se va întîmpla sau trebuie să se întîmple cutare sau cutare lucru, ci inventează : aici s-ar putea, s-ar cuveni sau ar trebui să se întîmple cutare lucru şi, dacă cineva îi declară despre un lucru că este aşa cum este, el se gîndeşte că acel lucru ar putea fi probabil şi altfel. Aşadar simţul posibilului s-ar putea defini ca o capacitate de a concepe tot ce ar putea fi la fel de bine ca şi ceea ce este şi de a nu considera mai important ce este decît ce

* Prezentarea autorului se află la p. 121.

nu este. Se vede cît de colo că urmările unei asemenea aptitudini creatoare pot fi remarcabile, căci din păcate nu arareori lucrurile în genere admirate de oameni apar în lumina ei ca false, cele nepermise ca permise, sau pare cu totul indiferent dacă sînt oprite sau îngăduite. Aceşti oameni „ai posibilului" trăiesc, aşa se spune, într-o urzeală mai fină, într-o ţesătură făcută din ceaţă, închipuire, visare şi conjectivuri ; în educarea copiilor care vădesc asemenea tendinţe, se depun eforturi stăruitoare pentru a-i dezbăra de ele şi se vorbeşte în faţa lor despre asemenea oameni ca de nişte fantaşti, visători, becisnici şi îngîmfaţi care pretind că ştiu totul mai bine decît alţii, sau cusurgii.

Cine vrea să vorbească de bine despre acest soi de neghiobi, le spune şi idealişti ; dar e limpede că denumirile acestea se referă doar la varietatea mai şubredă a acestui gen, constituită din cei care nu sesizează realitatea sau o ocolesc cu teamă, deci pe cei în cazul cărora absenţa simţului realităţii înseamnă într-adevăr un neajuns. Domeniul posibilului nu cuprinde însă numai visările persoanelor cu nervii slabi, ci şi intenţiile încă nemanifestate ale dumnezeirii. O întîmplare posibilă sau un adevăr posibil nu sînt egale cu o întîmplare reală sau un adevăr real minus valoarea inerentă faptului de a fi reale, ele conţin — cel puţin după părerea adepţilor lor — ceva cu totul divin, o flacără, un avînt, o voinţă constructivă şi un utopism conştient, care nu te face temător de realitate ci te determină s-o tratezi ca o problemă, ca o invenţie. În definitiv globul pămîntesc nu este chiar atît de bătrîn şi, pe cît se pare, niciodată n-a fost cu adevărat gata să nască. Acuma, dacă dorim să găsim o cale comodă pentru a deosebi oamenii cu simţul realului de cei cu simţul posibilului, n-avem decît să ne gîndim la o anumită sumă de

bani. Toate posibilităţile, care le conţine de pildă suma de o mie de mărci, ea le conţine fără îndoială, fie că o posezi, fie că n-o posezi ; faptul că o posedă domnul Eu sau domnul Tu, nu adaugă nimic la aceste posibilităţi, cum nu adaugă nimic unui trandafir sau unei femei. Dar un neghiob o pune la ciorap, zic oamenii realului, pe cînd un om destoinic o întrebuinţează cu spor ; chiar şi frumuseţii unei femei i se adaugă incontestabil ceva, sau i se scade ceva de către cel ce o posedă. Realitatea e cea care trezeşte posibilităţile şi nimic n-ar fi mai sucit decît să negi acest adevăr. Cu toate acestea, în ansamblu sau în medie, vor rămîne mereu aceleaşi posibilităţi care se repetă, pînă cînd apare un om în ochii căruia un lucru real nu înseamnă mai mult decît un lucru doar gîndit. El este acela care conferă un sens şi un rost unor noi posibilităţi, şi el este cel care le trezeşte.

Un astfel de om nu prea este însă o fiinţă univocă, deoarece ideile sale, în măsura în care nu sînt năluciri fără rost, nu sînt altceva decît realităţi încă nenăscute, deşi fireşte că posedă şi el simţul realităţii ; dar e un simţ al realităţii posibile cu ajutorul căruia îşi atinge ţelul mult mai încet decît l-ar atinge cu ajutorul simţului inerent majorităţii oamenilor, al simţului posibilităţilor reale. E ca şi cum unii ar vrea pădurea iar ceilalţi ar vrea arborii ; iar pădurea e ceva greu exprimabil, pe cînd arborii înseamnă atîţia şi atîţia metri cubi de o anumită calitate. Sau am putea-o spune mai bine altfel, şi anume : omul cu obişnuitul simţ al realităţii seamănă cu un peşte care se repede la undiţă şi nu vede sfoara, în timp ce omul are acel simţ al realităţii pe care-l putem numi şi simţul posibilului, trage după el o sfoară prin apă fără să aibă habar dacă are la capăt o momeală. Există în el, în opoziţie cu o extraordinară indiferenţă faţă de viaţă care se prinde în un-

diţă, o tendinţă periculoasă de a se îndeletnici cu treburi năstraşnice. Un om nepractic — şi nu pare doar aşa, ci chiar şi este — nu te poţi bizui pe el şi are reacţii incalculabile în relaţiile sale cu oamenii. Va comite fapte care pentru el înseamnă altceva decît pentru ceilalţi, dar se linişteşte cu privire la toate în clipa în care tot ce a făcut poate fi cuprins într-o singură idee extraordinară. În plus, mai e foarte departe de a fi consecvent. E prea cu putinţă ca o crimă care lezează pe cineva să-i apară doar ca un act socialmente nereuşit, de care nu e vinovat cel ce a comis-o, ci orînduirea socială.

În schimb e îndoielnic dacă o palmă primită de el însuşi i-ar apărea ca o ruşine a societăţii sau ca un lucru tot atît de impersonal ca o muşcătură de cîine ; probabil că ar răspunde întîi tot cu o palmă şi apoi ar fi de părere că n-ar fi trebuit s-o facă. Iar dacă cineva i-ar sufla iubita, în stadiul său actual, n-ar face încă pe deplin abstracţie de realitatea acestui procedeu pentru a se simţi despăgubit printr-un sentiment nou şi surprinzător. Evoluţia în acest sens este deocamdată în curs de desfăşurare şi reprezintă, pentru fiecare individ în parte, atît slăbiciune cît şi putere.

Şi deoarece posesiunea unor însuşiri presupune o anumită bucurie legată de realitatea lor, ni se deschide o perspectivă care ne permite să întrevedem cum unui ins care nu e în stare să aibă simţul realităţii nici măcar faţă de sine însuşi, i se poate întîmpla ca într-o bună zi să se considere un om fără însuşiri.

O rază fierbinte şi ziduri răcite

Rămas singur după ce-o însoţise pe Bonadea pînă jos, Ulrich nu mai avea poftă să lucreze din nou. Ieşi în stradă cu intenţia să trimită printr-un comi-

sionar cîteva rînduri lui Walter şi Clarissei, anunţîndu-şi vizita pentru seara aceleeaşi zile. Trecînd prin micul hol, observă unul din capetele de cerb din perete care aminteau o mişcare asemănătoare cu cea făcută de Bonadea cînd îşi legase voalul în faţa oglinzii ; doar că cerbul nu zîmbea la fel de resemnat. Se uită în jur, contemplînd tot ce-l înconjura. Toate liniile acestea ovale, încrucişate, drepte, sinuoase şi împletite din care se compune amenajarea unei locuinţe şi care se acumulaseră în jurul lui, nu ţineau nici de natură, nici de vreo necesitate interioară, ci vădeau pînă-n cele mai mici amănunte un caracter baroc, supraîncărcat. Curentul circular care trece mereu pulsînd prin toate obiectele ce ne înconjoară, se întrerupsese pentru o clipă. Sînt doar întîmplătoare, rînjea necesitatea. Aspectul meu nu e esenţial diferit de faţa unui bolnav de lupus, dacă mă priveşti fără prejudecăţi, mărturisea frumuseţea. În fond nu era nevoie de mare lucru ca să le vezi aşa ; se cojise o poleială, cedase o sugestie, se rupsese un fir de obişnuinţă, de aşteptare şi de tensiune, fluxul unui tainic echilibru dintre simţire şi lume fusese întrerupt timp de o clipă. Tot ce simţi şi tot ce faci, se întîmplă oarecum „în direcţia vieţii" şi e greu şi înfricoşător să te abaţi cît de puţin de la această direcţie. Aceasta se adevereşte cu exactitate pînă şi în simpla acţiune de a umbla ; ridici centrul tău de greutate, îl împingi înainte şi-l laşi să cadă ; dar îndată ce se modifică un infim amănunt din acest proces, îndată ce intervine un pic de temere de acest a-te-lăsa-să-cazi-în-viitor, sau doar o oarecare mirare, nu mai poţi să-ţi păstrezi echilibrul ! Nu ţi-e îngăduit să reflectezi asupra acestor lucruri. Şi Ulrich îşi aminti că toate clipele care au însemnat ceva decisiv în viaţa lui, îi lăsaseră un sentiment asemănător cu cel provocat de această clipă.

Făcu semn unui comisionar şi-i înmînă scrisoarea. Era în jur de ora patru după amiază şi se hotărî să facă drumul încet de tot, pe jos. Ziua asta de tomnatică primăvară tîrzie îl încînta. Aerul fermenta. Feţele oamenilor erau ca o spumă plutitoare. După tensiunea monotonă a gîndurilor sale din ultimele zile, se simţea ca transportat dintr-o închisoare într-o baie moale. Îşi dădea osteneala să umble prietenos şi docil. Într-un trup bine format prin gimnastică există atîta disponibilitate pentru mişcare şi luptă, încît azi îl impresiona neplăcut ca faţa unui cabotin bătrîn, care exprimă pasiuni neresimţite, dar de multe ori jucate. În acelaşi fel, străduinţa în căutarea adevărului îi umpluse viaţa interioară cu forme de mişcare ale spiritului, o compartimentare în grupe de idei ce se combăteau disciplinat ca grupele de soldaţi la manevre, şi-i dăduse o expresie neautentică, de cabotin, o expresie pe care o împrumută orice, chiar şi sinceritatea, din clipa în care devine o obişnuinţă. Aşa gîndea Ulrich. Acum el curgea ca un val printre valurile-fraţi, dacă se poate spune aşa ; şi de ce să nu se poată, dacă un om care s-a obosit muncind în singurătate se întoarce în comunitatea celorlalţi şi resimte fericirea de a pluti în aceeaşi direcţie ca ei !

Într-un astfel de moment poate că nimic nu e mai departe de tine decît închipuirea că viaţa pe care o duc ei şi care îi duce pe ei nu-i priveşte prea mult pe oameni, nu-i priveşte din adîncul inimii. Cu toate acestea, fiecare om ştie asta cît timp e tînăr. Ulrich îşi amintea ce înfăţişare lua pentru el o asemenea zi pe aceste străzi, cu un deceniu sau cu un deceniu şi jumătate înainte. Pe atunci totul era de două ori mai splendid şi totuşi în dorinţele clocotitoare de atunci exista în mod perceptibil şi o presimţire chinuitoare că te vei lăsa prins, un sentiment neliniştitor ; tot ce cred că prind, mă prinde pe mine ; o bănuială ce te

roade că în lumea asta manifestările neadevărate, făcute fără grijă şi neglijabile ca expresii ale unei personalităţi vor avea un răsunet mai puternic decît cele mai autentice şi adevărate. Această frumuseţe — ai putut gîndi la un moment dat — bine, bine, dar e oare a mea ? Oare adevărul pe care ajung să-l cunosc, e adevărul meu ? Ţelurile, vocile, realitatea, tot ce e seducător, care atrage şi conduce, pe care-l urmezi şi în care te arunci — este oare realitatea reală, sau se iveşte din ea doar o boare care adie impalpabilă pe suprafaţa realităţii ? ! Diviziunile şi formele gata făcute ale vieţii sînt cele care se fac simţite cu acuitate de către bănuială, tot ce e preformat de generaţiile precedente, limbajul gata făcut nu numai al graiului ci şi al simţirii şi al sentimentelor. Ulrich se oprise în faţa unei biserici. Dumnezeule mare ! Dacă aici, în umbră, ar fi văzut şezînd o matroană uriaşă cu o burtă mare, atîrnînd în valuri, cu spatele rezemat de zidurile caselor, iar sus, cu faţa în mii de riduri plină de negi şi coşuri, luminată de soarele la asfinţit, care n-ar fi putut să găsească tot atît de bine că asta e ceva frumos ? Dumnezeule, cît era de frumos ! Că doar nu vrei să te sustragi datoriei cu care ai venit pe lume, de a admira toate astea ; dar, cum spuneam, n-ar fi imposibil să găseşti frumoase formele lăbărţate şi revărsate ale unei venerabile madone sau filigranul faldurilor de pe ea, numai că e mai simplu să spui că e bătrînă. Şi această trecere de la a constata că lumea e bătrînă la a găsi că e frumoasă, este aproximativ la fel cu trecerea de la mentalitatea tinerilor la morala mai elevată a adulţilor, care rămîne un fel de materie de învăţămînt rizibilă pînă cînd la un moment dat o posezi tu însuţi. Ulrich nu rămase în faţa bisericii decît puţine clipe, dar ele crescură în adîncime şi-i apăsară inima cu toată rezistenţa originară pe care o opui la început acestei

lumi învîrtoşate devenită milioane de chintale de piatră, pe care o opui acestui încremenit peisaj lunar al sentimentelor în care ai fost plasat fără voie.

Se prea poate că pentru majoritatea oamenilor înseamnă un confort şi un sprijin să găsească lumea de-a gata cu excepţia cîtorva mărunţişuri personale ; şi nu vrem nicidecum să punem la îndoială că ceea ce e permanent în ansamblu nu e apreciabil doar ca principiu conservativ, dar e şi fundamental tuturor progreselor şi revoluţiilor, deşi trebuie să pomenim de o adîncă şi ceţoasă nelinişte resimţită în faţa acelui fenomen de oameni care trăiesc de capul lor. În timp ce contempla clădirea sacră cu deplină înţelegere a fineţei ei arhitectonice, Ulrich fu pătruns de conştiinţa surprinzător de vie că ar fi la fel de uşor posibil să fim antropofagi, în loc să clădim asemenea monumente demne de văzut, sau în loc să le păstrăm. Casele de alături, bolta cerului deasupra şi, în genere, o inexprimabilă armonie a liniilor şi spaţiilor care reţineau şi conduceau mai departe privirea, aspectul şi expresia oamenilor care treceau, cărţile şi morala lor, copacii de pe stradă... : toate astea sînt uneori atît de rigide ca nişte paravane şi atît de conturate ca liniile tăioase de pe o matriţă de tipografie şi atît de — nu poţi spune altfel decît desăvîrşite, atît de desăvîrşite şi de finisate, încît, în comparaţie, pari o ceaţă inutilă, o mică răsuflare scoasă de Dumnezeu de care acesta nu se mai sinchiseşte. În clipa aceea îşi dorea să fie un om lipsit de însuşiri. Dar lucrurile astea nu se petrec, probabil, prea diferit la nimeni. În fond, în anii de pe la mijlocul vieţii puţini oameni mai ştiu cum s-a nimerit ca ei să devină ei, cum au ajuns la plăcerile lor, la concepţia lor de viaţă, la nevestele, caracterele, profesiunile şi succesele lor, dar cu sentimentul că acum nu se mai poate schimba mare lucru. S-ar putea susţine chiar că au fost înşelaţi, căci nică-

ieri nu poţi descoperi o raţiune suficientă pentru ca totul să se fi întîmplat întocmai aşa cum s-a întîmplat. Ar fi putut să se întîmple şi altfel : evenimentele au pornit în fond numai în cea mai mică măsură de la ei înşişi, de cele mai multe ori ele au depins de tot soiul de împrejurări, de dispoziţii momentane, de viaţa şi de moartea a cu totul altor oameni, şi s-au precipitat asupra lor parcă-abia într-un moment dat. Astfel, în tinereţe, viaţa se întindea în faţa lor ca o dimineaţă inepuizabilă, plină înspre toate direcţiile de posibilitate şi de nimic, iar spre amiază iată că deodată există ceva ce poate pretinde că este viaţa lor şi acest lucru este în ansamblu cu totul surprinzător, ca şi cum într-o bună zi ai vedea şezînd în faţa ta un om cu care ai fost în corespondenţă timp de douăzeci de ani fără a-l cunoaşte şi pe care ţi l-ai imaginat cu totul altfel. Cu mult mai ciudat însă este că oamenii nici nu observă acest lucru ; îl adoptă pe cel care a venit la ei şi a cărui viaţă s-au obişnuit s-o trăiască ; trăirile lui le apar acum ca expresia însuşirilor lor şi destinul lui este meritul sau nefericirea lor. Există ceva ce a procedat cu ei ca hîrtia de prins muşte cu o muscă ; i-a prins ici de un firişor, colo i-a reţinut în mişcarea lor şi încetul cu încetul i-a învăluit pînă cînd zac îngropaţi într-un strat gros care corespunde doar cu totul aproximativ formei lor originare. Şi atunci nu se mai gîndesc decît vag la tinereţea lor în care mai era în el ceva ca o putere de împotrivire. Această putere încearcă să se smulgă şi zbîrnîie, nu vrea să stea nicăieri pe loc şi produce o furtună de mişcări de evaziune fără rost ; zeflemeaua tinereţii, revolta ei împotriva a tot ce există, înclinarea spre tot ce e eroic, spre sacrificiu de sine şi spre crimă, gravitatea ei înfocată şi instabilitatea ei — toate

astea nu sînt decît tentative de evaziune. Iar acestea nu exprimă în fond decît că nimic din ce întreprinde omul tînăr nu apare ca necesar şi univoc din interior, deşi ele exprimă asta într-un fel care lasă să se creadă că fiecare acţiune în care se precipită la nimereală, e ceva cu totul necesar şi urgent. Cineva inventează un nou gest frumos, un gest exterior sau interior — şi cum se traduce asta ? O atitudine a vieţii ? O formă în care conţinutul sufletesc pătrunde ca gazul într-un balon de sticlă ? O expresie a unei presiuni dinlăuntru ? O tehnică a existenţei ? Poate fi vorba de o nouă formă de mustaţă sau de o idee nouă. E un cabotinism, dar ca orice cabotinism, are firește un sens, şi toate sufletele tinere, ca vrăbiile de pe acoperişuri cînd se aruncă boabe pe jos, se precipită asupra lui. N-avem decît să ne-o imaginăm : cînd de afară, o lume grea ţi se aşază pe limbă, pe mîini şi pe ochi — luna răcită făcută din pămînt, case, moravuri, imagini şi cărţi — iar înlăuntru nu ai decît o ceaţă bătută de vînturi, ce fericire trebuie să însemne cînd vezi pe cineva făcînd un gest, adoptînd o formă de exprimare în care crezi că te recunoşti pe tine. Există oare ceva mai firesc, decît ca orice om pasionat să-şi însuşească înaintea oamenilor obişnuiţi noua formă de exprimare ? ! Ea îi dăruieşte o clipă de fiinţare, de echilibru în tensiunea dintre interior şi exterior, între a fi strivit şi a se spulbera. Pe nimic altceva nu se întemeiază fenomenul — gîndi Ulrich, şi firește că toate acestea îl atingeau personal ; stătea cu mîinile în buzunare şi faţa îi părea atît de calmă şi adormită în fericire ca şi cum sub razele soarelui care o invadau ar fi pe cale să moară de blînda moarte prin îngheţ — pe nimic alta, îşi zise, nu se întemeiază deci nici fenomenul perpetuu pe care-l

numim : noua generaţie, taţi şi fii, revoluţii spirituale, schimbare de stil, evoluţie, modă şi înnoire. Iar această manie de renovare a existenţei devine un *perpetuum mobile*, numai din pricina supărătorului fapt că între propriul tău eu ceţos şi eul înaintaşilor încremenit şi devenit un înveliş străin, se inserează iarăşi doar un pseudo-eu, un suflet de grup aproximativ potrivit. Şi dacă eşti niţeluş atent, poţi să zăreşti mai întotdeauna în sînul recentului viitor survenit de curînd, viitoarea vreme veche. Ideile noi apar atunci îmbătrînite doar cu vreo treizeci de ani, dar sînt satisfăcute, căci au prins un strat de grăsime sau sînt uzate, aşa cum zăreşti lîngă trăsăturile strălucitoare ale unei fete, figura stinsă a mamei sale ; sau, dacă n-au avut succes, sînt mistuite, zbîrcite şi reduse la dimensiunile unei propuneri de reformă susţinute de un neghiob bătrîn pe care cei cincizeci de admiratori ai săi îl denumesc : marele Cutare.

Ulrich se opri din nou, de astă dată într-o piaţă în care recunoscu cîteva case, amintindu-şi de luptele publice şi de agitaţia intelectuală care însoţiseră ivirea lor. Se gîndea la prietenii lui din tinereţe ; toţi fuseseră prietenii lui de tinereţe, fie că-i cunoştea personal sau numai după nume, fie că erau de vîrsta lui, sau mai bătrîni, rebelii care doriseră să dea naştere unor lucruri şi oameni noi, fie că aceste întîmplări se petrecuseră sau fuseseră răspîndite peste toate locurile pe care le cunoscuse. Acum aceste case stăteau ca nişte brave mătuşi cu pălării demodate în lumina după amiezii tîrzii care începea să pălească şi erau drăguţe şi neînsemnate şi oricum vrei numai tulburătoare nu. Îţi venea să zîmbeşti. Dar oamenii care lăsaseră în urma lor aceste rămăşiţe acum fără pretenţii, deveniseră între timp profesori, celebrităţi şi nume,

deveniseră o parte cunoscută dintr-o cunoscută etapă a progresului, ajunseseră pe un drum mai mult sau mai puțin scurt din ceață în împietrire și de aceea istoria, cu ocazia zugrăvirii secolului lor, va consemna despre ei : Au fost de față.

Fragment din romanul *Omul fără însușiri (Der Mann ohne Eigenschaften)*, Rowohlt Verlag, Hamburg, 1965.

In românește de
Mariana Șora

STEFAN ZWEIG

Născut la Viena la 28 septembrie 1881, a studiat filozofia, germanistica şi romanistica în oraşul natal şi la Berlin. A întreprins numeroase călătorii. S-a impus de timpuriu ca poet şi eseist. Posesor al unei faimoase colecţii de autografe care a fost distrusă în timpul ocupaţiei naziste. Primul război l-a surprins în Elveţia, unde, militînd în favoarea ideii păcii între popoare, l-a cunoscut îndeaproape pe Romain Rolland. După război s-a stabilit la Salzburg şi temporar, în 1934, a locuit în Anglia. În 1939, ia calea emigraţiei, mai întîi în Anglia, apoi în S.U.A. de unde, în 1941, trece în Brazilia. Declanşarea celui de al doilea război mondial îl aruncă într-o profundă stare de melancolie, căreia neputîndu-i rezista, îşi pune capăt vieţii, la 23 februarie 1942, împreună cu cea de a doua soţie.

Scrierile lui Zweig vădesc o viguroasă influenţă a lui Verhaeren (din care a tradus şi i-a închinat o monografie în 1910), a lui Romain Rolland şi în special a lui Freud. Debutul, ca poet, stă sub semnul impresionismului vienez, de factură hofmannsthaliană.

Volumul *Silberne Saiten (Corzi de argint)*, 1901, e urmat de *Die frühen Kränze (Buchete timpurii)* cu

note neoromantice și tulburătoare reconstituire de atmosferă.

Ca nuvelist, exploatînd cu nelinişte zăcămintele sumbre ale nevrozelor sufleteşti ale vieţii instinctuale Zweig se dovedeşte un fidel discipol al lui Freud, mai ales în cele trei volume antologice : *Erstes Erlebniss (Prima impresie)*, 1911, *Amok*, 1923 şi *Verwirrung der Gefühle (Simţuri rătăcite)*, 1927. Concomitent Zweig abordează teme inspirate de război în *Der Zwang (Constrîngerea)*, 1913, şi *Angst (Teama)* 1925. Ultima sa lucrare de înaltă măestrie este *Schachnovelle (Jucătorul de şah)* 1924 (ecranizat în 1960) : un deţinut politic jucînd şah cu un mare maestru, se cufundă într-atît în problemele jocului încît ajunge pînă în pragul demenţei.

Făcînd parte dintr-o generaţie care mai mult ca oricare alta a intuit sfîrşitul unei culturi, Zweig a transpus această stare de spirit nu numai în creaţia nuvelistică ci şi în lucrările eseistice, în biografiile romanţate şi cele cu caracter cultural. Eseurile *Historische Miniaturen (Miniaturi istorice)*, *Sternstunden der Menschheit (Clipele decisive ale omenirii)*, 1927, completat în 1936 şi 1943, surprind procesul destrămării unei lumi care şi-a pierdut raţiunea de existenţă. Sub titlul *Baumeister der Welt (Arhitecţii lumii)*, 1935 Zweig a publicat o faimoasă culegere de portrete de scriitori : Balzac, Dickens, Dostoievski (în *Drei Meister — Trei maeştri)*, 1920, Hölderlin, Kleist, Nietzsche (în *Der Kampf mit den Dämonen — Lupta cu demonii)*, 1920. Îi urmează, în 1928, tripticul *Drei Dichter ihres Lebens : Casanova, Stendhal, Tolstoi (Trei poeţi ai vieţii lor : Casanova, Stendhal, Tolstoi)*. Vestite sînt de asemenea biografiile : *Joseph Fouché*, 1929, *Marie Antoinette*, 1932, *Maria Stuart*, 1935 ş.a. O deosebită importanţă prezintă *Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam*

(Triumful și tragedia lui Erasmus de Rotterdam), 1935, care poate fi considerată ca o profesie de credință a pacifismului și mai presus de toate a umanitarismului, ca mod de comportare în viață și antidot al fanatismului și al intoleranței. Volumul de amintiri *Die Welt von gestern (Lumea de ieri)*, 1942, reprezintă o sobră meditație asupra prăbușirii și dispariției Europei vechi și mai ales a Austriei de odinioară. Și aci, ca și în cele două lucrări în proză, foarte cunoscute, romanul *Ungeduld des Herzens (Inimi neliniștite)*, 1938 și nuvela *Brief einer Unbekannten (Scrisoarea unei necunoscute)* răzbate aceeași nostalgie după vremurile trecute, sentimentul ireversibilității. Acțiunea romanului se derulează într-o garnizoană austriacă în 1914 și surprinde atmosfera de lîncezeală a monarhiei. Pe acest fundal se țese o poveste de iubire, încheiată tragic. În lumea letargică, apatică, a sentimentelor contradictorii, declanșarea războiului mondial are de-a dreptul efectul unei explozii încărcată cu sumbre avertismente. Nuvela *Brief einer Unbekannten* este confesia autoacuzatoare, dar străbătută de regret a unei muribunde. Ambele lucrări îmbibate de efluvii sentimentale sînt expresia unei adînci resemnări: timpul se scurge inutil, fără să aducă vreo împlinire, iar amintirile trezesc gustul sălciu al unei vieți netrăite. Cărțile lui Zweig s-au bucurat în lumea întreagă de mare popularitate, datorită poate surplusului debordant de sentimentalism; valoarea lor a fost adeseori supraestimată.

ALTE OPERE: *Die Liebe der Erika Ewald (Dragostea Erikăi Ewald)*, nuvelă, 1904; *Verlaine*, biografie, 1905; *Trauerspiel (Marș funebru)*, 1907; *Das Haus am Meer (Casa la mare)*, dramă, 1912;

Tersites, tragedie, 1906 ; *Der verwandelte Komödiant (Comediantul metamorfozat)*, dramă, 1913 ; *Jeremias*, dramă, 1917 ; *Fahrten, Aufsätze und Reiseberichte (Călătorii, studii și rapoarte de călătorie)*, 1919 ; *Legende eines Lebens (Legenda unei vieți)*, biografie, 1919 ; *Romain Rolland*, biografie, 1920 ; *Marceline Desbordes-Valmore*, monografie, 1921 ; *Die Augen des ewigen Bruders (Ochii fratelui etern)*, legende, 1922 ; *Die gesammelten Gedichte (Poezii complete)*, 1924 ; *Frans Masereel*, eseu, 1924 ; *Erinnerungen an Emil Verhaeren (Amintiri despre Emil Verhaeren)*, 1927 ; *Der Flüchtling (Fugarul)*, povestire, 1927 ; *Kleine Chronik (Cronica minusculă)*, povestire, 1927 ; *Die Heilung durch den Geist (Însănătoșirea prin spirit)*, eseu, 1932 ; *Castellio gegen Calvin (Castellio contra lui Calvin)*, monografie, 1936 ; *Begegnungen mit Menschen, Büchern, Städten (Întîlniri cu oameni, cărți, orașe)*, autobiografie, 1937 ; *Der begrabene Leuchter (Felinarul îngropat)*, povestiri și legende, 1937 ; *Maghellan*, biografie, 1938 ; *Brasilien, ein Land der Zukunft (Brazilia, o țară a viitorului)*, eseu, 1941 ; *Amerigo, Geschichte eines historischen Irrtums (Amerigo, povestea unei erori istorice)*, biografie, 1942 ; *Zeit und Welt. Gesammelte Aufsätze und Vorträge 1904—1940 (Timp și lume, articole și expuneri 1904—1940)*, 1943 ; *Balzac*, biografie, 1946 ; *Legenden*, 1948 ; *Europäisches Erbe (Moștenirea europeană)*, eseuri, 1960 ; *Gesammelte Werke in Einzelausgabe (Opere complete în volume separate)*, pînă în prezent 12 vol.

EPISOD PE LACUL GENEVA

Într-o noapte de vară a anului 1918, pe malul lacului Geneva, în apropierea orășelului elveţian Villeneuve, un pescar, pornit cu luntrea în larg, zări în mijlocul apei un obiect ciudat şi, apropiindu-se, recunoscu o ambarcaţie din bîrne abia prinse între ele, pe care un om gol-puşcă încerca, fără îndemînare, s-o facă să înainteze cu ajutorul unei scînduri folosită drept vîslă. Uimit, pescarul se îndreptă într-acolo şi, copleşit de milă, îl ajută pe omul epuizat să treacă în luntre, îi acoperi goliciunea cu nişte năvoade sărăcăcioase şi apoi încercă să se facă înţeles de cel care, tremurînd de frig, se chircise, temător, într-un colţ al luntrei ; acesta însă răspundea într-o limbă străină ale cărei cuvinte nu semănau de loc cu cele ale pescarului. Curînd, caritabilul pescar renunţă la orice nou efort, îşi strînse năvoadele şi vîsli cu putere spre ţărm.

Pe măsură ce contururile malului începură să se vadă în lumina crescîndă, se învioră şi chipul omului gol ; un zîmbet de copil îi apăru pe gura largă, năpădită de barbă, şi, întinzînd o mînă spre ţărm, întrebînd mereu, bolborosi un cuvînt care părea să însemne „Rossia" şi se încărca de tot mai multă fericire pe măsură ce carena se apropia de uscat. În

sfîrşit, luntrea scrîşni pe nisipul ţărmului şi rubedeniile feminine ale pescarului, care aşteptau prada din apă, se risipiră care încotro, întocmai ca odinioară slugile Nausicăi, cînd zăriră printre năvoadele pescarului trupul omului gol ; treptat, atraşi de ciudata veste se adunară cîţiva bărbaţi din sat cărora li se alătură şi vajnicul lor aprod, zelos şi plin de sine, gata să-şi îndeplinească misiunea. Bogata experienţă a vremurilor de război şi cîteva instrucţiuni primite, îl făcură să-şi dea imediat seama că nu putea fi vorba decît de un dezertor care se strecurase înot de pe ţărmul francez pînă aci ; se pregăti chiar să-i ia un interogatoriu oficial, dar se convinse curînd de lipsa lui de sens şi valoare, deoarece omul gol (căruia între timp cîţiva locuitori îi dăruiră o haină şi nişte pantaloni civili) la fiecare întrebare nu făcea decît să repete, cu teamă şi nesiguranţă crescîndă, propria lui întrebare : „Rossia ? Rossia ?" Înciudat întrucîtva de eşecul său, aprodul, cu gesturi autoritare, ordonă străinului să-l urmeze ; în hăuitul şi alaiul copiilor din sat, care se treziseră, omul ud, desculţ, cu pantalonii şi haina filfiind pe el, fu dus la primărie şi reţinut acolo. Nu se apără, nu scoase un cuvînt, doar vioiciunea ochilor începu să se stingă din pricina dezamăgirii, iar umerii largi se chirciră de parcă s-ar fi temut de lovituri.

Între timp, vestea despre pescuirea unui om se răspîndi pînă la hotelul din apropiere ; cîteva doamne şi cîţiva domni, bucuroşi că o întîmplare atît de miraculoasă avea să sfîşie monotonia de fiece zi, veniră să-l vadă pe omul acela sălbatec. Una dintre cucoane îi dădu o prăjitură pe care el însă, neîncrezător, asemeni unei maimuţe, nici nu o atinse măcar ; un domn făcu cîteva fotografii şi cu toţii se puseră la sporovăială veselă, comentînd, pînă ce se ivi administratorul unui mare hotel care, trăind vreme înde-

lungată în străinătate şi cunoscînd mai multe limbi, se adresă celui înspăimîntat, mai întîi în nemţeşte, apoi în italieneşte şi englezeşte şi în cele din urmă în ruseşte. Nici nu termină bine cuvîntul în această din urmă limbă şi înspăimîntatul tresări, un rîs larg îi brăzdă chipul de la o ureche la alta şi, dintr-o dată, sigur de sine şi plin de curaj, povesti întreaga întîmplare. Era o poveste lungă şi foarte încîlcită pe care însuşi translatorul de ocazie nu o înţelese pe deplin, dar care în linii generale spunea următoarele despre soarta acestui om.

Luptase în Rusia, apoi, într-o bună zi, împreună cu alţii o mie, a fost îmbarcat în tren şi transportat undeva foarte departe ; de aci, împreună cu ceilalţi, a fost trecut pe un vapor care străbătu meleaguri atît de călduroase încît — după cum spunea — părea că i se vor topi şi oasele. Au pus din nou piciorul pe pămînt, din nou în vagoane şi în cele din urmă, li s-a ordonat să ia cu asalt o colină despre care nu ştia prea multe, deoarece chiar de la început un glonte îi sfîrtecă piciorul. Cei de faţă, cărora tălmaciul le traducea deopotrivă întrebările şi răspunsurile, îşi dădură seama că era vorba de un fugar din acea divizie rusească din Franţa, care, ocolind jumătate de glob, după ce străbătuse Siberia pînă la Vladivostok, fusese trimisă pe frontul francez ; acum, cuprinşi de milă dar şi curioşi, aşteptau să audă şi motivul care-l îndemnase să încerce această neobişnuită dezertare. Zîmbind, cînd mai vesel, cînd mai cu vicleníe, rusul povesti că la scurtă vreme după însănătoşire îi întrebase pe sanitari cam pe unde vine Rusia şi că aceştia îi indicaseră o direcţie pe care a ţinut-o minte orientîndu-se după poziţia soarelui şi a stelelor ; fugise în taină, umblase doar noaptea, iar ziua, de teama patrulelor, stătuse ascuns în căpiţe de fîn. Zece zile nu se hrănise decît cu fructe şi pîine

cerută de pomană, pînă cînd a ajuns la lacul acesta. În continuare, explicaţiile deveniră tot mai confuze: originar dintr-un sat din apropierea lacului Baical, bănuise că dincolo, pe ţărmul opus, ale cărui linii tremurînde le zărise seara, se află Rusia. Luase două scînduri dintr-o colibă, se întinse cu burta pe ele şi cu ajutorul unei vîsle, luată şi ea de undeva, izbutise să ajungă în larg, unde a fost descoperit de pescar. Îşi încheie povestea cu o întrebare pusă timid şi anume dacă va putea fi a doua zi acasă. De îndată ce întrebarea a fost tradusă, ea dezlănţui un hohot de rîs, din pricina naivităţii pe care o ascundea, apoi însă îşi făcu loc compătimirea şi fiecare milui cu cîteva monede şi bancnote pe omul care privea nesigur şi jalnic în jurul său.

Între timp sosi şi un ofiţer superior de poliţie din Montreux, care fusese anunţat telefonic şi întocmi, nu fără greutate, un proces verbal asupra celor întîmplate.

Oricare dintre locuitorii ţărilor apusene, nu numai improvizatul tălmaci, îşi putea da seama de cumplita incultură a acestui om ale cărui cunoştinţe proprii se rezumau la prenumele său, Boris, şi care nu izbutise să redea decît o foarte vagă imagine a satului său natal, zicînd că localnicii ar fi şerbii principelui Mecerski (el le spunea robi, deşi toată lumea ştie că robia a fost demult desfiinţată) şi că, împreună cu soţia şi trei copii locuieşte la cincizeci de verste depărtare de marele lac. Se încinse o discuţie asupra soartei care-l aştepta. În timp ce omul şedea umil, cu privirile pierdute, unii îşi exprimau părerea că ar trebui predat ambasadei ruse din Berna, alţii se temeau că o astfel de măsură va însemna retrimiterea lui în Franţa. Funcţionarul poliţienesc scoase în evidenţă dificultatea problemei şi anume dacă omul tre-

buie să fie considerat dezertor sau doar străin fără acte ; notarul din localitate respinse de la bun început ideea posibilității de găzduire și hrănire a străinului. Un francez, vociferînd indignat, declară că nu ar trebui să se facă atîta caz în jurul unui dezertor mizerabil care va trebui sau să muncească sau să fie trimis la răcoare ; două femei intervenire energic, zicînd că el nu poartă nici o vină pentru nefericirea sa și că e o crimă ca un om să fie smuls din patria lui și trimis pe meleaguri străine. Cît pe ce să se iște o adevărată gîlceavă politică, dacă nu ar fi intervenit un domn în vîrstă, un danez, care declară că e dispus să plătească întreținerea pe opt zile a acestui om, pînă ce autoritățile se vor pune de acord cu ambasada ; neașteptata soluție avu darul să împace pe deplin atît tabăra oficială cît și cea particulară.

În tot timpul acestei dispute tot mai încinse, fugarul, ridicîndu-și privirea, nu se uita decît la buzele unui singur om din toată această învălmășeală, administratorul, convins că acesta îl va lămuri pe deplin asupra soartei care-l așteaptă. Foarte vag, părea că-și dă seama de vîlva pe care prezența sa o produsese, iar cînd disputa se mai potoli, în liniștea care se înstăpîni își ridică aproape inconștient mîinile împreunate, spre el, așa cum fac femeile în fața icoanelor. Gestul impresionant îi mișcă pe cei de față. Plin de solicitudine, administratorul se apropie de fugar și-l liniști, îl convinse că nu trebuie să aibă nici un fel de teamă, că va putea rămîne pe loc, netulburat de nimeni, și că la han vor avea grijă de el în zilele următoare. Rusul încercă să-i sărute mîna, dar celălalt și-o retrase imediat. Îi arătă apoi casa învecinată, un han de țară, unde va găsi adăpost și hrană, repetă asigurările binevoitoare după care, făcîndu-i încă o dată

semne prietenești cu mîna, porni în susul străzii, spre hotel.

Nemișcat, fugarul îl urmări cu privirea pe cel care îi înțelesese graiul și pe măsură ce acela se îndepărta, chipul său, pînă atunci luminat, se întunecă din nou. Fără să se sinchisească de cei care se uitau curioși și rîdeau de nefireasca lui comportare, îl însoți cu privirea mistuitoare pe cel ce dispărea în direcția hotelului aflat pe o colină. Cînd cineva, cuprins de milă, se apropie și-i arătă hanul, umerii lui vînjoși părură că se năruie ; cu capul plecat se îndreptă spre ușă. Fu poftit în han. Se așeză la o masă și slujnica îi aduse, drept bun venit, un pahar cu rachiu. Nemișcat, cu privirile pierdute, rămase acolo întreaga înainte de amiază. Prin fereastră, copiii din sat îl iscodeau fără încetare, rîdeau, îi adresau cîte un cuvînt ; nu-și ridică nici capul măcar. Cei care intrau aruncau priviri mirate spre omul care adus din spate, ședea sfios, cu capul plecat pe masă. Către prînz, la ceasul mesii, cînd un grup de oameni făcu să răsune încăperea de rîsete și cuvinte neînțelese, el rămase tot acolo, copleșit de înfiorătoarea lui singurătate, surd și mut în mijlocul forfotei ; mîinile-i tremurau atît de puternic, încît abia izbuti să țină lingura. Pe neașteptate, o lacrimă amară i se prelinse pe obraji și căzu zdrobită pe masă. Cuprins de sfială, își roti ochii în jur. Văzuseră și ceilalți și amuțiră. Se ruși̇nă și capul obosit, ciufulit, se aplecă și mai mult vrînd parcă să se contopească în lemnul mesei.

Astfel stătu acolo pînă seara. Oameni veneau și plecau. Nu-i lua în seamă nici pe ei, nici pe sine ; era ca o fărîmă de umbră înfiptă în umbra sobei, cu mîini obosite întinse pe masă. Părea uitat acolo ; nimeni nu-l luă în seamă cînd, înspre amurg, se ridică brusc și,

posomorît ca o vietate necuvîntătoare, se îndreptă spre hotel. Un ceas sau aproape două şezu în faţa uşii, cu şapca în mînă, fără să tulbure cu o privire măcar pe cineva ; făptura ciudată, încremenită şi întunecată, ca un trunchi de copac înrădăcinat în faţa intrării sclipind de lumini a hotelului, atrase în cele din urmă atenţia unuia dintre băieţii de servici care-l chemă pe administrator. Şi din nou, pe chipul veşted apăru o licărire slabă cînd auzi cuvintele rostite în graiul său :

— Ce-i cu tine, Boris ? îl întrebă plin de bunăvoinţă administratorul.

— Rog să mă iertaţi, îngăimă fugarul, aş vrea să ştiu doar dacă pot pleca acasă.

— Fără îndoială că ai să poţi pleca acasă, Boris, îi răspunse zîmbind cel întrebat.

— Mîine chiar ?

Chipul celuilalt luă o înfăţişare gravă. La auzul acestor cuvinte imploratoare, zîmbetul îi pieri de pe buze.

— Nu, Boris, nu acum... După ce se va termina războiul.

— Atunci cînd ? Cînd se va termina războiul ?

— Asta nu ştiu ; nouă, oamenilor, nu ne este dat să ştim...

— Dar mai curînd, nu ? Nu pot pleca mai curînd ?

— Nu, Boris.

— Mai e mult pînă atunci ?

— Da.

— Multe zile încă ?

— Multe zile.

— Dar eu tot am să plec, domnu ! Sînt voinic. Nu obosesc.

— Nu se poate, Boris. Există şi graniţă.

— Graniţă ? şi privi descumpănit. Cuvîntul îi părea străin.

Cu aceeaşi ciudată dîrzenie rosti :

— Am să trec înnot.

Administratorului îi veni să zîmbească. Cu durere în glas, dar şi cu blîndeţe îi spuse :

— Nu, Boris, e imposibil. O graniţă înseamnă altă ţară. Oamenii nu te vor lăsa să treci.

— Dar eu nu le fac nimic. Mi-am aruncat arma. Pentru numele lui Hristos, de ce să nu mă lase să plec la femeia mea ?

Chipul administratorului deveni tot mai grav. Amărăciunea îl copleşea :

— Nu, Boris, nu te vor lăsa să treci. Oamenii nu mai ascultă acum de vorbele lui Hristos.

— Dar trebuie, domnu. Nu pot rămîne aci. Oamenii nu pricep graiul meu şi nici eu pe al lor.

— Ai să-l deprinzi, Boris.

— Nu, domnu, n-am să-l deprind, spuse, plecîndu-şi capul. Nu ştiu să muncesc decît ogorul, atîta tot. Ce să fac aici ? Vreau acasă ! Arată-mi drumul !

— Acum nu există nici un drum, Boris.

— Dar, domnu, ei nu mă pot opri să mă întorc acasă la nevastă şi copii ! Nu mai sînt soldat !

— Ba pot, Boris.

— Şi ţarul ? a întrebat deodată tremurînd de încordare şi respect.

— Nu mai este ţar, Boris. Oamenii l-au detronat.

— Nu mai este ţar ? Cu privirea tulburată îl ţintui pe celălalt. Pînă şi ultima scînteiere pieri din ochii lui :

— Aşadar, nu pot să plec acasă ? rosti copleşit.

— Acum încă nu, Boris. Trebuie să mai aştepţi încă.

— Mult ?

— Nu ştiu.

Tot mai răvăşit devenea chipul în întuneric.

— Am aşteptat îndeajuns. Nu mai pot zăbovi. Arată-mi drumul. Am să încerc.

— Nu există nici un drum, Boris. Te vor înhăţa la graniţă. Rămîni aci, vom găsi de lucru pentru tine.

— Oamenii nu-mi înţeleg graiul şi nici eu pe al lor, răspunse încrîncenat. Nu pot trăi aci. Ajută-mă, domnu !

— Mi-e imposibil, Boris.

— Te rog, în numele lui Hristos, ajută-mă, domnu ! Ajută-mă ! Nu mai pot !

— E imposibil, Boris ; nu există nimeni care să-l poată ajuta astăzi pe celălalt.

Stăteau acum, faţă în faţă, fără grai. Boris frămînta şapca în mînă.

— Atunci de ce m-au luat de acasă ? Spuneau că trebuie să apăr Rusia şi pe ţar. Dar Rusia-i departe, iar ţarul a fost... cum ziseşi ?

— Detronat.

— Detronat, repetă el, neînţelegînd cuvîntul. Ce să fac acum, domnu ? Trebuie să mă duc acasă. Plîng copii ! Nu pot trăi aci ! Ajută-mă, ajută-mă, domnu !

— Nu pot, Boris.

— Nu mă poate ajuta nimeni ?

— Acum, nimeni.

Şi capul rusului se înclină şi mai mult şi deodată, descumpănit, zise :

— Mulţumesc, domnu, şi se întoarse brusc.

Porni agale, pe drum, la vale. Administratorul îl urmări îndelung, mirat, văzînd că nu se îndreaptă spre han, ci coboară treptele spre lac. Oftă din greu şi se întoarse la treburile sale.

Întîmplarea a făcut ca acelaşi pescar să descopere a doua zi de dimineaţă cadavrul despuiat al înecatului Aşezase cu grijă pe mal haina, pantalonii şi şapca, pe

care le primise, şi intrase în apă cu totul despuiat precum fusese găsit. Cazul a fost consemnat într-un proces-verbal şi întrucît nimeni nu cunoştea numele străinului, i se aşeză pe mormînt o cruce modestă din lemn, una din acele cruci mici, la căpătîiul unui destin fără nume, cum sînt atîtea care există astăzi în Europa de la un capăt la celălalt al ei.

Episod pe lacul Geneva (Episode vom Genfer See) face parte din volumul *Die deutsche Novelle der Gegenwart (Nuvela germană contemporană), Deutsche Buchgemeinschaft, Berlin.*

În românește de
Leopold Voita

GUSTAV MEYRINK

(Pseudonimul lui Gustav Meyer)

Născut la 1868 în Viena şi mort la 4 decembrie 1932 în Starnberg, e fiul unui ministru şi al unei actriţe. A urmat Academia de comerţ din Praga, după care a devenit proprietarul unei întreprinderi bancare. Redactor, începînd din 1903, se dedică, în anii următori, exclusiv literaturii. Atras de fundalul misterior al Pragăi şi sub influenţa literaturii lui E. T. A. Hoffmann, Meyrink devine un autentic urmaş al „romantismului sumbru", prelucrînd legende şi dînd expresie artistică multor credinţe cu caracter mistico-mesianic, de origină yogină sau budistă. El însuşi se converteşte la budism, în 1927. Nota grotescă a literaturii sale se naşte din tendinţa de a realiza o punte de congruenţă între aparenta incoerenţă a realităţii în continuă transformare şi fixitatea transcendentalului. Întocmai ca şi Kafka, Meyrink caută şi izbuteşte, cu mai puţină genialitate, dar cu mai multă extravaganţă, să fundamenteze literar aspectul raţional al iraţionalului. Opera sa de căpetenie *Golem* (1915) este povestea unei legendare şi misterioase făpturi din lut, despre care se spune că ar fi păstrată şi azi în una din tainiţele inaccesibile ale fostului ghetou praghez. Romanele *Das grüne Gesicht (Chipul verde)*, 1916, evocînd pe latură fan-

tastică momentul de criză mondială, *Walpurgisnacht (Noaptea Valpurgiei)*, 1917, și *Der Engel vom westlichen Fenster (Îngerul de la fereastra vestică)*, 1927, sînt de asemenea mărturii ale inclinației lui Meyrink spre teme fantastico-lugubre. De mare notorietate se bucură cele două volume satirice *Des deutschen Spiessers Wunderhorn (Cornul minunat al filistinului german)*, 1913, în care umorul negru se revarsă asupra societății devenită absurdă.

ALTE OPERE: *Jöhrn Uhl und Hilligenlei*, parodii, 1907; *Orchideen*, povestiri, 1904, *Das Wachsfigurenkabinett (Cabinetul figurilor de ceară)*, povestiri, 1907; *Die Uhr (Ceasul)*, povestire, 1913; *Fledermäuse (Lilieci)*, nuvele, 1916; *Der weisse Dominikaner (Dominicanul alb)*, roman, 1921; *Goldmachergeschichten (Povestiri despre făcătorii de aur)*, 1922; *Die heimtückischen Champignons (Ciupercile perfide)*, 1925; *Gesammelte Werke (Opere complete)*, 6 vol. 1917.

Referințe la: E. Franck, *G. Meyrink*, 1927.

AUTOMOBILUL

— Desigur că nu vă mai amintiţi de mine, domnule profesor ! Zimt e numele meu, Tarquinius Zimt ; cu puţini ani în urmă am fost elevul dumneavoastră la fizică şi matematică...

Savantul sucea şi răsucea nehotărît cartea de vizită şi, stînjenit, simulă o expresie de aducere aminte.

— ...şi cum treceam tocmai prin Greifswald, n-am vrut să pierd prilejul să vă fac o vizită...

(Cîteva minute se scurseră într-o tăcere penibilă.)

— ...Hm !... să nu pierd...

Profesorul măsură dezaprobator îmbrăcămintea de piele a tînărului.

— Sînteţi, de bună seamă, vînător de balene ? întrebă el cu o uşoară ironie în timp ce pipăia mîneca vizitatorului.

— Nu, automobilist : cunoscuta marcă de automobile „Zimt" îmi aparţine mie...

— Aşadar actor ! îl întrerupse nerăbdător savantul ; dar la ce aţi mai studiat înainte fizica şi matematica ? Aţi schimbat deci macazul, tinere, l-aţi schimbat ! ? Ei, vedeţi ?

— Ba nicidecum, domnule profesor, nicidecum. Dimpotrivă. Ca să zic aşa, exact contrariul ! Sînt

constructor de automobile,... de motoare... de motoare cu benzină... inginer... !

— Aha, compuneţi imagini fantastice pentru cinematografe, înţeleg. Dar asta nu se poate numi „inginerie".

— Nu, nu construiesc chiar eu automobile. Sau vehicule motorizate, dacă preferaţi acest cuvînt. Am ajuns să vindem anual...

— Aceste două denumiri, dragă domnule Zimt, automobil sau vehicul motorizat, nu le pot admite, deoarece o asemenea maşină nu se poate urni din loc — această noţiune trebuind doar să fie cuprinsă în cuvîntul „automobil" — şi din acelaşi motiv nu se poate aplica nici expresia „vehicul" ! precizează savantul.

— Ce vreţi să spuneţi prin „nu se poate urni din loc" ? Nu vor trece poate nici zece ani şi nu vom mai folosi pe şosele nici un alt mijloc de locomoţie. Ca din pămînt răsar fabrici după fabrici, şi chiar dacă în Greifswald nu există încă automobile, atunci...

— Sînteţi un visător, tinere, şi vă fuge pămîntul realităţii de sub picioare ! Poate că vă dedaţi chiar spiritismului ! De fapt, regretabila caracteristică a vremii noastre este mereu reapariţia fantomei lui perpetuum-mobile care din păcate îşi iţeşte încă oribila sa căpăţînă. Ca şi cînd principiile fizicii nici n-ar mai exista ! Trist, cît se poate de trist ! Pînă şi dumneavoastră, acum cîţiva ani încă elevul meu, tăgăduiţi drumul limpede, rezonabil al ştiinţei şi alergaţi după confuzele fantezii febrile ale empirismului necugetat ! Ei da, n-are decît agitaţia de astăzi a marelui oraş să năucească facultatea de gîndire a tineretului nostru, dar pînă la superstiţia crasă, pînă la ideea nebunească precum că s-ar putea cu ajutorul unui motor cu benzină pune un vehicul în mişcare, mai e un pas uriaş. Cel puţin aşa s-ar crede.

Şi, iritat, savantul îşi şterse ochelarii.

Tarquinius Zimt era buimăcit.

— Dar pentru Dumnezeu, domnule profesor, doar nu veţi nega existenţa vehiculelor cu motor ! Astăzi, cînd mii de asemenea maşini circulă peste tot ! Cînd fiecare lună aduce o inovaţie ! Chiar eu însumi am venit de la Florenţa încoace cu automobilul meu propriu, cu un „Zimt" de cincizeci de cai putere, conceput şi construit chiar de mine ! Dacă aţi vrea să aruncaţi o privire pe fereastră, l-aţi vedea parcat jos, în faţa porţii. Pentru numele lui Dumnezeu ! Atîta zic : pentru numele lui Dumnezeu !

— Ascultă, tînărul meu prieten, *omnia mea mecum porto* — tot ce posed duc cu mine, cum atît de înţelept zice dictonul latin. Nu văd nici un motiv temeinic să mă uit pe fereastră ; şi la ce bun — port doar în mine atotcuprinzătoarea concepţie matematică. Să mă bizui pe şubredul teren al percepţiei senzoriale ? Să nu-mi spuneţi mai mult — mai mult decît sînt în stare simţurile —, formula aceea simplă pe care pînă şi un şcolar nevîrstnic o concepe — desigur că o mai ţineţi minte încă din timpul şcolii ! — formula... şi aşa mai departe ! Ei, vedeţi ?

— Dar asta nu rezolvă nimic, răspunse strînit inginerul, deoarece eu însumi am venit cu automobilul meu propriu de la Florenţa la Greifswald — pînă în faţa casei dumneavoastră !

— ...şi chiar dacă n-ar exista formula citată, urmă netulburat savantul, al cărei rezultat desigur că este cel mai elocvent în privinţa aşa numitului pivot cilindric, prin aceea că nu influenţează asupra creşterii presiunii suprafeţei legate de diminuarea arcului de încolăcire a învelişului cuzinetului şi, întrucît ar putea micşora efortul combaterii fricţiunii, a cărei cea mai mică posibilitate de reuşită imaginabilă...

— Dar pentru numele lui Dumnezeu, domnule profesor...

— Pardon !... cea mai mică posibilitate de reuşită imaginabilă ar sări în ochi prin imposibilitatea ei. Cum s-ar putea, ca să vorbim ca profanii, ca bunăoară să se transpună în domeniul mecanicii posibilităţi care prin exploziile consecutive ale gazelor emanate de benzină în cilindrii a, b, c, d şi deci a înfierbîntării în incontinuă intensificare cu dilatarea ce ar rezulta de aici şi iarăşi presiunea ce s-ar exercita asupra pereţilor cilindrilor pînă la imobilitatea materialului metalic al pistoanelor, astfel încît prin incontinua pompare de mari cantităţi de apă, necesare unei suficiente răciri, care, la rîndul lor, în vederea raportului invers dintre greutate şi trepidaţiile motorului ar transforma fără doar şi poate încercarea într-un rezultat negativ, cum s-ar putea preîntîmpina toate astea ? Să luăm în afară de aceasta în consideraţie...

— Am venit cu maşina de la Florenţa pînă la Greifswald ! se încăpăţînă celălalt.

— ...să luăm afară de aceasta în consideraţie formula..., că prin trepidaţii şi celelalte mişcări dezavantajoase pentru întreaga construcţie în urma acţiunii dăunătoare a forţelor de mase pe care le dezlănţuiţi asupra tuturor părţilor maşinii oricît de elastice ar fi şi supunerea lor unor necontenite fluctuaţii ale formei, rezultă că...

— Şi totuşi am venit cu automobilul de la Florenţa la Greifswald !

— ...trebuie să se producă fluctuaţii ale formei, aşa dar rezultă că...

— Dar — eu — am — ve — nit — cu — maşina — de — la — Florenţa — pînă — la — Greifswald !

Savantul se uită mustrător la inginer pe deasupra ochelarilor.

— Asta nu mă poate împiedica — sprijinit pe imperioase formule matematice — să-mi exprim în cuvinte directe îndoiala asupra afirmațiilor dumneavoastră, prefer totuși, după felul grecilor antici, să evit tot ce v-ar putea jigni și mă mărginesc doar, ca altădată Parmenides, să accentuez că nu se cuvine ca un înțelept să acorde forță probatorie propriilor sale simțuri, dar încă celor ale unui străin.

Tarquinius Zimt cumpăni o clipă, apoi băgă mîna în buzunar și, în tăcere, îi întinse profesorului cîteva fotografii. Acesta le aruncă o privire fugară și zise :

— Ei, și dumneavoastră, tinere, credeți că prin asemenea poze înfățișînd automobile în mișcare puteți arunca discredit asupra legilor mecanicii ? Voi aminti doar pentru similitudinea cazului ilustrațiile unor fenomene animistice produse de Crookes, Lombroso, Ochorowicz, Mendeleev ! Cît de bine se pricep astăzi unii să obțină asemenea fotografii prin tot felul de trucuri pentru a deforma realitatea ! De altfel nu știa chiar și Heraclit că, după legile logicii, o săgeată slobozită se află în orice punct matematic al traiectoriei în stare de absolută nemișcare ? Ei, vedeți ? Și mai mult decît atît nu pot — în sens figurativ — nici în cel mai bun caz dovedi fotografiile dumneavoastră.

În ochii inginerului se ivi un licăr de bucurie perfidă.

— Desigur că, în calitatea mea de fost școlar al dumneavoastră care v-a admirat atît de mult, mult stimate domnule profesor, nu-mi veți respinge rugămintea, zise Zimt cu mină prefăcută, de a vă uita măcar la automobilul care staționează în fața casei dumneavoastră !

Savantul se învoi cu bunăvoință și amîndoi coborîră în stradă.

O mulțime de lume se strînsese în jurul mașinii. Tarquinius Zimt făcu cu ochiul șoferului său :

— Ignaz ! Domnul profesor ar vrea să se uite mai îndeaproape la automobilul nostru. Arată-i, te rog, mașina !

Mecanicul, convins că e vorba de un cumpărător, se lansă într-un imn de slavă :

— O sută cincizeci de kilometri poate atinge „Zimt"-ul nostru, și de la Florența pînă aici n-am avut nici o pană. Mergem...

— Lasă asta, omule, se împotrivi profesorul cu un surîs de superioritate.

Șoferul descoperi cutia motorului ca să se vadă mașina și începu să explice piesele componente.

— Cum veți putea, domnule profesor, întrebă Tarquinius Zimt cu ironie reținută, pune în concordanță faptul de netăgăduit că astăzi se construiesc de către fabricile Daimler, Benz, Dürkopp, Brasier, Packard, Fiat și așa mai departe mii de asemenea vehicule, cu susținerea dumneavoastră că e cu neputință ca asemenea mașini să funcționeze ? Ignaz, dă drumul motorului !

— În concordanță ? Eu, tinere, sînt doar un învățat specialist și oricît de mult l-ar interesa pe un psiholog răspunsul la această întrebare, tot atît de puțin, trebuie s-o mărturisesc, mă îndeamnă inima să știu din ce motive aceste fabrici se lasă pradă unei asemenea îndeletniciri aparent zadarnice.

Vîjîitul motorului funcționînd în gol întrerupse spusele profesorului. Mulțimea din jur se dădu cu un pas înapoi.

Tarquinius Zimt rînjea :

— Așadar, domnule profesor, nici acum nu credeți că automobilul se va pune în mișcare ? Trebuie doar să mînuiesc această manetă și se produce ambreiajul,

după care maşina porneşte cu o viteză de o sută cincizeci de kilometri.

Savantul surîse blînd :

— O, tînărul meu visător ! Nimic din toate astea nu se poate întîmpla. Sub presiunea exploziei — admiţînd că ambreiajul e destul de rezistent — cilindrii a, b şi d vor plesni cel mult în aceeaşi clipă. E de prevăzut că cilindrul c dimpotrivă, va rămîne neatins, după formula... după formula — cum dracu sună ? — după formula...

— Dă-i drumul ! jubilă Zimt. Haide, Ignaz, dă-i drumul !

Şoferul trase de manetă.

Deodată o întreită pocnitură — şi maşina rămase nemişcată.

Tumult !

Ignaz sare jos din maşină. Cercetare îndelungă. Iată : cilindrii unu, doi şi patru sînt plesniţi ! Plesniţi într-un fel cum nicicînd un cilindru n-a plesnit vreodată, chiar de ar fi fost umplut cu nitroglicerină !

Cu ochi inexpresivi, profesorul se uită fix în depărtare, buzele lui se mişcă murmurînd : „Staţi niţel, după formula... după formula..."

Zimt îl apucă de braţ şi îl zguduie — aproape că plînge de ciudă :

— E nemaiauzit, de necrezut ! De cînd există automobil, un asemenea lucru nu s-a mai întîmplat ! Să înnebuneşti, nu altceva ! Să-ţi pierzi minţile ! Telegrafiez chiar acum după nişte cilindri de rezervă. Asta nu se poate ! Trebuie să vă convingeţi cu propriii dumneavoastră ochi, trebuie !

Profesorul se smulge supărat din strînsoare :

— Tinere, asta e prea de tot, v-aţi pierdut capul ! Credeţi cu adevărat că am atîta timp de pierdut, să asist pentru a doua oară la copilăroasele dumneavoastră experienţe ? Încă nu v-aţi convins ? Mai bine

să mulţumiţi Creatorului că nu s-a întîmplat mai rău. Cu maşinile nu-i de glumit. Ei, vedeţi ?

Şi se grăbeşte să intre în casă.

Se mai întoarce o dată din poartă, ridică degetul în chip de avertisment şi strigă mînios :

Sunt pueri pueri, pueri puerilia tractant ! [1].

Automobilul (Das Automobil), face parte din volumul *Des Deutschen Spiessers Wunderhorn (Conul de minune al filistinului german)*, München, 1913.

În româneşte de
I. Cassian-Mătăsaru

[1] Sînt copii copii, copii discutînd despre lucruri puerile.

INGEBORG BACHMANN

Născută la 25 iunie 1926 la Klagenfurt, a copilărit la Gaital, în Carintia, şi-a urmat la Viena studii de filozofie încheiate în 1950 cu dizertaţia *Die kritische Aufnahme der Existentialphilosophie Martin Heideggers (Preluarea critică a filozofiei existenţialiste a lui Martin Heidegger).* După un an de şedere la Paris, a devenit între 1952—1953 redactoare la concernul radiofonic „Rot-Weiss-Rot" din Viena. Dedicîndu-se literaturii, a întreprins o călătorie la Roma, în 1953, cinci ani mai tîrziu la München, apoi, în 1959, la Zürich. Din 1957 este membră corespondentă a „Academiei germane pentru limbă şi literatură". După aprecierile lui J. Kaiser, creaţia lui Bachmann este strîns legată de tradiţia austriacă, mai ales prin stilul format la şcoala neopozitivismului vienez. Studiul aprofundat al filozofiei limbii şi al logicii lui L. Wittgenstein a imprimat versurilor ei „precizia structurii verbale" (J. Kaiser). Se pot stabili de altfel foarte uşor concordanţe între stilul lui I. Bachmann şi muzica atonală a unui Schönberg, Alban Berg, Webern, în măsura în care poezia dezvăluie aceeaşi „tentativă" de a reda pendularea între terifiant şi melos, armonia sentimentului de evanescenţă, atît de specific literaturii austriace. În poeziile primului volum

al lui Bachmann *Die gestundete Zeit (Timpul păsuit)*, 1953, predomină sentimentul de retrăire a existenței în urma unei catastrofe mondiale, în clipa cînd „spaima se naște din nou". Spre deosebire de marii ei precursori, Musil și Broch, care au intuit numai o realitate terifiantă, Bachmann face parte din generația celor care au supraviețuit unei epoci în care marile adevăruri cultural-istorice fuseseră substituite prin micro-realități, orizonturi mărginite pline de situații și experiențe înfiorătoare, adică epoca de disoluție a tuturor relațiilor, a noțiunii de individ pe care antecesorii o presimțiseră doar. Nu arareori se întîlnesc în poezia autoarei ecouri existențialiste pe tema experimentării stărilor de viață imaginată, a „sufocării în libertate". Fără a fi decepționistă, o atare poezie semnifică mai degrabă înfruntarea curajoasă a dramelor epocii: *„Războiul nu mai trebuie să fie declarat, el continuă, Inimaginabilul a devenit firesc."* Întocmai ca *„Orfeu la limita dintre viață și moarte"*, poeta știe și e convinsă că *„nimic mai frumos nu-i sub soare decît să existi"* *(Imn Soarelui)*. În cel de al doilea volum de versuri, *Anrufung des Grossen Bären (Invocarea Ursei Mari)*, 1956, viziunea apocaliptică și „retrăirea" sînt mai atenuate. Dragostea se insinuează tot mai profund în centrul inspirației și invocarea stărilor poetice duce în finalul volumului la o mărturie rilkeană:

„Dincolo de pulbere ne va urma cîntecul".

Problemele de limbă, dificultățile de a denomina cu precizie obiectele, inexprimabilul, ceea ce nu a pătruns încă în zona experimentalului, constituie preocupări de prim ordin și în prelegerile *Dichtung und Utopie (Poezie și utopie)* pe care poeta le-a ținut ca lectoră de onoare la Universitatea din Frankfurt, între 1959—1960. Ele amintesc de faimoasa scrisoare

către *Chandos* a lui Hofmannsthal, pe care Bachmann o și comentează copios.

Povestirile și scenariile radiofonice ale lui Bachmann, reunite sub titlul generic, care amintește de Camus, *Revolte* abordează tema unor situații limită, tentativa de evaziune din condițiile societății umane. Astfel, în scenariul radiofonic *Zikaden (Greieri)* ni se oferă o parabolă despre „oamenii insulari" ai epocii noastre; în *Der gute Gott von Manhattan (Bunul Dumnezeu din Manhattan)*, 1958, robinsonii moderni apar sub ipostaza unor îndrăgostiți. Dar tentativa de evadare nu izbutește niciodată: evazionistul este readus lîngă soție, îndrăgostita este ucisă de paznicii ordinei „bunului Dumnezeu", iar îndrăgostitul se reculege într-un altfel de conformism, *„cuprins subit de dorința de a gîndi în felul cum gîndise cîndva, să vorbească în felul cum vorbise cîndva, în localități care nu prezentau nici un interes pentru el și cu oameni cu care nu are nici în clin nici în mînecă"*. Teme asemănătoare întîlnim în povestirile reunite în volumul *Das dreissigste Jahr (Anul al treizecilea)*, 1961, unde răzvrătiții împotriva ordinii sociale se întorc în sînul vieții burgheze, nostalgia altor orizonturi topindu-se în dragoste *(Ein Schritt nach Gomortha — Un pas spre Gomora)*, în educarea unui om nou, copilul *(Alles-Totul)*, în căutarea adevărului absolut *(Ein Wildermuth — Un curaj nebun)*, în resemnare *(Das dreissigste Jahr — Anul al treizecelea)*.

ALTE OPERE: *Der Idiot, Ballet, v. T. Gsovsky, Musik v. H.W. Henze (Idiotul, balet de T. Gsovsky, muzica de H.W. Henze)*, libret, 1952; *Herrenhaus (Casă de domni)*, scenariu radiofonic după Th. Wolfe,

1954; *Musik und Dichtung (Muzică și poezie)*, eseuri, 1959; *Der Prinz von Homburg, Oper, Musik v. H.W. Henze (Prințul de Homburg, operă, muzică de H.W. Henze)*, libret, 1960; *Jugend in einer oesterreichischen Stadt (Tineret într-un oraș austriac)*; *G. Ungaretti: Gedichte, Übers, und Nachwort (G. Ungaretti: Poezii, traducere și postfață)*, 1961; *Gedichte, Erzählungen Hörspiel, Essay Auswahl (Poezii, povestiri, scenarii rad. și eseuri alese)*, 1964; Traduceri din poezia italiană, japoneză, ungară, neogreacă.

Referințe: *Ingeborg Bachmann: Eine Einführung (I.B., o introducere)*, 1963, cu note bibliografice și indice.

TOTUL

Cînd ne aşezam la masă ca două stane de piatră sau cînd ne întîlneam seara la uşa apartamentului pentru că ne gîndiserăm amîndoi deodată s-o încuiem, simţeam tristeţea noastră ca pe un arc întins de la un capăt al lumii la celălalt — de la Hanna la mine — iar în arc, o săgeată pregătită care ar nimeri cerul imobil drept în inimă. Cînd ne înapoiem de la uşă trecînd prin vestibul, ea la doi paşi înaintea mea, se duce în dormitor fără să spună „noapte bună", iar eu mă refugiez în camera mea, la masa mea de scris, unde stau apoi privind în gol, avînd în faţa ochilor capul ei plecat şi în urechi tăcerea ei. Oare se culcă şi încearcă să doarmă, sau stă de veghe şi aşteaptă ? Dar ce aşteaptă, din moment ce nu mă aşteaptă pe mine ?

Cînd m-am căsătorit cu Hanna, am făcut-o mai puţin de dragul ei, cît mai degrabă fiindcă rămăsese gravidă. N-aveam de ales, nu aveam nici o hotărîre de luat. Eram mişcat, fiindcă se pregătea ceva nou care pornea de la noi, şi fiindcă mi se părea că lumea sporeşte. Ca luna, în faţa căreia se cheamă că trebuie să te pleci de trei ori cînd răsare nouă şi stă, gingaşă de culoarea unui suflu, la începutul orbitei ei. Aveam clipe de absenţă, pe care nu le cunoscusem înainte. Chiar şi la birou — deşi aveam de lucru mai mult

decît cu prisosință — sau în timpul unei consfătuiri, mi se întîmpla să cad subit în această stare, în care gîndurile mi se îndreptau numai și numai spre copil, spre această ființă necunoscută, fantomatică, și porneam în întîmpinarea lui pînă-n trupul cald, ferit de lumină, în care zăcea prizonier. Copilul pe care-l așteptam, ne-a transformat. Abia dacă mai ieșeam în oraș și ne neglijam prietenii ; am căutat o locuință mai mare și am mobilat-o mai bine, mai definitiv. Din pricina copilului pe care-l așteptam, însă totul începea să se schimbe pentru mine. Mă pomeneam cu idei, așa cum dai peste o mină de o putere explozivă atît de mare încît ar fi trebuit să dai înapoi speriat, dar mergeam înainte, fără conștiința pericolului.

Hanna mă înțelegea greșit. Pentru că nu știam dacă trebuie să ne hotărîm pentru un cărucior cu roți mici sau unul cu roți mari, credea că sînt indiferent. (Zău că nu știu. Cum vrei tu. Ba da, te ascult.) Cînd stăteam lîngă ea în magazinele în care alegea bonete, cămășuțe și scutece, ezitînd între roz și bleu, între lînă sintetică și lînă naturală, îmi reproșa că nu sînt atent. Dar eram, și încă prea mult.

Cum să exprim ce se petrecea în mine ? Ce se întîmpla cu mine se asemăna cu ceea ce trebuie să simtă un sălbatic căruia i se explică deodată că lumea în care se mișcă, între vatră și tabără, între vînătoare și mîncare, între răsăritul și apusul soarelui, este și lumea care există de milioane de ani și care va pieri cîndva, care ocupă un loc infim printre o mulțime de sisteme solare, care se învîrtește cu o viteză uriașă în jurul axei sale și în același timp în jurul soarelui. Dintr-o dată au început să-mi apară în alte corelații și persoana mea și copilul căruia la un moment dat, la începutul sau la mijlocul lui noiembrie, avea să-i vină rîndul la viață, așa cum îmi venise mie, așa cum le venise tuturor înaintea mea.

Cînd stai şi te gîndeşti la toată genealogia asta şi încerci să ţi-o închipui ! E ca povestea cu mioara laie şi bălaie din cîntecul de leagăn (una laie, una bălaie, una laie, una bălaie şi aşa mai departe) : e o închipuire care te poate face ba tîmp şi somnoros, ba disperat de treaz. Eu unul n-am putut adormi niciodată după reţeta asta, deşi Hanna, care o ştie de la mama ei, susţine morţiş că e mai calmantă decît un somnifer. Poate că e calmant pentru multă lume să se gîndească la acest lanţ : iară Sem îl zămisli pe Arpahsad. Cînd Arpahsad împlini treizeci şi cinci de ani, îl zămisli pe Selah. Iar Selah îl zămisli pe Heber. Iară Heber pe Peleg. Cînd Peleg împlini treizeci şi cinci de ani, îl zămisli pe Regu, Regu pe Serug, iar Serug pe Nahor şi fiecare mai zămisli apoi o mulţime de fii şi fiice, iar fiii zămisliră mereu alţi fii şi anume Nahor pe Tarah, iar Tarah pe Avram, pe Nahor şi pe Haran. Am încercat de cîteva ori să cuget la acest proces, nu numai de la început înainte, dar şi înapoi, pînă la Adam şi Eva, din care cică ne tragem, sau pînă la hominide, din care poate că ne tragem cu adevărat, dar în orice caz există un punct obscur unde acest lanţ se pierde şi de aceea e lipsit de importanţă să te cramponezi de Adam şi Eva sau de alte două exemplare — pereche. Dar dacă nu vrei să te cramponezi de nimic şi preferi să întrebi pentru ce i-a venit cîndva fiecăruia rîndul, atunci nu ştii ce să mai faci cu tot lanţul şi cu toate zămislirile, cu primele vieţi şi nici cu ultimele. Căci fiecăruia nu-i vine decît o dată rîndul ca să ia parte la jocul pe care-l găseşte de-a gata şi pe care e ţinut să-l priceapă : reproducerea şi educaţia, economia şi politica, iar de ocupat, poate să se ocupe de bani şi sentimente, de muncă şi de invenţii, sau de justificarea regulei jocului, de ceea ce se numeşte gîndire. Dar din moment ce ne înmulţim cu atîta încredere, trebuie să ne împăcăm cu el. Jocul are

nevoie de jucători. (Sau poate jucătorii au nevoie de joc ? Doar şi eu fusesem adus pe lume cu atîta încredere, iar acum aduceam la rîndul meu un copil pe lume.

Ajunsesem să tremur numai la gîndul acesta.

Începeam să privesc totul în funcţie de copil. Mîinile mele, de pildă, care aveau să-l atingă şi să-l ţină, locuinţa noastră la etajul trei, strada din arondismentul VII, Kandlgasse, drumurile de-a crucişul şi de-a curmezişul oraşului pînă la livezile din Parter şi, în cele din urmă, lumea întreagă din jur pe care aveam să i-o explic. De la mine avea să audă numele lucrurilor : masă şi pat, nas şi picior. Şi cuvinte ca : spirit şi Dumnezeu şi suflet, după părerea mea cuvinte inutilizabile, dar nu puteai să i le tăinuieşti, şi cuvinte pentru mai tîrziu, complicate ca : rezonanţă, diapozitiv, milenarism şi astronautică. Va trebui să am grijă ca fiul meu să afle ce înseamnă fiecare şi cum se întrebuinţează fiecare lucru, o clanţă de uşă şi o bicicletă, o apă de gură şi un formular. În capul meu era un vîrtej...

Cînd se născu copilul, fireşte că n-aveam ce face cu marea învăţătură. Se născuse, era pe lume, galben de icter, boţit, jalnic şi nu eram pregătit pentru un singur lucru — că trebuie să-i dau un nume. M-am înţeles la repezeală cu Hanna şi indicarăm trei nume care fură înscrise în registru. Numele tatălui meu, al tatălui ei şi al bunicului meu. Din aceste trei nume nici unul n-a fost utilizat vreodată. La sfîrşitul primei săptămîni de viaţă, copilul se chema Fipps. Nu ştiu cum am ajuns să i-l dăm.

Poate că sînt şi eu vinovat, căci încercam ca şi Hanna care era inepuizabilă în inventarea şi combinarea silabelor fără sens, să-i caut un nume de alint, pentru că numele adevărate nu se potriveau de loc cu minuscula lui fiinţă golaşe. Din toate încercările, se

înfiripă în sfîrşit acest nume care m-a înfuriat apoi mereu în decursul anilor. Cîteodată îmi venea să pun vina pe copil, ca şi cum ar fi putut să se apere singur, ca şi cum n-ar fi fost doar o întîmplare. Fipps ! Va trebui să-l numesc aşa în continuare, să-l fac de rîs şi după moarte şi să ne facă de rîs şi pe noi.

Pe cînd Fipps stătea în pătuţul lui alb-albăstrui, treaz sau adormit, iar eu nu eram bun de altceva decît să-i şterg cîteva picături de salivă sau de lapte acrişor de pe gură, să-l iau în braţe cînd ţipa, în speranţa să-i aduc alinarea, m-am gîndit pentru prima oară că şi el are intenţii în ce mă priveşte, dar că-mi lasă timp să le descopăr, ba chiar vrea cu tot dinadinsul să-mi lase un răgaz, ca o arătare care îţi apare şi dispare în întuneric spre a-ţi apărea din nou şi a-ţi arunca aceleaşi priviri de neînţeles. Adesea şedeam lîngă pătuţul lui uitîndu-mă la feţişoara asta puţin mobilă, la ochii aceştia care nu priveau în vreo direcţie precisă şi-i studiam trăsăturile ca pe o scriptură din bătrîni pentru a cărei descifrare nu există puncte de reper. Mă bucuram să văd că Hanna se preocupa netulburată de necesităţile imediate, îi dădea să sugă, îl lăsa să doarmă, îl trezea, îl schimba, îl înfăşa cum era reglementar. Îi curăţa nasul cu un tamponaş de vată şi pulveriza un nor de pudră între coapsele lui grăsuţe ca şi cum asta l-ar scoate şi ar scoate-o şi pe ea din toate încurcăturile prezente şi viitoare.

După cîteva săptămîni am încercat să-i smulg întîiul zîmbet. Dar cînd ne făcu surpriza unui surîs, strîmbătura rămase pentru mine enigmatică şi fără nici o legătură cu nimic. Şi cînd începu să-şi îndrepte privirea tot mai des şi mai direct asupra noastră sau să-şi întindă braţele spre noi, mă cuprinse bănuiala că o făcea în neştire şi că doar noi îi atribuiam mo-

tive pe care mai tîrziu le va accepta şi el. Nici Hanna, nici altcineva nu m-ar fi înţeles, dar neliniştea mea începu în epoca aceea. Mă tem că încă de pe atunci am început să mă înstrăinez de Hanna, s-o exclud tot mai mult din gîndurile mele şi s-o ţin la distanţă de ele. Descopeream o slăbiciune în mine — copilul m-a făcut s-o descopăr — şi impresia că sînt pe cale să sufăr o înfrîngere. Aveam treizeci de ani, ca şi Hanna care arăta gingaşă şi tînără cum nu arătase niciodată. Mie însă copilul nu-mi dăduse o nouă tinereţe. Pe măsură ce sfera existenţei sale se lărgea, eu mi-o restrîngeam pe a mea. La fiecare zîmbet, la fiecare chiot de bucurie, la fiecare ţipăt al lui, mă dădeam înapoi pînă la perete. N-aveam puterea să sugrum în germene acel zîmbet, acel gîngurit, acele ţipete. Or, tocmai de asta ar fi fost vorba !

Timpul care-mi rămase trecu repede. Fipps şedea în capul oaselor în cărucior, îi ieşeau primii dinţi, plîngea mult ; în curînd se înălţă, se ridică în picioare, stătea clătinîndu-se, apoi tot mai sigur, o porni de-a buşilea prin cameră şi într-o bună zi articulă primele cuvinte. Nu mai putea fi oprit şi tot nu ştiam încă ce e de făcut.

Ce era de făcut ? Înainte crezusem că trebuie să-l învăţ ce-i lumea. De cînd cu convorbirile mute între mine şi el, nu mai ştiam, dar credeam altfel. Oare nu era în putinţa mea, de exemplu, să-i tăinuiesc denumirea lucrurilor, să nu-l învăţ întrebuinţarea obiectelor ? El era primul om. Cu el începea totul şi nu era de susţinut cu certitudine că prin el totul n-ar putea deveni absolut altfel. Nu era mai bine să las lumea în seama lui, goală, fără sens ? În fond, nu eram obligat să-l iniţiez în scopuri şi ţeluri, în ce e bine şi ce e rău, în ce e real şi ce pare doar real. De ce să-l trag înspre mine, să-l fac să ştie şi să creadă, să se bucure şi să sufere ! Aici unde ne aflăm, lumea e cea mai rea dintre lumi şi

nimeni pînă azi n-a cuprins-o cu mintea, dar în punctul unde se afla el, nimic nu era încă hotărît. Nimic deocamdată. Pentru cîtă vreme încă ?

Deodată mi-am dat seama : totul ţine de limbaj şi nu numai de această limbă germană creată împreună cu celelalte în turnul lui Babel, pentru a încurca lumea. Căci dedesubtul lor mai mocneşte o altă limbă al cărei domeniu cuprinde şi gesturile, desfăşurarea gîndurilor şi desfăşurarea sentimentelor, şi tocmai în această limbă rezidă toată nenorocirea noastră. Totul depindea de putinţa mea de a feri copilul de graiul nostru pînă să poată iniţia un altul şi întemeia o nouă epocă.

Adesea ieşeam la plimbare singur cu Fipps şi cînd regăseam la el cîte ceva din ce se datora Hannei : manifestări de tandreţe, cochetării, joacă, mă îngrozeam. Începea să semene cu noi. Dar nu numai cu Hanna şi cu mine, nu, cu oamenii în genere. Existau însă clipe în care se comporta independent ; în acele momente îl observam cu insistenţă. Toate drumurile îi erau indiferente. Toate fiinţele la fel. De Hanna şi de mine se simţea mai apropiat desigur numai pentru că noi ne învîrteam mereu în jurul lui. Dar şi asta îi era indiferent. Pentru cîtă vreme încă ?

Se temea. Dar încă nu de o avalanşă sau de o josnicie, ci de o frunză care începea să se agite într-un copac sau de un fluture. Muştele îl speriau peste măsură. Iar eu mă gîndeam : cum o să poată trăi cînd un copac întreg se va pleca în bătaia vîntului şi eu voi fi lăsat aşa, nelămurit ? !

Se întîlni pe trepte cu copilul vecinilor, întinse mîna neîndemînatic să-l apuce şi nimerindu-i la întîmplare obrazul, se dădu înapoi ; poate nu ştia că avea în faţa sa un copil. Înainte, ţipa cînd nu se simţea bine, dacă ţipa acum, era vorba de mai mult. Asta se întîmpla adesea înainte de a adormi sau cînd era luat pe sus şi

adus la masă sau cînd i se lua vreo jucărie. Îl cuprindea furia. Era în stare să se tăvălească pe jos, să se cramponeze de covor şi să urle pînă se făcea vînăt la faţă şi avea spume la gură. În somn scotea uneori ţipete de parcă i s-ar fi aşezat un vampir pe piept. Aceste ţipete mă întăreau în credinţa că mai îndrăznea să strige şi că strigătele lui aveau efect.

Dar vai, într-o zi...

Hanna îi făcea reproşuri duioase şi-i spunea că-i prost crescut. Îl strîngea la piept, îl săruta, sau se uita în ochii lui cu seriozitate şi-l îndemna să n-o supere pe maică-sa. Se pricepea de minune să ispitească. Stătea mereu aplecată peste fluviul fără nume dintre noi şi el, încercînd să-l aducă dincoace, umbla de colo pînă colo pe malul nostru şi-l ademenea cu ciocolată şi portocale, cu sfîrleze şi ursuleţi.

Iar cînd arborii răspîndeau umbră, mi se părea că aud un glas : învaţă-l limba umbrelor ! Lumea e o încercare şi ajunge că această încercare a fost repetată mereu în acelaşi fel şi cu acelaşi rezultat. Fă o altă încercare ! Lasă-l să se ducă la umbre ! Rezultatul de pînă acum a fost mereu o viaţă plină de vini, de dragoste şi de disperare. Începusem să mă gîndesc la toate lucrurile generalizînd ; aşa cum îmi veneau în minte asemenea vorbe. Dar eu aş putea să-l feresc de vină, de dragoste şi de orice fatalitate, făcîndu-l liber pentru un alt fel de viaţă.

Duminica hoinăream cu el prin Pădurea Vieneză şi cînd ajungeam la o apă, ceva în mine zicea : învaţă-l limba apei ! Treceam peste pietre, peste rădăcini. Învaţă-l limba pietrelor ! Învaţă-l să prindă noi rădăcini ! Frunzele căzeau, căci venise iarăşi toamna. Învaţă-l limba frunzelor !

Dar cum nu cunoşteam nici un cuvînt din acele limbi sau nu găseam nici unul, cum n-aveam decît limba mea şi nu-i puteam depăşi hotarele, îl purtam

mut pe cărări la deal şi la vale, apoi spre casă, unde învăţa să formeze propoziţii şi intra în capcană. Începuse să manifeste dorinţi, să exprime rugăminţi, să dea porunci sau să vorbească numai ca să nu tacă. În timpul plimbărilor duminicale de mai tîrziu, smulgea fire de iarbă, ridica viermi de pe jos, prindea gîndaci. Acum lucrurile nu i se mai păreau toate la fel, le examina, omora vietăţi dacă nu i le luam din mînă la timp. Acasă desfăcea în bucăţele cărţi, cutii şi pe Haplea al lui. Punea mîna pe toate, acapara obiectele cu violenţă, le muşca, le pipăia, le arunca sau le ţinea strîns. Dar vai, într-o zi ! Într-o zi va şti el cum stau lucrurile.

Hanna, care în vremea aceea mai era comunicativă, îmi atrăgea atenţia asupra celor spuse de Fipps : era încîntată de privirile lui nevinovate, de spusele lui nevinovate şi de tot ce făcea. Dar eu nu mai descopeream nici o nevinovăţie în el, de cînd nu mai era neajutorat şi mut ca în primele săptămîni. Iar pe vremea aceea probabil că nu fusese nevinovat, ci doar incapabil de orice manifestare, un boţ de carne delicată cu un păr fin de culoarea inului, cu răsuflare firavă, cu un cap uriaş şi tîmp, care prindea ca un paratrăznet mesajele lumii descărcîndu-le de explozibil.

Cînd se făcu mai mărişor, Fipps se juca adesea cu alţi copii într-o fundătură de lîngă casă. Odată, întorcîndu-mă la ora mesei spre casă, l-am văzut cu alţi trei băieţaşi umplînd o cutie de conserve cu apă din şuvoiul ce se scurgea la marginea trotuarului. Apoi făcură cerc şi discutară. Semăna cu o consfătuire. (Aşa se sfătuiesc inginerii cu privire la punctul în care să pornească o sondare şi să înceapă forajul.) Se aşezară pe vine pe trotuar şi Fipps, care ţinea cutia de conserve, era gata să verse apa, cînd se ridicară şi se duseră ceva mai încolo. Dar nici acest loc nu părea potrivit pentru ce aveau de gînd să facă. Se ridicară

din nou. Era o tensiune în atmosferă. Ce tensiune bărbătească! Trebuia să întreprindă ceva! Şi apoi, la vreun metru de acolo, găsiră locul cuvenit. Se lăsară iar pe vine, amuţiră şi Fipps înclină cutia. Apa murdară se revărsă pe pietre. Rămaseră cu ochii pironiţi asupra lor, tăcuţi şi solemni. Fapta era săvîrşită. Poate că reuşise. Desigur că le reuşise. Lumea se putea bizui pe aceşti mici bărbaţi care o făceau să meargă înainte. O vor face să înainteze, acum eram încredinţat. Am intrat în casă, am urcat treptele şi m-am aruncat pe pat, în dormitor. Lumea fusese împinsă înainte, fusese găsit punctul din care putea să fie împinsă înainte, mereu în aceeaşi direcţie. Sperasem că fiul meu nu va găsi direcţia. Şi cîndva, de mult, mă temusem chiar că nu se va putea adapta. Netotul de mine, mă temusem că nu va găsi direcţia!

M-am sculat, m-am dus la robinet şi mi-am aruncat apă rece peste faţă de cîteva ori, cîtă puteam ţine în ambele palme: Nu mai voiam acest copil. Îl uram pentru că se pricepea prea bine, pentru că-l vedeam păşind pe toate făgaşele.

Umblam de colo pînă colo şi ura mea se extindea asupra a tot ce venea de la oameni: liniile de tramvai, numerele caselor, titlurile, diviziunile timpului, toată grămada de vechituri a născocirilor înşirate care se cheamă ordine, serviciul de transport al gunoaielor, programele de prelegeri şi conferinţe, oficiile de stare civilă, toate aceste instituţii lamentabile pe care nu le mai poţi ataca, pe care de fapt nimeni nu le atacă vreodată, aceste altare pe care adusesem jertfe, dar pe care nu eram dispus să-mi văd copilul aducînd jertfe. De unde şi pînă unde era el obligat s-o facă? Nu el organizase lumea, nu el pricinuise avariile ei. De ce să se instaleze în ea? Apelam la Oficiul populaţiei, la şcoli şi cazărmi strigînd: Daţi-i o şansă! Daţi-i copilului meu, pînă nu e contaminat, o singură

şansă ! Mă ocăram cu furie pentru că-l silisem pe fiul meu să intre în această lume şi pentru că nu întreprindeam nimic ca să-l liberez. Eram dator s-o fac pentru el, eram obligat să acţionez, să plec cu el, să mă mut pe o insulă. Dar unde există o insulă de pe care un om să poată întemeia o lume nouă ? Eram prizonier împreună cu copilul meu şi condamnat dinainte să particip la lumea veche. De aceea m-am lepădat de copil. L-am slobozit din dragostea mea. Căci acest copil era în stare de orice, numai nu de a ieşi din rînd, de a sparge cercul diabolic.

Fipps şi-a petrecut anii pînă la vîrsta şcolară cu joaca. I-a pierdut cu joaca în sensul cel mai adevărat al cuvîntului. Îi doream din inimă să guste plăcerea jocurilor, dar nu a acestora care-l îndrumau spre alte jocuri de mai tîrziu. De-a v-aţi ascunselea şi de-a prinselea, de-a numărătoarea şi eliminarea, de-a hoţii şi jandarmii. Doream pentru el alte jocuri, pure, alte basme decît cele cunoscute. Dar nu-mi dădea în gînd nimic nou iar el era pornit doar spre imitaţie. Pare cu neputinţă, dar nu există scăpare pentru noi. Mereu se împarte totul în sus şi jos, în bine şi rău, luminos şi obscur, în cantitate şi calitate, prieteni şi duşmani şi cînd apar în fabule alte făpturi sau animale, capătă numaidecît trăsături omeneşti.

Pentru că nu mai ştiam cum şi în vederea cărui scop să-l formez, am renunţat. Hanna a observat că nu mă mai ocupam de el. Odată am încercat să stăm de vorbă despre asta şi atunci şi-a holbat ochii la mine ca la un monstru. N-am apucat să-i exprim toate argumentele, fiindcă s-a sculat, mi-a tăiat vorba şi s-a dus în camera copilului. Era seara, şi din seara aceea ea, căreia înainte nu i-ar fi dat în gînd aşa ceva cum nu mi-a dat nici mie, a început să înveţe copilul să-şi facă rugăciunea : rugăciuni de seară pentru copii, ca : *Eu sînt mic, tu fă-mă mare* sau, *Doamne fă-mă evla-*

vios şi altele. Nu m-am sinchisit nici de asta, dar probabil că au ajuns să aibă un repertoriu bogat. Cred că Hanna dorea prin asta să-l ocrotească. I-ar fi convenit orice în acest scop, o cruce sau un fetiş, un descîntec sau altceva. În fond, avea dreptate din moment ce Fipps avea să ajungă în curînd printre lupi şi în curînd avea să urle cu lupii. „În plata Domnului" era poate ultima posibilitate. L-am părăsit amîndoi, fiecare în felul lui.

De cîte ori Fipps venea de la şcoală cu o notă proastă, nu-i spuneam nimic, dar nici nu-l consolam. Hanna se necăjea în secret. În fiecare zi se aşeza după masă lîngă el, îl ajuta la lecţii, îl asculta. Se ocupa de treaba asta cum nu se poate mai bine. Dar eu nu credeam în această treabă bună. Mi-era indiferent dacă Fipps avea să urmeze mai tîrziu liceul sau nu, dacă avea să ajungă ceva sau nu. Un muncitor doreşte ca fiul său să ajungă medic, un medic să-l vadă cel puţin tot medic. Eu nu înţeleg asta. Nu doream să-l ştiu pe Fipps nici mai deştept nici mai bun decît eram noi. Şi nu ţineam nici să mă iubească ; nu era nevoie să mă asculte, să-mi facă pe voie. Nu. Voiam... Aş fi vrut doar s-o ia de la capăt, să-mi arate printr-un singur gest că nu va fi silit să repete gesturile noastre. Dar nu mi-a fost dat să-l văd făcînd vreunul de acest fel. Eu mă născusem din nou, el însă nu ! Eu eram de fapt cel în cauză, eu eram primul om şi am ratat totul, n-am făcut nimic.

Nu doream nimic pentru Fipps, absolut nimic. Doar îl observam în continuare. Nu ştiu dacă e permis ca un bărbat să-şi observe propriul copil în felul acesta. Aşa cum un cercetător urmăreşte un „caz". Observam acest nepromiţător caz de om. Acest copil pe care nu puteam să-l iubesc aşa cum n-o iubeam pe Hanna, de care totuşi nu mă lepădam, pentru că nu mă putea decepţiona. Ea făcuse parte, de la început, de cînd am

întîlnit-o, din acelaşi soi de oameni ca mine, bine făcută, priceputâ, puţin deosebită şi totuşi nu o femeie şi, apoi, soţia mea. Învinuiam copilul şi mă învinuiam pe mine — pe el, fiindcă nimicise o speranţă supremă, iar pe mine fiindcă nu eram în stare să-i pregătesc terenul. Aşteptasem de la el pentru că era copil. da, mă aşteptasem să mîntuiască lumea. Cine ar auzi aceste vorbe ar zice că e o monstruozitate. Într-adevăr am procedat monstruos faţă de acest copil, dar ceea ce speram nu era o monstruozitate. Numai că nu fusesem pregătit ca toţi cei dinaintea mea, să am copilul. nu mă gîndisem la nimic cînd o luasem pe Hanna în braţe, cînd mă potoleam în îmbrăţişarea ei — nu puteam gîndi. A fost bine că m-am căsătorit cu Hanna şi nu numai de dragul copilului, dar mai tîrziu n-am mai fost fericit cu ea, ci doar atent să nu-i mai fac încă un copil. Ea şi-l dorea, am motiv s-o presupun, deşi acum nu mai vorbeşte de asta şi nici n-o trădează prin nimic. S-ar putea crede că Hanna se gîndeşte acum mai mult ca oricînd să mai aibă un copil, dar e ca împietrită. Nu pleacă de lîngă mine şi nici nu vine spre mine. Îmi poartă sîmbetele cum nu e permis să i le porţi unui om, deoarece nu e stăpîn peste asemenea lucruri neînţelese ca viaţa şi moartea. I-ar fi plăcut pe vremuri să crească o droaie de progenituri, iar eu am împiedicat-o. Ea ar fi acceptat toate condiţiile, eu nici una. Mi-a explicat odată, cînd ne certam, cîte ar vrea să facă şi să agonisească ea pentru Fipps. Totul : o cameră mai luminoasă, mai multe vitamine, un costum de marinar, mai multă dragoste, toată dragostea, un depozit de dragoste ar fi vrut ea să strîngă ca să-i ajungă pentru toată viaţa, din pricina lumii de afară, din pricina oamenilor... o instrucţie şcolară îngrijită, limbi străine, atenţie ca să-i descoperim talentele. Plîngea şi se necăjea pentru că eu rîdeam de toate astea. Cred că nu s-a gîndit nici o clipă că Fipps

ar putea face parte dintre oamenii din „lumea de afară", că ar putea răni, jigni, înşela, ucide ca ei, că ar putea fi măcar în stare de o faptă meschină, iar eu aveam toate motivele s-o presupun. Căci răul, cum numim noi acest lucru, zăcea în copil ca un focar de infecţie. Nici măcar nu era nevoie să mă gîndesc la povestea cu cuţitul, ca s-o ştiu. Lucrurile începuseră mult mai de timpuriu, pe cînd avea vreo trei sau patru ani. Intrînd în cameră, l-am văzut umblînd furios de colo pînă colo şi plîngînd ; i se răsturnase un turn clădit din pietrele jocului de construcţii. Deodată încetă să se văicărească şi zise încet şi apăsat : „Am să dau foc casei. Am să fac totul praf. Şi pe voi toţi am să vă fac praf". L-am luat pe genunchii mei, l-am mîngîiat, i-am promis să-i reclădesc turnul. El şi-a repetat ameninţările. Hanna, care intrase între timp, fu pentru prima oară zdruncinată în încrederea ei. Îl certă şi-l întrebă cine l-a învăţat asemenea vorbe. „Nimeni" zise el cu hotărîre.

Apoi a dat brînci unei fetiţe care stătea în aceeaşi casă de s-a rostogolit pe trepte pînă jos. A fost, desigur, speriat după aceea, a plîns, a promis să nu mai facă niciodată şi a mai făcut-o totuşi încă o dată. Într-o vreme, de cîte ori se ivea prilejul, încerca s-o lovească pe Hanna. A trecut şi asta.

Uit bineînţeles, să arunc în cumpănă cîte lucruri drăguţe spunea, ce drăgăstos ştia să fie, ce îmbujorat se trezea dimineaţa. Le-am remarcat şi pe acestea toate, de multe ori am fost ispitit să-l iau repede în braţe şi să-l sărut, cum făcea Hanna, dar nu voiam ca aceste lucruri să mă liniştească şi să mă înşele.

Eram cu ochii în patru. Căci ceea ce speram nu era o monstruozitate. Nu aveam planuri măreţe pentru copilul meu, dar acel puţin lucru, acea mică deosebire o doream intens. Fireşte, cînd un copil se cheamă Fipps... dar trebuie neapărat să facă acestui nume

atîta cinste ? Să umbli mereu cu un nume de cățel de salon ! Să pierzi unsprezece ani cu dresajul. (Să mănînci cu mîna dreaptă. Să umbli drept. Să faci semn cu mîna în chip de salut. Să nu vorbești cu gura plină.) De cînd mergea la școală, eram mai mult plecat decît acasă. Jucam șah la cafenea sau mă închideam în odaie, sub pretext că am de lucru și citeam. Am făcut cunoștință cu Betty, o vînzătoare dintr-un magazin pe Mariahilferstrasse, căreia îi aduceam ciorapi, bilete de cinema sau ceva de mîncare, obișnuind-o cu prezența mea. Era puțin vorbăreață, fără pretenții, supusă și cunoștea cel mult bucuria mîncării, încolo își petrecea serile libere lipsită de bucurii. Timp de un an mă duceam destul de des la ea, mă culcam lîngă ea pe pat în camera mobilată în care stătea, bînd un pahar de vin, în timp ce ea citea o revistă ilustrată, apoi îmi acorda fără să se mire ce-i pretindeam. Era o epocă de maximă confuzie din pricina copilului. Nu mă culcam niciodată cu Betty, dimpotrivă, eram în căutarea autosatisfacerii tăinuite și rușinoase, a eliberării de femeie, de sexul opus. Asta pentru a nu fi prins în mreje, pentru a fi independent. Nu mai voiam să mă culc alături de Hanna, fiindcă i-aș fi cedat.

Deși nu-mi dădeam osteneala să învălui în taină absențele mele de acasă în timpul atîtor seri, mi se părea că Hanna nu bănuiește nimic. Într-o zi am descoperit că nu este așa. Mă văzuse o dată cu Betty la cafeneaua Elsahof, unde ne întîlneam după închiderea magazinelor și apoi, peste două zile, mă văzuse din nou stînd cu Betty la coadă, pentru bilete, în fața cinematografului Cosmos. Hanna se comportă cu totul neobișnuit ; își trecu privirea peste mine ca peste un străin, așa că n-am știut ce să fac. Am schițat un vag salut din cap, am înaintat, simțind mereu mîna lui Betty în a mea, spre casa de bilete și, oricît mi-ar părea acum retrospectiv de necrezut, am intrat într-a-

devăr la cinema. După spectacol, în timp ce mă pregăteam să primesc reproşuri şi-mi plănuiam apărarea, am luat un taxi, deşi nu eram departe de casă, ca şi cum prin grabă aş mai fi putut drege sau împiedica ceva. Cum Hanna nu scoase o vorbă, m-am apucat să debitez textul pregătit dinainte. Ea tăcea mereu, ca şi cum aş fi vorbit de lucruri care n-o privesc. În cele din urmă deschise totuşi gura ca să-mi spună cu timiditate că ar trebui să mă gîndesc la copil. „De dragul lui Fipps..." Spuse chiar vorbele astea. Mă simţeam învins de încurcătura ei, i-am cerut iertare, am îngenunchiat în faţa ei ; am promis spunînd faimosul „niciodată" şi într-adevăr n-am mai revăzut-o pe Betty niciodată. Nu ştiu de ce i-am scris cu toate acestea două scrisori, pe care desigur că nu punea nici un preţ. N-am primit nici un răspuns şi nici nu-l aşteptam. Ca şi cum aş fi adresat aceste scrisori mie însumi sau Hannei, mă destăinuisem în ele cum n-o făcusem niciodată faţă de nimeni. Uneori mă temeam să nu fiu şantajat de Betty. Dar de ce şantajat ? I-am trimis bani. Cum să mă şantajeze din moment ce Hanna ştia ? Ce zăpăceală ! Ce vid !

Mă simţeam stins ca bărbat, impotent. Şi-mi doream să rămîn aşa. În măsura în care era vorba de o problemă, eram încredinţat că se va rezolva în favoarea mea. Să ies din rîndul oamenilor sexuaţi, să ajung la un sfîrşit, un sfîrşit, asta-mi doream.

Dar în tot ce s-a întîmplat nu este vorba de mine, sau de Hanna sau de Fipps, ci despre un tată şi un fiu, despre o vină şi o moarte.

Am citit cîndva într-o carte următoarea frază : „Nu e în felul cerului să ridice capul." Ar fi bine dacă toată lumea ar cunoaşte această frază care vorbeşte despre necuviinţa cerului. O nu, nu e într-adevăr în felul lui să privească în jos, să dea un semn rătăciţilor de sub el. Cel puţin nu atunci cînd se petrece o dramă

atît de sumbră în care are şi el un rol, acest cel-de-sus închipuit. Tată şi fiu. Un fiu — faptul că există aşa ceva, e de neconceput. Îmi vin în minte asemenea vorbe, pentru că nu există un cuvînt clar pentru acest lucru obscur ; cum te gîndeşti la el, cum te întuneci la minte. Lucru obscur : căci era sămînţa mea, de nedefinit şi misterios chiar şi pentru mine, şi apoi sîngele Hannei din care se înfruptase copilul şi care însoţise naşterea, toate laolaltă un lucru obscur. Şi s-a isprăvit cu sînge, cu sîngele lui de copil, strălucind aprins, cu un ţipăt care a curs din rana de la cap.

Nu mai putea spune nimic cînd zăcea acolo, pe o ieşitură de stîncă, în prăpastie, numai către elevul care a ajuns primul la el i-a spus : „Tu". Voia să ridice mîna să-i arate ceva sau să se prindă de el. Dar mîna nu s-a mai ridicat. Şi, în cele din urmă, după cîteva clipe, cînd învăţătorul se aplecă peste el, şopti totuşi : „Vreau acasă".

Mă feresc să cred, din pricina acestor cuvinte, că dorea în mod expres să ne vadă, pe Hanna şi pe mine. Orice om „vrea acasă" cînd simte că e pe moarte, şi el o simţea. Era copil, n-avea mari mesaje de transmis. Căci Fipps era doar un copil cu totul obişnuit, nimic extraordinar nu-i putea tulbura ultimul gînd. Copiii ceilalţi şi învăţătorul s-au apucat apoi să caute beţe, să improvizeze o targă şi l-au dus pînă în sat. A murit pe drum, aproape numaidecît după primii paşi. S-a stins ? S-a prăpădit ? În înştiinţarea de deces am scris aşa : „...Ne-a fost răpit printr-un accident unicul nostru copil". La tipografie, omul care lua comenzile ne-a întrebat dacă nu vrem să punem : „unicul nostru copil mult iubit", dar Hanna, căci ea vorbea cu el la telefon, zise nu, asta se înţelege de la sine, iubit sau mult iubit, de altfel nu mai are nici o importanţă. Eram atît de nechibzuit, încît voiam s-o îmbrăţişez pentru acest răspuns, într-atît decăzuseră

sentimentele mele față de ea. M-a dat la o parte. Mă întreb dacă mai remarca prezența mea. În fond, ce mi-o fi reproșînd oare ?

Hanna, care de atîta vreme îi purtase singură de grijă, umbla neobservată prin casă, ca și cum lumina reflectorului care o învăluia cînd stătea în centrul lumii cu Fipps sau prin Fipps, n-ar mai cădea asupra ei. Nu se mai poate afirma nimic despre ea, ca și cînd n-ar avea nici însușiri, nici caracteristici. Înainte fusese totuși veselă, vioaie, tematoare, blîndă și severă, mereu gata să dirijeze copilul, să-l lase să zburde în voie și să-l strîngă apoi iarăși la piept. După incidentul cu cuțitul, de pildă, și-a trăit epoca ei de glorie, ardea de generozitate și înțelegere, avea prilejul să-și arate fidelitatea față de copil în toate greșelile lui, să fie de partea lui orice ar fi făcut și în fața oricărei instanțe. Asta s-a întîmplat cînd Fipps era în clasa treia. Se năpustise cu un briceag asupra unui conșcolar. Voia să i-l înfigă în piept, dar vîrful alunecă și-l nimeri doar în braț. Am fost chemați la școală și am avut o întrevedere penibilă cu directorul, cu învățătorii și cu părinții copilului rănit, — penibilă pentru că nu puneam la îndoială că Fipps era în stare de așa ceva și de altele și mai și, dar nu puteam spune ce gîndeam — penibilă pentru că punctele de vedere pe care m-au silit să le accept nu mă interesau de fel. Ce ar fi trebuit să facem cu Fipps asta nu era limpede pentru nici unul dintre ei. Fipps plîngea, ba cu îndărătnicie, ba cu disperare și, dacă se poate trage o concluzie, susțin că-i părea rău de cele întîmplate. N-am reușit totuși să-l determinăm să se apropie de copilul rănit și să-i ceară iertare. L-am silit și ne-am dus toți trei la spital. Dar cred că Fipps, care nu avea nimic cu copilul acela în momentul în care s-a aruncat asupra lui, a început să-l urască din clipa în care a fost silit să pronunțe cuvintele prescrise. Nu era în el o mînie

de copil, ci o ură de adult, subtilă şi foarte stăpînită. Reuşise să aibă un sentiment complex şi greu de suportat, pe care-l ascundea de oricine, şi era parcă promovat la rangul de om.

De cîte ori mă gîndesc la excursia cu şcoala, prin care s-a sfîrşit totul, îmi vine în minte şi povestea cu cuţitul, ca şi cum cele două întîmplări ar fi legate oarecum, prin şocul care mi-a amintit din nou de existenţa copilului meu. Căci abstracţie făcînd de aceste întîmplări, cei cîţiva ani de şcoală îmi apar ca un vid în memoria mea, pentru că nu luam în seamă cum creştea, cum i se lumina mintea şi cum senzaţiile îi deveneau mai clare. Probabil că a fost ca toţi copiii de vîrsta lui : dezlănţuit şi tandru, gălăgios şi tăcut, în ochii Hannei cu mii de trăsături deosebite, cu tot ce putea fi unic — în ochii Hannei.

Directorul şcolii mi-a telefonat la birou. Asta nu se mai întîmplase, căci chiar atunci cînd s-a petrecut povestea cu cuţitul s-a telefonat acasă şi abia după aceea m-a înştiinţat Hanna. Mi-a dat întîlnire peste o jumătate de oră în holul firmei la care lucram. Am traversat împreună strada şi am intrat într-o cafenea. Încercase să-mi spună ce avea de spus întîi în hol, apoi pe stradă, dar simţea şi la cafenea că locul nu era potrivit. Probabil că nici nu există un loc potrivit pentru a comunica unui părinte că i-a murit copilul.

A spus că nu e vina învăţătorului.

Am dat din cap, eram de acord.

O luaseră pe un drum bun, dar Fipps se desprinsese de ceilalţi din zburdălnicie sau din curiozitate, poate că voia să caute o bîtă.

Directorul începu să se bîlbîie.

„Fipps, zise, a alunecat de pe o stîncă şi a căzut pe cea de dedesubt".

Rana de la cap se pare că n-ar fi fost gravă în sine, doctorul a găsit pe urmă explicaţia morţii rapide : un chist, de care probabil că aveam cunoştinţă...

Am dat din cap. Un chist ? Nu ştiam ce e aia.

Şcoala e adînc mîhnită, îmi spuse directorul. S-a instituit o comisie de anchetă, a fost anunţată poliţia...

Nu mă gîndeam la Fipps, ci la învăţătorul de care mi-era milă, şi i-am dat să înţeleagă că din partea mea n-are de ce să se teamă.

Nimeni nu era vinovat. Nimeni.

M-am sculat înainte de a fi putut comanda ceva, am pus un shiling pe masă şi ne-am despărţit. M-am întors la birou şi apoi am plecat din nou la cafenea, ca să beau totuşi o cafea, deşi aş fi preferat un coniac sau un rachiu. Nu îndrăzneam să iau un coniac. Era ora prînzului şi trebuia să mă duc acasă şi să-i spun Hannei. Nu ştiu cum am reuşit şi ce i-am spus. Cred că trebuie să fi priceput despre ce e vorba de cum ne-am îndepărtat de uşa apartamentului şi am trecut prin vestibul. S-a petrecut atît de repede. Am fost nevoit s-o culc în pat şi să chem doctorul. Îşi pierduse minţile şi, pînă să leşine, a ţipat într-una. Scotea urlete îngrozitoare, la fel ca la naştere, iar eu tremuram de grija ei, ca şi atunci. Doream doar atît, să nu i se întîmple nimic. Aveam un singur gînd : Hanna ! Nu mă gîndeam la copil.

În zilele următoare am făcut toate demersurile singur. La cimitir — tăinuisem faţă de Hanna ora înmormîntării — directorul a ţinut o cuvîntare. Era o zi frumoasă, sufla un vînticel, panglicile coroanelor mortuare se ridicau şi fîlfîiau ca la o serbare. Directorul vorbea mereu. Pentru prima oară am văzut clasa întreagă, copiii cu care Fipps petrecuse aproape toate jumătăţile lor de zi, o ceată de indivizi mititei care se uitau abătuţi în gol şi printre ei ştiam că este

unul pe care Fipps a vrut să-l înjunghie. Există un frig interior care face ca lucrurile din cea mai mare apropiere şi din cea mai mare depărtare să ne fie la fel de îndepărtate. Mormîntul împreună cu cei din jurul lui şi cu coroanele se îndepărta. Vedeam tot cimitirul central undeva, departe, la orizont, îndreptîndu-se spre răsărit, şi cînd au venit toţi, pe rînd, să-mi strîngă mîna, am simţit doar o strînsoare după alta, dar vedeam feţele acolo în depărtare, le vedeam cu precizie, ca din apropiere, dar depărtate, mult depărtate.

Învaţă tu însuţi limbajul umbrelor ! Învaţă tu însuţi !

Dar acum, de cînd a trecut totul şi nici Hanna nu mai stă ore întregi în camera lui şi mi-a permis să încui uşa prin care Fipps trecuse de atîtea ori valvîrtej, acum vorbesc uneori cu dînsul în graiul pe care nu-l pot aproba. Sălbăticuţul meu. Inimioara mea.

Sînt gata să-l duc în cîrcă şi-i promit un balon albastru, o plimbare cu barca pe bătrîna Dunăre şi mărci poştale. Îi suflu pe genunchi cînd s-a lovit şi-l ajut la lecţia de aritmetică.

Chiar dacă prin asta nu pot să-l readuc la viaţă, nu e totuşi prea tîrziu ca să judec : l-am acceptat pe acest fiu. N-am putut fi prietenos cu el, fiindcă am mers prea departe.

Să nu mergi prea departe. Învaţă deocamdată să mergi ceva mai departe. Învaţă tu însuţi. Dar ar trebui mai întîi să poţi destrăma pagina de doliu care se aşterne între un bărbat şi o femeie. Această distanţă, care se măsoară prin tăcere, cum să scadă vreodată ? Căci în veci, acolo unde pentru mine e un cîmp minat, pentru Hanna va fi o grădină.

Nu mai cuget, ci aş vrea să mă ridic, să străbat culoarul întunecos şi, fără să trebuiască să pronunţ

o vorbă, să ajung la Hanna. Nu contez pe nimic în acest scop, nu mă uit nici la mîinile mele care ar urma s-o cuprindă, nici la gura mea cu care aş închide gura ei. Nu importă cu ce accent înainte de orice vorbă, cu ce căldură înainte de orice simpatie m-aş apropia de ea. Nu pentru ca s-o reciştig m-aş duce la ea, ci ca s-o menţin în lume şi ca ea să mă menţină în lume. Prin apropiere blîndă şi tăcută. Dacă după această îmbrăţişare ar fi să se nască copii, bine, să vină, să existe, să crească, să devină ca toţi ceilalţi. Am să-i înghit ca titanul Cronos, am să-i bat ca un părinte straşnic şi de temut, am să răsfăţ aceste animale sacre şi am să mă las înşelat ca un Lear. Am să le dau educaţia pe care o cer vremurile, pe jumătate ca să-şi însuşească practica vieţii de lupi, pe jumătate în vederea unui ideal etic — şi n-am să le dau nimic de luat cu ei la drum. Ca un om al vremurilor noastre nici avuţii, nici sfaturi bune.

Dar nu ştiu dacă Hanna mai e trează.

Nu mă mai gîndesc. Carnea e tare şi obscură, cînd ascunde o simţire adevărată sub un mare rîset noptatec.

Nu ştiu dacă Hanna mai e trează.

Totul (Alles), face parte din volumul *Gedichte, Erzählungen, Horspiele und Essays (Poezii, povestiri, scenarii radiofonice şi eseuri alese)*, Piper et Co, Verlag, Munchen, 1964.

In romăneşte de
Mariana Şora

Partea a şasea

DISPARIŢIA LEGII ŞI LIBERTATEA ÎNCĂTUŞATULUI

VÎNĂTORUL GRACCHUS

Doi băieţi şedeau pe chei şi jucau zaruri. Un om citea un ziar pe treptele unui monument la umbra unui erou cu sabia scoasă. O fată lua apă din fîntînă şi umplea o putină. Un negustor de fructe era lungit lîngă marfa lui şi privea spre lac. În fundul unei crîşme se puteau zări, prin uşa şi ferestrele deschise, doi oameni în faţa unei sticle cu vin. Birtaşul era instalat la o masă şi moţăia. O barcă plutea uşurel, purtată parcă pe ape, intrînd în micul port. Un om în caftan albastru debarcă şi petrecu otgonul prin inel. Alţi doi inşi, purtînd jachete de culoare închisă cu nasturi de argint, veneau în urma lui cărînd o targă pe care părea să fie întins un om acoperit cu un şal mare de mătase cu flori şi franjuri în jur.

Pe chei nimeni nu se sinchisi de noii veniţi. Chiar cînd oamenii lăsară targa jos ca să-l aştepte pe barcagiu care mai avea de furcă la otgoane, nimeni nu se apropie de ei, nimeni nu le puse vreo întrebare, nimeni nu-i privi cu atenţie.

Barcagiul fu reţinut o clipă de o femeie despletită, cu un copil la sîn, care se ivi pe punte. Apoi se apropie şi arătă în direcţia unei case galbene, cu două etaje,

* Prezentarea autorului se află la p. 313.

care se înălța în stînga, pe malul apei ; cei doi oameni ridicară iar targa și intrară cu ea pe poarta joasă, dar străjuită de coloane zvelte. Un băieţaş deschise o fereastră, apucă să zărească mica ceată care dispărea în interiorul casei, apoi închise repede fereastra la loc. Şi poarta fu închisă ; era o poartă de stejar negru lucrată cu îngrijire. Un stol de porumbei, care pînă în clipa aceea se rotise în jurul clopotniței se lăsă acum la pămînt în fața casei și, ca și cum hrana lor ar fi fost depozitată în casă, se adunară în fața porții. Unul din ei se ridică în zbor pînă la primul etaj și ciocăni în geam. Porumbeii aveau un penaj de culoare deschisă, erau bine ținuți și foarte vioi. Cu un gest larg, femeia din barcă le aruncă grăunțe, porumbeii le ciuguliră apoi zburară în jos spre ea.

Un individ cu joben pe cap și cu însemnele de doliu coborî pe una din străduțele înguste și povîrnite care duceau spre port. Arunca priviri atente în jurul lui ; totul părea o preocupare pentru el ; la vederea unei grămezi de gunoi într-un colț, obrazul lui se schimonosi. Pe treptele monumentului erau niște coji de fructe pe care le înlătură în treacăt cu bastonul. Bătu în ușă și în același timp își scoase jobenul cu mîna dreaptă înmănușată în negru. I se deschise numaidecît ; vreo cincizeci de băieți se înșirară de o parte și de alta pe toată lungimea coridorului și se înclinară în fața lui.

Barcagiul coborî scara, îl salută pe domnul în doliu, îl conduse la etajul întîi, făcu împreună cu el ocolul curții în jurul căreia erau clădite niște loggia zvelte și grațioase, apoi, urmați de băieții care păstrau o distanță respectuoasă, intrară într-o încăpere mare și răcoroasă din spatele casei de unde nu se mai zărea nici o altă clădire, ci doar un perete stîncos, lipsit de vegetație și negricios la înfățișare. Oamenii care trans-

portaseră targa se sileau să fixeze şi să aprindă la căpătîiul ei nişte lumînări lungi dar nu izbuteau să facă lumină, ci doar să sperie umbrele aşternute pe jos pînă atunci, care pîlpîiau acum pe pereţi. Şalul fusese ridicat pe targă. Pe ea era întins un bărbat cu părul şi barba foarte încîlcite, cu pielea arsă de soare şi care amintea într-o oarecare măsură de un vînător. Zăcea nemişcat, părea că nu mai respiră şi totuşi numai mediul înconjurător era o aluzie la posibilitatea morţii sale.

Domnul se apropie de targă, îşi puse mîna pe fruntea omului, apoi îngenunchie şi începu să se roage. Barcagiul le făcu semn celor doi să iasă din cameră, ei se supuseră, îi goniră pe băieţi care se împrăştiară în curte şi închiseră uşa. Totuşi domnul nu părea satisfăcut de liniştea aceea ; îi aruncă barcagiului o privire, acesta înţelese şi, deschizînd o uşă laterală, trecu în camera de alături. Omul de pe targă deschise imediat ochii, îşi întoarse faţa cu un zîmbet dureros spre domnul în negru şi întrebă : „Cine eşti ? !"

Domnul care îngenunchiase, se ridică fără să manifeste vreo mirare şi răspunse : „Primarul din Riva".

Omul de pe targă făcu un semn cu capul, întinse mîna cu un gest slab arătînd un scaun şi, după ce primarul îi acceptă invitaţia, spuse :

— Ştiam, domnule primar, dar în primul moment uit totdeauna totul, totuşi mi se învîrteşte în cap şi e mai bine să întreb chiar dacă ştiu despre ce e vorba. Ştiţi, probabil şi dumneavoastră că eu sînt vînătorul Gracchus.

— Fireşte, spuse primarul. Mi-ai fost anunţat astă noapte. Dormeam de mult. Pe la douăsprezece nevastă-mea mi-a strigat : „Salvatore — aşa mă numesc — uite, e un porumbel la fereastră !" Era într-adevăr un porumbel, dar mare cît un cocoş. A zburat pînă la urechea mea şi mi-a spus : „Mîine vine vînă-

torul Gracchus care e mort, primește-l în numele orașului".

Vînătorul făcu un semn cu capul și-și scoase vîrful limbii printre buze.

— Da, spuse el, porumbeii zboară înaintea mea. Dar credeți că trebuie să rămîn în Riva, domnule primar ?

— Deocamdată, nu pot spune nimic, răspunse primarul. Ești mort ?

— Da, spuse vînătorul, după cum vedeți. Acum mulți ani — cred că sînt fantastic de mulți ani de atunci — mi s-a întîmplat să mă prăbușesc de pe o stîncă din Pădurea Neagră — Pădurea Neagră e în Germania — pe cînd urmăream o căprioară. De atunci am murit.

— Totuși ești în viață, spuse primarul.

— Da, într-o oarecare măsură, spuse vînătorul, sînt și în viață. Luntrea mea funerară a luat-o pe alt drum ; o fi fost o mișcare greșită de cîrmă, o clipă de neatenție a cîrmaciului, un ocol prin preafrumoasa mea patrie, nu știu ce o fi fost, știu doar că am rămas pe pămînt și că de atunci luntrea mea plutește pe ape pămîntene. Așa se face că eu, care am vrut să trăiesc numai prin munții mei natali, călătoresc după moarte prin toate țările lumii.

— Și nu trăiești sub nici o formă viața de apoi ? întrebă primarul încruntînd din sprîncene.

— Rămîn veșnic pe scara cea mare care urcă într-acolo, răspunse vînătorul, pe nesfîrșita, pe vasta scară de onoare care urcă într-acolo. Bat mereu treptele acestei nesfîrșite, acestei vaste scări de onoare, urc, cobor, o iau la dreapta, o iau la stînga, nu stau o clipă locului. Nu mai sînt vînător, sînt un fluture. Nu rîdeți.

— Nu rîd, protestă primarul.

— Bine faceți, spuse vînătorul. Nu stau o clipă locului. Dar în clipa cînd îmi iau vînt și văd chiar

strălucind colo, sus, poarta, mă trezesc iar în barca împotmolită fără rost pe cine ştie ce apă terestră. Viciul fundamental al morţii mele de odinioară îmi rînjeşte în cabină. Julia, nevasta barcagiului, bate în uşă şi-mi aduce pe targă micul dejun specific ţării pe al cărei ţărm călătorim în clipa aceea. Sînt întins pe un prici de lemn, port un giulgiu murdar — nu-i nici o plăcere să te uiţi la mine — părul şi barba, cărunte, s-au încîlcit, iar picioarele îmi sînt acoperite cu un şal mare de femeie, un şal de mătase cu flori şi franjuri. La căpătîiul meu arde o lumînare de biserică. În faţa mea, pe perete, atîrnă o poză mică, cred că reprezintă un boşiman care mă ţinteşte cu o lance apărîndu-se cum poate îndărătul unui scut splendid pictat. În cabinele tuturor vaselor găseşti poze stupide, dar asta e una din cele mai stupide. În afară de aceste obiecte, cuşca mea de lemn nu mai conţine nimic. Aerul cald al nopţilor meridionale pătrunde printr-o spărtură în peretele lateral şi aud cum apa izbeşte în barca străveche.

Aşa zac din ziua cînd, în viaţă fiind, eu vînătorul Gracchus am urmărit o căprioară pe meleagurile mele natale din Pădurea Neagră şi am căzut. Totul s-a petrecut în ordine. Am urmărit căprioara, am căzut, mi-am pierdut tot sîngele în fundul unei prăpastii, am murit, pe urmă a venit barca asta care trebuia să mă ducă în lumea de apoi. Îmi amintesc şi azi cu cîtă bucurie m-am întins prima oară aici, pe priciul ăsta. Niciodată nu mă auziseră munţii cîntînd cum am cîntat atunci, între cei patru pereţi care, în clipa aceea, erau cufundaţi încă în întuneric.

Trăisem cu plăcere şi muream cu plăcere ; înainte de a urca în barcă, am zvîrlit fericit bocceaua în care se aflau cutia cu praf de puşcă, tolba de vînătoare şi arma pe care le purtam totdeauna cu mîndrie şi m-am învestmîntat în giulgiu ca o fată în rochia de mireasă.

M-am culcat şi am aşteptat. Atunci s-a întîmplat nenorocirea.

— Urîtă soartă, spuse primarul, ridicînd mîna ca pentru a se apăra de ceva. Şi dumneata n-ai nici o vină în toate astea ?

— Nici una, spuse vînătorul. Eram vînător, asta-i o vină ? Vînam în Pădurea Neagră unde, pe vremea aceea, mai erau lupi. Stăteam de pîndă, trăgeam cu puşca, nimeream ţinta, jupuiam animalul de blană, asta-i o vină ? Munca mea era binecuvîntată. „Marele vînător din Pădurea Neagră", aşa mi se spunea. Ce vină aveam ?

— Nu e de resortul meu să dau o sentinţă, spuse primarul, dar mie nu mi se pare că trebuie să ai vreo vină. Şi atunci cine-i vinovat ?

— Barcagiul, spuse vînătorul. Nimeni n-are să citească ce scriu aici, nimeni n-are să-mi vină în ajutor ; dacă s-ar hotărî că e o datorie să mi se dea ajutor, uşile tuturor caselor s-ar închide, ferestrele de asemeni, toată lumea ar rămîne în pat, cu pătura trasă peste cap, toată lumea s-ar transforma într-un azil de noapte. Asta-i o chestie cu socoteală, fiindcă în felul acesta nimeni nu ştie de mine şi chiar dacă cineva ar afla despre mine, n-ar şti unde mă aflu şi, chiar dacă ar şti, nu s-ar pricepe să mă oprească, nu s-ar pricepe să mă ajute. Dorinţa de a-mi veni în ajutor e o boală pentru care omul trebuie să stea la pat şi să se trateze.

Ştiu toate aceste lucruri şi de aceea nu strig după ajutor, deşi sînt momente cînd nu mă mai pot stăpîni, ca acuma, de pildă şi mă gîndesc cu patimă la asta. Dar pentru a goni aceste gînduri e destul să-mi arunc privirea în jur şi să-mi reprezint locul unde mă aflu şi unde — am dreptul s-o afirm — locuiesc de sute de ani.

— Extraordinar, spuse primarul, extraordinar ! Şi acum ai intenţia să rămîi la noi, la Riva ?

— N-am nici o intenție, spuse vînătorul zîmbind și, ca să dreagă efectul glumei lui, puse mîna pe genunchiul primarului. Sînt aici, mai mult decît atît nu știu, mai mult decît atît nu pot să fac. Barca mea n-are cîrmă, e purtată de vîntul care bate în regiunile cele mai de jos ale morții.

În românește de
Iulia Soare

DESPRE SIMBOLURI

Multă lume protestează împotriva vorbelor înțelepților spunînd că ele sînt doar simboluri, că nu pot fi aplicate la viața de toate zilele, iar noi nu avem decît această viață. Cînd un înțelept spune : „Treci", nu înțelege prin aceasta : „Treci dincolo", ceea ce ar fi realizabil dacă ar merita într-adevăr să treci drumul ; el face aluzie la cine știe ce fabuloasă lume de apoi, la ceva ce nu cunoaștem, ceva ce nu poate zugrăvi nici el mai amănunțit și, prin urmare nu poate fi de nici un folos în lumea noastră. În fond, sensul tuturor acestor simboluri e următorul : ceea ce nu se poate concepe, rămîne de neconceput, lucru pe care-l știm și noi. Preocupările noastre de fiecare zi sînt cu totul altele.

Atunci cineva spuse : „De ce protestați ? Dacă v-ați fi supus simbolurilor, v-ați fi transformat și voi în simboluri și, în felul acesta, v-ați fi eliberat de preocupările zilnice."

Altcineva spuse : „Fac prinsoare că și ăsta e un simbol".

Cel care vorbise primul spuse : „Ai cîştigat".
Al doilea spuse : „Din păcate numai simbolic".
Primul spuse : „Ba nu, ai cîştigat realmente ; simbolic ai pierdut".

In româneşte de
Iulia Soare

SATUL CEL MAI APROPIAT

Bunicul meu obişnuia să spună : „Viaţa e uluitor de scurtă. În amintirea mea ea se strînge azi în jurul ei însăşi, atît de strîns, că abia înţeleg cum un tînăr s-ar putea decide să plece călare pînă în satul cel mai apropiat fără să se teamă că — în afară de vreun accident — o viaţă obişnuită, şi care s-ar desfăşura fără hopuri, i-ar fi mult prea scurtă, chiar pentru această plimbare."

In româneşte de
Iulia Soare

NOAPTEA

Prăbuşit în noapte. Aşa cum îţi pleci uneori capul ca să te gîndeşti, aşa te prăbuşeşti în noapte. Pretutindeni oamenii dorm. O mică comedie, o nevinovată autoînşelăciune cum că dorm în case, în paturi solide, ocrotiţi de acoperişuri solide, întinşi sau ghemuiţi pe saltele, pe cearşafuri, înveliţi cu pături ; în realitate

s-au regăsit ca pe vremuri, aşa cum se vor regăsi mai tîrziu, pe tărîmuri pustii, într-o tabără sub cerul liber, un număr imens de oameni, o armată întreagă, un popor întreg sub firmamentul rece, pe pămîntul rece, trîntiţi pe jos în locurile unde înainte stăteau în picioare, cu fruntea sprijinită pe cîte un braţ, cu faţa la pămînt, cu respiraţia liniştită. Şi tu stai de strajă, eşti una dintre străji ; straja cea mai apropiată de tine o descoperi clătinînd un lemn aprins pe care l-a tras afară din focul care este lîngă tine. De ce stai de strajă ? E scris că cineva trebuie să stea de strajă. Că cineva trebuie să fie prezent.

Vînătorul Gracchus (Der Jäger Gracchus), Despre simboluri (Von den Symbolen), Satul cel mai apropiat (Das nächste Dorf) şi *Noaptea (Nachts)* au fost reproduse din *Gesammelte Werke*, 9 Bände *(Opere alese*, vol. 9), Hg. von Max Brod S. Fischer Verlag, Frankfurt a /M., 1946—1958.

În românește de
Iulia Soare

ÎN FAŢA LEGII

Te porţi foarte frumos cu mine, spuse K. în timp ce se plimbau împreună încoace şi-ncolo în întunericul aripii laterale. Eşti o excepţie printre oamenii legii. Am mai multă încredere în tine decît în oricare dintre ei, aţîţi cîţi cunosc eu. Cu tine pot să stau de vorbă deschis.

— Nu te mai amăgi, spuse preotul.

— În ce privință m-aș putea amăgi ? întrebă K.

„În privința justiției, spuse preotul. În scrierile care servesc drept introducere în lege, se vorbește despre această amăgire : În fața Legii stă un portar. Un om de la țară vine la acest portar și-l roagă să-i permită intrarea în Lege. Dar portarul îi răspunde că acum nu-l poate lăsa să intre. Omul se gîndește o clipă, apoi întreabă dacă mai tîrziu i se va îngădui să intre. «Poate că da, spune portarul, acum, însă nu.» Poarta spre Lege fiind deschisă ca de obicei și portarul depărtîndu-se de ea, omul se apleacă, vrînd să privească dincolo de poartă, în interior. Observînd aceasta, portarul începe să rîdă și spune : «Dacă te ispitește așa de tare, încearcă să intri în ciuda interdicției mele. Dar bagă de seamă : eu sînt puternic. Deși nu sînt decît cel mai puțin influent dintre portari. Pe măsură ce treci însă dintr-o sală în alta, portarii sînt din ce în ce mai puternici. Pe al treilea portar, nici măcar eu nu-l pot privi în față»". Omul de la țară nu s-a așteptat la asemenea greutăți ; după el Legea trebuie să fie accesibilă oricui și oricînd, dar acum, cînd se uită mai bine la portarul îmbrăcat în haina lui de blană, la nasul mare și ascuțit, la barba lui de tătar, lungă, rară și neagră, hotărăște totuși că e mai bine să aștepte pînă i se va da voie să intre. Portarul îi oferă un scăunel și-l lasă să se așeze lîngă poartă. Și omul stă așa zile și ani. Încearcă mereu să fie admis înăuntru și-l obosește pe portar cu rugămințile lui. Portarul îl supune adesea la mici interogatorii, îi pune întrebări despre țara lui, și despre multe altele, dar toate întrebările sînt indiferente, cam așa cum le pun boierii și pînă la urmă îi spune din nou că nu poate să-i dea drumul înăuntru. Omul care și-a făcut pregătiri serioase pentru călătorie își dă toate lucrurile, oricît de prețioase

sînt ele, ca să-l mituiască pe portar. Acesta acceptă totul, dar spune : „Le primesc, dar numai ca să nu-ţi spui că ai neglijat vreo posibilitate." Anii trec nenumăraţi şi omul e mereu cu ochii pe portar. Uită că mai sînt şi alţi portari şi cel din faţa lui i se pare unica piedică pentru intrarea lui în Lege. În primii ani îşi blestemă ghinionul cu glas tare, mai tîrziu, pe măsură ce îmbătrîneşte, continuă doar să mormăie în sinea lui. Cade în mintea copiilor şi, fiindcă după ce l-a studiat ani de zile pe portar, îi cunoaşte pînă şi purecii din gulerul de blană, îi roagă şi pe ei să-l ajute, să-l convingă pe portar să se răsgîndească. În cele din urmă vederea îi slăbeşte şi nu-şi mai dă seama dacă în jurul lui se lasă într-adevăr întunericul sau dacă numai ochii îl înşeală. Totuşi, acum începe să desluşească în întuneric o lumină care ţîşneşte neîncetat din poarta Legii. Nu mai are mult de trăit. Înainte de moarte, în mintea lui se adună toate experienţele trăite în tot acest timp şi alcătuiesc o întrebare pe care nu i-a pus-o încă nici o dată portarului. Îi face un semn cu capul, fiindcă trupul lui e acum ţeapăn şi nu se mai poate ridica. Portarul trebuie să se plece adînc spre el fiindcă deosebirea de înălţime dintre ei s-a schimbat mult în defavoarea omului. „Ce mai vrei să ştii acum ? întreabă portarul, nu te mai saturi odată." „Toată lumea tînjeşte după Lege, spune omul, atunci cum se face că în toţi aceşti ani nimeni în afară de mine n-a cerut voie să intre ?" Portarul îşi dă seama că omul e pe ducă şi ca să ajungă pînă la auzul lui care se stinge, zbiară la el : „Pe aici n-ar fi putut intra nimeni altul, poarta asta îţi fusese hărăzită numai ţie. Acum mă duc s-o închid."

Va să zică portarul l-a înşelat pe om, spuse imediat K. pe care povestirea îl interesase foarte mult.

— Nu te pripi, spuse preotul, nu prelua părerea altuia fără s-o analizezi. Ţi-am spus această poveste

aşa cum se găseşte ea în Carte ; nu scrie nimic acolo despre înşelăciune.

— Dar e limpede, spune K, şi prima ta interpretare a fost foarte justă. Portarul a rostit vestea izbăvitoare abia în clipa cînd nu-i mai putea fi de nici un ajutor omului.

— Nu i se pusese încă această întrebare, spuse preotul, şi apoi nu uita că era un simplu portar şi că, în această calitate, s-a mulţumit să-şi facă datoria.

— Asta înseamnă că şi-a făcut datoria ? întrebă K. Ba nu, nu şi-a făcut-o. Poate că datoria lui era să-i respingă pe toţi străinii, dar pe omul acesta era obligat să-l lase înăuntru, fiindcă poarta lui îi fusese hărăzită.

— Nu eşti destul de atent faţă de ce scrie în Carte şi alterezi povestea, spuse preotul. Povestea mea cuprinde două explicaţii importante pe care le dă portarul, în legătură cu intrarea în Lege, una la început şi cealaltă la sfîrşit. Într-una din ele spune că acum nu-l poate lăsa să intre, cealaltă glăsuieşte aşa : „această intrare îţi era sortită numai ţie". Dacă ar exista o contradicţie între aceste două explicaţii ai avea dreptate şi ar însemna că portarul l-a înşelat într-adevăr pe om. Dar nu există nici o contradicţie. Dimpotrivă, prima explicaţie face aluzie la a doua. Ba chiar s-ar putea spune că portarul şi-a făcut mai mult decît datoria cînd i-a dat omului speranţa că, în viitor, va putea să intre în Lege. În perioada aceea, datoria lui era, pare-se, să-l refuze şi adevărul e că mulţi comentatori ai Cărţii se declară miraţi de faptul că portarul a făcut această aluzie fiindcă dă impresia să fie foarte riguros şi să-şi îndeplinească slujba cu stricteţe. Nu-şi părăseşte postul ani de zile şi nu închide poarta decît la sfîrşit de tot ; e foarte conştient de importanţa funcţiei sale, fiindcă spune : „Sînt puternic", îşi respectă

superiorii, fiindcă spune : „Eu sînt cel mai neînsemnat dintre portari", nu-i un palavragiu fiindcă de ani de zile pune doar, aşa scrie în Carte, „întrebări indiferente", e incoruptibil, fiindcă primind un dar, spune : „Îl primesc numai ca să nu-ţi spui că ai neglijat vreo posibilitate", nu poate fi înduioşat şi nici îndîrjit împotriva cuiva, cînd e vorba de împlinirea datoriei sale, fiindcă despre om se spune „că-l oboseşte pe portar prin rugăminţile lui", în sfîrşit pînă şi exteriorul său — nasul mare şi ascuţit, barba de tătar lungă, rară şi neagră — indică un caracter pedant. Există oare un portar mai devotat obligaţiilor sale ? Dar portarul mai are şi alte trăsături de caracter favorabile omului care cere să intre în Lege şi care-l fac totdeauna să creadă că aluzia la o viitoare posibilitate înseamnă o eventuală încălcare a datoriei sale. Într-adevăr nu se poate nega că portarul e cam naiv şi, în consecinţă, cam înfumurat. Chiar dacă afirmaţiile sale cu privire la propria lui putere, la puterea celorlalţi portari şi la înfăţişarea lor pe care nici el n-o poate suporta, va să zică chiar dacă toate aceste afirmaţii ar fi juste în esenţă, felul în care se exprimă dovedeşte că puterea lui de înţelegere e stînjenită de prostie şi îngîmfare. Iată ce spun comentatorii în această privinţă : „Justa înţelegere a unui lucru şi greşita înţelegere a aceluiaşi lucru nu se exclud cu desăvîrşire între ele". Trebuie să admitem în orice caz că naivitatea şi îngîmfarea portarului, oricît de inofensivă ar fi forma în care se manifestă ele, slăbesc paza porţii şi constituie lipsuri ale caracterului portarului. La aceasta se mai adaugă şi faptul că portarul pare prietenos din fire şi nu se prezintă totdeauna ca un funcţionar. Chiar din primele clipe glumeşte poftindu-l pe om să intre în ciuda ordinului menţinut în mod riguros, şi nu-l goneşte după aceea ci, spune Cartea, îi dă un scăunel şi-l lasă să se

aşeze lîngă poartă. Răbdarea cu care ascultă de-a lungul anilor rugăminţile omului, micile interogatorii la care-l supune, acceptarea darurilor, nobleţea cu care acceptă ca omul să blesteme cu glas tare şi în imediata lui apropiere soarta nefericită care l-a instalat aici pe portar, toate acestea ne îndeamnă să tragem concluzia că avea impulsuri de compătimire. Nu orice portar s-ar fi purtat aşa. Şi, în cele din urmă, la un semnal al omului, se mai pleacă adînc spre el dîndu-i posibilitatea să-i pună o ultimă întrebare. În vorbele sale nu se trădează decît o uşoară enervare — portarul ştie doar că totul s-a sfîrşit : „Nu te mai saturi". Unii comentatori merg şi mai departe cu acest gen de interpretare şi cred că vorbele : „Nu te mai saturi" exprimă un fel de prietenească admiraţie care nu e lipsită, fireşte, de oarecare afabilitate. În orice caz portretul portarului se conturează astfel în alt mod decît îţi închipui tu.

— Tu cunoşti povestea mai bine şi de mai multă vreme decît mine spune K.

Tăcură un timp apoi K spuse :

— Va să zică după tine omul n-a fost înşelat ?

— Nu mă înţelege greşit, spuse preotul, eu îţi indic doar părerile existente în această privinţă. Nu trebuie să ţii prea mult seamă de păreri. Cartea e nealterabilă, iar părerile sînt adesea doar expresia disperării pe care o stîrneşte acest fapt. În cazul de faţă există o părere, potrivit căreia cel înşelat e tocmai portarul.

— Asta e o părere cu mari perspective, spuse K. Şi cum e motivată ?

— Motivarea ei îşi are originea în nerozia portarului, spuse preotul. Se spune că el nu cunoaşte interiorul Legii, ci numai drumul pe care trebuie să se învîrtească încoace şi încolo în faţa intrării. Se consideră că imaginea pe care şi-o face el despre interior e copilărească şi se presupune că se teme el însuşi de ceea

ce vrea ca omul să se teamă. Da, se teme, mai mult chiar decît acesta, fiindcă omul vrea să intre şi după ce a aflat de existenţa portarilor fioroşi din interior, în timp ce portarul nu vrea să intre, sau, în orice caz, nu ştim nimic despre aşa ceva. Alţii spun, ce-i drept, că el trebuie să fi fost înăuntru, fiindcă odată şi odată a fost angajat în slujba Legii, ceea ce nu e posibil să se fi petrecut decît în interior. La aşa ceva se poate răspunde că există posibilitatea să fi fost angajat în slujba de portar în urma unei chemări dinăuntru şi că prea adînc nu i s-a permis să pătrundă în interior, din moment ce nu poate suporta să privească nici măcar în faţa celui de al treilea portar. Dar nici afară de asta nu ni se aduce la cunoştinţă că, de-a lungul anilor, ar fi relatat despre interior altceva decît observaţia cu privire la portari. Se poate să i se fi interzis acest lucru, dar nici despre o astfel de interdicţie n-a pomenit nimic. Din toate acestea se trage concluzia că nu ştie nimic despre aspectul şi nici despre semnificaţia interiorului şi că are idei eronate în privinţa lui. Dar şi în privinţa omului de pe pămînt are idei eronate, deoarece nu ştie că e subalternul acestuia. Că el îl tratează pe om ca pe un subaltern, ne dăm seama din multe amănunte, de care ai putea să-ţi mai aminteşti. Dar că, de fapt, subalternul e el, reiese tot atît de limpede din această interpretare. În primul rînd o fiinţă liberă e superioară unei fiinţe legate de o obligaţie. Omul nostru e în fond liber, el poate să se ducă unde vrea ; numai în Lege n-are voie să intre şi în afară de asta, portarul e singurul care nu-i dă voie. Dacă se aşază pe scăunel şi stă aşa toată viaţa, o face de bună voie, povestea nu pomeneşte de nici o constrîngere. În schimb, din cauza funcţiei ce ocupă, portarul are un post fix, n-are voie să se depărteze de el şi după toate aparenţele n-are voie nici să pătrundă

în interior, chiar dacă vrea acest lucru. Pe de altă parte, deşi e în slujba Legii, e de serviciu numai la această intrare şi prin urmare e folosit numai pentru acest om, căruia intrarea i-a fost hărăzită în exclusivitate. Iată încă un motiv pentru care îl socotim un veşnic subaltern ! Se poate presupune că, de-a lungul anilor, ba chiar o viaţă întreagă, a slujit oarecum degeaba, deoarece Cartea spune că vine un om, un om matur şi, va să zică, portarul a trebuit să aştepte multă vreme pînă şi-a văzut scopul atins şi anume a trebuit să aştepte pînă i-a venit chef omului să vină, căci acesta a venit de bună voie. Dar şi sfîrşitul funcţiei lui e determinat de moartea omului, prin urmare rămîne pînă la sfîrşit subalternul lui. Şi mereu se subliniază că portarul nu pare să ştie nimic din toate acestea. Dar asta nu ne izbeşte, deoarece conform acestei păreri portarul se înşală mult mai rău şi anume se înşală cu privire la funcţia sa. La sfîrşit vorbeşte chiar despre poartă şi spune aşa : „Acum mă duc s-o închid", dar la început se spune că poarta spre Lege e deschisă ca de obicei, e veşnic deschisă, veşnic, adică independent de durata vieţii omului căruia i-a fost sortită, ceea ce înseamnă că nici portarul nu va putea s-o închidă. În această privinţă părerile sînt diferite ; nu se ştie dacă anunţînd că va închide poarta, portarul vrea doar să dea un răspuns, sau dacă vrea să scoată în evidenţă obligaţiile ce decurg din funcţia sa, ori dacă pînă şi în ultima clipă vrea să mai trezească o dată, în sufletul omului, părere de rău şi amărăciune. Există însă un fapt asupra căruia mulţi sînt de acord şi anume, că nu va putea închide poarta. Aceştia din urmă cred chiar că măcar la sfîrşit portarul îşi dă seama că e subaltern omului, deoarece acesta zăreşte strălucirea care se revarsă din poarta Legii, în timp ce portarul, în calitatea lui de portar, stă cu spatele la ea

şi nu trădează prin nici un semn că a observat vreo schimbare.

— Iată o motivare bună, spuse K. repetînd cu vocea pe jumătate şi numai pentru sine anumite pasaje din explicaţiile preotului. E o motivare bună şi acum încep să cred şi eu că portarul e înşelat. Asta nu înseamnă că am renunţat la părerea mea anterioară fiindcă ambele se juxtapun în parte. Nu e categoric sigur că portarul vede limpede situaţia sau că se înşală. Spuneam că omul e înşelat. Dacă portarul cunoaşte situaţia, ne-am putea îndoi că e aşa, dar dacă portarul e înşelat atunci faptul acesta trebuie neapărat să se transmită omului. Atunci portarul nu e un înşelător, ci e atît de bleg încît ar trebui să fie dat imediat afară din slujbă. Gîndeşte-te că greşeala portarului nu-l păbugeşte pe el, dar pe om îl păgubeşte înmiit.

— Să ştii că aici dai de un contaargument, spuse preotul. Şi anume, unii spun că povestea nu îngăduie nimănui să-l judece pe portar. Independent de felul în care apare în ochii noştri, e totuşi un servitor al Legii, prin urmare îi aparţine ei şi deci e sustras judecăţii oamenilor. Pe de altă parte, n-avem dreptul să credem că portarul e subalternul omului. Graţie funcţiei sale, simpla obligaţie de a sta la intrarea în Lege înseamnă incomparabil mai mult decît a trăi liber în lume. Omul abia soseşte la Lege pe cînd portarul se află dinainte acolo. A intrat în slujba Legii şi a te îndoi de meritele lui, înseamnă să te îndoieşti de Lege.

— Nu sînt de acord cu această părere, spuse K dînd din cap, fiindcă dacă o accepţi trebuie să crezi că tot ce spune portarul e adevărat. Dar tu însuţi ai dovedit cu amănunte că aşa ceva e imposibil.

— Nu, spuse preotul, nu trebuie să crezi că totul e adevărat, trebuie doar să crezi că e necesar.

— Jalnică părere, spuse K. Asta înseamnă că minciuna devine elementul de ordine în lume.

K. spuse acest lucru ca o concluzie, dar nu era sentința lui definitivă. Era prea obosit ca să poată trece în revistă toate concluziile povestirii, de altfel ea îi deschidea drumul spre idei neobișnuite, spre lucruri imaginare, pe care o adunare de magistrați le-ar fi putut dezbate mai bine decît el. Simpla povestire devenise informă, K. voia să se descotorosească de ea și preotul, care devenise acum foarte delicat, consimți și ascultă în tăcere observația lui K. deși, bineînțeles, nu era de acord cu ea.

În fața legii (Vor den Gesetz) face parte din volumul *Der Prozess (Procesul)*, Schocken Books, 1963.

În românește de
Iulia Soare

O SOLIE ÎMPĂRĂTEASCĂ

Împăratul — așa se spune — te-a trimis pe tine anume, pe tine, supus nevrednic, umbră infimă pitită în cea mai depărtată depărtare de soarele ceresc, tocmai pe tine te-a trimis într-o solie împăratul de pe patul lui de moarte. I-a spus solului să îngenuncheze la picioarele patului și i-a șoptit solia la ureche; și atîta preț punea pe ea că a cerut solului să i-o repete și lui la ureche. A dat din cap confirmînd că așa spusese. Și de față cu toți cei care asistau la moartea lui — căci zidurile care împiedicau vederea au fost dărîmate și pe scara de onoare care urcă hăt, pînă departe, fac roată mai marii împărăției — da, de față cu toți aceștia l-a expediat pe sol. Solul a pornit-o numaidecît;

e un om voinic, un om care nu ştie ce-i oboseala ; ajutîndu-se cînd cu un braţ, cînd cu celălalt îşi face drum prin mulţime ; dacă i se împotriveşte cineva, îşi arată pieptul pe care se vede semnul soarelui şi înaintează ca nimeni altul de lesne. Dar mulţimea e atît de deasă, locuinţele sînt atît de numeroase ! Dacă s-ar vedea deodată în cîmp deschis, cum ar mai zbura solul ! îndată-îndată l-ai auzi bătînd maiestuos cu pumnii în uşa ta. Pe cînd aşa, strădania lui e atît de inutilă ! Mai luptă şi acum să-şi facă loc prin încăperile din interiorul palatului ; nu va izbuti să iasă din ele ; şi chiar dacă ar izbuti, tot ar fi degeaba ; ar trebui să lupte ca să coboare scara ; şi chiar dacă ar coborî-o, tot ar fi degeaba, fiindcă ar trebui să străbată curţile ; şi după curţi, al doilea palat, cel care-l înconjoară de jur împrejur pe primul ; şi iar ar da peste scări şi peste curţi ; apoi vine un alt palat ; şi aşa mai departe timp de sute de ani ; şi dacă în cele din urmă ar da buzna afară pe ultima poartă — dar asta nu se poate întîmpla niciodată, niciodată — ar mai avea de străbătut capitala, centrul lumii, clădită pe un teren de aluviuni. Nimeni nu răzbeşte pe aici, chiar dacă poartă solia unui mort. Dar tu stai în faţa ferestrei şi visezi la ea, cînd se lasă seara.

În româneşte de
Iulia Soare

UN MEDIC DE ŢARĂ

Mă aflam într-o mare încurcătură : trebuia să fac un drum urgent ; eram aşteptat la un om grav bolnav într-un sat la zece mile depărtare ; viscolul şi zăpada umpleau spaţiul vast care ne despărţea. Aveam o tră-

sură uşoară, cu roţi mari, foarte potrivită pentru drumurile noastre de ţară. Îmi pusesem blana, îmi luasem trusa cu instrumente şi mă aflam în curte gata de plecare ; dar n-aveam cal, da, n-aveam cal. Istovit de alergătură în iarna aceea îngheţată, calul meu murise noaptea trecută şi servitoarea alerga acum prin tot satul ca să împrumute un cal ; era exclus, ştiam asta şi stăteam aşa fără nici un rost în timp ce zăpada se aşternea tot mai mult pe mine şi eu eram din în ce mai nemşcat. Servitoarea se ivi în poartă singură şi clătină felinarul ; firește, cine îşi împrumută calul acuma pentru un drum ca ăsta ? Am străbătut din nou toată curtea ; nu vedeam nici o posibilitate. Distrat şi cu sufletul plin de zbucium, am izbit cu piciorul în uşa şubredă a cocinei de porci pe care n-o mai foloseam de mult. Uşa se deschise şi începu să se bălăbănească în ţîţînă încolo şi încoace. Dinăuntru răbufni o adiere de aer cald şi miros de cal. Un felinar atîrnat de o funie arunca o lumină posomorîtă şi şovăitoare în interior. Un om cu o figură deschisă, luminată de nişte ochi albaştri, era ghemuit în locul acela strîmt.

— Să înham ? întrebă el tîrîndu-se afară în patru labe. N-am ştiut ce să spun şi m-am aplecat doar ca să văd ce mai era în cocină. Servitoarea se afla lîngă mine.

— Nu ştii ce se găseşte nici la tine în casă, spuse ea şi am izbucnit amîndoi în rîs.

Ei, băieţi ! strigă argatul şi doi cai, două animale zdravene şi spătoase cu picioarele strînse pe lîngă trup şi plecîndu-şi ca nişte cămile capetele frumoase se strecurară afară pe uşă degajîndu-se doar cu mişcările torsului, din uşa pe care o umpleau toată. Îndată după aceea îşi îndreptară însă ţinuta şi rămaseră aşa, cu picioarele acelea lungi şi cu trupurile care scoteau aburi.

— Ajută-l, am spus eu şi, supusă, fata s-a grăbit să-i întindă argatului hamurile. Dar abia se apropie de el, că argatul o ia în braţe şi-şi loveşte faţa de a ei. Fata ţipă şi se refugiază lîngă mine ; pe obrazul ei sînt întipărite două rînduri de dinţi.

— Animalule ! strig eu furios, vrei să te bat cu biciul ? dar îmi amintesc numaidecît că e un străin, că nu ştiu de unde vine şi că, de bunăvoie, îmi dă o mînă de ajutor în timp ce alţii au refuzat. Ca şi cum ar şti ce gînduri îmi trec prin minte, omul nu-mi ia în nume de rău ameninţarea ci-mi aruncă doar o privire în timp ce-şi vede de treabă cu caii.

— Puteţi să vă urcaţi, spune el apoi şi într-adevăr totul e gata. Observ că niciodată n-am avut cai aşa de frumoşi la trăsură şi mă urc bucuros.

— Dar îi mîn eu, fiindcă tu nu ştii drumul, i-am spus.

— Bineînţeles, răspunse el, eu nici nu plec cu dumneavoastră, eu rămîn cu Roza.

— Nu, strigă Roza şi, presimţind pe drept cuvînt că soarta ei e inevitabilă, se năpusteşte în casă ; aud cum zăngăne lanţul uşii cînd îl prinde ; aud zgomotul lacătului, apoi văd că stinge şi lumina în vestibul, că se repede în celelalte camere stingînd toate luminile, ca să nu poată fi găsită.

— Pleci cu mine, îi spun argatului, altfel nu mai plec nici eu, deşi drumul pe care trebuie să-l fac e foarte urgent. Nici prin minte nu-mi trece să-ţi plătesc drumul dîndu-ţi fata.

— Haidem ! spune el şi-şi plesneşte palmele una de alta ; trăsura e smulsă deodată ca un lemn dus de curentul apei ; mai aud doar cum poarta casei mele trosneşte şi se face ţăndări în iureşul argatului, apoi ochii şi urechile mi se umplu de un vîjîit care-mi zdruncină toate simţurile deodată. Dar şi asta ţine numai o clipă, deoarece, ca şi cum poarta curţii mele ar da direct în

curtea bolnavului, iată-mă la el ; caii s-au oprit ; ninsoarea a încetat, lumina lunii se așterne pretutindeni ; părinții și sora bolnavului ies în grabă din casă ; aproape că mă ridică pe brațe din trăsură ; nu înțeleg nimic din frazele lor încurcate ; în camera bolnavului aerul e aproape de nerespirat ; din vatra de care nimeni nu se mai îngrijește iese fum ; am să izbesc fereastra de perete ca s-o deschid, dar mai întîi vreau să examinez bolnavul. E un băiat slab, n-are febră, nu-i nici rece, dar nici cald, ochii îi sînt pustii, n-are cămașe pe el ; se ridică din patul de puf, se agață de gîtul meu și-mi șoptește la ureche : „Doctore, lasă-mă să mor !“ Mă uit în jur, nimeni nu l-a auzit ; încovoiați, părinții băiatului au amuțit în așteptarea sentinței mele ; sora a adus un scaun pe care să-mi pun geanta. O deschid și încep să caut printre instrumente. Băiatul îmi face mereu semne din pat, ca să-mi amintească de ce m-a rugat ; iau o pensă, o examinez la lumina lumînării, apoi o pun la loc. „Da, îmi spun eu și înjur. În cazuri de astea zeii te ajută, îți trimit calul de care ai nevoie, îți trimit încă unul ca să zbori mai repede și-ți dăruiesc împărăteșe și un argat.“ Abia în clipa aceea îmi amintesc iar de Roza. Ce să fac, cum s-o salvez, cum s-o smulg de lîngă acest argat, de aici, de la o distanță de zece mile și cu doi cai pe care nu pot să-i stăpînesc ? Caii ăștia care și-au slăbit hățurile și nu știu cum au deschis cu violență fereastra din afară ? Și-au băgat amîndoi capetele înăuntru și, fără să se sinchisească de țipetele familiei, și se uită la bolnav. „Plec îndată înapoi“, îmi spun eu ca și cum caii m-ar fi poftit s-o pornesc iar la drum, dar accept ca sora băiatului, care crede că mi s-a făcut rău din cauza căldurii, să-mi ia blana. Mi se oferă un pahar de rom, bătrînul mă bate pe umeri, familiaritate justificată de faptul că și-a încredințat mie odorul. Clatin din cap ; simt că m-aș înăbuși lîngă el și numai

din cauza asta refuz să beau. Mama stă lîngă pat şi mă îmbie să mă apropii ; mă supun şi în timp ce unul din cai nechează tare ridicîndu-şi botul spre tavanul camerei, îmi pun capul pe pieptul băiatului, care se înfioară la atingerea bărbii mele ude. Convingerea mea se confirmă : băiatul e sănătos, cam anemiat, cam prea îndopat cu cafea de o mamă grijulie, dar e sănătos şi cel mai bun lucru ar fi să-i trag un ghiont ca să-l scot afară din pat. Dar fiindcă nu sînt un reformator al lumii, îl las să zacă mai departe. Sînt salariatul circumscripţiei sanitare şi-mi fac datoria pînă la capăt, pînă cînd devine aproape exagerată. Deşi prost plătit, sînt generos şi gata să dau ajutor oamenilor sărmani. Trebuie să mă îngrijesc şi de Roza, după care — poate că băiatul are dreptate — vreau să mor şi eu. Ce caut eu aici, în iarna asta nesfîrşită ? Calul meu s-a prăpădit şi nimeni în sat nu-mi împrumută un alt cal. A trebuit să-mi scot echipajul din cocina de porci ; dacă întîmplător n-aşi fi găsit cai acolo, ar fi trebuit să înham nişte scroafe. Asta e. Şi dau din cap către familia bolnavului. Ei habar n-au de asta şi chiar dacă ar avea, nu le-ar veni a crede. E uşor să scrii reţete, dar e greu să te înţelegi cu oamenii. Ei hai, s-ar putea spune că vizita mea aici s-a terminat, iar m-au pus degeaba pe drumuri, sînt obişnuit cu asta ; în colaborare cu soneria de noapte toată circumscripţia mă terorizează, dar de data asta a trebuit s-o sacrific şi pe Roza, fata aceea frumoasă care a trăit ani de zile la mine în casă şi pe care abia am luat-o în seamă... E un sacrificiu prea mare şi sînt nevoit să mă obişnuiesc cu acest gînd cu ajutorul a diverse consideraţii subtile, ca să nu mă năpustesc asupra acestei familii care, oricîtă bunăvoinţă ar avea, nu mai poate să mi-o dea înapoi pe Roza. Dar în clipa cînd îmi închid geanta şi fac gestul de a-mi lua blana, toată familia se înghesuie spre mine,

tatăl smiorcăind, cu paharul de rom în mînă, mama pe care am dezamăgit-o probabil — ei, dar ce-or fi aşteptînd oamenii ăştia ? — şi care-şi muşcă buzele lăcrimînd şi sora fluturînd în aer o batistă plină de sînge, în clipa aceea sînt dispus să admit, cu anumite rezerve, că băiatul e poate bolnav. Mă îndrept spre el, băiatul îmi zîmbeşte de parcă i-aş aduce cea mai substanţială supă. Oh ! acum nechează amîndoi caii ; cu siguranţă că tărăboiul ăsta a fost ordonat de o autoritate superioară pentru a uşura consultaţia — şi acum descopăr că băiatul e bolnav. În dreapta, în regiunea şoldului s-a deschis o rană de mărimea unei farfurioare, colorată în nenumărate nuanţe de roz, mai întunecate în adîncime şi devenind tot mai deschise spre margini, cu coaja subţire, sîngerînd inegal şi deschisă ca o mină în timpul zilei. Aşa arată de la distanţă. Cînd te apropii observi ceva şi mai grav. Cine poate să vadă aşa ceva fără să scoată un şuierat uşor ? Nişte viermi de grosimea şi lungimea degetului meu cel mic, trandafirii şi stropiţi cu sînge, sînt prinşi în interiorul rănii în timp ce capetele lor albe şi picioruşele nenumărate se răsucesc spre lumină. Săracul de tine, n-am ce-ţi face ! Ţi-am descoperit rana asta mare, te prăpădeşti din cauza florii care ţi-a răsărit în şold. Familia e fericită, mă vede activ ; fata i-o spune mamei, mama tatei, tata celor cîţiva oaspeţi care, în vîrful picioarelor şi agitîndu-şi braţele întinse, intră pe uşa deschisă trecînd prin lumina lunii. „Ai să mă salvezi ?“ şopteşte sughiţînd de plîns băiatul, uluit de viaţa ce mişună în rana lui. Aşa sînt oamenii în ţinutul meu. Totdeauna cer imposibilul de la medic. Şi-au pierdut credinţa veche ; preotul stă acasă, odăjdiile i se scămoşează una cîte una ; dar medicul trebuie să facă totul cu mîna lui delicată, chirurgicală. Ei, cum poftiţi : nu eu am venit să-mi ofer serviciile ; vreţi să mă folosiţi în vederea împlinirii unor scopuri sfinte ? Şi cu asta sînt de

acord. Ce altceva mai bun să-mi doresc eu, bătrîn medic de țară smuls de lîngă slujnica mea ? Și vin cu toții și rudele și bătrînii satului și mă dezbracă ; un cor de elevi cu învățătorul în frunte s-a adunat în fața casei și cîntă pe o melodie foarte simplă :

Dezbrăcați-l, pe urmă va tămădui
Și dacă nu tămăduiește, să-l ucideți !
Nu-i decît doctor, nu-i decît doctor...

Pe urmă sînt dezbrăcat ; cu degetele înfipte în barbă, cu capul plecat, privesc oamenii calm. Sînt perfect resemnat, mă simt superior tuturora și așa rămîn deși nu-mi ajută la nimic, fiindcă acum oamenii aceia mă apucă de cap și de picioare și mă duc în pat. Mă așează la perete cu fața spre rană. După aceea iese toată lumea din odaie ; ușa se închide, cîntecul amuțește : prin fața lunii plutesc norii ; simt patul cald și văd capetele cailor bălăbănindu-se ca niște umbre în fața ferestrelor. „Știi, aud aceste cuvinte șoptite la ureche, am foarte puțină încredere în tine. De altfel și tu ai fost lepădat undeva, n-ai venit pe propriile tale picioare. În loc să-mi ajuți, vii să-mi îngustezi locul pe patul de moarte. Mai bine ți-aș scoate ochii." „Ai dreptate, spun eu, e o rușine. Dar sînt medic. Ce să fac ? Crede-mă nici mie nu-mi vine ușor." „Și crezi că scuza asta mă mulțumește ? Ah ! n-am încotro. Totdeauna trebuie să mă mulțumesc cu ceva. Am venit pe lume cu o rană frumoasă, asta a fost toată zestrea mea." „Tînărul meu prieten, spun eu, greșeala ta e că n-ai perspectivă. Eu, care am cutreierat toate camerele bolnavilor de peste tot, pot să-ți spun că rana ta nu-i așa de gravă ! Un unghi ascuțit din două lovituri de secure. Mulți sînt gata să primească lovitura, dar aproape că nu aud loviturile de secure din pădure și

în nici un caz n-o aud apropiindu-se de ei." „E chiar aşa, sau mă amăgeşti pentru că am febră ?" „Aşa e, pleacă pe lumea cealaltă ducînd cuvîntul de onoare al unui medic în exerciţiul funcţiunii." Şi băiatul m-a ascultat şi a tăcut. Dar sosise momentul să mă gîndesc la salvarea mea. Caii se aflau în acelaşi loc. Mi-am înşfăcat repede hainele, blana şi geanta ; nu voiam să zăbovesc cu îmbrăcatul : dacă cei doi cai aveau să gonească tot aşa de repede ca şi la sosire însemna că n-aveam să fac decît un salt din patul ăsta în patul meu. Supus, unul din cai se trase înapoi de la fereastră ; mi-am zvîrlit balotul în trăsură ; blana a zburat prea departe şi s-a prins numai cu o mînecă de un cîrlig. Era bine şi aşa. M-am aruncat pe cal. Tîrîndu-şi legăturile slăbite cei doi erau aproape desprinşi unul de celălalt, trăsura venea la întîmplare în urma noastră, ultima fiind blana care se tîra prin zăpadă. „Repede", am spus eu, dar n-am pornit repede ; înaintam încet ca nişte moşnegi prin pustiul de zăpadă ; îndărătul nostru a răsunat multă vreme un nou cîntec al copiilor, greşit însă de data asta :

Bucuraţi-vă bolnavi
Medicul e chiar la voi în pat !

În felul acesta n-am să mă mai întorc niciodată acasă ; clientela mea prosperă e pierdută ; urmaşul meu mă fură, dar nu-i ajută la nimic, fiindcă nu mă poate înlocui ; la mine în casă taie şi spînzură argatul ăla scîrbos ; Roza e victima lui ; nici nu vreau să mă gîndesc la ea. Gol, pradă gerului acestui ev nenorocit, cu o trăsură pămîntească dar cu nişte cai supranaturali, un bătrîn ca mine se învîrteşte de colo pînă colo.

Blana mea atîrnă la spatele trăsurii dar nu pot ajunge pînă la ea şi nici unul din canaliile acestea capricioase de bolnavi nu mişcă un deget pentru mine. Am fost înşelat ! Am fost înşelat ! E destul să asculţi o singură dată fără motiv de soneria de noapte — şi nu mai e nimic de făcut.

Un medic de ţară şi *O solie împărătească* fac parte din volumul *Pregătiri de nuntă la ţară*, (C) Schocken Books Inc. *U.S.A., 1953.*

În româneşte de
Iulia Soare

COLONIA PENITENCIARĂ

— Este un aparat deosebit, se adresă ofiţerul exploratorului şi îmbrăţişă cu o privire oarecum admirativă aparatul, pe care îl cunoştea, totuşi, foarte bine. Călătorul părea să fi acceptat doar din politeţă invitaţia comandantului de-a asista la execuţia unui soldat, condamnat pentru nesupunere şi insultă la adresa superiorului. Nici în colonia penitenciară nu domnea, pare-se, prea mult interes pentru această execuţie. Cel puţin, în această mică vale adîncă şi împrejmuită jur-împrejur de povîrnişuri golaşe, nu mai erau de faţă, în afară de ofiţer şi explorator, decît condamnatul — un om fălcos şi abrutizat, cu părul şi faţa răvăşite — şi un soldat ; acesta ţinea în mînă un lanţ greu ce se continua cu lanţurile mai mici, cu care condamnatul era cetluit de glezne, de mîini şi de gît, şi care erau prinse între ele prin alte lănţuguri de le-

gătură. De altfel, condamnatul manifesta o asemenea supunere de cîine, încît aveai impresia că-l poţi lăsa să umble liber pe povîrnişurile din jur şi că, pentru a începe execuţia, n-aveai decît să fluieri, iar el ar fi venit numaidecît.

Exploratorul se preocupa prea puţin de aparat şi mergea în urma condamnatului cu vădită lipsă de interes, în timp ce ofiţerul se îngrijea de ultimele pregătiri, aci vîrîndu-se sub aparatul îngropat adînc în nisip, aci urcîndu-se pe o scară, pentru a cerceta părţile superioare. Era o muncă pe care ar fi putut-o lăsa în seama unui mecanic, dar ofiţerul o îndeplinea cu mult zel, fie pentru că era un adept convins al acestui aparat, fie din cauză că munca aceasta nu putea fi încredinţată nimănui altcuiva. „Acum totul e gata!" strigă el în sfîrşit, coborînd de pe scară. Era nespus de istovit, respira greu, cu gura larg deschisă, şi-şi vîrîse două batiste fine, de damă, între gulerul uniformei şi gît.

— Uniformele astea sînt totuşi prea greoaie pentru tropice, spuse exploratorul în loc să se intereseze de aparat, aşa cum s-ar fi aşteptat ofiţerul.

— Desigur, răspunse ofiţerul, şi-şi spălă mîinile murdare de ulei şi unsoare într-un hîrdău cu apă ce sta la îndemînă, dar ele reprezintă patria ; nu vrem să ne pierdem patria. Acum uitaţi-vă la acest aparat, adăugă el numaidecît, ştergîndu-şi mîinile cu o cîrpă şi arătînd totodată spre aparat. Pînă nu de mult mai era încă nevoie să facem totul cu mîna, dar acum lucrează aparatul singur. Exploratorul dădu din cap, urmărind vorbele ofiţerului. Acesta încercă să se asigure pentru eventualitatea oricărui incident neprevăzut şi spuse în continuare : Se întîmplă, firește, şi deranjamente ; sper, însă, că azi nu va interveni nici unul totuşi, e bine să le prevedem şi pe acestea. Apa-

ratul trebuie să funcţioneze douăsprezece ore fără întrerupere. Dar chiar dacă intervin unele deranjamente, ele sînt foarte mici şi vor fi înlăturate numaidecît.

— Nu vreţi să vă aşezaţi ? întrebă el în cele din urmă şi scoase, dintr-un morman de scaune de trestie, unul pe care-l oferi exploratorului ; acesta nu putu refuza. Şedea acum la marginea unei gropi, în care aruncă o privire fugitivă. Groapa nu era adîncă ; pe una din laturile ei, pămîntul săpat fusese grămădit într-un fel de val, pe cealaltă se afla aparatul.

— Nu ştiu, reluă ofiţerul, dacă comandantul v-a explicat deja aparatul. Exploratorul făcu din mînă un gest neprecis ; ofiţerul nu aştepta altceva, pentru a putea începe să explice el însuşi aparatul. Acest aparat, spuse el şi prinse cu mîna o manivelă, de care se sprijini, este o invenţie a fostului nostru comandant. Am colaborat cu el chiar de la primele experienţe, şi am luat parte la toate lucrările, pînă cînd aparatul a fost desăvîrşit. Meritul invenţiei îi aparţine, firește, numai lui. Aţi auzit de fostul nostru comandant ? Nu? Ei bine, cred că nu afirm prea mult dacă spun că organizarea acestei colonii penitenciare este opera lui. Noi, prietenii lui, am ştiut chiar din clipa cînd a murit că organizarea acestei colonii este atît de desăvîrşită în sine, încît succesorul nu va putea modifica nimic din ea, chiar dacă ar avea în cap mii de planuri noi. Previziunea noastră s-a şi îndeplinit ; noul comandant a fost nevoit să-şi dea seama de asta. Păcat că nu l-aţi cunoscut pe fostul comandant ! Dar, se întrerupse singur ofiţerul, eu pălăvrăgesc, iar aparatul lui se află aici, în faţa noastră. După cum vedeţi, se compune din trei părţi. În decursul vremii s-au stabilit, pentru fiecare din ele, denumiri întrucîtva populare. Partea de jos se numeşte patul, cea de sus desenatorul, iar această mobilă, de-aici, de la mijloc, se numeşte grapa.

— Grapa ? întrebă exploratorul. Nici măcar nu ascultase cu atenţie, întrucît soarele dogorea nespus de puternic în această vale lipsită de umbră şi-i era greu să-şi adune gîndurile.

Îmbrăcat cu o tunică strînsă pe trup, ca de paradă, încărcată cu epoleţi grei şi cu fireturi, ofiţerul păru cu atît mai surprins, cu cît explica totul atît de entuziast şi, în timp ce vorbea, meşterea cu şurubelniţa, ici-colo, la cîte un şurub. Soldatul părea să fie, şi el, în aceeaşi dispoziţie ca exploratorul. Îşi înfăşurase lanţul condamnatului în jurul încheieturii ambelor mîini, sta cu o mînă sprijinită pe armă, lăsase capul să-i atîrne spre spate şi nu se sinchisea de nimic. Exploratorul nu se mira de acest fapt, întrucît ofiţerul vorbea franţuzeşte şi nici soldatul, nici condamnatul nu înţelegeau limba franceză. Cu atît mai surprinzător părea, desigur, faptul că osînditul se străduia totuşi să urmărească explicaţiile ofiţerului. Îşi îndrepta necontenit privirile, cu un fel de stăruinţă somnolentă, spre locul către care tocmai arăta ofiţerul, iar cînd exploratorul îl întrerupea cu cîte o întrebare, se uita la el, ca ofiţerul, la acesta.

— Da, grapa, întări ofiţerul, numele i se potriveşte. Acele ei sînt dispuse ca o grapă şi este mînuită la fel ca aceasta, fireşte pe alt teren şi cu mai multă măiestrie. De altfel, veţi înţelege totul numaidecît. Aici, pe pat, este aşezat condamnatul. Vreau să vă descriu mai întîi aparatul, şi numai după aceea vă voi arăta cum se manipulează. În felul ăsta, veţi putea urmări totul mai bine. Mai ales că o roată dinţată a desenatorului s-a tocit cam tare şi scîrţîie intens, cînd merge aparatul, încît aproape nici nu te mai poţi înţelege ; din păcate, piesele de schimb nu se pot procura aici decît cu multă greutate. Aşadar, aici e patul, cum am mai spus. Este acoperit complet cu un strat de vată, al cărui rost îl veţi afla mai tîrziu. Pe această vată este

aşezat cu burta în jos condamnatul, fireşte în pielea goală ; aici sînt curelele pentru mîini, aici cele pentru picioare, aici cele pentru gît ; cu acestea este ferecat bine. Aici, la capătul patului unde vine faţa omului, după cum am mai spus, se află acest căluş de pîslă, care poate fi reglat cu uşurinţă, în aşa fel încît să-i intre omului tocmai bine în gură. Rostul lui e să-l împiedice să strige sau să-şi muşte limba. Fireşte că omul trebuie să accepte căluşul de pîslă, întrucît altfel cureaua de la gît îi frînge grumazul.

— Asta e vată ? întrebă exploratorul, aplecîndu-se înainte.

— Da, desigur, răspunse ofiţerul zîmbind, pipăiţi-o singur. El apucă mîna exploratorului o trecu pe deasupra patului. Este o vată preparată special, de aceea e greu s-o recunoaşteţi ; voi mai avea prilejul să vorbesc despre rostul ei.

Exploratorul începu să prindă interes pentru aparat ; ducîndu-şi mîna la ochi pentru a-i feri de soare, se uită în sus la aparat. Era o construcţie impunătoare. Patul şi desenatorul aveau acelaşi contur şi semănau cu două lăzi întunecoase. Desenatorul se afla cam la doi metri deasupra patului ; amîndouă erau legate la colţuri prin patru bare de alamă, care mai că sclipeau la lumina soarelui. Între cele două lăzi oscila grapa, atîrnată de o panglică de oţel.

Dacă ofiţerul abia observase indiferenţa de mai-nainte a exploratorului, în schimb luă act numai-decît de interesul care se trezea acum în el ; îşi întrerupse de aceea explicaţiile, pentru a-i da răgaz să examineze netulburat aparatul. Osînditul îl imită pe explorator ; deoarece nu-şi putea duce mîna deasupra ochilor, privi în sus clipind din ochii neumbriţi.

— Aşadar, omul este aşezat aici, spuse exploratorul, lăsîndu-se pe spate în fotoliu şi punînd picior peste picior.

— Da, întâri ofiţerul, apoi îşi împinse şapca pe ceafă şi-şi trecu mîna peste faţa încinsă ; acum ascultaţi mai departe : Atît patul cît şi desenatorul au propria lor baterie electrică ; patul are nevoie de ea pentru mişcările proprii, iar desenatorul pentru grapă. De-ndată ce omul este legat bine în curele, se pune patul în mişcare. El vibrează cu oscilaţii infime, dar foarte repezi, mişcîndu-se în acelaşi timp atît lateral, cît şi în sus şi-n jos. Aţi văzut, probabil, asemenea aparate în sanatorii ; numai că, la patul nostru, toate mişcările sînt calculate cu precizie ; ele trebuie să fie perfect acordate cu mişcările grapei. Executarea propriu-zisă a sentinţei revine, de fapt, grapei.

— Care este sentinţa ? întrebă exploratorul.

— Nici asta n-o ştiţi ? spuse ofiţerul uimit, şi-şi muşcă buzele : Să mă scuzaţi dacă explicaţiile mele n-au, poate, nici-un şir ; vă cer iertare. Înainte vreme, explicaţiile obişnuia să le dea comandantul ; dar noul comandant se sustrage de la această îndatorire de onoare ; faptul că nici măcar nu l-a informat pe un asemenea înalt oaspete — exploratorul încercă să respingă, cu amîndouă mîinile, această onoare, dar ofiţerul insistă asupra expresiei — un asemenea înalt oaspete, cu privire la forma sentinţei noastre, este iarăşi o inovaţie, care..., pe buze i se contură o înjurătură, dar se stăpîni şi preciză doar : Eu n-am fost informat despre asta, nu este vina mea. De altfel, sînt cel mai în măsură să explic tipurile noastre de sentinţe, întrucît am aici — se bătu cu mîna peste buzunarul de la piept — respectivele schiţe făcute chiar de mîna fostului comandant.

— Schiţele făcute cu mîna lui de comandantul însuşi ? întrebă exploratorul : Dar întrunea toate calităţile astea ? Era soldat, judecător, constructor, chimist, desenator ?

— Sigur că da, aprobă ofiţerul dînd din cap, cu privirea fixă şi dus pe gînduri. Apoi îşi examină din nou mîinile ; i se păru că nu sînt destul de curate pentru a apuca planurile cu ele, de aceea se duse la hîrdău şi se mai spălă o dată. După aceea scoase la iveală o mică taşcă de piele şi spuse : Sentinţa noastră nu e aspră. Condamnatului i se scrie cu grapa pe trup porunca pe care a încălcat-o. Acestui condamnat, de pildă — ofiţerul arătă spre omul de lîngă ei — i se va scrie pe trup : „Cinsteşte-l pe superiorul tău !"

Exploratorul aruncă o privire furişă spre condamnat ; cînd ofiţerul arătă spre el, acesta lăsă capul în jos şi păru să-şi încordeze auzul, pentru a prinde cîte ceva. Dar mişcările buzelor sale cărnoase, pe care le strîngea convulsiv, trădau vizibil că nu izbutea să înţeleagă nimic. Exploratorul ar fi vrut să întrebe încă multe lucruri, dar în prezenţa osînditului nu mai întrebă decît :

— Îşi cunoaşte sentinţa ?

— Nu, răspunse ofiţerul şi vru să continue numai decît cu explicaţiile, dar exploratorul îl întrerupse :

— Nu-şi cunoaşte propria sentinţă ?

— Nu, spuse ofiţerul din nou, apoi se opri o clipă, ca şi cum ar fi cerut exploratorului să-şi motiveze mai pe larg întrebarea, şi spuse într-un tîrziu : Ar fi inutil să i se spună. O s-o afle pe propria-i piele. Exploratorul era pe punctul să tacă, dar îl simţi pe condamnat fixîndu-l cu privirea ; părea să-l întrebe dacă poate fi de acord cu procedeul descris. De aceea, deşi se rezemase comod de spătar, se aplecă din nou înainte şi întrebă mai departe : Dar ştie măcar că a fost, de fapt, condamnat ?

— Nici asta, spuse ofiţerul şi-i zîmbi exploratorului, părînd să mai aştepte şi alte întrebări ciudate.

— Nu se poate, reluă exploratorul, trecîndu-şi mîna peste frunte, atunci omul acesta nu ştie nici măcar acum ce soartă a avut apărarea lui ?

— N-a avut ocazia să se apere, ripostă ofiţerul, privind într-o parte, ca şi cum ar fi vorbit pentru sine, nevrînd să-l jignească pe explorator prin relatarea unor lucruri de la sine înţelese.

— Dar trebuia să aibă prilejul să se apere, insistă exploratorul ridicîndu-se din fotoliu.

Ofiţerul îşi dădu seama că risca să fie împiedicat, pentru multă vreme, de a mai putea explica aparatul ; de aceea se duse lîngă explorator, se atîrnă de braţul lui şi arătă cu mîna spre condamnat care, văzînd că atenţia este vădit îndreptată asupra lui, luă poziţia de drepţi — de altfel şi soldatul întinse de lanţ — ; apoi ofiţerul începu :

— Lucrurile stau altfel. Aici, în colonia penitenciară, eu am fost desemnat ca judecător, în ciuda faptului că sînt atît de tînăr, şi anume, pentru motivul că îl asistam şi pe fostul comandant în toate chestiunile penale şi că, dintre toţi, eu cunosc cel mai bine aparatul. Principiul după care iau hotărîrile este următorul : vina e întotdeauna mai presus de orice îndoială. Alte tribunale nu pot urma acest principiu, întrucît sînt alcătuite din mai multe capete, şi mai au şi alte instanţe deasupra lor. La noi, însă, nu e cazul, sau cel puţin nu era pe vremea vechiului comandant. Cel nou, fireşte că a şi manifestat dorinţa de a se amesteca în judecata mea, dar pînă acum am izbutit să-l ţin deoparte, şi voi izbuti şi pe viitor. Vreţi să vă explic cazul de faţă ? ; este la fel de simplu ca şi celelalte. Un căpitan a reclamat azi dimineaţă că acest om, care i-a fost repartizat ca servitor şi doarme în faţa uşii lui, a adormit în timpul serviciului. Datoria lui este, de fapt, să se scoale la fiecare oră, cînd bate ceasul, şi să salute în faţa uşii căpitanului. Desigur, îndatorirea

aceasta nu e grea, dar este necesară, întrucît omul trebuie să rămînă treaz atît pentru a face de pază, cît şi pentru a putea sluji la nevoie. Noaptea trecută, căpitanul a vrut să vadă dacă servitorul îşi îndeplineşte datoria. A deschis uşa, cînd ceasul bătea ora două, şi l-a găsit dormind încovrigat. Şi-a luat cravaşa şi l-a plesnit peste faţă. În loc să se scoale şi să ceară iertare, omul l-a apucat pe stăpîn de picioare, l-a scuturat bine şi i-a strigat: „Aruncă cravaşa sau de nu te mănînc de viu". Acestea sînt faptele. Căpitanul a venit la mine acum o oră, eu am scris declaraţiile lui şi, imediat în continuare, sentinţa. Apoi am poruncit ca omul să fie pus în lanţuri. Totul a mers foarte simplu. Dacă l-aş fi chemat mai întîi pe omul acesta înaintea mea şi l-aş fi interogat, s-ar fi născut tot felul de încurcături. M-ar fi mînţit şi, dacă aş fi izbutit să-l dovedesc că e mincinos, ar fi venit cu alte minciuni şi aşa mai departe. Aşa, însă, îl am în mînă şi nu-i dau drumul. Este acum totul limpede? Dar timpul trece, execuţia ar fi trebuit să înceapă de mult şi eu nici n-am terminat cu explicarea aparatului. Îl sili pe explorator să se aşeze din nou în fotoliu, trecu îndărăt lîngă aparat şi începu: După cum vedeţi, grapa corespunde formei omului; aici e grapa pentru partea superioară a trupului, acestea sînt grapele pentru picioare. Pentru cap nu e destinat decît acest piron. Vă e totul lămurit? Se plecă prietenos către explorator, părînd dispus să dea explicaţii cît mai amănunţite.

Exploratorul privi grapa, ridicînd din sprîncene şi încreţindu-şi fruntea. Relatările cu privire la procedura judecăţii nu-l satisfăcuseră. Dar oricum — trebui el să admită — aici era vorba de o colonie penitenciară, unde erau necesare măsuri speciale şi, pînă la urmă, trebuia procedat milităreşte. În afară de aceasta, îşi punea speranţele în noul comandant, care — după cît

se părea — intenţiona să introducă, fireşte încetul cu încetul, noi măsuri ce nu puteau fi înţelese de mintea mărginită a acestui ofiţer. Furat de asemenea gînduri, exploratorul se pomeni întrebînd : „Va asista şi comandantul la execuţie ?“

— Nu e sigur, răspunse ofiţerul, penibil impresionat de întrebarea neaşteptată, apoi mutra lui prietenoasă se crispă deodată : Tocmai de aceea trebuie să ne grăbim. Ba chiar va trebui să-mi scurtez explicaţiile, oricît îmi va părea de rău. Dar aş putea să le completez mai amănunţit mîine, cînd aparatul va fi din nou curăţit — căci singurul lui cusur este că se murdăreşte foarte tare. Aşadar, acum doar strictul necesar. Cînd omul se află lungit pe pat, iar acesta începe să vibreze, se lasă şi grapa în jos, pe corpul lui. Ea se reglează automat, aşa fel încît abia să atingă corpul omului cu vîrfurile acelor ; de îndată ce reglarea s-a făcut, această panglică de oţel se întinde şi devine rigidă ca o bară. Şi acum începe jocul. Un neiniţiat nu poate face nici o deosebire exterioară între diferitele pedepse. Grapa pare să acţioneze uniform. Vibrînd continuu, ea îşi înfige vîrfurile în corp, care vibrează şi el odată cu patul. Pentru a da oricui posibilitatea să urmărească execuţia, grapa a fost făcută din sticlă. Ne-am izbit de multe dificultăţi tehnice la fixarea acelor în ea, dar, după multe încercări, totul a reuşit perfect. N-am cruţat nici o osteneală. Şi acum, oricine poate vedea prin sticlă cum este aplicată pedeapsa. Nu vreţi să vă apropiaţi şi să priviţi acele ?

Exploratorul se ridică încet, se apropie şi se plecă deasupra grapei.

— Vedeţi aici, continuă ofiţerul, două feluri de ace rînduite în diferite moduri. Lîngă fiecare ac lung este unul scurt. Cel lung scrie, iar cel scurt stropeşte apă, pentru a spăla sîngele şi a menţine scrisul vizibil în

permanenţă. Apa amestecată cu sînge este condusă în mici jgheaburi şi din ele curge într-un jgheab principal, a cărui ţeavă de scurgere se termină în groapă. Ofiţerul arătă cu degetul drumul exact, pe care trebuia să-l parcurgă apa cu sîngele. Căutînd să reprezinte cît mai concret procesul, ţinu mîinile căuş la gura ţevii de scurgere ca şi cum ar fi adunat în ele un sînge ipotetic, şi atunci exploratorul îşi ridică în sus capul şi vru să se tragă de-a-ndăratelea spre fotoliu, căutînd sprijin cu mîna în spate. Deoată văzu, cu nespusă groază că şi condamnatul urmase îndemnul ofiţerului de a privi grapa mai de-aproape. El îl trăsese după el, de lanţ, şi pe soldatul adormit, şi stătea aplecat deasupra grapei de sticlă. Se vedea cum căuta şi el să desluşească, cu ochii nesiguri, ceea ce priveau cei doi domni şi cum nu izbutea să înţeleagă nimic, întrucît îi lipseau explicaţiile. Se mlădia cînd într-o parte, cînd în cealaltă. Şi cerceta sticla necontenit, cu privirea, de la un capăt la altul. Exploratorul schiţă gestul să-l gonească de acolo, întrucît ceea ce făcea osînditul era probabil interzis sub pedeapsă. Dar ofiţerul îl opri pe explorator, apucîndu-l cu o mînă, în timp ce cu cealaltă luă un bulgăre de pămînt din valul de lîngă groapă şi aruncă cu el în soldat. Acesta deschise ochii speriat, văzu îndrăzneala condamnatului, dădu drumul armei să cadă şi se propti cu călcîiele în pămînt, smucind de lanţ astfel încît osînditul căzu numaidecît grămadă ; apoi se uită la el cum se zvîrcolea pe jos zăngănindu-şi lanţurile. „Ridică-l în picioare !" strigă ofiţerul, văzînd că osînditul abătuse prea mult atenţia exploratorului, care se aplecase şi privea pe deasupra grapei, să vadă ce se întîmplă cu el. „Umblă cu el mai cu grijă !" strigă ofiţerul din nou. Apoi ocoli cu grijă aparatul, îl prinse pe condamnat de subsuori şi-l ridică în sus cu aju-

torul soldatului, în timp ce îi fugiră de mai multe ori picioarele de sub el.

— Acum știu totul, spuse exploratorul, când ofițerul reveni lîngă el.

— În afară de ceea ce e mai important, ripostă acesta, prinzîndu-l pe explorator de braț și arătîndu-i în sus : Colo, în desenator, se află angrenajul de roți care imprimă mișcarea grapei, și acest angrenaj se reglează după schița făcută pentru pedeapsa respectivă. Folosesc încă schițele fostului comandant. Uite-le — scoase cîteva foi din taşca de piele —, dar nu pot să vi le dau în mînă, sînt tot ceea ce am mai scump. Luați loc, am să vi le arăt de la distanță și veți putea vedea totul foarte bine. Arătă prima foaie. Exploratorul ar fi vrut să-și exprime într-un fel admirația, dar nu văzu decît niște linii ce se încrucișau în toate felurile, ca un labirint ; ele erau atît de dese, încît acopereau toată hîrtia și nu mai puteai deosebi decît anevoie spațiile albe dintre ele. Citiți ! spuse ofițerul.

— Este foarte artistic, continuă exploratorul evasiv, dar nu pot să-l descifrez.

— Dar e foarte limpede, ripostă ofițerul.

— Da, vorbi ofițerul rîzînd și vîrî taşca de piele la loc, ăsta nu e un scris caligrafic pentru copii de școală. Trebuie să-l studiezi îndelung. Dar și dumneavoastră v-ați descurca în el, pînă la urmă. Firește, nu poate să fie un scris simplu ; nu trebuie să ucidă imediat, ci — în medie — abia după un interval de douăsprezece ore ; ora a șasea este calculată să fie momentul de răscruce. De aceea scrisul propriu-zis trebuie să fie înconjurat de multe, multe ornamente ; el trebuie să acopere trupul numai ca un brîu îngust ; restul corpului este rezervat pentru înfloriturі. Puteți să apreciați acum felul în care lucrează grapa și întreg aparatul ?

Ia uitați-vă ! Ofițerul sări pe o scară, învîrti o roată și strigă de sus : Atenție, dați-vă la o parte !, după care totul se puse în mișcare. Dacă n-ar fi scîrțîit roata, ar fi fost minunat. Ca și cum ar fi fost surprins de zgomotul stînjenitor al roții, ofițerul o amenință cu pumnul, apoi făcu un gest de nepuțință cu mîinile, în chip de scuză față de explorator, și coborî iute pentru a supraveghea de jos mersul aparatului. Mai era încă ceva în neregulă, pe care-l observă numai el ; se cățără din nou pe scară, apucă cu amîndouă mîinile ceva dinăuntrul desenatorului, apoi, pentru a ajunge mai repede jos, nu se mai folosi de scară, ci alunecă de-a lungul uneia din bare și strigă, cît putu de tare, la urechea exploratorului, pentru a se face înțeles : Înțelegeți cum funcționează ? Grapa începe să scrie ; cînd este gata cu prima porție de scris pe spinarea omului, stratul de vată se învîrtește și răsucește încet corpul pe-o parte, pentru a oferi grapei o suprafață nouă pentru scris. Între timp, părțile rănite prin scriere ajung în contact cu vata — care oprește sîngele datorită preparației speciale — și sînt pregătite pentru adîncirea în continuare a scrisului. Acești dinți de aici, de la marginea grapei, smulg vata de pe răni, cînd corpul este rotit mai departe, și o aruncă în groapă ; iar grapa are apoi din nou pe ce lucra. Și astfel scrie din ce în ce mai adînc vreme de douăsprezece ore. Primele șase ore, condamnatul trăiește aproape la fel ca înainte, numai că simte dureri. După două ore i se scoate căluțul de pîslă din gură, întrucît omul nu mai are putere să strige. Aici, în acest castron încălzit electric, de la marginea unde se află capul condamnatului, se pune orez fiert, iar omul, dacă are poftă, poate lua din el, atît cît apucă cu limba. Nici unul nu pierde prilejul. Cel puțin eu nu știu vreunul, și doar experiența mea este vastă. Abia după ceasul al șaselea își pierde pofta de a mai mînca. De obicei, atunci

îngenunchez aici şi observ fenomenul. Rareori mai înghite omul ultima îmbucătură, o învîrte doar prin gură, de colo pînă colo, şi o scuipă apoi în groapă. Trebuie să mă aplec atunci, altfel mi-o zvîrle în faţă. Cît de liniştit devine omul după ceasul al şaselea! În cel mai idiot dintre ei se trezeşte inteligenţa. Începe de la ochi. De la ei cuprinde apoi totul. O privelişte care mai-mai că te ispiteşte să te aşezi singur sub grapă. Mai departe nu se mai întîmplă nimic, doar atît că omul începe să descifreze scrisul şi-şi ţuguie buzele de parcă ar asculta ceva atent. Aţi văzut, nu e uşor să descifrezi scrisul cu ochii; omul nostru îl descifrează însă cu rănile sale. Fireşte că trebuie o muncă imensă pentru aceasta; este nevoie de şase ceasuri pentru desăvîrşirea ei. Apoi, grapa îl străpunge complet şi-l aruncă în groapă, unde cade plescăind pe apa amestecată cu sînge şi cu vată. Acum judecata s-a sfîrşit, iar noi — eu şi cu soldatul — îl îngropăm.

Exploratorul plecase urechea către ofiţer şi privea, cu mîinile vîrîte în buzunarele surtucului, cum lucra maşina. Condamnatul se uita şi el, fără să priceapă însă ceva. El se aplecă puţin înainte, urmărind trepidaţia acelor; deodată, la un semn al ofiţerului, soldatul îi tăie pe la spate cămaşa şi pantalonii, cu un cuţit, aşa fel încît căzură jos; osînditul schiţă gestul de a apuca straiele ce cădeau, vrînd să-şi acopere goliciunea, dar soldatul îl ridică în sus şi scuturâ de pe el ultimele zdrenţe. Ofiţerul opri maşina şi, în liniştea care se lăsă, osînditul fu aşezat sub grapă. I se desfăcură cătuşele şi în locul lor fură prinse strîns curelele; în primul moment, condamnatul păru să resimtă schimbarea aproape ca o uşurare. Apoi grapa fu lăsată în jos, întrucît omul era cam costeliv. Cînd îl atinseră vîrfurile acelor, i se înfioră pielea pe trup; în timp ce soldatul era ocupat cu mîna dreaptă

a omului, acesta o întinse pe cea stîngă fără să ştie însă încotro s-o ducă ; dar o întinse chiar în direcţia unde se afla exploratorul. Ofiţerul privea necontenit pieziş spre explorator, de parcă ar fi vrut să-i citească pe faţă impresia ce i-o făcea această execuţie, despre care-i dăduse măcar unele explicaţii superficiale.

Cureaua destinată încheieturii mîinii se rupse ; poate că soldatul întinsese prea tare de ea. Era nevoie să intervină ofiţerul şi pentru aceasta soldatul îi arătă bucata de curea ruptă. Într-adevăr, ofiţerul se şi duse lîngă el şi explică, întorcînd faţa spre explorator :

— Maşina este tare cîrpăcită, din cînd în cînd trebuie să se rupă sau să se frîngă cîte ceva ; dar aceasta nu trebuie să influenţeze în rău impresia generală. De altfel, vom face rost numaidecît de ceva, ca să înlocuim cureaua ; am să folosesc lanţul ; firește că acesta va reduce din delicateţa oscilaţiilor în ceea ce priveşte mîna stîngă. În timp ce fixa lanţul, mai adăugă : Mijloacele de întreţinere a maşinii sînt acum foarte restrînse. Pe vremea vechiului comandant exista un fond destinat numai acestui scop şi puteam dispune şi eu de el. Există aici o magazie, în care se păstrau tot felul de piese de schimb. Mărturisesc că făceam aproape risipă, dar numai înainte vreme, nu şi acum, cum pretinde noul comandant, care se slujeşte de orice pretext pentru a combate toate vechile instituţii. Acum administrează personal fondul pentru maşină şi, cînd cer o curea nouă, îmi pretinde s-o aduc pe cea veche drept dovadă ; iar cea nouă soseşte abia după zece zile şi, pe deasupra, e de cea mai proastă calitate, nu face două parale. Nimeni nu se sinchiseşte, cum aş putea utiliza maşina între timp.

Exploratorul chibzui : nu face niciodată impresie bună dacă te amesteci cu hotărîre în probleme străine. El nu era nici cetăţean al coloniei penitenciare, nici

cetăţean al statului căruia îi aparţinea aceasta. Dacă ar fi încercat să dezaprobe sau chiar să zădărnicească execuţia, i s-ar fi putut spune : eşti străin, astîmpără-te. La aceasta n-ar fi putut replica nimic, ci doar să adauge că, în acest caz, nu se mai înţelege nici el singur, întrucît călătoreşte doar cu intenţia de a vedea şi nicidecum de-a schimba procedurile judiciare străine. Dar, în cazul de faţă, lucrurile erau ispititoare. Injusteţea procedurii şi caracterul inuman al execuţiei erau neîndoielnice. Nimeni n-ar fi putut presupune un interes egoist din partea exploratorului, întrucît condamnatul îi era străin, nu era un compatriot şi nici om să suscite compătimirea. Exploratorul dispunea de recomandaţia unor înalte autorităţi şi fusese primit aici cu cea mai mare politeţă ; iar faptul că fusese invitat să asiste la această execuţie părea chiar să însemne că i se cerea părerea cu privire la această judecată. Acest lucru era cu atît mai probabil, cu cît comandantul — după cum aflase mai mult decît limpede, acum — nu era un partizan al acestui procedeu şi avea o atitudine ostilă faţă de ofiţer.

Deodată, exploratorul auzi un strigăt de furie scos de ofiţer. Tocmai izbutise să vîre, cu destulă trudă, căluşul de pîslă în gura condamnatului, cînd acesta închise ochii, cuprins de o greaţă ce nu şi-o putea stăpîni, şi începu să vomeze. Ofiţerul îl smuci în grabă de lîngă căluş şi vru să-i întoarcă faţa spre groapă ; dar era prea tîrziu, vărsătura curse pe maşină în jos.

— Totul e numai din vina comandantului ! strigă ofiţerul, zguduind ca scos din minţi barele de alamă, îmi murdăreşte maşina şi mi-o face ca un grajd. Şi arătă exploratorului, cu mîini tremurînde, ce se întîmplase. Ore întregi m-am străduit să-l fac pe comandant să înţeleagă că nu trebuie să li se mai dea de mîncare în ziua dinaintea execuţiei. Dar noua direc-

ţie, mai blîndă, este de altă părere. Cucoanele comandantului îl îndoapă pe osîndit cu tot felul de zaharicale, înainte de-a fi dus la locul execuţiei. Toată viaţa lui n-a mîncat decît peşte împuţit şi acu trebuie să mănînce dulciuri! Dar şi asta ar fi admisibil, n-aş avea nimic de zis, însă de ce nu se procură un nou căluş de pîslă, aşa cum tot cer de mai bine de trei luni. Cum să nu ţi se facă greaţă cînd iei în gură acest căluş, pe care l-au supt şi l-au ros atîtea sute de oameni, în timp ce-şi dădeau sufletul? Osînditul revenise cu capul la loc şi părea să fie liniştit, în timp ce soldatul era ocupat să şteargă maşina cu cămaşa de care-l dezbrăcase. Ofiţerul veni lîngă explorator; presimţind ceva, acesta făcu un pas îndărăt, dar ofiţerul îl apucă de mînă şi-l trase de-o parte.

— Vreau să vă spun cîteva cuvinte, confidenţial, vorbi el, îmi daţi voie?

— Desigur, răspunse exploratorul, şi-l ascultă cu ochii plecaţi în jos.

— Această procedură şi această execuţie, pe care aveţi prilejul să le admiraţi acum, nu mai au în momentul de faţă nici un partizan făţiş în colonia noastră. Eu sînt singurul partizan, în acelaşi timp şi singurul reprezentant al moştenirii vechiului comandant. Nu mă mai pot gîndi la o dezvoltare în continuare a procedeului, toate eforturile mele se îndreaptă către menţinerea a ceea ce există. Cînd trăia fostul comandant, colonia era plină de adepţii lui; şi eu am în parte forţa de convingere a fostului comandant, dar îmi lipseşte cu totul puterea de care dispunea el; în consecinţă, partizanii lui s-au dat la fund — există încă foarte mulţi, dar nici unul nu mărturiseşte deschis. Dacă v-aţi duce astăzi, în ziua execuţiei, la o ceainărie şi aţi trage cu urechea, aţi putea auzi cel mult aluzii cu două înţelesuri. Toţi aceştia sînt numai adepţi ai procedeului, dar nu-mi sînt de

nici un folos, sub actualul comandant, avînd în vedere concepţiile actuale. Şi acum vă întreb : Oare, din cauza acestui comandant şi a cucoanelor lui, care-l influenţează, trebuie să se ducă de rîpă o asemenea operă de-o viaţă întreagă ? — arătă cu mîna spre maşină. Puteţi îngădui una ca asta ? Chiar dacă nu sînteţi decît un străin care petrece doar cîteva zile pe insula noastră ? Dar nu mai e timp de pierdut, se pregăteşte ceva împotriva dreptului meu de judecător ; au loc deja consfături la comandament, la care nu sînt chemat să iau parte ; chiar şi vizita dumneavoastră este semnificativă pentru întreaga situaţie ; sînt laşi şi vă trimit pe dumneavoastră ca avangardă. Hei, erau cu totul altfel execuţiile înainte vreme ! Încă din ziua dinaintea execuţiei, valea se umplea de oameni pînă la refuz ; toţi veneau numai pentru a privi ; dimineaţa, în zori, îşi făcea apariţia comandantul şi doamnele lui ; fanfarele trezeau toată tabăra ; eu dădeam raportul, arătînd că totul e gata ; asistenţa — din care nu lipsea nici un funcţionar superior — se rînduia în jurul maşinii ; această grămadă de scaune de trestie este o rămăşiţă mizeră din acele vremuri. Maşina strălucea, proaspăt curăţită ; aproape pentru fiecare execuţie luam piese de schimb noi-nouţe. Privitorii se ridicau pe vîrful picioarelor pînă colo sus pe înălţimi şi, în faţa sutelor de ochi, condamnatul era aşezat sub grapă de către comandantul însuşi. Ceea ce îi este îngăduit astăzi unui soldat de rînd, era pe atunci sarcina mea, a preşedintelui tribunalului, şi munca aceasta mă onora. Apoi începea execuţia ! Nici un sunet nepermis nu tulbura funcţionarea maşinii. Mulţi nici nu mai priveau spre ea, ci şedeau pe nisip, cu ochii închişi ; toţi ştiau că acum se face dreptate. În tăcerea ce domnea se auzea oftatul condamnatului — amortizat de pîslă. Astăzi maşina nu mai e în stare să-i smulgă condamnatului

nici măcar un geamăt mai sonor decît poate amortiza pîsla ; pe-atunci acele care scriau picurau o soluţie caustică, pe care azi nu mai avem voie s-o folosim. Ei, şi-apoi venea ceasul al şaselea ! Era cu neputinţă să împlineşti rugăminţile tuturor celor ce voiau să privească de-aproape. În înţelepciunea lui, comandantul dispunea ca, în primul rînd, să se dea preferinţă copiilor ; eu puteam sta totdeauna în faţă, firește, avînd în vedere funcţia mea ; de multe ori şedeam acolo cinchit, cu doi copii mici de-a dreapta şi de-a stînga, pe braţe. Cum mai sorbeau cu toţii expresia transfigurării de pe chipul martirizat, cum ne ţineam obrazul în razele acestei dreptăţi abia realizate şi pe cale să dispară ! Ce mai vremuri, camarade ! Ofiţerul uitase, pesemne, pe cine avea în faţă ; îl îmbrăţişă pe explorator şi-şi lăsă capul pe umărul lui. Exploratorul era nespus de încurcat şi privea, nerăbdător, pe deasupra ofiţerului. Soldatul terminase curăţatul maşinii şi acum turna orez dintr-o cutie de tablă în castron. De-abia observă aceasta condamnatul, care-şi revenise cu totul, că şi începu să întindă limba pentru a apuca din orez. Soldatul îl tot împingea îndărăt, întrucît orezul era destinat unui moment ulterior ; în orice caz, era un lucru revoltător să ia cu mîinile murdare orez din castron şi să mănînce în faţa condamnatului, care poftea şi el.

Ofiţerul se reculese numaidecît.

— Să nu credeţi că am vrut să vă mişc, spuse el, ştiu prea bine, că e imposibil să faci pe cineva să mai înţeleagă astăzi acele timpuri. De altfel, maşina încă mai lucrează şi impresionează prin ea însăşi. Impresionează prin ea însăşi, chiar dacă stă singură în această vale. Iar cadavrul cade la urmă în groapă, într-un fel de zbor inimaginabil de aerian, chiar dacă în jurul gropii nu se mai adună oamenii cu sutele, ca muştele, cum se întîmpla odinioară. Pe atunci trebuia

să construim o balustradă trainică în jurul gropii, dar acum s-a distrus de mult.

Exploratorul vru să scape de privirile ofiţerului şi căută în jur fără ţintă. Ofiţerul îşi închipui că contemplă pustietatea văii ; de aceea îl prinse de mîini şi-l întoarse cu faţa spre el, pentru a-l privi în ochi, apoi întrebă :

— Vă daţi seama ce ruşine trăim ?

Dar exploratorul tăcu. Ofiţerul îi dădu drumul pentru o clipă ; sta tăcut, cu picioarele depărtate, cu mîinile în şold, şi privea în pămînt. Apoi îi zîmbi încurajator exploratorului şi spuse :

— Ieri am fost în apropierea dumneavoastră, cînd v-a invitat comandantul. Am auzit invitaţia. Îl cunosc bine pe comandant. Am înţeles numaidecît ce urmărea cu invitaţia. Deşi are suficientă putere pentru a lua măsuri împotriva mea, totuşi încă nu îndrăzneşte ; în schimb, vrea să mă supună aprecierii dumneavoastră, a unui străin de vază. A calculat cu multă grijă ; sînteţi abia de două zile pe insulă, nu l-aţi cunoscut pe fostul comandant şi nici sfera lui de idei, sînteţi încătuşat de concepţiile europene, poate sînteţi din principiu un adversar al pedepsei cu moartea, în general, şi al unui asemenea mod de execuţie mecanică, în special ; în afară de asta, veţi vedea cum execuţia se desfăşoară trist, fără participare publică, pe o maşină deja cam deteriorată — n-ar fi deci foarte posibil (îşi închipuie comandantul), ţinînd seama de toate astea, să consideraţi metoda mea ca nepotrivită ? Iar dacă o s-o consideraţi nepotrivită, atunci nu veţi tăcea (vorbesc încă în spiritul comandantului), căci aveţi încredere, desigur, în convingerile dumneavoastră verificate. Aţi văzut, fără îndoială, multe ciudăţenii ale multor popoare şi aţi învăţat să le apreciaţi, de aceea probabil că nu veţi interveni cu toată energia împotriva acestei metode, cum aţi face-o în ţara

dumneavoastră. Dar comandantul nici nu are nevoie de asta. Un simplu cuvînt neprevăzător, rostit în treacăt, este de-ajuns. Nici măcar nu e nevoie să exprime convingerea dumneavoastră, dacă vine aparent în sprijinul dorinţei lui. Sînt sigur că vă va descoase cu toată abilitatea. Iar cucoanele lui vor face cerc în jur şi-şi vor ascuţi auzul ; veţi spune cam aşa : „La noi procedura juridică este alta", sau „La noi acuzatul este interogat înainte de-a se da sentinţa", sau „La noi nu existau torturi decît în evul mediu". Toate acestea sînt observaţii perfect juste, care vi se par foarte fireşti, observaţii nevinovate, care nu atacă procedeul meu. Dar cum le va interpreta comandantul ? Îl şi văd pe bunul comandant dînd numaidecît scaunul într-o parte şi ieşind grăbit în balcon, le văd pe cucoanele sale dînd năvală după el, îi aud glasul — cucoanele îl numesc glas tunător — şi va spune : „Un mare explorator din Occident, care e în măsură să cerceteze procedurile juridice din toate ţările, a spus că metoda noastră de modă veche este inumană. După această părere a unei asemenea personalităţi nu-mi mai este îngăduit, fireşte, să tolerez o astfel de metodă. Aşadar, începînd de astăzi dispun" — şi aşa mai departe. Dumneavoastră veţi vrea atunci să interveniţi, că n-aţi spus ceea ce afirmă el, că n-aţi calificat metoda mea drept inumană, că, dimpotrivă, adînca voastră pricepere o consideră drept cea mai umană şi mai demnă de a fi aplicată oamenilor, că admiraţi maşina aceasta — dar va fi prea tîrziu. Nici nu veţi putea răzbate pînă în balconul înţesat de cucoane ; veţi căuta să atrageţi atenţia asupra dumneavoastră ; veţi încerca să strigaţi ; dar o mînă de cucoană vă va astupa gura — iar eu şi opera fostului comandant vom fi pierduţi.

Exploratorul fu nevoit să-şi înăbuşe un zîmbet; aşadar, atît de uşoară era sarcina pe care el o considerase nespus de grea. Răspunse evaziv :

— Îmi supraapreciaţi influenţa ; comandantul a citit scrisoarea mea de recomandaţie şi ştie că sînt un cunoscător în materie de proceduri judiciare. Dacă mi-aş rosti părerea, ar fi aceea a unui particular, o părere cu nimic mai presus de cea a oricui altuia şi, în orice caz, mult mai fără importanţă decît părerea comandantului, care, după cît ştiu, are putere aproape nelimitată în această colonie penitenciară. Dacă părerea lui referitoare la această procedură este atît de precizată, cum credeţi dumneavoastră, atunci mă tem că a sosit, firește, clipa sfîrşitului acestui procedeu, fără a mai fi nevoie de modesta mea contribuţie.

Înţelegea oare ofiţerul acest lucru ? Nu, nu înţelegea. El clătină hotărît din cap, privi în spate spre condamnatul şi soldatul care tresăriră lăsînd orezul în pace, apoi se apropie de explorator fără să-i privească în ochi, ci undeva, nedefinit, pe veston, şi vorbi mai încetişor decît înainte :

— Nu-l cunoaşteţi pe comandant ; dumneavoastră aveţi faţă de el şi noi toţi — iertaţi-mi expresia — o atitudine plină de rezervă ; dar influenţa dumneavoastră, credeţi-mă, e mai mare decît vă închipuiţi. Am fost fericit cînd am auzit că veţi asista singur la execuţie. Această dispoziţie a comandantului trebuia să fie îndreptată împotriva mea. dar acum o voi întoarce în favoarea mea. Fără a fi influenţat de şoapte răuvoitoare la ureche şi de priviri dispreţuitoare — ceea ce n-ar fi fost posibil în cazul unei asistenţe mai numeroase — aţi putut asculta explicaţiile mele aţi văzut maşina şi sînteţi acuma pe punctul de-a asista la execuţie. Părerea dumneavoastră este desigur formată ; dacă mai există cumva unele îndoieli, ele vor fi înlăturate de priveliştea execuţiei. Şi acum vă adre

sez rugămintea : ajutați-mă împotriva comandantului !

Exploratorul nu-l lăsă să continue.

— Cum aș putea-o face, exclamă el, asta e imposibil. Vă pot ajuta tot atît de puțin, pe cît vă pot dăuna !

— Puteți, sări ofițerul. Cu oarecare îngrijorare exploratorul îl văzu pe ofițer strîngînd pumnii. Puteți, repetă ofițerul și mai insistent. Am un plan care trebuie să izbutească. Credeți că influența dumneavoastră nu e suficientă. Eu știu, însă, că este. Dar să admitem că aveți dreptate ! N-ar fi atunci necesar să încercăm totul, chiar și ceea ce pare fără șanse de succes, pentru a salva această procedură ? Ascultați, deci, planul meu. Pentru punerea lui în aplicare este necesar, în primul rînd, ca astăzi să fiți foarte reținut în exprimarea părerii ce-o aveți despre metoda mea. Dacă nu veți fi întrebat de-a dreptul, nu trebuie, în nici un caz, să vă spuneți părerea ; declarațiile dumneavoastră să fie scurte și neprecise ; să se observe că vă e greu să vorbiți despre asta, că sînteți revoltat, că — dacă ar fi să vorbiți deschis — ar trebui să izbucniți în imprecații. Nu vă cer să mințiți ; cîtuși de puțin ; să răspundeți doar scurt, cam așa : „Da, am asistat la execuție", sau, „Da, am ascultat toate explicațiile". Doar atît, nimic altceva. Pentru amărăciunea, care trebuie să apară vizibil pe chipul dumneavoastră, aveți destule motive, chiar dacă nu sînt dintre cele ce le vrea comandantul. El va înțelege totul pe dos, firește, în spiritul lui. Pe aceasta se întemeiază planul meu. Mîine are loc, la comandament, o mare întrunire prezidată de comandant, la care iau parte toți funcționarii administrativi superiori. Comandantului îi place, firește, să facă un adevărat spectacol din aceste ședințe. A constituit în sala respectivă o galerie, care este totdeauna întesată de spectatori. Și eu sînt nevoit să iau parte la aceste consfătuiri, dar

mă cuprinde dezgustul. De rîndul acesta, veţi fi invitat în orice caz la întrunire ; dacă vă comportaţi conform planului meu, atunci invitaţia se va transforma într-o rugăminte insistentă. Dar dacă, din vreun motiv neprevizibil, s-ar întîmpla totuşi să nu fiţi invitat, atunci va trebui desigur să cereţi dumneavoastră o invitaţie ; şi nu mai încape îndoială că o veţi căpăta. Aşadar, să zicem că mîine staţi în loja comandantului împreună cu doamnele ; el priveşte adesea în sus, pentru a se asigura că sînteţi acolo. După diferite obiecte de discuţii fără importanţă, ridicole, destinate doar asistenţei — în general e vorba de construcţii portuare, mereu numai construcţii portuare ! — va veni în dezbatere procedura judiciară. Dacă comandantul nu va aduce destul de curînd vorba despre ea, voi avea eu grijă de asta. Mă voi scula şi voi prezenta raportul cu privire la execuţia de azi. Foarte pe scurt, doar raportul acesta. De fapt nu se obişnuieşte să se prezinte asemenea raport, dar eu totuşi am s-o fac. Comandantul îmi va mulţumi, ca totdeauna, cu un zîmbet prietenos, şi apoi nu se va putea abţine să nu folosească binevenitul prilej. „Tocmai s-a prezentat raportul — aşa, sau cam asemănător va vorbi el — despre execuţie. Aş vrea să mai adaug la raport că, chiar la această execuţie a asistat marele explorator, despre a cărui vizită, cu care ne onorează în mod deosebit colonia, aţi aflat cu toţii. Iar şedinţa noastră de astăzi capătă o semnificaţie mai înaltă datorită prezenţei sale. Nu credeţi că ar fi bine să punem acestui mare explorator întrebarea, cum apreciază execuţia aceasta de modă veche şi procedura care o precedă ?“ Fireşte, vor izbucni de pretutindeni aplauze, asentimentul general, iar eu voi fi cel mai entuziast. Comandantul se va înclina în faţa dumneavoastră şi va spune : „Atunci, pun în numele tuturor întrebarea“. Iar dumneavoastră veţi trece în faţă,

lîngă balustradă. Să puneţi mîinile pe ea aşa ca să le vadă toată lumea, altfel vi le vor lua cucoanele şi se se vor juca cu degetele. Şi atunci va urma, în sfîrşit, cuvîntul dumneavoastră. Nu ştiu cum voi suporta încordarea orelor ce mai sînt pînă atunci. În cuvîntarea dumneavoastră nu trebuie să vă reţineţi ; faceţi gălăgie în jurul adevărului, aplecaţi-vă peste balustradă ; urlaţi, da, da, urlaţi-i comandantului în faţă părerea dumneavoastră, părerea dumneavoastră de nezdruncinat. Dar poate nu vreţi acest lucru, nu corespunde caracterului dumneavoastră, poate că în patria dumneavoastră se adoptă altă atitudine în asemenea situaţii — şi aşa e bine, este pe deplin satisfăcător : nu vă ridicaţi în picioare, spuneţi doar cîteva cuvinte, murmuraţi-le atît de tare cît să fie abia auzite de funcţionarii de sub dumneavoastră ; e destul ; nici nu trebuie să vorbiţi personal despre lipsa publicului la execuţie, despre roata care scîrţîie, despre cureaua ruptă şi despre dezgustătorul căluş de pîslă ; nu, toate acestea rămîn în seama mea, să fugă din sală, cel puţin îl voi sili să cadă în genunchi şi să recunoască : „Mă plec în faţa ta, bătrîne comandant". Acesta e planul meu ; vreţi să mă ajutaţi să-l duc la îndeplinire ? Bineînţeles că vreţi ; ceva mai mult ; trebuie !

Ofiţerul îl prinse pe explorator de amîndouă braţele şi-l privi în ochi, respirînd greu. Ultimele fraze le urlase atît de tare, încît chiar şi soldatul şi deţinutul deveniră atenţi ; cu toate că nu înţelegeau nimic, se opriseră din mîncat şi căscau spre explorator, mestecînd din gură.

Răspunsul care trebuia dat îi era limpede exploratorului de la bun început ; trecuse prin prea multe în viaţa lui, pentru a mai putea şovăi în cazul de faţă ; în fond era cinstit şi nu cunoştea teama. Totuşi, văzîndu-l pe soldat şi pe osîndit, şovăi cît respiră o dată. În cele din urmă spuse, aşa cum trebuia :

— Nu !

Ofițerul clipi de mai multe ori, fără a-l slăbi din ochi.

— Vrei neapărat o declarație ? întrebă exploratorul. Ofițerul aprobă din cap, fără un cuvînt. Sînt un adversar al acestei proceduri, continuă exploratorul ; încă mai înainte de a-mi fi făcut confidențe — de care, firește, nu voi abuza, în nici un caz — am chibzuit dacă am dreptul să intervin împotriva acestui procedeu și dacă intervenția mea ar putea avea o șansă, cît de mică, de succes. Mi-am dat seama limpede cui trebuie să mă adresez : bineînțeles comandantului. Dumneata m-ai ajutat să-mi clarific calea de urmat, fără însă a-mi fi întărit și mai mult hotărîrea ; dimpotrivă, convingerea dumitale sinceră m-a emoționat, chiar dacă nu m-a putut atrage pe o cale greșită.

Ofițerul rămase mut, se întoarse apoi spre mașină, se apucă de una din barele de alamă și privi în sus la desenator, puțin aplecat înainte, ca și cum ar fi verificat dacă totul este în ordine. Soldatul părea să se fi împrietenit cu osînditul ; acesta îi făcu un semn soldatului, oricît îi era de greu din cauza curelelor strîns legate ; soldatul se plecă spre el ; condamnatul îi șopti ceva, iar soldatul dădu din cap.

Exploratorul se duse după ofițer și-i spuse :

— Încă nu știți ce vreau să fac. Și voi spune comandantului părerea mea asupra procedeului, dar nu în cadrul unei ședințe, ci între patru ochi ; de altfel, nici nu mai rămîn atîta vreme aici încît să mai pot fi invitat la o ședință ; plec chiar mîine dimineață sau, în orice caz, mă îmbarc în zori. Ofițerul părea să nu-l fi auzit. Așadar, procedeul nu v-a convins, vorbi el ca pentru sine și zîmbi cum zîmbește un bătrîn asupra neroziei unui copil, ascunzîndu-și în dosul zîmbetului absent propriile sale gînduri.

— Atunci a sosit vremea, spuse el într-un tîrziu, şi ridică spre explorator ochii lui limpezi, în care desluşea un fel de invitaţie, de apel la participare.

— A sosit vremea pentru ce ? întrebă exploratorul neliniştit, dar nu primi nici un răspuns.

— Eşti liber, se adresă ofiţerul condamnatului, în limba lui. Acesta nu crezu la început. Ei, eşti liber, repetă ofiţerul. Pentru prima oară, chipul condamnatului prinse să se însufleţească. Era adevărat ? Nu era doar o toană trecătoare de-a ofiţerului ? Obţinuse călătorul străin îndurare pentru el ? Ce se-ntîmpla ? Acestea erau întrebările ce se citeau pe faţa lui. Dar nu pentru multă vreme. Fie ce-o fi, condamnatul voia să fie liber, dacă i se ingăduia, şi începu să se smucească, atît cît îi permitea grapa.

— Îmi rupi curelele, strigă ofiţerul, stai liniştit ! Îţi dăm drumul numaidecît ! Apoi făcu semn soldatului şi se apucară de treabă. Condamnatul rîdea singur, în tăcere, întorcînd faţa cînd la stînga, spre ofiţer, cînd la dreapta, către soldat ; nu-l uită nici pe explorator.

— Scoate-l afară, porunci ofiţerul soldatului. Trebuie însă oarecare precauţie din pricina grapei.

Datorită nerăbdării, condamnatul se alesese cu cîteva zgîrieturi pe spinare.

Din clipa aceasta, ofiţerul nu-i mai acordă aproape nici o atenţie. Se îndreptă spre explorator. scoase din nou la iveală mica taşcă de piele, răsfoi în ea, găsi în cele din urmă foaia căutată şi i-o arătă.

— Citiţi, zise el.

— Nu pot, răspunse călătorul, am spus că nu pot citi aceste file.

— Uitaţi-vă mai atent la foaia asta, ripostă ofiţerul şi trecu alături de explorator, pentru a citi împreună cu el. Cînd nici aceasta nu fu de folos, ofiţerul trecu cu degetul la oarecare distanţă pe deasupra hîrtiei, ca şi

cum n-ar fi trebuit să fie atinsă cîtuşi de puţin, şi încercă să-i uşureze astfel exploratorului cititul. Exploratorul îşi dădu toată silinţa, pentru a-i fi măcar astfel agreabil ofiţerului, dar nu izbuti să citească. Atunci începu ofiţerul să silabisească scrisul, apoi citi totul încă o dată, curgător : „Fii drept !" spune aici, acum puteţi citi. Exploratorul se aplecă atît de mult deasupra hîrtiei, încît ofiţerul o depărtă repede, de teamă să nu fie atinsă ; exploratorul nu mai spuse nimic, dar se vedea limpede că încă nu izbutise să descifreze ceva. „Fii drept !", spune aici, repetă ofiţerul încă o dată.

— Aşa o fi, răspunse exploratorul, cred că asta stă scris.

— Bine, vorbi ofiţerul satisfăcut măcar în parte, apoi se urcă pe scară cu foaia în mînă ; aşeză foaia cu multă grijă în desenator şi păru să modifice complet dispozitivul angrenajului ; era o muncă anevoioasă — probabil că era vorba de rotiţe mici de tot ; uneori capul ofiţerului dispărea cu totul în desenator, atît de minuţios trebuia verificat mecanismul.

Exploratorul urmări munca aceasta neîntrerupt, de jos, încît îi înţepeni gîtul, iar ochii începură să-l doară din cauza luminii soarelui, care se revărsa din cer. Soldatul şi condamnatul nu se ocupau decît unul de celălalt. Cămaşa şi pantalonii osînditului, care se aflau deja în groapă, fură pescuite de soldat cu vîrful baionetei. Cămaşa era îngrozitor de murdară şi condamnatul o spălă în hîrdău. Cînd se îmbrăcă, apoi, cu pantolnii şi cămaşa, rîseră cu poftă şi soldatul şi osînditul, întrucît îmbrăcămintea fusese spintecată la spate de sus pînă jos. Probabil că osînditul se simţea obligat să-l distreze pe soldat, întrucît se rotea în cerc, cu hainele lui spintecate, în faţa soldatului, care şedea ciucit pe pămînt şi rîdea bătîndu-se cu palmele pe

genunchi. În orice caz, se mai stăpîneau întrucîtva, ţinînd seama de prezenţa domnilor.

După ce termină sus, în sfîrşit, ofiţerul îmbrăţişă totul încă o dată în amănunt, cu privirea, zîmbind ; după aceea închise capacul desenatorului, care fusese deschis pînă atunci, coborî, se uită la groapă, apoi la condamnat, şi constată cu mulţumire că acesta îşi luase hainele de-acolo ; pe urmă se duse la hîrdău pentru a-şi spăla mînile, observă prea tîrziu murdăria respingătoare a apei, se întristă că nu-şi poate curăţa mîinile, după care le vîrî în nisip — soluţie ce nu-l satisfăcea, dar n-avea ce face — se sculă în picioare şi începu să-şi descheie nasturii de la tunică. Cu această ocazie îi căzură în mînă, mai întîi, cele două batiste pe care le vîrîse sub guler.

— Uite-ţi batistele, spuse el şi le aruncă osînditului. Apoi se adresă exploratorului, explicînd : Cadouri de la femei.

În ciuda grabei cu care-şi scoase tunica şi se dezbrăcă apoi complet, el împături cu deosebită grijă fiecare obiect de îmbrăcăminte, ba chiar mîngîie cu degetele fireturile tunicii şi îndreptă un eghilet. Fireşte că se potrivea prea puţin cu această grijă faptul că, de îndată ce termina împăturitul unui obiect, îl arunca numaidecît în groapă cu un gest nerăbdător. Ultimul lucru care-i rămase, fu sabia scurtă, cu centironul. Scoase sabia din teacă, o frînse, adună totul laolaltă — frînturile săbiei, teaca şi centironul — şi le aruncă atît de violent, încît zăngăniră jos, pe fundul gropii.

Acum era gol puşcă. Exploratorul îşi muşcă buzele, dar nu spuse nimic. De fapt ştia ce va urma, dar n-avea nici un drept să-l împiedice pe ofiţer s-o facă. Dacă procedura judiciară, la care ţinea atît de mult, era pe punctul de a fi desfiinţată — probabil ca urmare a intervenţiei pe care exploratorul se simţea obli-

gat s-o facă — atunci ofițerul acționa acum așa cum trebuia ; nici exploratorul n-ar fi reacționat altfel, în locul lui.

Soldatul și osînditul nu pricepură mai întîi nimic, de altfel la început nici măcar nu priviră într-acolo. Condamnatul era nespus de bucuros că și-a recăpătat batistele, dar bucuria lui nu fu de lungă durată, întrucît soldatul i le luă cu un gest iute, neprevăzut. Condamnatul încerca acum să și le reia de sub centironul unde le pusese soldatul la păstrare, dar acesta era vigilent. Se luptară astfel, mai mult în glumă. Abia cînd ofițerul fu gol de tot, deveniră și ei atenți. În special condamnatul părea pătruns de presimțirea unei mari întorsături. Ceea ce i se întîmplase lui, se petrecea acum cu ofițerul. Călătorul străin dăduse probabil ordin în acest sens. Aceasta era așadar răzbunarea. Fără să fi pătimit el însuși pînă la capăt, era răzbunat, în schimb, pînă la capăt. Pe chipul lui se înfiripă un rîs tăcut, cu gura pînă la urechi, care nu se mai stinse.

Ofițerul se îndreptă spre mașină. Dacă și înainte de aceasta se vădise destul de limpede cît de bine se pricepe la mașină, acuma rămîneai aproape consternat de felul cum manevra și cum ea asculta. Doar apropie mîna de grapă, și aceasta se ridică și se lăsă de mai multe ori, pînă cînd atinse înălțimea potrivită, pentru a-i face loc dedesubt ; abia atinse marginea patului, și acesta începu numaidecît să vibreze ; călușul de pîslă i se apropie de gură ; se văzu bine cum ofițerul nu voia să-l accepte, dar șovăiala dură doar o clipă, după care se supuse numaidecît și îl luă în gură. Totul era pregătit, dar curelele atîrnau în părți, desfăcute, se părea că sînt inutile ; nu era nevoie ca ofițerul să fie legat cu ele. Deodată condamnatul văzu curelele libere și, după părerea lui, execuția nu putea fi desăvîrșită dacă nu erau strîns legate și ele, așa

că-i făcu semn grăbit soldatului şi alergară într-acolo să-l încătărămeze pe ofiţer. Acesta întinsese deja un picior pentru a împinge manivela ce trebuia să pună în mişcare desenatorul ; cînd îi văzu pe cei doi venind, îşi trase piciorul îndărăt şi se lăsă legat cu curelele. Acum fireşte că nu mai putea ajunge pînă la manivelă ; nici soldatul şi nici osînditul n-ar fi descoperit care este, iar exploratorul era decis să nu se clintească din loc. De altfel nici nu fu nevoie ; de-abia fură prinse curelele în catarame, că maşina şi începu să lucreze ; patul tremura, acele dansau pe pielea lui, grapa oscila în sus şi-n jos. Exploratorul privea de o bună bucată de vreme, cînd îşi aduse deodată aminte că o roată a desenatorului ar fi trebuit să scîrţîie ; dar totul funcţiona în linişte, nu se auzea nici măcar un zumzăit.

Lucrînd atît de liniştit, maşina dispăru din atenţia celor trei. Exploratorul privea spre soldatul şi condamnatul care se aflau de cealaltă parte a maşinii. Condamnatul părea cel mai însufleţit, totul îl interesa la maşină ; acă se lăsa în jos, pe vine aci se ridica în vîrful picioarelor, mereu cu degetul arătător întins, pentru a-i arăta ceva soldatului. Exploratorul fu cuprins de un sentiment penibil. Era hotărît să rămînă de faţă pînă la urmă, dar nu mai putea îndura multă vreme priveliştea celor doi.

— Duceţi-vă acasă, le spuse el.

Poate că soldatul ar fi fost gata, dar condamnatului i se păru ordinul acesta ca un fel de pedeapsă. Se rugă, implorînd cu mîinile împreunate, să-l lase de faţă, iar cînd exploratorul rezistă, dînd hotărît din cap, căzu chiar în genunchi. Exploratorul îşi dădu seama că ordinele nu aveau nici un efect şi vru să se ducă dincolo, la cei doi, pentru a-i lua la goană. Deodată auzi un zgomot sus, în desenator. Privi într-acolo. Aşadar totuşi era deranjată o roată ? Era alt-

ceva, însă. Capacul desenatorului se ridică încet, apoi se deschise de tot. Dinţii unei roţi se iviră, săltîndu-se în sus ; în curînd apăru roata întreagă, ca şi cum o forţă uriaşă contractase întreg desenatorul şi nu mai rămăsese nici un loc pentru această roată ; roata se învîrti pînă la marginea desenatorului, căzu jos, se duse de-a dura o distanţă pe nisip, după care rămase culcată pe lat. Între timp ieşise deja la iveală altă roată, după care urmară multe altele, mari şi mici, abia deosebindu-se între ele ; cu fiecare se repetă acelaşi lucru, de fiecare dată credeai că desenatorul s-a golit complet, dar deodată apărea altă grupă de roţi, deosebit de numeroasă, care se ridicau în sus, căzdeau şi se rostogoleau pe nisip, pentru a se culca apoi pe lat. Privind la ceea ce se petrecea, condamnatul uitase de-a binelea de ordinul exploratorului ; roţile îl vrăjeau cu totul şi voia, de fiecare dată, să prindă o roată, ba chiar îl îndemna şi pe soldat să-l ajute, dar trăgea mîna îndărăt înspăimîntat, întrucît urma numaidecît altă roată, care-l speria cînd începea să se rostogolească.

În schimb, exploratorul era îngrijorat ; se părea că maşina se năruie toată ; mersul ei liniştit era o simplă iluzie ; avea sentimentul că acum trebuie să se ocupe de ofiţer, întrucît acesta nu se mai putea îngriji de el însuşi. Dar, în timp ce căderea roţilor îi acapară atenţia cu totul, uită să mai supravegheze restul maşinii ; cînd totuşi se aplecă spre grapă, după ce ultima roată părăsi desenatorul, avu o surpriză nouă, supărătoare. Grapa nu mai scria, ci doar înţepa, iar patul nu rotea corpul, ci îl împingea în sus şi-l înfigea în ace, vibrînd. Exploratorul vru să intervină, dacă ar fi putut ar fi oprit totul, întrucît aceasta nu mai era o tortură, aşa cum voia să realizeze ofiţerul, ci de-a dreptul un asasinat. Întinse mîinile înainte. Deodată grapa se deplasă

lateral, cu trupul ofiţerului înfipt în ace, aşa cum trebuia să se întîmple abia în ceasul al doisprezecelea. Sîngele curgea în mii de şiroaie, dar nu era amestecat cu apă, întrucît de rîndul acesta ţevişoarele pentru apă nu funcţionaseră. Apoi dădu greş şi ultimul act ; trupul ofiţerului nu se desprinse din acele lungi, ci rămase atîrnat deasupra gropii, fără să cadă în ea, lăsînd doar să i se scurgă sîngele. Grapa vru să revină la locul ei, dar, ca şi cum ar fi simţit ea însăşi că nu s-a eliberat de povară, rămase mai departe deasupra gropii.

— Puneţi mîna odată şi ajutaţi ! strigă exploratorul către soldat şi osîndit, pe deasupra gropii, şi apucă el însuşi de picioarele ofiţerului.

Voia să împingă de picioare, ceilalţi doi să apuce capul ofiţerului, pe partea cealaltă, şi astfel să desprindă trupul, încet, din ace. Dar cei doi nu se puteau hotărî ; condamnatul întoarse chiar spatele ; exploratorul trebui să se ducă la ei, dincolo, şi să-i împingă cu sila pînă la capul ofiţerului. Cu acest prilej văzu, aproape fără voia lui, chipul mortului. Era aşa cum fusese şi-n viaţă ; nu se citea pe el nici un semn al izbăvirii făgăduite ; ofiţerul nu găsise în maşină ceea ce aflaseră toţi ceilalţi ; buzele erau contractate, ochii deschişi aveau o expresie de viaţă, privirea era liniştită şi plină de convingere, prin frunte îi ieşise vîrful pironului cel mare de fier.

Cînd călătorul, urmat de soldat şi de osîndit, ajunse la primele case din colonie, soldatul arătă spre una din ele şi spuse :

— Aici e ceainăria.

La parterul casei se afla o încăpere adîncită în pămînt, joasă, ca o speluncă, cu tavanul şi pereţii afumaţi. Înspre stradă era deschisă pe toată lăţimea ei. Deşi ceainăria se deosebea prea puţin de restul caselor din colonie, care erau toate dărăpănate, în afară de

palatul comandantului, ea exercită totuşi asupra exploratorului impresia unei amintiri istorice, evocîndu-i forţa vremurilor trecute. Se apropie, trecu — urmat de însoţitorii săi — printre mesele neocupate, ce se înşirau pe stradă în faţa ceainăriei, şi respiră aerul rece, îmbîcsit, care adia dinăuntru.

— Bătrînul este îngropat aici, spuse soldatul, preotul a refuzat să-i dea un loc la cimitir. O vreme lumea nu s-a putut hotărî să-l îngroape ; în cele din urmă l-au aruncat aici. Cu siguranţă că ofiţerul nu v-a povestit nimic despre asta, căci îi era ruşine. A încercat chiar de cîteva ori, noaptea, să-l dezgroape pe bătrîn, dar a fost luat întotdeauna la goană.

— Unde e mormîntul ? întrebă exploratorul, căruia nu-i venea să-l creadă pe soldat.

Numaidecît alergară amîndoi — soldatul şi osînditul — înaintea lui şi-i arătară, cu mîinile întinse, locul unde trebuia să fie mormîntul. Îl conduseră pe explorator pînă lîngă peretele din fund, unde şedeau clienţii la cîteva mese. Erau pe semne muncitorii din port, bărbaţi zdraveni cu bărbi scurte, de un negru lucitor. Toţi erau fără surtucuri, aveau cămăşile zdrenţuite, erau oameni sărmani, umiliţi. Cînd se apropie exploratorul, cîţiva dintre ei se ridicară şi se lipiră de perete, privind spre el.

— E un străin, se auziră şoapte în jurul exploratorului, vrea să vadă mormîntul.

Împinseră într-o parte mesele, sub care se afla într-adevăr o lespede de mormînt. Era o piatră simplă, destul de scundă, pentru a putea fi ascunsă sub o masă. Avea o inscripţie cu litere foarte mici, aşa încît exploratorul fu nevoit să îngenunche pentru a citi. Pe ea scria : „Aici odihneşte fostul comandant. Partizanii lui, care nu pot avea astăzi nici un nume, l-au aşezat în mormînt şi i-au pus lespedea. Dăinuie profeţia că, după un anumit număr de ani, comandantul

va învia şi va porni din această casă, în fruntea partizanilor săi, la recucerirea coloniei. Credeţi şi aşteptaţi!" După ce termină de citit şi se ridică în sus, exploratorul îi văzu pe oameni stînd în jurul lui şi hlizindu-se, de parcă ar fi citit şi ei inscripţia, ar fi găsit-o ridicolă şi l-ar fi invitat să se alăture şi el părerii lor. Exploratorul se făcu a nu observa, le împărţi cîteva monede, apoi mai aşteptă pînă ce masa fu împinsă deasupra lespezii, şi ieşi din ceainărie, îndreptîndu-se spre port.

Soldatul şi osînditul găsiră în ceainărie cunoscuţi, care-i opriră să mai rămînă. Dar probabil că se descotorosiră repede de ei, întrucît călătorul abia ajunsese la mijlocul lungii scări ce ducea jos, la bărci, cînd cei doi porniră în fugă după el. Se vede treaba că voiau să-l sileaască pe explorator, în ultima clipă, să-i ia cu el. În timp ce exploratorul se tocmea, jos, cu un barcagiu ca să-l ducă pînă la vapor, cei doi veneau în goană pe scară, în tăcere, întrucît nu îndrăzneau să strige. Cînd ajunseră jos, exploratorul era deja în luntre, iar barcagiul tocmai o desprindea de mal. Ar mai fi putut încă să sară în barcă, dar exploratorul ridică de pe fundul ei un odgon greu, cu noduri, şi-i ameninţă cu el, împiedicîndu-i astfel să facă saltul.

Colonia penitenciară (In der Strafkolonie) face parte din volumul *Hochzeits vorbereitungen auf dem Lande (Pregătiri de nuntă la ţară)*, C. Schocken Books Inc. U.S.A., 1953.

În româneşte de
Mihai Izbăşescu

MARTIN BUBER

Unul dintre cei mai de seamă scriitori şi filozofi evrei ai contemporaneităţii s-a născut la 8 februarie 1878 la Viena, iar actualmente trăieşte în Israel. Sursa scrierilor lui Buber o găsim, cu precădere, în tradiţiile pietismului chasidic. (Chasidismul este o mişcare care a luat amploare în sînul evreilor din Europa răsăriteană, în special.) Repovestind legendele şi miturile acestei mişcări, Buber le dă aspectul de „mesaj adresat omenirii întregi" *(Die chassidischen Bücher — Cărţile chasidice*, 1928 ; *Die chassidische Botschaft — Mesajul chasidic*, 1952). A studiat ştiinţele naturale şi psihologia la Leipzig şi Zürich, fiind influenţat de Jakob Böhme şi Paracelsus. În 1906 a publicat una din cele mai importante lucrări referitoare la începuturile expresionismului *Ekstatische Konfessionen (Confesiuni ecstatice).* Între 1916—1931 a editat numeroase reviste şi, împreună cu Franz Rosenzweig, a condus „Şcoala iudaică liberă" din Frankfurt. Emigrează în 1938, dată de la care trăieşte în Israel ca profesor de filozofie socială la Ierusalim.

Buber este în esenţă un existenţialist cu o notă foarte personală, în lucrări ca *Daniel*, 1913, *Ich und*

Du (Eu și tu), 1922, *Urdistanz und Beziehung (Distanță originară și relație)*, 1952. Viața este „o chemare", un îndemn la uniune între „eu-tu", între semeni și Dumnezeu, „finitul infinit". Buber a încercat să pună și bazele unei etici sociale cu nuanță religioasă în *Pfade in Utopia (Cărări în utopie)*, 1950. Traducerea fragmentară a *Bibliei* constituie, pe de altă parte, un aspect al creației sale în domeniul lingvistic. Filozofia lui Buber repudiază universalismul hegelian și se situează la întretăierea filozofiei lui Kirkegaard, Nietzsche, Dostoievski și existențialiștii contemporani: Bergson, Scheler, Heidegger și Sartre. Prezența sa în literatura austriacă se justifică prin faptul că reprezintă spiritul mistic ebraic, fără de care austriacismul așa cum a fost intuit de către Max Brod, Franz Kafka și Franz Werfel nu e conceptibil.

ALTE OPERE: *Die jüdische Bewegung I. Folge 1900—1914 (Mișcarea evreiască*, seria I), 1900—1914; *2. Folge 1916—1920 Reden und Gleichnisse des Tschuang Tse* (Seria a 2-a, *Cuvîntările și parabolele lui Ciuang Tse)*, 1910; *Vom Geist des Judentums (Despre spiritul iudaismului)*, 1916; *Dialogisches Leben (Viața dialogată)*, 1947; *Moses (Moise)*, 1948; *Gog und Magog*, roman, 1949; *Der Glaube der Propheten (Credința profeților)*, 1950; *Gottesfinsternis (Eclipsarea lui Dumnezeu)*, 1953; *Schuld und Schuldgefühle (Culpă și sentiment de culpabilitate)*, 1958; *Begegnungen (Întîlniri)*, autobiografie, 1961; *Werke (Opere)*, 3 vol., 1962.

Referințe: H. Urs von Balthasar: *Einsame Zwiesprache (Dialog solitar)*, 1958; H. Kohn: *M. Buber*, 1961.

A CINCIZECEA POARTĂ

Un discipol al rabinului Baruch din Mesbiz, fără a-i spune nimic învăţătorului său, a căutat să pătrundă existenţa lui Dumnezeu şi, cercetînd, a înaintat tot mai mult, pînă a ajuns într-un asemenea vălmăşag de îndoieli, încît şi ceea ce cunoscuse pînă atunci i-a devenit incert. Cînd Rabi Baruch a băgat de seamă că tînărul său discipol nu-l mai vizitează cum obişnuia, a plecat în oraşul acestuia, a intrat pe neaşteptate în odăiţa lui şi i-a spus : „Ştiu ce se ascunde în inima ta. Ai pătruns prin cele cincizeci de porţi ale cunoaşterii. Începi cu o întrebare, îţi baţi capul, îi smulgi răspunsul şi prima poartă ţi se deschide într-o altă întrebare. Şi din nou cercetezi, îi afli dezlegarea, împingi a doua poartă şi te găseşti dinaintea unei noi întrebări. Şi mai departe şi tot mai departe, şi mai adînc, tot mai adînc. Pînă ce formezi cea de-a cincizecea poartă. Ajuns aici, priveşte încremenit întrebarea, al cărei răspuns nu l-a aflat nici un om, căci unul singur de l-ar cunoaşte n-ar mai exista alegere. De te-ncumeţi însă a merge mai departe, te rostogoleşti în prăpastie". „Ar tre-

bui să mă-ntorc şi s-o iau de la capăt, nu-i aşa ?" strigă discipolul. „Nu înseamnă că faci calea-ntoarsă, dacă te întorci, zise rabinul ; stai dincolo de ultima poartă, atunci, şi te afli în credinţă".

In româneşte de
Iv. Martinovici

ATITUDINI FUNDAMENTALE

Rabi Menachem Mendel de Worki era întrebat prin ce este recunoscut un adevărat evreu. El spunea : „Nouă ni se cuvin trei lucruri : o îngenunchere dreaptă, un strigăt fără sunet, un dans nemişcat.

RUŞINEA

Gerer [1] ofta în cursul prelegerii şi spunea : „Un cuvînt al înţelepţilor noştri mă chinuie pînă în oase şi-mi ia viaţa." Stă scris în *Talmud*, Nedarin, 20 : „Nu au ruşine acei ai căror strămoşi n-au stat niciodată în faţa muntelui Sinai ! Deci, unde este ruşinea ?"

EXILUL ADEVĂRAT

Rabi Chanch spunea : „Adevăratul exil al Israelului în Egipt a fost acela că a învăţat să-l suporte".

[1] Rabinul din Sadagora.

„Cît timp durează tirania lui Amalek, nu se ştie că eşti un nimic ! Dacă se întrerupe tirania lui Amalek, observi că eşti un nimic !"

PRIMEJDIA

Într-o călătorie, Gerer mergea cu un vehicul împreună cu un confident, în jos pe o pantă abruptă. Caii speriaţi alergau şi nu puteau să fie opriţi. Hasid se uita din căruţă şi se îngrozea. Cînd se uită însă la Zaddik faţa acestuia era calmă ca întotdeauna.

„— Cum se întîmplă, întrebă el, că nu vă sperie pericolul ?"

„— Cine simte adevăratul pericol în fiecare clipă, răspunse Zaddik, pe acela nu-l mai sperie nici un pericol de moment."

A cincizecea poartă (Die funfzigste Pforte) face parte din volumul *Erzählungen des Chassidim (Povestirile lui Chassidim)*, Manesse Verlag, Zürich, 1949.

În româneşte de
Magdalena Constantinescu

MARTINA WIED

Alexandrine Martina Augusta Wied, născută Schmabel, e fiică de jurist și s-a născut la 10 decembrie 1882 la Viena unde a și murit la 25 ianuarie 1957. După studii de filologie germanică, filozofie, istorie și istoria artelor, întreprinde numeroase călătorii în Franța, Polonia, Anglia. Se căsătorește în 1910 și colaborează la numeroase reviste și publicații printre care și la aceea a lui Ludwig von Ficker *Der Brenner*. Emigrează în 1938 în Anglia unde-și scrie și lucrările de seamă. În 1947 revine în Austria.

Ca mulți alți scriitori austrieci, Martina Wied a fost „descoperită" și apreciată abia după moarte. Romanele ei psihologice și de critică socială construite pe tema relegării — în sens ovidian — a artistului creator se bucură azi de o crescîndă apreciere. Primul roman, *Rauch über Sankt Florian oder die Welt der Missverständnisse (Văluri de fum peste Sankt Florian sau lumea neînțelegerii)* este istoria întrețesută și suprapusă a mai multor destine contemporane care se mișcă într-o lume opacă (simbolizată prin „vălul de fum"). Într-un anumit fel, acest roman anunță povestirea scrisă sub formă de jurnal zilnic, *Das Einhorn (Inorogul)*, în care problema disoluției valorilor și a sensului realității este plasată și

dezbătută pe plan istoric prin intermediul unei întîmplări datînd din anul 1779. În același timp acest roman este și povestea unei relegări : Louisa, fiica unui general austriac și soția ultimului dintre Stuarți, se îndrăgostește de poetul libertății italiene, Alfieri. Întîmplările sînt consemnate de pictorul scoțian James Graham, el însuși implicat în tribulațiile de dragoste ale Louisei, dar care, distanțîndu-se de întîmplări, își păstrează puritatea (inorogul este simbolul purității). Din rîndul celorlalte romane ale Martinei Wied pot fi citate, *Kellingrath*, 1950 (prima versiune a apărut în 1934 cu titlul *Das Asyl zum obdachlosen Geist — Azilul spiritului fără adăpost)* care reia dezbaterea temei relegării creatorului ; *Die Geschichte eines reichen Jünglings (Povestea unui tînăr bogat)*, 1952, este o amplă dezbatere, pe 800 de pagini, a problemei disoluției timpului și a realității, a tragediei prin care a trecut omenirea între cele două războaie mondiale. Acțiunea se desfășoară în Polonia ; eroul principal, Leontiev, încearcă *„într-o lume strîmbă, să-și cucerească bucățica de pămînt pe care să poată sta cu fruntea în sus, fără să se lovească de grinzile silniciei"*.

Creația Martinei Wied se înrudește într-un anumit fel cu opera de critică socială a lui Musil și Broch.

ALTE OPERE : *Brücken ins Sichtbare (Punți spre vizibilitate)*, poezii, 1912—1952 ; *Spuk (Fantomă)*, 1922 ; *Der Gast (Oaspetele)*, 1923 ; *Der Spielberg*, 1924 ; *Dramen (Drame)*, nepublicate ; *Das Krähennest (Cuibul corbilor)*, povestiri, 1951 ; *Das unvollendete Abenteuer (Aventura neterminată)*, roman, 1955.

INOROGUL

8 iunie
San Gimignano, Hanul
Sfînta Fina.

În mijlocul abruptelor turnuri de locuit în care tîrgoveţii războinici se baricadau ca şi clanurile noastre în cetăţile lor de la ţară, nu simt într-atît deosebirile de rasă, naţionalitate, limbă şi peisaj, ci mult mai acut acea deosebire adîncă, ce constă în faptul că cei care au clădit Gimignano se potriveau cu mediul lor, îl întruchipau, că trăiau — ca să folosim termeni abuziv întrebuinţaţi, conform cu timpul lor — în contemporaneitate, pe cînd concetăţenii mei se cramponează cu încăpăţînare de o stare a lucrurilor pare-se depăşită şi o fac numai pentru că o cred mai potrivită lor. Tragedia care ne atinge în mic a răscolit alte popoare mai mari pentru a le nimici în cele din urmă. Cele care s-au dovedit mai adaptabile, erau în genere cele mai puţin însemnate şi desigur nu cele mai nobile. Multe semne în ţară ne fac să bănuim că sîntem în ajunul unei noi migraţii a popoarelor, dar a unei migraţii care nu va decurge orizontal, pe suprafaţa pămîntului, ci pe unul şi acelaşi loc, vertical prin straturile popoarelor, va întoarce josul în sus şi va mătura ceea ce e deasupra.

Trăim într-o epocă a decadenţei occidentale şi cîte din perfecţionările şi afinările formelor de viaţă actuale nu-mi amintesc de cele din Roma epocii tar-

dive ! De multe ori îmi vin în minte cuvintele unui scriitor antic care a trăit sub împăratul Decius. Călătorind cu corabia spre Sicilia găsea că : „Etna nu mai e atît de impunătoare ca odinioară !" Aceste cuvinte exprimă exact felul de a simți caracteristic zilelor noastre ; multe lucruri pe care le socoteam mari, indestructibile — biserica și învățăturile ei, regalitatea, căsătoria, autoritatea paternă — și-au pierdut acum nimbul, nu ne mai apar intangibile, sînt puse la îndoială, nu mai sînt atît de impunătoare ca odinioară. „Totul a devenit mai mic, de se poate cuprinde cu o privire, mai fragil și mai gingaș ; n-avem decît să ne imaginăm o statuie de Michel Angelo în palatul mai nou al reginei Maria Antoaneta, în Trianon, pentru ca deosebirea să ne sară în ochi. Vremea noastră nu mai poate suporta asemenea măreție, se simte nimicită de ea. Nu e desigur o întîmplare că frescele din casa Alfieri amintesc de pictura romană din epoca tardivă, care încearcă să dea iluzia optică a realității : același sentiment al vieții produce forme de artă, similare.

Cînd hoinăresc prin ulițele strîmte, în pantă, adumbrite, unde miroase a sute de lucruri — mirodenii, cuișoare, alimente prăjite în untdelemn, brînză, tutun, levănțică, urină de cai, butoaie de vin începute, tămîie — mă cuprinde mai covîrșitor ca oricînd dorul de casă. Nici măcar cînd pășesc sub bolta unui naos de biserică, cînd îngenunchez în fața unei madone pictate cu adevărată evlavie (și cu ultramarin veritabil) nu sînt cu totul concentrată și prezentă acolo unde mă aflu cu trupul. Aceasta provine din faptul — am dezlegat enigma cu încetul în decursul timpului — că nimeni mai mult decît cel pribeag, înclinat spre drumeție, decît cel rătăcitor pe melcaguri străine, nu are o mai intensă nevoie de acel refugiu ce-l așteaptă, gata mereu să-l primească, înfățișînd pentru

el ţara lui de baştină, comunitatea cu poporul său şi a celor de aceeaşi limbă.

Dante, şi cînd era în exil, ştia că are înapoia sa o Florenţă reală, permanentă în măreţia ei ; chiar dacă se afla pe atunci sub stăpînirea duşmanilor săi, orice rafală de vînt poate aduce un reviriment şi poate deschide larg porţile oraşului său natal în faţa marelui ei fiu. De dragul acestui oraş pierdut doar temporar pentru el, a creat poezie ; fiecare terţină a fost lucrată pentru urechi florentine ; era atît de obsedat de ideea „Florenţa" încît infernul său şi purgatoriul său nu cuprind decît pe cei care au păcătuit împotriva Florenţei sau împotriva a ceea ce reprezenta Florenţa, iar paradisul său, Ierusalimul său ceresc, era o Florenţă transcendentă, aşezată pe piloanele severelor dogme ale aquinatului. Pînă şi acolo unde Dante frizează erezia, în totală lipsă de smerenie, constitutivă a ţării sale, rămîne în propriii săi ochi un fiu ascultător al bisericii, întrucît ea este trupul mistic al lui Christos, şi nu putere lumească. Dar nu se putea ridica altfel împotriva bisericii din trecut şi contemporane, decît în formele de limbaj şi de gîndire ce fuseseră elaborate de ea însăşi ; chiar şi ca rebel, respectă tradiţia. Astfel, umblînd dintr-un oraş într-altul, de la o curte princiară la alta, a trăit totuşi mereu printre concetăţeni şi în aria limbii sale, a limbii replămădite, înălţate, transfigurate de el. Ce înseamnă mult deplînsul lui exil decît imposibilitatea pentru el de a guverna Florenţa ? Fiindu-i smulsă putinţa de a-şi atinge scopul vieţii, s-a făcut în poemul său stăpînul Occidentului, înălţat mult deasupra împăraţilor şi papilor pe care îi fereca după cum socotea potrivit în cercurile infernului său, iar gluga, cununa de lauri de pe capul său pe fresca pe jumătate decolorată din Bargello, ascund invizibilă împătrită tiară...

O fisură care, deşi a fost adîncită abia de Reformă, a existat înainte şi care prin existenţa ei a făcut ca

Reforma să fie posibilă. Acum simt ce înseamnă să ştii în spatele tău nu o comunitate naţională ci o dezbinare a naţiunii şi să nu te poţi gîndi la patrie cu mîndrie şi cu un sentiment de certitudine euforică, ci cu un regret dureros.

Alfieri însă, în loc să fie fericit că poporul său posedă un centru firesc, în loc ca pornind de la acest centru, să-şi strîngă compatrioţii în jurul acestuia, vrea să despartă fragmentele naţiunii sale, nu numai de micii principi, ci şi de Roma actuală, pentru a le îndrepta spre o formă desuetă de stat păgîn. Sper că n-are să reuşească să facă istorie în modul acesta retrograd şi nu doresc decît să nu împărtăşească soarta acelui tribun cu al cărui caracter are fără îndoială multe în comun. Printr-un singur lucru se deosebeşte de Cola di Rienzo [1], dar esenţial : e raţional într-un fel de nezdruncinat.

Inorogul (Das Einhorn) face parte din volumul cu acelaşi titlu, editura Stiasny, Viena, 1964.

În romîneşte de
Mariana Şora

[1] Tribun al Romei, şeful unei insurecţii populare împotriva nobililor (1347), ucis în 1354.

CUPRINS

Prefață V
Notă asupra ediției LVII

Partea întîi

NOSTALGIA CULORILOR — FINIS AUSTRIAE

Sigmund Freud

Deșertăciune (trad. de *Lazăr Iliescu*) . . 8

Joseph Roth

Șeful de gară Fallmerayer (trad. de *Mariana Șora*) 17

Richard von Schaukal

De la moarte la moarte (trad. de *I. Cassian-Mătăsaru*) 49

Peter Altenberg

Veneția la Viena (trad. de *Lazăr Iliescu*) . . 63
„Frica" (trad. de *Lazăr Iliescu*) 66

Alfred Polgar

Teoria cafenelei „Central" (trad. de *Mihai Izbăşescu)* 71

Rainer Maria Rilke

Ora de gimnastică (trad. de *Dan Constantinescu)* 87

Robert Michel

Osmanbegovici (trad. de *Dan Constantinescu).* 97

Albert Paris Gütersloh

Generalul (trad. de *Mihai Izbăşescu)* . . 109

Partea a doua

MITUL KAKANIEI ŞI AL TAROCANIEI SAU IMPERIUL FURNICILOR

Robert Musil

Kakania (trad. de *Mariana Şora).* . . . 132
Contactul cu realitatea (trad. de *Mariana Şora)* 139

Fritz von Herzmanovsky — Orlando

Sosire în Tarocania (trad. de *I. Cassian-Mătăsaru)* 150

Alfred Kubin

Cealaltă faţă (trad. de *Lazăr Iliescu)* . . 177

Karl Kraus

Cutremurul (trad. de *I. Cassian-Mătăsaru).* . 192

Hermann Ungar

Tulpe (trad. de *Magdalena Constantinescu)* 205

Partea a treia

ORAȘUL FANTOMELOR

Max Brod

Moartea este o stare de epuizare vremelnică (trad. de *Leopold Voita)* 214

Egon Erwin Kisch

Pentru a redeștepta Golemul (trad. de *I. Cassian-Mătăsaru)* 225

Johannes Urzidil

Testamentul unui tînăr (trad. de *Iv. Martinovici)* 245

Partea a patra

SEMNE DIN INTERREGN

Franz Nabl

Furtul fotografiat (trad. de *Nicolae Balotă).* . 267

George Saiko

Cea mai întunecoasă noapte (trad. de *I. Cassian-Mătăsaru)* 275

Herbert Eisenreich

Lăsați baloanele să zboare (trad. de *Magdalena Constantinescu)* 297

Partea a cincea

SCRISOARE CĂTRE TATĂ

Franz Kafka

Scrisoare către tata (Fragment) (trad. de *Iulia Soare)* 325

Odradek (trad. de *Saşa Pană)* 339

Rainer Maria Rilke

Însemnările lui Malte Laurids Brigge (Fragment final) (trad. de *Dan Constantinescu)* . 341

Robert Musil

Omul fără însuşiri (trad. de *Mariana Şora)* . 349

Stefan Zweig

Episod pe lacul Geneva (trad. de *Leopold Voita)* 365

Gustav Meyrink

Automobilul (trad. de *I. Cassian-Mătăsaru)* . 377

Ingeborg Bachmann

Totul (trad. de *Mariana Şora)* 389

Partea a şasea

DISPARIŢIA LEGII ŞI LIBERTATEA ÎNCĂTUŞATULUI

Franz Kafka

Vînătorul Gracchus (trad. de *Iulia Soare*) . 413
Despre simboluri (trad. de *Iulia Soare*) . . 419
Noaptea (trad. de *Iulia Soare*) 420
În faţa legii (trad. de *Iulia Soare*) . . . 421
O solie împărătească (trad. de *Iulia Soare*) . 430
Un medic de ţară (trad. de *Iulia Soare*) . . 431
Colonia penitenciară (trad. de *M. Izbăşescu*). 439

Martin Buber

A cincizecea poartă (trad. de *Iv. Martinovici*) 477
Atitudini fundamentale (trad. de *Magdalena Constantinescu*) 478

Martina Wied

Inorogul (trad. de *Mariana Şora*) . . . 483

Redactor responsabil : TEODORA POPA
Tehnoredactor : TRAIAN ARGETOIANU

Dat la cules 29.11.1967. Bun de tipar 20.04.1968. Apărut 1968. Tiraj 55 175 ex. broşate. Hîrtie ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 23,20. Coli tipar 17,25. A. nr. 17 360/1967. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 839—32=59

Tiparul executat sub comanda nr. 70 855 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România.

proza austriacă modernă

Cu toate că fenomenul «Kakania» prezintă o excepțională importanță pentru cultura modernă de limbă germană, trezind în ultima vreme un mare interes și în lumea culturală contemporană, nu numai din Austria și Germania, ci și din Italia, Franța și America, totuși, după știința mea, nu există încă o antologie de texte literare, dedicată acestui deosebit de fermecător peisaj de experimentări spirituale. I-a revenit unei edituri românești meritul deosebit ca, înaintea Germaniei sau Austriei, să editeze o culegere mai substanțială de texte literare provenind din această fascinantă sferă culturală, cuprinzînd un număr mare de autori, unii îndeajuns de cunoscuți la noi, ca Sigmund Freud, Rainer Maria Rilke, Stefan Zweig, Franz Kafka, Robert Musil, Franz Werfel, iar alții pe nedrept mai puțin citiți: Hugo von Hofmannsthal, Gustav Meyrink, Rudolf Kassner, Herzmanovsky-Orlando, Martina Wied, Alfred Kubin, Hermann Broch, Albert Paris Gütersloh, Joseph Roth, Heimito von Doderer și alții.

Intenția editorului a fost de a prezenta cititorilor români nu numai o literatură pînă acum necunoscută și în mare măsură nerecunoscută, care de altfel chiar în Occident a fost «descoperită» abia după 1945 creînd în parte, din păcate, o modă literară — e vorba de Rilke, Kafka și de poetul Georg Trakl —, ci să explice printr-un comentariu ilustrat de texte, cauzele, trăsăturile esențiale și importanța acestei literaturi.

DIETER SCHLESAK

bibliotecа pentru toți

Vol. I și II lei 10

editura pentru literatură